Ann-Marie Ivars

DIALEKTER OCH SMÅSTADSSPRÅK

SVENSKAN I FINLAND – I DAG OCH I GÅR I:1 SLS

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
nr 798

Ann-Marie Ivars

DIALEKTER OCH SMÅSTADSSPRÅK

SVENSKAN I FINLAND – I DAG OCH I GÅR I:1

Svenska litteratursällskapet i Finland
Helsingfors 2015

SVENSKAN I FINLAND – I DAG OCH I GÅR (2010–2017) är ett språkprojekt som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska Akademien, Riksbankens Jubileumsfond, Svenska kulturfonden, Stiftelsen för Åbo Akademi, Stiftelsen Tre smeder och Svenska folkskolans vänner. Samarbetsparter är Institutet för de inhemska språken samt Språkbanken vid Göteborgs universitet.

Svenska litteratursällskapet administrerar projektet och sällskapets förlag står som utgivare av volymerna. Projektet har en styrgrupp som består av professor **Tom Moring** (ordförande, Helsingfors universitet), professor **Pirkko Nuolijärvi** (Institutet för de inhemska språken), professor em. **Mats Thelander** (Uppsala universitet) och professor **Nils Erik Villstrand** (Åbo Akademi). Projektet representeras i styrgruppen av professor em. **Ann-Marie Ivars** (Helsingfors universitet), avdelningschef, fil.dr **Nina Martola** (Institutet för de inhemska språken), professor em. **Marika Tandefelt** (Svenska handelshögskolan) och professor **Camilla Wide** (Åbo universitet).

Utgiven med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2015
www.sls.fi

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell (CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag och grafisk form: Antti Pokela – Kartor: Hannu Linkola
Typsnitt: Minion och Myriad

Pdf-utgåva 2019
ISBN 978-951-583-336-5 (tryckt utgåva)
ISBN 978-951-583-495-9 (epub), http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-495-9
ISBN 978-951-583-496-6 (pdf), http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-496-6
ISSN 0039-6842 (tryckt)
ISSN 2490-1547 (digital)
UDK 80

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

INNEHÅLL

Förord 11

1 Aspekter på dialekter och småstadsspråk 13

1.1 Dialekt och stadsmål 13
1.2 Insamling och forskning 17
1.3 Språklandskapet 21
1.3.1 Normnivåer på skalan dialekt–standardspråk 21
1.3.2 Namn på språkarter 23
1.4 Dialekternas ställning i samhället 26
1.4.1 Österbotten 27
1.4.2 Åland 30
1.4.3 Åboland 32
1.4.4 Nyland 33
1.5 Dialekter – mer än ett kommunikationsmedel 35
1.6 Om boken 39
1.6.1 Språkljud och ljudbeteckning 41
1.6.2 Viktiga termer 43

2 Vårt äldsta arv 48

2.1 Språkförändring och dialektindelning 50
2.2 Dialekterna och bebyggelsehistorien 53
2.2.1 De gamla diftongerna 57
2.2.2 Ordaccenterna 60
2.3 Viktiga dialektgränser i Norden 63
2.3.1 Konsonanter 63
2.3.2 Stavelselängd och ändelsevokaler 67
2.3.3 Syntax 70
2.4 Viktiga dialektgränser i Finland 70
2.4.1 Österbotten 71
2.4.2 Åland 72
2.4.3 Egentliga Finland – eller Finska skären 72
2.4.4 Nyland 73
2.5 Sammanfattning 74

3 Österbottensmålen 76

3.1 Gammalt möter nytt 78

3.2 Prosodiska egenskaper 82

3.2.1 Ordaccent 82

3.2.2 Kvantitet 84

3.3 Nordösterbottniska dialekter 85

Språkprov: *En farfar som kunde spå framtiden* 86, *Rådarens mor* 86, *En stark karl* 87

3.3.1 Karleby–Nedervetil 88

3.3.2 Ljudlära 91

3.3.3 Formlära 96

3.4 Mellanösterbottniska dialekter 103

Språkprov: *Skolstuga* 105, *Bortsprungen ko* 105, *Hårt väder på säljaktsfärd* 106

3.4.1 Ljudlära 107

3.4.2 Formlära 115

3.5 Sydösterbottniska dialekter 121

Språkprov: *Lövjerskor* 124, *Det brann en eld* 126

3.5.1 Ljudlära 127

3.5.2 Formlära 138

3.5.3 Tjöck, Lappfjärd och Sideby 149

3.5.4 Sastmola och Vittisbofjärd 154

3.6 Ord och ordbildning 156

3.6.1 Ord 156

3.6.2 Ordbildning 159

3.7 Fraser och satser 160

3.7.1 Fraser 160

3.7.2 Satser 163

3.8 Framtidsutsikter 166

4 Ålandsmålen 170

4.1 Samåländska arkaismer och novationer 173

4.1.1 Arkaismer 173

4.1.2 Novationer 174

4.2 Prosodiska egenskaper 179

4.3 Väståländska dialekter 181

Språkprov: *Tjänarinnor* 181, *Notfiske* 182, *Bot mot längtan* 183

4.3.1 Ljudlära 183

4.3.2 Formlära 187

4.4 Öståländska dialekter 193

Språkprov: *Sko häst* 194, *När korna var på Immerholm* 195

4.4.1 Ljudlära 195
4.4.2 Formlära 203
4.5 Ord och ordbildning 209
4.5.1 Ord 209
4.5.2 Ordbildning 212
4.6 Fraser och satser 213
4.6.1 Fraser 213
4.6.2 Satser 215
4.7 Framtidsutsikter 218

5 Åbolandsmålen 221

5.1 Samåboländska arkaismer och novationer 226
5.1.1 Arkaismer 226
5.1.2 Novationer 227
5.2 Prosodiska egenskaper 228
5.2.1 Ordaccent 228
5.2.2 Kvantitet 228
5.3 Väståboländska dialekter 230
Språkprov: *Lövtäkt* 231, *Fiskelycka* 232
5.3.1 Vokaler 232
5.3.2 Konsonanter 239
5.4 Öståboländska dialekter 242
Språkprov: *Vinternotfiske* 242
5.4.1 Vokaler 243
5.4.2 Konsonanter 247
5.5 Sydåboländska dialekter 247
Språkprov: *Sommarsöndag* 248
5.5.1 Kvantitet, betoning, vokaler och konsonanter 249
5.6 Formlära 250
5.6.1 Substantiv 251
5.6.2 Adjektiv 253
5.6.3 Pronomen 256
5.6.4 Verb 257
5.7 Ord och ordbildning 260
5.7.1 Ord 260
5.7.2 Ordbildning 263
5.8 Fraser och satser 264
5.8.1 Fraser 265
5.8.2 Satser 269
5.9 Framtidsutsikter 272

6 Nylandsmålen 275

6.1 Samnyländska arkaismer och novationer 277
6.1.1 Arkaismer 277
6.1.2 Novationer 279
6.2 Prosodiska egenskaper 280
6.2.1 Ordaccenter 280
6.2.2 Kvantitet 280
6.3 Västnyländska dialekter 281
Språkprov: *Om koppargummor* 282
6.3.1 Ljudlära 282
6.3.2 Formlära 292
6.4 Mellannyländska dialekter 298
Språkprov: *Sjukdomsbot* 300, *Penninggömma* 301
6.4.1 Ljudlära 302
6.4.2 Formlära 307
6.5 Östnyländska dialekter 315
Språkprov: *Märkesdagar och väder* 317
6.5.1 Ljudlära 318
6.5.2 Formlära 328
6.6 Ord och ordbildning 338
6.6.1 Ord 338
6.6.2 Ordbildning 340
6.7 Fraser och satser 341
6.7.1 Fraser 341
6.7.2 Satser 349
6.8 Framtidsutsikter 353

7 Småstadsspråk 357

7.1 Stadsmålsprojektet 357
7.1.1 Individuell och socialt betingad variation 360
7.1.2 Lokalspråk och standardspråk 363
7.2 Jakobstad 364
Språkprov: *På sommarstället* 365, *Gamla träd* 366
7.2.1 Jakobstadsspråket: uttal och böjning 367
7.2.2 Ordförråd 373
7.2.3 Fraser och satser 376
7.2.4 Framtidsutsikter 379
7.3 Kristinestad 381
7.3.1 Ett stadsmål växer fram 382
Språkprov: *Femtiotalsmode* 384, *Marknadsresor* 385

7.3.2 Kristinestadsspråket: uttal och böjning 385
7.3.3 Ordförråd 394
7.3.4 Fraser och satser 397
7.3.5 Framtidsutsikter 400
7.4 Ekenäs 401
Språkprov: *Höstmarknaden* 402, *Knacka sepel* 403
7.4.1 Ekenässpråket: uttal och böjning 404
7.4.2 Ordförråd 410
7.4.3 Fraser och satser 415
7.4.4 Framtidsutsikter 418
7.5 Lovisa 419
Språkprov: *Lovisavikens vatten* 421, *Skolminnen* 422
7.5.1 Lovisaspråket: uttal och böjning 422
7.5.2 Ordförråd 427
7.5.3 Fraser och satser 431
7.5.4 Framtidsutsikter 435

8 Språkarter från medeltid till nutid 437
8.1 Språkarter i ett historiskt perspektiv 438
8.2 Dialekter 440
8.3 Stadsmål 441
8.4 Sociolekter 443
8.5 Regionala dialekter 444
8.6 Regionalt standardspråk 445
8.7 Nutida tendenser 445

Källor och litteratur 450

Kartor

1 Det svenska språkområdet i Finland 14
2 De sex svenska dialektgrupperna 52
3 Ord för ’smultron’ i svenska, norska och danska dialekter 54
4 Gamla diftonger i nordiska dialekter 58
5 Ordaccenter i nordiska dialekter 62
6 Norrländsk förmjukning i svenska och norska dialekter 65
7 Tjockt *l* och supradentala ljud i svenska och norska dialekter 66
8 Infinitivändelsen i svenska och norska dialekter 69
9 Dialektgrupper i Österbotten 79
10 Adjektivattribut 100
11 Nya diftonger i mellersta Österbotten 112
12 Gammalt *hv-* i svenska och norska dialekter 137
13 Gammal kort stavelse 174
14 Dubbelsupinum i Finland 214
15 Gammal överlängd 230
16 Ordet *stege* i Åboland och Nyland 235
17 Fagervik, Ingå och Degerby 299
18 Pärnå, Liljendal, Lappträsk, Strömfors och Pyttis 317
19 *U*-mål och *o*-mål 321
20 *T*-bortfall i svenska och norska dialekter 358

Faktarutor

Dialekternas ställning i Norden 26
Dialekt som konstnärligt uttrycksmedel 28
Språkhistoriska perioder 49
Ordet *järr* 56
Sockenbildningar och dialektgränser 77
Cirkumflex 113
Genusutjämning i Kvevlax 117
Rörlighet utmed Bottenhavskusten 122
Närpesdialektens påstådda ålderdomlighet 124
Perfekt och pluskvamperfekt 148
Förfinskningen av Vittisbofjärd 155
Nordfinländska och sydfinländska dialekter 224
Medeltida kolonisation 276
Finsk påverkan på Pyttismålet 324
Genusutjämning i östra Nyland 331
Konsten att svära 430

FÖRORD

Dialekter och småstadsspråk, den första volymen i serien *Svenskan i Finland – i dag och i går*, presenterar talspråket i geografiska och sociala varianter från vår egen tid, senare delen av 1900-talet och början av 2000-talet. Historiskt sett är dialekterna äldre språkformer än både stadsmålen och standardspråket. Tillsammans bildar de tre språkarterna en viktig del av det svenska kulturarvet i Finland – ”vårt bästa arv”, som det heter i sången.

Boken bygger på den samlade kunskap vi har om den språkliga variationen, men samlad kunskap är inte detsamma som uttömmande kunskap. En beskrivning av språklandskapet i alla dess skiftningar är en omöjlig tanke, för några dialekter är väl beskrivna, andra ofullständigt beskrivna eller inte beskrivna alls. Boken kommer därmed att spegla forskarintresset, vilka dialekter man har intresserat sig mer och vilka mindre för. Efter 1970 är det främst Österbotten, östra Ålands skärgård, Åboland, västra och östra Nyland som har lockat till forskning. Med 1990-talet kom intresset för forskning i lokala stadsmål.

I den tidigare forskningen har en del studier varit inriktade på den genuina dialekten, andra på system i förändring. Under tiden 1950–2000 förändrades de finlandssvenska dialekterna i alla fall inte så mycket som många skulle tro, för i Finland är urbaniseringen en senare företeelse än i till exempel Danmark och Sverige. Lokala dialekter och stadsmål lever kvar, och även i trakter med utjämning bevarar språket en utpräglad lokalfärg.

Bakgrunden till boken är för min del ett tidigt intresse för dialekt och stadsmål, väckt under uppväxtår och skolgång i Närpes och Kristinestad. Mitt professionella intresse för ämnet omspänner nästan 50 år, från min första anställning vid *Ordbok över Finlands svenska folkmål* 1967–1989 till den senaste vid projektet *Svenskan i Finland – i dag och i går* 2010–2013. Det har varit en glädje för mig att få skriva en bok om ett ämne som berör så många av oss som talar svenska som modersmål i Finland. Till Svenska litteratursällskapet och övriga finansiärer riktar jag ett stort tack!

Boken har en författare men många bidragsgivare. De flesta av dem som skapade det material som framställningen illustreras med har gått ur tiden. Låt oss hedra deras minne med att läsa språkproven med samma aktning och respekt som en gång präglade mötet

mellan forskare och informanter i fält. Språkproven är autentiska och ger samtidigt läsaren en inblick i folkliv och folkminnen, så som dessa levde kvar i den muntliga traditionen under dialektinspelningens glansperiod 1952–1982. I bästa fall rör det sig om små berättelser som vi utan avbrott får följa från början till slut.

Det är min förhoppning att boken ska bli till gagn för studenter som läser nordiska språk, men att den ska finna läsare också i vidare kretsar. Den handlar ju om ett ämne som ligger oss alla varmt om hjärtat: hembygdens eller hemstadens historia i språklig form. Talrika exempel är tänkta att göra det lättare för dialektintresserade läsare att ta till sig innehållet i boken.

Mycket har gjorts, men mycket återstår också att göra inom dialektologins och sociolingvistikens arbetsfält. Nya möjligheter och infallsvinklar erbjuder SLS-databasen *Spara det finlandssvenska talet* som med sina ljudprov från ett tusental informanter 2005–2008 utgör en miniatyr av det svenska språksamhället i Finland. Den som vill skapa sig en levande bild av variationen kan gå till sällskapets webbplats och där lyssna på inspelningar från alla delar av språkområdet.

Mina närmaste medarbetare, professorerna Marika Tandefelt och Camilla Wide, har jag haft många goda samtal med under arbetets gång. Projektledaren Marika Tandefelt, styrgruppen ledd av professor Tom Moring samt forskningschefen Christer Kuvaja har stått för ett inspirerande ledarskap. Inom styrgruppen vill jag särskilt nämna professor Mats Thelander som har läst manuskriptet i dess helhet och kommit med värdefulla synpunkter. På Språkarkivet har i första hand Lisa Södergård varit till hjälp med att skaffa fram material. På förlaget har arbetet med boken koordinerats av Jonas Lillqvist, medan Linda Huldén, Antti Pokela och Hannu Linkola har stått för redigering, grafisk formgivning och kartritning. Mitt varma tack till er alla!

Slutligen tackar jag kollegorna Peter Slotte, Barbro Wiik, Eva Sundberg, Susanne Bergström och Kerstin Thelander som har läst delar av manuskriptet och bidragit med lokal förstahandskunskap. Tack vare deras och de två anonyma granskarnas kommentarer har jag kunnat rätta till många fel i beskrivningen av de svenska dialekterna i Finland.

Helsingfors i mars 2015
Ann-Marie Ivars

1

ASPEKTER PÅ DIALEKTER OCH SMÅSTADSSPRÅK

1.1 Dialekt och stadsmål

Vad är en dialekt? Det är en fråga som det finns olika svar på, beroende på vem man frågar. Den vanligaste definitionen har varit att en dialekt är ”en geografiskt avgränsad underart eller varietet av ett språk”. I och med ändrade dialektförhållanden har dialektbegreppet på senare år problematiserats och i viss mån omprövats. *Språken i Sverige* (2010) definierar till exempel begreppet dialekt som ”det gångbara kommunikationsspråket inom ett avgränsat geografiskt område”. Med dialekter avses således inte längre bara de språk som en gång talades i det gamla bondesamhället, utan språkarter som uppvisar ”ett antal språkliga drag som avviker från standardspråket”. Det är en definition som rymmer också de *regionala dialekter* som med Mats Thelanders ord ”utgör dialektutjämningens slutprodukter”. (Definition i *Språken i Sverige* s. 9; Thelander 1996 s. 174.)

I Finland har de lokala dialekterna på många håll hävdat sig bättre mot utjämning och regionalisering än i Sverige. Om vi utgår från att en dialekt är ett *bygdemål*, en lokalt förankrad språkart, hur många svenska dialekter talas det då i Finland? Den frågan har *Ordbok över Finlands svenska folkmål* ett enkelt svar på. Den räknar nämligen med att dialekterna är lika många som antalet landskommuner med svensk befolkning före kommunreformen på 1970-talet, således ett åttiotal. Kommunerna bildades 1865–1926 på grundval av församlingarna, eller socknarna, på landsbygden. De lokala dia-

Karta 1. Det svenska språkområdet i Finland.

Be Bergö
Bj Björköby
Bo Borgå
Br Bromarv
Bö Brändö
Db Degerby
Df Dragsfjärd
Ec Eckerö
Ee Esse
El Elimä
En Ekenäs
Es Esbo
Fb Finby
Fi Finström
Fö Föglö
Ge Geta
Ha Hammarland
He Helsinge
Hi Hitis
Ho Houtskär
Iå Ingå
Iö Iniö
Je Jeppo
Jo Jomala
Ka Karis
Kb Karleby
Kh Korsholm
Ki Kimito
Kl Karislojo
Kn Korsnäs
Ko Korpo
Kr Kronoby
Ku Kumlinge
Kv Kvevlax
Ky Kyrkslätt
Kö Kökar
La Larsmo
Le Lemland
Lf Lappfjärd
Li Liljendal
Lo Lojo
Lt Lappträsk
Lu Lumparland
Ma Malax
Mm Maxmo
Mu Munsala
Mö Mörskom
Na Nagu
Nb Nykarleby
Nv Nedervetil
Nä Närpes
Or Oravais
Pa Pargas
Pe Pedersöre
Pl Petalax
Po Pojo
Pu Purmo
Py Pyttis
Pä Pernå
Pö Pörtom
Re Replot
Sa Saltvik
Sb Sideby
Si Sibbo
Sj Sjundeå
Sm Sastmola
Sn Snappertuna
So Sottunga
St Strömfors
Su Sund
Sv Solf
Te Tenala
Tj Terjärv
Tk Tjöck
Tu Tusby
Vb Vittisbofjärd
Vf Västanfjärd
Vå Vårdö
Vö Vörå
Öj Öja
Övr Övermark

lekterna har därför med ett äldre namn även kallats *sockenmål*. Se karta 1. (*Uppslagsverket Finland* 3, art. *kommunal självstyrelse* s. 54 f.)

Rent språkligt sett är det inte lika lätt att dra gränser och säga att här börjar en dialekt och slutar en annan. Skillnaden mellan socknar som gränsar till varandra kan vara ytterst liten eller ingen alls, som fallet är i Karleby och Nedervetil i norra Österbotten, eller på fasta Åland där gränserna har suddats ut. I de flesta fall är skillnaden ändå märkbar nog för att tjäna som igenkänningstecken för dem som själva talar målen i fråga. Den historiska bakgrunden till skillnaden mellan granndialekterna i följande citat från en talare av Korsnäsdialekt är att Malax på medeltiden hörde till Mustasaari (Korsholm) och Korsnäs till Närpes kyrksocken. Malax blev 1602 kapell under Mustasaari och Korsnäs 1604 kapell under Närpes (*Uppslagsverket Finland* 3, art. *Korsnäs* s. 90 f. och *Malax* s. 375):

> Korsnäs finns 40 km från Närpes centrum och 30 km från Malax. Fast avstånden inte är långa skiljer sig dialekterna helt åt. (Kvinna f. 1977, SLS 2256 s. 196.)

I Österbotten har de lokala dialekterna således kvar sin sociala funktion att signalera samhörighet mellan dem som bor inom samma kommun. Skilda dialekter upprätthålls ännu på 2000-talet, även på korta avstånd:

> En dialekts identitet utmejslas alltså *i relation till* grannbygdernas språk, när ett språkligt ”vi” kontrasteras mot det språk som ”dom” använder. Dialekterna är visserligen geografiskt lokaliserade men också starkt socialt betingade. (*Språken i Sverige* s. 11.)

Det moderna dialektbegreppet ’kommunikationsspråket inom ett avgränsat geografiskt område’ inbegriper även städernas språk. I den här boken omtalas stadsspråk ändå inte som dialekter, trots att även en stad utgör ett avgränsat område och trots att det även i städerna talas språk som varierar geografiskt och uppvisar drag som skiljer sig från standardspråket. För städerna används i stället *stadsmål*, ett begrepp som i *Nationalencyklopedin* definieras som ’det mest genuina lokalspråket eller de varierande språkarterna i en stad’. Städerna inberäknade kommer svenskan i Finland att talas i närmare hundra lokalt förankrade varianter.

Om dialekterna har en historia som sträcker sig bakåt i tiden till den första nybyggaren på en ort, så går stadsmålens historia tillbaka till den första invånaren i staden efter dess grundande. Som språkformer är stadsmålen således yngre än bygdemålen, som är den naturliga fortsättningen på det nordiska fornspråket. Sedan tidig medeltid har bygdemålen traderats muntligt – från generation till generation – på finländsk mark.

Tidigare talade man om *genuina* dialekter och menade då de dialekter som talades i det gamla bondesamhället och skilde sig från standardspråket på alla språkliga nivåer: i uttal, ordförråd, böjning och syntax. Numera talar man om *traditionella* dialekter för att beteckna de dialekter som blev resultatet av den stora dialektsplittringen som började på medeltiden och pågick fram till sekelskiftet 1800/1900, innan den sociala och geografiska rörligheten och dialektutjämningen tog fart på allvar i samhället. I Finland hör samhällsomvandlingen och språkförändringen efterkrigstiden till. De dialekter vi möter i inspelningar från 1950-, 1960- och 1970-talen har sålunda en traditionell karaktär, men så var det mestadels personer födda omkring sekelskiftet 1800/1900 som då spelades in på band. Trots det kommer flertalet läsare i de gamla svenskbygderna i Finland förmodligen att känna igen sig i beskrivningen i kapitel 3–6, för språkförändring går inte så snabbt som vi skulle tro.

Det är dialekt och stadsmål i traditionell tappning som volymen *Dialekter och småstadsspråk* i första hand avser att fånga och beskriva. Beskrivningen baserar sig dels på inspelningar, dels på tidigare forskning. Inspelningar från 1952–1982 ligger till grund för dialektbeskrivningen i kapitel 3–6, inspelningar från 1990–1991 till grund för beskrivningen av småstadsspråken i kapitel 7. Tendenser till språkförändring rapporteras i den mån sådana är kända från modern forskning. För förhållandet mellan dialekt, stadsmål och standardspråk hänvisas till 1.3 och kapitel 8 Språkarter från medeltid till nutid.

Intresset för både forskning och fältforskning har varierat stort från region till region, vilket ohjälpligen avspeglar sig i en viss ojämnhet i framställningen. Bäst utforskade i form av sentida monografier är dialekterna i mellersta och södra Österbotten, östra Åland och Åboland samt stadsmålen i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa. En mindre roll i beskrivningen kommer senare inspelat material från 2005–2008 att ha som vägvisare till framtiden; se 1.2.

1.2 Insamling och forskning

De traditionella dialekterna, förhållandet mellan *språk och geografi*, känner vi väl tack vare omfattande arkivsamlingar som har kommit till genom uppteckning och inspelning i fält. I mitten av 1850-talet började man teckna upp dialekt, och sedan 1952 har insamling bedrivits i form av både uppteckning och inspelning på band. Dokumentationen av stadsmål kom i gång långt senare. Kristinestadsspråket var det första som spelades in, år 1968, och 1990–1991 gjordes i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa en längre serie inspelningar för projektet *Finlandssvenska stadsmål* (se 7.1). Tack vare fältarbete med den traditionella dialektologins metoder förfogar arkiven i dag över samlingar av oskattbart värde för forskningen – såväl ordsamlingar som dialektinspelningar som ligger till grund för bl.a. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*.

Själva forskningen har anor sedan 1860-talet. Det vetenskapliga studiet av dialekterna inleddes då av Axel Olof Freudenthal (1836–1911), som var den förste innehavaren av professuren i svenska språket vid Helsingfors universitet (1878–1904). Med Freudenthal som pionjär fick dialektstudiet från början också andra syften än rent språkvetenskapliga. Dialekterna skulle kunna kasta ljus över frågan om den svenska befolkningens äldsta invandring och bosättning i Finland, tänkte han. Den frågan blev i själva verket huvudfrågan för dialektforskningen under senare delen av 1800-talet. (Axel Olof Freudenthals vetenskapliga gärning i Loman 1985 s. 15–39; Freudenthal och tillsättningen av professuren i svenska språket i Engman 2012; *Uppslagsverket Finland* 1, art. *bygdesvenskhet* s. 216 och 5 art. *svenskan i Finland* s. 19–24.)

Det var under ett studieår i Uppsala 1861–1862 som A. O. Freudenthal lade grunden till sitt arbete som dialektforskare och sitt intresse för sambandet mellan fornspråket och dialekterna. Svenska allmogemålet i Nyland (1870), Närpesdialekten (1878) och Vöråmålet (1889) valde han sålunda att se från ett historiskt perspektiv genom att jämföra dem med fornsvenska och fornnorska. I Uppsala fick han också idén till Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors, som bildades 1874 och hade till syfte att samla in material om de svenska dialekterna i Finland.

Flera av de aktiva i Landsmålsföreningen gav ut egna sockenbeskrivningar, dialektmonografier. *Gamlakarlebymålet* av K. J. Hag-

fors kom ut 1891, *Pedersöre-Purmo-målet* av Herman Vendell 1892, *Kökarsmålets ljud- och formlära* av Anton Karsten 1892 och *Pargasmålets ljud- och formlära* av J. A. Thurman 1898. Med *De östsvenska dialekterna* (1894) vidgade O. F. Hultman perspektivet till dialekterna i Finland och Estland i stort. Hans bok blev sedan grundläggande för två arbeten där Uppsalaprofessorn Bengt Hesselman (1905, 1936) visade på samhörigheten mellan de östsvenska dialekterna och de uppsvenska (i Uppland, Gästrikland och delar av angränsande landskap). Se kapitel 2 Vårt äldsta arv.

Landsmålsföreningens ordupptecknigar bildar stommen i de dialektsamlingar som förvaras hos Svenska litteratursällskapet i Helsingfors. En annan institution som har samlat in dialekt är Folkmålskommissionen, tidigare huvudman för *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Kommissionen grundades 1927 och blev 1976 en del av Forskningscentralen för de inhemska språken, som 2012 bytte namn till Institutet för de inhemska språken.

Så länge insamlingen bedrevs i form av uppteckning var det de dialektala språksystemen som stod i fokus för intresset. Man ville komma åt en dialekt som var så opåverkad av standardspråket som möjligt. Det är således formlära i traditionell mening vi får ta del av i Olav Ahlbäcks avhandling om substantivböjningen i Finlands svenska folkmål (1946) och i Lars Huldéns om verbböjningen i Österbottens svenska folkmål (1957, 1959). Ordförråd och ordbildning är temat för Eskil Hummelstedts *Östsvenska verbstudier* (1939), Bror Åkerbloms *Kvevlaxmålet* (1940), Kristina Nikulas *Dialektal väderleksterminologi* (1979) och Maj-Len Rönkäs *Termer för slåtter- och skörderedskap* (1993). Senare arbeten som faller inom den *strukturalistiska* traditionen utgår även de från uppteckning i fält, såsom Eva Sundbergs *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård* (1993) och Barbro Wiiks *Studier över de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi* (2002).

Året 1952 blev en vändpunkt i insamlingen, för då började man dokumentera dialekterna genom inspelning på band. Inspelat material ligger följaktligen till grund för flera dialektbeskrivningar från senare delen av 1900-talet, såsom *Västnyländsk ordaccent* av Ebba Selenius (1972), *Mål och bygd i Sideby* av Karl Axel Holmberg (1984), *Närpesdialekten på 1980-talet* av Ann-Marie Ivars (1988) och *Åboländska* av Kurt Zilliacus (1992).

Ett eget kapitel i forskningshistorien bildar *Amerikaexpeditionen 1971*, sammansatt av en grupp om fyra forskare som våren 1971

spelade in emigrantberättelser från drygt 600 informanter av finlandssvensk börd, bosatta i USA och Kanada. Det språk som dessa emigranter ca 1900–1930 talade kommer att presenteras i den språkhistoriska delen, volym III:2 av *Svenskan i Finland i går och i dag*.

Inspelningstekniken förde med sig nya grepp och infallsvinklar i talspråksstudiet. Något som det nu blev möjligt att klarlägga var språkets sociala variation, hur språket varierar beroende på social tillhörighet och hur språket fungerar som sammanhållande kännetecken för olika grupper i samhället – kort sagt förhållandet mellan *språk och samhälle*. Tydligast framträder variationen i storstadsregioner, och Helsingforsvenskan blev naturligt nog det språk som först studerades med avseende på socialt betingad variation. Variation inom syntaxen beskrevs av Mirja Pinomaa (senare Saari) 1975 och inom formläran av Leif Nyholm (senare Höckerstedt) 1984. Inom den här *sociolingvistiska* traditionen faller också Marika Tandefelts avhandling om tvåspråkighet i Helsingforsregionen 1988 och Ann-Marie Ivars om österbottniskt emigrantspråk i Sverige 1986 samt projektet *Finlandssvenska stadsmål* 1990–1995. Två arbeten från det projektet, Ann-Marie Ivars (1996) och Marie-Charlotte Gullmets-Wik (2004), ligger till grund för kapitel 7 Småstadsspråk.

Syntaktiska problem kom sedan att bilda upptakten till 2000-talets forskning i svenskan i Finland. Konkreta resultat av syntaxintresset är antologin *Konstruktioner i finlandssvensk syntax* (2009) och monografin *Sydösterbottnisk syntax* av Ann-Marie Ivars (2010). Ett annat tema i tiden blev dialektförändring, representerat av två studier i genusutjämning, den ena av Viveca Rabb (2007) och den andra av Caroline Sandström (2010). Ett nytt forskningsobjekt är likaså språket i de sociala medierna. Ett pionjärarbete där är Anna Greggas Bäckströms avhandling *”Ja bare skrivar som e låter”* (2011) om Närpesungdomars sätt att skriva textmeddelanden på dialekt. De senaste tillskotten är Sara Nyholms avhandling om ungdomars dialektattityder i Närpes (2012) och Helena Palméns om kodväxling till standard i östnyländska samtal på dialekt (2014).

Mycket av det som har skrivits om dialekt och stadsmål i Finland finns publicerat i serien Studier i nordisk filologi som sedan 1910 ges ut av Svenska litteratursällskapet i Finland och i tidskriften *Folkmålsstudier* som sedan 1933 ges ut av Föreningen för nordisk filologi. Allt som har skrivits är det omöjligt att redogöra för här. Den som vill veta mer hänvisas till den bibliografiska databasen Fiska på webbplatsen

www.sls.fi, där man kan söka på författarnamn, ort, titel osv. Mer om olika aktörer finns att läsa i Peter Slottes historik ”Föreningen för nordisk filologi 1932–2002” (2004). Slutligen hänvisas till en utförlig forskningsöversikt av Caroline Sandström (2013) som sträcker sig från traditionell till interaktionell dialektologi, från Freudenthal till Jan-Ola Östman och hans innovativa bidrag till dialektforskningen, bl.a. doktorsavhandlingen 1986 om frågepartiklar i Solfdialekten.

Intresset för insamling av dialekt och stadsmål har växlat med tider och forskningsintressen. Från 1950-talet finns ett hundratal band bevarade, från 1960-talet ca 450 och från 1970-talet ca 570 utöver de 600 som spelades in av Amerikaexpeditionen 1971. Vid övergången från 1970- till 1980-tal bröts traditionen av allmän insamling i fält. Det blåste nya vindar inom språkforskningen, och insamlingen skulle nu inriktas på enskilda projekt som tillämpade sociolingvistikens metoder i studiet av språkets socialt betingade variation. Det hotade bli ett hål i det språkliga kulturarvet, och för att hålet inte skulle växa sig alltför stort genomförde Svenska litteratursällskapets språkarkiv 2005–2008 en storinsamling som sträckte sig över hela det svenska språkfältet i Finland.

Genom projektet *Spara det finlandssvenska talet* skapades en korpus med språkprov från drygt 1 000 personer. Vardagstal från 946 informanter spelades in i form av intervjuer, och talet från 81 studenter i Vasa, Åbo och Helsingfors spelades in i form av gruppsamtal. Tre generationer är representerade i intervjumaterialet: en grupp unga vuxna (18–32 år), en grupp äldre talare (54 +) och en liten grupp medelålders (33–53 år). Språkprov från *Spara talet*-korpusen kan avlyssnas på webbplatsen www.sls.fi.

Spara talet-korpusen ger rika möjligheter till ny forskning i svenskan i Finland. Det finns luckor som behöver fyllas, såsom regionalisering, ungdomsspråk, språkförändring och social variation. Materialet har inledningsvis använts av Therese Leinonen för två studier av talspråket, dels i Åboland, dels i Vasa, Åbo, Mariehamn och Helsingfors; se volym I:2 och Leinonen 2015. Glimtar från materialet illustrerar språkbruket i Kristinestad och Lovisa i kapitel 7 och Vasa i kapitel 8, men någon analys av t.ex. generationsskillnader och regionalisering har det inte varit möjligt att göra för föreliggande volym om dialekter och småstadsspråk.

1.3 Språklandskapet

1.3.1 Normnivåer på skalan dialekt–standardspråk

På 1800-talet ansåg man att svenskan i Finland var skiktad i två språkarter. Det rådde en klar språkklyfta mellan å ena sidan ståndspersoner som talade *allmänna svenskan*, *den rena svenskan*, *herremansspråk* och å andra sidan allmogen som talade *bondspråket*, *allmogespråket*, *folkspråket* eller med lokal betoning *Nerpesmålet*, *Ingåmålet* osv. (Ivars 2006b s. 23–25; för normnivåer i språket hänvisas generellt till Thelander 1996, Kristiansen 2003 och *Språken i Sverige* s. 10.)

I boken *Svenskan i Finland* från år 1956 gör Olav Ahlbäck samma boskillnad mellan å ena sidan *folkmålen* och å andra sidan *rikssprå-ket*, eller *finlandssvenskan*. Om ”den nutida finlandssvenskan” skriver Ahlbäck att den långt ifrån är någon enhetlig företeelse:

> DET moderna finlandssvenska riksspråket är lika litet som det nutida riksspråket i Sverige en enhetlig företeelse. Lokala (provinsiella), sociala och kronologiska variationer finnas. Det som är brukligt i en viss landsända eller en viss social grupp, kan vara obrukligt eller rent av okänt på ett annat håll. Det som är naturligt språkbruk i en viss generation, ter sig föråldrat eller nymodigt för en annan. Vissa ord och ordformer har sin tid, de upptas i språkbruket, vinna spridning och nyttjas allmänt, tills de liksom ”åldras” och tyst och stilla glida ut ur det allmänna bruket. Dessa förhållanden bero på att språkbruket är underkastat förändringens lag men samtidigt är beroende av rummet. (Ahlbäck 1971 s. 30 f.)

Ahlbäck var således medveten om variationen: riksspråket är inte en fritt svävande företeelse utan tar alltid intryck av dialekterna i den region där det talas.

Standardspråk är den term som språkvetarna numera har tagit i bruk för det som de tidigare kallade *riksspråk* och som icke-språkvetare i Finland kallade – och alltjämt kallar – *högsvenska*. Typiskt för standardspråket är att det är ett gemensamt språk för alla som har svenska som modersmål och har gått i skola på svenska, att det har en hög prestige och används i situationer som kräver ett formellt sätt att tala, att det är kodifierat så att ”rätt” och ”fel” spelar en roll i sättet det används på. (Jfr Auer 2011 s. 486.)

Talspråkets variation är i dag mindre hierarkisk än den var på 1800-talet eller i mitten av 1900-talet när Olav Ahlbäck skrev *Svenskan i Finland*. Variationen har nu oftare karaktären mer eller mindre av dialekt och standard, än antingen eller. I nutida språkbeskrivningar har man därför börjat tala om *språkarter* eller *varieteter*, utan att närmare precisera huruvida olika sätt att tala har samband med geografiska, sociala eller stilistiska faktorer. Och i stället för att som tidigare skilja mellan dialekt och standardspråk har man inom forskningen börjat tala om ett kontinuum, om en skala där språket varierar mellan ytterpolerna *lokal dialekt* och *neutralt standardspråk*. På skalan har det kunnat utbildas mellanvarieteter som är *distinkta*, tydligt markerade gentemot både traditionell dialekt och standard, men variationen kan också vara kontinuerlig utan strukturellt urskiljbara varieteter mellan ytterpolerna. (Thelander 1996 s. 180 f.; Auer 2011 s. 491 f.)

Utifrån graden av dialektala inslag brukar det svenska talspråket beskrivas som ett kontinuum med fyra normnivåer, som i *Språken i Sverige* (2010) kallas *maximal dialekt*, *den utjämnade dialekten*, *det regionala standardspråket* och *maximal standard*. Svenskan i Finland saknar nivån maximal standard, varför bara tre nivåer kan urskiljas här:

- lokal dialekt
- lokalt stadsmål, regional dialekt
- regionalt standardspråk, dvs. finlandssvenska.

Den här tredelningen gäller inte absolut och överallt där det talas svenska i Finland. Tre till antalet är normnivåerna bara i trakter där avståndet mellan dialekt och standard har varit stort nog för att ge rum för framväxt av *lokala stadsmål* ur mötet mellan dialekt och standardspråk. I trakter där de lokala dialekterna har jämnats ut till förmån för en dialekt som talas över ett större område går det att urskilja bara två normnivåer, nämligen *regional dialekt* och *standard*. – Se vidare 7.1 och kapitel 8 Språkarter från medeltid till nutid. (Namn på normnivåerna enligt *Språken i Sverige* 2010 s. 9 och Thelander 1996 s. 172–175.)

1.3.2 Namn på språkarter

De namn som språkbrukarna själva använder om den språkliga verklighet de lever i har relevans för identifieringen av normnivåer på skalan dialekt–standardspråk. Också ”mellanspråk” bör ha namn – om namn saknas i det allmänna språkbruket så har ett lokalt stadsmål eller en regional dialekt inte utbildats som uttryck för en lokal eller regional identitet. Vilka namn har man då på de språkarter som talas till vardags i 2000-talets Finland?

Frågan kan belysas med några svar från en webbenkät som Svenska litteratursällskapets språkarkiv skickade ut till allmänheten 2013, ”Dialekt, stadsspråk eller finlandssvenska – vad talar du?” (arkivsamling SLS 2256). Namnen framhävs genom kursivering:

> Jag talar *larsmodialekt*, dvs. ganska samma som resten av jakobstadsregionen.
>
> Han bor i Esse och talar *essedialekt*.
>
> Hemma har jag alltid talat *Jakobstadssvenska*, någon slags variant av standardsvenska.
>
> Jag bor på Åland och talar *åländska*.
>
> Jag talar således *Houtskärsdialekt* när jag pratar med personer som kommer från Houtskär.
>
> Talar *Pargassvenska* med inslag av standardsvenska.
>
> Jag är svenskspråkig Åbobo och upplever jag talar alltid och med alla *finlandssvensk högsvenska*.
>
> *Västnyländska* skulle jag kanske kalla det.
>
> Jag talar dialekt om jag talar med en ortsbo som inte talar något annat än *pernådialekt* eller *lovisasvenska* som i min miljö.
>
> Vi kallar det ”te vaanli spraåtji” i motsats till ”fiint” språk eller ”*hindersbyyiskå*” eller ”*östnyylendskå*” beroende på sammanhanget.
>
> Fastän vi numera är bosatta i Sibbo har vi bibehållit *helsingforssvenskan*.

Språket man talar är som synes väl förankrat lokalt eller regionalt runtom i det svenska Finland. Så länge man säger att man talar *Larsmo-*, *Esse-*, *Pernådialekt* eller *Lovisasvenska* osv., så länge kan vi räkna med att dialekten eller stadsmålet är levande tradition i lokalsamhället. När namn som *åländska*, *västnyländska* och *östnyländska* börjar dyka upp kan vi räkna med att regionala dialekter är i färd med att utbildas – eller redan har utbildats – som en mellanstation mellan lokal dialekt och standard. (Ivars 2003b s. 61 f.)

Bäst bevarade är *de lokala dialekterna* i Österbotten, östra Åland, västra Åboland och östra Nyland. För många eller de flesta språkbrukare i de här trakterna gäller att de har tillgång till och växlar mellan två nivåer på skalan, beroende på situation och samtalspartner. För att göra sig förstådd i samtal med utomstående lägger man bort de mest utpräglat lokala dragen och går över till att tala den standard man lärt sig som andraspråk. Här råder således ett tillstånd av *diglossi*, vilket innebär att dialekten och standardspråket hör hemma i olika sammanhang i samhället. Språkbrukarna är bidialektala och väljer talstil efter det sammanhang där dialekten respektive standardspråket har sitt fäste. (Thelander 1996 s. 180.)

Mer utsatta för påverkan från standardspråket har dialekterna på andra håll i södra Finland varit. Vi föreställer oss lätt att påverkningarna är en sen 1900-talsföreteelse, men så är inte fallet. O. F. Hultman skrev redan 1894 att det ”högsvenska” inflytandet starkast hade gjort sig gällande på fasta Åland, i Egentliga Finland samt i västra och mellersta Nyland. (Hultman 1894, not 1 s. 116.)

På mellannivån har forskningen hittills identifierat *lokala stadsmål* i Gamlakarleby, Kaskö och Kristinestad i Österbotten samt i Lovisa i östra Nyland. Den lokala traditionen bärs här upp av infödda stadsbor med förankring i lägre socialgrupp.

Den regionala normnivån framträder tydligast på fasta Åland, där de flesta språkbrukare talar ett språk som med Ralf Svenblads ord kan kallas *vardagsåländska*. Det är en språkform som står standardspråket nära men i ordval, former och uttal är färgad av dialekterna i landskapets västra del. I det åländska fallet kan vi tala om en varietet som är artskild från standardspråket i såväl Sverige som Finland, i och med att åländskan saknar sverigesvenskans grava accent och finlandssvenskans korta stavelse. Åländskan ska utan tvivel ses som en resurs i skapandet av en positiv regional självmedvetenhet. Den vinner terräng även i den östra skärgården, i första hand som

en stilistisk variant som man växlar över till beroende på talsituationen. (Svenblad 1991 s. 12–15; Sundberg 1993 s. 13.)

Mellannyland är en region där det inte talas så mycket dialekt mera, men här har utvecklingen mera haft formen av ett språkbyte än av en utjämning mellan dialekt och standard. Här är det Helsingforsswenskan som har spridit sig till kranskommunerna Kyrkslätt, Esbo och Vanda, och det har skett efter 1960 när området omvandlades genom en kraftig urbanisering och lokalbefolkningen praktiskt taget försvann i mängden inflyttare från annat håll i landet och från Helsingfors.

Namnen *åboländska*, *västnyländska* och *östnyländska* står uppenbarligen för regionala dialekter som har uppkommit genom utjämning av lokala dialektskillnader. Västnyländskan är lätt att känna igen på accenten, men vilket lokalsamhälle talaren kommer från kan det vara svårt att avgöra – åtminstone för den som inte själv är hemmastadd i regionen. Vilken utbredning östnyländskan har bland språkbrukarna i landskapets östra del är det svårt att säga något om utan närmare undersökning. Talas den allmänt, eller fungerar den som en stilistisk varietet som man växlar över till i samtal med utomstående?

I 2000-talets Finland behöver utjämningen mellan dialekt och standard inte nödvändigtvis resultera i en ny, distinkt regional mellanvarietet – det bär ny forskning i talspråket i Åboland vittne om. Många väljer kanske att börja tala standardspråk direkt, men ett standardspråk som bevarar en viss provinsiell prägel och gör att man på talet kan höra vilket geografiskt ursprung talaren har. Se närmare 5.9 och kapitel 8 Språkarter från medeltid till nutid. (Leinonen 2015.)

Det standardspråk som talas i Finland har även det ett eget namn, nämligen *finlandssvenska*. Den räknas som ett av sex *regionala standardspråk* inom svenska språket: de fem andra är *sydsvenskt*, *västsvenskt*, *uppsvenskt*, *norrländskt* och *gotländskt* standardspråk. På uttalet av *a*- och *u*-ljuden, *sj*- och *tj*-ljuden samt av *rd*, *rs*, *rt* som en följd av två ljud i ord som *bord*, *fors*, *bort* och inte minst på avsaknaden av grav accent kan man i Sverige höra att talaren kommer från Finland. Se Reuter i I:2. (*Språken i Sverige* s. 10.)

Standardspråket utbildades under inflytande av det centralsvenska högspråk som ämbetsmän, präster, lärare och studenter förde över till Åbo, på den tiden när Finland var Sveriges Österland. Standardspråket har således en kortare historia än dialekterna, som är

DIALEKTERNAS STÄLLNING I NORDEN

Blickar vi ut över Norden, så finner vi att dialekternas ställning i samhället varierar från land till land och från region till region.

I Danmark har utvecklingen gått så långt att de lokala dialekterna har försvunnit, men utan att det samtidigt har utbildats regionala dialekter som uttryck för en regional självkänsla. Om signalering av geografisk tillhörighet i framtidens danska samhälle skulle upplevas som socialpsykologiskt meningsfullt och leda till språklig regionalisering, var i början av 2000-talet en öppen fråga, enligt Tore Kristiansen (2003).

I Sverige är det ett faktum att de lokala dialekterna är på tillbakagång. Dialekterna tycks förändras i samma riktning, så att skillnaderna i talspråk mellan olika delar av landet blir allt mindre. De olika talspråken med *regional* färgning lever däremot vidare, för det finns ett intresse för regional identitet som skapar en jordmån för de regionala språ-

muntligt traderade sedan fornspråklig tid. Se kapitel 8 Språkarter från medeltid till nutid.

Som redan nämnts är de språkliga skillnaderna mellan talare med olika social bakgrund inte längre så tydliga som de en gång var. Standardspråket påverkas av dialekterna och dialekterna av standardspråket, och det är något som språkbrukarna själva har observerat och rapporterat om, t.ex. i följande utsaga som kommer från Korsholm 1992:

> Mycket har förändrats i språkbruket under de senaste 30 åren. Gränsen mellan dialekt och standardspråk håller på att suddas ut. Standardspråket är mer tolerant än förr mot avvikelser i dialektal riktning. Och dialekterna har i stor utsträckning ersatt gamla ord och uttryck med nyare former. (SLS 1746, s. 298.)

1.4 Dialekternas ställning i samhället

Det strukturella avståndet mellan dialekt och standardspråk varierar, och troheten mot dialekterna varierar i sin tur med avståndet till språkets centrum i Helsingfors och Stockholm. I trakter med starkt avvikande dialekter är det vanligt att man blir tvåspråkig, *bidialektal*. Man väljer att tala dialekt eller standardspråk beroende på vem

ken och ger dem en funktion som identitetsbärare. Det vore oklokt att räkna ut den geografiska dimensionens betydelse i framtiden, för det kommer även framgent att finnas ett behov av att med språkets hjälp markera ett "vi" gentemot ett "dom", säger Lars-Erik Edlund (2003).

Den mest intressanta parallellen till Finland möter vi i Norge, där Östnorge har sin motsvarighet i Nyland och övriga regioner i landet sin motsvarighet i Österbotten. I Norge har de lokala dialekterna varit mest utsatta för förändring i landets sydöstra del, under inflytande från Oslo. Utanför Östnorge har förändringen över de senaste generationerna ställvis gått långsamt, och där utjämning sker är resultatet en *regional dialekt*. Här har utjämningen således formen av en kompromiss mellan dialekterna inom ett avgränsat område, säger Helge Sandøy (2004). Detsamma kan vara fallet i Österbotten, om den förutspådda utvecklingen från trettio lokala dialekter till tio baserade på grundskoldistrikt någon gång blir verklighet.

man talar med, var och om vad. Det är en bild av situationen som framträder i allmänhetens svar på den i 1.3.2 citerade webbenkäten 2013 (SLS 2256). I följande avsnitt får språkbrukarna fortsätta med att ge sin egen syn på de lokala varieteternas ställning i de samhällen de lever i.

1.4.1 Österbotten

I Österbotten har de lokala dialekterna sitt starkaste fäste i Finland. Där var dialekterna vid tusenårsskiftet rent av på frammarsch. Man talade allt mer dialekt i allt fler sammanhang, man hörde allt mer dialekt t.ex. i regionalradion, och mer än någonsin tidigare skrev man på dialekt. Dialekt i skrift är inte en ny domän i sig – det har sedan länge skrivits både dikt och bygdemålsberättelser på dialekt. Nyheten består i att dialekterna har erövrat populärmusiken och de sociala medierna: det skrivs låttexter på dialekt, det chattas på dialekt, det skrivs textmeddelanden på dialekt och det skrivs Facebooksidor och bloggar på dialekt. Man "skriver som det låter" och har utvecklat sina egna system för att återge dialekt i skrift. (Utvecklingen av dialektskrift över tid behandlas i Östman 2011, sms på dialekt i Greggas Bäckström 2011.)

Dialekt hör man nog i radio, rätt så ofta faktiskt. Själv skriver jag oftast på dialekt när jag sms:ar eller chattar med mina barn, syskon och vänner. På Facebook använder jag oftast standardsvenska. (Kvinna f. 1958, SLS 2256 s. 45.)

Jag skriver dialekt till vissa människor (familjen och närmaste vänner) i textmeddelanden i mobilen och också som svar och kommentar med ungefär samma familj och vänner i Facebook. (Kvinna f. 1964, SLS 2256 s. 105.)

Vill man försöka förstå sig på den österbottniska folksjälen ska man lyssna på Firarsvängen eller Efterlysningen. Språket är intimt sammankopplat med identiteten. Trots att värdarna i radion talar högsvenska, bekommer det inte gratulanterna eller sakletarna det minsta. Och varför skulle det göra det? Lyssnarna upplever förmodligen programmen som ”sina” och då vore det väl konstigt om inte det egna språket duger. (Kvinna f. 1951, SLS 2256 s. 67.)

DIALEKT SOM KONSTNÄRLIGT UTTRYCKSMEDEL

I Österbotten används dialekterna dessutom flitigt som konstnärligt uttrycksmedel: Julevangeliet på Munsalaspråk av Lars Huldén har tagits väl emot av publiken, teater och film på dialekt likaså. Lars Sunds emigrantepos *Colorado Avenue* gick hem hos både teaterpubliken i Vasa (1999–2000) och biopubliken (2007), *Folkets Dagblad* på Wasa Teater 2014 likaså. Det finns av allt att döma en beställning på dialekt även i mer högstämda sammanhang, något som ställer sina speciella krav på ordval och stil. Hur ska till exempel ”väntade sitt barn” återges med en stil som motsvarar evangeliets? Problemet har Huldén (2000) löst på följande sätt, Lukas 2:1–5:

1. He va han tiin, tå e kååm åådäs fråån tjeisan, Agósstos, att allihåop i heila väädin sko måsst leta skriiv åpp se po in lissto såm e sko gaáas ett tå e sko krävas inn skattin.
2. He dee va fössta skattskriivninjin å hon jåudist po han tiin, tå Kviriínios va stååthalldar i Syyrien.
3. Tå fåor allihåop ti han staan, såm vart holldi såm teiras, åssta leta skattskriiv se.
4. Å Joosef, såm höört ti Daaviidas slekkti, han fåo fråån Naasaret i Galileéen åpp ti Jodeéen, ti Daaviidas staan, såm heitä Bettlehemm,
5. åssta leta skriiv åpp se, å me sse hadd an Mariia, såm an va fylå’va mää å såm ventta lihlbååni. (Huldén 2000 s. 134 f.)

Det är således uppenbart att dialekterna fyller en funktion som ett kitt i den sociala gemenskapen, i lokalsamhället lika väl som i landskapet i stort. ”Svenska Österbotten” är ett begrepp, och dialekterna har blivit en resurs i skapandet av en positiv regional medvetenhet. Det är dialekt man kommunicerar på i landskapet inbördes. Det berättar en informant som kan överblicka kustlandet i hela dess längd, född som hon är i Kaskö och bosatt i Karleby:

> Jag skulle säga att dialekten allmänt används i vardagen överallt. Man slår över till standardsvenska bara i högtidliga sammanhang eller om man märker att motparten talar standardsvenska. Då slår man förresten över till finska i Karleby. Jag tycker att dialekternas ställning är stark i Österbotten. Man är stolt över sin dialekt och lyfter fram den i olika sammanhang. Säkert finns en plats för dialekterna i globaliseringens tidevarv eftersom lokalsamhället är och består. (Kvinna f. 1959, SLS 2256 s. 209.)

I citatet tar informanten upp en viktig aspekt av språkanvändningen i en finskdominerad stad som Karleby: dialekt talar man i hemmet och närmiljön, standardspråk eller finska med personer som inte talar dialekt. Utanför det svenska skolväsendet och de svenska massmedierna har standardspråket en begränsad användning, för det som allt mer efterfrågas i arbetslivet är kunskaper i finska och engelska. Hos de lokala myndigheterna och inom vården klarar man sig långt med dialekten. En informant i Pedersöre berättar hur hon på sjukhus i Jakobstad blev tilltalad på dialekt av personalen:

> Jag talade själv högsvenska med dem, men de framhärdade i sin dialekt, eftersom de av min hemort bedömde att jag kunde den lika bra. Det störde mig inte det minsta. Tvärtom kändes situationen tryggare och mera avslappnad med en personal som hade samma språk som jag. Men av någon orsak höll jag fast vid att tala högsvenska. (Kvinna f. 1951, SLS 2256 s. 62.)

Plats för dialekten finns, förmodligen mer än förr, skriver informanten vidare. Dialekten är rent av så stark att högsvenskan kan bli lidande, inte minst längst i norr där finskan också är stark. Målet att eleverna ska gå ut skolan med en flytande standardsvenska nås inte, när dialekten är så stark att få elever pratar högsvenska ens på lek-

tionerna. Som modersmålslärare skulle hon önska att den ökande acceptansen för dialekterna samtidigt ledde till en större förståelse för standardspråket, men så tycks inte vara fallet.

Även ungdomar som talar standardspråk i hemmet lär sig den lokala dialekten i skolan, berättar en informant i Jakobstad:

> Till exempel när yngsta dottern gick i lågstadiet var de 23 elever på klassen och det var bara hon som inte talade dialekt. Samma gällde väl de andra [barnen] också, sonen bytte till och med språk när han gick i högstadiet, för att mera smälta in. Mina barn är alla mellan 20–30, så den generationen har sin dialekt kvar. (Kvinna f. 1954, SLS 2256 s. 43.)

Samma informant förutspår att dialekterna kommer att finnas kvar, för många av de unga ”är stolta över sitt språk på ett sätt som vi inte var”. Dialekterna är en länk till hembygden och rötterna, ”var man än finns i världen”. Det är ett uttalande som många är beredda att skriva under på. Släkt och vänner håller man kontakt med på dialekt, under alla åren i exil. Det gör t.ex. en gammal Malaxbo efter många år i Danmark:

> Jag skulle aldrig tala standardsvenska med min familj i Finland, eller med mina vänner från Malax. Det vore detsamma som att säga att jag inte hör hemma eller hör till där mera, vilket kanske är något som är extra viktigt om man som jag flyttat bort. (Kvinna f. 1979, SLS 2256 s. 191 f.)

1.4.2 Åland

De ålänningar som besvarade enkäten 2013 kallar sin dialekt för åländska och bekräftar därmed att det är en regional varietet som dominerar språkbruket på fasta Åland (jfr 1.3.2 ovan). Lokala varianter kan förekomma, men bara hos äldre ålänningar, säger man. I skärgården är dialekterna bättre bevarade, och som orter där man in på 2000-talet har en egen dialekt nämns Eckerö i väster och Kökar och Brändö i öster.

Vad man på Åland lägger in i begreppet dialekt förblir ibland lite oklart. Åländskan borde som den regionala dialekt den är inte uppfattas som så speciellt särpräglad. En ung kvinnlig informant i Jo-

mala betecknar ändå den åländska hon talar som ”grov” dialekt, en dialekt som hon inte direkt skäms för men heller inte är stolt över:

> Jag bor på Åland och talar åländska. Det är en väldigt grov och ”ful” dialekt. […] Jag skäms inte för mitt språk, men jag är inte heller stolt. […] Det talas olika i olika kommuner fast Åland är så litet. Det låter helt annorlunda när man hör någon äldre från Kökar eller någon från Eckerö. De äldre pratar mer grov dialekt, medan de yngre pratar mer ”svenska”, mer åt det rikssvenska hållet. Men det är helt individuellt. Jag är själv van med den äldre åländskan och pratar grovt själv. (Kvinna f. 1991, SLS 2256 s. 226.)

En informant i den äldre generationen, född 1963 i Geta, anser att åländskan är rätt väl bevarad, även om den kanske jämnas ut bland yngre personer. Generationen före henne, 40- och 50-talisterna, ”talar nog allmänt ännu idag en rätt utpräglad, bred åländsk dialekt”. Hon berättar vidare att många ålänningar använder dialekt också i skrift, på Facebook, i sms och chatt. De använder då dialektmarkörer som *inga* och *någge* samt *sku*, *far* och *int*, t.ex. *Inga ha jag gjort någge sånt inga* och *Sku du far ti Sverige eller int?* (SLS 2256 s. 230.)

Den äldsta, 1930-talsgenerationen, representeras av en kvinna i Finström. Hon har den uppfattningen att det 2013 är främst äldre personer som talar dialekt, ”och då mest som enstaka ord, halvt på skämt”:

> Det är ganska förvånande hur språket kunnat skilja sig så mycket som det har gjort med tanke på de korta avstånden på huvudön i vårt lilla örike. När det gäller skärgården är det däremot lättare att förstå att språket skiljer sig, t.ex. i Brändö som ju geografiskt ligger längst bort från huvudön, österut, där har den utpräglade dialekten längst levt kvar. Jag minns hur främmande det lät när jag fick mina första elever från Brändö på 1960-talet, y uttalades som i, kylskåp blev kilskåp och liknande. I Eckerö, den kommun som ligger längst västerut, har språket drag av den svenska som talas i Roslagen, speciellt i intonationen. (Kvinna f. 1936, SLS 2256 s. 212.)

1.4.3 Åboland

Det allmänna intrycket av enkäten 2013 är att dialekternas ställning sviktar i Åboland. Det omdömet kommer bl.a. från en kvinnlig studerande i Åbo, född 1991, som uppger att hon talar en blandning av Houtskärsdialekt, åländska och standardspråk. En kvinna född 1956 i Korpo anser att alla Korpobor, både äldre och yngre, numera talar ungefär samma finlandssvenska. Mest dialekt tycks man tala i landskapets västra del, att döma av ett svar från en informant bosatt på Åland som anser att Houtskärsdialekten är ”mycket väl bevarad” och fortfarande talas av infödda Houtskärsbor. Själv talar hon houtskärska med personer som kommer från Houtskär, och hon kommer nog aldrig att glömma dialekten, säger hon. (SLS 2256 s. 238; jfr regionaliseringstendensen i 5.9.)

Blandningen av dialekt och standard är för övrigt en karakteristik som återkommer i flera enkätsvar. Flera svar berättar om generationsskillnader, men också om rötternas betydelse: barn och ungdomar som ”är infödda Pargasbor och som har släkt som bott här flera generationer bakåt har en starkare dialekt, en form av kulturarv” (SLS 2256 s. 260).

Enligt en informant född i Pargas 1945 är det egentligen bara de generationer som är födda före ca 1950 som behärskar dialekten och kan använda den. De som föddes mellan 1950 och 1980 uppskattade inte sina dialekter utan ville tala en ”bildad svenska”. Problemet för dem som är födda efter 1980 och visar ett nytt intresse för lokalspråken är att det har hunnit uppstå ett dialektalt vakuum som gör att de måste upptäcka dialekten på nytt. (SLS 2256 s. 273 f.)

Uppfattningen om en dialekt i avtagande delas av en annan informant i Pargas:

> Verkar vara i avtagande i takt med att den äldre generationen dör bort. Äldre personer talar på ett litet annat sätt än yngre, dialekten lever och förändras med användarna. Jämfört med för 10–15 år sen hör jag alltmera sällan den ”äkta” pargassvenska som t.ex. mina föräldrar talade. (Kvinna f. 1953, SLS 2256 s. 257.)

En kvinnlig informant född 1973 kommer från en familj där alla talar ”blandat”. På skämt händer det att hon talar ”bred dialekt”, och inom hemsjukvården där hon arbetar är det en fördel att kunna dia-

lekt, för det skapas lättare ”en tillit då man har ett gemensamt språk” (SLS 2256 s. 260).

Bruksorter har ofta utvecklat egna dialekter, liksom städerna sina. Så är fallet i Dalsbruk, vars *brukska* bl.a. utmärks av att man talar på *o,* så att *full* uttalas *foll* och *ung* uttalas *ong*. En informant som inte fick brukskan med modersmjölken och inte längre talar den själv, tror att den är levande bland bruksbor som bor kvar:

> Nu har jag varit borta från Bruket sen 1994, men vad jag har märkt t.ex. på Facebook där jag är med i en grupp för folk hemma från orten, så använder många i min ålder ännu dialekten t.o.m. då dom skriver. Det är såna som bor kvar där. Så språket lever nog starkt kvar. Antagligen pratar även barnen brukska. (Kvinna f. 1973, SLS 2256 s. 280.)

Närheten till Åbo och den akademiska världen där verkar spela en roll för språkutvecklingen i Åboland. Åbosvenskan upplevs som ”neutral”, den är ”högfinlandssvenska”, säger en informant född 1982 i Åbo och bosatt i Nagu. I Åbosvenskan finns modellen, åtminstone för dem som skaffar sig en högre utbildning och vill lägga bort dialekten – eller bli tvåspråkiga på dialekt och standardspråk.

1.4.4 Nyland

I Nyland varierar dialekternas ställning regionalt med avståndet till standardspråket: ju större likheter desto svagare ställning, ju större skillnader desto starkare ställning.

Västnyländskan avviker inte så mycket från standardspråket, men den har vissa särdrag som fyller en klart identitetsskapande funktion. Ett sådant drag är det ”rullande r-et”, som en informant i Ekenäs inte kan tänka sig att lägga bort:

> Detta är enligt mig inte fel utan det blir bara som en extra krydda i språket och därför anstränger jag mig inte desto mera för att få bort det från mitt språk. (Kvinna f. 1989, SLS 2256 s. 301.)

Lika mycket dialekt som i västra och östra Nyland talas det inte i Sjundeå. Den bedömningen gör en inflyttad Sjundeåbo, född 1952, som ser ett språkbyte pågå mellan generationerna: dialekten försvin-

ner i takt med att de äldre som kan dialekten dör bort. En infödd Sjundeåbo i en yngre generation, född 1983, förklarar nedgången för dialekten med stor inflyttning, pendling och förfinskning. (SLS 2256 s. 317, 318.)

En liknande bedömning av läget i Mellannyland gör två informanter i Kyrkslätt och Esbo. Kyrkslättsinformanten, född 1959, karakteriserar sitt eget språk som en ”glidande skala mellan en allmän västnyländsk dialekt och högsvenska”, inte som två separata uttrycksformer. Om Kyrkslättsdialekten finns, så används den inte bland ungdomar, för de flesta är inflyttade och talar neutralt, säger han. Ännu mer utjämnad är Esbosvenskan, som enligt Esboinformanten, född 1972, talas på samma sätt av både äldre och yngre. (SLS 2256 s. 320, 337.)

Från östra Nyland rapporteras däremot om dialekter som går i arv från generation till generation. ”Både barn och vuxna med rötter i trakten talar dialekt”, är det intryck en inflyttad österbottning skapat sig av situationen i Borgå. (SLS 2256 s. 403.)

Enligt en Lovisabo född 1947 har Lovisaspråket hållit sig ganska intakt i 30 års tid, och på landet talas dialekt ”allmänt mellan dem som behärskar dialekten”. Den uppfattningen delas av en yngre Lovisabo född 1962: ”Östnylänningar talar östnyländska dialekter med varandra.” Sitt eget språk betecknar hon som östnyländska, ett ord som antyder en pågående regionalisering: ”Jag talar finlandssvenska, en viss blandning av dialekter från Pernå, Liljendal, Lovisa, Lappträsk.” (SLS 2256 s. 406, 407.)

En informant i Lappträsk beskriver en bidialektism av ett slag som kan fungera som skydd för en särpräglad dialekt som hans egen. Inte i något sammanhang har han slutat tala ”te gamal språåtji”, men han måste ibland byta till standard för att göra sig förstådd hos motparten:

> Givetvis måste man ibland byta till ”fiint språåk” för en del förstår inte te vaanli språåtji men annars pratar jag te gamal språåtji. Jag glider aldrig utan byter helt och hållet till ett annat språk. Jag avskyr blandning av språk. Ibland kan man förstås sätta in ord och uttryck från ett annat språk men då med tydliga ”citationstecken” som traditionen bjuder. Då man sätter in ett ord eller uttryck från ”höugsvenskån” så uttalas det med helt annorlunda betoning. (Man f. 1946, SLS 2256 s. 409 f.)

På senare år har dialekterna i Östnyland haft ett uppsving, i både nya och gamla medier, berättar samma informant. På Facebook finns t.ex. diskussionsgruppen *Föjsbookin – vi sån skriivär op östnyylenskå*. Och i regionalradion är det numera tillåtet att tala dialekt, vilket det inte var tidigare: ”Radio Östra Nyland körde en serie program i somras [2012] som alla gick ’opa östnyylendskå’ och det var seriösa diskussioner – inte bara buskisrevy.”

På tal om Nyland ska Helsingforssvenskan inte förglömmas – det är ju den som de senaste decennierna har spridit sig till kranskommunerna i Mellannyland. I enkätsvaren går den under olika namn som speglar sociala skillnader i språkbruket: *helsingforsisk finlandssvenska*, *helsingforsisk vardagssvenska*, *Helsingforssvenska*, *standardhelsingforsiska*. Helsingforsbor i högre socialgrupp karakteriserar gärna sitt språk som vårdat eller bildat, t.ex. *vårdad finlandssvenska*, *vårdad svenska*, *vanlig bildad finlandssvenska* och *skriftnära standardsvenska*, utan specifik lokalisering till Helsingfors. De senare är betecknande nog äldre män, födda 1928–1931, och en äldre kvinna född 1946.

> Själv är jag uppvuxen i Helsingfors, i en familj där föräldrarna bemödade sig om att barnen skulle tala och skriva vårdad svenska. (Man f. 1931, SLS 2256 s. 351.)

> Mitt språk är väl vanlig bildad finlandssvenska. (Man f. 1928, SLS 2256 s. 352.)

> Jag talar det skriftnära standardspråk som används av högutbildade helsingforsare. Jag brukar inte tala om ”helsingforsiska” eftersom variationen inom staden är för stor för att det ska kunna kallas ett lokalspråk. Inte ens uttalsmässigt kan man tala om EN typisk helsingforsiska. De sociala skillnaderna är för stora inom staden och samma uttalsdrag finns också i andra språkmiljöer i södra Finland. Generationsskillnader finns också. Så nej, helsingforsiskan är inte ett lokalt språk, snarare en regional varietet som också finns långt utanför stadens gränser. (Kvinna f. 1946, SLS 2256 s. 368.)

1.5 Dialekter – mer än ett kommunikationsmedel

De som gjorde sig mödan att besvara enkäten 2013 hade ett uttalat intresse för språk och dialekter. Svaren visar följaktligen tolerans för

språklig mångfald, en tolerans som inte behöver vara allmänt utbredd hos den stora allmänheten. Sett i ett längre tidsperspektiv verkar det i alla fall i dag finnas en större acceptans för dialekter än vad fallet var för bara några decennier sedan. Två informanter i norra Österbotten sammanfattar utvecklingen:

> Jag tycker absolut att det är en tillgång att behärska en dialekt. Det är dels en länk tillbaka i tiden, men det är ju ofta också ett helt eget språk med egen grammatik och egen vokabulär och ordförråd. Jag hör ju till den generation som från skolans sida blev uppmuntrad till att lägga bort dialekten och också fick lära oss att den var ”mindre fin”, det var bondskt och obildat att tala dialekt. Vilket väl egentligen är värderingar som säger mera om de som uttalar dem än om de som utsattes för dem. Men jag kan inte tycka att det var fel att vi uppmuntrades att använda standardsvenska (minus värderingarna då) eftersom det är ett språk vi behöver för att kunna kommunicera både inom Svensk-Finland och ut till Sverige. (Kvinna f. 1954, SLS 2256 s. 42.)

> Jag tror alltså att godkännandet av dialekten till stor del kommer av en neutraliserad syn på människors språkanvändning över lag. Globaliseringen bidrar säkert, såväl stads- som landsortssamhällen bebos av människor som talar en mängd olika språk. Flyktingmottagningen och invandringen har varit rätt stor i Österbotten, vilket bidrar till ett multikulturellt samhälle. Dialekt respektive stadsspråk blir helt enkelt språk bland andra språk; i skolan, i affären, på konditoriet, på arbetsplatsen, i medierna. Att då framhärda i en nedlåtande syn på dialekten känns ålderdomligt. (Kvinna f. 1951, SLS 2256 s. 64.)

En informant i östra Nyland berättar också om en ny inställning till dialekter, från den gamla folkskolans negativa syn på elevernas språk till 2000-talets acceptans:

> Vårt gamla språk används helt normalt – beroende på person förstås. Det är inte en generationsfråga för vissa äldre försöker tala ”fiint” mer än många yngre. Man kan se det negativa inflytandet från lärarna på 30-talet som jagade ”den fula dialekten” och min mamma var tyvärr uppfostrad i den traditionen. Till all tur pratade vi i alla fall te vaanli språåtji hemma. Mina farföräldrar

> kunde inte något annat. Egentligen har situationen förbättrats de senaste åren. Det gamla språket har fått högre status även om en del fortfarande försöker tala ”fiint”. Och intressant nog har Internet gjort det lättare att bibehålla språket. Också Östnyylensk lesanbook har lett till att vi fått ett skriftspråk så det är inte längre bundet enbart till talet. (Man f. 1946, SLS 2256 s. 409 f.)

Att fördomar kan vara mer seglivade än vi tror visar samtidigt några uttalanden från yngre språkbrukare som har gjort erfarenheten att motsättningen dialekt–standard lever kvar. En informant i norra Österbotten, en i Vasa och en i Helsingfors berättar:

> Det finns i Svenskfinland (kanske i högre grad än i Sverige) en näsan i vädret-attityd mot dialekter, man ser en motsättning mellan ”bildning” och dialekter, detta är ett hot mot fortsatt användning av sådana språkvarianter. (Kvinna f. 1986, SLS 2256 s. 54.)

> De senaste åren har jag märkt att många i min ålder verkligen värnar om sin lokala dialekt och vill hålla den levande. […] Samtidigt tycker jag att attityderna bland stadsbor eller övriga som inte talar dialekt eller inte är från Österbotten är rätt så oförändrade. Det är lätt att driva med dialekter och det uppfattas kanske inte så fint att ”bryta på dialekt”. (Kvinna f. 1976, SLS 2256 s. 169.)

> I dagens samhälle har man kanske en tendens att se lite ner på dialekter. Åtminstone här i stan tycker jag mig få den uppfattningen att man ofta anser att de som talar någon dialekt är från ”lande” och att dialekter inte passar in här i stan. Jag tycker ändå att dialekter ger mer rikedom och variation åt språket. Och det som är intressant är att trots dialekterna talar alla samma språk! (Kvinna f. 1991, SLS 2256 s. 378.)

Trots allt, töntstämpeln som förr sattes inte bara på dialekten utan också på den som talade dialekt har inte samma svärta mera. De som kommer från bildade kretsar och talar bara standardspråk har förmodligen lärt sig att det i globaliseringstider är olämpligt, rent av obildat eller främlingsfientligt, att öppet uttrycka dialektförakt. Dialekt är identitet, och även de som växer upp med en dialekt har rätt till sitt modersmål. Den ökade acceptansen innebär t.ex. att personer som gästar radio- och tv-program talar sitt eget språk, men

inte att radion eller televisionen har dialekt som norm för regionala sändningar. Regional intonation får förekomma, men programvärdar bör ”som regel använda ett allmängiltigt finlandssvenskt normspråk”. Det anser en tidigare redaktör vid Åboradion, född 1945. (SLS 2256 s. 274.)

Men så väljer man också sina tillfällen, när man talar dialekt och när man talar standard och med vem. Att välja språk är att visa respekt, och det är viktigt att kunna se vilka situationer som kräver vilken svenska. Tillfällen när dialekttalande väljer – eller föredrar – standard framför dialekt är offentliga framträdanden. Tal, föredrag och presentationer inför publik ska hållas på standardspråk, för trovärdighetens skull. Vill man framstå som professionell ska man tala standard:

> Då jag står inför en grupp och talar, oberoende av sammanhanget, så talar jag alltid standardsvenska. Också fastän det handlar om en österbottnisk sammankomst så tycker jag att det är väldigt obekvämt att tala något annat än standardsvenska. (Kvinna f. 1988, SLS 2256 s. 112.)

Av citaten framgår att många värderar sin dialekt positivt, men det finns också de som värderar den negativt. I Österbotten är dialekten och på Åland åländskan det naturliga uttrycket för den regionala självkänslan, medan man på sina håll i Åboland och Nyland har en mer kluven inställning till dialekter. Olikheten i värdering bottnar i att Österbotten och Åland socialt sett är mer homogena språksamhällen än Åboland och Nyland, där motsättningen mellan ”vanligt folk” och ”bättre folk” har varit och är mer närvarande i vardagen, inte minst mellan bofasta och sommargäster i skärgården. I regioner där man värderar den egna dialekten högt kan det låta så här:

> För mig är det viktigt att få tala dialekt, jag upplever dialekten som mera uttrycksfull än standardsvenska. Dialekter är en rikedom tycker jag, och jag kan inte tänka mig ett scenario där man inte längre fick tala sin egen dialekt. (Kvinna f. 1958, Kronoby, SLS 2256 s. 45.)

> Dialekter är ett vackert och levande språk från en tid som håller på och försvinner, och då skall var och en använda det för

att det skall bevaras till följande generation. (Man f. 1935, Åland, SLS 2256 s. 216.)

Jag tycker nog att det är en tillgång att kunna tala dialekt för det är ju ändå en del av ens identitet på något sätt. Kommer nog aldrig heller att glömma dialekten. På sätt och vis har man ju varit ”tvungen” att lägga bort dialekten när man har flyttat från den ort där den talas, men jag har ändå inte sett det som någon svårighet att hålla den i gång. (Kvinna f. 1967, Houtskär, SLS 2256 s. 238.)

Mitt språk är jag. Kan aldrig lämnas bort. Helt otänkbart. Det är jämförbart med att bli halshuggen. (Man f. 1946, Lappträsk, SLS 2256.)

Det språk vi har lärt oss som barn berör våra innersta känslor, om det så är stolthet eller mindervärde. Språket har därmed en viktig socialpsykologisk funktion i samhället: det har ett värde som gör att det är mer än bara ett kommunikationsmedel. En Borgåbo i Helsingfors uttrycker sina känslor för dialekten så här:

Plötsligt bara när jag hör den sistnämnda [Borgåtraktens dialekt] i vimlet på Alexen [Alexandersgatan i Helsingfors] el. på Svenska teatern stiger det upp en varm glädje inom mig, där är en av de mina och mina tankar och känslor går med rasande fart tillbaka i tiden, till barn- och ungdomstiden. Dialekten är en förenande faktor i bygemenskapen, byarna emellan och i hela socknen. (Man f. 1927, SLS 1746 s. 735.)

Fördomarna mot dialekterna bygger på en gammal föreställning om att de är sämre språk än standardspråket, men så är det inte. Dialekterna är självständiga språk med en egen grammatik och en egen historia som århundrade för århundrade kan följas tillbaka till det nordiska fornspråket. Hur den utvecklingen har gått till blir det mer om i kapitel 2 Vårt äldsta arv.

1.6 Om boken

Syftet med boken *Dialekter och småstadsspråk* är att samla den kunskap vi har om variationen i den talade svenskan i Finland. Det ska handla om de traditionella dialekterna som vi känner dem från

forskning och insamling under senare delen av 1900-talet, och det ska handla om fyra småstadsspråk som vi känner dem från projektet *Finlandssvenska stadsmål* 1990–1995.

Dialekterna finns det mycket att säga om. Hur de har vuxit fram genom århundraden av språk- och dialektkontakt är temat för kapitel 2 Vårt äldsta arv. I kapitel 3–6 behandlas dialekterna landskap för landskap, i ordningen Österbotten, Åland, Åboland och Nyland. Samma ordningsföljd tillämpas i t.ex. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, som redovisar ordmaterialet från Karleby i norr via Eckerö i väster till Pyttis vid Kymmene älv i öster. Landskapen delas sedan på gängse vis in i mindre områden, som är norra, mellersta och södra Österbotten, västra och östra Åland, västra, östra och södra Åboland samt västra, mellersta och östra Nyland.

Kapitel 3–6 inleds med en kort historisk översikt och en presentation av arkaismer och novationer gemensamma för respektive landskap som helhet. Sedan beskrivs dialekterna områdesvis med avseende på ljud- och formlära. Dialektbeskrivningar brukar ofta stanna vid ljud- och formläran, men i den här boken utvidgas beskrivningen till ordförråd och ordbildning samt fras- och satslära. Dessa språknivåer behandlas på landskapsnivå, och mer än några nedslag kan det inte bli fråga om på grund av otillräcklig forskning. Varje kapitel avslutas med en diskussion om framtidsutsikterna för dialekterna i landskapet i fråga. (För syntaktisk variation i dialekterna i Norden, se nättidskriften *Nordic Atlas of Language Structures [NALS] Journal*.)

Kapitel 7 avser att visa hur geografiskt betingad variation samspelar med socialt betingad variation i stadsmiljö, närmare bestämt i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa. Den folkliga varianten av talspråket i respektive stad, kallad *Jakobstadsspråket* etc., beskrivs för sig med avseende på ljud- och formlära. Standardvarianten tas sedan med i beskrivningen av särdrag i ordförråd, fraser och satser.

Kapitel 8 knyter samman trådarna genom att redogöra för den historiska bakgrunden till språkarterna dialekt, stadsmål och regionalt standardspråk (finlandssvenska) samt till uppkomsten av sociolekter och regionala dialekter – från medeltid till nutid. Kapitlet avslutas med en diskussion om nutida tendenser i språkutvecklingen insatta i ett europeiskt sammanhang.

1.6.1 Språkljud och ljudbeteckning

I kapitel 3–7 hänvisas det ibland till ljudsystemet i standardspråket i Finland, som presenteras översiktligt i det följande. Se även Reuter i I:2.

De långa vokalfonemen är nio och de korta åtta till antalet. Det senare beror på att kort *e* och kort *ä* har fallit samman i uttalet, så att t.ex. orden *rett* och *rätt* uttalas på samma sätt. Öppet *ä* förekommer bara före *r* i t.ex. *märk* och räknas därför inte som ett eget fonem. När vokalerna ordnas efter särdrag i artikulationen bildas följande grupper:

	FRÄMRE		CENTRAL	BAKRE	
SLUTEN	i	y		u	o
	e	ö		å	
ÖPPEN	ä		a		

Utmärkande för finlandssvenskan är att korta och långa *a*- och *u*-ljud har samma klangfärg: *a*-ljudet har ungefär samma kvalitet som det korta *a*-ljudet i centralsvenska, ett ljust *a*-uttal, och *u*-ljudet en kvalitet som liknar det korta *u*-ljudet i centralsvenska. Vokalklangen i långt *u* påminner mycket om dalabergslagsmål och norska, ett mörkt *u*-uttal. (Bruce 2010 s. 181 f. samt Elert 1970 s. 61 f. och Reuter 1971 s. 240–249.)

Konsonantsystemet innehåller 18 fonem som ordnade efter artikulationsställe och artikulationssätt bildar följande grupper. Tonlösa konsonanter står före och tonande efter snedstrecket:

	LÄPP	TÄNDER, TANDVALL	GOM	STRUPHUVUD
KLUSIL	p/b	t/d	k/g	
NASAL	m	n	ng	
FRIKATIVA	f/v	s	sj, j	h
AFFRIKATA		tj		
VIBRANT		r		
LATERAL		l		

Konsonanterna skiljer sig på flera punkter från andra varianter av svenskt talspråk. Klusilerna *p*, *t*, *k* uttalas utan aspiration, dvs. utan ”luftpust” mellan konsonant och vokal i ord som *par*, *tar*, *kar*. *Sj*-ljudet uttalas närmast som sverigesvenskt *tj*, och *tj*-ljudet har alltid ett förslag av *t* (ungefär som i engelskans *church*). Ett *r* + dentalt *t*, *d*, *n*, *s*, *r*, *l* uttalas som en följd av två olika ljud och smälter inte samman till ett enda supradentalt ljud som i centralsvenskt standardspråk. (Bruce 2010 s. 143, 182 f.)

Vid ljudbeteckning är det speciellt viktigt att ange längd på vokaler och konsonanter, eftersom stavelselängden är betydelseskiljande. Som exempel kan nämnas ordserien *lagar–la:gar–laggar*, där orden får olika betydelser beroende på om vokalen eller konsonanten är lång eller kort. *Lagar* kommer att betyda ’tillverkar’, *la:gar* ’författningar’ och *laggar* ’stavar i laggkärl’. Lång vokal anges som synes med kolon och lång konsonant med två konsonanttecken. Så återges också den överlånga stavelsen, dvs. den dialektala typen lång vokal + lång konsonant som i *ny:tt* ’nytt’.

I dialekterna förekommer variation i uttalet av stavelser som innehåller en kort vokal + konsonantförbindelse. Den regionala fördelningen – var man säger t.ex. *kårk* ’kork’, *varp*, *vant* ’vante’ och var man säger *kårkk*, *varpp*, *vantt* – är ännu inte klarlagd genom empiriska studier. Uttalet med förlängt *k*, *p*, *t* efter tonande konsonant har närmast ett fonetiskt intresse och noteras normalt inte i ljudbeteckningen.

Som vi kommer att se i kapitel 3–6 finns det många dialekter som har fler vokaler och konsonanter än standardspråket. I den här boken återges dialektalt uttal normalt med den grova ljudbeteckning som tillämpas i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO). Det är med andra ord de vanliga bokstäverna i alfabetet som används; diftonger t.ex. med två tecken *ei*, *öi*, *öu* och liknande, som i *heim*/*häim* ’hem’. (Tablå över ljudbeteckningen i FO I s. XVII.)

Konsonantuttal anges i vissa fall på ett sätt som avviker från FO. Sålunda betecknas tjockt *l* här med fet stil, ***gla:d*** ’glad’ (och inte med punkt under *l* som i FO), och palataliserade *l*, *n*, *d* och *t* skrivs l^j, n^j, d^j, t^j med ett upphöjt litet *j* som markering för *j*-karaktären (och inte med apostrof som i FO). De supradentala ljud som uppstår genom att *r* och tjockt *l* smälter samman med *d*, *n*, *s*, *t* markeras för tydlighetens skull ibland med de fonetiska tecknen [ɖ ɳ ʂ ʈ], i *fåʂʂ* ’fors’, *båʈʈ* ’bort’ etc. När det är viktigt att få fram nyanser i uttalet place-

ras beteckning med fonetiska tecken inom hakparentes, t.ex. för att ange att *rd* uttalas supradentalt [ɖ], eller att *tj*-ljudet uttalas med eller utan förslag av *t*, [tɕ] mot [ɕ]. De fonetiska tecknen kommer från Internationella fonetiska alfabetet, IPA. (Bruket av IPA följer i huvudsak Bruce 2010.)

I bästa fall baserar sig ljudbeteckningen på tidigare analyser av ljudsystemet, dvs. analyser som har gjorts för att klarlägga hur många betydelseskiljande ljudenheter eller *fonem* det finns i en dialekt. Det görs med hjälp av s.k. minimala ordpar som *pil*/*bil*, *lån*/*rån*, *ben*/*bön*, *dy*/*du*, där ett enda ljud skiljer betydelser åt i talet. Sådana fonemanalyser har gjorts för Österbotten och östra Åland. För övriga dialektområden belyses fonemförrådet (efter norskt mönster) med en uppställning av exempelord från aktuella dialekttexter. (Sandøy 1993 s. 42, Bruce 2010 s. 31 samt Sundberg 1993 för östra Åland och Wiik 2002 för Österbotten.)

Exempelord och språkprov inne i texten skrivs med kursiv och förses med betydelse eller översättning inom enkla citattecken, t.ex. *grenen* 'granen'. Fras- och satsexempel är autentiska, hämtade från de bandutskrifter som ligger till grund för beskrivningen. Exempel har i någon mån även hämtats från *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, textutgåvan *Från Pyttis till Nedervetil* (1998) och aktuella dialektmonografier. Ju bättre dokumenterad och utforskad en dialekt är, desto rikare exemplifiering. Översättningen är i allmänhet trogen mot originalet.

1.6.2 Viktiga termer

Förteckningen nedan tar upp förklaringar till ett urval termer som används i boken. Förklaringarna bygger i huvudsak på registren i *Svenska Akademiens grammatik* 1 och Tor G. Hultman, *Svenska Akademiens språklära*. (SAG 1 s. 148–239; Hultman 2003 s. 321–342.)

adjektivfras, fras som har ett adjektiv som huvudord: *lika* ***gammal*** *som vår dotter*.

adverbfras, fras som har ett adverb som huvudord: *lika* ***ofta*** *som förr i tiden*.

apokope, bortfall av obetonad slutvokal, t.ex. *kast* i stället för *kasta*, *bält* i stället för *bälte*. *Kortform* kallas den korta varianten, *fullform* den långa.

arkaisk, om språkformer, ord och uttryck som dialekterna har tagit i arv från det nordiska fornspråket. Diftongen i t.ex. *stein* är en *arkaism*, ett ålderdomligt drag i ljudläran.

bestämdhet (species), en böjningskategori som omfattar *bestämd* och *obestämd form* hos substantiv. Den obestämda formen saknar suffix (ändelse), den bestämda formen bildas med *bestämd artikel* (*bok-**en**, böcker-**na***). Den bestämda formen anger att det som substantivet betecknar är känt i sammanhanget, t.ex. *Jag köpte en stol – Den nya **stol-en** är bekväm att sitta på. Definit* och *indefinit* används också om bestämd och obestämd form.

bestämning, led som modifierar *huvudordets* betydelse i fraser av olika slag. *Attribut* är bestämningar till substantiv, *objekt*, *predikativ* och *adverbial* till verb, *adverbial* till adjektiv och adverb.

dubblering, subjekt och objekt dubbleras med ett pronomen efter satsen (***Han** har inga syskon, **han**)*, en negation dubbleras med en negation efter satsen (*Lars har **inga** syskon, **inte***).

egentligt subjekt, subjekt som samförekommer med ett ”tomt” *det* som står som *formellt subjekt* på subjektets plats i satsen, t.ex. ***Det** ligger **en tidning** på bordet*.

expletiv, om *det* som ”tomt” subjekt utan syftning, t.ex. ***Det** blåser. Där hade **det** legat ett torp.*

fonem, minsta betydelseskiljande ljudenhet i språket. De fall där en skillnad i uttal motsvaras av en skillnad i betydelse kan fastställas med hjälp av *minimala par*, där betydelsen förändras när ett element byts ut mot ett annat: *bi–di*, *bi–ni*, *bi–vi*, *bi–be*, *bi–bo*, *bi–by*. Dessa ordpar är beviset för att *b* och *d*, *i* och *e* etc. är olika fonem.

formord, småord med liten egen betydelse som finns i ordklasserna pronomen, hjälpverb, adverb, prepositioner, konjunktioner, subjunktioner. Motsats: *betydelseord*.

fras, grammatisk konstruktion som inte är en sats. Frasen har namn efter *huvudordet*, således *nominalfras*, *adjektivfras*, *verbfras*, *adverbfras*. Den kan bestå av ett enda ord eller av flera ord, således av huvudordet ensamt eller av ett huvudord med bestämningar. Se *huvudord*.

(fristående) bestämd artikel, pronomenen *den*, *det*, *de* framför attribut i bestämda nominalfraser som ***den** gula soffan*.

genus, grammatisk egenskap hos substantiv. De dialekter som har kvar fornspråkets tre genus skiljer mellan *han-*, *hon-* och *det-*ord, dvs. *maskulinum*, *femininum* och *neutrum*.

grundform, den oböjda uppslagsformen av ett ord.

hjälpverb, verb som tar en annan verbfras eller participfras som bestämning, t.ex. ***har** skrivit*, ***blev** skriven*, ***kan** skriva*, ***lär** skriva*.

huvudord, det ord i en fras som bestämmer hur frasen fungerar syntaktiskt, som subjekt, objekt, predikatsled etc. I frasen *deras vackra **trädgård*** är *trädgård* huvudord och *deras vackra* bestämningar (attribut).

huvudverb, verb som inte är hjälpverb. Huvudverben betecknar tillstånd (*bo, heta, äga*), händelser (*dö*, *förlora*, *ramla),* processer (*resa, simma, skriva*).

infinitiv, verbets grundform, t.ex. *sitta, ligga, gå, stå. Infinitivmärket*, skriftens *att*, är i dialekt och stadsmål i Finland vanligen *ti* (av *till*).

intransitiv, (om verb) som normalt konstrueras utan objekt, t.ex. *falla*, *ligga*, *sitta*, *stå*. Motsats: *transitiv*.

komparation, gradböjning av adjektiv med suffix eller *mer* och *mest*, t.ex. *grön–grön-**are**–grön-**ast**. Komparativ* anger att en egenskap finns i högre grad, *superlativ* att egenskapen finns i högsta grad vid jämförelse mellan två eller flera parter.

kongruens(böjning), att ett ord i sin böjning rättar sig efter ett annat ord, t.ex. adjektivet efter genus och numerus hos huvudordet i *ett gul-**t** hus*, *gul-**a** hus*.

kontext, språkligt sammanhang där ett visst uttryck ingår.

kvantitet, stavelselängd, kan vara kort, lång eller överlång. Kort är en stavelse som uttalas med kort vokal + kort konsonant, överlång en som uttalas med lång vokal + lång konsonant (*ny:tt*, *fö:dd*). Kvantiteten är betydelseskiljande, se 1.6.1.

lexikaliserad, (om ordförbindelse) som ingår i ordförrådet i fast form. Betydelsen framgår inte alltid av de enskilda ordens betydelser, t.ex. *äga rum*, *svarta börsen*.

nominalfras, fras som har ett substantiv som huvudord och dess eventuella bestämningar (attribut): *ljusa **färger**, **Lena** från Vasa, hans nya **bil***.

novation, språkförändring, nyutveckling i förhållande till det nordiska fornspråket.

numerus, en böjningskategori som anger antal och omfattar *singularis* som betecknar ental och *pluralis* som betecknar flertal, *en mjuk soffa – flera mjuka soffor*.

obestämd artikel, *en*, *ett* som anger obestämdhet och inte antal i nominalfraser, t.ex. ***en*** *stor gård*, ***ett*** *litet hus*.

ordföljd, ordning mellan leden i fraser och satser.

partikel, adverbial som ofta bildar en fast förbindelse med verbet i satsen, såsom *gå* ***av***, *spåra* ***ur***, *äta* ***upp***, *ge* ***igen***. I sådana förbindelser ligger betoningen på partikeln.

predikatsled, satsled som består av en verbfras och tillsammans med subjektet bildar en *sats*. Predikatsledet innehåller det som sägs om subjektet i satsen, t.ex. *barnen* ***äter*** eller *vinden* ***blåser***. Äldre term: *predikat*.

preteritum, *tempus* för dåtid i berättelser om händelser i det förflutna. Äldre term: *imperfekt*.

prosodi, melodi och rytm som samverkar till att ge en dialekt dess karakteristiska tonfall, det i talet som inte är vokaler och konsonanter. Tre ordprosodiska egenskaper som var för sig kan ha betydelseskiljande funktion i språket är stavelselängd (*vi:s – viss*), betoning (*'fårmel – får'mell*), tonaccent (*´anden* bestämd form av *and* med akut accent – *`anden* bestämd form av *ande* med grav accent). (Bruce 2010 s. 34–37.)

supinum, bestämningen till *ha* i perfekt och pluskvamperfekt, t.ex. *har/hade* ***sprungit***. *Dubbelsupinum* har fraserna *skulle ha* ***kunnat gjort*** och *skulle ha* ***velat haft***.

svagt femininum, en kategori *hon*-ord som i skrift slutar på *-a* men i dialekterna på *-u*, *-o* eller *-å*, t.ex. *stogo* 'stuga', *kvinnå* 'kvinna'.

svagt maskulinum, en kategori *han*-ord som i skrift slutar på *-e* men i dialekterna ofta på *-a*, t.ex. *haga* 'hage', *bakka* 'backe'.

syntax, systemet av regler för hur ord fogas samman till fraser och satser.

tempus, en grammatisk kategori som anger tid. Verbens tempusformer är *presens* (*köper*) och *preteritum* (*köpte*). Med *ha*, *komma att* och *skola* bildas *perfekt* (*har köpt*), *pluskvamperfekt* (*hade köpt*), *futurum* (*kommer köpa*, *ska köpa*) och *futurum preteritum* (*skulle köpa*).

tonaccent (musikalisk accent), en accent som är speciell för svenskan och norskan och gör att vissa ord som skrivs på samma sätt får olika uttal, t.ex. *viner* 'tjuter' i *stormen* ***viner*** (accent 1, akut accent) men *viner* 'vinsorter' i *franska* ***viner*** (accent 2, grav accent). Finns i Finland bara i väståländsk och västnyländsk dialekt. Se *prosodi*.

transitiv, (om verb) som normalt konstrueras med objekt (*laga mat*). Motsats: *intransitiv*.

verbfras, fras som har ett verb som huvudord och dess eventuella bestämningar: ***dricka*** *kaffe*, ***bli*** *glad*, ***gå*** *raskt* och egentligt subjekt i satsen (Det) ***ligger*** *en bok på bordet*. En verbfras kan byggas ut till kedjor som omfattar tre, fyra eller fler verb, t.ex. (Vi) ***skulle ha behövt köpa*** *frukt.*

Listan skulle kunna göras längre, för termerna är i själva verket fler än så här. Förklaringar ges i många fall också i själva framställningen i kapitel 3–7.

2

VÅRT ÄLDSTA ARV

I Finland har det talats svenska dialekter i tusen år, om vi utgår från att deras historia på finländsk mark sammanfaller med den bestående svenska bosättningen i landet. Dialekterna är därmed vårt äldsta arv – ett levande kulturarv värt att vårda och värna om för framtiden. Det är något som *Unescos konvention om tryggande av det immateriella kulturarvet* från 2003 även uppmuntrar oss till.

De nordiska dialekterna har en historia som går längre tillbaka i tiden än tidig medeltid. De är språkformer som genom muntlig tradition har förts över från släktled till släktled, från urnordisk tid till nutid. Vad som hände när de nordiska dialekterna kom till är temat för det här kapitlet: hur språkförändringar har uppkommit, spridit sig och bildat dialektgränser, vad dialekterna har att berätta om den svenska bebyggelsen i Finland och hur dialekterna i Finland placerar sig i ett större nord- och centralskandinaviskt sammanhang.

Det tog dialekterna tusen år att växa fram ur det gemensamma nordiska fornspråket. Vid slutet av medeltiden hade dialektsplittringen gått så långt att varje socken hade sin egen dialekt, och utvecklingen fortgick fram till 1800-talets slut. Dialekterna har således mycket med kyrklig indelning och social gemenskap att göra. Det som gjorde socknen så viktig för dialektutvecklingen var att den skapade förutsättningar för kontakt – eller bristande kontakt – människor emellan. De som bodde i samma socken var de som *sökte* sig till samma kyrka, där de efter gudstjänsten möttes på kyrkbacken och kunde utbyta nyheter med varandra. De talade då *sockenmål*,

den dialekt som utvecklades inom den egna socknen. Själva ordet *socken* är bildat till verbet *söka* och betyder egentligen 'sökande (till kyrkan eller tinget)'. (Vannebo 2002 s. 94 f.; Wessén 1997 s. 420.)

Den största dialektsplittringen kan möjligen senareläggas till nysvensk tid. Det är enhetligheten i det fornsvenska skriftspråket som ger anledning till en sådan tolkning. Om texterna, även de från yngre fornsvensk tid, faktiskt speglar samtidens talspråk med bara små dialektala skillnader, skulle dialektsplittringen kunna höra den nysvenska perioden till. (*Språken i Sverige* s. 30 f.)

Några förvanskade former av standardspråket är dialekterna historiskt sett i alla fall inte, utan resultat av en muntlig tradition som obruten kan följas tillbaka till fornspråket. Sina särdrag har dialekterna fått på två olika sätt. Dels har de bevarat drag som en gång fanns i urnordiskan, dels har de utbildat nya drag som inte fanns i urnordiskan. De förra kallas för *arkaismer*, de senare för *novationer*.

SPRÅKHISTORISKA PERIODER

Dialekterna har sina rötter i *urnordiskan*, det språk som talades i Norden under de första århundradena av vår tideräkning, ca 200 till 800 e.Kr. Vid vikingatidens början gick urnordiskan över i *fornsvenskan*. Den fornsvenska perioden inleddes med *runsvenskan* som talades fram till ca 1225. Den följdes av den *äldre fornsvenskan* som talades och skrevs till år 1375, och den i sin tur av *yngre fornsvenskan* 1375–1526. Slutåret för yngre fornsvenska blev 1526, det år då Nya Testamentet första gången kom ut på svenska. *Nysvenska* talades sedan i två varianter, *äldre nysvenska* 1526–1732 och *yngre nysvenska* under 1700- och 1800-talen. *Nusvenska*, slutligen, är namnet på det språk som kom efter år 1900, då utvecklingen började gå mot mindre dialekt och mer standardspråk och dialektskillnaderna började jämnas ut. Relevanta tidsperioder är också:

järnåldern	550 f.Kr.–1050 e.Kr.
vikingatiden	ca 800–1050 e.Kr.
medeltiden	1050–1520
nya tiden	1521–

förhistorisk tid före 1050, historisk tid efter 1050.

För utvecklingen från urnordiska runinskrifter fram till vår egen tid, se t.ex. Gösta Bergman, *Kortfattad svensk språkhistoria* (1984), Bengt Pamp, *Svenska dialekter* (1978), Lena Moberg & Margareta Westman (red.), *Svenskan i tusen år* (1996), Gertrud Pettersson, *Svenska språket under sjuhundra år* (1996) och *Språken i Sverige* (2010).

2.1 Språkförändring och dialektindelning

Arkaismer och novationer är egentligen två sidor av samma mynt, effekter som de är av en och samma företeelse: språkförändring. Varje period i språkets historia har bidragit med förändringar som återfinns på alla språknivåer: i ljud- och formsystemet, i ordförrådet och syntaxen. I allmänhet gick det till så att förändringarna spreds från områden med högre status än andra, områden med kulturell, religiös, administrativ, politisk eller ekonomisk status. Ett område som en novation uppstår i och sprider sig från kallas *novationsområde* eller *spridningsområde*. Det område där språkdraget är mest konsekvent genomfört kallas *kärnområde*. Typiskt för en spridningsföreteelse är att den finns i ett sammanhängande område. (Sandøy 1993 s. 111 f.)

Vågmodellen kallas en modell som har använts för att beskriva hur en språkförändring sprider sig genom ett språksamhälle: som ringar på vattnet när vi kastar i en sten. Där vågen har rullat fram har det uppstått en språklig nyhet, där den inte har gått fram lever den ursprungliga formen kvar som en arkaism. Kastar vi flera stenar i vattnet, så kommer vågorna att bilda ett mönster av cirklar som skär varandra. På dialektkartan motsvaras cirklarna av gränser, dvs. gränser för olika dialektdrags utbredning som ofta faller samman och bildar knippen. Förekomsten av sådana gränsknippen ligger till grund för avgränsningen av olika dialekter från varandra, som t.ex. *götamål* och *sveamål*. (Pamp 1978 s. 11–13; Sandøy 1993 s. 112; Pettersson 1996 s. 185–187; Torp 2000 s. 414–417.)

Dialektskillnader kan dessutom uppstå genom *språkkontakt*. Finland är ett område där mötet mellan svenskt och finskt har påverkat utvecklingen. Om två tonaccenter var en allmän företeelse i vikingatidens språk, så kan frånvaron av distinktionen grav : akut i Finland hänga samman med kontakten med finskan. Detsamma gäller uttalet av *p*, *t*, *k* utan luftstöt (aspiration) och kvantitetstypen *barkk* 'bark', *vantt* 'vante' som förekommer regionalt. (Torp 2000 s. 422–424.)

Även om dialekterna har med geografi att göra, så går det inte att urskilja några riktigt skarpa dialektgränser någonstans i det skandinaviska eller svenska språklandskapet som helhet. Här råder i verkligheten ett *dialektkontinuum*, som innebär att den ena bygdens språk bildar en naturlig övergång till den andra bygdens språk. Granndialekter är överallt i kontinuet inbördes förståeliga, medan dialekter som ligger långt från varandra kan vara inbördes oförståeliga, t.ex.

sydjylländska gentemot Karleby- eller Pyttismål. (Pettersson 1996 s. 183 f.; Torp 2000 s. 418.)

Utifrån likheter över större områden har de svenska dialekterna förts samman i sex grupper, nämligen *sydsvenska mål*, *götamål*, *sveamål*, *norrländska mål*, *gotländska mål* och *östsvenska mål* (i Finland och Estland). Moderna undersökningar av vokaluttal och ordaccent har visat att det går att identifiera vissa mer sammanhängande områden som stämmer överens med den klassiska indelningen i sex dialektgrupper. Se karta 2. (Leinonen 2010 s. 197; *Språken i Sverige* s. 61.)

Sveamålen faller sönder i tre mindre grupper: en nordligare *uppsvensk* grupp, en sydligare *mellansvensk* grupp och gruppen *dalmål*. Av dem är det de uppsvenska målen som dialekterna i Finland har sina största likheter med, dvs. de mål som talas i Uppland, Gästrikland och angränsande delar av Hälsingland, Dalarna, Västmanland och Södermanland.

Uppsättningen av arkaismer och novationer varierar från trakt till trakt, så att somliga dialekter bevarar mer av det urnordiska än andra. Det är i perifera delar av språkområdet som vi har störst chans att höra dialekter som bevarar ålderdomliga drag: i Finland, på Gotland, i Dalarna och övre Norrland. Inom Finland talas de mest arkaiska dialekterna i norra Österbotten, östra Åboland och Nyland, de mest modernt utvecklade i södra Österbotten, på Åland och i västra Åboland. Se 2.4.

I Finland är det framför allt i ljudsystemet som de ålderdomliga dragen finns. Exempel på sådana är gamla diftonger i *stein* 'sten' och *röik* 'rök', bevarat *a* i *hald* 'hålla' och *langg* 'lång' samt bevarat *mb*, *ld* och *ngg* i *lamb* 'lamm', *kald* 'kall' och *mangg* 'många'. Formsystemet har däremot gått långt i modernisering. Av substantivens fyrkasusböjning (nominativ, genitiv, ackusativ, dativ) finns bara grundform (nominativ) och genitiv kvar (*gård*, *till gårds*), och av verbens person- och numerusböjning lever bara imperativ pluralis (*kommen*) kvar i vissa områden. Dialekterna i Finland är således inte bara ålderdomliga till sin karaktär, utan som andra dialekter en blandning av både gammalt och nytt. (Ahlbäck 1971 s. 12–17.)

Karta 2. De sex svenska dialektgrupperna. – Efter Wessén 1958, Bruce 2010.

2.2 Dialekterna och bebyggelsehistorien

Den svenska bebyggelsens ålder och dess rötter i Sverige är en fråga som aldrig upphör att engagera, och ibland hettar det till i diskussionen. Frågan belyses ur olika aspekter – språkliga, historiska, arkeologiska, botaniska, genetiska, geologiska – i boken *När kom svenskarna till Finland?* 2002. (*När kom svenskarna till Finland?* sammanfattas i Tarkiainen 2008 s. 44–63, 106–152.)

Frågan om ursprunget har det varit lättare att finna svar på än frågan om åldern. Ursprunget är i själva verket redan klarlagt av dialektforskarna, som är eniga om att kolonisatörerna till största delen kom från östra Svealand, från ett område som sträcker sig från Småland i söder till Gästrikland och Hälsingland i norr. Området sammanfaller i stort med utbredningen av ordet *smultron* i dialekterna i Sverige. Karta 3 visar var man säger *smultron* och var man säger *jordbär* runt om i Norden. (Holm 1987 s. 114; Ivars 2002 s. 82–86.)

Frågan om åldern har framför allt handlat om kontinuiteten: Råder det kontinuitet mellan järnålderns och den historiska tidens svenska bosättningar i Finland? Överförd på det språkliga materialet skulle frågan lyda: Finns det i dialekterna i Finland sådana drag som hörde till urnordiskan men senast under vikingatiden försvann från svenskan i Sverige?

Svaret på frågan är nej. Det behöver i och för sig inte betyda att den svenska bosättningen härstammar enbart från historisk tid. Omkring år 1100 kan det ha funnits en svensk befolkning i Finland, men det språk som den befolkningen i så fall talade har inte lämnat några spår i de dialekter som växte fram under medeltiden. Något sådant vore heller inte att förvänta, eftersom både språk och kultur under seklernas lopp har utvecklats i nära kontakt med Sverige. (Ahlbäck 1971 s. 4.)

Metodiskt sett är det inte arkaismerna utan novationerna och deras ålder som forskarna har att gå efter, när de söker svar på frågan hur länge det kan ha talats svenska dialekter i Finland. Med hjälp av språkliga nyheter som går att datera till bestämda perioder i språkhistorien blir det möjligt att se i vilket skede svenskan i Finland börjar gå sin egen väg och inte längre tar del i språkutvecklingen i centrala Sverige.

Redan i urnordiskan och runsvenskan skedde förändringar som gav upphov till dialektgränser i Norden. De äldsta gränserna gick i

Karta 3. Ord för 'smultron' i svenska, norska och danska dialekter. – Efter karta 13 i Bandle 1973.

nord-sydlig riktning och bildade skiljelinje mellan västnordiska som talades i Norge och östnordiska som talades i Danmark och Sverige. Hur dialekterna i Finland har berörts av vissa dialektskiljande förändringar som dateras till den här tiden, ca 400 till 900-talet e.Kr., visas i tabell 1. Avsikten är att illustrera likheter och olikheter, utan att närmare gå in på innebörden hos de aktuella förändringarna i spalten längst till vänster. I tabellen jämförs Finland och Norrland med Centralsverige (C) och Norge (N). (Tabellen och diskussionen bygger på Holm 1996 s. 117 och Ivars 2002 s. 86–91.)

Tabell 1. Språkförändringar och dialektgeografi ca 400–1200 e.Kr.

Förändring	Exempel	Ålder	Finland	Norrland
1. *a*-omljud	*holt* : *hult*	senast 400	C	C
2. långt *u* : *o*	*ku* : *ko*	500–600-tal?	C	C, N
3. *i*-omljud	*fer* : *far*	600-tal	C	C, (N)
4. nasalassimilation	*bratt* : *brant*	ca 700–850	C	N, (C)
5. *u*-omljud	*dogg* : *dagg*	ca 700–900	C	C, (N)
6. *a*-brytning	*sel* : *själ* 'säl'	800-tal?	C	N, (C)
7. *eu* > *jo*	*ljos* : *ljus*	800-tal	C	C
8. *w*-brytning	*synge* : *sjunga*	800–950?	C	C
9. diftongering *ä* > *jä*	*järr* 'här'	900-tal	C	C
samt				
grav accent i C		900-tal		
monoftongering i C		1000–1200-tal?		

Ordparen *holt* : *hult*, *ku* : *ko* etc. återger förhistoriska dialektskillnader i Norden: varianten till vänster om kolon är västnordisk (norsk) och varianten till höger är östnordisk (svensk). Vad vi kan utläsa av tabellen är en gemensam historia för Finland och Centralsverige under det första årtusendet av vår tideräkning. Uttalet *hult*, *ko*, *far* (presens av *fara*), *brant*, *dagg*, *själ* 'säl', *ljus*, *sjunga*, *järr* 'här' visar att det är typiskt svenska dialekter som talas i Finland – när *svensk* används i ordets egentliga betydelse 'som kommer från eller har att göra med Svealand'. Norrland, som också ingår i jämförelsen, är mer västligt präglat och har tagit emot inflytelser också väster-ifrån, från Norge.

Jämförelsen berättar också något om tidpunkten för den svenska invandringen till Finland. Om vi utgår från att tabellen återger det skikt i språkhistorien som den senare utvecklingen i Finland har byggt vidare på, så kommer vi fram till att invandringen kan ha börjat någon gång efter 900-talet. Den s.k. brytningsdiftongen i *jär* 'här', daterad till 900-talet e.Kr., skulle enligt den tolkningen inte ha spridits från Sverige till Finland. Den skulle i stället ha funnits färdigt utbildad i det språk som de svenska inflyttarna talade, när de en gång i tiden tog land vid Finlands kuster.

Den naturliga slutsatsen av det språkliga materialet är därmed att den bestående svenska bosättningen i Finland har kommit till någon gång efter 900-talet. Hållpunkter för en datering till perioden 1000–1200 ger ordet *jär* bakåt och monoftongeringen av de gamla diftongerna framåt i tiden. I det språkliga materialet finns det således ingenting som talar emot den traditionella dateringen till tidig medeltid, men inte nödvändigtvis för den heller. En vikingatida bosättning kan inte uteslutas med bestämdhet, men om en sådan fanns så bör den ha varit så liten och så spridd att den smälte samman med de medeltida inflyttarna – utan att avsätta spår i språket. I det område som nu kallas Svenska Österbotten fanns det under senmedeltiden bara något mer än tusen hushåll, och år 1535 fanns där 1 800 hushåll som drev jordbruk med växlande framgång. Hur många kan de ha varit några århundraden tidigare? (Jern 1980, s. 9; Ivars 2002 s. 96 f.; Orrman 2002 s. 51.)

ORDET *JÄR*

***Jär* 'här' (av runsvenskans *hiar*, fornsvenskans *hiär*)** är en ordform som under och efter vikingatiden hade sitt spridningscentrum i Uppsala och den gamla handelsstaden Birka, som har gett företeelsen namnet *Birkasvensk diftongering*. *Jär* är ett exempel på en novation som har uppkommit genom språkkontakt, i det här fallet med västgermanska språk i den sydjylländska handelsstaden Hedeby som under vikingatiden var en mötesplats för en nordisk och kontinental språkutveckling. Till Finland (och Norrbotten) kom ordet *jär* ändå inte som en vikingatida novation från Birka, utan som ett centralsvenskt kolonisationsord som nybyggarna hade med sig när de kom till landet i tidig medeltid, enligt Gösta Holm. Någon gång efter 900-talet kan kolonisationen ha kommit i gång, om vi får tro kolonisationsordet *jär*. (Hesselman 1936 s. 158 f.; Wessén I s. 27; Fries 1994 s. 191–195; Widmark 1994 s. 175; Holm 1996 s. 116; Ivars 2002 s. 89 f.)

Översikten må avslutas med citat från två historiker, Eljas Orrman och Kari Tarkiainen:

> Om kontinuitet på Åland existerar från järnåldern till medeltiden går den svenska bosättningen inom det nuvarande Finlands gränser tillbaka till 500-talet, i det motsatta fallet endast till 1100-talet. (Orrman 2002 s. 59.)

> Endast inflyttningsvågen på medeltiden har resulterat i en bestående bosättning, konserverad av de statliga, kyrkliga och ekonomiska strukturer som det svenska riket, påvemakten och den internationella handeln under medeltiden överförde till Finland. (Tarkiainen 2008 s. 50.)

När vi går vidare i historien och kommer in i medeltiden skiljs vägarna åt och de svenska dialekterna i Finland börjar framstå som en egen grupp i förhållande till dialekterna i Sverige. I en del fall stannar de kvar på en äldre ståndpunkt när dialekterna i Centralsverige förändras. I andra fall nås de av en rad förändringar som sprids inom ett större nord- och centralskandinaviskt område. Två viktiga förändringar som bara delvis har berört Finland, nämligen diftongförenklingen (*monoftongeringen*) och accentdistinktionen grav : akut i slutet av tabellen ovan, ska behandlas i det följande.

2.2.1 De gamla diftongerna

I början av vikingatiden levde de urnordiska diftongerna ännu kvar över hela Norden, men under de närmast följande århundradena förenklades de, så att *ai* blev enkelt *e* och *au* och *öy* blev enkelt *ö*. Monoftongeringen var en sydskandinavisk förändring som spreds från Danmark till Skåne och vidare norrut i Sverige. Den gav upphov till en bestående skillnad mellan västnordiskt och östnordiskt språk. Vi har å ena sidan större delen av Norge samt Färöarna och Island med bevarade diftonger och å andra sidan Danmark och nästan hela Sverige med förenklade diftonger. Karta 4 visar diftongutvecklingen i nordiska dialekter. (*Språken i Sverige* s. 68.)

Diftongerna är intressanta ur den aspekten att det är dem man har hänvisat till när man i dialekthistorien har velat söka stöd för uppfattningen att det redan under vikingatiden fanns en svensk bosättning i Finland. Hur kommer det sig att diftongerna lever kvar

Karta 4. Gamla diftonger i nordiska dialekter. I Sverige är diftongerna bäst bevarade i Västerbotten, Norrbotten, Jämtland, delar av Värmland och Dalarna samt på Gotland. Österbotten har diftongerna kvar, liksom östra Åland, Åboland och östra Nyland. På västra Åland samt i västra och mellersta Nyland är förenklingen så gott som genomförd. – Efter karta 14 i Bandle 1973, Ivars 1988.

här, om de år 1200 var förenklade till *e* och *ö* i de landskap i Sverige som utvandringen anses ha utgått från?

Tiden för diftongförenklingen hör till de svårutredda kapitlen i svensk språkhistoria. En tidigare uppfattning gjorde gällande att förenklingen omkring år 1200 skulle ha varit genomförd i Centralsverige. Det var en uppfattning som byggde på enkelskrivningar på uppländska runstenar från början av 1000-talet, t.ex. *risa stin* för orden *resa sten*. Århundradet igenom förekom samtidigt skrivningar med två runor, *raisa stain*, som måhända mer troget återgav traktens uttal och har gett anledning till omprövning av den tidigare dateringen. Ett ålderdomligt språk med diftonger talades ännu långt efter år 1200 vid östkusten i Sverige, anser sålunda Gösta Holm. Och de bevarade diftongerna i Finland blir begripligast om man räknar med möjligheten av ”olika socialt motiverade språkarter”, anser för sin del Gun Widmark. Det fanns ett folkspråk som hade diftongerna kvar och ett språk utan diftonger som talades av en ledande klass i samhället. (Holm 1980; Widmark 1994 s. 201; *Språken i Sverige* s. 68.)

Utifrån resonemanget ovan avspeglar dialekterna i Finland ett uppsvenskt folkspråk som långt in i medeltiden bevarade diftongerna. En del dialekter bevarar dem alla tre, andra har förenklat dem eller låtit *au*- och *öy*-diftongerna falla samman i en enda *öi*-diftong. De mest diftongtrogna områdena hittar vi i Österbotten, östra Åland, Åboland och östra Nyland.

Österbotten (och Satakunta) har till stora delar alla tre diftongerna kvar, t.ex. *bein*/*bäin* ’ben’, *bröut* ’bröt’, *höi* ’hö’. Från Vasatrakten och norrut till Pedersöre tenderar *öu* att falla samman med *öi*, så att verbformer som *bröut*, *kröup* blir *bröit*, *kröip*. I Tjöck, Lappfjärd och Sideby har *öu*-diftongen i motsvarande fall först dragits samman till ett *ö* som sedan har diftongerats till *yö* i *bryöt*, *kryöp*, medan den har fallit samman med *öi* i *böik* ’böka’ m.fl. ord.

Åland skiljer mellan *ei* och *öi* i *bein* ’ben’ och *böika* ’böka’ etc., men bara längst i öster i Kumlinge, Kökar och Brändö. Ordslut gynnar *öi*-diftongen över hela Åland, t.ex. *höi*.

Åboland har kvar alla tre diftongerna i ord som *bein*, *göut* ’pojke’ och *löip*/*löipe* ’löpe’, men i verbformen *bröt* är diftongen sammandragen till *ö*. En tendens till sammanfall mellan *öu* och *öi* finns, t.ex. *göit*. Gammalt *öu* har i Houtskär blivit *öw* i *böwk* ’böka’ och *göwt*.

I östra Nyland står sig diftongerna bättre än västerut i landskapet. Här är *ei*- och *öu*-diftongerna starkare än *öi*, t.ex. *heim* och *bröut* med

bevarad diftong men *hö:* med förenkling till *ö:*. De östnyländska målen är ensamma om att ha *öu* framför *g* i t.ex. adjektivet *höugär* 'hög'.

Som vi senare kommer att se har dialekterna på en del håll utvecklat s.k. sekundära diftonger som inte fanns i fornspråket. Det har skett genom att långa vokaler har diftongerats, dvs. kluvits itu så att *e* har blivit *ie* (*kvield* 'kväll'), *å* har blivit *oå* (*foår* 'får'), *ö* har blivit *uö*/*yö* (*huör*, *hyör* 'höra'), *o* har blivit *åo* (*fåor* 'for') osv. De nya diftongerna har uppkommit självständigt i trakter som är geografiskt åtskilda från varandra i Norden, inte genom påverkan från ett område till ett annat. I Finland verkar de ha ett samband med en serie senmedeltida språkförändringar, såsom förlusten av den grava accenten samt apokopen och stavelseförlängningen (då t.ex. vokalen i fornsvenskans *bik* förlängdes och samtidigt klövs till *biek*). (Förklaringar till diftongeringen i Ivars 1986 s. 76–82 och Sandøy 1993 s. 136 f.; *Språken i Sverige* s. 69; Huldén 2011.)

2.2.2 Ordaccenterna

Ett annat intrikat problem är ordaccenterna, *grav* och *akut* accent, och deras roll i bosättningshistorien. Den grava accenten uppkom troligen på 900-talet, en datering som bygger på det faktum att färöiskan och isländskan saknar grav accent och därmed avspeglar språket som det talades i Norden mot slutet av det första årtusendet. På 900-talet anses de ord som utgick ur urnordiskan som enstaviga ha fått akut accent, medan de två- och flerstaviga orden fick grav accent. (Wessén I s. 23; Haugen 1984 s. 357; Bergman 1984 s. 18; Pettersson 1996 s. 67; Riad 1992.)

Betydelseskiljande blev de två accenterna senare, under perioden 1000–1200 e.Kr. Den funktionen fick de när de enstaviga orden blev en stavelse längre utan att det krävde grav accent. Det skedde genom tillägg av bestämd slutartikel, som när *sól in* blev *sol-en* och *hús it* blev *hus-et*, eller genom inskott av ändelsevokal, som när *føtr* blev *fötter* och *vatn* blev *vatten*. Det var då som man i talspråket i Sverige började göra åtskillnad mellan *ande-n* med grav och *and-en* med akut accent, eller *buren* med grav och *bur-en* med akut accent. Dialekterna i Finland har i praktiken andra medel att skilja sådana ordformer från varandra, såsom ändelserna i *anda-n* och *and-en*, *bori*/*buri* och *bu:r-in*. (Om reglerna som styr accenterna, se Bruce 2010 s. 43–66 och *Språken i Sverige* s. 60.)

Svenskan i Finland (utom västra Nyland) saknar liksom isländskan och färöiskan motsättning mellan grav och akut accent. Bara en accent, den akuta, har också Överkalixmålet, Tornedalssvenskan och vissa dialekter i nordöstra Uppland i Sverige, liksom området runt Bergen och delar av Nord-Troms och Finnmark i Norge. Frånvaron av accentdistinktion förklaras i dessa fall med språkkontakt: den grava accenten har i Norrbotten och Nordnorge gått förlorad genom mötet med finska och samiska och i Bergen genom kontakt med lågtyska under medeltiden. För Upplands del förklaras frånvaron av distinktion med livliga förbindelser med Finland. Till en del kan dessa förbindelser ha bestått i inflyttning från Finland på 1400-talet. Framför allt från Uppsalaslätten känner man till koncentrationer av folk som kallades för finnar men som också bestod av allmoge från Finlands svenskbygder. Enligt en beräkning byggd på tiondelängder fanns det från 1530- till 1550-talet totalt 420 sådana finska bondgårdar i landskapet, gårdar med folk som hade kommit österifrån. Accentförhållandena i nordiska dialekter visas på karta 5. (Haugen 1984 s. 354–357; *Uppländska* s. 78, 80; Sandøy 1993 s. 126; Bruce 2010 s. 56, 180 f., 188; om finska gårdar i Uppland, se särskilt Tarkiainen 2008 s. 133; karta över finsk bosättning i Uppland på 1500- och 1600-talen i *Språken i Sverige s.* 113.)

I accentsammanhang behandlas svenskan i Finland ofta som en enhet, men så enkelt beskaffad är verkligheten inte. Dialekterna låter olika, och de accentuerar orden olika. Det har Eija Aho kunnat påvisa genom att studera tonala drag i österbottniska, åboländska och nyländska dialekter. Den accentmodell som gäller för standardspråket i Helsingfors och Åbo kan enligt Aho beskriva dialekterna i huvudstadsregionen och österut i Nyland, medan övriga områden har ett system som påminner mer om dialekterna i Sverige än om svenskan i Helsingfors. Utifrån dialekternas tonala egenskaper föreslår hon en indelning i fyra prosodiska grupper: den första typen återfinns i mellersta och östra Nyland, den andra i östra Åboland och norra Österbotten, den tredje i västra Nyland och västra Åboland samt mellersta och södra Österbotten. Åland skulle ensamt bilda den fjärde gruppen. (Aho 2010a s. 30–32.)

Hur som helst, utan språkkontakten svenska–finska skulle enaccentsystemet i Finland kunna betraktas som ett arv från urnordiskan – och därmed ge stöd för tanken om kontinuitet i bosättningen från järnålder till medeltid.

Karta 5. Ordaccenter i nordiska dialekter. Bara en accent, den akuta, har svenskan i Finland (utom västnyländskan) och Estland samt isländskan och färöiskan. Bara akut accent har också Överkalixmålet, Tornedalssvenskan och ett område i nordöstra Uppland i Sverige samt området kring staden Bergen och delar av Nord-Troms och Finnmark i Norge. Bara en accent, den grava, har ett område i sydöstra Uppland och östra Södermanland. Övriga Sverige och Norge har motsättning mellan grav och akut accent, och största delen av Danmark har "stöd". Bornholm, Møn, Falster och Lolland har varken stöd eller motsättning mellan grav och akut accent. – Efter karta 20 i Haugen 1984.

2.3 Viktiga dialektgränser i Norden

En viss uppfattning om dialektgeografiska sammanhang har vi kunnat bilda oss av kartorna i föregående avsnitt: ordet *smultron* som ett vittnesbörd om släktskap mellan Finland och Centralsverige, diftongerna som ett kännetecken för dialekter som talas perifert i Norden. Förenklingen av de gamla diftongerna var en förändring som trängde fram söderifrån och som ännu inte är genomförd i alla delar av Finland: ”Monoftongeringen har haft 1 000 år på sig och är ännu inte avslutad”, har Gösta Holm konstaterat. (Holm 1980 s. 107.)

Bättre framgång hade en rad medeltida förändringar som spreds inom det central- och nordskandinaviska området och skapade dialektgemenskap mellan Sverige, Norge och Finland. Hur Finland placerar sig i den gemenskapen ska vi se närmare på i det följande. (För att fånga upp riktningen på språkförändringar i Norden testar Sandøy 1993 s. 111–144 fem spridningsområden: det östnordiska, det sydskandinaviska, det centralskandinaviska, det nordskandinaviska, det västnordiska och västnorska området.)

2.3.1 Konsonanter

Flera av de fornsvenska förändringarna träffade konsonanterna. I två viktiga fall kom Finland och stora delar av Sverige att gå skilda vägar: i Finland bevarar nämligen dialekterna (nästan helt) sitt slut-*n* i *boken* och *husen* och sitt slut-*r* i *hästar*. De har alltså inte tagit del i utvecklingen till *a*-formerna *boka* och *husa* och den *r*-lösa pluralformen *hästa*. Finland följer i det avseendet sina närmaste ”släktingar” i Uppsverige. (Pamp 1978 s. 24 f.; Sandøy 1993 s. 132 f.; *Uppländska* s. 81 f., 86.)

Ord som *gäster*, *känna* och *skära* började i äldre fornsvenska uttalas som *giäster*, *kiänna* och *skiära*, en förändring som via *diäst(er)*, *tiänna* och *stiära* gick vidare till *jäst*, *tjänna* och *sjära*. Förändringen fick i Finland olika resultat. I Nagu, Pargas och mellersta Nyland fortsatte man att uttala *gäst*, *känna* och *skära* med hårt *g*, *k* och *sk*, medan förändringen i delar av Österbotten, Åboland och Nyland stannade vid *diäster* etc., ett stadium där de enskilda elementen kan höras i uttalet.

I många dialekter där *g*, *k*, *sk* har blivit *j*, *tj* och *sj* i början av ord förmjukas de också inuti ord. Det är en företeelse med nordlig ut-

bredning som i svensk språkforskning går under namnet *norrländsk förmjukning*. Den ger som resultat en växling mellan hård och mjuk konsonant i ordböjningen, t.ex. *vegg–veddjen* 'väggen', *sko:g–sko:jin* 'skogen', *ta:k–ta:tje* 'taket', *bekk–bettjin* 'bäcken', *råsk–råstje* 'rosket'. Som vi ser av karta 6 går sydgränsen för företeelsen i Sverige genom Uppland västerut till Värmland. (Ahlbäck 1971 s. 8; Haugen 1984 s. 342; Ivars 1988 s. 101–105; *Uppländska* s. 76.)

"Tjockt" (eller kakuminalt) *l* [ɽ] är en variant av *l*-ljudet som uttalas med tungspetsen starkt bakåtböjd och ett slag mot munhålans botten. Detta *l* med slag finns i ett stort sammanhängande område som omfattar större delen av både Sverige och Norge samt Österbotten, Åland och Åboland i Finland. Sydgränsen i Sverige går i öst-västlig riktning, från Varberg på västkusten till Kalmar på östkusten, se karta 7.

Tjockt *l* ersätter inte tunt *l* utan växlar med detta efter vissa regler; det heter att de förekommer i *komplementär distribution* med varandra. Tjockt *l* uppträder sålunda i inljud och utljud men inte i början av ord och inte när ljudet är långt (*liten*, *lilla*). I inljud och utljud förekommer det inte efter *e*, *i*, *y*, vilket ger en växling mellan tjockt *l* i *ful* och *sol* och tunt i *fel*, *fil* och *yla*. Regelrätt förekommer det i förbindelse med *b*, *p*, *g*, *k*, *m*, *f*, *k* och *v* i ord som *blad*, *glad*, *fluga*, *klocka*, *plocka*, *folk*, *hjälpa*, *halm*, *hälft*, *halv*. (Regler i Ivars 1988 s. 90–94 och Bruce 2010 s. 158; Korsholm och Solf med övergång långt *u* > *y* kan ha tjockt *l* även efter *y*.)

Tjockt *l* finns också i ord där skriftspråket har *rd*, t.ex. *gård*, *jord*, *färdas*. Här är det fornsvenskans förbindelse av *r* + frikativt *d* (*ð*, skrivet *rdh*) som har utvecklats till tjockt *l*.

Enligt en teori ska det tjocka *l*-et ha sitt ursprung i en kvalitativ skillnad i uttalet av kort och långt *l* i fornspråket. Det korta *l*-ljudet skulle där ha haft ett velart eller "mörkt" uttal (som finskans *l*). Det mörka uttalet kan vara upphovet till det tjocka *l*-et, som är ett sällsynt ljud i världens språk. Utanför Norden är det känt bara från en by i Norditalien och en del indiska och afrikanska språk. (Sandøy 1993 s. 123 samt *Den store dialektboka* s. 12 och Bruce 2010 s. 157.)

Nästan samma utbredning som tjockt *l* har de *supradentala* ljuden, dvs. de "tjocka" ljud som har uppkommit genom att *r* (och tjockt *l*) har smält samman med *t*, *d*, *n*, *s*, *l* till enhetliga ljud som fonetiskt betecknas [ʈ ɖ ɳ ʂ ɭ]. Sådana ljud kan vi således höra i ord som *bort*, *bård*, *garn*, *fors*, *pärla*. I Sverige är dessa ljud inte ett dialektalt feno-

Karta 6. Norrländsk förmjukning i svenska och norska dialekter. Sydgränsen (*bettjin* 'bäcken') har i Sverige gått genom Uppland och Värmland. I Finland har förmjukningen hållit sig bäst i Österbotten, östra Åland, Åboland (utom Nagu och Pargas) och östra Nyland (Pernå–Pyttis). – Efter karta 17 i Bandle 1973, Ivars 1988.

Karta 7. Tjockt *l* och supradentala ljud i svenska och norska dialekter. Tjockt *l* hör traditionellt till Österbotten (utom Karleby, Nedervetil, Jeppo), Åland och Åboland. Nyland har liksom sydligaste Sverige och Gotland tunt *l*. Supradentalerna är i Finland begränsade till södra delen av Österbotten och Åland. – Efter karta 20 i Bandle 1973, Ivars 1988.

men som de är i Finland, där de geografiskt hör hemma på Åland och i södra delen av Österbotten. Standardspråket i Mellansverige och Norrland har supradentaler, men inte Sydsverige där *r*-et liksom i finlandssvenskan är hörbart i ord som *bort*, *gård* osv. (Ahlbäck 1971 s. 12; Elert 1970 s. 72–75; Ivars 1988 s. 105 f.; Bruce 2010 s. 149 f.)

Tidfäst till äldre nysvenska är *t*-bortfallet efter obetonad vokal i ändelser. Det är en förändring som har påverkat vissa kategorier inom ordböjningen, den bestämda formen av neutrala substantiv (*huse* 'huset') och supinum av verb (*kasta* 'kastat'). Slut-*t* har fallit i hela Finland och stora delar av Sverige (utom götamål, sydsvenska mål), och också Norge och Färöarna har bortfall. Se karta 20 i kapitel 7 Småstadsspråk. (Pamp 1978 s. 27; Bergman 1984 s. 107 f.; Ivars 1988 s. 98–100; Sandøy 1993 s. 133.)

2.3.2 Stavelselängd och ändelsevokaler

Fornspråket hade tre ändelsevokaler: *a* som i *kirkia* 'kyrka', *i* som i *solin* 'solen' och *u* som i *kirkiur* 'kyrkor'. Fornspråket hade också tre stavelsetyper, kort stavelse som i *vika* 'vecka', lång som i nusvenskans *vi:t* 'vit' och *vitt*, överlång som i *na:tt* 'natt'. Utvecklingen av ändelsevokalerna har i Finland ett samband med stavelsetypen, om denna är kort som i *braka* eller lång som i *gråta* och *hitta*.

Fornspråkets tre stavelsetyper kan beskrivas som en fyrvägsdistinktion, här med exempel från nutida dialekt och standardspråk:

STAVELSETYPER	KORT VOKAL	LÅNG VOKAL
Kort konsonant	kort stavelse	lång stavelse
	dial. *ledo* 'lada'	sv. *le:da* 'leda'
Lång konsonant	lång stavelse	överlång stavelse
	sv. *ledde*	dial. *leidd* 'ledde'

Källa: *Språken i Sverige* s. 65.

Den korta stavelsen försvann i större delen av Sverige, sannolikt på 1400-talet. Antingen vokalen eller konsonanten förlängdes då, så att t.ex. *vika* 'vecka' blev *vekka* och *vita* 'veta' blev *ve:ta*. I Finland (utom Åland, södra Åboland) lever kortstavigheten kvar, i Sverige bara i Norrbotten och delar av Ångermanland, Jämtland, Dalarna, Uppland och Västmanland, i Norge i delar av Telemark, Gudbrands-

dalen, Trøndelag och Helgeland. De många reliktområdena kan en gång, kanske så sent som på 1600-talet, ha bildat ett sammanhängande område där kortstavigheten fanns kvar längre än i södra Sverige.

Den överlånga stavelsen försvann genom att antingen vokalen eller konsonanten förkortades, men alla dialekter förlorade inte den gamla överlängden. Mest livskraftig har den varit i norra och mellersta Österbotten, östra Åboland och Nyland i Finland, medan den i Norge finns kvar perifert i Setesdalen och i Sverige i några socknar i Dalarna. (*Språken i Sverige* s. 65.)

Utvecklingen av ändelsevokalerna *a*, *i* och *u* har skapat viktiga dialektskillnader i de nordiska språken. En del dialekter har vokalerna kvar, andra har försvagat eller helt tappat bort (*apokoperat*) dem. Tydligast framträder skillnaderna i infinitiv av verb, som därför får illustrera utvecklingen.

I ett stort sammanhängande område i Sverige och Norge är infinitivens slut-*a* beroende av stamstavelsens längd i fornsvenskan. Här regleras slutvokalens kvalitet med andra ord av *vokalbalansen*, på norska *jamvektsregelen*. I praktiken fungerar regeln så att slutvokalen bevaras efter kort stavelse men reduceras till -*e* eller faller bort efter lång stavelse. Resultatet är en motsättning mellan t.ex. *tala* 'tala' med bevarat -*a* och *kaste* med reducering till -*e* eller *kast*, *kaast* med fallen slutvokal. I Norge är vokalbalansen ett särdrag för de östnorska dialekterna, i Sverige för de norrländska. I Finland förekommer vokalbalans med apokope i norra Österbotten och i västra Åboland (*bråna/brånå* 'brinna' men *kast*). Se karta 8. (Ahlbäck 1971 s. 8; Sandøy 1993 s. 120–122; Ivars 1996 s. 140; Skjekkeland 1997 s. 68; *Språken i Sverige* s. 65.)

I mellersta och södra Österbotten samt i Iniö och östligaste Nyland har utvecklingen gått ett steg längre, för där faller infinitivens slutvokal oberoende av stavelsens längd, med *dåg* 'duga' (Oravais, Vörå, Maxmo, Lappträsk, Strömfors, Pyttis) eller *då:g/doå:g* (Kvevlax–Sideby, Iniö) och *kast* som resultat. Samma genomgående bortfall finns i flera områden i Norden, oberoende av varandra på Öland, vid Smålandskusten, i norra Värmland samt i Nordland i Norge och på Jylland i Danmark. (Ivars 1988 s. 119 f.; Sandøy 1993 s. 130 f.)

De ovan beskrivna typerna av bortfall är oberoende av satsrytmen och kallas därför *ovillkorlig* apokope. En annan typ av apokope, den *villkorliga*, ger sig i Finland tydligast till känna på Åland, i östra Åboland och västra Nyland. Här är bortfallet i stället beroende av

Karta 8. Infinitivändelsen i danska, svenska och norska dialekter. Norra Österbotten och västra Åboland har – liksom ett stort nordskandinaviskt område – *vokalbalans med apokope*, dvs. fallen slutvokal efter lång men bevarad vokal efter kort stavelse (*kast* : *baka/bakå*). Bortfall av slut-*a* efter både lång och kort stavelse (*kast* : *bak/ba:k*) har Oravais–Sideby samt Iniö, Lappträsk, Strömfors och Pyttis. Liknande ”nollmål” finns i norra Värmland, på Öland och i ett motliggande område på fastlandet samt i Nordland i Norge. – Åland jämte övriga Åboland och Nyland har *villkorlig apokope*: bevarad slutvokal i betonad ställning men fallen vokal i obetonad ställning (*kasta*, *baka* : *kast*, *bak*). – Efter karta 16 i Bandle 1973, Ivars 1988.

satsrytmen, så att infinitiven tappar sitt slut-*a* när den står trycksvagt men bevarar -*a* när den står tryckstarkt i satsen. Vi får med andra ord en växling mellan bortfall i upptakt (***lägg*** *bort* 'lägga bort', ***kast*** *inn* 'kasta in') och bevarat -*a* i satsslut (*när man börja* ***fry:sa*** 'när man började frysa'). Samma växling finns i uppsvenskan, varifrån den via Åland har spridit sig österut till Åboland och Nyland. (Ahlbäck 1971 s. 15; Pamp 1978 s. 29 f.; *Uppländska* s. 74.)

2.3.3 Syntax

Syntaktiska drag med spridning inom det centralskandinaviska området finns det exempel på också i Finland. Nästan samma utbredning som tjockt *l* har *det* (och inte *där*) som formellt subjekt (***det*** *sitter tre fåglar på taket*) samt *har* (och inte *är*) som hjälpverb i perfekt (***har*** *kommit*) och ordföljden partikel + direkt objekt (*han tog* ***in den***). (Sandøy 1993 s. 127 f.)

En nordsvensk företeelse, gemensam för Österbotten, Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland, Jämtland och Dalarna, är bruket av substantivens bestämda form för att beteckna en obestämd mängd eller ett obestämt antal av något, t.ex. *di hakka* ***grennrise*** 'de hackade granris' och *di plåkka* ***lingonen*** 'de plockade lingon'. (Ivars 2010 s. 58–68, 79–83; *Språken i Sverige s.* 71.)

2.4 Viktiga dialektgränser i Finland

I det svenska språklandskapet i Finland kan vi också urskilja flera viktiga dialektgränser. Viktigast av dem alla är den som markerar indelningen av dialekterna i två huvudgrupper: *nordfinländska* och *sydfinländska* dialekter. Det var O. F. Hultman som gjorde den här tudelningen 1894, och gränsen placerade han mellan Houtskär och Korpo i Skärgårdshavet i sydväst. Till den nordfinländska gruppen räknade han således Österbotten, Åland, västra och södra Åboland, till den sydfinländska gruppen övriga Åboland och hela Nyland. Se kapitel 5 Åbolandsmålen. (Hultman 1894 s. 168 f., 1939 s. 55 f., 59–62.)

Olav Ahlbäck har senare nyanserat den hultmanska indelningen. Riktigare vore det att betrakta Österbotten, särskilt dess södra del, och Åland med angränsande delar av västra och södra Åboland som mottagare av betydligt fler förändringar västerifrån än målen i östra Åboland och Nyland. Ahlbäck har därmed identifierat vad som kan

kallas *novationstriangeln* i det svenska språkfältet i Finland. Gränserna går i norr i Vasa- eller Närpestrakten, i väster i Ålands hav och i söder i Skärgårdshavet. Kurt Zilliacus accepterar gränsdragningen i Skärgårdshavet men avgränsar novationstriangeln till väst- och sydåboländska, sydösterbottniska och öståländska dialekter. (Ahlbäck 1971 s. 15 f.; Zilliacus 1984 s. 141, 1992 s. 113.)

Varför ser då dialektgeografin ut som den gör? Varför hejdar sig novationerna så ofta när de når Skärgårdshavet i söder och den medeltida storsocknen Mustasaari (Korsholm) i norr?

Olav Ahlbäck kommer sanningen nära när han förmodar att bl.a. bönder och skärkarlar som seglade på Sverige med egna varor kan ha varit de som förmedlade de språkliga nyheterna. Förmodandet bekräftas i en bok som heter *Stockholm i bottniska farvatten* och är skriven av Nils Friberg (1983). Den handlar om bondeseglation och är en historisk-geografisk studie av Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och vid 1500-talets mitt. För dialektgeografin har 1500-talskällorna – tullängderna på Stockholm slott – visat sig vara en ovärderlig källa genom att de anger hembyarna för båtlagen som lade till vid Stockholms brygga. Hur handelsgeografi samspelar med dialektgeografi belyses landskapsvis i det följande. (Ahlbäck 1971 s. 13; Ivars 2014.)

2.4.1 Österbotten

Vid 1500-talets mitt begav sig österbottniska bondeseglare om höstarna i stora skaror ner till Stockholm för att sälja egna eller andra sockenbors medsända varor. Det var till övervägande del svenskspråkiga österbottningar från kust- och skärgårdsbyarna i Karleby, Pedersöre, Mustasaari, Vörå och Närpes som seglade på Stockholm. Tullängderna 1556 nämner bl.a. Mustasaaribyarna Björkö, Replot, Jungsund, Singsby, Mustasaari, Weikars, Kerklax, Malax och Vallgrund samt Vöråbyarna Oravais och Maxmo. (Friberg 1983 s. 134–137, 148.)

De nämnda byarna avspeglar sig tydligt i form av gränslinjer på kartan. Från Oravais i norr till Iniö i söder bildar infinitivapokopen (*lag*/*la:g* 'laga', *lagg* 'lagga träkärl') och från Kvevlax i norr till Korpo i söder vokalförlängningen i gamla kortstaviga ord ett sammanhängande område (*be:k* 'beck'). Från Malax i norr till Houtskär i söder uppträder inskottsvokalen (*vaten* 'vatten') osv. Se karta 9 i 3.1.

Från kustbyarna i Karleby och Pedersöre seglade man ju också på Stockholm. Hur kommer det sig då att de nämnda novationerna inte har fortsatt ända dit på sin väg från sina respektive spridningsområden i Sverige?

En omständighet som kan ha spelat in är variationen i varuhandelns karaktär. Mustasaari, Vörå och Närpes var bondeseglarbygder, men i Karleby och Pedersöre drevs handeln yrkesmässigt genom s.k. landsköpmän. Denna variation samverkade med en variation i social och ekonomisk status. Landsköpmännen var välbärgade bönder, färdades i stora båtar och hörde till de mer välsituerade i sina hembygder, medan bondeseglarna som sålde varor de hade producerat själva inte hade någon högre social status. Lika barn leka bäst, heter det. Kanske fanns det på Stockholms brygga en oskriven regel som bestämde vem man skulle och vem man inte skulle umgås med, så att landsköpmännen höll sig för sig och bönderna för sig, utan att ta intryck av varandras språk? (Friberg 1983 s. 138, 143–146.)

2.4.2 Åland

Mest anmärkningsvärt när det gäller Åland är att bondeseglarna hörde hemma i skärgården mellan fasta Åland och fastlandet i öster. Den östra skärgården ståtar i tullängderna med den största trafiken på Stockholm, för torsken och strömmingen, tranen, späcket och köttet hämtades i första hand från ögrupperna Föglö och Kumlinge. Den språkliga samhörigheten mellan östra Åland, västra Åboland och södra Österbotten har således även den en bakgrund i bondeseglation i äldre tid. (Friberg 1983 s. 179–181.)

2.4.3 Egentliga Finland – eller Finska skären

För 2000-talets finländare är Norr-Finland och Söder-Finland sedan länge glömda begrepp, men för tullskrivarna på Stockholms slott var de levande verklighet. Den administrativa indelningen av landskapet Egentliga Finland i en nordlig och en sydlig del avspeglar sig således också i handelsgeografin. Det faller genast i ögonen, säger Friberg, att det var befolkningen i Norr-Finland som stod för den största exporten till Stockholm. Mest var det fisk från det egna näringsfånget – strömming och torsk – som fyllde båtarna, och det

var framför allt två socknar som ombesörjde den här fiskexporten, nämligen Korpo och Tövsala. (Friberg 1983 s. 163–165.)

Av intresse för dialektgeografin är de norrfinländska byar som leverantörerna kom ifrån. Av tullängderna att döma var det Iniö (i Tövsala socken) och Houtskär (i Korpo socken) som stod för exporten. Houtskärsbyarna Björkö, Hyppeis, Kittuis, Kivimo, Medelby, Mossala, Saverkeit och Äpplö hade talrika Stockholmsfarare, likaså Iniöbyarna Norrby, Salmis, Söderby och Åselholm. Handelsgeografin bekräftar således på sitt eget speciella sätt den hultmanska gränsdragningen mellan nuvarande Houtskär och Korpo. (Friberg 1983 s. 165, 169.)

Söder-Finland hade en mer blygsam andel i Stockholmshandeln. Bland de byar som där deltog i handeln märks Berghamn, Lökholm och Sandholm samt Hitis, Högsåra och Kasnäs – byar i utskärgården som både Hultman och Zilliacus räknar till gruppen nordfinländska dialekter. (Friberg 1983 s. 167, 169.)

Den stora skillnaden i exportsiffrorna för Norr-Finland och Söder-Finland förklarar Friberg med den skiftande strukturen hos de två landskapsdelarnas näringsliv. I norr var fiskets avkastning betydligt större än i söder, och eftersom fisket var bondeseglationens största drivfjäder var det naturligt att exporten från Norr-Finland blev störst. Norr-Finland och Söder-Finland var således inte bara två administrativt skilda delar av Egentliga Finland, utan de bildade också två skilda kulturområden. (Friberg 1983 s. 168.)

2.4.4 Nyland

Den nyländska handeln var däremot på 1500-talet liksom på medeltiden inriktad på Reval. Revalskontakterna var mångfalt starkare än Stockholmskontakterna, möjligen med undantag för västligaste Nyland. Bristen på kontakt med Stockholm – och med bondeseglare från andra delar av svenska riket – avspeglar sig i modern tid i en ålderdomlig karaktär hos dialekterna i landskapet. (Friberg 1983 s. 175–177.)

2.5 Sammanfattning

Som vi sett ovan visar utbredningen av språkliga nyheter i de svenska dialekterna i Finland en förbluffande överensstämmelse med utbredningen av senmedeltidens och 1500-talets bondeseglation på Stockholm. Det vi ser är rent av ett skolexempel på språkutvecklingens beroende av samhället, hur människor som har stor gemenskap i arbete och umgänge också utvecklar en gemenskap i språket. Samfärdslederna i Bottenhavet och de åländska farvattnen har lämnat tydliga spår i dialektgeografin, som i novationstriangelns form speglar ett gammalt kulturområde som fick sin prägel av bondehandeln och hade sin gräns i Skärgårdshavet i söder, det gamla Mustasaari i norr och Ålands hav i väster.

Hultman träffade rätt när han drog sin gräns och placerade den mellan Houtskär och Korpo. Den gamla indelningen av landskapet Egentliga Finland i Norr-Finland och Söder-Finland har fallit i glömska, men i modern tid lever den kvar som som skiljelinje för en lång rad novationer som vittnar om kontakter med novationscentrum i Uppland och Norrland – eller med det central- och nordskandinaviska området i stort.

Det centralskandinaviska området framstår som det viktigaste för spridningen av språkförändringar de senaste tusen åren. Som Helge Sandøy har påpekat är det här området samtidigt ett sammanhållet kulturområde som bland etnologerna omtalas som *fäbod*-området och har kännetecknats av en gemensam säterkultur. Vilket det ekonomiska och kulturella centrum var som nyheterna utgick från är en mer diskutabel fråga. Mälardalens maktcentrum är för ungt för att kunna förklara spridningen av t.ex. vokalbalans och tjockt *l*, anser Sandøy. Det nordliga spridningsområdet – om ett sådant fanns – har kanske haft Trondheim som centrum. Nidaros var från 1153 till reformationen 1537 ärkebiskopssäte i Norge och hade livlig kommunikation med omvärlden. (Sandøy 1993 s. 128, 140; *Trøndersk språkhistorie* s. 253.)

Samfärdsleder till lands och sjöss blev spridningsvägar för språkförändringarna. För att förändringarna skulle spridas krävdes täta kontakter, och lika viktiga som sjöfart och bondehandel kan vistelse och bosättning i eller flyttningar inom spridningsområdena ha varit. Folk som flyttade från Sverige till Finland före 1809, och även senare, förde med sig språkliga nyheter västerifrån. Folk från Österbotten

som vintertid vistades i Mälarregionen eller motliggande trakter i Norrland (s.k. vinterliggare) samt säljägare i sälisen mötte på svenska sidan ett språk som hade social prestige och därför ansågs värt att ta efter. (Ahlbäck 1971 s. 13; Villstrand 2009 s. 149.)

Inom Finland bidrog läns- och sockenindelningar till att skapa dialektskillnader och avsätta spår i dialektgeografin. Hur gamla administrativa gränser samspelar med dialektgränser kommer att stå i fokus för kapitel 3–6, där landskapen behandlas vart för sig. Skarpt avgränsade från varandra är landskapen ändå inte. Gemensamma drag finns på vardera sidan av en landskapsgräns, så att det ena landskapets dialekter bildar en övergång till nästa landskaps dialekter. Från Uppsverige leder en väg för kultur- och språkimpulser över Åland och därifrån norrut till Österbotten eller österut till Åboland och Nyland. Åland ska ändå inte ses som spridningscentrum för alla novationer som har nått Finlands fastland. Över Kvarken har t.ex. flera språkliga nyheter från det nordsvenska dialektområdet funnit vägen till Österbotten och därifrån vandrat vidare till Åland och Åboland, såsom vokalförlängningen i *ba:nd* 'band' som uppträder också i östligaste Nyland. (Ahlbäck 1971 s. 17 f.)

3

ÖSTERBOTTENSMÅLEN

”Varje österbottnisk kommun kan med någon rätt sägas ha sin egen dialekt”, säger Lars Huldén i *Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål* (1957). Den kommunindelning han då talar om är den som tillkom 1865–1932 och förblev gällande fram till kommunreformen på 1970-talet samt 2007 och 2011. I kustlandet från Karleby i norr till Sideby i söder talas det med den traditionella indelningen inte mindre än 30 lokala dialekter. I flera fall är de lokala dialekterna inte tillräckligt olika sinsemellan för att räknas som egna dialekter. Ju senare en församling (eller kommun) har kommit till, desto mindre skiljer sig dialekten i den nya församlingen från dialekten i moderförsamlingen. Nedervetil hör således ihop med Karleby, Öja med Kronoby, Bergö och Petalax med Malax, Övermark med Närpes och Tjöck och Sideby med Lappfjärd. (Huldén 1957 s. 9–12.)

Utöver dialekterna i det österbottniska kustlandet behandlas i 3.5.4 de numera utdöda dialekterna i Sastmola och Vittisbofjärd. Geografiskt hör de till Satakunta, men språkligt hör de nära samman med dialekterna i sydligaste Österbotten.

SOCKENBILDNINGAR OCH DIALEKTGRÄNSER

Det började på medeltiden med de tre kyrksocknarna Pedersöre, Mustasaari (lokalt uttal *Mussor*) och Närpes – tre socknar som tydligt avtecknar sig i språklandskapet i form av tre större dialektgrupper: *nordösterbottniska*, *mellanösterbottniska* och *sydösterbottniska* mål. Det fortsatte med att Pedersöre och Mussor under senmedeltiden fick varsin sockenbildning som gav upphov till språkliga särutvecklingar: Karleby med Nedervetil kom till i slutet av 1400-talet, Vörå i början av 1500-talet. Uppdelningen i fem kyrksocknar bestod under hela 1500-talet. I början av 1600-talet bildades fyra nya församlingar inom de tidigare socknarnas område. Kronoby med Terjärv samt Nykarleby med Jeppo och Munsala kom då till i norr, medan Malax med Solf samt Lappfjärd med Tjöck och Sideby kom till i söder. Av 1600-talssocknarna har Kronoby och Malax inte utbildat någon för sitt dåtida område säregen gruppdialekt. Språkfältet sönderfaller därmed i sju mindre dialektgrupper med Karleby, Pedersöre, Nykarleby, Vörå, Korsholm, Närpes och Lappfjärd som kärna.

Det skulle sedan gå 250 år innan nya församlingar bildades. Mellan 1850 och 1868 tillkom Terjärv, Larsmo, Esse, Purmo, Munsala, Oravais, Kvevlax, Solf, Bergö, Pörtom, Korsnäs och Sideby. Lite senare blev Nedervetil (1896), Jeppo (1906), Maxmo och Replot (1872), Petalax (1902), Övermark (1871) och Tjöck (1897) egna församlingar. Öja och Björköby blev självständiga kommuner så sent som 1932.

I Österbotten följer dialektgränserna i hög grad gränserna för de medeltida kyrksocknarna och sockenbildningarna från början av den nya tiden. Människor som hörde nära samman i arbete och umgänge utvecklade då en nära språklig samhörighet genom att ta till sig drag som skilde dem från människor de hade mindre kontakt med. Så skapades olikheter i språket grannbygder emellan – och gränser som gjorde skillnad på ”vi” och ”de”. (Ahlbäck 1977 s. 49, 1983 s. 549–559; Sandøy 1993 s. 111; *Språken i Sverige* s. 11; årtal enligt *Uppslagsverket Finland* 1–5.)

Livskraften är en egenskap som de österbottniska dialekterna delar med många andra dialekter som talas perifert i Norden. Det är långt till språkets centrum i Helsingfors och Stockholm, och den dagliga kontakten med svenska massmedier och sociala medier lämnar spår i ordförrådet men inte i uttal och form. I Österbotten faller det sig självklart och naturligt att tala dialekt. Dialekten är ”hjärtespråket”, det språk man tänker på och uttrycker sig bäst på, om man så bor kvar i landskapet eller inte. Personlig, lokal och regional identitet ger

man uttryck för genom att tala dialekt med folk som kommer från det egna landskapet. Där går gränsen, för i språksamhället Finland är dialekterna inte lika socialt gångbara och accepterade som de är i Norge. (*Språken i Sverige* s. 58; *Den store dialektboka* s. 7.)

Vilken dialekt är äldst? Det är en fråga som många språkbrukare undrar över, för vem vill inte berömma sig av att tala den äldsta dialekten i Österbotten – eller i Norden över huvud taget?

I själva verket går det inte att lyfta fram en enskild dialekt och säga att just den är äldst. Som framgått av kapitel 2 är dialekterna i Norden jämngamla, för de är alla resultat av den ”stora dialektsplittringen” som inträffade under senmedeltiden och gav upphov till de tusentals *sockenmål* som vi känner från modern tid.

Om dialekterna inte skiljer sig åt i ålder, så gör de det däremot i grad av ålderdomlighet: de har i skiftande grad tagit i arv eller övergett drag som hörde till det nordiska fornspråket. Mest arkaiska är de dialekter som talas i landskapets norra del, mest modernt utvecklade de som talas i dess södra del. Norra och södra Österbotten framträder tydligast som egna dialektområden, medan mellersta Österbotten bildar ett övergångsområde som genomkorsas av gränslinjer som skiljer språkliga nyheter i söder från fornärvda drag i norr.

Låt oss alltså börja med att göra en resa som går från Karleby i norr till Sideby i söder. Var på vägen korsar vi då dialektgränser som formar dialektgrupper genom att skilja gamla drag från nya – och nya från gamla? De dialektskiljande dragen finns inom både ljudläran och formläran, oftare dock inom ljudläran. (Avsnitt 3.1 bygger på Ivars ”Gammalt möter nytt” i *Språken i Sverige* s. 58 samt på Ivars 1988 och Wiik 2002, karta 5 s. 244.)

3.1 Gammalt möter nytt

I Karleby och Nedervetil längst i norr talas en dialekt som skiljer sig markant från alla andra dialekter i Österbotten. Det är det starkt förenklade genussystemet som ger den här gruppen dess särställning: alla substantiv har i singularis blivit *ein-* och *hete:*-ord, således *ein* (obetonat *en*) *hest* ’häst’, *bo:k* ’bok’, *få:r* ’får’ och *heti heste* ’den där hästen’, *bo:tsi* ’boken’, *få:re* ’fåret’. Sydgränsen markeras med linje 1 på karta 9 Dialektgrupper i Österbotten.

Talare i Karleby–Purmo-området är lätta att känna igen på uttalet av *djup* och *djur*. Där är nämligen *d* hörbart i *dzu:p, dju:r* och liknande

Karta 9. Dialektgrupper i Österbotten. – Efter *Språken i Sverige* s. 58.

former. Sydgränsen anges med linje 2. Samma utbredning har uttalet av skriftens *tj-* och *k-* som *ts-* i ord som *tsåkk* 'tjock', *tsyrtso* 'kyrka'.

I ett område som sträcker sig från Terjärv i norr till Munsala i söder har maskulina substantiv som slutar på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* tappat vokalen i ändelsen i bestämd singularis, alltså *fo:tn* 'foten', *eldn* 'elden', *i:sn* 'isen'. Denna *artikelsynkope* är en novation som inte har fått fäste inom den i 2.4 omtalade novationstriangeln. Den avgränsas av linje 1 i norr och linje 3 i söder. Linje 3 markerar samtidigt gränsen mellan grupperna *nord-* och *mellanösterbottniska* dialekter.

En novation som är utmärkande för hela det nordösterbottniska området, Karleby–Munsala, är *vokalbalansen* (se 2.3.2). Den yttrar sig här i att slutvokalen i infinitiv står kvar efter kort men faller efter lång stavelse, således *fara* och *springg* mot *far* eller *fa:r* och *springg* med helt bortfallet slut-*a* söder om linje 3.

Fornsvenskans korta stavelse är bevarad, men för hela landskapets del bara i ord med två eller flera stavelser, som *ledon* 'ladan' och *kråsar* 'krossar'. Maxmo är sista utposten i söder för enstaviga ord med kort stavelse, typen *bek* 'beck', *dör* 'dörr'. Från Kvevlax till Sideby uppträder vokalförlängda former, såsom *be:k*/*biek*, *dö:r*/*dyör* (i bestämd form *betje*, *dören*). Munsala ansluter sig i det här fallet till det sydliga området med förlängd vokal i enstavingar. Linje 4 anger nordgränsen för denna söderifrån kommande språkliga nyhet.

På vägen söderut passerar vi nordgränsen för ytterligare några språkförändringar som har hejdat sig halvvägs i landskapet.

Linje 5 (övre delen av linjen) mellan å ena sidan Björköby/Replot och å andra sidan Kvevlax/Korsholm markerar nordgränsen för de *supradentala* ljuden, dvs. de ljud som har uppkommit genom att *r* och tjockt *l* + *d*, *l*, *n*, *s*, *t* har smält samman till enhetliga ljud. Sådana ljud finns i ord som *bård*, *järn*, *fors*, *bort* och *böld* [boå:ɖ], *fult* [fu:ʈ], *hals* [haʂʂ].

Nästan samma utbredning (inklusive Kvevlax, Korsholm) har en novation som kommer från Norrland och kallas *förledsförkortning*. Den finns i ord som *brädlapp*, *kofot*, *skopar*, *spädkalv* och innebär att den långa vokalen i förledet förkortas, ofta efter *d*-bortfall som i *brelapp* och *speka**l**v*. Spår av förkortningen finns också i norr, t.ex. *skoask* med kort *o*.

Över Kvarken har också en annan förändring nått den österbottniska kusten, nämligen förlängt *a* och *ä* framför *ld*, *mb*, *nd* och *ngg*. Företeelsen är spridd från Kvevlax till Sideby och finns i ord som *ka:ld* 'kall', *la:mb* 'lamm', *ha:nd* 'hand', *la:ngg* 'lång' samt *kve:ld*/*kvield* 'kväll', *he:nd*/*hiend* 'hända', *le:ngg*/*liengg* 'länge'.

Linje 6 löper mellan Korsholm och Solf och skiljer ett område med bevarad överlängd i norr från ett med förlorad överlängd i söder, således *bo:dd* 'bodde', *grå:tt* 'grått', *ry:ss* 'ryss' med lång vokal från *bodd*, *grått*, *ryss* med kort vokal + *dd*, *tt*, *ss*. Samma linje markerar mötet mellan ett äldre och ett modernt uttal av ord som innehåller *gn*, t.ex. *agn*. Norr om linjen uttalas detta ord traditionellt *agn*, söder om linjen *angn*.

En viktig gräns är också linje 7 som går mellan Solf och Malax och skiljer *o*-mål i norr från *u*-mål i söder – och samtidigt *mellanösterbottniska* mål från *sydösterbottniska*. Norr om gränsen uttalas ord som *hugga* och *skurra* eller *brutit* och *skurit* med s.k. europeiskt *u* (som i tyskans *Suppe*), alltså *hogg*, *sorr*, *broti* och *skori*. Söder om gränsen uttalas de med finlandssvenskt *u*, *hugg*, *skurr*, *bruti* och *skuri*. Här möter också pluralböjda imperativer som *farin* och *kåmin* i norr moderna som *fa:r* och *kåmm* (till *fara* och *komma*) i söder.

Linje 7 skiljer dessutom äldre former utan inskottsvokal i norr från moderna former med inskottsvokal i söder. Här går således *båtn*, *vatn*, *likn* och *öpn* över i *båten* 'botten', *vaten* 'vatten', *liken* 'likna' och *öpen* 'öppna' etc. Inskottsvokalen är ett av flera drag som förbinder Sydösterbotten med Åland och västra Åboland i södra Finland.

De sydösterbottniska målen är ändå inte bara moderna i sin framtoning utan får i själva verket sin prägel av en blandning av både gammalt och nytt. Talare i området Övermark–Sideby känns lätt igen på uttalet av *vad* och *vit* som *kva* och *kvi:t* och *här* (*hiärn*) och *hjon* som *sjenn* och *sjo:n*. Där lever alltså *hv-* och *hj-* kvar i form av *kv-* och *sj-* söder om linje 8.

Söder om linje 9 bildar Tjöck, Lappfjärd och Sideby en grupp för sig. De kännetecknas av att svaga substantiv har ändelsevokalen kvar i grundformen, således *bakka* 'backe' och *stugå* 'stuga' mot *bakk* och *stu:g* i vokalbortfallets kärnområde som sträcker sig från Malax till Närpes och omgärdas av linjerna 7 och 9.

Hittills har det handlat om drag som skiljer åt, men de österbottniska dialekterna har också mycket gemensamt. Likheterna består framför allt i drag som ger dem den ålderdomliga prägel de är kända för att bära. Sådana är de gamla diftongerna (*grein*/*gräin* 'gren', *gröit* 'gröt'), *t* i betonade former av pronomen och adverb (*tu* 'du', *tä:r* 'där'), hårt *g* i *arg* och *talg* (av fornsvenskans frikativa *ʒ*, ofta skrivet *gh*). Likheterna kan också bestå i språkliga nyheter, såsom den norrländska förmjukningen (*bekk–bettsin/bettjin*) och inskottskonsonanterna *b* och *d* (*falldär* 'faller', *brinndär* 'brinner', *kåmbär* 'kommer', *hom**bl**o/hom**bäl*** 'humla' osv.).

Allt sammantaget är det en mångfald av stora mått som möter resenären på vägen genom det österbottniska språklandskapet. Efter 3.2 om prosodiska egenskaper ges i 3.3–3.5 en närmare inblick i variationen mellan och inom de tre stora dialektgrupperna. Den särdeget utbildade dialekt som talas i Karleby och Nedervetil får ett eget

avsnitt i 3.3.1, och den likaledes säregna dialekt som talas i Tjöck, Lappfjärd och Sideby ett eget avsnitt i 3.5.3. De numera utdöda målen på Satakuntasidan av landskapsgränsen behandlas kort i 3.5.4. Några särdrag i ordförråd, ordbildning och syntax beskrivs gemensamt i 3.6 och 3.7. Kapitlet avslutas i 3.8 med några tankar om de lokala dialekternas framtidsutsikter.

3.2 Prosodiska egenskaper

Prosodin är den del av talets ljudsida som ger talet dess rytm och melodi (*intonation*), två egenskaper som samverkar till att ge en dialekt dess karakteristiska tonfall. Rytmen är uppbyggd kring en växling mellan betonade och obetonade stavelser, medan melodin handlar om tonförlopp mellan orden i fraser. (Bruce 2010 s. 34–37.)

Det är framför allt ord- och satsmelodin som varierar dialektalt och gör att man kan höra var en talare kommer ifrån. För den dialektala identifieringen har det visat sig att tonförloppet är viktigt. Det handlar dels om tontopparna, om de är en eller två i tvåstaviga ord, dels om tidsinsättningen (timingen), *när* en tonal uppgång eller nedgång inträffar i enkla ord, dels om sättet att framhäva och binda samman orden till fraser och satser. Typiskt för de österbottniska dialekterna är en tidig tontopp i första stavelsen i varje framhävt ord. Detta resulterar i en rätt enkel satsmelodi där tonförloppen skarvas samman i tondalarna vid ordens gränser och där det råder tonal jämvikt mellan framhävda ord i samma sats. I fråga om satsmelodin ingår Österbotten i ett större område som även omfattar målen i södra Finland samt sydsvenska, norrländska, gotländska mål och dalabergslagsmål i Sverige, melodityp 1. Också västnorska och nordnorska dialekter har melodiska likheter med dessa, geografiskt sett mer perifera svenska dialektgrupperna. (Bruce 2010 s. 68–94; *Språken i Sverige* s. 62 f.)

3.2.1 Ordaccent

I 2.2.2 har vi sett att de svenska dialekterna i Finland (utom de västnyländska) i accentsammanhang brukar behandlas som en enhet: de har bara en accent, den akuta. Modern forskning utförd av Eija Aho visar likväl att dialekterna i Finland inte kan skäras över en kam. Många har en accent som påminner mer om finskans än om

svenskans, medan andra – som de österbottniska – ofta påminner mer om svenskan i Sverige. (Aho 2010b s. 60.)

Det här är egentligen inte någon ny iakttagelse. A. O. Freudenthal beskrev redan 1878 Närpesdialektens accent som en musikalisk accent som närmade sig den svenska. Karl-Hampus Dahlstedt som 1953 tecknade upp dialekt i Oravais lade där märke till två accenttyper, som han kallade ”akustisk grav” och ”akustisk akut”. De två accenterna var med andra ord inte betydelseskiljande, utan hade närmast en emfatisk funktion i talet. (Freudenthal 1878 s. 57; FMK 154c.)

Freudenthals och Dahlstedts iakttagelser har senare bekräftats genom en undersökning av ordaccenten i modern Närpesdialekt. Grav och akut accent finns, men har vardera bara en tontopp. Skillnaden består i att tontoppen i den grava accenten infaller tidigare i den första vokalen än den gör i den akuta accenten. Det är ett mönster som skiljer sig markant från de dialekter i Sverige som har entoppiga grava accenter, för i dem inträffar den akuta toppen tidigare i vokalen än den grava toppen. I Närpes kan också urskiljas en ”akustiskt grav”, tvåtoppig accent, men den inträffar osystematiskt och även i ord som enligt regeln inte ska ha den. Förekomsten av akustisk grav och entoppig grav accent kan vara en indikation om att Närpesdialekten historiskt sett har haft en tvåtoppig grav accent av ett liknande slag som den som förekommer i Uppland. Förlusten av den grava accentens andra topp kan småningom ha lett till förlusten av accentdistinktion, eller till en distinktion som inte används systematiskt. (Svärd & Eriksson 2002; accenttyper i *Språken i Sverige* s. 60 f.)

Liknande resultat visar Eija Ahos studie av ordaccenten i Solfdialekten. Den har en prosodi som påminner mer om den svenska som talas i trakten av Stockholm och Göteborg än om finlandssvenskan och dialekterna i närheten av Helsingfors. I svensk dialekttypologi finns det ingen grupp som direkt stämmer överens med Solf, där ordaccenten liksom i Närpes saknar betydelseskiljande funktion. (Aho 2010b s. 64–70, särskilt s. 64; se också 2.2.2 med Ahos prosodiska gruppering av dialekterna i Finland.)

Avsaknaden av tonaccent med betydelseskiljande funktion är egentligen inte något fattigdomsbevis, för i Österbotten kan skillnader i betydelse uttryckas med andra medel än tonaccent. Skiftande betydelser hos ord som i skrift är formellt identiska med varandra, såsom *anden*, *buren* och *stegen*, får t.ex. Närpesdialekten fram med olika ändelser eller stavelselängd, t.ex. *a:nden* ’fågeln and’ och *a:ndan*

'själen, andan', *stie:jen* '(fot)stegen' och *stegan* '(brand)stegen', *bu:rin* '(fågel)buren' och *buri* 'buren (particip av *bära*)'. – Sverige har för övrigt bara ca 500 ordpar där den enda skillnaden ligger i tonaccenten, som därmed har en rätt liten betydelse som betydelseskiljande element i språket. (Elert 1970 s. 43.)

3.2.2 Kvantitet

I österbottnisk dialekt har stavelselängden en klart betydelseskiljande funktion. Där är *bekar* 'beckar' ett annat ord än *bekkar* 'bäckar', *grå:t* 'gråt' ett annat ord än *grå:tt* 'grått' osv. När dialekt återges i skrift är det därför viktigt att längden markeras, korta stavelser som VK (*bek* 'beck', *bekar* 'beckar'), långa som V:K (*be:k*, *grå:t*) eller VKK (*bekk*, *grått*) och överlånga som V:KK (*grå:tt*). (Ivars 1988 s. 59 f.; Wiik 2002 s. 120–122.)

I två- och flerstaviga ord gör man överallt skillnad mellan korta och långa stavelser, men i enstaviga ord gör man den åtskillnaden bara norr om linje 4 på kartan i 3.1, från Maxmo och norrut till Karleby. Här visar den korta stavelsen i *låk* '(gryt)lock' att det är ett annat ord än *låkk* '(hår)lock'. Från Kvevlax och söderut samt i Munsala har enstaviga ord av typen *låk* blivit långstaviga. Det har skett genom att den korta vokalen har blivit lång i *lå:k*/*loåk* men förblir kort i *låtje* '(gryt)locket'. Exempel på korta stavelser i Nedervetil: *han tsö:rt nestan vintär å* ***såmar vede*** *ti sta:n* 'han körde nästan vinter och sommar ved till staden', *an* ***las*** *å han på:dd* 'han läste (Bibeln) och han spådde'.

Den överlånga stavelsen finns bevarad i landskapets norra del, där den förekommer främst i böjda former av ord, och mest framför *-dd*, *-ss* och *-tt* i ändelser, t.ex. *blå:tt* 'blått', *ti* ***by:ss*** 'till bys', *breidd* 'bredde'. Från trakten av södra Korsholm och söderut till Sideby finns den överlånga stavelsen inte kvar. Här har den gått över i lång stavelse, så att motsvarande ord har blivit *blått*, *ti* ***byss*** och *bredd*/*brädd*. Exempel på överlånga stavelser: Nedervetil *ti tsö:rt så langt så di* ***nå:kka*** *på vintre* 'de körde så långt som de nåkade (dvs. nådde fram) på vintern' och *int a he* ***bo:dd*** *na fremand på he jo:le* 'inte har det bott något främmande (folk) på den jorden'; Purmo *he* ***biro:dd*** *på: va vedär e va* 'det berodde på vad väder det var'.

Med hänsyn till stavelsestrukturen faller språkfältet således sönder i tre mindre områden:

	ENSTAVIGA KORTSTAVINGAR	ÖVERLÄNGD
nÖB (utom Mu) Or Vö Mm	+	+
Mu Kv Bj Re nKh	–	+
sKh Sv sÖB	–	–

3.3 Nordösterbottniska dialekter

Till området för de nordösterbottniska dialekterna räknas Karleby, Nedervetil, Terjärv, Kronoby, Öja, Larsmo, Esse, Pedersöre, Purmo, Jeppo, Nykarleby och Munsala. På medeltiden gick sockengränsen rakt genom Munsala, så att byarna Munsala och Vexala hörde till Pedersöre och Monäs, Kantlax, Monå och Hirvlax till Mussor socken. Pedersöre fick under senmedeltiden en sockenbildning med en säregen dialektutveckling, nämligen Karleby socken med Nedervetil. Den tillkom på 1480-talet, med Olav Ahlbäcks ord som en enhet i *andra planet*. Som en dialektgrupp i *tredje planet* framträder Nykarleby socken med Jeppo och Munsala, som tillkom 1608. De tre dialektgrupperna har Karleby, Pedersöre och Nykarleby som kärna. (Ahlbäck 1977 s. 49, 1983 s. 555 f.; jfr Wiik 2002 s. 27 som hänför gruppen Nykarleby–Jeppo–Munsala till mellersta Österbotten.)

I norra Österbotten talar man dialekter som inte har förändrats särskilt mycket de senaste 200–250 åren. En stabil dialekt genom drygt två hundra år blir resultatet av en jämförelse som Peter Slotte (1981) har gjort av nutida Kronobydialekt och en ordlista från ca 1760–1770, sammanställd av akademiprofessorn H. G. Porthan och kommenterad av A. O. Freudenthal i utgåvan 1892. Orddöd i samband med förändringar i föremålskulturen har förekommit, men några radikala förändringar i uttal och form har det inte skett sedan Porthans dagar. En Kronobybonde i vår egen tid skulle utan svårigheter kunna göra sig förstådd hos en yrkesbroder från 1700-talet. De skulle visserligen inte förstå så mycket av varandras jordbruksmetoder, men väder och vind skulle de kunna diskutera på Kronobymål. (Slotte 1981; Ivars u.u. i *Talemål etter 1800*.)

Den speciella utvecklingen av genussystemet motiverar att Karleby–Nedervetil-målet behandlas för sig i 3.3.1.

Språkprov

En farfar som kunde spå framtiden

– Alliho:pa kalla onå ti faffa. Han var, ja ha hö:rt bire:ttas alltti:li åmm horo di sa: åmm onå ti faffa å han bru:ka så:. – Jasså:. – Jå:, han bru:ka så: han, från från Bi:bile to: an e så an las å han så:dd å, så vi ha bru:ka sei ny et hitt ti:de så ny e inn så he visst faffa, he si:a hann tå rei. – Jasså, nå va sa: han tå? – Nå han, han bru:ka sei he kåmbe tokan ti:d så di byri tsö:r me hövålö:s hesta. Jå:. Å tå, tå han bru:ka sei et tå he ti:de tå kåmbe tå sti:ge solkaforste åpp å tå sko int han meir vila leva, tå er e ö:dit i Finnland. – Jasså:. Nå va va solkaforste? – Ja: sei, int veit vi na: va e var men han bru:ka sei he er he. Han kalla e ti solkaforste. E kåmbe tokan ti:d tå solkaforste byri 'ridzir å to sko int an meir vila leva.

Allihop kallade honom till farfar. Han var, jag har hört berättas alltid om hur de sade om honom till farfar, och han brukade spå. – Jaså. – Jo, han brukade spå, han, från, från Bibeln tog han det som han läste och han spådde också, så vi har brukat säga nu, att den här tiden som nu är inne, så det visste farfar, det siade han då redan. – Jaså, nå vad sade han då? – Nå han, han brukade säga (att) det kommer (en) sådan tid så de börjar köra med huvudlösa hästar. Jo. Och då, då, han brukade säga att då den tiden då kommer, då stiger sulkafursten ('fjäderfursten'?) upp och då skulle inte han mera vilja leva, då är det ödigt (dvs. ledsamt) i Finland. – Jaså. Nå vad var sulkafursten? – Ja säg (det), inte vet vi något vad det var, men han brukade säga (att) det är det. Han kallade det till sulkafursten. Det kommer (en) sådan tid då sulkafursten börjar regera, och då skulle inte han mera vilja leva.

fi. *sulka* 'fjäder'

Kvinna f. 1880 i Nedervetil. Band 1952:1, premiär för inspelning av dialekt på band.

Rådarens mor

Nå tå var i på eitt stell å, tä di haft, tä di haft koddona i ati byiji å koddona kåm heim på kveldi. Å så kåmbär in fremandin koddo å ho finsta intt i heila ati byiji oti koddo. Å å å tå di mjölka koddona tå såm på kveldi, så kåmbär in gambälin gambälin skråttoin tsälng, å så sessär o på föustråssgå:ln, å tå sa: o he ni få:r int fara å: me koddo mi:n fö ja ha: så mytsi bå:ne ja såm ska ha mjöltse. Å å på mårne hlefft di u:t koddo-nt så: di koddo sa:n, å å int hadd he na: bårt na koddo. He va rå:danas mo:r, ho sko ha ho sko ha åt bå:ne, mjöltse.

Nå, då var det på ett ställe också, där de hade, där de hade korna i den där byn, och korna kom hem på kvällen. Och så kommer en främmande ko, och den fanns inte i hela byn, den där kon. Och och och då de mjölkade korna då som på kvällen, så kommer en gammal, gammal, skrynklig käring, och så sätter hon sig på fähuströskeln, och då sade hon att ni får inte fara av med kon min, för jag har så mycket barn, jag, som ska ha mjölken. Och, och på morgonen släppte de ut kon, inte såg de kon sedan, och och inte hade det någon borta någon ko. Det var rådarens mor, hon skulle ha, hon skulle ha åt barnen mjölken.

rådare 'ett mytiskt andeväsen som härskar över en viss plats' (SAOB)

Kvinna f. 1901 i Esse. Band 1971:130.

En stark karl

– He er ein såm di kalla fö Ant. Ha fo: no ti Amirika sa:n. Ha, ha fösö:ka lyft en bo:d å ha lyfta oti bo:de å, på aksle. He va jys-såm me svala. Så ein da:g så spi:ka di fast, en sonda:g, så spi:ka di fast en tsisto, båtn spi:ka di fast i gålvi. Å så sa: di at Ant sko lyft ote:nand å, så to:w a i: å lyfta å så lemna båtn på gålvi. Så kåm a ti Amirika å, så var i en svensk såm hadd en salo:n tär å. Så ati svenstsi va bra: ti bru:t arm, di kalla i så. Så vila a bru:t me Ant. Nå, Ant ha tyngd jo svenstsis armi ho såm helst ha. Men tå, så la:g svenstsi Antas armi allt ti distsi de hä: veiji å la:g sen åpå: tå. Å Ant ha tyngd bara så te:, int var i int va e såm e sko a vori na mo:tstånd helder. Så sa: ati svenstsi "sko ja vara ty så sko int ja arbeit na dagsvärk i Amirika". – Ha sko vi:s se fö penggar? – Ja veit int va a mä:ra.

Det är en som de kallade för Ant. Han for nu till Amerika sedan. Han, han försökte lyfta en bod och han lyfte den där boden också, på axeln. Det var just som med svale. Så en dag så spikade de fast, en söndag, så spikade de fast en kista, bottnen spikade de fast i golvet. Och så sade de att Ant skulle lyfta den där och, så tog han i och lyfte och så lämnade bottnen på golvet. Så kom han till Amerika och, så var det en svensk som hade en saloon där och. Så den där svensken var bra att bryta arm, de kallade det så. Så ville han bryta med Ant. Nå, Ant han tyngde ju svenskens arm hur som helst, han. Men då så lade svensken Ants arm allt till disken den här vägen, och lade sedan på då. Och Ant han tyngde bara så där, inte var det, inte var det som det skulle ha varit något motstånd heller. Så sa den där svensken "skulle jag vara du så skulle jag inte arbeta något dagsverke i Amerika". – Han skulle visa sig för penngar? – Jag vet inte vad han menade.

Man f. 1883 i Pedersöre. Band 1952:16.

3.3.1 Karleby–Nedervetil

Det är som sagt det förenklade genussystemet som ger skäl för en särbehandling av dialekterna längst i norr, Karleby och Nedervetil. Särpräglade dialekter brukar väcka ett speciellt intresse hos sina brukare. Så är fallet också i Karleby, där detta intresse 2012 manifesterade sig i *Dialektboken*, som innehåller en ordlista och många prov på diktning på Karlebymål.

I stället för *han*-, *hon*- och *det*-genus har alla substantiv i Karleby–Nedervetil fått *en*-genus i obestämd och *det*-genus i bestämd singularis. Den obestämda artikeln är alltid *ein* (obetonat *en*) och den bestämda fristående artikeln är *heti* 'den där, det där', dvs. *ein bo:k* 'en bok', *hest* 'häst', *få:r* 'får' och *heti bo:tsi*, *heste*, *få:re*. Bara mänskliga varelser omtalas med *han* och *hon*, medan andra levande varelser, ting och material omtalas med *he* 'det'. Substantiven har dessutom bara en pluralform, den bestämda *bö:kre* 'böcker', 'böckerna' etc. (Ahlbäck 1946 s. 21–23, 46 f.; Huldén 1986 s. 110–112.)

Engenussystemets framväxt har klarlagts i en studie av Lars Huldén, som sätter tregenussystemets sönderfall i samband med utvecklingen inom substantiv- och adjektivböjningen. En formförändring som har spelat roll är den konsekvent genomförda ändelselösa formen efter räkneord, vilket gör att obestämd pluralis har försvunnit som särskild form (*två häst* 'två hästar'). En annan är bortfallet av slutljudande *-t* och *-n* som har lett till en förenklad substantivböjning (*fiskan* > *fiska* 'fiskarna', *vi:kan* > *vi:ka* 'vikarna' samt *beine* 'benet' och *beina* 'benen'). En tredje är sammanfallet mellan femininer och neutrer i former som *vi:tsi* 'viken' och *ta:tsi* 'taket'. En fjärde är sammanfallet inom den starka adjektivböjningen, där *an*-suffix är genomfört vid alla typer av substantiv (*en* ***sto:ran*** *ka:r* 'en stor karl', *en* ***grannan*** *flikkå* 'en grann flicka', *en* ***lillan*** *så:n* 'ett litet barn'). Då utvecklingen hade gått så långt att skillnaden i genus knappast alls markerades i böjningen, avtrubbades genuskänslan för att så småningom försvinna helt, med undantag för personbetecknande ord. På vilket stadium i formutvecklingen genuskänslan försvann är det omöjligt att fastställa. (Huldén 1972, sammanfattning s. 78–80.)

Någon direkt påverkan från finskan och dess frånvaro av genusdistinktion behöver det således inte ha varit fråga om när genussystemet upplöstes, men osäkerheten om substantivens genus kan ha ökat genom att det troligen var många med finska som huvudspråk

som talade dialekten. Efter formförenklingen saknade både finsk- och svensktalande alla möjligheter att hålla isär *han-*, *hon-* och *det-*orden på formella grunder.

Efter formförenklingen finns det bara fyra böjningstyper kvar bland *substantiven*. De böjs på följande sätt i obestämd och bestämd form singularis och i pluralis:

	OBESTÄMD SING.	BESTÄMD SING.	PLURALIS
1	by:	byiji	byija
	så:n 'barn'	så:ne	så:na
	grän 'gran'	gräne	gräna
2	bo:k	bo:tsi	bö:kre
	hand	hande	händre
3	flåta 'flotte'	flåta	flåtona
	ö:ga	ö:ga	ö:gona
4	vikå 'vecka'	vikå	vikona

Till den första typen hör ord som slutar på lång vokal, diftong eller konsonant, t.ex. *barn*, *by*, *får*, *gran*, *gård*, *häst*, *säng*. I bestämd singularis är ändelsen *-e*, *så:ne* 'barnet', men hos ord som slutar på *g*, *k* eller *i*, *y* är den *-i*, *sendsi* 'sängen'. Pluraländelsen är *-a*, *så:na* 'barn', 'barnen'.

Till den andra typen hör mer ovanliga ord som *bok*, *bonde*, *fot*, *hand*, *natt* och *stång*, dvs. ord med pluralis på *-re*. I bestämd singularis är ändelserna desamma som hos typ 1.

Till den tredje typen hör substantiv som slutar på *-a* i grundformen, t.ex. *bakka* 'backe', *flåta* 'flotte', ö:*ga* 'öga'. De har samma form i obestämd och bestämd form singularis, och pluraländelsen är *-ona*, *bakkona* 'backar', 'backarna'.

Till den fjärde typen hör substantiv som slutar på *-å* i grundformen, t.ex. *gatå* 'gata', *hövå* 'huvud', *vikå* 'vecka'. De har samma form i obestämd och bestämd form singularis, och i pluralis samma *ona*-ändelse som typ 3, *vikona* 'veckor', 'veckorna'.

Alla fyra typerna har som synes *n-* och *t*-bortfall i bestämd singularis, *få:re* 'fåret', *hande* 'handen', *ö:ga* 'ögat', *vikå* 'veckan'. Obestämd och bestämd betydelse uttrycks i pluralis med en och samma form, t.ex. *hesta* 'hästar' och 'hästarna', *vikona* 'veckor' och 'veckorna'.

Fler exempel på formsystemet från Karleby: *å så-ssko an rist* ***ein strek*** *i* ***ledåveddsi*** *fö var* ***bö:lå*** *såm an bar inn* 'och så skulle man rista ett streck i laduväggen för var börda (hö) som man bar in', *di hadd jo mest* ***halmta:ka he ti:de*** *i* ***vä:de*** 'de hade ju mest halmtak (på ladorna) den tiden i världen', *han få:* ***bra: bite*** *i* ***li:ona*** *si:n* 'han får bra bett i liarna sina'. Och från Nedervetil: ***han*** *va rikti* ***en merkesgobb han*** *å* 'han var riktigt en märkesgubbe, han också', *ja: ti e jo mang så vi seir ti* ***bakkona*** 'ja, de är ju många (gårdsgrupper) som vi säger till backar (dvs. som har namn på *-backa*)'.

Typiskt för Karleby–Nedervetil är som ovan framgått att den obestämda singularformen används efter räkneord och pronomen som anger antal eller mängd, t.ex. *mang* ***bo:k*** 'många böcker', *flei* ***pinn*** 'flera pinnar'. Exempel från Karleby: *i all gå:la så å:t di jo* ***fy:ra gangg*** *åm da:n* 'i alla gårdar så åt de ju fyra gånger om dagen'.

Som redan nämnts uppträder genusförenklingen också i *adjektivböjningen*. Adjektivattribut till huvudord i obestämd singularis tar alltid ändelsen *-an*, t.ex. *en* ***klo:kan*** *påik* 'en klok pojke', *en* ***langgan*** *gatå* 'en lång gata', *en* ***tårran*** *trä:* 'ett torrt träd'. Attribut till huvudord i bestämd form eller pluralis saknar ändelse, t.ex. *heti* ***sto:r*** *hövå di:n* 'det där stora huvudet ditt', ***i:lak*** *ongga* 'elaka ungar'. (Huldén 1972 s. 76–78; Wiik 2002 s. 349, 352.)

Fler exempel från Karleby: singularis *åm e va* ***lillan ka:r*** *å hadd* ***langgan li:a*** 'om det var (en) liten karl och (han) hade lång lie' och pluralis *jär a int viri na ritti* ***blö:t engga*** 'här har inte varit några riktigt blöta ängar'. Och från Nedervetil: *han bru:ka sei he kåmbe* ***tokan ti:d*** *så di böri tsö:r me* ***hövålö:s hesta*** 'han brukade säga (att) det kommer (en) sådan tid så de börjar köra med huvudlösa hästar', vidare *en* ***steinåan trodå*** 'en stenig troda (dvs. stig)' och *han a havi* ***rokå må:ga*** *faffa* 'han hade haft ruckoga (dvs. dåliga) mågar, farfar'.

Genusförenklingen har dessutom påverkat *pronomenböjningen*. Possessiva pronomen t.ex. har en enda form, så att det heter ***mi:n*** *stygå* 'min stuga', ***mi:n*** *hu:se* 'mitt hus', ***ti:n*** *ö:gona* 'dina ögon'; Nedervetil *tå ha on kasta ne:r heti bö:lå* ***si:n*** 'då hade hon kastat ner den där bördan sin', *tå a an sakt ti slu:te åt handi må:ji* ***si:n*** *et …*'då hade han sagt till slut åt den där mågen sin att …'. – I frasen ***mi:n*** *pappas* '***kosin*** 'min pappas kusin' märks betoningen av ordet *kusin*. Det är ett för dialekten typiskt mönster att betoningen ligger på första stavelsen och att andra stavelsen förkortas, t.ex. '*ridzir* 'regera' och *han tykkt* åmm '***mosik*** 'han tyckte om musik'. Ordbetoningen i franska

lånord som dessa är ett uttryck för den nära kontakten med finskan i området. (*Språken i Sverige* s. 21.)

3.3.2 Ljudlära

Om ljudläran i dialektgruppen som helhet, Karleby–Munsala, kan konstateras att en del dialekter håller sig med ett stort antal språkljud eller *fonem*, andra nöjer sig med färre. Det framgår av Barbro Wiiks fonologiska analys, som följande beskrivning av kvantiteten, vokalerna och konsonanterna i området bygger på. (Wiik 2002 s. 51–129.)

Kvantitet

I 2.3.2 och 3.1 har vi sett att hela området (utom Munsala) bevarar det fornsvenska stavelseystemet intakt, med korta, långa och överlånga stavelser. Munsala avviker till den del det gäller de kortstaviga enstavingarna, för där är stamvokalen förlängd, t.ex. *niet* 'nät' med lång men *oåtali* 'årtalet' med kort vokal. Exempel på ord med kort och överlång stavelse: Nedervetil *han såld* ***tsärå***, ***kata*** *å brend å såld* 'han sålde tjära, katade (dvs. avbarkade tall) och brände (tjära) och sålde', *hans* ***såne heitt*** *Leander* 'hans son hette Leander' och Terjärv *tå sko a ju* ***byri skåda*** *åm a sko få u:t koddona* 'då skulle man ju börja skåda om man skulle få ut korna (på bete om våren)', *in* ***sko:dd*** *skåväl* 'en (järn)skodd skovel'. (Wiik 2002 s. 121 f.)

Vokaler i betonad stavelse

Av Barbro Wiiks fonemanalys framgår att en del dialekter i betonad stavelse har sju och andra åtta korta vokalfonem, medan en del har elva och andra tolv långa vokalfonem. Det kan jämföras med det finlandssvenska standardspråket som har åtta korta och nio långa vokalfonem – åtta korta till följd av sammanfall mellan *e* och *ä* i ord som *rett* och *rätt*, se 1.6.1. (Till Wiik 2002 s. 73–119 hänvisas generellt.)

De två kortvokalsystemen är:

ÅTTAVOKALSYSTEM		
i	y	o
e	ö	å
ä		a

SJUVOKALSYSTEM		
i	y	o
	ö	å
ɛ		a

Åtta korta vokalfonem har Terjärv, Öja, södra Larsmo, Esse, Pedersöre, Purmo, Nykarleby, Jeppo, Munsala, och sju korta vokalfonem har Karleby, Nedervetil, Kronoby, norra Larsmo och en del av Pedersöre. Skillnaden mellan de två områdena beror på om de skiljer mellan kort *e* och kort *ä* i uttalet eller inte, t.ex. *vest* 'väst' mot *väst* 'värst'. I sjuvokalsområdet har kort *e* och kort *ä* fallit samman i en mellanvokal som betecknas ɛ.

I dialekterna med åttavokalsystem, där *e* och *ä* utgör egna fonem, är det vanligt att *ä* förekommer framför *r* och tjockt *l*, för övrigt *e*. Terjärv, Nykarleby, Jeppo och Munsala har öppet *ä* också efter *r*, t.ex. *bränn* 'bränna', *fräkk* 'fräck', *grän* 'gran'; Munsala *ront* ***trätiseks*** *byrja vi me minkan* 'runt 1936 började vi med minkarna'.

En vokal som helt och hållet saknas i systemen är kort *u*. Ett kort *u* ska enligt somliga språkbrukare finnas i korta ord som *tu* 'du', *nu*, men några ordpar där *u* och *o* vore betydelseskiljande har inte påträffats i fonemanalysen. I hela området talar man på *o*, så att *blund* blir *bl**o**nd* [bɽʊnd] och *bussig* blir *bossi* [bʊssi] osv.

De långa vokalerna är fler till antalet än de korta. Det normala är ett långvokalsystem som består av nio enkla vokaler och tre diftonger, men mellan närliggande dialekter kan det skilja på ett eller två fonem. Grundmönstret för detta tolvvokalsystem är

i: y: u: o: e: ö: å: ä: a: samt ei öi öu.

Diftongerna är de tre ursprungliga *ei*, *öu* och *öi*. En tendens till sammanfall mellan *öu* och *öi* finns, i synnerhet i modern dialekt i områdets södra del. I preteritum av starka verb som *bryta* och *krypa* är sammanfallet av äldre datum, *bröit* och *kröip* i stället för *bröut* och *kröup*. (Huldén 1957 s. 90–96.)

Exempel på diftonger: Nedervetil *he* ***veit*** *int vi* 'det vet inte vi', *on va rikti* ***sveittå*** 'hon var riktigt svettig', *no:* ***njöut*** *han å: he* 'nog njöt han av det (dvs. musiken)'; Terjärv (man skulle) *hu:shald me* ***höiji*** *så e jo räkkt til* 'hushålla med höet så det ju räckte till', (*markosasnatte va*) *fa:li-in natt åm i* ***fröus*** *tå* '(Markusnatten var en) farlig natt, om det frös då'; Purmo *e va* ***röikot*** *övär* ***heila*** *stygo* 'det var rökigt över hela stugan'.

Uttalet av de långa vokalerna varierar i viss mån internt. Den viktigaste orsaken till variationen är diftongeringen som ser ut att vara på frammarsch i modern dialekt. Det är långt *e*, *å* och *ö* som

blir till *ie*, *oå*, *yö*, *uö* i delar av Terjärv (*mietra* 'metrar', *oåge* 'ån', *huör* eller *hyör* 'höra') samt i Jeppo och Munsala (Monå *sliep* 'släpa', *boåt* 'båt', *sjuö* 'sjö' och Monäs *nier* 'ner', *dyör* 'dörr', *hoå**l*** 'hål'). I Jeppo och Munsala förekommer dessutom *åo* av långt *o*, t.ex. *skåojin* 'skogen'; *åo*-diftongen kommer söderifrån, från Vasatrakten, och gör halt vid gränsen mot Nykarleby.

De långa *u*- och *y*-vokalerna bildar ett kapitel för sig. De ligger varandra så nära i uttal att det kan vara svårt att uppfatta skillnaden, speciellt i området Karleby–Purmo. Efter *r* och tjockt *l* har *y* där blivit *u*, så att t.ex. *frysa* uttalas *fru:s*, *drygt* uttalas *dru:ft*, *stryka* uttalas *stru:k* osv. Övergången av *y* till *u* finns också i norra Västerbotten och Norrbotten. Exempel: Nedervetil *han ha:* ***dru:ft*** 'han hade drygt (dvs. längtade hem)' och Terjärv *åm e fröus åm markosasnatte så-ssko e* ***fru:s*** *åm hö:sti* 'om det frös om Markusnatten, så skulle det frysa om hösten'. (Huldén 1957 s. 62, 1959 s. 264.)

Det förekommer också att långt *u* går över till *y*. Den förändringen sker framför *m* och *p* och är belagd från Terjärv till och med Munsala i ord som *dsy:p* eller *jy:p* 'djup', *ry:m* 'rum', *sy:p* 'supa'. (Huldén 1957 s. 63, 2001 s. 61–67; FO I *djup* s. 461.)

Vokaler i obetonad stavelse

I obetonad slutstavelse förekommer *i*, *e*, *ä*, *o*, *å*, *a*. De flesta av dialekterna i området gör skillnad mellan -*i* och -*e* i ordslut, t.ex. *va:**l**i* 'blivit' och *va:**l**e* eller *va:**l**ä* 'valet', men i Öja, Kronoby och Munsala kan *va:**l**i* betyda både 'blivit' och 'valet'. Öppet *ä* förekommer i huvudsak framför *r* och tjockt *l*, för övrigt *e*, t.ex. *sitär* 'sitter' och *te:väl* 'tävla' men *mandel*, *svindel*. Se även böjningsmönstren i 3.3.3, särskilt infinitiv under *Verb*. (Till Wiik 2002 s. 120–129 hänvisas generellt.)

Modernt Pedersöremål har bara fyra vokaler i obetonad stavelse, nämligen *a*, *e*, *i*, *o* som i *vara*, *stelle* 'ställen', *setti* 'sätten', *lä:rarinno* 'lärarinna'. Det beror på att -*er* och -*or* där uttalas som [-er] och [-ʊr], t.ex. *siter* 'sitter' och *si:dor* 'sidor'. Det är förresten sällan vi i norra Österbotten möter *å* i ordböjningen; obetonat *å* finns i Karleby och Nedervetil (med växlingen *gatå* 'gata'–*gatona*) samt i Nykarleby och Jeppo (*viko* 'vecka'–*vikån*). (Ivars 1996 s. 81.)

Konsonanter

Konsonanterna uppvisar inte lika stor inbördes variation som vokalerna. Systemet kan därför belysas med en uppställning (se tabell 2)

över konsonantfonemen i Purmomålet, deras förekomst i början av och inne i ord samt i olika typer av stavelser. (Till Wiik 2002 s. 54–73 hänvisas generellt.)

Tabell 2. Konsonantfonemen i Purmomålet.

	KV	VK		VKK		V:K		V:KK	
p	pä:lo	låp	låpi	papp	kappo	reip	veipo		
b	bo:**l**		trobä**l**	labb	lobbo	tu:b	beibi		
f	fifä**l**		fifä**l**	kaff	kaffi	foto'gra:f	ty:fos		
v	vil	gav	hövo			veiv	ha:vi		
m	mamm	kåm	rama	mamm	mammo	reim	reima		
t	tårr	let	goti	hatt	matto	vi:t	vi:to	ny:tt	lɛ:tta
d	dall	båd	lödo	hadd	soddo	li:d	breidär	breidd	breidde
s	soddo	las	kasa	vass	kasso	va:s	ju:si	ly:ss	slå:ssin
n	nåll	fön	vano	vinn	tonno	va:n	steina		
r	reim	bar	hara	tårr	horra	meir	hy:ro		
j	ja:n					höij	må:ji		
k	kaff	lak	kako	råkk	hakko	sa:k	leikär	lö:kk	po:kko
g	gav	lag	haga	hogg	vaggo	la:g	la:gi		
h	hö:g								
l	las	vil	smo**l**o	råll	villo	vi:l	vi:lo		
ʃ	ʃapp			doʃʃ		gar'a:ʃ	ga'ra:ʃi		
ŋ				teŋk	aŋko				

Källa: Wiik 2002 s. 54–73.

Några ordförklaringar: *båd* 'bud', *dall* 'slå dank', *doʃʃ* 'duscha', *fifä**l*** 'fiffel', *fön* 'förrän', *goti* 'gjutit', *hara* 'hare', *hövo* 'huvud', *ja:n* 'häri-från', *kasa* 'kase, hög', *lag* 'laga!', *lak* 'läckte', *las* 'läste', *let* 'låt!', *lobbo* 'lubba, riskvast', *ly:ss* 'lyssna', *låp* 'lopp', *låpi* 'loppet', *lödo* 'lada', *lö:kk* 'lök', *må:ji* 'mågen', *po:kko* 'kniv', *rama* 'duktig', *reip* 'rep', *sjapp* 'verkstad (av eng. *shop*)', *slå:ssin* 'slåss!', *soddo* 'suddig', *veipo* 'vepa (dvs. yllelakan)', *veiv* 'vev'.

Det blir 17 olika konsonantfonem, om tunt *l* i *vi:lo* 'vila' och tjockt *l* [ɽ] i *smo**l**o* räknas som ett fonem (dvs. som icke-betydelseskiljande varianter av *l*-ljudet), 18 om de räknas som skilda fonem. I Purmo liksom i Larsmo, Esse, Munsala finns det tjocka *l*-et kvar, men på annat håll i området är det på retur. Karleby, Nedervetil och Jeppo använder sedan gammalt finskans velara, mörka *l*.

Ng-ljudet förekommer bara i förbindelse med *k* eller *g*, t.ex. *teŋk* 'tänka', *toŋg* 'tung'. Det fornärvda *ŋg* ersätts i modern dialekt ofta med *ŋŋ* utan hörbart *g*, t.ex. *toŋŋo* 'tunga'. (Wiik 2002 s. 172.)

Ett ljud som saknas i översikten är *tj*-ljudet, för från Karleby till Purmo uppträder det traditionellt inte som ett enhetligt ljud utan som en kombination av *t* och *s*. Detta *ts* används inte bara i början av ord som i skrift stavas med *k*- eller *tj*-, utan också inne i ord vid norrländsk förmjukning, t.ex. *låtsin* '(gryt)locken' och *låttsin* 'locken (dvs. spindeln)'. Exempel: Nedervetil *han va riktit* ***tsend*** *för he han* 'han var riktigt känd för det, han' och *tå er e rei finsk* ***fåltsi*** *så e:gär e:gona ti: åppå:t* 'då är det redan finskt folk som äger ägorna dit uppåt' samt Purmo *bi:biln å* ***salmbo:tse*** *bru:ka o lesa* 'Bibeln och psalmboken brukade hon läsa'. – I modern dialekt används *ts* ofta parallellt med *tj* [ʨ]. (Wiik 2002 s. 141, 198 f.)

Traditionell dialekt i Karleby, Nedervetil, Terjärv, Kronoby, Öja, Larsmo saknar också *ʃ*-fonemet och uttalar *sj*-ljudet som en förbindelse av *s* och *j*. Ett exempel på det är Nedervetil *fast int an kond* ***sjelv*** *na:* ***sjongg*** 'fast inte han kunde själv något sjunga'. – Tendenser till övergång från *s* + *j* till *sj*-ljud [ʃ] har noterats i området. (Wiik 2002 s. 143.)

Dialekterna norr om Nykarleby utmärker sig också för andra förbindelser än *ts* och *sj*. Skriftens *sk*, *stj* och *skj* uttalas nämligen som *sts*, t.ex. *trestsi* 'träsket'. Exempel: Nedervetil *men no: bru:ka jo iti kvinnfåltsi* ***stselandis*** *je: åt tömde tiggara ma:te tå int gobbe visst å: helder* 'men nog brukade ju det där kvinnfolket stjälandes (dvs. i smyg) ge åt de där tiggarna maten, då inte gubben visste av (det) heller' och Purmo *he va ritti hemmtre:v****l****it tå so:****le*** ***stsi:na*** *inn tite:nand* 'det var riktigt hemtrevligt då solen sken in där'. – I modern dialekt tenderar *sts* att gå över till *stʃ* eller *ʃ*. (Wiik 2002 s. 143 f., 202.)

Norr om Nykarleby uttalas skriftens *g* framför *e*, *i* som en förbindelse av *d* och *j* eller *d* och *s* [dz] med tonande *s*. Detta *dj* eller *ds* uppträder i början av ord och inne i ord vid norrländsk förmjukning, t.ex. *bryddzå*, *bryddjo* 'brygga' (av äldre *bryggia*). Exempel från Nedervetil: *ti a havi sto:ran* ***dzesbå*** 'de hade haft (ett) stort gästabud (dvs. bröllop)', *han* ***dzik*** *varin sonda: i tsyrtså* 'han gick varje söndag i kyrkan'. Samma uttal har *dj*- i *djup* och *djur*, således *dzu:p*, *dzy:p* eller *djy:p*, *dzu:r* eller *dju:r*. – Skillnaden mellan *ds* och *dj* kan vara svår att uppfatta, men fördelningen är sannolikt den att [dz] är uttalet i traditionell dialekt och *dj* uttalet i mer utjämnad dialekt. (Wiik 2002 s. 141 f., 199 f.)

Nykarleby, Jeppo och Munsala framstår i sammanhanget som en grupp för sig, för där uttalas *tj-* ljudet med *t*-förslag [ʦ] som i finlandssvenskan och *sj*-ljudet närmast som mörkt *sj* [ɧ] med tungryggen höjd mot gomtaket som i Sverige. Orden *djup* och *djur* uttalas som *ju:p*, *ju:r* utan hörbart *d*, medan *gick* etc. uttalas *jik(k)* och *skägg* etc. uttalas *sjegg*. (Wiik 2002 s. 152; Bruce 2010 s. 160 betecknar det mörka *sj*-ljudet som ovanligt och närmast exotiskt i världens språk.)

Följande uppställning speglar det traditionella uttalet i området:

	TS	SJ	DJ/DZ	STS
Kb Nv Tj Kr Öj La	+	+	+	+
Ee Pe Pu	+	–	+	+
Nb Je Mu	–	–	–	–

3.3.3 Formlära

Substantiv

Utanför Karleby och Nedervetil är genustillhörigheten – maskulinum, femininum och neutrum – grundläggande för substantivböjningen. I modern dialekt händer det att feminina ord går över till maskulint genus, och 2000-talets språkbrukare är inte längre så säkra på genus som tidigare generationer var. (För substantivböjningen hänvisas generellt till Ahlbäck 1946 s. 8–23 och Wiik 2002 s. 274–309; Pedersöremönster i Ivars 1996 s. 84 f.)

Substantiven uppträder i två kasusformer, grundform och genitiv. Genitiven används mest vid egennamn, t.ex. Pedersöre ***Ja:nas*** *klåkko* 'Jans klocka'. En viktig funktion har den i namngivningen av personer, t.ex. ***Skåttas*** *Li:s*, där Lisa identifieras som en kvinna från en plats som kallades *Skottland* i Purmo. Om *s*-genitiven, se vidare 3.7.1.

Substantiven böjs vidare i numerus, dvs. i singularis och pluralis. I traditionell dialekt kunde räkneord och pronomen som *några*, *flera*, *många* följas av ett (maskulint) huvudord i singularis, t.ex. *två:* ***kveld*** 'två kvällar'. I modern dialekt kan räkneord följas av både entals- och flertalsform på substantivet, *två:* ***kveld*** och *två:* ***kveldar***.

Bestämdhetsböjningen har sina egna särdrag. I Karleby och Nedervetil gör man som vi sett i 3.3.1 inte skillnad mellan obestämd och bestämd form hos plurala substantiv, och det gör man inte i Terjärv heller. I Kronoby, Öja och Larsmo används den obestämda plural-

formen sällan eller aldrig. Det råder osäkerhet om de obestämda pluralformerna, och det är något som hänger samman med det utbredda bruket av substantivets bestämda form. Det naturliga svaret på frågan *Vad är det här?* är den bestämda formen: *Det är* ***boken*** eller *Det är* ***böckerna***. Vid uppteckning av dialekt kan det därför vara svårt att få informanterna att producera obestämda former, och gäller det att översätta satser till dialekt så ändrar de regelbundet obestämd form till bestämd form pluralis. Till osäkerheten bidrar det omfattande *n*- och *r*-bortfallet som gör att *daga* kan betyda både 'dagar' och 'dagarna'.

Variationen inom regionen åskådliggörs med böjningsmönstren för ett urval exempelord, maskulinerna *båt*, *arm* och *stege*, femininerna *gran* och *vecka* samt neutret *band*:

	Terjärv	Larsmo	Nykarleby, Jeppo
mask.	bå:t, bå:tn, bå:ta	bå:t, bå:tn, bå:ta(r), bå:ta	bå:t, bå:tn, bå:tar, bå:tan/-ana
	arm, armi, arma	arm, armi, arma(r), arma	arm, armin, armar, arman/-ana
	stega, stega, stegona	stega, stega, stega(r), stegana	stega, stegan, stegar, stegana
fem.	grän, gräne, gräna	gren, grene, grena(r), grena	grän, gränen, gränar, gränan/-ana
	viko, viko, vikona	viko, viko, vikor, vikona	viko, vikån, vikor, vikona
neutr.	band, bandi, bande	band, bandi, band, bande	band, bandi, band, banden

De svaga maskulinerna och femininerna, typerna *stega* och *viko*, har sin ändelsevokal från fornsvenskans böjda (*oblika*) former i singularis, dvs. genitiv, dativ och ackusativ *stigha* och *viku*. (Wessén I s. 90 f.)

Terjärvmålet skiljer sig från de övriga genom att i pluralis ha bara en form som uttryck för både obestämd och bestämd betydelse. Det avviker också genom sin pluralform på *-ona* av svaga maskuliner som *stege* och *mosse*, t.ex. *po dömti blö:t* ***måsona*** 'på de där blöta mossarna'. Exempel på formsammanfallet i pluralis är *tokite smi:da* ***greipa*** 'sådana där smidda grepar' och *dömti* ***gli:s greipa*** 'de där glesa greparna' samt *dömti* ***såmarnä:tre*** 'de där sommarnätterna' och *he va jo fa:li* ***nä:tre*** 'det var ju farliga nätter'.

Granndialekterna i Kronoby och Öja skiljer sig från Terjärv genom att ha kvar slut-*n* i *armin* 'armen', *arman* 'armarna'. Man använder där sällan obestämd pluralis, vilket ger ett mönster av typen *stega*, *stegan*, (*stegor*), *stegona*. Gemensam för området Terjärv–Munsala är *artikelsynkopen*, bortfallet av ändelsevokalen i bestämda singularformer som *bå:tn* 'båten', *i:sn* 'isen'. I Nykarleby, Jeppo och Munsala är bortfallet mer begränsat och kan utebli efter *d*, *t*, *s*, t.ex. *gröitin* 'gröten'. Se gränslinje 3 i 3.1.

Larsmo jämte Esse, Pedersöre och Purmo har en böjning som genom *n*-bortfallet påminner om Terjärv. Från Terjärv skiljer de sig genom att böja typen *stege* med *-ana* i bestämd pluralis, *stegana*. Viss osäkerhet råder om pluraländelsen (*kvelda* eller *kveldar* 'kvällar'). Exempel på substantivböjning i Esse: *å så byrja a krafs döm i* ***fö:tre*** *ati* ***hondn*** 'och så började han krafsa dem i fötterna, den där hunden', *oti Emili: såm bo:r im-****beta*** *järifrå:n* 'den där Emelie som bor en bit härifrån', *ha sto: i* ***å:ge***, *mitt i* ***å:ge*** 'han stod i ån, mitt i ån', *tå di ringd i* ***tsyrkklåkkona*** 'då de ringde i kyrkklockorna', *åm e i mytsi* ***stsä:no*** *på* ***ju:lnatte*** *så tå-ssko i kåma mytsi* ***jo:tror*** 'om det är mycket stjärnor på julnatten, så då skulle det komma mycket hjortron'.

Nykarleby och Jeppo har kvar slut-*n* som ett särdrag gentemot målen närmast i norr, *gränen* 'granen', *banden* etc. Säregen för Nykarleby och Jeppo är vokalväxlingen *viko* 'vecka'–*vikån*. Bestämda pluraler växlar mellan *-an* och *-ana*, *armana* och *arman* etc., medan bortfallet av slutvokalen är konsekvent genomfört i Munsalamålets *dagan*, *gränan*, *på såmbran* 'på somrarna' etc. Munsala har vidare *-in* som ändelse i bestämd form singularis av femininer som *gran* och bestämd pluralis av neutrer som *band*, alltså *gränin* och *bandin*. Exempel från Munsala (Monäs): *jä:r i* ***by:jin*** 'här i byn', *men tå byrja vi jo me* ***minkan*** 'men då började vi ju med minkarna', *vi la: hede: i* ***tjä:nmjöltjin*** *så it e sko su:n* 'vi lade det där i kärnmjölken så inte det skulle surna', *e kona va föri* ***kri:ji*** 'det kunde vara före kriget', *vi fikk it såld* ***sjinnin*** 'vi fick inte sålt (mink)skinnen'.

Variationen inom gruppen nordösterbottniska mål sammanfattas i följande uppställning, som anger var man skiljer mellan tre genus och var inte, mellan obestämda och bestämda pluralformer (species) och var inte, var man har artikelsynkope och var inte (se även linje 1, 2, 3 på kartan i 3.1). Med parentes anges vacklande böjning eller intern variation:

	GENUS	SPECIES	ARTIKELSYNKOPE
Kb Nv	–	–	–
Tj	+	–	+
Kr Öj La	+	(+)	+
Ee Pe Pu	+	+	+
Nb Je Mu	+	+	(+)

Nykarleby, Jeppo och Munsala bildar med sin vacklande artikelsynkope en övergång till dialekterna i söder.

Adjektiv

Adjektivböjningen är starkt förenklad i förhållande till den fornsvenska, men genuskongruens förekommer i viss utsträckning. För Karleby–Nedervetil, se 3.3.1, och för Österbotten som helhet, se karta 10.

Adjektivattribut kongruerar i genus med huvudordet i obestämda fraser i singularis. Ändelserna är traditionellt *-a(n)* i maskulinum, *-i(n)* i femininum och *-i* i neutrum. Exempel: Terjärv *ein* ***spennandan*** *film* 'en spännande film', Esse *på* ***sva:ga*** *i:s* 'på svag is', Pedersöre *en tokide:* ***lilla*** *sko:la* 'en sådan där liten skola', Purmo ***sto:ra*** *gränsko:g va tä bakom stygo* '(en) stor granskog var där bakom stugan'; Terjärv *in* ***vissin*** *strekko* 'en viss sträcka', Esse *in* ***fremandin*** *koddo* 'en främmande ko'; Purmo *i* ***lihli*** *bo:****l*** 'ett litet bord', Jeppo *et* ***ståori*** *hu:s* 'ett stort hus'. (Wiik 2002 s. 349–361.)

I bestämda fraser och obestämda fraser i pluralis saknar adjektivattributet däremot ändelse. Exempel på bestämda fraser: Terjärv *hä di* ***skarp*** *brö:* 'det där skarpa brödet', Pedersöre *adi* ***lill*** *gå:****l****n* 'den där lilla gården', Purmo *dömdi* ***gambä*** *gobba å gommona* 'de där gamla gubbarna och gummorna', Munsala *temdi* ***lå:g*** *a****l****an* 'de där låga alarna'. Och på obestämda fraser i pluralis: Pedersöre *e i jo no: två:* ***stsild*** *by:ja* 'det är ju nog två skilda byar' och Munsala ***lang*** *fyridra:g* 'långa föredrag'. – Undantag utgör fasta fraser av typen ***sle:ta*** *bjärji* 'släta berget', där adjektivet uttrycker en naturlig egenskap hos huvudordet och tar ändelsen *-a*. (Wiik 2002 s. 347.)

Predikativa adjektiv böjs varken i genus eller numerus, t.ex. Terjärv *stelli lä:r ska va* ***grann*** 'stället lär ska vara grant', Esse *di va* ***fati*** *dömte:nand å fä:****l****ast å beist* 'de var fattiga, de där, och färdades och tiggde'. Undantag utgör opersonligt konstruerade satser, dvs. satser

Karta 10. Adjektivattribut. Genuskongruens med *an-*, *en-* och *i*-suffix har Terjärv–Munsala, med *an-*, *on-* och *t*-suffix har Övermark–Sideby. Karleby–Nedervetil har förenkling till *an*-suffix, Oravais–Korsnäs till *t*-suffix i neutrum. – Efter Wiik 2002.

med *he* 'det' som subjekt. Där tar adjektivet ändelse i neutrum, t.ex. Purmo *he va* ***kolot***, *var e reint å:v* 'det var sotigt, var det rent av (i stugan)' och Munsala *he va nåo* ***gälit*** *tå ti fä:****l****ast så de:* 'det var nog galet då de färdades så där'. – Om den uteblivna kongruensen i pluralis (*di va* ***fati***), se 3.7.1.

Märtjin å vägan

Så läng du sii märtjin å in vääg naastans,
in tjärrvääg, in vinttäväag, i skåosstråad,
så läng du kann sii vann i ä gliisari i riisi
eli millan skatana på träädin i skåojin,
så läng i ä mindär å måsan på sleeta bjärji,
så läng steinan är rada på i sankki ställ,
så läng in åppräättan stein staar åppräätt
så ä du it alldeilis eismend.

Spår av vägar

Så länge du ser spår av vägar någonstans,
körvägar, vintervägar, gångstigar,
så länge du kan följa dem som en glesning
i lingonriset, trädens kronor eller
så länge det släta berget är fritt från lavar
på en sträckning,
så länge stenar är lagda i rad på en sank plats,
så länge uppresta stenar står uppresta någonstans
är du inte alldeles ensam.

Lars Huldén, *Heim/Hem*, 1981, s. 62 f.

Pronomen

Pronomenen förekommer i en sådan mångfald varianter att det inte är möjligt att redogöra för systemet i hela dess vidd. Uppställningen nedan kommer från Pedersöre och är begränsad till de personliga pronomenen, deras former som subjekt och objekt i betonad och obetonad form (före och efter snedstrecket):

SUBJEKTSFORM	ja:g, ja/ja, ty/dy, ha/a, ho/o, he/e eller i, vi/vi, ni/ni, ti/di
OBJEKTSFORM	me/me, te/de, ha/a, henna eller hennar/e, he/i, åss/ås, e:r/eder, töm/döm

Nykarleby, Jeppo och Munsala avviker från Pedersöre genom att i andra person singularis ha växlingen *to*/*do* 'du', Munsala genom att som objekt ha växlingen *te*/*de* 'dig' samt *te:g* som särskilt framhävd form. (Pedersöreformerna från Ivars 1996 s. 86.)

Verb

Verbböjningen varierar inte med dialekt så mycket som substantiv- och adjektivböjningen gör. Den illustreras här med de svaga verben *kasta*, *tycka*, *sova*, *bo*, de starka *bita*, *bryta*, *rinna* och *s*-verbet *finnas*. Översikten bortser från lokala variationer i uttalet:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
kast	kastar	kasta	kasta
tykk	tykkär, -er	tykkt	tykkt
såva	såvär, -er	såvd	såvd
bo:	bo:r	bo:dd	bo:dd
bi:t	bi:tär, -er	beit	biti
bru:t, bry:t	bru:ter, bry:tär	bröut	broti
rinn	rindär, -er	rann	ronni
finns, finnas	finns	finsa, finst, finsta, findist	finsa, finst, finsta, findist

För verbböjningens del kan de nordösterbottniska dialekterna delas in i två skilda grupper, en grupp som omfattar området norr om Nykarleby och en som omfattar Nykarleby, Jeppo och Munsala. Vid gränsen mellan Pedersöre–Purmo och Nykarleby förändras dialekten, kanhända mer påfallande än mellan Munsala och Oravais, har Lars Huldén konstaterat. Formen *bru:t* 'bryta' t.ex. hör till dialekterna norr om Nykarleby, infinitiven *finnas* till Nykarleby, Jeppo, Munsala. (Se respektive verb i Huldén 1957 och 1959 samt allmän översikt i 1957 s. 19–43; Wiik 2002 s. 310–343.)

Ett gemensamt kännetecken gentemot dialekterna söder om Munsala är att bara långstaviga verb apokoperar ändelsevokalen i infinitiv. Här råder med andra ord nordsvensk *vokalbalans*, som gör att slutvokalen faller efter lång stavelse men står kvar efter kort, således *kast* men *såva* och *bi:t* men *bjära*. Exempel på växlingen: Purmo *ho vild ja sko* ***kåma*** *å* ***hogg*** *åt enar* 'hon ville att jag skulle komma och hugga (ved) åt henne' och Munsala *he va nåo såm he sko ha ga:i betär me minkan enn ti* ***ligg*** *på sjö:n* 'det var nog som (om) det skulle ha gått bättre med minkarna än att ligga på sjön (och fiska)' men *he va mytji ti* ***lesa*** *tä:r* 'det var mycket att läsa där (i facktidningen)'. Se 2.3.2.

I presens varierar ändelsen mellan ett slutet och ett mer öppet uttal, *såvɛr* och *såvär*. Det slutna *såvɛr* förekommer i stort sett i om-

rådet Karleby–Jeppo, medan Nykarleby och Munsala har öppet uttal *såvär* etc. Ett gemensamt kännetecken mot dialekterna i övriga Österbotten är presensformer av typen *ry:mber* 'rymmer', *värmber* 'värmer' med *b*-inskott. Formen *rinder* har uppkommit genom att ett *d* har skjutits in mellan *n* och *r* och ett *e* före *r* i fornsvenskans *rinnr* (> *rindr* > *rindär*), t.ex. Purmo *he er presi:s såm tå a sessä på tsälka å* ***ränder*** 'det (dvs. livet) är precis som då man sätter sig på kälken och ränner (nedför backe)'.

Av *bo:dd* 'bodde, bott', med *-dd* efter lång vokal kan vi se att vi befinner oss i ett område med bevarad överlång stavelse, t.ex. Purmo *ho* ***bo:dd*** *eismend ti:d i sko:ji bara* 'hon bodde ensam dit i skogen bara'. Av supinerna *broti* och *ronni* kan vi se att vi befinner oss i ett *o*-målsområde. Se 2.3.2, 3.1, 3.2.2, 3.3.2.

Supinum som står som fjärde form i översikten ovan sammanfaller med perfektparticip. Som attribut genuskongruerar particip av vissa starka verb med huvudord i obestämd form, t.ex. Munsala *in* ***sprottjinin*** *gry:to* 'en sprucken gryta'. (Huldén 1959 s. 221.)

Kasta-verben bildar preteritum och supinum passiv på *-st*, *kastast*. Större variation visar deponensverben *dragas*, *finnas*, *hållas*, som norr om Nykarleby bildar preteritum och supinum på *-sa* eller *-sta*, således *dro:sta* 'drogs, dragits', *finsa* eller *finsta*, *holsta*, men i Nykarleby, Jeppo, Munsala på *-dist*. Exempel: Nedervetil *åm int e* ***finsa*** *snö:* 'om inte det fanns snö', Esse *tå* ***synsta*** *no: saksä:re tär o hadd k****l****ifft få:re* 'då syntes nog saxärren där hon hade klippt fåren', Munsala *he ha vari bra: att honde firmon ha* ***findist*** 'det har varit bra att den där firman har funnits'.

Bland övriga verbformer märks den *plurala imperativen*, t.ex. ***Kåmin*** *inn!* 'Kommen in!' *Konjunktiven* används inte längre men hörs i inspelningar av traditionell dialekt, t.ex. i form av *fari* och *viri* i Esse *Å e do å: fe:n så* ***fari*** *ta:n do a komi!* 'Och är du av fan, så fare (dit) därifrån du har kommit!' och ***viri*** *no va e vil tå* 'vare nu vad det vill då'. (Konjunktiven var "lätt att belägga" på 1950-talet, enligt Huldén 1957 s. 222; Wiik 2002 s. 335 f.)

3.4 Mellanösterbottniska dialekter

Till det mellanösterbottniska området räknas dialekterna i Oravais, Vörå, Maxmo, Kvevlax, Björköby, Replot, Korsholm och Solf. Området sammanfaller nästan men inte helt med det medeltida Mussor.

Gränsen mot Pedersöre socken i norr gick mellan byarna Munsala och Monäs i Munsala, och gränsen mot Närpes socken gick mellan Bergö–Malax och Petalax. (Ahlbäck 1977 s. 49; Wiik 2002 s. 27 hänför också Nykarleby, Jeppo och Munsala till mellersta Österbotten.)

Som framgått av 2.4.1 och 3.1 bildar mellersta Österbotten ett övergångsområde där viktiga dialektgränser skiljer novationer i söder från arkaismer i norr. ”Ofta förhåller det sig så, att hela Mussorområdet eller en del av det går med grannområdet i söder eller i norr”, säger Olav Ahlbäck (i Ahlbäck & Ahlbäck 1979). Några drag som har utvecklats *inom* gränserna för det forna Mussor och täcker hela området finns det således inte. En orsak till splittringen av området ser Ahlbäck i tillkomsten av Vörå socken på 1480-talet. Diftongeringen av långt *o* till *åo* (*fåot* ’fot’) som kännetecknar dialekterna från Munsala i norr till norra Korsholm i söder kan tänkas ha fått sin början i just Vöråområdet. Vörå socken omfattade hela det nutida Vörå samt Oravais, delar av Maxmo och sjöbyarna Monäs, Kantlax, Monå och Hirvlax i Munsala. (Ahlbäck 1977 s. 49, 1983 s. 554, 556 f.; Ahlbäck & Ahlbäck 1979 s. 396 f.)

Det är samtidigt både möjligt och troligt att inflytande från Vasa stad, grundad 1606, har utplånat eller förändrat språkdrag som ursprungligen tillhörde hela det forna Mussor, eller socknens centrala delar. Diftongeringen av långt *u* som ger uttalsformer som *hyos*, *hius*, *hios* av ordet *hus* lever kvar i Vörå, Maxmo, Björköby och Replot men kan tidigare ha haft en större utbredning. I Korsholm och Solf har *yo*-diftongen dragits samman och samtidigt förskjutits åt *y*-hållet, *hy:s* ’hus’. Stadsmålet i Vasa kan ha varit utgångspunkt för den här monoftongeringen: där kändes *yo* måhända alltför dialektalt och ersattes därför med det *y*-haltiga *u* som nu är utmärkande för målen runt staden. (Ahlbäck & Ahlbäck 1979 s. 397; Wiik 2002 s. 97–101.)

Det senmedeltida Vörå avtecknar sig ännu på 2000-talet i dialektgeografin. En indelning av dialekterna i området i två grupper har med andra ord visst fog för sig, så att Oravais, Vörå och Maxmo bildar den ena gruppen, Kvevlax, Björköby, Replot, Korsholm och Solf den andra. Det går en klar gräns mellan Vörå–Maxmo och Kvevlax, som har en hel del drag gemensamma med Korsholm. Bäst känt är Kvevlaxmålet, tack vare Barbro Wiiks avhandling *Kvevlaxdialektens fonologi* (1986) och Viveka Rabbs *Genuskongruens på reträtt* (2007). I uppsatsen ”Identitet och skriftspråk” (1983) utvecklar Barbro Wiik och Jan-Ola Östman ett skriftsystem för dialekterna i

Kvevlax och Solf. (Om gränser och dialektindelning, se Wiik 1986 s. 26 och 2002 s. 14.)

Språkprov

Skolstuga

*E va bara in tokon de va:nli stogo såm mi:n stogo, int va e na a:däleiss int. Så on va ije: ba:kåm så on va så nä:r så ja ha:dd nåo så nä:r ti skåo-**l**an så. Men on je on je båssrivi no så int e hon där na meir int. E va bara in stogo me fåsto å kamar å stogon å, å å så va e jo tri:, e va fy:ra fönstär på: enar. Å se:tin ti sit på:. Å i ståost langgåo**l** ha:d vi såm dem fi sit åkringg tå dem sko les i Ny:a testamente å å å Bi:bilin. Töm såm no hinda lä: se katje:sin så fi jo les i tokode:. Såleiss va skåo**l**an fä:do, tå tå vi slyota åm kveldan tå så sjongd vi jo in salmo, vässo tå:g å, å las aftonbö:nin.*

Det var bara en sådan där vanlig stuga som min stuga, inte var det något annorlunda, inte. Så den var här bakom, så den var så nära så jag hade nog så nära till skolan så. Men den är, den är bortriven nu så inte är den där något mera, inte. Det var bara en stuga med farstu och kammare och stugan och, och och så var det ju tre, det var fyra fönster på den. Och säten att sitta på. Och ett stort långbord hade vi som de fick sitta omkring då de skulle läsa Nya Testamentet och Bibeln. De som nu hann lära sig katekesen så fick ju läsa i sådant där. Så var skolan färdig, då då vi slutade om kvällarna då så sjöng vi ju en psalmvers då och, och läste aftonbönen.

Kvinna f. 1880 i Vörå. Band 1962:46.

Bortsprungen ko

*Ja si-do itt mjö**l**ka hon jo na tå it så vi hadd jo u:t döm i, bå natt å da:g i:j in haga järr. On konna jo va in, vä:**l** oåri nåov, jå: nåo va on jo vä:**l** oåri. Å di va jo **fl**ei där i hagan men best e jie så a jo onde fösvonni å, å lagt ivie ti skåoks. Å it visst vi jo na alls na vann vi sko bö syök ett on. Å on va jo bårt i **fl**eira daga så vi måtta jo bö la: in anåns i ti:dninjin å, så åm no nain sko a si:tt till on. Å så hadd vi no in kveld tå å vi fösyöka bö ha na jä**l**p me na få**l**k å, å in hond va no me:d å, vi fösyöka jo hav han ti ja:g å, men int koåm, ja: tå koåm no: vi poå on, järr i bakkan, å e va nåo ein såm hadd ta**l**a åmm he di hadd si:tt on järr ett viejin in natt tå, så it va on na langt bårt, e vart jo bara in ha**l**v kilomietä jäfroån men on a liga i skåojin tå, po sama stell se:kärt heila ti:din å. Så vi fie jo heim on tå*

å fieg on åt, åt föusi å tå vart on no så pjaldro å fåltjä: så tå vila on jo it bö halls i hagan bara för he:, on sko jo ba:ket fåltji tå.

Ja, ser du, inte mjölkade hon ju något då, inte, så vi hade ju ut dem i, både natt och dag i en hage här. Hon kunde ju vara en, väl året nog, jo, nog var hon ju väl året. Och de var ju flera där i hagen, men bäst det är så hade ju den där försvunnit och, och lagt i väg till skogs. Och inte visste vi ju något alls något var vi skulle börja söka efter henne. Och hon var ju borta i flera dagar så vi måste ju börja laga en annons i tidningen och, så om nu någon skulle ha sett till henne. Och så hade vi nu en kväll då och vi försökte börja ha någon hjälp med något folk och, och en hund var nu med också, och vi försökte ju ha honom att jaga och, men inte kom, ja, då kom nog vi på henne, här i backen, och det var nog en som hade talat om det de hade sett henne här efter vägen en natt då, så inte var hon något långt borta, det vart ju bara en halv kilometer härifrån, men hon hade legat i skogen då, på samma ställe säkert hela tiden och. Så vi fick ju hem henne då, och fick henne åt, åt fähuset och då vart hon nu så pjallrig och folkkär, så då ville hon ju inte börja hållas i hagen bara för det, hon skulle ju efter folket då.

Kvinna f. 1938 i Kvevlax. Band 1987:28.

Hårt väder på säljaktsfärd

E va en veldi stårm. Ja å tå vi ha: lasta tå:g, så va e bara sjuön, e va e va bara sjuön. Nå tå fåo vi, tå vi fåo lienggä tå:g, å börja fa:r ondan, så sko vi hiss opp kly:varin, å sko böri segäl. Vi, vi ha: så mytji själa så vi ha: int romm fö jollan, yotan vi ha:v han ba:ket ås, vi ha: tvoå jollar men ien ha: vi i boåtin, å ien ha: vi i feste ba:ket. E va så öppet så, e va dri:vvi:tt övärallt, så hande boåtin vi ha: ba:ket, ande jollan, han fåo snidit framför ås. E bloåst så hoålt. Å kly:varin såm vi hissa opp så linda ront fuösta:je, så vi fie ta nedär han tiba:k, å segla bara me vantren. Nå så ti sist så koåm vi, ti en i:sstri:p. E va bara såm en öppen sjuö fast e va jo snövedre tili:ka mie så vi soåg int riktit na kla:rt hor e jieg. […] *Å tå vi koåm i la:nd tå:g, så vi tykkt jo e va veldit råolit ti kåm i la:nd på fasta la:nde.*

Det var en väldig storm. Ja, och då vi hade lastat, då, så var det bara sjön, det var det var bara sjön (dvs. isen hade brutits upp). Nå, då for vi, då vi for längre då, och började fara undan, så skulle vi hissa upp klyvaren (dvs. förseglet), och skulle börja segla. Vi, vi hade så mycket sälar så vi hade inte rum för jullen, utan vi hade

den bakefter oss, vi hade två jullar, men en hade vi i båten och en hade vi i fästet bakefter. Det var så öppet så det var drivvitt (dvs. skummande vitt) överallt, så den där båten vi hade bakefter, den där jullen, den for snett framför oss. Det blåste så hårt. Och klyvaren som vi hissade upp så lindade runt förstaget, så vi fick ta ner den tillbaka, och seglade bara med vanten. Nå, så till sist så kom vi till en isstrip (dvs. drivisbälte). Det var bara som en öppen sjö, fast det var snövädret tillika med så vi såg inte riktigt något klart hur det gick. […] Och då vi kom i land då, så vi tyckte ju det var väldigt roligt att komma i land på fasta landet.

Man f. 1904 i Replot. Band 1974:58.

3.4.1 Ljudlära

Kvantitet

Som redan nämnts har mellersta Österbotten varit en mötesplats för förändringar av olika slag, inte minst när det gäller stavelselängden. Hur det fornsvenska systemet med korta, långa och överlånga stavelser har utvecklats och skapat dialektgränser ska vi se närmare på i det följande. – Om kvantitetsskillnader i konsonantförbindelser, se under *Konsonanter* nedan. (För stavelselängd hänvisas generellt till Wiik 1986 s. 69–74, Ivars 1988 s. 58–69 och Wiik 2002 s. 261–265.)

Oravais, Vörå och Maxmo bevarar den gamla korta stavelsen intakt, i såväl enstaviga som två- och flerstaviga ord och ordformer, vilket kan illustreras med exempel från Vörå: *vi sko jo ga ti:d tå åsta* ***les*** *fy prästin allihåop* 'vi skulle ju gå dit då för att läsa för prästen, allihop' och *e va bara in* ***toko*** *de va:nli* ***stogo*** 'det var bara en sådan där vanlig stuga'. I området Kvevlax–Solf är kortstavigheten begränsad till två- och flerstaviga ord, för där har enstaviga ord med kort stavelse blivit långa genom förlängning av stamvokalen. Replot t.ex. har således en växling mellan lång vokal i *klå:v* 'råk i havsis' och kort vokal i *ien si:do å:* ***klåve*** 'en sida av klovet'. Den här "götiska" vokalförlängningen förekommer även i norra Sverige och har tydligen nått det österbottniska kustlandet genom förmedling av dialekterna i Ångermanland, Västerbotten och Norrbotten (Pamp 1978 s. 29, 134, 139, 146; om "kniptångsföreteelsen", att götiska språkdrag kan förekomma i Norrland, se Fries 1994.)

Till saken hör att enstaviga ord som i lexikalt uttal har lång stamvokal i obetonad ställning i satsen kan ha kort vokal. Det sker såle-

des en växling mellan betonat *jiev* 'ge' och obetonat *jiv*, t.ex. Kvevlax obetonat *an ska nåo* ***jiv*** *i: från mårån ti kveld po annti:dren* 'man ska nog ge i (dvs. hugga i) från morgon till kväll på andtiderna (dvs. brådtiderna i jordbruket)'.

Utvecklingen av den överlånga stavelsen har skapat en gräns som skiljer *bo:dd* 'bodde' från *bodd* och *heitt* 'hett' från *hett* etc. lite längre söderut i området. Från Oravais till norra Korsholm finns överlängden kvar, men inte i södra Korsholm och Solf. I Vörå t.ex. säger man *int va e na* ***a:däleiss*** *int* 'inte var det något annorlunda, inte', i Kvevlax *åm no nain sko a* ***si:tt*** *till on* 'om nu någon skulle ha sett till henne (dvs. den försvunna kon)', men i Solf *A dö* ***sitt*** *så sto:rt ga:p?* 'Har du sett så stort gap?'

Förlängningen av *a* och *ä* framför *mb*, *ld*, *nd*, *ngg* är mest regelbundet genomförd i Björköby, Replot, Korsholm och Solf. Där uttalas ord som *hand*, *kall*, *hänga* etc. på norrländskt vis som *ha:nd*, *ka:ld*, *he:ngg*, t.ex. Replot *tå vi fåo* ***lienggä*** *tå:g* 'då vi for längre då'. (FO II *hand* s. 499; Dahlstedt 1962 s. 85–94.)

Den s.k. förledsförkortningen, som innebär att vokalen förkortas i enstavigt förled i sammansatta ord, har liksom föregående förändring kommit till Österbotten över Kvarken och är vanligast i områdets södra del, t.ex. Oravais, Vörå *grå:sjinn* 'ekorre' men Kvevlax, Björköby, Replot, Korsholm, Solf '*gråsjinn* med betoning på första stavelsen; Replot *e va jo* '***snövedre*** *tili:ka mie* 'det var ju snövädret tillika med'. (Dahlstedt 1962 s. 84.)

Vokaler i betonad stavelse

De mellanösterbottniska dialekterna kännetecknas av rätt komplicerade vokalsystem som är svåra att fånga i skrift. De innehåller både enkla vokaler, gamla diftonger, nybildade diftonger och diftongeringar. Vokalsystemen innehåller traditionellt 7–8 korta och upp till 15–16 långa vokalfonem. (Till Wiik 2002 s. 75–119 hänvisas generellt.)

Kortvokalsystemen har följande innehåll:

ÅTTAVOKALSYSTEM		
i	y	o
e	ö	å
ä	a	

SJUVOKALSYSTEM		
ɪ	y	o
	ö	å
ɛ	a	

Det ljud som saknas i båda systemen är standardspråkets korta *u*, som motsvaras av *o*, dvs. europeiskt *u* som i tyskans *Suppe* 'soppa'. I modern dialekt händer det att talare gör skillnad mellan orden *pussel* och *pyssel*, vilket ger upphov till nya system med nio eller åtta vokaler.

Åttavokalsystemet gäller för alla dialekter i området utom Björköby. Exempelord från Replot: *millan* 'mellan', *yvi* 'över', *sjond* 'sjunde', *verk* 'virka', *flögo* 'fluga', *råtn* 'ruttna', *säli* 'sälja', *kako* 'kaka'. I åttavokalsområdet är *e* och *ä* egna fonem, dock med en långt gående komplementär distribution som innebär att det öppna *ä*-et förekommer före *r* och tjockt *l*, för övrigt *e*. Oravais, Vörå, Maxmo (och delvis Kvevlax) kan ha öppet *ä* även efter *r*, i ord som *fräck*, *gräns*, *präst*.

Sjuvokalsystemet hör till Björköby och består av *ɪ*, *y*, *o*, *ö*, *å*, *ɛ*, *a*. Skillnaden gentemot de övriga dialekterna i området är en följd av att *i* har gått över till en mellanvokal mellan *i* och *e* som med ett fonetiskt tecken betecknas [ɪ]. Björköby gör inte heller skillnad mellan *e* och *ä*, som har sammanfallit i en mellanvokal [ɛ]. (Fonetiska tecken här enligt Wiik 2002 s. 79.)

Antalet långa vokaler är långt större än antalet korta, och långvokalsystemen har ett skiftande utseende. Vanligast är det med 12–13 långa vokalfonem. Så är fallet i Oravais, Vörå, Maxmo, Björköby och Replot, medan Kvevlax har hela 15–16 och Korsholm och Solf bara 10 (eller 10–11) långa vokaler. Det som gör långvokalsystemen så rikt varierade – och så svårbeskrivna – är förekomsten av diftonger av både gammalt och nytt slag. I översikten nedan anges primära och sekundära diftonger med två vokaltecken, t.ex. *ei*, *yo*, *åo*. Vokaler som förekommer marginellt står inom parentes.

Oravais, 12–13 långa	i:, e:, ä:, y:, u:, ö:, (o:), å:, a: samt ei, öi, öu och åo
Vörå, Maxmo, 12–13 långa	i:, e:, ä:, y:, ö:, (o:), å:, a: samt ei, öi, öu och åo, yo
Kvevlax, 15–16 långa	i:, e:, ä:, y:, u:, ö:, (o:), å:, a: samt ei, öi, öu och ie, oå, uö, åo
Björköby, 13 långa	i:, e:, ä:, y:, ö:, o:, å:, a: samt ei, öi, äu och yo, åo
Replot, 12–13 långa	i:, **e**e, ä:, y, **ö**ö, (o:), **å**å, a: samt ei, öi, öu och yo, åo
Korsholm, Solf, 10 långa	i:, **e**e, ä:, y:, **ö**ö, o:, **å**å, a: samt ei, öi

Exempelord från Kvevlax: *fi:l* 'fil', *jy:l* 'yla', *ju:**l*** 'hjul', *do:n* 'dona', *ve:t* 'vett', *rö:v* 'röv', *kå:**l*** 'kol', *vä:d* 'värld', *ga:r* 'går' samt *viet* 'väta', *ruöv* 'röva', *dåon* 'don', *koå**l*** 'kål' och *heim* 'hem', *knöit* 'knöt', *knöut* 'knota'. I delar av Kvevlax kan långt *e*, *å*, *ö* uttalas som enhetliga vokaler. Variationen inom området kan närmare beskrivas så här:

a) Antalet långa vokalfonem varierar i Oravais, Vörå, Maxmo, Kvevlax och Replot beroende på om långt *o* räknas som ett eget fonem vid sidan av *åo* eller inte. Långt *o* förekommer i de här dialekterna bara marginellt, det normala är att det uttalas med *åo*-diftong, som i Vörå *prästin **råopa** no bara opp han* 'prästen ropade nu bara upp, han (på läsförhör)'.

b) Ett särdrag för Björköbymålet är att dess långa *o* svarar mot *å*: i standardspråket, t.ex. *bo:t* 'båt', *o:r* 'år', dvs. det långa *å* som språkhistoriskt sett har uppkommit ur långt *a*. Orden *kå:l* 'kol' och *lå:s* 'lossna' har en annan historia och uttalas med *å:*.

c) Förrådet av långa vokaler varierar också med antalet gamla diftonger. De flesta dialekter bevarar de tre fornspråkliga diftongerna *ei*, *öi* och *öu*. Korsholm och Solf avviker genom att ha förenklat *öi* och *öu* till en enda *öi*-diftong, så att t.ex. *böka* i modern dialekt uttalas *böik*. Den gamla *öu*-diftongen uppträder för övrigt med varierande uttal; ordet *gök* t.ex. uttalas *göokk* i Vörå och Maxmo, och *döv* uttalas *döov* i Vörå och Maxmo, *döuv* i Oravais, Kvevlax, Korsholm, Björköby, Solf, *deow* i Replot. (FO I *döv* s. 555, II *gök* s. 455.)

d) Den sekundära *åo*-diftongen finns överallt utom i södra Korsholm och Solf, medan *yo*-diftongen av långt *u* är begränsad till Vörå, Maxmo, Björköby och Replot, t.ex. Vörå *klåkkon åttati:din **bryoka** dem kåm* '(vid) klockan åttatiden brukade de komma (till skolan)', Replot ***Gyod**, ska ni lömm mie jier!* 'Gud, ska ni lämna mig här (dvs. på isflak i hård sjögång)!' Kvaliteten hos *yo*-diftongen kan variera, mellan t.ex. *hyos*, *hius* och *hios* 'hus'.

Flest långa vokalfonem har vissa byar i Kvevlax genom *ie*-, *oå*-, *uö*- och *yö*-diftongerna som är uppkomna ur långt *e*, *å*, *ö*. Också Replot, Korsholm och Solf tenderar att diftongera de långa *e*-, *å*- och *ö*-vokalerna till *ie*, *oå* och *yö* eller *uö* och liknande, vilket i översikten ovan anges med fet stil på den första komponenten, ***ee***, ***åå***, ***öö***. Exempel på gamla och nya diftonger i Replot: *e **reiv** såndär i:sin tä:r fast i **boåtin*** 'det rev sönder isen där fast i båten', *så **vreid** e såndär i:sin tiba:k* 'så vred det sönder isen tillbaka (dvs. igen, i hård storm)',

e ***bloåst*** *så* ***hoålt*** 'det blåste så hårt', *tå vi ha fari en* ***tyoro*** *tå:g* 'då vi hade farit en tur, då', *e va bara* ***huöga voågor*** 'det var bara höga vågor'.

e) I det område där långt *u* uttalas som *yo* bevaras *u* och *y* som skilda ljud. I Korsholm och Solf sammanfaller däremot de långa *u*- och *y*-vokalerna i *y:*, vilket bidrar till att antalet vokalfonem där blir lågt. Genom den här förenklingen kan *ry:s* betyda antingen 'rusa' eller 'rysa', *dy:k* betyda antingen 'duka' eller 'dyka' osv. Nordvästra Korsholm har *åo*-diftong, varför de långa vokalfonemen där blir elva och inte tio till antalet.

Hur ett ursprungligt system av nio långa vokaler och tre primära diftonger har utvecklats på olika sätt, utvidgats och inskränkts visas i följande översikt. Måttlig sekundärdiftongering anges med +, rik diftongering med ++, bara två gamla diftonger och bara diftongering (av *e*, *å*, *ö*) med (+):

	BARA GAMLA DIFT.	NYA DIFT.	*Y* = *U*	*YO*-DIFT.
Or	–	+	–	–
Vö Mm Bj	–	+	–	+
Kv	–	++	–	–
Re	–	++	–	+
nKh	–	+(+)	+	–
sKh Sv	(+)	(+)	+	–

I Oravais, Vörå, Maxmo, Björköby är sekundärdiftongeringen måttlig (*åo*), i norra Korsholm rikare (*åo* + diftongeringar) och i Kvevlax (*åo* + nya diftonger) och Replot är den rikast (*åo*, *yo* + diftongeringar). Södra Korsholm och Solf har bara två gamla diftonger: de saknar *åo* och *yo* men diftongerar långa *e*, *å*, *ö*. Vörå, Maxmo, Björköby, Replot har utvecklat *yo*-diftong. Bara Korsholm och Solf har sammanfall mellan *u* och *y*, så att t.ex. *fru* blir *fry:* med ett uttal som kan vara nog så påfallande i finlandssvenska sammanhang. Förekomsten av *åo*- och *yo*-diftong visas på karta 11.

Vokaler i obetonad stavelse

Obetonade slutstavelser innehåller inte lika många olika vokaler som betonade stavelser. En del dialekter skiljer mellan *i* och *e* i ändelser, andra inte. Utöver *i* och *e* förekommer *a*, *o* och *ä* i ändelser, mer marginellt *å*. (Wiik 2002 s. 123–129.)

Karta 11. Nya diftonger i mellersta Österbotten. En ny *åo*-diftong (*båor* 'bor') har utvecklats i området Jeppo–Korsholm, en ny *yo*-diftong (*hyos* 'hus') dessutom i Vörå, Maxmo, Björköby och Replot. – Efter Wiik 2002.

I Oravais, Vörå, Maxmo och Kvevlax (utom Kuni) är *i* en vanlig vokal i ändelser. Många substantiv slutar där i bestämd form på *-i*. Ordet *va:**l**i* kan sålunda betyda både 'valet' och 'bliviť, *hoddji* kan betyda både 'hugget' och 'huggit' osv. Kvevlax (Kuni), Björköby, Replot, Korsholm och Solv skiljer däremot mellan *i* och *e*, t.ex. *hoddji* 'huggit' och *hoddje* 'hugget', *vetjin* 'vaken' och *vetjen* 'vecken'. Genusskillnad uttrycks i det här området med olika ändelser i masku-

CIRKUMFLEX

De österbottniska dialekternas nya diftonger (där vokalen liksom bryts itu) har en parallell i den s.k. cirkumflexen som förekommer i vissa norrländska, tröndska och nordnorska dialekter. Det är en företeelse som uppträder t.ex. i infinitiver som genom apokope har förlorat sitt slut-*a*. Den yttrar sig i att *kasta* efter apokope uttalas *kaast* med två accenttoppar, ungefär som om två *a*-ljud uttalades efter varandra. (Pamp 1978 s. 30, 138 f.; Skjekkeland 1997 s. 36; *Språken i Sverige* s. 65.)

linum och femininum, t.ex. Replot *bildin* '(is)billen' och *kåntin* '(is) stycket' i maskulinum men *voåren* 'våren' och *natten* i femininum.

Exempel på *a* och *o* i ändelser ger Vörå *e va bara in* ***stogo*** *me* ***fåsto*** *å* ***kamar*** 'det var bara en stuga med farstu och kammare'. I huvudsak gäller att *ä* står framför *r* och tjockt *l* som i *sitär* 'sitter', *stöväl* 'stövel', men *e* före tunt *l* som i *handel* 'handel', t.ex. Replot *vi sko böri* ***segäl*** *ondan* ***vedär*** 'vi skulle börja segla undan väder (dvs. i medvind)'. Svårare är det att hitta exempel på *å* i obetonad stavelse, men t.ex. *bråttom* och *lagom* kan växla mellan *brå:ttom* och *brå:ttåm*, *lagom* och *lagåm*.

Konsonanter

Konsonantfonemen sammanfaller i stort sett med standardspråkets. Bara *l*-ljudet avviker genom att förekomma i två varianter, tunt *l* och tjockt *l*. Tjockt *l* används inte initialt och inte efter *e*, *i*, *y*, *ei*, *öi* men väl efter andra vokaler och i förbindelse med vissa konsonanter. Avviker gör Korsholm och Solf som kan ha tjockt *l* även efter *y*, t.ex. *fy:****l*** 'ful' (med övergång *u* > *y*). Det tjocka *l*-et används också som motsvarighet till skriftens *rd*, som i *hoå****l*** 'hård' i t.ex. Replot *e bloåst* så ***hoålt*** 'det blåste så hårt'. (Till Wiik 2002 s. 54–73 hänvisas generellt.)

Tj-ljudet uttalas på finlandssvenskt vis med förslag av *t*. När det står inne i ord kan det vara kort eller långt, t.ex. *netjin* 'naken' och *nettjin* 'näcken'.

Sj-ljudet uttalas som ljust [ʃ]. I ytterområdena Oravais och Solf används det på samma sätt som i standardspråket, men i Vörå–Korsholm har *sj* traditionellt använts bara som motsvarighet till skriftens *sj*, *sh*, *ch*, *sch*, medan *skj*, *stj*, *sk* har uttalats som *stj* eller *sjtj*. Exempel på de senare förbindelserna är Vörå *stjyot* 'skjuta', Kvevlax *stjegg*

’skägg’ och Björköby *stjyoss* ’skjutsa’. I modern dialekt är *stj* och *sjtj* på retur, t.ex. Replot *e* ***sjild*** *se direkt* ’det skilde sig direkt’. Uttalet *stj*, *sjtj* är den mest påtagliga avvikelsen från standardspråket, vad konsonanterna angår. (Wiik 2002 s. 66, 144, 149.)

Björköby, Replot och Solf ansluter sig till området för supradentaler i söder. Det betyder att ord som *värld*, *fors* och *bort* uttalas med tjockt *d*, *s* och *t* [ɖ ʂ ʈ], således *vä:ɖ*, *fåʂʂ* och *båʈʈ*.

Säregen för traditionell dialekt i vissa byar i Vörå är förbindelsen *st* som motsvarighet till skriftens *rt*, t.ex. *svast* för *svart*. Uttalet *svast* är ett känt, kanske stigmatiserat dialektdrag som har fallit ur bruk och i modern dialekt har ersatts av *svart* – så som det brukar gå med drag som har liten geografisk utbredning. Exempel är *on je* ***båssrivi*** *no* ’hon (dvs. stugan) är bortriven nu’ och *i* ***ståost*** *langgbåo****l*** ’ett stort långbord’. (Wiik 2002 s. 162, 166 f.)

Förbindelsen *lg* som i standardspråket uttalas *lj* uppträder i Oravais, Vörå, Maxmo och Kvevlax som parallellform till *-li* i infinitiver som *sä****l****i* ~ *sä****l****g* ’sälja’, *tä****l****i* ~ *tä****l****g* ’tälja’. Samma område har *rg* i *smörg*, *sörg*, t.ex. Kvevlax: *itt mä:ra ja* ***sörg*** *on tå vi ska la:g bårtt on itt* ’inte tänker jag sörja henne (dvs. kon) då vi ska laga bort henne, inte’. (Wiik 2002 s. 165, 169.)

Konsonanterna bildar inte så ofta en tydlig gräns mot målen söder om Solf. En sådan bildar i alla fall förbindelserna *kn*, *pn*, *tn* i ordslut i ord som *rekn* ’räkna’, *vatn* ’vatten, vattna’, *stårkn* ’storkna’, *svartn* ’svartna’. Från Malax och söderut saknas de här förbindelserna på grund av *e*-inskott i *reken*, *vaten* etc. (Wiik 2002 s. 161, 170 f., 183 f., 186, 189.)

Norrländsk förmjukning av *g*, *k*, *sk* förekommer i hela området, vilket *skåojin* är ett exempel på i Kvevlax *on ha liga i* ***skåojin*** *tå* ’hon (dvs. kon) hade legat i skogen då’.

Huvudregeln för längden hos en konsonant i en konsonantförbindelse är för övrigt, åtminstone i Kvevlax, att den första komponenten förlängs, [lannd] ’land’, [assko] ’aska’. Undantag utgör förbindelser av tonande konsonant + tonlös konsonant, där den tonlösa konsonanten (utom *s*) förlängs, t.ex. [tåmtt] ’tomt’, [varpp] ’varp’, [ömkk] ’ömka’. Längden på konsonanten har främst fonetiskt intresse och noteras inte i återgivningen av mellanösterbottniska exempelord och språkprov. Jämför 1.6.1. (Wiik 1986 s. 112.)

3.4.2 Formlära

Substantiv

De mellanösterbottniska dialekterna har traditionellt haft ett tregenussystem, där substantiven är antingen maskuliner, femininer eller neutrer. I det systemet markeras genus med böjningsändelse, speciellt i bestämd form singularis, t.ex. maskulinum *armin* 'armen', femininum *handen* och neutrum *beine* 'benet'. Att ordet *bakka* 'backe' är ett *han*-ord framgår av *a*-et på slutet, att *vaggo* är ett *hon*-ord framgår av *o*-et; de böjs med andra ord svagt.

Genus markeras också med formen på anaforiska pronomen och definita och possessiva attribut. *Arm* omtalas med *han*, med *han där* bildas frasen *ande armin* 'den där armen' och med *menn* fraserna *menn arm* 'min arm' och *armin menn* 'armen min'. *Hand* omtalas med *hon* och *ben* med *he* 'det', och på motsvarande sätt bildas fraserna *onde handen* 'den där handen' och *ide beine* 'det där benet', *mi:n hand* och *handen mi:n* samt *mett bein* och *beine mett*. Andra exempel är Kvevlax *anje gobbin* 'den här gubben', *onje ny:vellon* 'den här nyvällan (dvs. återväxten på äng efter slåtter)' och Replot *ande i:sstri:pin* 'den där isstripen (dvs. drivisbältet)'.

I modern dialekt har genuskänslan börjat vackla, och osäkerheten verkar öka från generation till generation. Genusvacklan övergår i praktiken i en genusväxling, där ord byter genus från femininum till maskulinum. Genusbytet föregås av ett formsammanfall i substantivens bestämda form i singularis. När både maskuliner och femininer med ordslut på konsonant tar *-in* som bestämdhetssuffix, t.ex. *armin* 'armen' och *handin* 'handen', börjar känslan för ordets genus svikta. Är *hand* ett *han*-ord eller ett *hon*-ord? (Wiik 1986 s. 134, 2002 s. 275–277; Rabb 2007; för substantivböjningen hänvisas generellt till Ahlbäck 1946 s. 9–21 och Wiik 2002 s. 290–292, 307.)

Variationen inom området belyses nedan med maskulinerna *båt*, *dag*, *stege*, femininerna *gran*, *vecka* och neutret *band*:

	Oravais, Vörå, Maxmo
MASK.	bå:t, bå:tin, bå:tar, bå:tan
	dag, da:in, dagar, dagan
	stega, stegan, stegar, stegan
FEM.	grän, gränin, gränor, gränona
	viko, vikon, vikor, vikona
NEUTR.	band, bandi, band, bandin

	Kvevlax 1
MASK.	boåt, boåtin, boåtar, boåtan
	da:g, da:in, dagar, dagan
	stega, stegan, stegar, stegan
FEM.	grä:n, **gränin**, gränar, gränan
	viko, vikon, vikor, vikona
NEUTR.	band, **bandi**, band, **bandin**

	Kvevlax 2, Björköby, Replot, Korsholm, Solf
MASK.	boåt, boåtin, boåtar, boåtan
	da:g, da:in, dagar, dagan
	stega, stegan, stegar, stegan
FEM.	gre:n, grenen, grenar, grenan
	viko, vikon, vikor, vikona
NEUTR.	ba:nd, ba:nde, ba:nd, ba:nden (Kvevlax *band* etc.)

En tydlig skillnad framträder mellan områdets norra och dess södra del. Skillnaden innebär att man i Oravais, Vörå och Maxmo samt i en del byar i Kvevlax har *i*-form där andra byar i Kvevlax jämte Björköby, Replot, Korsholm och Solf har *e*-form på femininer och neutrer i bestämd form, således *gränin*, *bandi*, *bandin* i norr mot *grenen*, *ba:nde*, *ba:nden* i söder. I norr har maskulina och feminina substantiv samma *in*-ändelse i bestämd singularis, *bå:tin*, *gränin*, medan man i söder håller *boåtin* isär från *grenen*.

Kvevlax är således geografiskt delat i byar med *i*-former (Vassor, Västerhankmo) och byar med *e*-former (kyrkbyn, Koskö). Med växelformerna *gränin*/*grenen* etc. bildar Kvevlax därmed en övergång

GENUSUTJÄMNING I KVEVLAX

Viveka Rabb beskriver i avhandlingen *Genuskongruens på reträtt* (2007) den pågående genusutjämningen i Kvevlaxmålet. Tendensen är att maskulint genus gynnas på bekostnad av feminint. *Hon*-ord blir *han*-ord, så att kategorin maskuliner växer samtidigt som femininerna försvagas. Utvecklingen påverkas av flera samverkande faktorer, både inomspråkliga och utomspråkliga. Tre genus gynnas av hög ålder, låg utbildning och låg mobilitet i vardagen, medan övergång från *hon-* till *han*-genus gynnas av låg ålder, hög utbildning och hög mobilitet i vardagen.

Även hembyn har betydelse. I Vassor och Västerhankmo är genusbyte i första hand en följd av formsammanfall i t.ex. *in*-suffix i bestämd singular av maskulina och feminina ord som *hondin* 'hunden' och *handin* 'handen'. I Kvevlax kyrkby och Koskö är genusbytet en senare företeelse, inspirerat av yttre faktorer som försvagad lokal identifikation hos språkbrukarna, påverkan från standardspråket och genusbytet i grannbyarna. En utveckling mot standardspråklig fördelning av orden på utrum och neutrum och en utjämning de olika byarna emellan gynnas av att språkbrukarnas lokala förankring nu varierar mer än den tidigare gjort. (Rabb 2007 s. 191–220.)

mellan *i*-området i norr och *e*-området i söder. Exempel på *i*-former i Kvevlax (Vassor) är *tå fie an nåo spring ba:ket* ***speta:klin*** 'då fick man nog springa efter spektaklen (dvs. kor på rymmen)', *nåo va on jo vä:****l oåri*** 'nog var hon (dvs. kvigan) ju väl året (dvs. årsgammal)', *så måtta vi jo bö la: in anåns i* ***ti:dninjin*** *å* 'så måste vi ju börja laga en annons i tidningen också'.

Som en följd av formsammanfallet mellan *båtin* och *gränin* har de svaga femininernas pluraländelse *-or* (*vikor*) i Oravais, Vörå och Maxmo fått en speciell funktion som markör för feminint genus. Där är den nämligen utvidgad till de starka femininerna, som i pluralis böjs *gränor*, *tallor* mot *gränar*, *tallar* i området för övrigt.

Speciell för Oravais, Vörå, Maxmo är dessutom genitivändelsen *-os* som används efter konsonant vid sidan av *-s* efter vokal, t.ex. Maxmo *ti* ***mammos*** 'till mammas (hem)', *ti* ***Wi:kos*** 'till Wiks' men ***Ta:ges*** *arbeiti* 'Tages arbetet'. Genitiv på *-os* är en egenhet som kan ha tillhört det gamla språket i Mussor. Formen lever stelnad kvar i gårdsnamn som *Antus*, *Erkus* m.fl. – Söder om Maxmo är ändelsen *-s*

efter vokal och *-as* efter konsonant, t.ex. ***O:lis å Jensas*** *kåonan* 'Oles och Jens korna'. (Ahlbäck 1983 s. 555; Wiik 1986 s. 134, 2002 s. 278.)

Mellersta Österbotten bildar i fråga om substantivböjningen ett övergångsområde mellan norr och söder. Området saknar å ena sidan den nordösterbottniska artikelsynkopen (*i:sn* 'isen'), å andra sidan den sydösterbottniska apokopen av slutvokalen hos svaga maskuliner och femininer (*bakk* 'backe', *stu:g* 'stuga'). (Wiik 2002 s. 308 f.)

Adjektiv

I modern dialekt är adjektivböjningen i mellersta Österbotten starkt förenklad, jämfört med grannarna i norr och söder, se karta 10. Såväl kongruensböjningen som komparationen följer ett enkelt och regelbundet mönster – ett mönster som kan vara påverkat av stadsspråket i Vasa. (Wiik 2002 s. 350–352, 359 f. generellt; Wiik 1986 s. 165–181.)

Om vi tar Kvevlaxdialekten till utgångspunkt, så ser vi att attributets form inte påverkas av om huvudordet står i obestämd eller bestämd form. Formen är i singularis *ruöd* eller *rött* (i neutrum), i pluralis *ruöd*:

OBESTÄMD FORM	BESTÄMD FORM
in ruöd blåomo 'en röd blomma'	onde ruöd blåomon 'den där röda blomman'
i ruött hu:s 'ett rött hus'	ide ruött hu:si 'det där röda huset'
ruöd hu:s 'röda hus'	teide ruöd hu:sin 'de där röda husen'

Fler exempel: Vörå *in tokode* ***va:nli*** *stogo* 'en sådan där vanlig stuga', Solf *et* ***sto:rt*** *y:tfallsdi:k* 'ett stort utfallsdike', Korsholm *ede* ***grö:nt*** *eple* 'det där gröna äpplet', Kvevlax *teije* ***ny:*** *hu:sin* 'de här nya husen'.

I vissa fall kan bestämdhet markeras med ändelse på adjektivet. Det sker i uttryck som har en mer fast karaktär och saknar bestämd fristående artikel, t.ex. ***seina*** *kveldin* 'sena kvällen', *mitt på* ***blanka*** *ettmidda:n* 'mitt på blanka eftermiddagen'. *Hel*, *halv*, *rätt* och enstaviga superlativer böjs också med ändelse, t.ex. ***heila*** *vikon* 'hela veckan', ***halva*** *da:in* 'halva dagen', *ti* ***sista*** *endan* 'till sista änden'.

Adjektiv kan också bilda sammansättningar med substantivet, t.ex. *gambägobbin* 'den gamla gubben', *lillflikkon* 'den lilla flickan', *svarthefti* 'det svarta häftet'. Sådana sammansättningar är ofta lexikaliserade, vilket innebär att helhetsbetydelsen inte framgår av de

enskilda ordens betydelser; jämför skillnaden i betydelse mellan *gambäpi:go* 'ogift kvinna' och *gambä pi:gon* 'gamla pigan' (där både adjektivet och huvudordet betonas). (Wiik 2002 s. 348.)

Genustillhörighet markeras med ändelse, men bara i neutrum singularis. Ändelsen är *-t* eller *-tt* (efter lång vokal, *groått* 'grått'), t.ex. *i* ***i:lakt*** *ba:n* 'ett elakt barn' och *ide* ***i:lakt*** *ba:ne* 'det där elaka barnet' men pluralis *na* ***i:lak*** *ba:n* 'några elaka barn' och *teide* ***i:lak*** *ba:nin* 'de där elaka barnen'. Området med ändelse bara i neutrum singularis sträcker sig från Oravais i norr till Korsnäs och Pörtom i söder.

Numerus markeras i allmänhet inte med ändelse, t.ex. *in* ***fi:n*** *ta:vlo* 'en fin tavla', ***fi:n*** *ta:vlor* 'fina tavlor', *teide* ***fi:n*** *ta:vlona* 'de där fina tavlorna', men det förekommer att plurala adjektiv tar ändelse, ofta för att uttrycka emfas. Exempel på växlingen: Vörå *e va* ***langga*** *dagar* 'det var långa dagar' men *dem hadd nåo* ***langg*** *dagar skåo****l****bå:nin tan ti:din* 'de hade nog långa dagar, skolbarnen den tiden' och Kvevlax *on hadd tri:* ***ståor(a)*** *u:tstellninggar i fjåo****l*** 'hon hade tre stora utställningar i fjol'. – Numerus markeras inte med ändelse hos predikativa adjektiv i pluralis heller, se 3.7.1.

De flesta adjektiv kompareras regelbundet med ändelserna *-an* och *-ast*, medan omskrivning med *mera* och *mest* inte är särskilt vanligt, t.ex. *råo****l****i* 'rolig', *råo****l****ian*, *råo****l****iast* och *gambä****l*** 'gammal', *gamb****l****an* 'äldre', *gamb****l****ast* 'äldst'.

Pronomen

Också pronomenböjningen får representeras av Kvevlax, där de *personliga* pronomenen (utom *vi*, *ni* som subjekt) har olika form i betonad och obetonad ställning, som subjekt och objekt (Wiik 1986 s. 146–151):

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, to/do, han/an, hon/on, he/e, vi/vi, ni/ni, ti/di
OBJEKTSFORM	mieg/mi, tieg/di, han/an, hennar eller hon/on, he/e, å:s/ås, edär/är, tei/dåm eller döm

Exempel på objektsformer: *di fösyöka hav* ***han*** *ti ja:g* 'de försökte ha den (dvs. hunden) att jaga', *di hadd si:tt* ***on*** *järett viejin* 'de hade sett den (dvs. kon) här efter vägen', ***tei*** *vi ska ha: sjö****l****v* 'de (kalvar) vi ska ha själva', *vi hadd u:t* ***döm*** *bå natt å da:g* 'vi hade ute dem (dvs. korna) både natt och dag'.

Växlar mellan tre genus gör de *possessiva* pronomenen: maskulinum *menn*, *tenn*/*denn*, *våran*, *eran bi:l*, femininum *mi:n*, *ti:n*/*di:n*, *våron*, *eron stogo* och neutrum *mett*, *tett*/*dett*, *vårart*, *erart hu:s*. De plurala varianterna är *mi:n*, *ti:n*/*di:n*, *voår*, *edär*. Modern dialekt tenderar att förenkla böjningen till *mi:n* och *mett*, *voår* och *voårt* etc., så att samma form *mi:n* etc. används i både maskulinum, femininum och pluralis, *mi:n bi:l*, *stogo*, *bi:lar*.

Bland pronomenen märks särskilt *tåkin* (*tåkon*, *tåko*/*tåki*) och *to**l**in* 'sådan' (av fornsvenskans *Þolikin*) samt *håkin* och *ho**l**in* 'vilken' (av *hvilikin*), t.ex. Vörå ***tokode** ståor såm jig i skriftskåo**l**an* 'sådana där stora (ungdomar) som gick i skriftskolan', Kvevlax *vi a int havi nain **tåkon** kvi:go såm a vari så bisvä:li ti mjö**l**k* 'vi har inte haft någon sådan kviga som har varit så besvärlig att mjölka'. Även *tåkin* etc. förenklas till *tåkin* (*bil*, *stuga*) och *tåki* (*hus*, *bilar*, *stugor*).

Verb

De flesta verb är *kasta*-verb och böjs efter mönstret *kast–kastar–kasta–kasta*. Verbböjningen illustreras ytterligare med de svaga verben *slockna*, *tycka*, *sova*, *bo*, de starka *bita*, *bryta*, *rinna* och *s*-verbet *finnas*:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
slåkn	slåknar	slåkna	slåkna
tykk	tykkär	tykkt	tykkt
såv, så:v	så:vär	så:v/så:vd	så:vd/sovi
båo/bo:	båor/bo:r	båodd/bo:dd/bodd	båodd/bo:dd/bodd
bi:t	bi:tär	beit	biti
bry:t	bry:tär	bröit	broti
rinn	rindär	rann	ronni/rånni
finns	finns	findist	findist

Ett skiljemärke gentemot södra Österbotten är infinitiven *slåkn* (*betn* 'bottna', *fasn* 'fastna' etc.). Söder om Solf har sådana infinitiver inskottsvokal före *n* i *beten* 'bottna', *fasen* 'fastna' osv. Variationerna inom området har främst med uttalet att göra. (Se respektive verb i Huldén 1957, 1959 samt FO I–IV; dialektgeografiska iakttagelser i Huldén 1959 s. 261–266; Wiik 1986 s. 139–146 och 2002 s. 312–342.)

Oravais, Vörå och Maxmo bildar ett enhetligt område där infinitivapokopen är konsekvent genomförd hos både långstaviga och

kortstaviga verb, men utan att vokalen har förlängts i kortstaviga infinitiver, således *krås* 'krossa' och *såv* 'sova'. Vid Kvevlax börjar det område som har apokope med vokalförlängning, således *krå:s* eller *kroås*, *så:v* eller *soåv*.

I södra Korsholm och Solf (liksom söderut i landskapet) förkortas vokalen framför *dd* i preteritum och supinum av *bo*, *tro*, *dö* m.fl. verb som i infinitiv slutar på lång vokal eller diftong, således *bodd*, *trodd*, *dödd* mot *bo:dd*, *båodd* etc. i norra Korsholm och norröver i Österbotten. Se *Kvantitet* under 3.4.1.

Den starka verbböjningen kännetecknas av vokalväxling i stammen. Infinitiv och presens har samma vokal, medan preteritum och supinum har olika vokal i stammen. Preteritum av typen *bryta*, *frysa* har *öi*-diftong (*bröit*, *fröis*) hela vägen från Nykarleby till Solf, inte *öu* som norröver och söderöver (till och med Närpes). Supinum av verb av typen *rinna* och *spinna* varierar mellan *ronni* och *sponni* i gruppen Oravais–Vörå–Maxmo och *rånni* och *spånni* i Kvevlax–Solf. I Vörå och Kvevlax är dubbelformer belagda, både *ronni* och *rånni*.

Verbet *finnas* har en och samma form *finns* i infinitiv och presens. Med preteritum och supinum *findist* skiljer sig böjningen klart från *finsta* o.d. norr om Nykarleby och *fanns*, *fånsti* i södra Österbotten.

Slutligen, mellersta Österbotten har kvar *plurala imperativer* i uppmaningar som *Stannin!* 'Stanna!', ***Gain*** *heim!* 'Gå hem!' *Konjunktiven* lever däremot kvar bara i stelnade uttryck som Kvevlax ***Vel'sini*** *ås!* 'Välsigne oss!' och ***Be'va:ri*** *ås vä:**l**!* 'Bevare oss väl!' Presensparticip används i verbfraser av typen Kvevlax *on* ***kåmbä tagand*** eller ***tagandis***.

3.5 Sydösterbottniska dialekter

Sydösterbottnisk dialekt talas i Malax, Bergö, Petalax, Pörtom, Övermark, Närpes, Tjöck, Lappfjärd och Sideby. Till området ansluter sig också Sastmola och Vittisbofjärd söder om landskapsgränsen. Samhörigheten med Satakunta har gamla anor, för Närpes storsocken hörde på medeltiden till Kumogårds län och Satakunta. Det dröjde ända till år 1605 innan Närpes förenades med Korsholms län och blev en del av Österbotten. Den sydligaste delen av Sideby, Sideby by, hörde inte till det medeltida Närpes utan till Ulvsby socken och Satakunta. År 1607 överfördes Sideby by till den då nybildade Lappfjärds socken. Den nya sockengränsen blev samtidigt landskaps- och

Ett tidigt vittnesbörd om kontakter inom det gamla Satakunta är kung Birgers brev den 1 juni 1303 som gav tre män från Sverige rätt att kolonisera övergiven svedjemark i norra Satakunta. Kungen hade före det uppvaktats i frågan av Michael de Lappafaerd, Andarr de Sastamall och Tobbe de Tenka (Teuka). Kurt Jern skriver i *Svenska Österbottens historia* I (1977) att Österbotten före Bo Jonsson Grips tid, alltså före 1370-talet, hade administrerats från Kumodalen, varifrån kolonisationen också leddes och övervakades.

Enligt *Finlands historia* I (1992) slog sig svenska nybyggare i början av 1200-talet ned vid Kumo älvs mynning. De kom troligen från det tätbefolkade Uppland, men orsaken till inflyttningen ska inte ha varit jordhunger utan svenska kronans strävan att hävda området mot medtävlare om handeln. Det gjorde man genom att förmå svenska nybyggare att slå sig ned utmed kuststräckor som låg öde. Under medeltiden växte så den svenska bebyggelsen av egen kraft, från Euraåminne i söder till Karleby i norr.

Kanhända kan vi räkna med att Kumo älvdal en gång i tiden tjänade som utgångspunkt även för en *sekundär* utvandring utmed kusten, så att nya generationer vandrade vidare och tog land i det medeltida Närpes i norr och i västra Åboland i söder. En sådan tanke skulle åtminstone till en del kunna förklara den samhörighet mellan södra delen av Österbotten i norr och den öståländska och väståboländska skärgården i söder som dialekterna bär vittne om. Det fanns en tid när kusten nästan hela vägen från Närpes i norr till Åbo i söder rymde svenska bosättningar – i Sastmola, Vittisbofjärd, Kumo älvdal, Luvia, Euraåminne, Kaland, Gustavs och Tövsala. De svenska bosättningarna

länsgräns mot Satakunta. (Ahlbäck 1977 s. 49; *Uppslagsverket Finland* 4 art. *Sideby* s. 419 f.; Tarkiainen 2008 s. 145.)

Gränsen mellan fornsocknarna Mustasaari och Närpes löpte mellan å ena sidan Malax och å andra sidan Petalax och Pörtom. I språkligt avseende har den här gamla sockengränsen i många fall överskridits, på så sätt att Bergö, Malax och Solf sydligast i Mustasaari uppvisar åtskilliga inflytelser från dialekterna i söder. Speciellt Malax har en ställning som övergångsområde, med en viss övervikt för inflytande från Närpes. Gränsen mellan de mellanösterbottniska och sydösterbottniska dialektgrupperna dras därför mellan Solf och Malax. (Ahlbäck 1983 s. 553, 556.)

Området är rätt väl sammanhållet men fördelar sig vad uttalet beträffar på tre mindre dialektgrupper: en nordlig grupp med Malax, Bergö och Petalax, en mellangrupp med Pörtom, Korsnäs, Övermark och Närpes samt en sydlig med Tjöck, Lappfjärd och Sideby.

vid södra Bottenhavet försvann med tiden. Kumo älvdal och Luvia förlorade sin allmogesvenskhet på 1600-talet, Vittisbofjärd på 1800-talet och Sastmola på 1900-talet.

Rörlighet är en förutsättning för dialektkontakt och språklig samhörighet, och rörlighet inom Bottenhavsområdet i sen tid berättar Stellan Waldenström om i boken *Luvia svenska ortnamn och bebyggelsehistoria* (2012). I slutet av 1700-talet flyttade det till trakten av Raumo och Luvia in folk från Lappfjärd, Sideby och Vittisbofjärd, och i Luviaskären bildades på 1830-talet en åländsk koloni bestående av utflyttade Brändöfamiljer. Den åländska flyttströmmen berörde under 1800-talets första hälft egentligen hela västkusten. Det var den obesuttna befolkningen som sökte sig bättre försörjning som lotsar och fyrvaktare utmed kusten. Rörligheten kan tänkas bygga på en tradition som gick flera hundra år tillbaka i tiden.

Hur rörlighet i form av handel och samfärdsel påverkar dialektutvecklingen och skapar samhörighet har vi kunnat ta del av i 2.4. Där handlar det om bondeseglationens roll för den språkliga gemenskap som under historiens lopp har vuxit fram inom den novationstriangel som de sydösterbottniska dialekterna är en integrerad del av. Senmedeltidens och 1500-talets bondehandel på Stockholm visar helt enkelt en slående överensstämmelse med dialektgränserna inom det svenska språkfältet i Finland i modern tid.

(Källor: *Svenska Österbottens historia* I, 1977, s. 63; *Finlands historia* I, 1992, s. 286, 291, 295, 310; Tarkiainen 2008 s. 117 f., 120; Waldenström 2009 s. 6, 2012 s. 257–273, 280–288, 424; Ivars 2014.)

Tydligast framträder de tre sistnämnda som en grupp för sig. De behandlas därför närmare i 3.5.3 och de numera utdöda Satakuntamålen i 3.5.4. (Wiik 2002 s. 14.)

Det är en rik språkvärld vi träder in i, när vi på vägen söderut genom Österbotten passerar gränsen mellan Solf och Malax. Det som gör området så rikt är den säregna blandning av gammalt och nytt som de lokala dialekterna utmärker sig för. Samtidigt som de bevarar drag från det nordiska fornspråket har de utvecklat nya drag som tidfästs till senare perioder i språkets historia. Sydösterbottnisk dialekt i sen 1900-talstappning kan vi läsa om i Karl Axel Holmbergs *Mål och bygd i Sideby* (1986) som följdes av textsamlingen *Siibooan berettar* (1990) samt Ann-Marie Ivars *Närpesdialekten på 1980-talet* (1988) som följdes upp med *Sydösterbottnisk syntax* (2010).

NÄRPESDIALEKTENS PÅSTÅDDA ÅLDERDOMLIGHET

Närpesdialekten har rykte om sig att vara svårbegriplig för utomstående. Den omständigheten har Närpesborna gjort en dygd av genom att utse sitt språk till ”det närmaste man kommer fornnordiskan i dag”. I själva verket är Närpesdialekten inte äldre än någon annan dialekt i Norden, och inte är den heller mer ålderdomlig än andra dialekter i Finland. I vissa avseenden har den tvärtom gått längre i utveckling och fjärmat sig mer från urnordiskan än vad standardspråket har gjort. I fråga om de bortfallna slutvokalerna och diftongeringen av de långa vokalerna påminner den nästan mer om engelskan än om svenskan (jämför *bett* ’slå vad’ med eng. *bet*, *sjie:r* ’här’ och eng. *here*), se *Vokaler* under 3.5.1. Den förmenta ålderdomligheten är således en myt, men en myt som har en funktion att fylla: den är en källa till stolthet och samtidigt ett skydd mot det löje och förakt som säreget utvecklade dialekter och deras brukare så lätt väcker hos omvärlden.

Vad gäller grad av *genuinitet* mäter sig Närpesdialekten däremot väl med de flesta andra dialekter i 2000-talets Finland, Sverige, Norge och Danmark. På 200 år, mellan 1800 och 2000, förändrades den så pass lite att en person född i slutet av 1700-talet obehindrat skulle kunna tala sin dialekt i samspråk med personer födda i slutet av 1900-talet. En man från Vitaniemi på gränsen mellan Korsnäs och Övermark född 1799 talade samma dialekt som författaren till denna volym född 1941. Det visar en jämförelse med uppteckningar som A. O. Freudenthal gjorde med mannen år 1874. (Ivars, u.u. i *Talemål etter 1800*.)

Språkprov

Lövjerskor

*Å he ska ja berett fö är å, ja väit int åm ja ska nestan tro:w e-e sant tili:k. Mi:n morss, he ta**l**a hon åmm rektit, hon ha:g en onggon **fl**ikk såm hätt Iedla. He va yngsta **fl**ikkon on ha:g oå: boå:nen. Å så bru:ka di möjj lyö:ve i stugår förr åm mesåmmran. Å så va e int bebodd sjenn i Bekkli:den hande ti:din, utan di bru:ka ga opp åt e ställ di kalla ti Lihloå:sin, å ett möjjarlyö:ve. Han fie: ju int bry:t oå: få**l**tjeas röunan anen an gåta ga i vilde sko:jin fö ti få tå**l**dde. Å tå sa:g on, he hon jie:g å ligg å vo**l**tt trött å gröbbon sett opp möjjarlyö:ve hon va kansje tå**l**v elå tretton oå:r. Å best såm e va: så kåmm in tå**l**i stårm mitt jönåm stugon sa:g on så e va int li:k naonting. Så gröbbon vo**l**tt så redd å kva**l**enda lyö:vkvist såm on ha:g oppsett i täide bjä**l**kan tå såm hede i ta:tje tå såm*

va me tåldde fårar så bare ruö:rst oå: stårmin å bloå:st. Å hon kåmm i springgand å la: se ba:k ryddjin oå:v henar, men hede jie:g haståt å så va e hlu:t. Å så brydd int dåm se, i hede na mäir. Anna oå:re så jie: dåm åt samma ställe ett lyö:ve, tenn åt Lihllåsbettjin di kalla, he va såm mytjy småröunar tie:r ti bry:t oå:v. Å samma sa:k. Å tå sa: morss sålis, att he trappa opp åp skollan presi:s å he va presi:s såm di ska hloå: såndär kvalenda indärfönstär såm dåm ha: åp skollan. Å dy:li:k åp samma vi:s. Tå jie:g on ett in gåbb tenn såm di kalla ti Mann 'gamäl Jo:sip. Å han visst int na: mallin kvann tåm a täij lyö:ve mesamm an kåmm inn så sa:g an: "A ni täij lyö:ve vör Lihlåstjie:ldon?" Så sa: morss "ja:a". "He ska ni aldri jie:r tär je lyö:vjärskår så tår ska ha sett tiba:k, enen plåkk nie:r kvalenda lyö:vkvist" sa:g an "å så ga:r ni u:t tide åt hagan å bjie:r a ti skoks. Annårs ha:r ni lyö:vjärskår uvi häile mesåmarin." He sa: hon se ti a sitt. Ja:g a int sitt a men hon sa: se ti he. Å sedan så fie: vi itt la: in lyö:vkvist i hu:se, froå:n honde ganggon enen na liljonkånvaljonblommår i na vattgla:sär he fie: vi no: legg men int in lyö:vkvist.

Och det ska jag berätta för er också, jag vet inte om jag ska nästan tro det är sant tillika. Min mormor, det talade hon om riktigt, hon hade en ung flicka som hette Edla. Det var yngsta flickan hon hade av barnen. Och så brukade de möja löv i stugorna förr om midsomrarna. Och så var det inte bebott här i Bäckliden den där tiden, annan (dvs. utan) de brukade gå upp åt ett ställe de kallade till Lillåsen, och efter möjarlövet. Man fick ju inte bryta av folks rönnar utan man måste gå i vilda skogen för att få sådant där. Och då sa hon att hon gick att ligga och blev trött, och gröbban satte upp möjarlövet, hon var kanske tolv eller tretton år. Och bäst som det var så kom en sådan storm mitt genom stugan, sa hon, så det var inte likt någonting. Så gröbban blev så rädd och varenda lövkvist som hon hade uppsatt i de där bjälkarna då, som det där i taket då som var med sådana där fåror, så bara rördes av stormen och blåste. Och hon kom i springande och lade sig bakom ryggen av henne (dvs. mormor), men det där gick hastigt och så var det slut. Och så brydde de sig inte i det där något mera. Andra året så gick de åt samma stället efter lövet, där åt Lillåsbäckan de kallade. Det var som mycket smårönnar där att bryta av. Och samma sak. Och då sa mormor således, att det trappade uppe på skullen precis och det var precis som de skulle slå sönder vartenda innerfönster som de hade på skullen. Och dylikt på samma vis. Då gick hon efter en gubbe som de kallade till Mann gammel Josef. Och han visste inte något mallen (dvs. något alls) var de hade tagit lövet, med samma han kom in så sa han: "Har ni tagit lövet vid Lillåskällan?"

Så sa mormor ”jaa”. ”Det ska ni aldrig göra, där är lövjerskorna, så de ska ha sitt tillbaka, annan plocka ner varenda lövkvist”, sa han, ”och så går ni dit åt hagen och bär det till skogs. Annars har ni lövjerskorna över hela midsommaren.” Det sade hon sig att ha sett. Jag har inte sett det, men hon sade sig till det. Och sedan så fick vi inte laga (dvs. sätta upp) en lövkvist i huset, från den där gången, annan några liljekonvaljblommor i några vattenglas, det fick vi nog lägga, men inte en lövkvist.

gröbb, *-on* ’flicka, -n’
lövjerska ’kvinnligt naturväsen som håller till i lövskog’ (SAOB)
skoll, -an ’vind, -en’

Kvinna f. 1903 i Närpes. Band 1969:45.

Det brann en eld

*Jo: å ien ga:ngg tå så koåm mo:r mi:n å ja:g å från, froån Skaftongg å a vuri å sjussa en, ien såm jieg åkringg me gady:når tådde långgady:når å sä**l**ja en fati tjelg va he å hon bodd allt i, a:si:don Si:deby. Så va on bekant me mamm från ba:ndo:min å koåm inn där oås å vila vi sku kåm å sjuss on he va vintrin tå å va ka:lt. Så fo: ja mie ja me mamm tå å dåg**l**i hest ha: vi tå hon ga:nggon å så, å sjussa honde Fi:a tå, hett hon hon hett Fi:a honde menisjon. Å tå vi koåm tå tiba:k ska du få huör så, koåm närman honde kvä:nen tenn så Rågås kvä:nen vi kalla så va en slietan p**l**a:n där opp mo:t sko:jin, å så brann e en ield tä:r jusåm imelan melan melan melan, i, såm tide i ro:en.* […] *Han låga nier å han låga opp såde hande ieldin. Å k**l**åkkon va na ti:e elva åm natten. Å it håksa ja na: ja såm va boån men mamm vo:r redd. Så sa: ja ”mamm vile ga oåv å värm ås tenn” sa: ja it ha: ja na betä föstånd ja it si he va ka:lt. ”Ne:” sa: on ”it jä:r vi he it” sa: on ”it ga:r vi ti:t it” sa: on. Å, å så he:nda vi it na langt så, såm tide tär et sta:na bi:lin så så mött vi en gåbb, li:tinan gåbb. Så helsa mamm ”guafton”. It et o:**l** liet an, it et o:**l**. Å si he va no: han såm iegd, iegd åmm, åmm brånan. Hör e sku nu a va:ri åm vi a vuri tä:r? Ja a fundra åp hede f**l**ei ga:ngg. Tå fo: vi inn i Skaftongg åp et stell, tär e-e nu folla karar tåmde Ingves karan vi kalla i vä:den. Så skratta dåm så sa: dåm ”no: va e märkvä:dit tå all menisjår tåde k**l**ein menisjår såm it dåga ti na: så si: tenn å tådde karar såm ska ga ti:t så, så si:r it e it”. Jo:, såde va e tä: tå. Jo:.*

Jo, och en gång då så kom mor min och jag också från, från Skaftung och hade varit och skjutsat en, en som gick omkring med gardiner, sådana där långgardiner och sålde, en fattig käring var det också, hon bodde allt i, (på) andra sidan (om) Sideby. Så var hon

bekant med mamma från barndomen och kom in där (dvs. hos) oss och ville vi skulle komma och skjutsa henne, det var vintern då och var kallt. Så for jag med, jag, med mamma då, och duglig häst hade vi då den gången också så, och skjutsade den där Fia då, hette hon, hon hette Fia, den där människan. Och då vi kom då tillbaka, ska du få höra, så, kom närmare den där kvarnen där så, Rågårds kvarnen vi kallade, så var (det) en slät plan där upp mot skogen, och så brann det en eld där just som emellan, mellan mellan mellan, i, som därborta i vrån. […] Den lågade ner och den lågade upp så där, den där elden. Och klockan var något tio, elva om natten. Och inte hågsade jag något, jag, som var barn, men mamma blev rädd. Så sa jag ”mamma, vilje (dvs. låt oss) gå av och värma oss där”, sa jag, inte hade jag något bättre förstånd, jag inte, se det var kallt. ”Nej”, sa hon, ”inte gör vi det, inte”, sa hon, ”inte går vi dit, inte”, sa hon. Och, och så hann vi inte något långt så, som dit där du stannade bilen så, så mötte vi en gubbe, liten gubbe. Så hälsade mamma ”god afton”. Inte ett ord lät han, inte ett ord. Och se, det var nog han som ägde, ägde om, om brånen (dvs. elden). Hur det skulle nu ha varit, om vi hade varit där? Jag har funderat på det där flera gånger. Då for vi in i Skaftung på ett ställe, där det är nu fulla karlar, de där Ingves karlarna vi kallade i världen. Så skrattade de så sa de ”nog var det märkvärdigt då alla människor, sådana där klena människor som inte duger till något så ser där och sådana där karlar som ska gå dit så, så ser inte det, inte.” Jo, så där var det där då. Jo.

Man f. 1874 i Lappfjärd. Band 1955:10.

3.5.1 Ljudlära

Kvantitet

I södra Österbotten har stavelselängden fått en utveckling som ger anledning till en översikt av systemet till den del det skiljer sig från standardspråket. (Ivars 1988 s. 58–69 generellt.)

Fornspråkets korta stavelse lever kvar, men bara i två- och flerstaviga former av ord, t.ex. *lie:d* ’lada’–*ledon*, *na:v* ’näve’–*navan*, *bra:k* ’braka’–*brakar*, *loå:s* ’lossa’–*låsar*. Exempel: Korsnäs (de lever) *såm* ***flåte*** *på gry:ton* ’som flottet på grytan (dvs. i överflöd)’, Närpes *men* ***ledår*** *a ju no: fånsti runt häile* ***sjtjärän****, tå di a höibärga där* ’men lador har ju nog funnits runt hela skären, då de har höbärgat där’, Lappfjärd *han* ***låga*** *nier å han* ***låga*** *opp såde hande ieldin* ’den lågade ner och den lågade upp så där, den där elden’. – Kortstavighet be-

gränsad till två- och flerstaviga ord har också i Iniö, Houtskär och Korpo i västra Åboland.

Det är också vanligt med *sekundär* kortstavighet, något som innebär att tvåstaviga ord som slutar på konsonant har gått över från att vara långstaviga till att bli kortstaviga. Exempel på den utvecklingen är '*fä**l**as* 'färdas', '*fjä**l**ongg* 'fjärding', '*k**l**eningg* 'klänning', '*kråkåt* 'krokig' och ***Bölings*** '*såjen* 'Bölings (dvs. Bölebornas) sågen'.

Förledet i sammansatta ord kan också vara sekundärt kortstavigt. Det handlar då om s.k. förledsförkortning, som när *snyö:g* blir *snö-* i '*snöbåll* 'snöboll', *bru:d* blir *bru-* i '*bruhimel* 'brudhimmel' eller *sto:r-* blir *stor-* i '*storstugon* 'storstugan'; Lappfjärd *Nå soå du na* '***smågåbbar*** *naon* '***brura:d*** *tenn tu?* 'Nå, såg du några smågubbar, någon brudrad där, du?' – Förledsförkortningen kommer från Norrland och fortsätter söderut till Åboland, där den är vanligast i väster. (Dahlstedt 1962 s. 84.)

I ord med bara en stavelse har den gamla kortstavigheten gått förlorad. Där har den gamla korta vokalen blivit lång i t.ex. *dyö:r* 'dörr' (men *dören* 'dörren') och *sjtjie:r* 'skär' (*sjtjäre* 'skäret') samt i *vi:k* 'vecka' (*vikon*) som har blivit enstavigt efter bortfall av slutvokalen; Närpes *he va ju så gott ti* ***jie:t*** *däru:t* 'det var ju så gott att äta därute (dvs. i det fria, på bröllop)'. – Förlängningen *dö:r* etc. fortsätter söderut till Iniö, Houtskär och Korpo i västra Åboland.

Som förled i sammansatta ord bevarar ord av den här typen sin korta stavelse – eller så är förledet sekundärt kortstavigt, t.ex. '*dörkarm* 'dörrkarm', '*tjertånnon* 'tjärtunnan'. Detsamma gäller infinitiver i fraser med upptaktsbetoning, dvs. när betoningen ligger på ett senare ord i verbfrasen är stavelsen kort, såsom i Övermark *inan röitjin börja* ***stig*** '***opp*** 'innan röken började stiga upp', *så vi fieg bare* ***jev*** *ås* '***oå:v*** *tiba:k* 'så vi fick bara ge oss av tillbaka'.

Vokalförlängningen är egentligen en götisk företeelse, men den förekommer också långt norrut i Sverige, i Ångermanland och Västerbotten (*he:ta* 'hetta' och *ve:ka* 'vecka'). Dess förekomst i österbottnisk dialekt kan vara ett uttryck för den s.k. kniptångsföreteelsen som innebär att sydsvenska dialektdrag via Värmland och Norge har spridits österut i Norrland och därifrån vidare till Österbotten. Jämför övergången *drikka* till *drekk* 'dricka' etc. under *Vokaler i betonad stavelse* nedan. (Pamp 1978 s. 134, 139; Fries 1994.)

En fornärvd stavelsetyp är den som har strukturen lång vokal eller diftong + *m*. Den är allmänt österbottnisk och finns i ord som

räim 'rem', *jyö:m* 'gömma' och *to:m* 'tom', t.ex. Närpes *ja* ***svi:ma****, e-e enda ganggon ja a* ***svi:ma*** 'jag svimmade, det är enda gången jag har svimmat'.

Den gamla överlånga stavelsen har gått förlorad, så att t.ex. *ny:tt* har blivit *nytt*, liksom söderut på Åland och i västra Åboland. En överlång stavelse av ny typ har däremot utvecklats i ord som *ha:nd* 'hand', *ka:ld* 'kall', *a:ngrar* 'ångrar', *tie:nd* 'tända', *lie:ngg* 'länge'. Företeelsen kommer från Norrland och innebär att *a* och *ä* har förlängts framför *ld*, *nd*, *mb*, *ngg*, se 3.1. Den förekommer också i åländska, åboländska och östnyländska dialekter. (Dahlstedt 1962 s. 85–94.)

Vokaler i betonad stavelse

Vokalsystemen innehåller 9 korta och 12–14 långa vokaler i betonad stavelse. Det är mer än vad både standardspråket och dialekterna längre norrut i Österbotten (utom Kvevlax) har. (Till Ivars 1988 s. 69–84 och Wiik 2002 s. 74–82, 101–119 hänvisas generellt.)

De nio korta vokalerna i vokalsystemet i Närpesdialekten kan framställas så här:

i	y	u	o
e	ö		å
ä		a	

Det är lätt att hitta ordpar (minimala par) som visar att *e* och *ä* är skilda fonem, svårare att hitta par som visar att *u*, *o* och *å* är det:

a	hatt	kall 'livsuppgift'
e	hett 'hätta, blindbroms'	
i	hitt 'hitta'	kill 'döda' (lån från engelskan)
o		koll 'kulle'
u	hutt	Kull (läsuttal av 'släktnamnet Kull')
y	hytt	
å	håtт (i hottentott)	kåll 'mage' (barnspråk)
ä	hätt 'hett'	
ö	hött 'hötta'	

Att *e* och *ä* är skilda fonem kan vi se av motsatspar som *hett* 'blindbroms' och *hätt* 'hett', där betydelsen förändras när *e* byts ut mot *ä* [æ]. Det öppna *ä*-et finns i ord där gammal *äi*-diftong har förenklats framför *dd* och *tt*, så att *breidd* har blivit *brädd* 'bredde' och *heitt* har blivit *hätt*. Det finns också framför *r* och supradentala *l*, *d*, *n*, *s*, *t*, som i *färsk* [fæʂk], *järtta* [jæʈʈa] 'hjärta'. – Begränsad till Pörtom, Korsnäs, Övermark och Närpes är sänkningen av *e* till öppet *ä* framför långt *l* och *n*, t.ex. *bränn* 'bränna' och *fäll* 'fälla'. Det är ett uttal som gör att dialekten i andras öron låter "bred".

Att de sydösterbottniska dialekterna är *u*-mål innebär att de har finlandssvenskt *u* [ʉ] i ord som norr om Malax har *o*-uttal, t.ex. *bjudi* 'bjudit', *bruti* 'brutit', *kumi* 'kommit'. Bara framför *l*, *m*, *n*, *ng* är europeiskt *u* bevarat, t.ex. *koll* 'kulle', *hond* 'hund', *stomp* 'stump', *ongg* 'ung'.

I hela området har kort *i* sänkts till *e* och *y* till *ö* framför *kk* och *ft*. Exempel på det är ord som *drekk* 'dricka', *hekk* 'hicka' (*ja ha:r* ***hekkon*** 'jag har hickan'), *skreft* 'skrift', *sprekk* 'spricka' samt *dröft* 'dryfta', *löft* 'lyfta' och *lökkas* 'lyckas'. Sänkningen *i* > *e* finns också i östra Åland och västra Åboland men har ett sydligt ursprung i mellansvenskt-götiskt område i Sverige. Dess förekomst i Finland har troligen ett samband med motsvarande övergång i ångermanländska och västerbottniska mål (*selv* 'silver', *bögda* 'bygden'). Det handlar då om "kniptången", att götiska språkdrag kan uppträda österut i Norrland, med Värmland och Norge som länk till sydvästra Sverige (jämför *Kvantitet* ovan). I nordnorska mål och tröndermål påträffas likaså *e*- och *ö*-former, t.ex. *fesk* 'fisk' och *bøgdafø**l**ke* 'bygdefolket'. (Ahlbäck 1971 s. 11; Wessén 1958 s. 23; Pamp 1978 s. 57, 71, 88, 133, 137; Sandøy 1992 s. 81 f.; Fries 1994 s. 191, 197; Skjekkeland 1997 s. 54, 235.)

Det korta *a*-ljudet har ett uttal som fungerar som *schibboleth*, som igenkänningstecken för talare med bakgrund i sydösterbottnisk dialekt. Här saknas skillnad i klangfärg mellan kort och långt *a*, och den kvalitet som gäller är det mörka uttal som kännetecknar det långa *a*-ljudet i Sverige [ɒ], inte det ljusa uttalet i svenskan i Finland för övrigt (utom åländskan och Iniömålet). (Ahlbäck 1983 s. 553; Holmberg 1986 s. 117–119; Bruce 2010 s. 138 f.)

Ett framträdande drag är den s.k. brytningen, en företeelse som innebär att kort *ä* i vissa ord "bryts" eller diftongeras till *jä*. Brytning finns det exempel på i några av språkets vanligaste ord, som *bjie:r* 'bära', *jie:t* 'äta' och *jie:/jer/je* 'är', t.ex. Närpes *vi gåta ju* ***bjie:r*** *inn ve-*

din åm myö:nan 'vi måste ju bära in veden (i skolan) om morgnarna' och Lappfjärd ***Jer*** *e he?* 'Är det det?'

Uttalet av de långa vokalerna bidrar verksamt till att ge dialekterna i området den särprägel de har. Det är den rika nybildningen av diftonger som gör att det i ett ord sällan finns en stavelse som uttalas på precis samma sätt som i standardspråket. Flest nya diftonger finns det i området Malax–Närpes, färre i Tjöck, Lappfjärd och Sideby. De gamla diftongerna *ei*, *öi* och *öu* lever dessutom kvar i varierande grad och uttalsform.

Diftongeringen är ofta omedveten för talarna själva. I levande tal är de nya diftongerna heller inte så övertydliga som de ter sig när de återges med två bokstavstecken i skrift. Frågan är om de ska tolkas som egna fonem eller som varianter (allofoner) av de långa vokalerna. Den osäkerheten gäller speciellt *i*, *o*, *u*, *y* som kan uttalas som tydliga diftonger där *i:* klyvs till *ei*, *o:* till *åo*, *u:* till *öu* och *y* till *öy* eller som en glidning mellan enhetlig vokal och diftong. Variationen har främst ett fonetiskt intresse, så för enkelhetens skull återges *i*, *o*, *u*, *y* i språkprov och exempel inte som diftonger med två vokaltecken utan som långa vokaler.

Normalt kan i alla fall 12–14 långa vokaler urskiljas, vilket illustreras med långvokalsystemen i Malax med Bergö samt Korsnäs, Närpes och Lappfjärd:

Malax (östra), Bergö, 14 långa	ä:, å:, a:, ei, öy, öu, åo samt ie, uö, yö, oå och äi, öi, äu
Korsnäs, 14 långa	e:, ä:, a:, ei, öy, öu, åo samt ie, uö, yö, oå och äi, öi, öu
Närpes, 13 långa	ä:, a:, ei, öy, öu, åo samt ie:, uö:, yö:, oå: och äi, öi, öu
Lappfjärd, 12 långa	i:, ä:, y:, u:, o:, a: samt ie, uö, yö, oå och ei, öi

Malax och Bergö har 14 långa vokalfonem, nämligen tre enhetliga *ä*, *å*, *a*, åtta nya diftonger *ei*, *öy*, *öu*, *åo* av långt *i*, *y*, *u*, *o* och *ie*, *yö*, *uö*, *oå* av långt *e*, *ö*, *å* samt tre primära *äi*, *öi*, *äu*. Exempel på enkla vokaler är *kvä:n* 'kvarn', *må:r* 'borr', *ha:nden* 'handen', på nya diftonger *k**l**eistär* 'klister', *b**l**öyje* 'blyet', *döuv* 'duva', *båod* 'bod', *grien* 'gran', *huörn* 'hörn', *hyön* 'höna', *hoår* 'hår' och på gamla diftonger *b**l**äik* 'blek', *b**l**öit* 'blöt', *däuv* 'döv'. Långt *ö* uttalas som *uö* framför *r*, tjockt *l*

och supradentala ljud (som i *ruör* 'röra', *buö**l*** 'börda', *huörn* 'hörn'), annars som *yö*. Gammalt *öu* har sänkts till *äu* som kontrast till den nybildade *öu*-diftongen. – Den historiskt betingade skillnaden i uttalet av långt *å*, dvs. lång vokal i *å:r* (av fornsvenskt *bor*) och diftong i *hoår* (av *hår*), verkar vara upphävd i modern Malaxdialekt.

Korsnäs har också 14 långa vokalfonem, nämligen tre enhetliga vokaler *e:*, *ä:*, *a:*, åtta nya diftonger *ei*, *öy*, *öu*, *åo* av långt *i*, *y*, *u*, *o* och *ie*, *yö*, *uö*, *oå* av långt *e*, *ö*, *å* samt tre gamla diftonger *äi*, *öi*, *öu* (av vilka *öi* och *öu* i uttalet ligger nära de sekundära *öy* och *öu*). Exempel: *je:r* 'göra', *hä:**l*** 'häl', *ba:nd* 'band', *reis* 'ris', *föyr* 'fyra', *föu**l*** 'ful', *båo**l*** 'bord', *hier* 'hare', *syöl* 'söla', *suö**l*** 'sula', *stroåd* 'strå' samt *räis* 'resa', *höi* 'hö', *bröut* 'bröt'.

Närpes skiljer sig från de övriga genom att ha bara två enhetliga långa vokaler, *ä* och *a*. De sekundära diftongerna är *ei*, *öy*, *öu*, *åo*, *ie:*, *oå:* och *yö:* med varianten *uö* framför tjockt *l* och supradentalt *d*, *t* (*fuö**l*** 'föl', *tjuö**l**d* 'köld', *huört* 'hört'). De primära är *äi*, *öi*, *öu*. Exempel:

a:	ra:t 'as'
e:	rie:t 'reta', 'räta'
i:	reit 'rita'
o:	råot 'rot'
u:	röut 'ruta'
y:	röyt 'ryta'
å:	roå:t 'röta'
ö:	ryö:t 'röt'; hyö:r 'höra' men ruö:rt '(dryckes)rörd', huö:**l**/huö:rd 'hörde'
ä:	hä:**l** 'häl', hä:r '(krigs)här', hä:rd 'härda', lä:rt 'lärt'
äi	räit preteritum av *rita* 'resa upp ngt'
öi	röit 'röt(månad)'
öu	röut 'råma', i södra Närpes förenklat till *rö:t* [rœ:t]

Exemplen visar för det första att långt *e* och långt *ä* har fallit samman med varandra, så att *rie:t* kan betyda både 'reta' och 'räta'. Långt öppet *ä* förekommer bara framför *r*, tjockt *l* och supradentala ljud. De visar för det andra att södra Närpes håller på att överge gammal *öu*-diftong till förmån för ett öppet *ö* (som i standardspråkets *smör*, dvs. [œ:]). Det blir alltså en intern skillnad mellan *tå* ***bröut*** *ju kri:je u:t* 'då bröt ju kriget ut' i väster och norr och *man* ***krö:p*** *ju nie:r i grese* 'man kröp ju ner i gräset' i söder. Vi ser också att den gamla *ei-*

diftongen har sänkts till *äi*. På det sättet upprätthålls skillnaden mot sekundärdiftongen *ei* i ordpar som *reit* 'resa upp' och *räit* 'reste upp', eller *heit* 'hit' och *häit* 'het', *kveit* 'vit' och *kväit* 'vete' etc.

Lappfjärd med Tjöck och Sideby bildar med sina sex enhetliga vokalljud, fyra sekundära och två primära diftonger en grupp för sig. Se 3.5.3.

Om de långa vokalerna och de gamla diftongerna kan ytterligare nämnas:

a) Gemensam för området Malax–Närpes är övergången *ä* > *ie* framför *r* i vissa ord, såsom *tier* 'där', *jier* 'göra' och *svier* 'svära', t.ex. Korsnäs *int va he riktit utan* ***besvier*** *me hede ahllt men he jieg ju* 'inte var det riktigt utan besvär med det där allt, men det gick ju'. – Ursprunget till övergången *ä* > slutet *e* finns i Uppland. Åländska och väståboländska dialekter har även de ett slutet uttal av *ä* i *här* och *där* m.fl. ord, dvs. *he:r* och *de:r*/*te:r*. (Ahlbäck 1971 s. 16.)

b) I Närpes kan långt *e*, *å*, *ö* i vissa fall uttalas som triftonger, som en glidning över tre vokalljud i samma stavelse, t.ex. *tvoåä* 'två' eller *trieä* 'trä'. Det sker när ordet står i satsslut och är starkt betonat, t.ex. Närpes *vi je bare* ***tvoåä*** 'vi är bara två (syskon)' och *täij såm an nu voltt bekant* ***mieä*** 'dem som man nu blev bekant med'.

c) De långa *i*- och *y*- samt *u*- och *o*-vokalerna uttalas i inljud och slutljud med konsonantavslutning, så att *i* och *y* får ett efterslag av *j*, t.ex. *ti:j* eller *teij* 'tio', *ny:j* eller *nöyj* 'ny', *byijin* 'byn', medan *u* och *o* får ett efterslag av *w*, t.ex. *fru:w* 'fru', *båow* eller *bo:w* 'bo', *bro:wen* 'bron', t.ex. Korsnäs *ja:a he kann ja no:w* ***tro:w*** 'jaa, det kan jag nog tro' och Närpes ***nöuw*** *å doå*: 'nu och då'. – Konsonantavslutning är ett framträdande drag också i Iniö och Houtskär, liksom i standarduttalet i Centralsverige. (Bruce 2010 s. 118.)

d) För de gamla diftongerna gäller att de inte finns kvar i samma utsträckning som i fornspråket. Framför dubbelkonsonanterna *dd*, *tt*, *kk* har de förenklats, t.ex. *brädd* 'bredde' (av *breidd*), *fätt* 'fett' (av *feitt*), *lökk* 'lök' (av *löukk*). Många nog är de ändå för att sätta sin prägel på vardagstalet, t.ex. Korsnäs *int va ti utan hu:s å* ***häim*** 'inte var de utan hus och hem' och Närpes *he loå:tär* ***löipåt*** 'det låter löjligt', *he* ***bjöud*** *mo:t* 'det bjöd mot'. Se karta 4 i 2.2.1.

Vokaler i obetonad stavelse

Närpesdialekten har sju ändelsevokaler, nämligen *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *å*, *ä* i t.ex. *bakkan* 'backen', *grinden* 'grinden', *biti* 'bitit', *gaton* 'gatan',

abbur 'abborre', *kråkåt* 'krokig', *vikår* 'veckor', *kåmbär* 'kommer', *fakä**l*** 'fackla'. Ord kan få olika betydelse beroende på om de slutar på *-i* eller *-e*, t.ex. *huddji* 'huggit' men *huddje* 'hugget'. Inom Närpes går en dialektgräns mellan byarna i väster och norr där man uttalar skriftspråkets *-en* som *-än* och byarna i söder där *-en* uttalas som *-en*, t.ex. *väddjän* 'väggen' och *äddjän* 'äggen' mot *väddjen* och *eddjen*. Se även 3.5.2. (Till Ivars 1988 s. 73–75 och Wiik 2002 s. 123–129 hänvisas generellt.)

Typiskt sydösterbottnisk är sänkningen av *i* till *e* i ändelser. Här heter det *bi:tes* 'bitas, bits', *renel* 'rännil' och inte *bi:tis* etc. som i nordligare mål. Ett bra exempel är den medeltida namnformen *Nerpis* som har blivit *Närpes*. Formerna på *e* vittnar om släktskap med åländska och väståboländska dialekter i söder.

Ett annat viktigt kännetecken är inskottsvokalen *e* som finns dels i *båten* 'botten' och *vaten* 'vatten', dels i infinitiver av typen *fasen* 'fastna', *reken* 'räkna', *öpen* 'öppna', *veten* 'vittna'. Den uppträder också i åländsk och väståboländsk dialekt. (Wiik 2002 s. 158, 161, 170, 251.)

Utmärkande för hela området är det omfattande bortfallet av slutvokaler, som i Malax–Närpes-området har inträffat även hos svaga maskuliner och femininer (*in hie:r* 'en hare', *en kl**å**kk* 'en klocka'). Se *Vokalbortfall* under 3.5.2.

Konsonanter

Dialekterna från Malax i norr till Närpes i söder innehåller 24 olika konsonanter, vilket kan jämföras med standardspråkets 18. Det som gör skillnaden är *l*-ljuden och supradentalerna *d*, *n*, *s*, *t*. (Till Ivars 1988 s. 84–117, Wiik 2002 s. 54–72, 130–241 och Bruce 2010 s. 143–145 hänvisas generellt.)

Artikulationsstället ligger till grund för följande översikt av konsonanterna:

labialer, läppar	p, b, m, f, v
dental, tänder	t
alveolarer, tandvall	d, n, s, l, r, ʃ, ʧ, ɬ, ɖ, ɳ, ʂ, ʈ
kakuminal, slag mot gommen	ʈ
palatal, hårda gommen	j
velarer, mjuka gommen	k, g, ŋ
glottal, struphuvud	h

Inne i ord och i ordslut före vokal uttalas *ng*-ljudet på fornspråkligt vis som *ŋg*, således med hörbart *g* i *oŋg* 'ung', *yŋgär* 'yngre' etc.

De tre *l*-ljuden väcker störst intresse. Att tunt *l* och tjockt *l* är olika fonem framgår av ordparet *va:**l*** 'varda' eller '(politiskt) val' och *va:l* 'valfisk', där de är betydelseskiljande. Att tunt *l* och tonlöst *l* är skilda ljud framgår av ordparen *lapp* och *hlapp* 'slapp', *vahll* 'vassle' och *vall*. Det tonlösa *l*-et återges i grov ljudbeteckning med *hl*, där *h* står för tonlösheten.

Valet av tunt och tjockt *l* följer vissa regler. Ett långt *l* är alltid tunt som i *fall* 'falla', och bara tunt *l* kan stå i början av ord och efter *i*, *e*, *y* samt *ei*, *äi* och *öi*. Tjockt *l* förekommer efter övriga vokaler och dessutom i ord där skriftspråket har *rd*. Det senare har vi exempel på i ord och namn som *sjtjuö**l**få**l**k* 'skördefolk' och *Langvikfjä:**l**in* 'Långvikfjärden' (men inte i nya ord som *bård* och *rekord*). Se karta i 2.3.1.

Tonlöst *l* [ɬ] förekommer i både uddljud, inljud och slutljud. Det har för det mesta uppkommit genom att skriftspråkets *sl* har smält samman till ett enhetligt *l*, t.ex. *hlu:t* 'slut' och *hlekt* 'släkt'. Ett fornsvenskt *tl* eller *tsl* kan också vara ursprunget till uttal med tonlöst *l*, t.ex. *tjo:hl* (av *kiortl*) 'kjol', *nähllon* 'nässlan' (av *nætla*, *nætsla*) och *lihl-* 'lill-' (av *litl*, *litsl*). Det tonlösa *l*-et är svårt att uttala och ersätts i modern dialekt av *sl* eller *sjl*, t.ex. *slipp* 'slippa' eller *sjlipp*. Nya ord som *hemslöjd* och *passlig* uttalas som de skrivs. – Det förekommer också att *l* mister sin stämton och uttalas tonlöst framför *t*, t.ex. *smohltronen* 'smultronen', *syhlton* 'syltan'.

Mötet mellan tjockt *l* eller *r* och ett efterföljande *d*, *n*, *s*, *t* ger upphov till supradentala ljud som fonetiskt betecknas [ɖ ɳ ʂ ʈ]. Resultatet av assimilationen är att ord som *fult* och *surt* rimmar med varandra i uttalet, *fu:ʈ* och *su:ʈ*. Fler exempelord: *tjuö**l**d* [tjuö:ɖ] 'köld', *jä:rne* 'järnet', *fårss* 'fors', *ha**l**ss* [haʂʂ] 'hals', *bårtt* 'bort', *vo**l**tt* [voʈʈ] 'blev'. Supradentaler bildas också över stavelse- och ordgräns, t.ex. [hoå:ʂtroå:] 'hårstrå', *betä-rti:där* [betä-ʈi:där] 'bättre tider' och *vi foå:-rsi:j* [foå:-ʂi:j] 'vi får se'. Se karta i 2.3.1.

Tj-ljudet uttalas med förslag av *t* och *sj* som den ljusa varianten av *sj*-ljudet. En viss skillnad i kvalitet finns mellan *sj* i *sjö* och *fors*, [ʃ] mot [ʂ]. I inljud sammanfaller de, vilket *ryʂʂon* 'ryssjan' och *faʂʂon* 'farmor' är exempel på. *Tj*-ljudet förekommer både i början av ord och inuti ord vid norrländsk förmjukning, t.ex. *betje* 'becket' och *bettjin* 'bäcken'. Förmjukningen är levande i ord som är gamla

i dialekten, men nyord bevarar sitt hårda *k*, t.ex. *butiken*, *trafiken*, *trucken*, *baracken*. Se karta i 2.3.1.

Om *g* kan sägas att det i vissa fall ersätts av ett halvvokaliskt *w* i inljud och slutljud av ord. Det är fornsvenskans frikativa *g* (ʒ, skrivet *gh*) som har fått den här utvecklingen, t.ex. ***flu:w*** 'fluga', ***flu:wår*** 'flugor', *ju:w* 'ljuga', *ju:wär* 'ljuger', *dro:w* 'drog' och *sto:w* 'stod', t.ex. Övermark *så* ***sto:w*** *in ka:r tide nie:r i bakkan* 'så stod en karl där nere i backen'.

Framför *r* och tjockt *l* har det frikativa *g*-et skärpts till *g* och inte förmjukats till *j* som i standardspråket, t.ex. *bärg* 'bärga (hö)', *kårg* 'korg', *tal**g*** men *kårjin*, *tal**j**in* i inljud; Korsnäs *å inan vi hienda buri* ***bärg*** *så fanst it et bryö i ta:tje* 'och innan vi hann börja bärga (hö), så fanns inte ett bröd i taket (nödåret 1918)'.

Konsonantsystemet innehåller ytterligare en rad initiala konsonanter och konsonantförbindelser som har uppkommit på olika sätt:

- Skriftens *sk*, *skj* och *stj* uttalas i Korsnäs, Övermark och Närpes som *sjtj* eller *stj*, t.ex. *sjtjäid* 'sked', *sjtjuss* 'skjutsa' och *sjtjä:rnår* 'stjärnor'; Korsnäs *he va funu na* ***sjtjellsnamn*** *he* 'det var väl något skällsnamn, det'.
- Skriftens *hj* uttalas i Övermark–Sideby som *sj* i *sjo:n* 'hjon', *sjo:rtron* 'hjortron' och *sju:l* 'hjul'; Närpes *e va åm voå:rän*, *e blomma* ***sjo:rtronän*** 'det var om våren, det blommade hjortronen'. Samma uttal har adverben *hädan* och *här* fått: först har *ä* blivit *iä*, och sedan har *hiädan*, *hiär/hiärn* blivit *sja:n* samt *sjie:r*, *sjär*, *sjenn* och *sjennar*.
- Gammalt *hv* har i samma område utvecklats till *kv*, i formord som *kva* 'vad' (av *hvad*), *kvadan* 'varifrån', *kvann* 'var', *kvartt* 'vart' men också i innehållsord som *kval**p*** 'valp' och *kvisk* 'viska'; Lappfjärd ***kemm*** *veit* ***kva*** *tä: kann va:* 'vem vet vad där kan vara'.
- Skriftens *tv* uttalas som *kv* i ord som *tvara* 'röra om i gryta', *tvilling*, *tvinna*, *tvätta*. Bäst belagt är *kv-* i Malax, Korsnäs och Lappfjärd; Korsnäs *vi fie no:w va försikti me hede* ***kvettase*** 'vi fick nog vara försiktiga med det där (golv)tvättandet' och Lappfjärd *hede* ***stokvettase*** *sku va föst* 'det där stortvättandet skulle vara först (i midsommarstädningen)'.
- Skriftens *skv* uttalas som *sv* i ord som *skvalpa*, *skvallra*. *Sv-* uppträder från Björköby i norr till och med Närpes i söder, t.ex. Närpes *å boå:tin så foll me fål**k** så e bare* ***sval**pa* *uvi*

Karta 12. Gammalt *hv-* i svenska och norska dialekter. I största delen av Norge bevaras *hv-* som *kv-*, i några norska och svenska dialekter som *gv-*. I Finland är *kv-* begränsat till södra Österbotten och östra Nyland, men har tidigare funnits också i Houtskär och västra Nyland. – Efter karta 11 i Bandle 1973, Ivars 1988.

'och båten så full med folk, så det bara skvalpade (vatten) över (relingen)'.

- Skriftens *gn* uttalas som *kn* i ord som *kna:g* 'gnaga', *kni:d* 'gnida' och *knäll* 'gnälla'; Närpes *di* ***knäid*** *så e bare å**l**va* 'de gned (hartsfiol) så det bara ulvade (dvs. tjöt)'.
- Skriftens *dj* uttalas liksom i sverigesvenska utan hörbart *d* i *ju:p* 'djup', *ju:r* 'djur', t.ex. Närpes *he ska ju* ***ju:rän*** *ha täide pie:ronän å, häile vintrin* 'det ska ju (hus)djuren ha den där potatisen också, hela vintern'.

Framför allt märks *kv-*, en förbindelse som vi av karta 12 kan se är gemensam för Sydösterbotten och största delen av Norge.

3.5.2 Formlära

Vokalbortfall

I södra Österbotten har bortfallet av slutvokaler gått längre än någon annanstans i Finland. Mest omfattande har vokalbortfallet varit i ett område som sträcker sig från Malax i norr till Närpes i söder, för där har praktiskt taget varje slutvokal som inte från tidigare var skyddad av en efterföljande konsonant fallit bort. Att slutvokalen står kvar i ordformer som *hefte* (av *häfte-t*) och *kalla* (av *kalla-t*) beror således på att den har varit skyddad för bortfall av *t*-et på slutet. Hur apokopen har drabbat olika formkategorier belyses med exempel från Närpes:

- svaga maskuliner: *in ha:g* 'en hage', *in bakk* 'en backe', *in gåbb* 'en gubbe' etc.
- svaga femininer: *en stu:g* 'en stuga', *en kvinn* 'en kvinna', *en vagg* 'en vagga' etc.
- neutrer på *-e*: *e stykk* 'ett stycke', *e di:k* 'ett dike' etc.
- bestämd pluralis, maskuliner: *hagan* 'hagarna', *gåbban* 'gubbarna'; femininer *byö:kren* 'böckerna', *vaggår* 'vaggorna' där *år*-ändelsen kan vara ursprunglig som bestämd pluralform; neutrer: *styttjen* 'styckena' etc.
- adjektiv, bestämd böjning: *hande* ***sto:r*** *sko:jin* 'den där stora skogen', *täide* ***sto:r*** *sko:gan* 'de där stora skogarna' etc.; obestämd pluralis ***sto:r*** *sko:gar* 'stora skogar' etc.

- adjektiv, komparativ: *vakkran* 'vackrare', *betär* 'bättre', *mindär* 'mindre' etc.
- infinitiv: *jie:t* 'äta', *skratt* 'skratta', *ga:ldär* 'gallra' etc.
- preteritum, svaga verb: *ta**l**a* 'talade', *jömd* 'gömde', *räist* 'reste', *bodd* 'bodde' etc.
- presens particip: (komma) *tagand* 'tagande', *dra:gand* 'dragande' etc.
- räkneord, grundtal: *fy:r* 'fyra', *ått* 'åtta', *ni:j* 'nio', *ti:j* 'tio', *elv* 'elva', *treti* 'trettio' etc.
- räkneord, ordningstal: *tridi* 'tredje', *fjä:**l*** 'fjärde', *femt* 'femte', *sjett* 'sjätte' etc.
- pronomen: *all* 'alla', *nagär* 'några'; possessiva *mi:n* 'mina', *ti:n* 'dina' etc.

Mest anmärkningsvärt är vokalbortfallet i *bakk* och *vagg*. Liknande *apokopemål* ("nollmål") möter vi på Öland och i norra Värmland i Sverige, på Jylland i Danmark och i Nordland i Norge. Se karta 8. (Pamp 1978 s. 63, 89; Skjekkeland 1997 s. 76–79.)

Vokalbortfallet har en parallell i, kanske rent av ett samband med, de sydvästfinska dialekterna vid Bottenhavskusten. Där är det speciellt Luvia som utmärker sig för att tappa vokalen i ord som i skrift slutar på vokal: *ol* (av *olla*) 'vara', *opet* (av *opetti*) 'undervisade'. Ett resultat av dialektkontakt svenska–finska under medeltiden? (*Suomen murrekirja* s. 34 f.)

Substantiv

I södra Österbotten är genuskänslan levande. De tre genusen markeras tydligt med ändelsen i bestämd singularis, som är *-in* och *-an* i maskulinum, *-en* och *-on* i femininum och *-e* i neutrum. Den motsvaras av obestämda artikeln som är *in* i maskulinum, *en*/*än* i femininum och *e* i neutrum, t.ex. ***in** sto:**l*** 'en stol', ***en** bo:k* 'en bok', ***e** gå**l**v* 'ett golv'. Varje nytt ord som lånas in i dialekten får ett genus och omtalas med *han*, *hon* eller *he* 'det'. (Till Ivars 1988 s. 138–152 och Wiik 2002 s. 274–309 hänvisas generellt.)

Exempel som belyser genustillhörigheten: Korsnäs *men **bo:den**, **hon** je bårtt* 'men (visthus)boden, den är borta'; Närpes ***gröitin han** jetär ja int änn i denna da:g* 'gröten, den äter jag inte än i denna dag', *he va åm **krigsvintrin** hedenar* 'det var om krigsvintern, det där', *å*

så fo:r vi häim tå e a vuri ***än stånd*** ’och så for vi hem då det hade varit en stund’.

I böjningen framträder de tre grupperna Malax, Närpes och Lappfjärd rätt tydligt, samtidigt som de delvis går in i varandra. Böjningen i obestämd och bestämd form singularis och pluralis belyses med orden *båt*, *präst*, *hage*, *grind*, *docka*, *band* och *öga*:

	Malax
mask.	bå:t, bå:ti, bå:tar, bå:ta
	prest, presti, prestär, prestre
	ha:g, haga, hagar, haga
fem.	grind, grinde, grindar, grinda
	dåkk, dåkko, dåkkor, dåkkona
neutr.	b:and, b:ande, b:and, b:ande
	yöga, yöga, yögon, yögona

	Närpes, Pörtom, Övermark, södra Korsnäs
mask.	boå:t, boå:tin, boå:tar, boå:tan
	prest, prestin, prestär/er, presten/ren
	ha:g, hagan, hagar, hagan
fem.	grind, grinden/än, grindar, grindan
	dåkk, dåkkon, dåkkår, dåkkår
neutr.	ba:nd, ba:nde, ba:nd/är, ba:nden/än
	yö:ga, yö:ga, yö:gon, yö:gon/en

	Tjöck, Lappfjärd, Sideby
mask.	boåt, boåtin, boåtar, boåtan
	prest, prestin, prestär, presten/ren
	haga, hagan, hagar, hagan
fem.	grind, grinden, grindar, grindan
	dåkkå, dåkkon, dåkkår, dåkkår
neutr.	ba:nd, ba:nde, ba:nd, ba:nden
	yöga, yöga, yögon, yögon

Bortfallet av *-n* i slutljud är en typisk Malaxmarkör gentemot grannarna i söder: *grinde* mot *grinden*, *haga* mot *hagan* osv. Pluralböjningen *dåkkor*, *dåkkona* skiljer Malax från dialekterna i söder, och slutvokalen i *haga* 'hage' och *dåkkå* 'docka' skiljer Tjöck, Lappfjärd och Sideby från grannarna i norr. Uttalet av ändelserna *-en*, *-er* och *-or* varierar. I Övermark samt i norra och västra Närpes uttalas *-en* med öppet *ä* mot *e* för övrigt, *grindän–grinden*, *ba:ndän–ba:nden*. Malax har pluraländelsen *-or* mot *-år* för övrigt, *vekor–vikår*. Petalax, Pörtom och Korsnäs uttalar *-er* med slutet *e* mot *-är* för övrigt, *prester–prestär*.

Speciellt för området Malax–Närpes är som vi ovan sett vokalbortfallet i grundformen av svaga maskuliner och femininer: *bakk* och *ha:g*, *dåkk* och *stu:g*. Exempel: Övermark *on tjyö:ft än* ***stu:g*** *sjennar vör Tu:navie:jin* 'hon köpte en stuga här vid Tunavägen'.

Typiskt sydösterbottniskt (Petalax–Sideby) är formsammanfallet i pluralis hos svaga femininer. Formen *dåkkår* kommer därmed att uttrycka både obestämd och bestämd betydelse, 'dockor' och 'dockorna'; *toå:sje* ***storgröbbår*** 'de här storflickorna (dvs. ungmörna)', *toå:rde* ***sånhustrår*** 'de där sonhustrurna'. Exempel: Närpes *di ha: ju tåldde* ***hondrali:tärstånnår*** *ynjy* ***stu:prännår*** *å to: va:r åp vattne* 'de hade ju sådana där hundraliters tunnor under stuprännorna och tog vara på (regn)vattnet'.

Typen *präst* varierar i bestämd pluralis mellan *prestren* och *presten*. I Malax–Pörtom är det vanligt med *r*-form (*toma:tren*), medan Närpes har *r*-lös form (*toma:ten*). Ord av typen *klass*, *kurs*, *präst* pluralböjs i Bergö och Pörtom med *ar*-suffix, t.ex. Pörtom *ja a no: ga: na* ***kurssar*** 'jag har nog gått några kurser'.

Till följd av apokopen böjs neutrer av typen *hus* och *dike* på samma sätt. Neutrerna kan sakna ändelse eller ta ändelse i pluralis. Den ändelselösa varianten väljs efter räkneord och *många*, *flera*, t.ex. *tvoå:* ***oå:r*** 'två år', och *er*-varianten i fall där den plurala betydelsen annars inte skulle framträda tydligt, t.ex. Pörtom *he va så tett oå: alla koå:kar å* ***hu:ser*** *å alla sårtter så* 'det var så tätt av alla kåkar och hus och alla sorter, så', Närpes *vi ha: ju våra* ***smoltronställär*** 'vi hade ju våra smultronställen' och *he va mytjy oli:ka* ***ru:mär*** 'det var mycket olika rum'. (Ahlbäck 1946 s. 68 f.)

Till *öga* och *öra* har Malax i bestämd pluralis en längre form *yögona*, *yörona* mot *yögon* och *yöron* i söder, t.ex. Korsnäs *he va skoldan å rentår uvi* ***yöron*** 'det var skulderna och räntorna över öronen',

Övermark *e e no: värr åm an ska a mista boå:d* ***yö:gon*** 'det är nog värre om han skulle ha mist båda ögonen' och Lappfjärd (påsktrollen bar mask) *fö* ***yögon*** 'för ögonen (dvs. ansiktet)'. (Ahlbäck 1946 s. 138.)

Genitiv bildas alltid med ändelsen *-as*. Mest används den på egennamn och ord som betecknar personer, t.ex. Övermark *he va* ***granninas*** *boå:d påjkan mie: tå å* 'det var grannens båda pojkarna med då också'. Gårdar och gårdsfolk kan namnges med genitiv, t.ex. Närpes *ja bru:ka ga snett uvi oå:kran tå ja jie: ti* ***farfaras*** 'jag brukade gå snett över åkrarna då jag gick till farfars (gård)'. Genitiven lever också kvar i vissa stående uttryck med *till*, såsom Lappfjärd *å tå treffa ja an en ga:ngg tå ja va* ***ti stass*** 'och då träffade jag honom en gång då jag var till stads' och *så fo: tjiston* ***ti vedäs*** 'så for kistan till väders'.

Adjektiv

I området Malax–Övermark är adjektivens kongruensböjning starkt förenklad. Där skiljer man i singularis bara mellan *stor* och *stort*, t.ex. Korsnäs *ova:nlit* ***gro:w*** *sko:g* 'ovanligt grov skog', *int en* ***kläin*** *tann* 'inte en klen tand' men *e* ***sto:rt*** *fa:t* 'ett stort fat'. I Närpes finns det däremot rester kvar av gammal genuskongruens, och bäst bevarad är genuskongruensen i Tjöck, Lappfjärd och Sideby, se 3.5.3. Se även karta 10 i 3.3.3. (Till Wiik 2002 s. 344–360 och Ivars 2010 s. 109–115 hänvisas generellt.)

Vid kongruens i obestämda nominalfraser i singularis markeras maskulinum med *an-*, femininum med *on-* och neutrum med *t-*suffix, i pluralis traditionellt med nollsuffix. Mönstret (i fraser med *gård*, *stuga*, *hus* som huvudord) ser i modern Närpesdialekt ut så här:

MASK.	in sto:r(an) goå:**l**, hande sto:r goå:**l**in, sto:r(a) goå:**l**ar, täide sto:r goå:**l**an, största goå:**l**an
FEM.	en sto:r(on) stu:g, honde sto:r stugon, sto:r(a) stugår, toå:rde sto:r stugår, största stugår
NEUTR.	e sto:rt hu:s, hede sto:rt hu:se, sto:r(a) hu:sär, täide sto:r hu:sen, största hu:sen

Parentesen runt *-an* och *-on* anger att de förekommer mer eller mindre sporadiskt och ofta då i stående uttryck. Genuskongruensen är med andra ord under upplösning, och det kan till en del förklaras med en strävan efter större tydlighet i talet. Det finns ett behov av att skapa åtskillnad mellan komparativ och maskulint böjda adjektivattribut,

två formkategorier som traditionellt är homonyma, likljudande, så att *in **fi:nan** tregål* beroende på sammanhanget skulle betyda antingen 'en fin trädgård' eller 'en finare trädgård'.

Det är därför ingen tillfällighet att genuskongruensen är bäst bevarad hos adjektiv som kompareras oregelbundet (*lång*, *stor*), t.ex. ***la:nggan** vie:g* 'lång väg', *en **la:nggon** ra:d* 'en lång rad' och *han ha:g in tå**l**dde **sto:ran** amerika:narhatt* 'han hade en sådan där stor amerikanarhatt'. Den böjda formen verkar ibland ha en emfatisk funktion. Den ger eftertryck i fraser som Närpes *he va **en ga:mbäl halton kvinn** såm sjtjött hede hotelle* 'det var en gammal halt kvinna som skötte det där hotellet' och *kva sku ti va nöjd ti va i:j **en ka:ldon bastu*** 'vad skulle de (dvs. fåren) vara nöjda att vara (gömda) i en kall bastu'. Exempel på kongruens i neutrum är *na lete **doå:lit** sammvet* 'något lite dåligt samvete' och ***sto:rt** brölåp* 'stort bröllop'.

I obestämd pluralis ska adjektivet regelrätt sakna ändelse till följd av apokope, men i modern dialekt förekommer variation, pluralböjning med och utan *-a*, t.ex. *å ja minns di ha: **kvi:ta** pelargo:når boå: tvoå:* 'och jag minns de hade vita pelargoner båda två (dvs. både farmor och mormor)' men också ***bräid** strie:ndär* 'breda stränder' och ***tårr** såkkar* 'torra sockar (dvs. strumpor)'. Ändelse-*a* kan också användas emfatiskt, för att framhålla en viss egenskap. Så är fallet när en kvinna i Korsnäs berättar om timret som stugan hon bodde i var uppförd av, dvs. *he va så **gro:va, starka** å **fri:ska** ståkkar* 'det var så grova, starka och friska stockar'. Formen kan växla i ett och samma yttrande, beroende på om egenskapen är framhävd eller inte, t.ex. Korsnäs *men vi vievd **ny:** mattår en gangg vartt oår, så vi ha: **ny:a** mattår* 'men vi vävde nya mattor en gång vart år, så vi hade nya mattor (till jul)'.

Normalt böjs adjektivet inte i bestämdhet vid maskulina och feminina substantiv, t.ex. Närpes *honde **ny:j** bro:wen* 'den där nya bron', *toå:rde **sto:r** dö:rnan* 'de där stora dörrarna'. Vid neutrer kongruerar adjektivet däremot med *-t* även i bestämda fraser, vilket kan vara en sentida företeelse i dialekten, t.ex. Närpes *hede **kvitt** lärfte* 'det där vita lärftet' och *he va konnangnan såm ha: hede **kvasst*** 'det var kornagnarna som hade det där vassa (dvs. borst)'.

Formvalet i bestämda fraser växlar till en del med typ av adjektiv och betoning. I fasta fraser där både adjektivet och substantivet är framhävda tar adjektivet en ändelse som i Närpes är försvagad till *-e*, t.ex. ***sto:re** vie:jin* 'stora vägen (dvs. landsvägen)', *he va rektit **blan-***

ke *i:sin* 'det var riktigt blanka isen (dvs. glanskis)', *åm e valtt* ***ka:lde*** *vintrin* 'om det blev kalla vintern'. Också *hel*, *ren*, *rätt* och *själv* samt korta superlativer tar ändelse, t.ex. Korsnäs *he ska va* ***räina*** *taljin* 'det ska vara rena talgen (till ljusstöpning)', ***sista*** *varve* 'sista varvet' och Närpes ***räine*** *närpes* 'rena Närpes(språket)', ***reta*** *vie:jin* 'rätta vägen', ***sjölva*** *fa:n* 'själva fan'.

En grupp adjektiv som inte böjs i vare sig numerus eller bestämdhet är de typiskt sydösterbottniska adjektiven på *-åt*, t.ex. Närpes ***kråkåt*** *ga:nggar* 'krokiga (trädgårds)gångar' och *täide* ***kråkåt*** *ga:nggan* 'de där krokiga gångarna' samt Lappfjärd ***krånglåt*** *ti:där* 'krångliga tider' och ***reinåt*** *såmarar* 'regniga somrar'.

Adjektiven kompareras med ändelserna *-an* och *-ast*, dvs. *ri:kan* 'rikare', *ri:kast* 'rikast'. *An*-komparativen, som går tillbaka på en fornsvensk form *sannane* 'sannare', är utbredd i ett område som sträcker sig från Vöråtrakten i norr till Närpes i söder. Exempel från Närpes: *ja voltt* ***bly:gan*** *tå ja voltt* ***ga:mblan***, *elå voltt ja* ***la:tan*** *å* 'jag blev blygare då jag blev äldre, eller blev jag latare också (att uppträda på skolfester)', *he a nu bru:ka ställ se såm* ***bilian*** *he* 'det har nu brukat ställa sig som billigare, det'. (Wessén I s. 98.)

Pronomen

De personliga pronomenen har en betonad och en obetonad variant som i följande uppställning skiljs åt med snedstreck. De återges som de används i subjekts- och objektsform i Närpesdialekten:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, tu/du eller et, han/an, hon/on, he/e, vi/vi, ni/ni, ti/di, toå:r/dår, tåm/dåm
OBJEKTSFORM	mie:g/me, tie:g/de, hånåm eller han/an, henar eller hon/on, he/a, oå:s/ås, edär/är, ti/di, täi, toå:r, tåmm/dåm

Användningen av de personliga pronomenen (samt reflexiva, reciproka, possessiva, demonstrativa, relativa, interrogativa, indefinita) beskrivs ingående i Ivars 1988. (Ivars 1988 s. 166–185 generellt.)

Speciellt värd att lägga märke till är den obetonade varianten av 'du'. *Du* och *et* förekommer med geografisk fördelning, så att *du* hör till området Malax–Övermark och *et* till Korsnäs samt Närpes–Sideby. *Et* förekommer i huvudsatser med omvänd ordföljd (verb + subjekt), och är speciellt vanligt i frågesatser. I bisatser har det sin

placering efter inledaren. Exempel från Närpes: *Kva vill* ***et*** *vie:t na mäir tå?* 'Vad vill du veta något mera då?', *han bodd bräivär tåmm, åm* ***et*** *väit, i Bekkli:den* 'han bodde bredvid dem, om du vet, i Bäckliden'. *Tanas* ***et*** *så nåkkas* ***et*** 'sträcker du på dig så når du upp' är ett talesätt som brukar citeras som exempel på Närpesspråk. (FO I *et* s. 590.)

Du kan liksom *han* användas i den obestämda betydelsen 'man', t.ex. Övermark *huö:rd* ***du*** *e va arbete därhäim så fo:r* ***du*** *ju häim* 'hörde du (att) det var arbete där hemma, så for du ju hem (från Sverige)'. Betydelsen 'man' är belagd på olika håll i Finland och förefaller bli allt vanligare i svenskan. (FO I *du* s. 504 f.; SAG 2 s. 264.)

Malax, Bergö, Petalax, Pörtom och Korsnäs avviker från de sydligare målen genom sina betonade *g*-former av *du*, *vi*, *ni*, alltså *tö:g*, *ve:g*, *ne:g* och liknande, t.ex. Pörtom *boå:nen fie: säij* ***tuög*** *åt fa:r sänn* 'barnen fick säga du åt far sin'.

Hela området har *a* som obetonad objektsvariant till *he*, t.ex. Närpes *hon ta***la** *åmm* ***a*** *hon tå* 'hon talade om det, hon då' och Lappfjärd *vi minns it na: oåv* ***a*** 'vi minns inte någonting av det'.

I tredje person pluralis är formrikedomen stor. I maskulinum och neutrum är subjekts- och objektsformerna *ti* eller *täi*, obetonat *di*. De används också könsneutralt med syftning på både män och kvinnor. I femininum är motsvarande former *toå:r* och *dår*. I Närpes har *tåmm*, obetonat *dåm*, en speciell funktion. Den varianten används nämligen för att syfta på personer som man nyss har talat om och nämnt vid namn. I Pörtom och Korsnäs används oberoende av genus *täi* med obetonat *di* som subjekt, och *täi* med obetonat *dåm* som objekt. Lappfjärd har generaliserat *dom*, se 3.5.3.

Efter mönster från Sverige förekommer det (hos yngre talare) att *dom* används generellt som subjekt: – *Tå fie:* ***di*** *jyö:m se åp nytt?* – *Tå fie:* ***dåm*** *jyö:m se åp nytt.* '– Då fick de gömma sig på nytt? – Då fick de gömma sig på nytt (i gömlek).'

Den betonade varianten av de personliga pronomenen är i flitigt bruk vid dubblering efter satsen. Av följande exempel framgår också att objektsformen används vid jämförelse med *som* (och *än*): Närpes ***tu*** *kann jie:r* ***he*** *tå* 'du kan göra det då', ***han*** *e såm* ***mie:g han*** 'han är som mig, han', ***on*** *je i Svärje* ***hon*** 'hon är i Sverige, hon', *no: jie:g* ***e*** *ju både* 'nog gick det ju budet (om *tjyvdans*, vid nöjesförbud under kriget)', ***he*** *va mittmo:t* ***oå:s*** *tennar tär vie:jin gräinas* 'det var mittemot oss, där där vägen grenar sig', ***di*** *tykkt ju* ***e*** *va ro:****l****it* ***täi*** 'de tyckte ju det var roligt, de', ***dår*** *bru:ka ju koå:rd å spinn* ***toå:r*** 'de bru-

kade ju karda och spinna, de', ***dåm*** *va jift* ***tåmde*** *boå:d* 'de var gifta (med varandra), de där båda (lärarna)'.

Verb

Verbböjningen påverkas framför allt av av apokopen, den fallna slutvokalen i infinitiv, preteritum och presensparticip. Bortsett från skiftningar i uttalet är verbböjningen rätt enhetlig i området som helhet. Böjningen illustreras med Närpesverben *vakna*, *tycka*, *breda*, *bry*, *bita*, *bryta*, *rinna*, *dragas* 'retas' (enligt Ivars 1988 s. 119–138):

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
vaken	vaknar	vakna	vakna
tykk	tykkär	tykkt	tykkt
bräid	bräidär	brädd	brädd
bry:j	bry:r	brydd	brydd
bi:t	bi:tär	bäit	biti
bry:t	bry:tär	bröut/brö:t	bruti
rinn	rindär	rann	rånni
dra:ks	dra:ks	drokst	droksti

Infinitiven saknar genomgående slutvokal, t.ex. Närpes *sjenn valtt e ti* ***byri skoå:d*** *gåbban* 'här blev det att börja skåda gubbarna (dvs. se på foton)', *he va no: ti* ***ligg*** *i:j* 'det var nog att ligga i'. När bortfallet av slutvokalen ger upphov till en icke tillåten konsonantförbindelse i slutljud (*pn*, *tn*, *sn*, *kn*, *kr*, *tr*, *bl* etc.), skjuts en vokal in och bildar en ny stavelse, således *vakna* > *vakn* > *vaken*. Exempel: *ja kann no:* ***reken*** *opp alliho:p* 'jag kan nog räkna upp allihop'. En annan förändring som har skett med förlusten av slutvokalen är förlängningen av stamvokalen i kortstaviga verb, t.ex. *skoå:d* (men *skådar*) 'skåda'. – Se även *Kvantitet* och *Vokaler i obetonad stavelse* under 3.5.1.

Hos verb av typen *tycka* och *breda* varierar uttalet av presensändelsen internt. I Petalax, Pörtom och Korsnäs uttalas den *-er*, för övrigt *-är*, alltså *tykker* mot *tykkär*. Verb som slutar på *-s* saknar ofta ändelse i presens, dvs. presens *-r* har fallit samman med *s* i t.ex. Närpes *en ga:ngg i oå:re je ja u:t å* ***räis*** 'en gång i året är jag ute och reser', *tie:r* ***veks*** *di vilt* 'där växer de (dvs. blåsipporna) vilt'.

Typen *bry*, dvs. verb med lång stamvokal, har supinum på *-dd*, t.ex. Övermark *e a vuri betär åm an itt a* ***brydd*** *se i: di* 'det hade varit

bättre om han inte hade brytt sig i dem'. Typen *tycka* har supinum på *-t*, *tykkt* 'tyckt', och typen *bygga* supinum på *-d*, *byggd* 'byggt'.

S-verben bildar infinitiv och presens med *-as*, *-es*, *-s* (*kallas*, *ly:des* 'lyssna, lyssnar', *synns* 'synas, syns'), preteritum med *-ast*, *-est*, *-st* (*kallast* 'kallades', *lyddest* 'lyssnade', *sångst* 'syntes'), supinum med *-ast*, *-est*, *-st*, *-sti* (*kallast* 'kallats', *lyddest* 'lyssnat', *huö:rst* 'hörts', *sångsti* 'synts').

Exempel på verbböjning: Korsnäs *tå* ***ba:r*** *di inn in hal**m**tjärv å* ***bredd*** *på gå**l**ve* 'då bar de in en halmkärve och bredde på golvet (till jul)', *ja tenn a he* ***stäiji*** 'ja, där har det (dvs. bordet) stått'; Närpes *he ska* ***tagas*** *va:r oå:p* 'det ska tas vara på', *vi* ***fåljes*** *oå:t* 'vi följs åt', *ja* ***tri:vdest*** *no: tie:r* 'jag trivdes nog där', *he a no: itt* ***fånsti*** *na ti:d ti he int* 'det har nog inte funnits någon tid till det, inte'; Lappfjärd *he va mu**l**it å så it so:**l**en* ***sångst*** *na: it* 'det var mulet också, så inte solen syntes något, inte'.

Imperativen har samma form som infinitiven, också i pluralis. Pluralformen ***Gaen*** *u:t å målk nu!* 'Gån ut att mjölka nu!' har således gått ur bruk. Imperativen omskrivs också med *skola*, *varda* och *må nu*, t.ex. Närpes *Nä: hon* ***ska*** *et* ***ga skoå:d****, en gangg!* 'Nej, den ska du gå och skåda, en gång!', *Ni* ***va:l kast*** *är i:j!* 'Ni må kasta er i (i släden)!' och Lappfjärd *Du* ***må nu ga*** *å* ***spenn i:****!* 'Du må nu gå och spänna i (hästen)!' (FO IV *må* v. 1 s. 463 f.; Ivars 2010 s. 237–239.)

Presensparticip förekommer främst i fraser med *komma*, t.ex. Närpes *så* ***kåmbär*** *an* ***i ru:sand*** *mo:t ås* 'så kommer han i rusande mot oss' och Lappfjärd *å ja* ***kåmbä tjuörand*** *tenn men ja tjuöt sakta bare* ***i masierand*** 'och jag kommer körande där, men jag körde sakta, bara i marscherande (dvs. i promenadtakt)'. (Ivars 2010 s. 145 f.)

Perfektparticipet har samma form som supinum. Det har en speciell användning i omskriven passiv med *varda*, t.ex. Närpes *äin gangg* ***voltt*** *ja* ***biti*** *oå: hande* 'en gång blev jag biten av den där (hunden)' och *ie:n goå:**l** a* ***va:ri nie:rrivi*** 'en gård har blivit nerriven'. Det är också vanligt i vad vi kan kalla *vara-*, *ha-* och *få*-konstruktioner. *Vara-* och *ha*-konstruktionerna kan omskrivas med perfekt eller pluskvamperfekt, som de ingår i ett intrikat samspel med. (Ivars 2010 s. 157–169, särskilt s. 166–168.)

PERFEKT OCH PLUSKVAMPERFEKT

Tidsformerna perfekt och pluskvamperfekt (*har*, *hade kommit*) har visat sig ha en begränsad användning i levande tal. Desto mer används *vara* och *ha* + perfektparticip för att ange typ av aktion med avseende på tidsliga egenskaper (*aspekt*): *vara*-konstruktionen uttrycker tillstånd och *ha*-konstruktionen resultatet av en handling. En *få*-konstruktion används dessutom för att ange önskat resultat av en handling. (Ivars 2010 s. 157–163.)

Vara-konstruktionen förekommer vid både transitiva och intransitiva verb och anger det bestående *tillståndet* efter en tidigare verbhandling, t.ex. Korsnäs *å tå* ***va*** *ju kåjjon* ***bårttrivi*** 'och då var ju kojan bortriven' samt Närpes *han* ***e*** *no: övärjivi* 'den (dvs. platsen med sjöbodarna) är nog övergiven' och *tå* ***va*** *ju mjö**l**kf**l**askår* ***frusi*** *fö ås* 'då var ju mjölkflaskorna frusna för oss (dvs. mjölken hade frusit under den långa skolvägen)'. (Jämför *di a övärjivi an* 'de har övergivit den' och *mjö**l**kf**l**askår a frusi fö ås* 'mjölkflaskorna hade frusit för oss'.)

Ha-konstruktionen förekommer vid transitiva verb och anger *resultatet* (eller det uteblivna resultatet) av en handling, t.ex. Närpes *di* ***ha:v*** *int honde ny:j bro:wen* ***laga*** *tå* 'de hade inte den där nya bron lagad (dvs. byggd) då' och Lappfjärd *dåm* ***ha:*** *opp ieldin* ***laga*** *åp hede grånne* 'de hade upp elden lagad på det där grundet'. (Jämför *di a itt laga honde bro:wen tå* 'de hade inte byggt den där bron då'.)

Få-konstruktionen, *få* (+ adverb) + objekt + perfektparticip, anger något som man vill lyckas eller har lyckats uppnå; Korsnäs *he sku nu int va na hieft ti* ***få*** *nier a* ***täiji*** *heldär* 'det skulle nu inte vara något hävt att få ner det (dvs. hustimret) taget heller'; Närpes *han a kona arbeta ha**l**va da:jin inan an* ***fie:*** *opp a* ***rädd*** 'man hade kunnat arbetat halva dagen innan man fick upp det rett (dvs. trassligt fisknät)', *å så ska e ju va hästan åm an ska* ***få*** *na:* ***plo:ga*** *å* ***harva*** *å* ***tjuö:rt*** 'och så skulle det ju vara hästarna, om man skulle få något plogat och harvat och kört'; Lappfjärd *hon koåm å jä**l**pt me så vi* ***fie*** *åkring hestin* ***vend*** 'hon kom och hjälpte mig så vi fick hästen omkring vänd'.

Konjunktiven lever kvar i vissa fraser som uttrycker känslor: *bevare oss*, *välsigne mig* och *fy vale*, t.ex. Korsnäs *Ja* ***beva:r*** *ås vilket yöde få**l**tje ha:v tå!* 'Ja, bevare oss, vilket öde folket hade då!', *Jasså hede fy:* ***vali*** *ga:r!* 'Jaså, det där (dvs. bandspelaren) fy vale går!' och Lappfjärd *Gu:d* ***velsi:n*** *me!* 'Gud välsigne mig!' Konjunktiven omskrivs i önskesatser med *må* och *varda*, t.ex. Korsnäs *ja tenkt hon* ***va:r*** *försyök ga:* 'jag tänkte hon må försöka gå', Lappfjärd *hon* ***månu*** *it koåm i* 'måtte hon inte komma, inte'. (Ivars 2010 s. 247.)

3.5.3 Tjöck, Lappfjärd och Sideby

Tjöck, Lappfjärd och Sideby kallas med Olav Ahlbäcks ord för en dialektgrupp i *tredje planet*. Gruppen har nämligen sin historiska bakgrund i den nya kyrksocken som bildades år 1607 och kom att omfatta Lappfjärd med Tjöck och Sideby, sydligast inom den gamla modersocknen Närpes. Egen församling blev Sideby 1860, Kristinestad med Tjöck så sent som 1897. Resultatet av den gemensamma historien är en gemensam dialekt som talas med små inbördes variationer men som avtecknar sig tydligt mot Närpes i norr. Sedan 1973 hör de tre tidigare primärkommunerna till staden Kristinestad, som grundades 1649. (Ahlbäck 1983 s. 556; *Uppslagsverket Finland* 3 art. *Kristinestad* s. 116 f., 4 art. *Sideby* s. 419.)

Det är olikheterna gentemot Närpesdialekten som står i fokus i det följande. Om inte annat anges kommer exemplen från Lappfjärd, som beskrivs med avseende på ljud- och formsystem i Ivars 1996 och med avseende på olikheter mot Närpes i Ivars 2010. (Ivars 1996 s. 42–51, 2010 s. 15 f. generellt; Sidebymålet presenteras i Holmberg 1986.)

Uttal

I Tjöck, Lappfjärd och Sideby anses man inte tala så ”brett” som i Närpes. Det vill säga att man talar mer på *e* där närpesborna talar på *ä* [æ]: man säger *brenn*, *stell* och *jehlgå**l*** ’gärdsgård’ och inte *bränn*, *ställ* och *jählgå**l***, och man säger *hest* och *hett* och inte *häst* och *hätt* ’hett, hette’ som i Närpes. Exempel: *hon **hett** Fi:a honde menisjon* ’hon hette Fia, den där människan’, *tå fo: vi inn i Skaftongg åp et **stell*** ’då for vi in i Skaftung på ett ställe’, *å best e va: ka:r så börja **hestin** b**l**oås, å han b**l**oåst så tu:sans ka:r* ’och bäst det var, karl, så började hästen blåsa, och han blåste så tusans, karl (i möte med övernaturligt väsen)’.

Det förekommer att ord som *hoppa* och *kopp* uttalas med sluten *o*-vokal, *hopp* och *kopp*, utan att öppnas till *håpp* och *kåpp* som i Närpes, t.ex. Sideby *loppå* ’loppa’ samt Lappfjärd *han bare **hoppa** å han va i fyllon tå* ’han bara hoppade och han var i fyllan då’ och *ja fikk no: en **halvkopp** ja å* ’jag fick nog en halvkopp (dvs. kaffekask), jag också’. Jämför Sastmola och Vittisbofjärd i 3.5.4, Korpo i 5.3.1 och östra Nyland i 6.5.1.

Till den mindre ”breda” karaktären bidrar också uttalet av gammal *ei*-diftong som *ei* och inte som *äi* som i Närpes, *stein* mot *stäin*

osv. De gamla diftongerna lever alltså kvar, men förenklade till två (*ei*, *öi*) mot tre (*ei*, *öi*, *öu*) i Närpes. Exempel på diftonger i en berättelse om midsommarseder: *å tå sku e leggas* ***einri:se*** *tä gå**l**ve va ba:t* 'och då skulle det läggas enriset där golvet var bart', *å tå sku e va* ***röinkvistan*** *i fönstre* 'och då skulle det vara rönnkvistarna i fönstret', *å ti:t jie vi tå åm* ***löidaskvieldin*** 'och dit gick vi då om lördagskvällen'.

Bara de långa *e*-, *å*- och *ö*-ljuden diftongeras sekundärt, t.ex. *vieg* 'väg', *jieg* 'gick', *ield* 'eld', *koåm* 'kom', *froåg* 'fråga', *goå**l**in* 'gården', *iendan* 'ändan', *åi* ***syöta*** 'oj, söta'. En olikhet mot Närpes är att *ö* framför *r* blir *uö* och inte *yö*, t.ex. *tjärrfuöre* 'kärrföret', *tjuör* 'köra'. En annan olikhet är att långt *ä* framför *r* bevarar sitt öppna uttal i ord som *tä:r* 'där', *jä:r* 'göra' och *bjä:r* 'bära', t.ex. *he* ***jä:r*** *he* 'det gör det' och *så va dåm* ***tä:r*** *åp et grånn tå* 'så var de där på ett grund då'. Det sluts och diftongeras alltså inte till *tie:r* etc. som i Närpes.

Bymålen i Dagsmark och Korsbäck i östra Lappfjärd saknar sekundärdiftongering i uttalet av *ve:g* 'väg', *frå:g* 'fråga', *sjö:n* 'sjön' etc. Äldre dialekt i samma trakt har dessutom utmärkt sig för *delabialisering* eller avrundning av *y* till *i*, *ö* till *e* och *öi* till *ei*, t.ex. *bittå* 'bytta', *brekårjin* 'brödkorgen', *heiledå* 'hölada'; *å* ***mitji sne:g*** *va e* 'och mycket snö var det'. Företeelsen finns också på Åland samt i Iniö och Borgå.

De långa *i*-, *y*-, *o*- och *u*-vokalerna får inte ett efterslag av *j* och *w*, således *bi:* 'bi', *by:* 'by', *bro:* 'bro' och *bro:en* 'bron' mot Närpes *bi:j*, *by:j*, *bro:w*, *bro:wen*; *en ga:mbä**l**an* ***ri:a*** 'en gammal ria', *å k**l**åkkon va na* ***ti:e*** *elva åm natten* 'och klockan var något tio elva om natten'.

Bland konsonanterna noterar vi att förbindelsen *sj* + *tj* saknas. Den ersätts med *sj*, så att det heter *sjuss* 'skjutsa', *sjikk* 'skicka', *sju:t* 'skjuta' och *menisjon* 'människan', mot *sjtjuss* etc. i Närpes, t.ex. *hon vila vi sku kåm å* ***sjuss*** *on* 'hon ville vi skulle komma och skjutsa henne', *hede sku* ***sjie*** *just i mesåmasvikon* 'det där skulle ske just i midsommarveckan'.

Sj-ljudet har för övrigt fått – eller är på väg att få – en annan klangfärg än *sj* i Närpes, mörkt [ɧ] mot ljust [ʃ]. Förändringen verkar vara genomförd hos talare födda efter 1980, som använder det nya *sj*-ljudet både initialt i [ɧölv] 'själv' och medialt och finalt i [duɧɧar] 'duschar' och [duɧɧ] 'dusch'. Övergången till mörkt *sj* kan vara ett resultat av kontakt med språkvanor med hög social prestige i Sverige och på Åland. Mörkt *sj* observerades först i Sideby. (Holmberg 1986 s. 108 f.; Wiik 2002 s. 66; Ivars 2012 s. 112, 126.)

Tjöck, Lappfjärd och Sideby saknar Närpesdialektens supradentala *d*, *n*, *s*, *t* och uttalar förbindelserna *rd*, *rn*, *rs*, *rt* som vanliga *d*-, *n*-, *s*- och *t*-ljud, t.ex. *fä:di* 'färdig', *huön* 'hörn', *fåss* 'fors', *bått* 'bort'; *it fanst e ju na* ***ro:tbåstar*** *han ti:din i* 'inte fanns det ju några rotborstar den tiden, inte'. Slut-*r* faller likaså bort när följande ord eller stavelse börjar på konsonant (utom *h*), t.ex. *it* ***föstoå-man*** *se it* 'inte förstår man sig, inte', *å tå* ***fösvann*** *dåm* 'och då försvann de'.

Vid *r*-bortfall i ordslut kan vokalen (liksom i Helsingforssvenskan) förlängas, t.ex. *Vä:nä:* 'Verner'. Företeelsen är utmärkande för Sideby, t.ex. *så ska ja ta heim nagä fiin* ***brooriiskvistaa*** *ja tå, ti brooen* 'så skulle jag ta hem några fina broriskvistar, jag då, till (farstu)bron'. (Exemplet från Holmberg 1990 s. 77; jämför Leinonen i I:2.)

Böjning

Som vi har sett av böjningsmönstren för substantiven i 3.5.2 har vokalbortfallet i Tjöck, Lappfjärd och Sideby inte gått lika långt som i Närpes. Ändelsevokalen finns kvar i grundformen av svaga maskuliner och femininer, t.ex. *foåtjetta* 'fårkätte', *skata* 'skate, udde' samt *syömäskå* 'sömmerska' med *å*- men *syömäskon* med *o*-vokal; *he va en* ***uglå*** *som ha: bo:e i handi ri:an* 'det var en uggla som hade boet i den där rian'.

Tregenussystemet där även sakord omtalas med *han*, *hon* och *he* lever kvar, t.ex. *tå* ***on*** *sloår så sloår* ***on*** 'då den slår, så slår den (dvs. klockan)' och *Minns du na: å* ***hånåm*** *it?* '(Inte) minns du något av honom (dvs. tjärdalen), inte?' Hos plurala pronomen är genusskillnaden utjämnad, så att *tåm* 'de', *tåmsje* 'de här' och *tåmde* 'de där' används oberoende av genus hos ordet de bestämmer eller syftar på, t.ex. *ien oå* ***tåmde fl****ekkår* 'en av de där flickorna' och ***Tåmde*** *påjkan inn i kamarin tide å oåtä me dören!* 'De där pojkarna in i kammaren därborta och åter med dörren!' Jämför skillnaden mellan *täide* och *toårde* i Närpes.

I fall där den plurala betydelsen inte framgår tydligt kan ändelsen *-en* markera pluralis hos neutrer, på samma sätt som *-är* gör det i Närpes, t.ex. *tå an ha: mytji* ***ju:ren*** 'då man hade mycket djur', *it fie vi ju såm boån ga inn åp na tåle* ***stellen*** *vi it* 'inte fick vi ju som barn gå in på några sådana ställen, vi inte'. (Ivars 2010 s. 68–71.)

I adjektivböjningen är genuskongruensen i Tjöck, Lappfjärd och Sideby mer livskraftig än någon annanstans i Österbotten, se kar-

ta 10. Attributiva adjektiv kongruerar i obestämda fraser i singularis med ändelsen *-an* i maskulinum, *-on* i femininum och *-t* i neutrum:

MASK.	*en **sto:ran** båskhaga* 'en stor buskhage', *ja ha: så **kvekkan** hest* 'jag har så kvick häst', *så mött vi en gåbb, **li:tinan** gåbb* 'så mötte vi en gubbe, liten gubbe'
FEM.	*he va in **li:tinon** stugå* 'det var en liten stuga', *så va en **sto:ron** tjistå där* 'så var en stor kista där', *nä:ra ti oås så va en **ga:mbälon** bo:d* 'nära till oss så var en gammal (visthus) bod'
NEUTR.	*et **tongt** li:v* 'ett tungt liv', ***gamalt** fålk* 'gammalt folk'

Adjektiv på *-ig* får ett inskott av *n* före suffixet, t.ex. ***riktinan** feitisdasma:t* 'riktig fettisdagsmat', *he e no: en **gamälmo:dinan** by: sjenn* 'det är nog en gammalmodig by här'.

Suffix läggs också till particip och komparerade former, t.ex. *mamm va no: så **gu:dsö:kandon** menisk* 'mamma var nog (en) så gudsökande människa', *he va no: lite **välkaran** ma:t en a:dä ga:nggår* 'det var nog lite velkare (dvs. bättre) mat än andra gånger (om påsken)'. (Ivars 2010 s. 110–112.)

Också gradböjningen avviker från grannen i norr. Där Närpes har *-an* som ändelse i komparativ, har Tjöck, Lappfjärd och Sideby *-ar*. På det sättet blir det en skillnad i betydelse mellan *en **kvekkan** hest* 'en kvick häst' och *en **kvekkaran** hest* 'en kvickare häst'. Adjektiv på *-ig* får ett inskott av *n* före *-ar* och *-ast*, t.ex. ***ny:mo:dinaron** å:rningg* 'nymodigare ordning' och *tu je hon **hendinast** tu* 'du är den händigaste, du'. Det förekommer att typen *ung*, *stor* kompareras dubbelt i predikativ ställning, *yngrar*, *störrar*, t.ex. *han va ju **yngrar** en me: han* 'han var ju yngre än mig, han'.

Bland verben märks särskilt starka verb av typen *bryta*, *supa*. De böjs i preteritum *bjyöd* 'bjöd', *sjyöt* 'sköt', *bryöt* 'bröt', *syöp* 'söp', inte med gammal diftong *bröut*, *söup* som i Närpes. De bildar dessutom *y*-supinum *krypi* 'krupit', *strytji* 'strukit' och inte *u*-supinum *krupi*, *strutji* som i Närpes. Exempel: *he va tå vi **syöp** li:åddin vi kalla* 'det var då vi söp liudden (dvs. firade slåtterfest), vi kallade' och *he va bare tjärrfuöre men **frysit**, **skarpfrysit*** 'det var bara kärrföret men fruset, skarpfruset'. Samma upprepning av infinitivens *y*-vokal i supinum och perfektparticip har *bryta*, *frysa* etc. i uppländska, åländska och

väståboländska dialekter samt i stadsmålet i Kristinestad. (Huldén 1957 s. 90–96, 1959 s. 263–265; Ivars 1988 s. 126–130; *Uppländska* s. 93; FO I *bryta* s. 314, II *frysa* s. 168.)

Småord

Det finns också en del andra drag som en Lappfjärdsbo lätt känns igen på av grannarna i norr. Ett sådant kännetecken är *når* (och inte *tå*) som inledare av temporal bisats, t.ex. *å* ***noår*** *e vo:r voåren så va on nöjd ti kåm ti oås* 'och när det blev våren så var hon nöjd att komma till oss (som sommarpiga)'.

Ett annat karakteristiskt drag är det flitiga bruket av *karl* som tilltal i livfull berättelse. Det kan användas som en kontaktsignal, t.ex. *ja måtar froåg oå de*, ***ka:r*** *du veit* … 'jag måste fråga av dig, karl, du vet …', men sin mest typiska användning har *karl* i spännande berättelser, när det är något man vill ge eftertryck åt, såsom ***Ka:r*** *no: va dåm to:kåt* ***ka:r!*** 'Karl, nog var de tokiga, karl!' I ett samtal mellan två manliga informanter om seden att springa påsktroll lät det så här:

– He va grymma trållen hande ti:din.– Ja minns ien ga:ngg tå NN va tråll.– Jessus entå.– ***Ka:r*** *vi sku a teij å sproånji ihä:****l*** *ås – Ja* ***ka:r*** *veit du he.– yvi oåkran å yvi jehlgålan å han ba:ket å bare hoppa å han va i fyllon tå.– Han va ga:mbä****l****an ka:r han tå reij, ga:mbä****l****an påjk.– No: va an yvi no: va an treti oår no:. Spring ba:ket boånen tå.*

> – Det var grymma troll den där tiden. – Jag minns en gång då NN var troll. – Jessus ändå. – Karl, vi skulle ha tagit och sprungit ihjäl oss – Ja karl, vet du det. – över åkrarna och över gärdsgårdarna och han bakefter och bara hoppade, och han var i fyllan då. – Han var gammal karl han då redan, gammal pojke. – Nog var han över, nog var han trettio år nog. Springa efter barnen då.'

Eget arkiv; FO III *karl* 1 s. 261; se även berättelse i Ivars 2010 s. 311–314.

Tjöck, Lappfjärd och Sideby bildar således i många stycken en dialektgrupp för sig, en grupp med en särprägel som för tankarna till det gamla Satakunta och de dialekter som talades söderut längs kusten före förfinskningen som tog vid på 1600-talet. Som centralort i det sydösterbottniska språkfältet har Närpes mer än grannarna i söder nåtts av influenser från många olika håll. Det är då inte så konstigt att det i en dialektkännare som tv-profilen Fredrik Lindströms öron kan låta "som om gotländska, dalmål, finlandssvenska och väster-

bottniska möts i närpesmålet". (Fredrik Lindström i *Språktidningen* Nr 6, 2013 s. 37.)

3.5.4 Sastmola och Vittisbofjärd

Landskapsgränsen mot Satakunta i söder bildar ingen skarp dialektgräns. Sastmola och Vittisbofjärd söder om gränsen hör språkligt sett nära samman med Sydösterbotten – eller rättare sagt hörde samman för i Vittisbofjärd försvann svenskheten på 1800-talet, i Sastmola på 1900-talet. Längst har det talats Sastmolamål i Kasaböle vid gränsen till Sideby, där det fanns en svensk folkskola som lades ned 1967. Även Kasaböle by var vid övergången till 2000-talet förfinskad, till en del som en följd av utflyttning till Sverige efter andra världskriget. (Art. *Sastmola* i *Uppslagsverket Finland* 4 s. 369.)

Sastmolamålet skilde sig från Sidebymålet främst i nyanserna. Sekundära diftonger saknades; man sade följaktligen *bå:nen* 'barnen' och *å:re* 'året', *hö:stin* 'hösten' och *ö:gon* 'ögonen', *hö:rdu* 'hördu' och *tjö:r* 'köra', inte *boånen*, *tjuör* etc. som i Sideby. Tjockt *l* saknades också, som resultat av påverkan från finskan. I slutljud var *n* svagt hörbart, medan *r*-bortfall i ordslut inte hade inträffat i samma utsträckning som i Sideby. Svaga femininer slutade på *-o* och inte på *-å* som i Sideby, *loppo* 'loppa'. Likheterna med granndialekten i norr var ändå större än olikheterna, t.ex. initialt *kv-* i pronomen och adverb: *Först* ***kva*** *vi jo:r nå:r vi kå:m inn fråga vi å:* ***kvara:där*** *ett* ***kvann*** *je mamm åm vi it så: on mesamm* 'Första vad vi gjorde när vi kom in, (så) frågade vi av varandra att var är mamma, om vi inte såg henne med(det)samma'.

Ett språkprov från en 1987 nedskriven berättelse av en kvinna uppvuxen i Kasaböle men sedan 1942 bosatt i Sideby får illustrera målet. Vi noterar ordsluten med bevarat *n* i *sko:jin* m.fl.; enligt Ahlbäck 1946 ska Sastmola (liksom Vittisbofjärd) ha haft bortfall av eller växling mellan bevarat och fallet *n*:

> Tå papp kååm heim från skoojin åm kvelldin å veik in å handel ti booden saa dåm åt an teer ett höördu Viktår, tu ha fått tvåå påjkar till. Han svara åt dåm ett nu je påikan braa å men hur ska mamm måå, han sörgd mest yvi henar. (Karl Axel Holmberg, *Siibooan berettar* s. 128.)

FÖRFINSKNINGEN AV VITTISBOFJÄRD

På 1600-talet var Vittisbofjärd övervägande svenskt, och i slutet av 1700-talet var svenskan och finskan jämnstarka med varandra. Förfinskningen som tog fart på 1800-talet berättar mycket om en äldre tids attityder till folk som talade dialekt. En lokal rusthållare ville 1840 avskaffa de svenska gudstjänsterna med hänvisning till att de flesta svenskspråkiga ändå kunde finska. De svenskspråkiga sockenborna försvarade sina gudstjänster med att de förutom vardagsspråket även förstod det svenska kyrkospråket. Under 1860-, 1870- och 1880-talen började sockenprästerna motarbeta svenskan som skriftskole- och läsförhörsspråk. De motiverade sin ståndpunkt med att de svenskspråkiga talade "en så förvrängd svenska" att de lika så bra kunde lära sig en riktig finska. Krav på kunskap i finska för att få gå till Herrens nattvard fick till sist ungdomarna att skämmas för och överge sin svenska, mot föräldrarnas vilja. De svenskspråkigas ställning var nu så försvagad att de inte längre kunde bjuda motstånd som de hade gjort när rusthållaren 1840 ville avskaffa svenskan som gudstjänstspråk. (Språkförhållandena genom tiderna beskrivs i Waldenström 2009 s. 389–397.)

Vittisbofjärdsmålet skilde sig från Sastmolamålet genom att diftongera långt *o* till *åo*, t.ex. *båo**l*** 'bord', *ståor* 'stor'. Bland alla svenska dialekter i Finland var Vittisbofjärd ensamt om övergången av *d* till *g* efter vokal, t.ex. *agärton* 'aderton', *båoga* 'bodarna' och *slegameig* 'slädmede'. En annan novation inom konsonantismen (gemensam med Sastmola) var *n*-bortfallet i ordslut, både i ord där det ursprungligen var långt som i *steini* 'stenen' och i ord där det var kort som i *sta:ngge* 'stången' och *båoga* 'bodarna'. Bortfallet kan ha ett samband med den finska Björneborgsdialekten som nästan helt saknar *n* i slutet av ord. (Hultman 1894 s. 248–250; Ahlbäck 1946 s. 9–20; *Suomen murrekirja* s. 80.)

Vittisbofjärdsmålet hade för övrigt en ålderdomlig karaktär. Framför *kk*, *pp* bevarades *o* i ord som *stokk* 'stock', *kopp* 'kopp' (jämför finskans *tukki*, *kuppi*); så även i Sastmolaordet *loppo* 'loppa'. I kortstaviga maskuliner av typen *mosse* och *bråne* stod stamvokalen likaså kvar som *o*, *mosa* och *brona*. Ändelsevokalen var *o* i ord som *gry:to* och *svä**l**or* 'svalor', inte *å* som i Lappfjärdsmålets *gry:tå* och *gry:tår*. – Uttalet *stokk*, *mosa* är bevarat även i Uppland, Korpo och östra Nyland. Uttalet *kopp*, *loppå* är belagt i äldre Lappfjärds- och Sidebydialekt. Se 3.5.3, 5.3.1 och 6.5.1. (Zilliacus 1992 s. 28 f.; *Uppländska s.* 71 f.)

I uddljud bevarades *g*, *k* och *sk* (liksom i Nagu, Pargas och Mellannyland) oförmjukade i ord som *gä:**l**o* 'gärda', *känn* 'känna' och *skiu:t* 'skjuta' samt i inljud i ord som *båoke* 'boken', *dyngjo* 'dynga'. I förbindelserna *skj*, *sj* och *stj* bevarade *j*-ljudet sin halvvokaliska *i*-karaktär. Exempel på det är ord som *skiu:t* 'skjuta', *siu:k* 'sjuk' och *stiä:**l*** 'stjäla'. Framför detta *i* stod *l* kvar i *liu:s* 'ljus' och *liu:g* 'ljuga', liksom *h* i *hiu:**l*** 'hjul' och *hiä**l**p* 'hjälpa'. De senare kunde på sydösterbottniskt vis också uttalas med *sj*, således *sju:**l***, *sjåon* 'hjon'.

Därmed har vi avslutat vår resa genom det österbottniska språklandskapet, dess variation i ljud- och formlära. I 3.6 och 3.7 presenteras några österbottniska särdrag i ordförråd och ordbildning samt i fras- och satsläran.

3.6 Ord och ordbildning

Ordgeografin visar strängt taget samma mönster som ljud- och formgeografin, vilket betyder att den tydligaste gränsen går mellan fornsocknarna Mustasaari och Närpes. I gränsområdet mellan de två fornsocknarna framträder Malaxtrakten som mötesplats för ord med nordlig och sydlig utbredning, medan Sastmola och Vittisbofjärd ansluter sig till de sydösterbottniska målen norr om landskapsgränsen.

3.6.1 Ord

Tudelningen av språkfältet ger sig till känna i en del ord med bakgrund i den folkliga kulturen. Det gäller t.ex. det rundvirke som bildar underlag för nävern i hustak: i norr kallas det *tröde* och i söder *rot*. Medan *rot* är känt från norska och nordsvenska dialekter, är *tröde* känt bara från Österbotten och Åland. (Ahlbäck & Ahlbäck 1979 s. 397 f.)

Samma motsättning visar *föus* och *nöts*, som kommer av *fähus* och *nöthus*. Ordet *nöts* är i Finland begränsat till ett område som sträcker sig från Malax i norr till och med Vittisbofjärd i söder, medan *fähus* används norr om Malax och i Finland i övrigt (på Åland, i Åboland och Nyland jämte *ladugård*). *Föus* och *nöts* är ett intressant ordpar av den anledningen att de omtalas i de medeltida landskapslagarna. Stuga, bakhus, *nöthus* och lada skulle det enligt Västgötalagen finnas på en prästgård, medan Upplandslagen nämner stuga, stekarehus, lada, sädesbod, visthus, sovstuga och *fähus*. Närpes orienterar sig i

det här fallet mot götamålsområdet, Mustasaari och Pedersöre mot det uppsvenska. (Ahlbäck & Ahlbäck 1979 s. 398; *Sveriges medeltid* I s. 398; FO II *fähus* s. 212, IV *ladugård* s. 66, *nöthus* s. 615.)

En liknande motsättning visar ett ordpar som betecknar 'kornbod', nämligen *bod* i norr och *härbärge* (*hebbär*) i söder. Utbredningen för *hebbär* börjar i Malax och fortsätter söderut till Åland och Houtskär i västra Åboland. (Utanför det sammanhängande området är *härbärge* sporadiskt belagt i Vörå, Tusby och Sibbo; FO I *bod* s. 241, II *härbärge* s. 59.)

Språkfältet är inte bara tudelat utan faller också sönder i tre delar som motsvarar de tre fornsocknarna. Ett exempel på det är orden för 'hängstol för spädbarn', som är *kinka* i norr, *kinsa* i mellersta området och *hunska* i söder; Korsnäs *ja tå int ja:g väit vart* ***hunskon*** *a fa:ri* 'ja, då inte jag vet vart hunskan har farit (dvs. tagit vägen)'. (FO II *hunska* s. 618 samt III *kinka* s. 307 och *kinsa* s. 309 med gränser som överlappar.)

Gemensamma för hela Österbotten är några verb som ger dialekterna en ålderdomlig stilprägel. Viktigast bland dem är det gamla nordiska verbet *varda*, som är väl belagt i runinskrifter och användes ännu i 1917 års bibelöversättning. Första Mosebokens *"Varde ljus": och det vart ljus* 1917 ersattes 1999 med *"Ljus bli till!" Och ljuset blev till*. *Varda* är ett ord med spridning i central- och nordsvenska dialekter, där det i modern tid används mest i formen *vart* 'blev'.

Speciellt för Österbotten är att *varda* används i alla böjningsformer, inte bara i preteritum:

Karleby	va:l 'bli, blir'	va:lt 'blev'	va:li 'blivit'
Vörå	va:**l**	vast, vartt	va:**l**i
Närpes	va:**l**	vo**l**tt	va:**l**i

Exempel: Lappfjärd *å så* ***vo:r*** *e et fa:n ti boldär åp grånne* 'och så blev det ett fan till buller på grundet'. *Varda* används också som passivbildande hjälpverb, t.ex. Närpes *he va ju bra: tå e* ***voltt ransonie:ra*** 'det var ju bra då det blev ransonerat (dvs. snuset, under kriget)'. Konjunktiven *varde* lever kvar i interjektionsfrasen *fy:* ***vali*** 'tvi vale'. (Huldén 1957 s. 112 f.; *Språken i Sverige* s. 75 f.)

Att *varda* lever kvar och inte har trängts undan av det lågtyska lånordet *bliva* beror sannolikt på att det i Österbotten kompletteras

av en annan arkaism, nämligen *lämna* som används mångsidigt i betydelsen 'bli kvar'. *Lämna* har status som den "mesta" provinsialismen, flitigt använt som det är också i tidningspress och regionalt färgad standard. Språkbrukarna tycks leva i total omedvetenhet om att det intransitiva bruket av *lämna* inte är fullgod standardsvenska – eller så använder man avsiktligt *lämna* som regional identitetsmarkör. Exempel: Jeppo *Vann* ***lemna*** *an?* 'Var blev han av?', Malax *e* ***lömna*** *na lete gräum på båtni* 'det blev kvar lite grums på bottnen (i kaffekoppen)', Närpes *han* ***lömna*** *ju ti:t* 'han blev ju kvar dit (i Amerika)', Sideby *he såm* ***lömnar*** *så kastar ja bått* 'det som blir över (av maten) så kastar jag bort'. (Ivars 2003a.)

En annan betydelse som fylls av *lämna* är 'förbli'. Det är en betydelse som förekommer i fraser med predikativa adjektiv, såsom Vörå *sa:k sama va an tagär på: me så* ***lemnar*** *e åojåost* 'sak samma vad han tar på med, så förblir det ogjort' och *han* ***lemna*** *åofä:****l****o fy li:vi* 'han blev ofärdig (dvs. vanför) för livet'. *Lämna* + (*till*) *ligga*, *sitta*, *stå* används dessutom som motsvarighet till standardspråkets *bli liggande* etc., t.ex. Esse *ja* ***lemna*** *bara sta: å gapa* 'jag blev bara stående och gapade' och Lappfjärd *å påitjin* ***lemna*** *ti sta å skoåd* 'och pojken blev stående och skådade'.

Två verb med samma högtidliga prägel som *varda* är *bida* och *skåda*, som är gängse verb för 'vänta' och 'titta', t.ex. Korsnäs *men di ska måtta* ***bi:d*** *tärtt ja a dödd* 'men de ska måsta vänta (på skåpet) tills jag har dött', Närpes ***Bi:d*** *na lete!* 'Vänta lite!' och ***Skoå:d*** *bårtt!* 'Titta bort!'

Bland småorden märks *hädan* och *dädan* som i skrift har en ålderdomlig och högtidlig stilprägel men i dialekterna är vardagsord för 'härifrån' och 'därifrån'. *Dädan* uttalas *ta:n* och *tedan*, medan *hädan* för det mesta uttalas *ja:n* och *sja:n*, det senare i Närpesområdet, t.ex. Björköby *Kåm* ***tedan*** *hö:rdö!* 'Kom därifrån, hördu!' (FO I *dädan* s. 534, III *hädan* s. 40.)

Många gamla småord är känsliga för förändring. Så är fallet med hjälpverben *gitta*, *gåta* och *måtta* som trängs undan av *måste*, adverben *full* och *funu* som ersätts av *väl* och konjunktionen *annan* som blir *utan* och *he* som blir *att* (*han sa:* ***att*** *vi fie int pra:t nu tå* 'han sa att vi fick inte prata nu då'). Detta första stadium i dialektutjämningens förlopp innefattar också tidsadverben *bitti* som blir *tidigt*, *emellanåt* som blir *ibland* och *tyckelt* (*tykä****l***, *tökä****l***) som blir *ofta* – det vill säga ord med avvikande form och ålderdomlig klang. (Ivars 2003b s. 62–65.)

3.6.2 Ordbildning

Samma tydliga gräns som löper mellan fornsocknarna Mustasaari och Närpes i fråga om *fähus* och *nöthus*, samma gräns framträder också i ordbildningen.

För det första har vi en företeelse som sammanhänger med apokopen och yttrar sig i närvaro eller frånvaro av bindevokal i sammansatta ord: i norr finns den kvar men i söder har den fallit bort. Vi får alltså en motsättning mellan *dörakamar* 'kammare innanför farstun' och *dörkamar*, *ledodör* 'ladudörr' och *lie:dyör*, *nesaboror* 'näsborrar' och *nesburår*, *stögogå**lv*** 'stuggolv' och *stugå**lv***, *vatokvä:rn* 'vattenkvarn' och *vattkvä:n*, *vedatre:* 'vedträ' och *vie:trie:*.

För det andra har vi motsättningen *b**lå**:ndandåkko–b**lå**ndardåkk* 'blunddocka' eller *kå:rdankala:s–koårdarba:l* 'arbetsgille där kvinnor samlades för att karda ull'. Sammansatta ord med ett verb som första led får således *an*-form i norr och *ar*-form i söder: Terjärv *e kona va **ligganti:dn** fören a fi heim koddona* 'det kunde vara liggtid förrän man fick hem korna', Närpes *å gröbbon sett opp **möjjarlyö:ve*** 'och flickan satte upp möjlövet (till midsommar)', Lappfjärd *he je **spyökabärjen** tåmde bärjen* 'det är spökarbergen, de där bergen', Sastmola *e va en **innröikarbastå*** 'det var en rökbastu'. Ett känt namn bildat på sydösterbottniskt vis är *Kattpiskargränden* i Kristinestad. – Olav Ahlbäck härleder *an*-typen ur en gammal nordisk genitivform *-anar* (*heilsanarbréf* 'brev med hälsning i'). Kanhända har *ar*-typen samma ursprung – i ordslut är ju *r* bättre bevarat i sydösterbottnisk än i nordösterbottnisk dialekt. (Ahlbäck 1980 s. 8–10.)

För det tredje har vi adjektivsuffixet, som i norr är *-o* (av fornsvenskans *-ugher*) och i söder *-åt* (av *-otter*), t.ex. *gåro* mot *gåråt* 'gyttjig' och *ly:do* mot *ly:dåt* 'lydig'; Närpes *ja va så li:ten så ja va **gri:nåt** å **knärråt*** 'jag var så liten så jag var grinig och gnällig', Lappfjärd *he va funu naon **slarvåton** ru:tå* 'det var väl någon slarvig ruta (dvs. trasig fönsterruta)'. *Og*-suffixet är en uppsvensk och nordsvensk variant som användes i översättningen av Nya Testamentet 1526. *Ot*-suffixet finns bl.a. i Ångermanland, Estland, Värmland och Nordnorge. (Benson 1951 s. 205, 212; Wessén II s. 52; *Uppländska* s. 109.)

Gemensamma för hela Österbotten är slutligen verbalsubstantiv på *-as* som i skrift motsvaras av bildningar på *-ande* eller *-(n)ing*. Sådana substantiv kan bildas till de flesta verb och förekommer oftast i

bestämd form, t.ex. *bakase* 'bakandet', *stiedase* 'städandet'; Nedervetil *han va me: åmm* ***tsyrkobyggase*** *å* ***prestgå:lsbyggase*** 'han var med om kyrkobyggandet och prästgårdsbyggandet'. Typen finns också i Åboland, västra Nyland och Estland, men inte i Sverige. Dess ursprung är omdiskuterat: Är *as*-formerna substantiverade passiva infinitiver eller är de genitivformer uppkomna ur fraser som *till malas*, där *till* styr genitiv? Jämför Korsnäs *he ha:r ju grannin edan hi:tlaga* ***ti ma:las*** 'det har ju grannen er hitlagat (råg) att malas'. (Diskussion i Huldén 1959 s. 255–260, 1997 s. 169–171.)

3.7 Fraser och satser

De österbottniska dialekterna är ojämnt undersökta med avseende på syntaktiska egenskaper. Bäst undersökt är den sydösterbottniska syntaxen, som beskrivs av Ann-Marie Ivars i *Sydösterbottnisk syntax* (2010). Till den hänvisas generellt för mer kunskap om fraser och satser i österbottnisk dialekt. Här kan det bara bli några nedslag i det rika materialet, med uppmärksamheten riktad mot rent dialektala företeelser.

3.7.1 Fraser

Nominalfraser

Typiskt österbottniskt och nordsvenskt är det rikliga bruket av bestämd form där standardspråket har obestämd form på substantivet. Man säger *det är sommaren nu* i stället för *det är sommar nu*, och man säger *vi dricker mjölken* eller *köper böckerna* för att beteckna en obestämd mängd eller ett obestämt antal av något. För att kunna ta bestämd slutartikel måste substantivet vara naket, dvs. det ska sakna adjektivattribut. (Pamp 1978 s. 31 f.; "partitiv" artikel i Delsing 2003 s. 15–19; *Språken i Sverige* s. 71; Ivars 2010 s. 58–78.)

Det *egentliga subjektet* i satser med *he* som formellt subjekt kan ha bestämd form. Exempel: Terjärv *åm i fröus tå så he va* ***i:sn*** *åpå vatopåtta såm va på veiji* 'om det frös då så (att) det var isen på vattenpussarna som var på vägen', Esse *tär a va mörk så sko i kåma* ***reini*** 'där den (dvs. jordmasken) var mörk, så skulle det komma regnet', Närpes *he va* ***strömjan*** *i kvalenda mask* 'det var strömmingarna i varenda maska (på nätet)', Lappfjärd *he sku va* ***ä:tren*** *la: mie* 'det skulle vara ärterna (i) lag med (i klimpsoppan)'.

Substantiv som saknar attribut och står som *objekt* har bestämd form. Exempel: Terjärv *å i mytsi gå:la så så:dd di* ***råiji*** *på he setti å* 'och i många gårdar så sådde de rågen på det sättet också', Esse *åm a dö:da tåsko tå sko koddo hans jo byri mjölk* ***blo:nn*** 'om han (dvs. man) dödade (en) groda, då skulle kon hans ju börja mjölka bloden', Korsnäs *di bredd* ***halmin*** *på gå**l**ve* 'de bredde halmen på golvet (till jul)', Närpes *Våi kva redd* ***vargan*** *vi va: hande ti:din!* 'Voj, vad rädda vargarna vi var den där tiden!', Lappfjärd *å så va ja ett* ***halmin*** *me drienjin* 'och så var jag efter halmen med drängen'. (*Blod* har maskulint genus, se FO I *blod* s. 211.)

Predikativa substantiv som säger något om materialet, vädret, tiden eller situationen i allmänhet står i bestämd form. Det gör också substantiv som står som predikativ till verbet *kalla*. Exempel: Korsnäs *sista varve såm e lakt mo:t tråssbåttnin så he e* ***teggle*** 'sista varvet som är lagt mot trossbottnen, så det är teglet', Närpes *e vo**l**tt vel* ***kri:je*** *tå* 'det blev väl kriget då', Lappfjärd *vi kalla e fe* ***knu:tdansan*** 'vi kallade det för knutdanserna (dvs. dansgillen)' och *he va* ***vintrin*** *tå å va ka:lt* 'det var vintern då och var kallt'.

Substantiv som står som *rektion* (bestämning) till en preposition har bestämd form, likaså rektionen till *som* i jämförelser. Substantivet betecknar då nöjen, veckodagar eller högtider, instrument, material och liknande. Exempel: Korsnäs *int hinda vi* ***ti mesåmarin*** *naon gangg utan he va* ***ti ju:len*** 'inte hann vi (väva mattor) till midsommaren någon gång, utan det var till julen'; Närpes *ja va nu för ongg ti va* ***åp festän*** *hande ti:din* 'jag var nu för ung att vara på festerna (dvs. gå på dans) den där tiden', *vi laga no: b**l**i:strår* ***oå: vi:tjeppan*** 'vi lagade nog blistrorna (dvs. visselpipor) av videkäpparna', *e va ju nestan* ***såm hönseddjän*** *såm foll nie:r* 'det var ju (hagel) nästan som hönsäggen som föll ner'; Lappfjärd *he sku sku:ras* ***me fi:nsa:ndin*** 'det (dvs. trägolvet) skulle skuras med finsanden'. – Det som man saknar uttrycks däremot med obestämd form, t.ex. Korsnäs *tå va on* ***utan penggar*** 'då var hon utan pengar'.

Nordsvenskt är också bruket av bestämd form efter *s*-genitiv, t.ex. Närpes ***Ga:brelas abesbo:tjen*** 'Gabriels abc-boken' och *han da:jin brann* ***farfaras nötse*** *opp* 'den dagen brann farfars nöthuset (dvs. fähuset) upp' samt Lappfjärd ***Huldaas bro:drin*** 'Huldas brodern' och *tenn tär* ***Dålias lillstugon*** *sta:r* 'där där Dåhlis lillstugan står'. (Delsing 2003 s. 27, 37; Ivars 2010 s. 79–97.)

Det finns också en frastyp som har strukturen genitiv/possessiv-

attribut + obestämd artikel + substantiv i obestämd form och som uttrycker betydelsen 'en av flera', t.ex. Närpes ***Ny:jkvistas en do:tär*** 'Nykvists en dotter', Lappfjärd ***menn en bro:där*** 'min en bror'.

Större utbredning i både Finland, Sverige och Norge har typen *huset mitt* och *fadern min* med substantivet i bestämd form framför ett possessivt pronomen. Betoningen ligger då på substantivet och inte på pronomenet, t.ex. Karleby *han få: jo bra: bite på* ***li:ona si:n*** 'han får ju bra bett på liarna sina', Nedervetil *han va bra: åt* ***leigfåltsi si:n*** 'han var bra åt lejfolket sitt (dvs. bra mot lejt folk)', Närpes ***fa:drin däras*** *va smie:d* 'fadern deras var smed', Lappfjärd *huödu sa: an tu kåmbär ett* ***kni:vin denn*** *tiba:k* 'hör du, sa han, du kommer efter kniven din tillbaka'. Gruppgenitiv förekommer i dylika fall, t.ex. Närpes *systren* ***mi:nas karin*** 'systern mins karln' och Lappfjärd *farfar* ***mennas fa:drin*** 'farfar mins fadern' med genitiv-*as* lagt till *mi:n* och *menn*. (Pamp 1978 s. 32; Delsing 2003 s. 27–33; Ivars 2010 s. 80–83.)

Den nordsvenska typen *storhuset*, där adjektivattributet inkorporeras med substantivet, är känd också från Österbotten. Här är den numera produktiv bara vid ett begränsat antal adjektiv som *gammal* och *ny*, *liten* och *stor*. Att typen *storhuset* har varit vanlig i äldre tid bär en lång rad lexikaliserade sammansättningar vittne om, t.ex. Karleby *he va* ***lissmedda:n*** *klåkkå fy:ra* 'det var lilla middagen (dvs. en lättare måltid) klockan fyra', Korsnäs *di oåt* '***skarpbryö*** *å ha: fri:sk tendär* 'de åt skarpbrödet och hade friska tänder', Närpes *Ha:r et itt na* '***betärklie:där?*** 'Har du inte några bättrekläder (dvs. finkläder)?', Lappfjärd *tåde* '***heilskaftatjenggår*** 'sådana där helskaftadekängor' och *he va ju it* '***trinnpäronen*** *it* 'det var ju inte trindpotatisarna, inte (dvs. inte skalpotatis till kalasmat)'. I sammansatta ord av den här typen ligger betoningen på förledet. (Ivars 2010 s. 71–78.)

Adjektivfraser

En allmänt nordsvensk företeelse är det fråga om när predikativa adjektiv förblir oböjda i pluralis, t.ex. Vörå *dem va så* ***ly:do*** *så aldri trängga ja va na strangg me-ddem* 'de (dvs. skolbarnen) var så lydiga, så aldrig behövde jag vara något sträng med dem', Korsnäs *he va aksen såde* ***la:ngg*** 'det var (råg)axen så där långa', Närpes *itt va di na* ***arg*** *itt* 'inte var de något arga, inte' och Lappfjärd *tåm je nu* ***dö:d*** *tåmde såm ja tjena å:t* 'de är nu döda, de där som jag tjänade åt'. Oböjt pluralt predikativ är en livskraftig företeelse i dialekterna, i

Österbotten liksom också i Norrland. (Pamp 1978 s. 32; SAG 2 s. 209; Ivars 2010 s. 115 f.)

Belagd bara längst i norr (Karleby, Terjärv) är konstruktionen *till* + adjektiv, t.ex. *ti vass* i Karleby *ny:an li:a he sko jo vetas* ***ti vass*** *he fik it sli:pas på sli:psteine* '(en) ny lie, den skulle ju vässas till vass (med brynsten), den fick inte slipas på slipsten'. I Terjärv kunde man harva åkern *till slät*. Detta sätt att konstruera objektspredikativ återgår på finskans translativ *terävä-ksi* och *sileä-ksi* med *ksi*-suffix som till svenska översätts med prepositionen *till*.

Verbfraser

I norra och mellersta Österbotten används verbet *fara* på ett speciellt sätt. I förbindelse med *åstad* anger det avsikt att företa sig något, t.ex. Terjärv *a sko jo* ***fara åsta*** *sö:k ett döm* 'man skulle ju fara för att söka efter dem (dvs. korna)', Esse *tå Jokk* ***fo:r*** *in gangg* ***åsta*** *fri:* 'då Juck for en gång för att fria'. Också *gå* och *läggas* konstrueras med *åstad*, t.ex. Esse *nå så* ***dsi*** *di* ***åsta*** *ligg dömti kara* 'nå, så gick de att ligga (dvs. lägga sig), de där karlarna' och *di* ***lekst åsta*** *såva* 'de lade sig att sova'. (FO II *fara* v. s. 15 f.)

Belagd bara i Sydösterbotten är företeelsen *dubbelsupinum*, t.ex. *har kunnat gjort* med två supiner efter varandra. Verb som konstrueras med dubbelsupinum är bl.a. *bruka*, *böra*, *börja*, *få*, *kunna*, *låta*, *måtta*, *vilja*. Exempel: Korsnäs *å sålis a e* ***foå vuri*** 'och så har det fått varit', Närpes *ja sku så jä:n a* ***vila haft*** *flie:tår* 'jag skulle så gärna ha velat haft flätor', Lappfjärd *han sku a* ***måta sproånji*** *onda* 'han skulle ha måst sprungit undan'. (Ivars 2010 s. 147–157.)

Tredubbelsupinum förekommer också, t.ex. Närpes *tu sku a* ***konna liti*** *hede* ***vuri*** 'du skulle ha kunnat låtit det där varit (dvs. låtit bli det där)'. Observera också den förenklade *att ha* + supinum-frasen: Korsnäs *di va ju u:t alliho:p mest ti såm ska a* ***dåga skuri*** 'de var ju ute (i kriget) allihop mest, de som skulle ha dugt (att ha) skurit (råg)' och Lappfjärd (hon sa att) *ja it a vi:sa me ennu:* ***ti kumi å skåda*** 'jag inte har visat mig ännu att (ha) kommit och skådat'.

3.7.2 Satser

Di kallar-konstruktionen är egentligen en lexikaliserad bisats som är vanlig i dialektinspelningar som handlar om lokala förhållanden. Med *vi*/*di kallar* fokuserar talaren det som den antar är okänt

för lyssnaren: föremål, platser eller personer, t.ex. Korsnäs *onsbentjin* ***vi kallar*** 'ugnsbänken vi kallar', Närpes *Snekars morsson* ***vi kalla*** 'Snickars morsan (dvs. gammelmor i gården) vi kallade', Lappfjärd *tåmde Ingves karan* ***vi kalla*** *i vä:den* 'de där Ingves karlarna vi kallade i världen'. (Andra liknande konstruktioner i Ivars 2010 s. 207 f.)

En lexikaliserad verbfras är *har varit*-konstruktionen. Också den är vanlig i dialektintervjuer, när talaren vill markera att sakförhållandet i ett yttrande gäller en gången tid: Närpes *han va ju lä:rar hande* ***a vuri*** 'han var ju lärare, den där, hade varit', Lappfjärd *så i ji hans heimgå:****l*** *hittje* ***a vuri*** 'så det är hans hemgård, det här, har varit'. ("Teleskopiskt tempus", Nordberg 2003; Ivars 2010 s. 127.)

En konstruktion som i Österbotten – och i Finland i allmänhet – används på ett annat sätt än i Sverige är *så*-konstruktionen. Speciellt för Finland är att subjektet eller objektet (och inte bara adverbialet) i en sats kan följas av *så*. Det är mest efter tunga subjekt och objekt som detta *så* skjuts in för att markera gränsen mot predikatsverbet eller resten av satsen. "Tungt" kan subjektet eller objektet vara genom framför- eller efterställda bestämningar. (Ivars 2010 s. 276–283.)

Exempel: Esse ***presi:s sama ju:di så*** *hö:rt di leng på förhand, så he båda* 'precis samma ljudet så hörde de länge på förhand, så det bådade före', Korsnäs ***tri:j första boånen on fieg så*** dödd ju '(de) tre första barnen hon fick så dog ju', Närpes ***anin goå:lin nie:ret hisin vie:jin så*** *e männ häimgoå:****l*** 'andra gården nedefter den här vägen så är min hemgård', Lappfjärd ***kvatt dåm a kumi så*** *veit ja it* 'vart de har kommit så vet jag inte'.

Efter lätta subjekt kan ett inskjutet *så* uttrycka emfas, t.ex. Korsnäs *tå ha: ja in bro:r såm bare spydd b****l****o:din, å in anin va i Va:sa å ha: va:re på longgår, å* ***in yngst så*** *dödd* 'då hade jag en bror som bara spydde bloden, och den andre var i Vasa och hade varet på lungorna, och den yngste så dog (i lungsot)'.

Satser kan negeras på flera sätt. Ett sätt är negering med *inte bara* i betydelsen 'inte mer än'. Exempel: Karleby *he ti:de så fik an* ***int bara*** *ein gangg åm da:n smöre* '(på) den tiden så fick man inte bara en gång om dagen smör', Närpes *ja konna* ***int*** *va* ***bare*** *sju: oå:r åm Åskar va tå****lv*** 'jag kunde inte vara bara sju år (gammal), om Oskar var tolv', Lappfjärd ***it*** *va ja* ***bare*** *ien natt där* 'inte var jag bara en natt där'. Ett annat sätt är negering med *inte aldrig*, t.ex. Lappfjärd *han håksar it åp tådde såm* ***it*** *an* ***aldri*** *a tenkt å:p na:* 'man hågsar inte på sådant som inte man aldrig har tänkt på något'. (Bergroth 1917 s. 250: Ivars 2010 s. 250 f.)

Ofta inleds negerade satser med *inte*, utan att negationen för den skull framhävs. Ofta dubbleras *inte* samtidigt efter satsen, t.ex. Närpes ***int*** *såm ja:g kann minns* ***int*** 'inte som jag kan minnas, inte' och Lappfjärd ***it*** *fi:ra* ***e*** *karan ju:****l****en så liengg* ***i*** 'inte firade det karlarna julen så länge (som kvinnorna), inte'. – I det senare exemplet lägger vi märke till inskottet av "tomt" (expletivt) *e* 'det' efter verbet i satsen, något som är vanligt i österbottniska *inte*-inledda satser över huvud taget, t.ex. Karleby ***int*** *veit* ***he*** *må:na na: åm he* 'inte vet det barnen något om det'. *Nog*-inledda satser kan på samma sätt få ett inskott av *he*, t.ex. Korsnäs ***no:*** *foår* ***he*** *gåbbin å ja:g svehlt ihä:****l*** 'nog får det gubben och jag svälta ihjäl (nödåret 1918)'. (FO II *het* 5 s. 554; Ivars 2010 s. 252 f.)

Ett stilmedel som skickliga berättare har gjort bruk av sedan urminnes tider är *inversionen*, eller fortsättningsordföljden. Predikatsverbet sätts då först i satsen för att på samma gång knyta samman med det föregående och föra berättelsen framåt. Inversionen var ett viktigt element i den livfulla isländska sagastilen, och än i dag lyckas man i Österbotten ge sina berättelser en illusion av fart och dramatik genom att låta subjekt och verb byta plats i satsen. (Wessén III s. 215 f.)

Inversionen används sparsamt, om situationer som präglas av upplevd spänning och fara. Vi möter den t.ex. i en Replotberättelse om en säljaktsfärd där en av männen svävade i livsfara: (han gick upp på en *iskont* 'isflak') ***hakka an*** *fast bildin tå:g* 'hackade han fast (is) billen då' (för att fästa båten vid konten, men så skilde sig båten från konten som slogs sönder). I Närpes hände det att man under kriget gömde undan får för att slippa leverera dem till folkförsörjningen: ***to: vi*** *foå:ren tå å ba:r dåm ti baston å ska jyö:m di* 'tog vi fåren då och bar dem till bastun och skulle gömma dem'. Från Lappfjärd berättas om ett möte med ett övernaturligt väsen: ***börja vi*** *bråtas tä:r hande påitjin å ja:g* 'började vi brottas där, den där pojken och jag'.

Ett annat stilmedel som är vanligt i dialektintervjuer är *variationen*. Den tar sig uttryck i att ett enkelt ord varieras med ett sammansatt ord där det enkla ordet bildar efterled, t.ex. Lappfjärd *it va e så mytjy såm ha: tåmde* ***kåssen*** *i* ***ju:lkåssen*** *i* 'inte var det så många som hade de där korsen, inte, julkorsen, inte'. Variationen kan också ha formen av en hel fras, t.ex. Lappfjärd *ien ga:ngg ha: vi en* ***tjibikå,*** ***Fåssmanas en ga:mbälon tjibikå*** 'en gång hade vi en kibitka, Forsmans en gammal kibitka (åksläde, att åka för långt lin med på fettisdagen)'. Variationen ger eftertryck och förtydligar, men den verkar

dessutom vara rytmiskt betingad, dvs. talrytmen skulle störas om det upprepande ordet eller frasen användes direkt.

3.8 Framtidsutsikter

Dialekttroheten är en egenskap som genomsyrar Österbotten och ger det en särställning bland andra regioner, inte bara i Finland utan i Norden i stort. Sin lokala dialekt talar man öppet, inte fördolt i samtal bara med folk man umgås med privat och till vardags. Ambitionen att med språkets hjälp markera skillnaden mellan ”vi” i den egna kommunen och ”de” i grannkommunen finns kvar. Det framgår av det talspråksmaterial som Svenska litteratursällskapets språkarkiv lät spela in åren 2005–2008 men som ännu inte har utnyttjats för någon stort upplagd undersökning av utvecklingstendenser i dialekterna som helhet.

Inspelningar från 2000-talsmaterialet ligger i alla fall till grund för en specialstudie av talspråket hos unga vuxna i Tjöck, Lappfjärd och Sideby (redovisad i Ivars 2012). Den visar hur talare födda 1979–1985 tydligt signalerar sin samhörighet med bygden de vuxit upp i genom att tala dialekt. De använder dialektmarkörer som bär en social betydelse och läggs bort i talsituationer av formell art. Sådana är bl.a. gammal diftong i *veit* ’vet’ och *leit* ’leta’, ny diftong i *tjuör* ’köra’ och *stryömloåse* ’strömlåset’, initialt *kv-* och gammalt *ld* i *kvarenda kvield* ’varenda kväll’ samt norrländsk förmjukning i *mytjy* ’mycket’ osv. De använder markörer som *sjenn* ’här’ och *tenn* ’där’ och *oåp* ’på’, och det gamla tregenussystemet lever kvar och uttrycks med pronomenen *hittje* ’det här’ och *hede* ’det där’, *hisin* och *hison* ’den här’ osv. Samtidigt har en förändring med rötter i Sverige slagit igenom i uttalet: övergången från ljust *sj* [ʃ] till sverigesvenskans mörka [ɧ]. (Ivars 2012 s. 110–112.)

Iakttagelserna i Lappfjärdsområdet är utan tvivel giltiga för landskapet som helhet. De lokala dialekterna lever, och österbottniska studenter generar sig inte för att tala dialekt sinsemellan på spårvagn och buss i Helsingfors. Den höjda bildningsnivån har snarare gynnat än missgynnat dialektens ställning i lokalsamhället. Vad är väl bättre än att få tala dialekt med sin läkare, advokat eller kommundirektör, när dialektbakgrunden är gemensam för vardera parten? Dialekten har status, och dilemmat dialekt–standard löser man genom att bli *bidialektal*, tvåspråkig på dialekt och standard. Förstaspråket utvid-

gas med en standardvarietet – mer eller mindre normenlig – som man växlar över till beroende på vem man talar med, var, när och om vad. Den här lösningen på dilemmat har sina lingvistiska såväl som sociala och psykologiska skäl.

En faktor som gynnar lokalspråken är det stora avståndet mellan dialekt och standard. Det är lätt att hålla de två varieteterna isär, när så gott som varje stavelse i dialekten man talar avviker från standardspråket. Det blir då inte så lätt glidande övergångar som i regioner där avståndet är kortare. En annan faktor är den regionala självkänslan och intresset för landskapets historia. Det gör att österbottningarna är extra måna om att värna sina diftonger och andra drag som dialekterna har tagit i arv från fornspråket. En tredje faktor är de jämförelsevis små sociala skillnaderna och avsaknaden av ett urbant centrum starkt nog att utöva inflytande över språket i kustlandet i hela dess vidd.

Levande språk befinner sig i ständig förändring, men alla spådomar om döende dialekter har hittills kommit på skam. Mest frapperande i den utveckling som ägde rum under 1900-talet var i själva verket det långsamma tempot i förändringen. I Kronoby och Närpes t.ex. talas dialekter där uttalet och böjningen praktiskt taget stått sig oförändrade sedan slutet av 1700-talet. Flest förändringar har ordförrådet utsatts för, i form av ett stort antal nyord som speglar den samhällsutveckling som ägt rum de senaste hundra eller två hundra åren. Se 3.3 och 3.5. (Slotte 1981; Ivars 1988 s. 208–244; Ivars u.u. i *Talemål etter 1800*.)

Ingen dialekt eller språkbrukare förblir opåverkad av det som sker i samhället omkring oss. De nya samhällsorden används av både gammal och ung och ger strängt taget inte upphov till åldersskillnader i språkbruket. I början av 2000-talet handlade det om ord som *badminton*, *cd*, *digitalkamera*, *internet*, *judo*, *slalom*, *snacks*, *snowboard*, *solarium*, *surfbräda* etc., ord som speglar ny teknologi, en ny livsstil och nya fritidsintressen som folk har tagit i bruk och ägnar sig åt i både stad och bygd världen över. Något speciellt ungdomsspråk är de inte uttryck för, införlivade som de är med det ordförråd som redovisas i *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*.

En förändring med viss social betydelse som tycks ha nått Österbotten under decennierna kring tusenårsskiftet avspeglar sig ändå tydligt i 2000-talsmaterialet. Tydligare än äldre dialektinspelningar

visar nämligen detta hur unga vuxna i en perifer trakt av språkområdet ingår i ett större svenskt och internationellt kulturmönster. Den internationella orienteringen gör sig gällande på en språknivå som inte sticker ut så mycket som egenheter i uttalet men som på sitt sätt skapar ett avstånd till äldre talare av österbottnisk dialekt.

Det är de ”onödiga” småorden, *samtalspartiklarna*, som gör skillnaden mellan 1900-talets och 2000-talets österbottniska dialekt. De aktuella orden kan vara gamla i dialekten, såsom *bara*, *som*, *så* och *så där*, men de används av unga vuxna på ett nytt sätt eller mer frekvent än av talare i äldre generationer. De kan vara nya som *alltså*, *liksom*, *typ*. De här småorden har sina speciella funktioner i samtal, något som i det följande illustreras med ett urval exempel från Lappfjärdstrakten:

> I kombination med *ja* eller *nå* kan *alltså* fungera som startmarkör till svaret på en fråga: ***Nå alltså*** *i voår ska ja no: va:r fä:di* ’nå alltså, i vår ska jag nog bli färdig (dvs. ta examen)’. *Som* är den flitigast använda partikeln; den används för att modifiera innehållet i ett yttrande, ’så att säga’, som i exempelsatserna *han* ***såm*** *sty:rd no: lite hede filmase han å* ’han som styrde nog lite det där filmandet, han också’ och *he vo:* ***såm*** *ganska bra: i alla fall no:* ’det blev som ganska bra i alla fall, nog’. *Och så där* kan fungera som påhäng efter en sats, t.ex. *allt jikk ju på engelsk å* ***såde*** *å* ’allt gick ju på engelska, och så där och’, medan *tådde* kan aktualisera en företeelse som finns i både talarens och lyssnarens minne, t.ex. *han hadd naen* ***tådde*** *grens åp sett ko:t* ’han hade någon sådan där (kredit)gräns på sitt (bank)kort’. *Typ* fokuserar bl.a. fraser för tid och mått, för att ange att måttet är inexakt, *tå****l****v tretton mietä sku an* ***ty:p*** *konn va:* ’tolv, tretton meter (lång) skulle den typ kunna vara’. (Ivars 2012 s. 118–125.)

De här samtalspartiklarna, eller mönstret för bruket av dem, kommer ursprungligen från ungdomsspråket i Stockholm. *Som* och *liksom* har dessutom sin motsvarighet i engelskans *like*, som i sin nya egenskap av samtalspartikel har spridit sig bland ungdomar i den engelsktalande miljön, världen över. I Österbotten sprids de nya partiklarna tydligen via studenter och studiemiljöer i Åbo och Vasa. Intressant nog påträffades samma småord, *typ*, *asså*, *hallå*, i ungdomsspråk långt norrut i Sverige (Dorotea) i slutet av 1900-talet. (Kotsinas 1994; Edlund 2003 s. 22.)

En lokal identitet vid sidan av en större svensk och internationell identitet uttryckt i förstaspråket – är det möjligt? Ja, av allt att döma. Den nya ungdomskulturen är inte begränsad till den engelsktalande världen, den influerar också andra språk och sprider sig även i perifert belägna regioner i Europa. Att internationell tillhörighet går att förena med trohet mot lokala språkformer, det har man funnit också i en undersökning av dialektutjämning i England. Globala identiteter är *additiva*, de läggs till den ursprungliga, och europeiska ungdomar kan fortsatt uttrycka lokala aspekter av sin identitet genom sitt första språk. Man behöver inte ge upp sin lokala identitet bara för att man tar till sig drag som är en länk till den allmänt svenska och internationella ungdomskulturen. (Cheshire 2002.)

Hela Österbotten talar dialekt – och skriver dialekt i sociala medier – och kommer att så göra under överskådlig tid.

4

ÅLANDSMÅLEN

Redan under förhistorisk tid var Åland ett svenskt område med nära kontakter med Mälardalen. Ortnamnsbeståndet är nästan helt svenskt, men det har en medeltida karaktär. De finska ortnamn som finns kan knappast vara äldre än de svenska som anses ha kommit till i samband med nykolonisering av ögruppen under sen vikingatid eller början av korstågstiden. Vid tiden för det första tusenårsskiftet verkar nämligen något ha hänt som ingrep i folkets liv med ödeläggelse som följd, om också inte så genomgripande som man tidigare trott. Någon form av inflyttning bör hur som helst ha ägt rum på 1100-talet, även om en äldre bosättning fanns på Åland, för under tidig medeltid hade Åland karaktären av ett kolonisationsområde som fortsatte österut till Åboland och norrut till Satakunta. Det är en omständighet som har visst stöd i dialekthistorien. Åländskan kan ses som en länk i ett ”dialektband” som sträcker sig från Uppland i väster över Åland till den åboländska skärgården i öster och de sydösterbottniska dialekterna i norr. I 2.4 har vi sett att Ålands hav bildar gräns i väster för vad som där kallas ”den finlandssvenska novationstriangeln”. (Jfr Loman 1988 s. 178 f.; Tarkiainen 2008 s. 106–112 och om diskontinuitet i bebyggelsen i andra kustnära bosättningar vid Östersjön s. 111.)

Dialektgeografiskt har Åland således en ställning som övergångsområde mellan de uppsvenska målen i väster och de finlandssvenska i öster. Av naturliga skäl har landskapets västliga delar haft tätast kontakter med Sverige, medan skärgården söder och öster om Delet, havsfjärden mellan Vårdö och Kumlinge, har haft tätast kontakter

med den åboländska skärgården och fastlandet. Som en länk i samfärdseln mellan Sverige och Finland har Åland i första hand fungerat som förmedlare av språkliga nyheter till södra Österbotten och västra och södra Åboland, men det finns också västliga företeelser som är gemensamma för Åland, Åboland och Nyland men okända i Österbotten. Och Åland behöver inte ha varit spridningscentrum för alla novationer som har nått dialekterna öster om Skiftet, havsfjärden mellan Åland och Åboland. I många fall kan språkliga likheter bero på direkt kontakt med samma spridningscentrum i Sverige, främst Uppsverige och Norrland. – *Uppsvenska* mål talas i Uppland, Gästrikland och angränsande delar av Södermanland, Hälsingland, Västmanland och Dalarna. (Ahlbäck 1971 s. 15–18; Wessén 1958 s. 29 f.; Harling-Kranck 1988 s. 75–86; art. *åländska dialekter* i *Nationalencyklopedin*; Ivars 2014.)

De medeltida farlederna hade utan tvivel stor betydelse som förmedlare av språkliga nyheter i österled. *Itinerarieleden*, beskriven redan på 1200-talet, gick från Arholma i Stockholms skärgård via Åland och vidare till Aspö och Hitis i Åboland. Från Väddö på svenska sidan utgick en av de äldsta farlederna över Ålands hav. Från Marsund, sundet mellan Eckerö och Hammarland, fortsatte leden som landsväg över fasta Åland och sedan sjövägen till Tövsala i Egentliga Finland. I stort sett samma välkända rutt följde Postvägen mellan Stockholm och Åbo som inrättades 1638 och lades ner efter den stränga vintern 1910–1911. Genom Marsund gick också en farled norrut ut på Bottenhavet eller runt Ålands nordkust till Vårdö där leden över Delet mötte. Det var *Norrbottensleden*, där främst österbottningar och ”norrbottenfarare” tog sig fram. (Storå 1988 s. 16 f.; art. *Postvägen* i *Uppslagsverket Finland* 4 s. 143.)

Segellederna från väst till öst har intressant nog en parallell i skärgårdsnamnen. Ett utbredningsområde går från norra Åland (Saltvik och Vårdö) över Kumlinge och Brändö till Iniö och Houtskär i Åboland och vidare till den sydösterbottniska kusten. Hit hör namn på *-både*, *-grynna*, *-kobba*, *-hälla*, *-kalle* m.fl. Ett annat utbredningsområde går från utskären i sydligaste Åland (Föglö och Kökar) till södra Korpo och Nagu och vidare till Hitis och den västnyländska kusten. Hit hör namn på *-kläpp*, *-hara* eller *-härа*, *-gadd*, *-kobbe* m.fl. Skärgårdsnamnen i västligaste Åland har återigen vissa likheter med namnen i Roslagens skärgård, t.ex. skärnamnet *Flöttjan* och grundnamnet *Fjärdstacken*. (Slotte 1988 s. 65; Zilliacus 1989 s. 100–102.)

Variationen i ortnamnsskicket har en motsvarighet i Väinö Solstrands indelning (1920) av de åländska dialekterna i tre huvudgrupper: en som omfattar Brändö, Kumlinge och Kökar, en annan Vårdö, Sottunga, Föglö, Lumparland och Lemland, en tredje fasta Åland och Eckerö. (Solstrand 1988 [1920] s. 71; Loman 1988 s. 180.)

Åland bildar således inte något enhetligt dialektområde, men den moderna dialektforskningen nöjer sig med två grupper, nämligen *väståländska* och *öståländska* mål. Till den väståländska gruppen räknas Eckerö, Hammarland, Geta, Finström, Jomala, Saltvik, Sund, Vårdö, Lemland och Lumparland, till den öståländska Kökar, Föglö, Sottunga, Kumlinge och Brändö. Det är den indelningen som gäller för den beskrivning av Ålandsmålen som följer i 4.3 och 4.4.

Bäst beskriven sedan tidigare är öståländskan, tack vare Anton Karstens *Kökarsmålet* (1891) och Eva Sundbergs *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård* (1993). Den senare ligger till grund för beskrivningen av öståländskan i 4.4, en serie dialektinspelningar från 1960- och 1970-talen för beskrivningen av väståländskan i 4.3. Provinsiella ord och uttryck finns samlade i Ralf Svenblads *Med åländska ord* (1991), och landskapets dialektgeografiska läge behandlas från olika synpunkter i boken *Åländskt språk mellan öst och väst* (1988). (En översikt av forskningsläget ges i Sundberg 1993 s. 24–53; källmaterial i form av bandutskrifter är hämtat från Språkarkivets samling SLS 1862.)

De väståländska målen är sedan länge så påverkade av standardspråket att det är svårt eller rent av omöjligt att beskriva enskilda sockenmåls ljud- och formsystem på samma sätt som i Österbotten. Det standardspråkliga inflytandet härrör från Sverige, inte från fastlandet i Finland. Historiskt sett är det inte så konstigt att väståländskan på lyssnaren kan ge intryck av att vara en regional variant av centralsvenskt standardspråk, så nära besläktad som den är med de uppländska och sörmländska dialekterna – de som bildar stommen i det svenska riksspråk som en gång i tiden tog form i klostrens skrivarstugor och de kungliga kanslierna. Den svenska bibelöversättning som kom till i samband med reformationen var i huvudsak ett verk av uppsvenskar, och deras bibelspråk satte sin prägel på det talspråk som i dag kallas standardsvenska. Det uppländska inslaget i riksspråket förstärktes av att landet regerades från Stockholm och att den högre utbildningen fanns i Uppsala. Språket i Stockholm med omgivande landskap anses sedan århundraden tillbaka vara

det bästa i Sverige. (Ahlbäck 1971 s. 5; Loman 1988 s. 179; Widmark 2000 s. 156–167; *Uppländska* s. 67.)

4.1 Samåländska arkaismer och novationer

De åländska dialekterna är de mest modernt utvecklade bland de svenska dialekterna i Finland. Listan på samåländska ålderdomligheter blir därför kort, listan på nyheter desto längre. I modern dialekt växlar traditionella former inte sällan med moderna standardformer.

4.1.1 Arkaismer

De ålderdomliga dragen är i allmänhet gemensamma för åländskan och uppländskan, men också för dialekterna i Finland. (*Uppländska* s. 71 f., 81 f., 88 f., 94.)

Stavelsetypen lång vokal eller diftong + *m* finns kvar i ord som *bom* och *ström*, t.ex. Geta *så kåmm de en sparv å satt sä på* ***bo:min*** 'så kom det en sparv och satte sig på (segel)bommen' och Kumlinge *Tö:rnesörs* ***strö:min***^{j} 'Törnesörs strömmen'.

Den fornsvenska ändelsevokalen *i* finns kvar före slut-*n* i bestämd singularis av maskulina substantiv, t.ex. *kvällin* 'kvällen', *sko:gin* 'skogen', *sjärgå**l**in* 'skärgården', *ti:din* 'tiden'. I det här fallet avviker åländskan (utom Sund) märkligt nog från uppländskan, som har bortfall av *i* efter *d*, *l*, *n*, *s*, *t*, dvs. artikelsynkope i *kvälln* etc. Olav Ahlbäck förmodar att den bevarade *i*-vokalen beror på att den bestämda slutartikelns *n* har varit ett palataliserat, *j*-haltigt *n*^{j}, vilket det i öståländskan fortfarande är. Framför detta *n*^{j} kunde vokalen inte falla bort. (Ahlbäck 1946 s. 100.)

De fornsvenska konsonantförbindelserna *ld*, *mb*, *ngg* är bevarade, i öståländskan bättre än i väståländskan. De förekommer traditionellt i ord som *kaldär*/*ka:ldär* 'kall', *lamb*/*la:mb* 'lamm', *tunntjimbar* 'tunnkimmar', *långgär*/*la:nggär* 'lång'.

Slut-*n* bevaras i bestämd singularis av feminina och bestämd pluralis av neutrala substantiv. På Åland säger man alltså, liksom i Finland för övrigt (och västra Uppland), *nattän* och *dö:rän* eller *dörrän*, *hu:sän* och *krä:kän*, inte *natta* och *dö:ra* eller *hu:sa* och *krä:ka* med ändelsevokalen öppnad till *a* som i stora delar av Sverige.

Adjektivens gamla maskulina nominativform *sjuker* bevaras, liksom på sina håll i östra Uppland, se *Adjektiv* under 4.3.2 och 4.4.2.

4.1.2 Novationer

Kvantitet

I Finland har vi inte så många drag som är dialektklyvande, men ett finns som är åländskans särmärke gentemot dialekterna på fastlandet, nämligen förlängningen av fornspråkets gamla korta stavelse. I åländskan har *alla* sådana stavelser förlängts, men i österbottniska, åboländska och nyländska mål i olika utsträckning eller inte alls. Variationen framgår av karta 13. (Ahlbäck 1971 s. 10 f.; Harling-Kranck 1988 s. 75–77; Sundberg 1993 s. 131–133.)

Karta 13. Gammal kort stavelse. Kortstavigheten (*bik/bek* 'beck) är bevarad överallt utom på Åland och i södra Åboland (*be:k/bekk*). I Munsala, södra delen av Österbotten och västra Åboland lever kortstavigheten kvar i tvåstaviga ord och ordformer (*be:k* med lång men *betje* med kort stavelse). – Efter Ivars 1988.

I åländskan har inte bara fornsvenskans korta utan också dess *överlånga* stavelse ersatts av den vanliga långa stavelsen, där antingen vokalen eller konsonanten är lång. I åländskan går det alltså inte längre att skilja presens *bakar* från pluralis *bakar* 'rumpor' eller preteritum *rådd(e)* från substantivet *rådd*, vilket är möjligt i många dialekter i Åboland och på fastlandet. (Övergången från kort till lång stavelse beskrivs av Väinö Solstrand i avhandlingen *Svensk stavelseförlängning* [1924]; Ivars 1988 s. 66 f.; Zilliacus 1992 s. 20; *Uppländska s.* 73.)

Ibland var det vokalen och ibland konsonanten som förlängdes, när den gamla korta stavelsen blev lång. Förlängd konsonant har fornsvenskans *vika* fått i Eckerö *dåm fikk inte sekstån fjä:**l**ingar på he:la **vikkan** dåmm int* 'de fick inte sexton fjärdingar på hela veckan, de inte'. Lång har konsonanten också blivit i *sjeppe* 'skeppet' (av *skipit*), *låssa* 'lossade' (*losa*), *lukkår* 'luckor' (*luka*), *dråppa* 'droppe' (*dropi*), *övvär* 'över' (*yvir*) och *mykke* 'mycket' (*mykin*); Jomala *åm hån sku få: tu:r me ko:än så sku ån först mjölk tri: **dråppar** i den dä:r triangelin* 'om hon skulle få tur med kon så skulle hon först mjölka tre droppar i den där triangeln (i bottnen på stävan, folktro)'. Förlängd vokal har fornsvenskans *tala* fått i Eckerö *de bru:ka han **ta:l** åmm* 'det brukade han tala om' och *staki* i *då: va: mo:r min di:t å tjö:pt et par **ju:ssta:kar*** 'då var mor min dit och köpte ett par ljusstakar' samt *viþer* i Hammarland *dåm va me: i sko:gin då: å högg **ve:d*** 'de var med i skogen då och högg ved'. – Mönstret sammanfaller således med det centralsvenska standardspråket.

Den överlånga stavelsen har gått förlorad genom att vokalen har förkortats eller diftongen förenklats före den långa konsonanten. Åländskan har således fått *vitt* av *vi:tt*, *ti sjöss* av *ti sjö:ss*, *sådd* av *så:dd*, *hett* av *heitt* (neutrum av *het*) osv.; Eckerö *å hann fo:r aldri ti **sjöss** hällär en lö:rdaskväll int* 'och han for aldrig till sjöss heller en lördagskväll, inte'. Den här förändringen är en av många som har gått vidare över Skiftet och förbinder Åland med södra Österbotten och västra Åboland.

Vokaler i betonad stavelse

Också bland vokalerna har det skett förändringar som i vissa fall ger åländskan en särprägel gentemot fastlandet och i vissa fall har gått vidare till södra Österbotten och västra Åboland.

Ett viktigt kännetecken för traditionell åländska är sammanfallet av *y* med *i*. På fackspråk kallas det för *delabialisering*, när *y* för-

lorar sin läpprundning och går över till *i*, vilket vi har exempel på i Eckerö *de hadde sina* ***irkän*** 'de hade sina yrken' och *he:r i den he:r* ***bi:n*** 'här i den här byn', vidare i Geta *min farbro* ***sidde*** *ka:rk****l****e:där å fastär mä:* 'min farbror sydde karlkläder och faster med', Kökar *dåm va lite* ***bli:ga****, hanses* ***siskån*** 'de var lite blyga, hans syskon' och Brändö ***ri:slet*** *bra:* 'rysligt bra'. – Viss förekomst av *y*-former i inspelningar från ca 1970 (***yttra*** *endan* 'yttre ändan', *fy:rin* 'fyren' m.fl.) kan vara tecken på en begynnande stigmatisering, att *i*-formerna brännmärks och småningom försvinner. Det har de gjort på annat håll där de har hört till den traditionella dialekten, såsom i vissa tröndermål i Norge. – Se även 4.3.1. (*Trøndersk språkhistorie s.* 48.)

I det här fallet är gränsen mot Åboland inte absolut: också Iniö har *i*-former som t.ex. *fi:ra* 'fyra', *ti:g* 'tyg'. Spontant uppkommen, utan samband med Åland, är däremot den övergång av *y* till *i* och *ö* till *e* som förekommer i östra Lappfjärd och Borgå, se 3.5.3 och 6.5.1. (Zilliacus 1992 s. 46; *Från Pyttis till Nedervetil* s. 150; Ivars 2010 s. 15.)

I finländska sammanhang är en ålänning lätt att känna igen på det öppna uttalet av långt *ö*, även framför andra konsonanter än *r*. Samma öppna *ö* [œ:] som i *tjö:ra* 'köra' kan vi således höra i ord som *lön*, *flög*, *sköta* och *köpa*, t.ex. Hammarland *de va* ***avlœ:ningän*** *för tröskarda:n* 'det var avlöningen för tröskardagen', Geta *ko:rna sku ha: sin* ***brœ:dbit*** 'korna skulle ha sin brödbit (om julaftonen)', Finström (notkungen såg efter) *åm* ***strœ:min*** *va no:rdli ellär sy:dli* 'om strömmen var nordlig eller sydlig' och Saltvik *hann* ***tjœ:pte*** *de senn hann* 'han köpte det sedan, han'. – Öppet *ö* är ett drag på frammarsch på olika håll inom svenskt språkområde. (Bruce 2010 s. 216; Leinonen 2010 s. 96–98.)

Utifrån uttalet av *ö*-ljudet skulle talare från Eckerö och södra Brändö (Lappo) lätt kunna bli tagna för icke-ålänningar, för de har slutet *ö* [ø] i alla positioner, även framför *r*. Det är ett uttal som i Brändö efterhärmas med ramsan *Kåm te Lappo så få:r ni smø:r.* (Meddelande av Eva Sundberg.)

Det långa *a*-ljudet har en "mörk" klangfärg [ɒ:], som i svenskan i Sverige i *lat* och *mas*. Det mörka uttalet är gemensamt för Åland och södra Österbotten (som saknar skillnad i klangfärg mellan långt *a* i *tal* och kort i *tall*). (Ahlbäck 1971 s. 11 f.; Ivars 1988 s. 76; Bruce 2010 s. 104, 138 f., 215.)

Bland vokalerna märks vidare övergången av långt *ä* till *e* framför *r* och tjockt *l*. Det är ett uttal som ofta hörs i adverben *här* och

där, *härifrån* och *därifrån* och i pronomenen *den här*, *den där* och *sånt där*, t.ex. Eckerö *de e: så:* ***he:r*** *i den* ***he:r*** *bi:n* 'det är så här i den här byn' samt Finström *dåm fekk no: så mykkä dåm årka* ***be:ra*** 'de fick nog så mycket (strömming som) de orkade bära' och *dåm va e:na* ***he:rifrån*** *å andra* ***de:rifrån*** 'de var (den) ena härifrån och (den) andra därifrån'. Exempel på slutet *e* framför tjockt *l* är *he:****l*** 'häl', *sje:****l*** 'säl' och *ve:****l*** 'väl'.

Uttalet *be:r* 'bär' förbinder Åland med Roslagen i väster och södra Österbotten och västra Åboland i öster, t.ex. Gräsö ***her*** *i smi´an* 'här i smedjan', Närpes med diftongering ***sjie:r*** *å* ***tie:r*** 'här och där' samt Iniö och Houtskär *te:r* 'där' och *le:r* 'lära'. (*Der* etc. i språkprov från Gräsö och Älvkarleby i *Uppländska* s. 26, 61 f.; Ivars 1988 s. 76–78; Zilliacus 1992 s. 45.)

Framför *kk* har *i* sänkts till *e* i verbformerna *fekk* 'fick' och *jekk* 'gick', som i modern dialekt växlar med *fikk* och *jikk*. Exempel på *e*-former från Finström: *Fy: fa:n va vi* ***fekk*** *pi:nas!* 'Fy fan vad vi fick pinas! (dvs. vi som gälade strömming)' och *de de:r* ***jekk*** *ju såm varvä runt* 'det där gick ju som varvet runt'. Ordet *flicka* är belagt i *e*-form *fl****e****kka* i Vårdö och Lemland, *drekka* 'dricka' i Vårdö, *sprekka* 'spricka' i Brändö. – *Fekk* och *jekk* kommer närmast från Uppland men är också spridda till Iniö och Houtskär. Om övergången *i* till *e* och *y* till *ö* i dialektgeografisk belysning, se 3.5.1. (FO II *få* s. 195, *gå* s. 427; Sundberg 1993 s. 70; texter i Zilliacus 1992 s. 60, 79, i *Uppländska* t.ex. s. 18, 22, 29.)

Ålandsmålen räknas till de s.k. *u*-målen i Finland, se karta 19. Finlandssvenskt uttal har det korta *u*-ljudet i *lukkår* 'luckor', *tung*, *no:tkungin* 'notkungen', *huggno:tän*, *rundär* 'rund' och *hunn* 'hund' i Finström samt i *ju* och *sku* i Föglö. Samma vokalklang har det långa *u*-ljudet, utom i Eckerö där man uttalar *u*-ljudet på sverigesvenskt vis. Där är uttalet således ett *y*-haltigt *u*, utan skillnad i klangfärg mellan kort *u* (i *bullar*) och långt *u* (i *bru:ka*), t.ex. *ba:k* ***lingånbullar*** 'baka lingonbullar' och *dåm va* ***u:t*** *nattän* ***föru:t*** *å fekk sekstån fjä:****l****ingar* ***bru:ka*** *Hartvik ta:****l*** *åmm* 'de var ute natten förut och fick sexton fjärdingar, brukade Hartvik tala om'. – Om förhållandena i Brändömålet, se 4.4.1. (Bruce 2010 s. 137 f.)

I vissa ord har Ålandsmålen *å*- där standardspråket har *u*-ljud, t.ex. *båska* 'buske' och *gåbbä* 'gubbe'. I modern dialekt växlar *å* med *u*, *båska* eller *buska*, *gåbbä* eller *gubbä*. Ett exempel på *å*-form från Eckerö är *de va ju en* ***gåbbe*** *såm sku rö:k u:t* ***fl****u:gåna i lagå:****l****in* 'det

var ju en gubbe som skulle röka ut flugorna i lagården'. (FO II *gubbe* s. 412; Zilliacus 1992 s. 29 f.)

Vokaler i obetonad stavelse

De flesta av de språkliga nyheterna inom vokalismen påträffas också i södra Österbotten och västra Åboland, och det gäller också utvecklingen av vokalerna i obetonad ställning. Ett exempel är inskottsvokalen i *botten* och *vatten* (av fornsvenskt *botn*, *vatn*). En förändring som har tagit en annan riktning och sökt sig söderut över Åboland till Nyland är det rytmiska bortfallet av ändelsevokaler i verbböjningen, den *villkorliga* apokopen (betonat *vi började* ***springa*** men obetonat *vi skulle* ***spring*** *ut*). Se närmare *Verb* under 4.3.2 och 4.4.2.

Den villkorliga apokopen har Olav Ahlbäck satt i samband med accentförhållandena i äldre dialekt. Anmärkningsvärt är att den förekommer i åländska, öståboländska och västnyländska mål, dvs. i mål som vid tiden för apokoperingen anses ha haft grav accent. Den ovillkorliga apokopen i Österbotten, västra Åboland och östra Nyland sammanhänger på motsvarande vis med övergången till akut accentuering, en förändring som enligt Ahlbäck kan ha inträffat senast under förra hälften av 1400-talet. (Ahlbäck 1945 s. 32.)

Konsonanter

Bland konsonanterna finns språkliga nyheter som har stor utbredning i mellersta och norra Sverige och Norge, nämligen det tjocka *l*-ljudet, de supradentala *d*-, *l*-, *n*-, *s*-, *t*-ljuden och *t*-bortfallet i slutet av ord. Uttalet av *sj* och *tj* påverkas starkt av närheten till Sverige. (Bruce 2010 s. 146–160; *Språken i Sverige* s. 66 f.)

Åländskans två *l*-ljud, ”tunt” *l* och ”tjockt” *l* [ɫ], växlar med varandra enligt vissa regler, dvs. de förekommer i *komplementär distribution* med varandra. Det tunna *l*-et uppträder i början av ord som i *lat* och när *l*-et är långt som i *tall*. Det tjocka *l*-et kan föregås av långt *a* som i *ta:**l** åmm* 'tala om', långt *ä* som i *sjä:**l**in* 'sälen' och långt *ö* som i *tjö:**l*** 'köl', men inte av *e*, *i*, *y* och *ei* som i *fel*, *fil*, *syl* eller *je:la* 'gäla (strömming)'. Många konsonantförbindelser innehåller tjockt *l*, t.ex. *bl* i *b**l**å:* 'blå', *lk* i *mjö**l**k* och *lv* i *ka**l**va*; Jomala *si at hån sku va frisk när hån a* ***kalva*** *å* ***mjölka*** *bra:* 'se, att den (dvs. kon) skulle vara frisk när den hade kalvat och mjölka bra'. Se karta 7 i 2.3.1. (*Uppländska* s. 69 f.; regler i Bruce 2010 s. 158.)

Tunt *l* är standardvarianten för *l*-ljudet i svenskan och tjockt *l* är dialektvarianten. I åländskan har också förbindelsen *rd* (fornsvenskans *rð*) utvecklats till tjockt *l*. Det uttalet förekommer i t.ex. *fjä:**l**ing* 'fjärding', *gå:**l**in* 'gården', *laggå**l**in* 'lagården'.

Det "tjocka" uttalet av *rd*, *rl*, *rn*, *rs*, *rt*, som fonetiskt betecknas [ɖ ɭ ɳ ʂ ʈ], har uppkommit genom att *r* och tjockt *l* har smält samman med *d* etc. till enhetliga, supradentala ljud. Sådana finns i ord som *fåʂʂ* 'fors', *vaʈʈ* 'vart' och *haʂʂ* 'hals', t.ex. Eckerö *de va: förrän ja: **vaʈʈ** ka:r de* 'det var förrän jag vart karl, det', Jomala *stommansostin denn **jo:ɖes** i fårm* 'stommansosten, den gjordes i form'. – I Sverige hör supradentalerna till standardspråket, och de står därför starkt i åländskt språk i allmänhet. De finns också i södra Österbotten. Se 2.3.1. (Bruce 2010 s. 149 f.)

En stor utbredning i svenska och norska dialekter har bortfallet av slut-*t* i bestämd singularis av neutrala substantiv och i supinum, t.ex. Eckerö *men **kvinnfålke** sidu* 'men kvinnfolket, serdu' och Hammarland *sänn ha-dde **varri** så:g i Kattnes* 'sedan har det varit såg i Kattnäs'. Se karta 20. (*Uppländska* s. 71.)

Sj-ljudet uttalas på sverigesvenskt vis längre bak mot gomtaket än det i Finland vanliga *sj*-ljudet, således åländskt mörkt *sj* [ɧ] gentemot finlandssvenskans ljusa *sj* [ʃ]. Exempel: Eckerö *åm man dansar hambo å **ɧåttis*** 'om man dansar hambo och schottis' och Hammarland *de va: **ɧilt** de* 'det var (sär)skilt det'. (Sundberg 1993 s. 94; mörkt *sj* har nått sydligaste Österbotten, enligt Ivars 2012 s. 112; Bruce 2010 s. 163–165.)

Det sverigesvenska uttalet av *tj*-ljudet har också vunnit insteg i åländskan, det vill säga *tj* utan förslag av *t* [ɕ], t.ex. Eckerö *så **ɕö:pt** dåm nå mjö**l**k'bunkar å va de va:* 'så köpte de några mjölkbunkar och vad det var' och Jomala *då: va de ɕu:rar å kvi:går åmm varann* 'då var det tjurar och kvigor om varandra (på ängen)'. (Bruce 2010 s. 164–166.)

I förbindelsen *dj-* är *d* stumt som i svenskan i Sverige, t.ex. Finström *dän **ju:paste** no:tän va förtti a:lnar* 'den djupaste noten var fyrtio alnar'.

4.2 Prosodiska egenskaper

Det är nästan jungfrulig mark vi beträder, när vi kommer in på frågan om åländskans prosodiska egenskaper, dess rytm och melodi (intonation), dess ordaccent och ordbetoning – här vore forsknings-

insatser av nöden. Kvantiteten, som också hör till prosodin, vet vi mest om, se 4.1.2 ovan. Ett par fonetiskt betingade kvantitetstyper i Brändömålet tas upp i 4.4.1.

Av de åländska dialekterna anses bara Eckerö längst i väster göra skillnad mellan akut och grav accent, t.ex. *tòmte-n* (grav) och *tómt-en* (akut). De övriga har på finlandssvenskt vis bara akut accent och räknas därmed till 0-typen bland de fem accenttyperna i svenskan. Se 2.2.2. (Sundberg 1993 s. 133; de fem accenttyperna i *Språken i Sverige* s. 61.)

I flerstaviga enkla ord kan betoningens plats variera, så att den hamnar på olika stavelser, t.ex. '*strömming* och '*tjä:reld* 'kärl' med betoningen på första stavelsen men *ak'sjo:n* 'auktion', *för'äldrar*, *his'torja* 'historia', *per'fekt*, *pa're:ra* 'parerade' och *tje:na'rinnår* 'tjänarinnor' med betoningen på en senare stavelse. Huvudmönstret är således den för svenskan normala rörliga betoningen. (Bruce 2010 s. 48 f.)

I sammansatta ord ligger huvudbetoningen normalt på det första sammansättningsledet och bibetoningen på det senare. Den här *förledsbetoningen*, som är det normala för svenskt talspråk, finns i t.ex. Finström '*no:thö:gin* 'nothögen', '*tunntjimbar* 'tunnkimmar (dvs. tunnstavar)' och '*Grällsbi* 'Grelsby', Jomala '*u:tengän* 'utängen', Brändö '*smö:rbonk* 'smörbunke', '*grö:tkräk**l**å* 'grötkräkla' och '*Nårrgårs* 'Norrgårds'. Ortnamn med ett väderstrecksnamn som första led har i Brändö betoningen på det senare ledet, t.ex. *Nårr'grin*ʲ*n*ʲ*ån* 'Norrgrynnan'. (Sundberg 1993 s. 133 f.; Bruce 2010 s. 50.)

En ordgrupp som utgör ett egennamn får *ordgruppsbetoning*, så att det andra ledet i gruppen bär huvudbetoningen, t.ex. *Pell 'A:gust* 'Pell August' i Eckerö och *Andärsås 'fö:ksä* 'Anderses fähuset', *Sto:rengs 'jä:**l**ån* 'Storängs gärdan', *Långhå**l**ms 'strö:min*ʲ 'Långholmsströmmen' i Brändö. (Sundberg 1993 s. 134; SAG 1 s. 205.)

Slutledsbetoning i sammansatta och avledda ord kan förekomma i väståländska, t.ex. Eckerö *lamm'ungar* 'lammungar', *rö'bettår å mo'rötter* 'rödbetor och morötter'. Den har markerats i en del bandutskrifter, t.ex. Eckerö *så tjö:pt dåm nå* ***mjölk'bunkar*** *å va de va:* 'så köpte de några mjölkbunkar och vad det var' och Hammarland *vi hadd en morbrå såm va* ***sko'ma:karä*** *han jikk gå:rfa:res på vintrana å* ***sko'ma:kra*** 'vi hade en morbror som var skomakare, han gick gårdfares (dvs. från gård till gård) på vintrarna och skomakrade'. Sådan betoning förekommer också i norra Uppland. (*Uppländska* s. 77.)

I samband med prosodin kan slutligen nämnas den rytmiskt betingade förlängningen av konsonanten i början av pronomen som

följer efter en preposition, en verbpartikel eller *har*, *hade* och *var*, t.ex. Hammarland *men nu: så **ha-dde** svengi åmm* 'men nu så har det svängt om' och *å så fikk dåm en vikka **på-sse*** 'och så fick de en vecka på sig (tjänarna, att byta plats)' samt Finström *sänn **va-dde** en Vilsån åkkså* 'sedan var det en Vilson också' och Brändö *he va så ro:**l**et te si: **på-ddåm*** 'det var så roligt att se på dem'. Liknande fraser med ordgruppsaccent (*på-ssä*, *me-sse*) finns i uppländskan. (Svenblad 1991 s. 16; *Uppländska s.* 39, 51, 75.)

4.3 Väståländska dialekter

I jämförelse med andra svenska dialekter i Finland ter sig de väståländska målen fattiga på särdrag. Det har som vi redan sett sin historiska förklaring i samhörigheten med Upplandsmålen som bildar stommen i det standardspråk som mot slutet av medeltiden började utbildas i Stockholmsområdet.

Språkprov

Tjänarinnor

*– Ja: tje:narinnår hadde dåm å dåm vartt stesslaga fö:r, de va fämm å ti:e mark dåm ga:v i stessälpängar, å då: va: dåm tvungna at nestans va:, åm dåm va: hållna såm hunn å katt så dåm måsta då nestans va: å:rä u:t. Va: de en sår(j)li historja de där, för få**l**k ti va: bunna på de: settä, åm dåm villa hu:r jä:rna så slapp dåm int bårtt hällär. – Vad fick dom, fick dom nå annat sen då? – Nå:å, dåm fikk sko:p**l**agg, å dänn ti:din så såddes de mikkä li:n, så sku dåm ha: litä li:n hällär någä la:kan å så: hadde dåm ull å, å nån k**l**änning å, män att hon dä gam**l**a tantän såm ja ta:**l**a åmm hon, första gångän hon va: u:t å tje:na så hadd-on mark i må:n, så at inga va de mikkä te.*

– Ja, tjänarinnor hade de, och de blev städslade för, det var fem och tio mark de gav i städselpengar, och då var de tvungna att nästan vara, om de var hållna som hund och katt, så de måste då nästan vara året ut. Var det en sorglig historia det där, för folk att vara bundna på det sättet, om de ville hur gärna så slapp de inte bort heller. – Vad fick de, fick de något annat sen då? – Nåå, de fick skoplagg, och den tiden så såddes det mycket lin, så skulle de ha lite lin eller något lakan och så hade de ull och, och någon klänning och, men att den där gamla tanten som jag talade om, hon,

första gången hon var ute och tjänade så hade hon mark i månaden, så att inte var det mycket till (lön).

Manlig informant f. 1895, Hammarland. Band 1968:59a.

Notfiske

*– Nå hur många, hade alla lika delar i noten? – Ja: nä:r nä:r vi: fekk enn ba**l**ja fekk gå:**l**in fämm. – Jaha. – Jo: en ba**l**ja vi kalla så denn innehåld seksti littär, dry:kt. – Ja. – Jo:, å då:, då: sku no:tjo:nän håll seks nöttär va:r, å å å li:når såm de sku va:, en massa li:når å sånt å. Dåm ba:ra kåmm ne:r å, å ne:r dåm kåmm ne:r me me bå:tana te te bro:n så, så ba:ra va, hö:stes de där i ba**l**jan me sto:ra sjyfflar å, mättes åpp å, jo:, så att när, å de där jekk ju såm varvä runt, va:r å enn u:ta no:tla:gä när dåm va ti:e dåm fekk va:-rsin ba**l**ja, menn då: sku gå:**l**in ha, ha fämm jo:, för vattnä s-att no: va de, å inte behö:vd varkän kåst på d-e:na-en-de-andra. Först ne:r dåm börja me de me den der no:tän hö:rd ja mina föräldrar sa:, så sku dåm tjö:p e:n en matta mjö:**l** tell åt, åt bonn. Varje, varje no:tarä så dåm fekk ti:e mattår mjö:**l**, jo:, å ne:r fiskarän had tju:ge tunnår så hadd gå:**l**in hundra. Jo:.*

– Ja, när vi fick en balja (så) fick gården fem. – Jaha. – Jo, en balja vi kallade så den innehöll sextio liter, drygt. – Ja. – Jo, och då, då skulle nothjonen hålla sex notar var, och och och linor som det skulle vara, en massa linor och sådant och. De bara kom ner och, och när de kom ner med med båtarna till till bron så, så bara var, östes det där i baljan med stora skyfflar och, mättes upp och, jo. Så att när, och det där gick ju som varvet runt, var och en utav notlaget när de var tio, de fick var sin balja, men då skulle gården ha, ha fem jo, för vattnet, så att nog var det, och inte behövde varken kosta på det ena eller det andra. Först när de började med det med den där noten, hörde jag mina föräldrar sa, så skulle de köpa en en matta mjöl till åt, åt bonden. Varje, varje notare, så de fick tio mattor mjöl, jo, och när fiskarena hade tjugo tunnor (strömming) så hade gården hundra. Jo.

balja 'rund flätad korg som strömming mättes med vid fördelning efter notdräkt' (FO I s. 111)

matta 'matta för inpackning av livsmedel, ofta sydd som en säck; även måttsbeteckning' (FO IV s. 354)

Man f. 1895 i Finström. Band 1968:60a.

Bot mot längtan

*– När dom köper kor så brukar dom liksom sakna det gamla hemmet. Har ni hört talas om det? – Jo:, no ha ja hö:rt ta:**l**as åmm de nå:ge. Dåmm dåmm bru:kar allti sjä:ra nå:ge från å sätt på-nna nå ställän elär je:-na, je: inn i brö: åt-na, jo: någån bi:t ifrån trössgå**l**n i laddugå:rdän hällär va de var-av. Så jo:rde dåm förr när bru:dana f**l**ikta å: så, ja: at dåm int sku längta hämm, så ska:-rdåm ifrån trössgå**l**n å så k**l**ippte dåm, annars k**l**ippte dåm li:te hå:r utav utav mo:r å fa:r å si- å sidd inn e i en tjo:lfåll såm utåv tjo:lana såm dåm sjikka me bru:dän då: så, at ån int sku vet- hån visste int åmm e men at, då: sku hån int längta hämm ti fa:r å mo:r int, u:tan hon sku tri:vas på ny:a ställä. De ha: ja hö:rt berättas.*

> Jo, nog har jag hört talas om det något. De brukade alltid skära något från (lagårdströskeln) och sätta på den någonstans eller ge den, ge in i bröd åt den, jo, någon bit ifrån tröskeln i ladugården eller vad det var av. Så gjorde de förr när brudarna flyttade också så, ja, att de inte skulle längta hem, så skar de ifrån tröskeln och så klippte de, annars klippte de lite hår utav utav mor och far och sy- och sydde in det i en kjolfåll som utav kjolarna som de skickade med bruden då så, att hon inte skulle vet- hon visste inte om det men att, då skulle hon inte längta hem till far och mor inte, utan hon skulle trivas på nya stället. Det har jag hört berättas.

Kvinna f. 1901 i Jomala. Band 1970:92a.

Väståländskan har det inte gjorts någon vetenskaplig undersökning av, så den beskrivning som följer bygger på bandutskrifter som förvaras i samlingen SLS 1862 på Språkarkivet i Helsingfors. Om stavelselängden finns ingenting att tillägga utöver det som sägs i 4.1.2 ovan.

4.3.1 Ljudlära

Vokaler i betonad och obetonad stavelse

I brist på närmare fonemanalys belyses förrådet av vokaler i de väståländska dialekterna nedan med hjälp av en uppställning av ett urval dialektord. Dialekterna i området representeras där av Hammarland och den inspelning som språkprovet *Tjänarinnor* ovan är hämtat från. Först står ett ord med kort och därefter ett ord med lång vokal i betonad stavelse. Sist står ett exempelord som visar förekomsten av vokaler i obetonad stavelse, i ändelser.

a slapp, da:gar, kallar
e settä 'sättet', ve:d, tjö:rde
i **fl**ikta, ti:din, le:dit
o bodd, sko:gin
u ull, mu:r
y sy:masji:näna
å håppa, rå:g, tje:narinnår
ä tjärvar, hämma, fä:rdi, få:rbe:tä, p**l**assär
ö högg, lö:n

I betonad stavelse är de korta vokalfonemen åtta och de långa nio till antalet. De korta är *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *å*, *ä*, *ö*, efter övergången av *y* till *i* som har resulterat i ***fl**ikta* 'flytta' etc. De långa är *a:*, *e:*, *i:*, *o:*, *u:*, *y:*, *å:*, *ä:*, *ö:*, med nyinfört långt *y* i icke-genuina ord som *symaskin*. I obetonad stavelse är vokalerna bara fem till antalet, dvs. *a*, *e*, *i*, *å*, *ä*. Om inte annat anges kommer exemplen i det följande från Hammarland.

Av bandutskriften från Hammarland att döma har väståländskan en skillnad i klangfärg mellan långt och kort *a*. Det långa *a*-ljudet har ett mörkt uttal [ɒ:], det korta ett ljust uttal [a], t.ex. *två:* ***dɒ:gar*** *i* ***vikkan*** 'två dagar i veckan' och *två:* ***kappar*** *rå:g* 'två kappar råg'. (Bruce 2010 s. 138 f.)

I betonad stavelse har långt *e* och *ä* fallit samman i ett *e* som gör att *veva* och *väva* rimmar med varandra. Exempel: *min farbro siddä* ***ka:rkle:där*** 'min farbror sydde karlkläder' och *första gångän hon va: u:t å* ***tje:na*** 'första gången hon var ut och tjänade'. Långt *e* uppträder också före *r*, t.ex. *dåm to:g mark* ***he:rifrån*** 'de (dvs. torparna) tog mark härifrån'. Däremot bevarar *ä* sitt öppna uttal [æ:] framför tjockt *l* och tjocka *d*, *n*, *s*, *t*, som i *fjä:**l**ing* 'fjärding' och *jä:rna* 'gärna'. Öppet *ä* förekommer också efter *r*, t.ex. Geta *vi* ***berä:kna*** *vi hadde fämm kno:ps fa:rt* 'vi beräknade (att) vi hade fem knops fart'. – Sammanfallet mellan *e* och *ä* till s.k. Stockholms-*e* är en uppländsk företeelse som är spridd även i svenskan i Finland i allmänhet. (Pamp 1978 s. 107; *Uppländska* s. 68; Bruce 2010 s. 115, 139 f.)

De korta *e*- och *ä*-ljuden är det svårare att få grepp om, för bandutskrifterna har varierande markering och uttalet kan tydligen skifta lite från person till person och socken till socken. En mer öppen variant av kort *e* [ɛ] förekommer före *l*, *m* och *n* i ord som *stɛllä* 'ställe', *fɛmm* 'fem', *hɛmma* 'hemma', *lɛmm* 'lämna' och *svɛngi* 'svängt', *ɛndra* 'ändra', medan *sättet* och *släktet* har ett mer slutet uttal med *e*, *settä*,

slektä. Samma slutna uttal har vokalen i *fekk* 'fick', *jekk* 'gick' och *ettär* 'efter'. Jämför den problematiska motsättningen mellan *e* och *ä* i Brändömålet, 4.4.1.

I obetonad stavelse skiftar *e* och *ä* i klangfärg mellan slutet [e], halvöppet [ɛ] och öppet [æ], men utifrån bandtexterna är det inte alltid så lätt att bestämma ljudkvaliteten. Mönstret verkar vara det att slutet *e* används i preteritumformer som *tjö:rde* 'körde', *fannes* 'fanns' och *högges* 'höggs', halvöppet [ɛ] i substantivformer som *strandɛn* 'stranden', *settɛ* 'sättet' och *tårparɛ* 'torpare' och öppet [æ] framför *r* i former som *föttær* 'fötter' och *springær* 'springer'.

Som framgått i 4.1.2 saknade traditionell väståländska både långt och kort *y*-ljud, till följd av sammanfallet av *y* med *i*. Fler exempel på denna s.k. delabialisering är *fandes de i* ***bi:n*** *så to:g han* ***bissbo:na*** *först* 'fanns det (timmermän) i byn så tog man byborna först' och *nu: ska vi* ***flitta*** 'nu ska vi flytta'. I modern dialekt varierar *i* med *y*, och med nya ord som *symaskin* har långt *y* fått fäste i dialekten.

Delabialiseringen förknippas främst med Eckerö och Hammarland längst i väster, men *i*-former är belagda också i andra sockenmål på fasta Åland. Där kan uttalet växla mellan *gri:n* och *gry:n*, *bigga* och *bygga*, t.ex. Jomala *ste:kostin de va dänn såm ko:kas i en* ***gri:ta*** *dänn* 'stekosten, det var den som kokades i en gryta, den'.

Samtidigt förekommer det att långt *i* blir *y* efter *sj*-ljud, speciellt i Saltvik och Sund där det följaktligen kan heta *bullsjy:va* 'bullskiva' och *masjy:n* 'maskin'. (Påpekande av Eva Sundberg.)

Från Eckerö finns belägg på att också långt *ö* har kunnat förlora sin läpprundning och delabialiseras till *e*, t.ex. *de va så kallt i kåjjan så de der ba:rnä* ***fre:s*** *ijä:****l*** 'det var så kallt i kojan, så det där barnet frös ihjäl' och *ja: han* ***fle:g*** *väl ti sjöss* 'ja, den flög väl till sjöss'.

Det *å*-ljud som har uppkommit ur fornsvenskans långa *a* och finns i t.ex. *båt*, *såg*, *två*, *år* får ett *o*-haltigt uttal och är inte så slutet som i svenskan i Finland i allmänhet. Den här mellanvokalen mellan *o* och *å* betecknas i följande exempel med [ɔ:]: Hammarland *i* ***vɔ:ras*** *tju:geförsta aprill* ***sɔ*** *ha den he:r* ***gɔ:rdän*** *va:ri i hundra ɔ:r i samma slektä* 'i våras tjugoförsta april så hade den här gården varit i hundra år i samma släkt' och *den första* ***sɔ:gän*** *sattes åpp i Ha:rasbi* 'den första sågen sattes upp i Haraldsby' samt Finström *de va sto:ra* ***bɔ:tar*** 'det var stora båtar' och *ja va väl'ann en sju-åtta* ***ɔ:r*** 'jag var välan en sju åtta år (gammal)'. Jämför *blɔ:sa* 'blåsa' med *på:sä* 'påse' (av *posi*) med sluten *å*-vokal. (Svenblad 1991 s. 16.)

Som vi redan har sett i 4.1.2 har väståländskan (utom Eckerö) bara ett långt *ö*-ljud, det öppna [œ:] som används oberoende av den konsonant som följer, alltså även i andra ställningar än före *r* och supradental konsonant, t.ex. Finström *så börja man kast u:t* ***sjœ:tana*** *å så fekk man följ me: me* ***strœ:min*** 'så började man kasta ut skötarna och så fick man följa med med strömmen'. Ålänningarna är i det här fallet före sin tid; i stockholmskan t.ex. har *ö*-ljudet börjat öppnas och är nu öppnare än det var för bara några decennier sedan. (Svenblad 1991 s. 14; Bruce 2010 s. 216.)

Konsonanter

Väståländskan innehåller 19 konsonantljud, nämligen klusilerna *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*, nasalerna *m*, *n*, *ng*, frikativorna *f*, *s*, *tj*, *sj*, *h*, *v*, *j*, vibranten *r* och lateralerna *l* och [ɽ]. Huruvida de två *l*-ljuden, det tunna och det tjocka (som bildas med slag mot gommen), är olika fonem är inte klarlagt med hjälp av minimala par. Till särdragen hör också de supradentala ljuden [ɖ ɳ ʂ ʈ] som har uppkommit genom att *r* och tjockt *l* har smält samman med *d* etc. till enhetliga, tjocka ljud, t.ex. i [båʂʂta] i bynamn som *Brändbolstad* och *Bolstaholm*. Se *Konsonanter* under 4.1.2. (Bruce 2010 s. 158.)

I 4.1.2 har vi sett att centralsvenska *sj*- och *tj*-ljud har vunnit insteg i dialekten. Att döma av ljudbeteckningen i utskrifter av inspelningar från ca 1970 växlar traditionella former med moderna. Vanligast var då de sverigesvenska ljuden (betecknade [ɧ] och [ɕ]) längst i väster i Eckerö, Hammarland och Jomala, t.ex. Eckerö *när han sku* ***ɧu:t ɧä:lin*** 'när han skulle skjuta sälen' och Hammarland ***ɧuttifämm*** *pännä* 'sjuttiofem penni'. Men även *tj* med förslag av *t* kunde tydligen höras i Hammarland *två:* ***tɕärvar*** *halm* 'två kärvar halm' och *han va go:* ***tɕö:rka:r*** 'han var god körkarl'. (Bruce 2010 s. 161–166.)

Om vi ville ranka de väståländska särdragen i termer av exklusivitet, så är det en företeelse med rötter i Roslagen som skulle nå högst, nämligen bortfallet av *h* framför vokal i början av ord och tillskottet av *h* i ord som historiskt sett inte ska ha det. Bortfallet har inte kunnat beläggas i de undersökta 1900-talsinspelningarna, men i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* påträffas ett *imm* 'hem' upptecknat i Eckerö 1904. Ett exempel på *h*-tillskott finns i språkprovet från Finström ovan, nämligen *hö:stes* 'östes'. (FO II *hem* s. 541.)

Mest känt har tydligen Eckerö varit för sina bortfall och tillägg av *h* i början av ord, att döma av följande ramsa där hammarlän-

ningarna härmar eckeröbornas tal: *Far håpp ti Amlann å tjöp avra å öi satt estin börja åppa!* 'Far upp till Hammarland och köp havre och hö så att hästen börjar hoppa!' (Meddelande av Eva Sundberg.)

H-bortfallet har anor ända från vikingatiden och är belagt på uppländska runstenar från 1000-talet. Det är känt också från västnyländsk dialekt, t.ex. *ogga* 'hugga'. (*Uppländska s.* 79.)

Ett uttal *sjl* av *sl* förekommer, t.ex. Eckerö *så fikk de* ***sjlå****: de:r* 'så fick de (dvs. torparna) slå (hö) där' och Jomala *dåm* ***sjlo:*** *dåm dära ängana va:r å enn sitt sjiftä* 'de slog de där ängarna, var och en sitt skifte'. Ett uttal *sjt* är dessutom belagt i Jomala, t.ex. *i båttnän på* ***sjte:van*** 'i bottnen på stävan'.

Verbet *bliva* kan i Eckerö uttalas utan *l*, liksom i Uppland, t.ex. *han ha* ***bitt*** *i en snö:dri:va hann* 'han hade blivit (kvar) i en snödriva, han'. (*Uppländska* s. 74.)

De väståländska dialekterna saknar norrländsk förmjukning, liksom södra Uppland. Det heter alltså *få**l**kä* 'folket', *sko:gin* 'skogen' och *ve:gin* 'vägen', och inte *få**l**tjä* etc., t.ex. Finström *ja: de va* ***strömmingsfiskä*** *de* 'ja, det var strömmingsfisket, det'. (*Uppländska* s. 76.)

I ordslut assimileras *nd* ofta till *nn*, t.ex. Geta *vi hadde* ***vinn*** 'vi hade vind', Finström *den* ***grunnaste*** *så va trättitvå:* 'den grundaste (noten) så var trettiotvå (alnar djup)' och (ett träflöte på noten) *såm dåm kalla för* ***hunn*** 'som de kallade för hund'.

Samtidigt har ett nytt *nd* uppstått genom tillskott av *d* i substantiv som slutar på *-an*, t.ex. *la:kand* 'lakan', *greppand* 'grepe'. Från Eckerö kommer exemplet (torparna) *hadde ett* ***pota:tislann*** *då: ifrån* ***hemmandä*** 'hade ett potatisland då ifrån hemmanet' och från Hammarland (torparen skulle ha) *ko:be:tä på* ***hemmandäs*** *mark* 'kobete på hemmanets mark'. (Svenblad 1991 s. 16.)

4.3.2 Formlära

Substantiv

I fornsvenskan hade alla substantiv ett genus och var antingen maskuliner, femininer eller neutrer. Tregenussystemet avspeglar sig tydligt i den väståländska böjningen i bestämd singularis av orden *kväll*, *backe*, *torpare*, *äng*, *not*, *vecka*, *hus*, *dike* (enligt Ahlbäck 1946):

MASK.	kväll	kvällin	kvällar	kvällnana
	bakka	bakkan	bakkar	bakkana
	tårparä	tårparin	tårparä	tårparän
FEM.	äng	ängän	ängar	ängana
	no:t	no:tän	nöttär	nötträn
	vikka	vikkan	vikkår	vikkåna
NEUTR.	hu:s	hu:sä	hu:s	hu:sän/hu:säna/hu:sänän
	di:kä	di:kä	di:kän	di:käna/di:känän

Substantivböjningen är förenklad till grundform och genitiv. Gammal *s*-genitiv är bevarad i stående uttryck som *till sjöss*, *till lands*. Den finns också i uttryck för ägare, t.ex. Eckerö *å se:dan så fikk de sjlå: i* ***bonns*** *äng* 'och sedan så fick de (dvs. torparna) slå (hö) i bondens äng', och för släktskap, t.ex. Finström *de: va* ***Vilsåns*** *do:tär de* 'det var Vilsons dotter, det'.

Genustillhörigheten uttrycks således framför allt med ändelsen i bestämd form singularis, som i maskulinum är *-in* eller *-an*, i femininum *-än* eller *-an* och i neutrum *-ä*, t.ex. *kvällin*, *bakkan*, *no:tän*, *vikkan*, *hu:sä*, *di:kä*; Finström *de va ju* ***huggä*** *å* ***tji:lin*** *de såm jikk först u:t* 'det var ju hugget och kilen (på noten), det, som gick först ut'. Sundsdialekten skiljer sig från de andra genom former som *hästn* 'hästen', *gri:sn* 'grisen' av maskulina substantiv, dvs. genom att ha artikelsynkope. Ord som slutar på *-nd* och *-n* kan ha synkope också på annat håll, t.ex. Finström *de va ettärsåm* ***vinn*** *va: si:* 'det var eftersom vinden var, se' och *dän gro:va* ***tä:ln*** 'den grova telnen'. (Ahlbäck 1946 s. 109 f.; Svenblad 1991 s. 17.)

Däremot omtalas sakord inte längre med *han* och *hon*, utan med *den*. När man talar om *strömmingen* säger man *den* (och inte *han*), och om *baljan* säger man *den* (och inte *hon*), t.ex. Finström *strömmingin* ***dän*** *sku va: pärfekt* 'strömmingen, den skulle vara perfekt', *en balja vi kalla så* ***dänn*** *innehålld seksti littär* 'en balja vi kallade, så den innehöll sextio liter'. En rest av det gamla systemet är det fråga om när en kvarn i Geta omtalas med *hon*, alltså ***hon*** *hadd bö:rd uta alla vindar å* ***hon*** *jikk nestans dingnänän ijännåm* 'den hade börd utav alla vindar och den gick nästan dygnen igenom'.

Som definita attribut i nominalfraser används *den*, *den här*, *den där*, *det där* och inte *han* eller *hon* etc., t.ex. Finström ***dän*** *ju:paste å* ***dän*** *grunnaste no:tän* 'den djupaste och den grundaste noten' och

först när dåm börja me ***dän där no:tän*** 'först när de började med den där noten' samt Geta ***dänn*** *kva:rnän fikk gå: dänn* 'den kvarnen fick gå, den'.

Alla substantiv har ett genus, och de har också antingen stark eller svag böjning. *Kväll* och *äng* är exempel på starkt böjda och *backe* och *vecka* på svagt böjda substantiv. En liten grupp svaga neutrer finns det också, nämligen *öga*, *öra*, *hjärta* och *huvud*; Finström *no:tkungin hadd* ***ö:gåna*** *mä-ssä övvär no:tän* 'notkungen hade ögonen med sig över noten'. (Ahlbäck 1946 s. 21.)

Formen *kväll* är språkhistoriskt sett den gamla ackusativformen, den som användes när *kväll* stod som objekt i satsen. Subjektsformen (nominativformen) hade ändelsen *-er*, *kväller*. Former på *-er* av tidsord som *kväll* och personbeteckningar som *bytinger* är belagda i väståländskan, t.ex. Hammarland *de börjar på: å b****li****:* ***kvällär*** 'det börjar på att bli kväll'. – Formen *kväller* lever ibland kvar dialektalt även i Uppland. (Ahlbäck 1946 s. 26; *Uppländska* s. 85.)

Formen *bakka* är historiskt sett också den en gammal böjd form (genitiv, dativ eller ackusativ) av fornsvenskans *bakki*. Den gamla nominativformen på *-i* lever kvar som *-ä* i ord som betecknar levande varelser, som *bessä* 'gumse' och *gåbbä* 'gubbe', t.ex. Finström *de va ifrån Embålsta en* ***bondä*** 'det var ifrån Enbolstad en bonde'. Samma fördelning, dvs. nominativ för ord som betecknar levande varelser och ackusativ för övriga ord, har Upplandsmålen. (Ahlbäck 1971 s. 16; *Uppländska* s. 85.)

Pluralböjningen har även den sina särdrag. Maskuliner av typen *torpare* får bestämd pluralform på *-rän*, *tårparän* 'torparna', en form som förekommer också på sina håll i Uppland. Typen *kväll* får ett inskott av *n* före pluraländelsen, t.ex. *på hösnana* 'på höstarna'. Exempel: Finström *nä:r* ***fiskarän*** *had tju:ge tunnår så had gå:****l****in hundra* 'när fiskarena hade tjugo tunnor (strömming) så hade gården hundra (dvs. fem gånger mera som ersättning för fiskevattnet)', *no dro: dåm på* ***kvällnana*** *åkkså* 'nog drog de (not) på kvällarna också'. (*Uppländska* s. 87.)

Neutrer av typen *hus*, *dygn* kan få en utvidgad ändelse *-äna*, *-änän*, t.ex. *hu:säna*, *hu:sänän* 'husen', *gå****l****väna, gå****l****vänän* 'golven'. Exempel på kort form är Finström *då: sku* ***no:tjo:nän*** *håll seks nöttär va:r* 'då skulle nothjonen hålla sex (strömmings)notar var' och på lång form Geta (kvarnen) *jikk nestans* ***dingnänän*** *ijännåm* 'gick nästan dygnen igenom'. – Bestämda formen *husena* är vanlig också i Uppland

och förekommer även i icke-dialektalt talspråk i Finland. (Ahlbäck 1946 s. 136; *Uppländska* s. 89.)

Adjektiv

Rester av det fornsvenska genussystemet finns i adjektivböjningen. Som attribut till maskulina substantiv i obestämd form singularis tar adjektiv traditionellt ändelsen *-er*, vid feminina substantiv saknar de ändelse och i neutrum tar de ändelsen *-t*. I obestämd form pluralis och i bestämd form tar adjektivet genomgående ändelsen *-a*. Böjningen illustreras med adjektivet *lång*:

	OBESTÄMD FORM	BESTÄMD FORM
MASK.	en långär ve:g 'väg'	den där långa ve:gin
FEM.	en lång ga:ta 'gata'	den där långa ga:tan
NEUTR.	et långt fa:r 'farled'	de där långa fa:re
PLUR.	långa ve:gar, ga:tår, fa:r	de där långa ve:gana etc.

Väståländskan bevarar visserligen den gamla maskulina nominativformen *långär*, men genusskillnaden börjar vara upphävd så att man på modern dialekt lika väl kan tala om *en duktiger flicka* som om *en fuler gubbe*. Exempel från Eckerö på *er*-form hos attribut till maskulina substantiv: ***sto:rär*** *ståbba* 'stor stubbe', ***långär*** *sira:tli ka:r* 'lång, siratlig karl', *ne:r ja va ti stan å tjö:pte* ***ni:är*** *kåsti:m* 'när jag var till stan och köpte ny kostym', ***långär*** *sjinnpäls me ti:g uttanpå:* 'lång skinnpäls med tyg utanpå'. Exempel på *er*-form hos attribut till feminina substantiv: ***sto:rär*** *ste:nrö:sa* 'stor stenrösa', *de va ri:slet* ***snällär*** *tjärring hon der* 'det var (en) rysligt snäll käring, den där'. – Jämför *en rikär kär* 'en rik karl' och *e rik gummä* 'en rik gumma' i östra Uppland. (Pamp 1978 s. 108; *Uppländska* s. 94.)

I bestämda och plurala fraser har adjektivet samma *a*-form som standardspråket, i singularis t.ex. Finström *de der* ***vi:ta*** *hu:sä* 'det där vita huset' och Jomala (för att) *hon sku tri:vas på* ***ny:a*** *ställä* 'hon skulle trivas på nya stället' samt i pluralis Eckerö *tåkka de:r* ***sto:ra*** *kala:s* 'sådana där stora kalas' och Finström *i* ***sto:ra*** *tunnår* 'i stora tunnor'.

Också predikativa adjektiv tar *er*-ändelse i maskulinum, t.ex. Eckerö *inte få:r man va:* ***kro:kår*** *i be:nän åm man ska dansa sniggt* 'inte får man vara krokig i benen om man ska dansa snyggt'. Predikativa

adjektiv tar ändelse också i pluralis, t.ex. Finström *dåm va inte* ***snå:la*** *på strömmingin fiskarän* 'de var inte snåla på (dvs. snålade inte med) strömmingen, fiskarena'. Particip slutar på *-ga*, t.ex. Hammarland *tje:narinnår hadde dåm å dåm vartt* ***stesslaga*** 'tjänarinnor hade de, och de vart städslade (med städselpengar)' och *men sänn sku han ha: pota:tis* ***settaga*** *en fjä:**l**ing varje å:r* 'men sedan skulle han (dvs. torparen) ha potatis satt, en fjärding varje år'.

Verb

Kasta-typen har bortfall av *-de* i preteritum och *-t* i supinum, så att t.ex. *börja* kan betyda både 'började' och 'börjat'. En vokal som står sist i en verbform är känslig för förändringar. I infinitiv samt i preteritum av typen *bo*, *bygga* förekommer ett bortfall av slutvokalen som följer vissa regler och påminner om förhållandena i Uppland. Detta anges i uppställningen nedan med parentes runt slutvokalen. (*Uppländska* s. 74, 91–93.)

Några viktiga böjningsmönster ser ut så här, i infinitiv, presens, preteritum och supinum av *kasta*, *köpa*, *bo*, *bryta*, *dra*, *finnas*:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
kast(a)	kastar	kasta	kasta
tjö:p(a)	tjö:pär	tjö:pt(e)	tjö:pi
bo:	bo:r	bodd(e)	bott
bry:t(a), bri:t(a)	bry:tär	brö:t	brutti, bri:te, bry:te, bri:ti, bry:ti
dra:	dra:r	dro:	draiji
finnas	finns	fanns/findes/ fannes/fandes	finnas/funnis

Bortfall av slutvokalen förekommer mest typiskt hos infinitiver. Där är bortfallet beroende av satsrytmen, dvs. villkorligt. En infinitiv som står inuti satsen och följs av en partikel (***fö:d*** *åpp*), ett reflexivt pronomen (***e:t*** *se mett*), ett huvudverb (*sku* ***börj*** *byggas*) eller ett objekt (***jälp*** *dåm i sko:gin*) förlorar betoningen och som en följd av det sitt slut-*a*. En infinitiv som står sist i satsen är betonad och bevarar sitt slut-*a*. (Ahlbäck 1945 s. 29 f.)

Den villkorliga apokopen står sig väl mot utjämning, vilket kan belysas med följande exempel på variationen mellan infinitiver med och utan slut-*a*: Finström *så börja man* ***kast u:t*** *sjö:tana* 'så börja-

de man kasta ut skötarna' men *de: kann ja int* ***säjja*** 'det kan jag inte säga' samt *dåm jo:rd presi:s va: såm hälst, ba:ra dåm fikk* ***e:ta****, fikk* ***e:t sej*** *metta* 'de gjorde precis vad som helst, bara de fick äta, äta sig mätta'. Fler exempel på bortfall i obetonad ställning: Geta *sänn nä:r vi sku* ***fa:r hämm*** *ijänn* 'sedan när vi skulle fara hem igen' och Finström *åm de ska* ***lö:n se*** 'om det ska löna sig'. Och på vokal som står kvar i betonad ställning: Finström *eljes så kunna den* ***fa:sna*** 'eljest så kunde den fastna' och Jomala *förrän dåm börja* ***mjölka*** 'förrän de började mjölka'. Verb av typen *hyvla*, *vältra* får efter vokalbortfallet ett inskott av *ä* före *l* och *r*, t.ex. Finström *te stå: å* ***hyvväl*** *tunntjimbar* 'att stå och hyvla tunnkimmar' och *så mykkä fy:ra mann va ka:r te* ***vältär inn*** 'så mycket (strömming som) fyra man var karl att vältra in (i båten)'.

Också i preteritum styrs valet mellan fullform och kortform hos verb av typen *bygga*, *köpa*, *tänka* och *bo*, *ro*, *tro* i huvudsak av satsrytmen. Exempel på fullform: Eckerö *va:r å enn bonde* ***hadde*** *sin tårparä såm* ***bodde*** *li:te a:vsi:des åpp i bakkan de:r* 'var och en bonde hade sin torpare som bodde lite avsides uppe i backen där', Hammarland *han va me: å* ***tjö:rde*** 'han var med och körde', Finström *dåm andra* ***rodde*** *sänn* 'de andra rodde sedan' och Saltvik *han* ***tjö:pte*** *de sänn hann* 'han köpte det sedan, han'.

Kortform har verbet när det ingår i en fast förbindelse, t.ex. Hammarland *dåm* ***tjö:rd i bo:la:g*** *u:t ti strandän sänn* 'de körde (virke) i bolag ut till stranden sedan' och Finström *denn såm* ***föld me:*** *u:t* 'den som följde med ut (i notfiske)'. Kortformen gynnas dessutom av omvänd ordföljd, i synnerhet när subjektet är ett obetonat pronomen, t.ex. Hammarland *så* ***sidd han*** *hämma å: no:* 'så sydde han (dvs. skräddaren) hemma också nog', Finström *de* ***jo:rd vi*** *inte* 'det gjorde vi inte', Saltvik (så) ***hadd han*** *lass på tjö:****l*** 'hade han last på köl'.

Av *skulle* används bara kortformen *sku*, t.ex. Hammarland *si de* ***sku*** *gå li:te så där i tisningåm* 'se, det skulle gå lite så där i tystningom (när tjänstefolk bytte plats)', Jomala *sänn* ***sku*** *de sleppas ungju:r di:t* 'sedan skulle det släppas ungdjur dit (på bete till utängen)'.

S-verb av typen *finnas*, *synas* slutar i preteritum på *-(d)es*, t.ex. Finström *de* ***fannes*** *int fålk ti få: ti je:la int* 'det fanns inte folk att få att gäla, inte' och *då* ***syndes*** *de no:* 'då syntes det nog'.

En språklig nybildning i verbböjningen är de så kallade *i*-supinerna. Det är verb av typen *bygga*, *köpa* som har antagit de starka verbens supinumform och bildar supinum på *-i*, *byggi* 'byggt', *tjö:pi*

'köpt'. Exempel på *i*-supinum är Eckerö *de va såm de sku ha* ***ränni*** *åpp en sto:rär ståkk när han sku sju:t sjä:**l**in* 'det var som (om) det skulle ha ränt upp en stor stock, när han skulle skjuta sälen (en helgdag)', Hammarland *men nu: så ha-dde* ***svängi*** *åmm* 'men nu så har det svängt om', Finström *ja de ha: ja* ***glömmi*** *bårtt de: ja* 'ja, det har jag glömt bort, det jag' och *hann haddä* ***läiji*** *fål**k*' han hade lejt folk'. – *I*-supinerna (*byti* i stället för *bytt*) är gemensamma för västra Åland och Uppland och förekommer även i Åboland och Nyland. (Ahlbäck 1971 s. 16; Pamp 1978 s. 108; *Uppländska* s. 93.)

Till de starka verben *draga*, *taga*, *slå* hör supinerna *draiji*, *taiji*, *slaiji* – gamla stockholmsformer som fortsätter österut i Åboland och Nyland. Typen *bryta*, *frysa* upprepar infinitivens vokal i supinum, alltså *bry:te*, *bry:ti* eller *bri:te*, *bri:ti* med övergång *y* till *i*. Sådana *y*-supiner är sedan 1500-talet belagda i Uppland, och de finns också i sydligaste Österbotten och västra Åboland, se 3.5.3 och 5.6.4. (FO I *bryta* s. 314; *draga* s. 475; Svenblad 1991 s. 17; *Uppländska* s. 93.)

4.4 Öståländska dialekter

Den öståländska dialektgruppen omfattar målen söder och öster om Delet, dvs. Kökar, Föglö, Kumlinge, Sottunga och Brändö. De representeras här av Brändömålet som det finns en modern beskrivning av i *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård* (1993), där Eva Sundberg beskriver "det genuina målet som det talades omkring 1960". Hennes informanter var födda före 1930 och bosatta i tio byar, av vilka nio ligger i Brändö och en (Björkö) i Kumlinge. Varje by har sin egen dialekt som av ortsborna själva omtalas som *åviska* (Åva), *fischiska* (Fiskö), *jurmiska* (Jurmo), *björnholmska* (Björnholma), *brändiska* (Brändö), *baggholmska* (Baggholma), *torsholmska* (Torsholma), *lappiska* (Lappo), *asterholmska* (Asterholma) och *björkiska* (Björkö). De tio bymålen kallar Sundberg med ett gemensamt namn för *Brändömålet*.

I ljuset av ljud- och formläran framstår gränsen mellan väståländska och öståländska mål som en av de mest markanta vi har inom det svenska språkområdet i Finland. Det är väsensskilda dialekter som talas i landskapet, modernt utvecklade med få särdrag i väster, rikt utvecklade med många särdrag i öster. I många avseenden uppvisar de öståländska dialekterna en nära samhörighet med de sydösterbottniska i norr och de väståboländska i öster. Öståländskan ingår

således i *novationstriangeln* som omtalas ovan i 2.4 och 3.5 och har en bakgrund i bondeseglationen i äldre tid.

Bland de öståländska målen utmärker sig Brändödialekten för att ha stått sig bättre mot utjämning än granndialekterna i Föglö och Kökar. Om tempot i språkutvecklingen, se 4.7.

Språkprov

Sko häst

Nåja:, he bero:r ju på: hu:r ho:vän si:r u:t, ha:r in^{j} *bra: ho:v så gå:r e no: bra: te sko: för at, han*^{j} *första hestin*^{j} *ja hadd hadd ju riktit fi:na ho:vår han*^{j}*, s-at he va ba:ra te ta: kni:vin*^{j} *he å tä***l***ja tel in*^{j} *fikk sko:in*^{j} *te pass åpå: å nä:r in*^{j}*, än sko ju sjä:ras å:v at, at sluttninjän kåm bårt at än b***l***e: lä:gåm bran*^{j}*t, å han*^{j} *så:g ju bra: hur, tåm ha:r ju en rand imil*^{j}*l*^{j}*an ho:vän å, ho:rnä al*^{j}*l*^{j}*tså å sjö***l***va ho:vsu:***l***ån å hån b***l***i:r ju riktit gu:***l** *när än när än b***l***i:r såm än ska va:. Å så krå:kan ska ju fiksas åpp å sjä:ras å:v å, både ba:k å framm at, an*^{j}*n*^{j}*års så kan*^{j}*n*^{j} *in*^{j} *bör på halta å, åm e b***l***i:r då:***l***et jo:rt. Senn är e bar ti spi:k fast.* […] *Han*^{j} *måst ju si: ettär at in*^{j}*t e gå:r in*^{j}*n*^{j}*anför gu:***l** *randän för då stikkär in*^{j} *hestin*^{j}*.* […] *Dåm kal*^{j}*l*^{j}*a he: för ti stikka, åm in*^{j} *slo: i: sö:min*^{j} *in*^{j}*därme randän kon*^{j}*n*^{j} *in*^{j} *no:g halta bra: len*^{j}*je å:v.*

> Nå ja, det beror ju på hur hoven ser ut. Har den bra hov så går det nog bra att sko för att, den första hästen jag hade (så) hade ju riktigt fina hovar, den, så att det var bara att ta kniven, det, och tälja tills man fick skon att passa på och när den, den (dvs. hoven) skulle ju skäras av (så) att, att sluttningen kom bort (så) att den blev lagom brant, och man såg ju bra hur, de har ju en rand mellan hoven och, hornet alltså och själva hovsulan och den blir ju riktigt gul när den när den blir som den ska vara. Och så kråkan ska ju fixas upp och skäras av och, både bak och fram att, annars så kan den börja på (att) halta och, om det blir dåligt gjort. Sedan är det bara att spika fast. […] Man måste ju se efter att inte det går innanför gula randen, för då sticker man hästen. […] De kallade det för sticka, om man slog i sömmen innermed randen, (det) kunde den nog halta bra länge av.

Manlig informant f. 1921. Band 1970:92b.

När korna var på Immerholm

*Vi lömna Julljusås E:dla på Imbärho**l**m en gångg. Ja ha fon^{j}de:ra så mångga gånggår övvär he tän, he va heila bissens tjärnggår att ingin^{j} kåm ihå:g hå:n, å ha-vvi kåmme li:tä lenggrä så ha-vvi ingga sitt en e. Hå:n kåm sä te Håmbä**l**bakkan^{j} å ro:pa, å vi va: nå:gå ne:ra tännan ve Grännäs gron^{j}n^{j}ä, å ha-vvi kåmme förbi: he:, så ha en ingga sitt åss å ingga vi: sitt hå:n häldär, å no: e ha b**l**it^{j}t^{j} bedrö:v**l**et, no. He va Nårrgårs såm hadd en ko: bårtta å vi leita ettär en å jikk åpp, hå:n tän tantän å:, å leita, å ner en va hitta å mjö**l**kka så kåm en ne:r å ja veit in^{j}t åm e va Angnäs ellär Venne, ja kåmbär in^{j}t ihå:g meir. Å ingin^{j} märkt att E:dla va bårtta. Min^{j} no ha e b**l**it^{j}t^{j} te märkka ner vi ha kåmme te Hu:dhårsåddin^{j}, ner al^{j}l^{j}a ha tejje sina mjö**l**kkan^{j}n^{j}år så ha in^{j} fått sitt att e b**l**it^{j}t^{j} två: kva:r. Tå ha e b**l**it^{j}t^{j} ti fon^{j}de:ra tå, å tå ha:r e b**l**it^{j}t^{j} ti fått ro: teba:ka ettär en då för na:n^{j}. Ingga va ja så gamma**l**, ja va mä mamma å mjö**l**kka, ja tikkt att e va ro:**l**et ib**l**a:nd, ner in^{j} ingga va va:n te fa:r mä:.*

Vi lämnade Juliuses Edla på Immerholm en gång. Jag har funderat så många gånger över det där, det var hela byns käringar, att ingen kom ihåg henne, och hade vi kommit lite längre så hade vi inte sett henne, inte. Hon kom sig till Hummelbacken och ropade, och vi var något nära där vid Grännäs grundet, och hade vi kommit förbi det, så hade hon inte sett oss och inte vi sett henne heller, och nog det hade blivit bedrövligt, nog. Det var Norrgårds som hade en ko borta och vi letade efter den och gick upp, den där tanten och, och letade, och när den var hittad och mjölkad så kom den ner och jag vet inte om det var Agnes eller Venny, jag kommer inte ihåg mer. Och ingen märkte att Edla var borta. Men nog hade det blivit att märka när vi hade kommit till Hudholmsudden, när alla hade tagit sina mjölkkannor så hade man fått sett att det (hade) blivit två kvar. Då hade det blivit att fundera då, och då hade det blivit att fått ro tillbaka efter henne då för någon. Inte var jag så gammal, jag var med mamma och mjölkade, jag tyckte att det var roligt ibland, när man inte var van att fara med.

Två kvinnliga informanter i Björkö i Kumlinge 1989. Texten är hämtad från Sundberg 1993 s. 193. Avvikande från originalet markeras palatala *n* och *t* här med ett upphöjt *j*, så att *ingijn* blir *ingin^{j}* etc., och tjockt *l* med fet stil och inte med *L* som i originalet.

4.4.1 Ljudlära

En viktig del av Eva Sundbergs bok om Brändömålet ägnas *fonemsystemet*. För att komma åt fonemförrådet i dialekten, hur många

olika vokaler och konsonanter den gör bruk av, har hon ställt upp minimala par av ord, dvs. ord som skiljer sig åt i fråga om ett enda ljud. Om betydelsen förändras när ett ljud i ett ord byts ut mot ett annat har vi att göra med olika fonem, som fallet är när t.ex. *o* i *not* byts ut mot *ä* med *nät* som resultat. – Stavelsesystemet har utvecklats på ett eget sätt och får inleda beskrivningen av ljudläran. (Till Sundberg 1993 s. 61–134 hänvisas generellt.)

Kvantitet

Den korta och överlånga stavelsen av fornsvensk typ har försvunnit, men Brändömålet har utvecklat vissa nya strukturer som inte är betydelseskiljande utan hör till den fonetiska nivån. Genom de här nyutvecklingarna har Brändömålet fått ett slags nya, ”överlånga” stavelser.

Efter lång vokal uttalas *k*, *p*, *t*, *s* halvlångt eller långt. Exempel på förlängningen är *gröt* som uttalas [grö:tt], *näsa* som uttalas [nä:sså] och *ropa* som uttalas [ro:ppa]. Förlängningen är belagd också i väståländsk dialekt, t.ex. Finström *åppå de så sto: man å* ***lu:kka*** *inn* ***no:ttän*** ’uppå det så stod man och lukade in noten (dvs. drog noten i land)’. Den förekommer dessutom i Helsingfors och Åbo, men bland dialekterna har Olav Ahlbäck observerat den här egenheten bara i östra Åland och västra Åboland. (Ahlbäck 1971 s. 42.)

Brändömålet har också utvecklat en struktur där en tonlös konsonant som följer efter *l*, *r*, *m*, *n*, *ng* är lång, t.ex. [hå**l**kkar] ’holkar’, [brömss] ’broms’, [sjongkka] ’sjunka’, [vinᵊttär] ’vinter’, [snärtta] ’snärta’. De tonande *l*, *r*, *m*, *n*, *ng* förlorar då sin stämton, se *Konsonanter* nedan. – Samma stavelsestruktur finns i finskan (*Antti* ’Anders’, *korkki* ’kork’) och i vissa dialekter ”i riket” (norra delen av Österbotten, östra Åboland, västra Nyland). Företeelsen är inte närmare undersökt och viss osäkerhet råder om uttalet i dialekterna; FO t.ex. anger ofta dubbelformer *klimpp*/*klimp* för en och samma dialekt.

Inom Brändömålet finns ytterligare en företeelse som har med kvantitet att göra och som delar målet i två grupper, *land*-gruppen och *la:nd*-gruppen. Lång *a*- och *ä*-vokal framför *ld*, *mb*, *nd* och *ngg* hör till Björkö och Lappo, den korta vokalen till de andra byarna. Det blir alltså *e:ld* mot *eld*, *stra:nd* mot *strand*, *tje:ldå* mot *tjeldå* osv. – Förlängningen kommer norrifrån: *la:nd*-mål finns det också i södra delen av Österbotten och västra Åboland. (Ivars 1988 s. 66–69; Zilliacus 1992 s. 19.)

Vokaler i betonad stavelse

Enligt fonemanalysen har Brändömålet åtta långa och åtta korta vokaler i betonad stavelse. De långa vokalerna är *i:*, *e:*, *ä:*, *ö:*, *a:*, *u:*, *o:*, *å:* och de korta är *i*, *e*, *ä*, *ö*, *a*, *u*, *o*, *å*. Brändömålet skiljer således mellan *e* och *ä*, vilket framgår av att betydelsen förändras beroende på om man säger *le:s* 'lås' eller *Lä:s!* 'Läs!', *bred^{j}d^{j}* 'bredd' eller *brädd* 'brädd, kant'. Det kan jämföras med standardspråket i Finland och stora delar av Sverige som har nio långa och efter sammanfall mellan kort *e* och kort *ä* åtta korta vokalfonem. (Sundberg 1993 s. 173–178 samt Elert 1970 s. 62 och Reuter 1971.)

Att vokalfonemen är bara åtta till antalet beror på att långt och kort *y* saknas efter sammanfall med *i*, t.ex. *gri:n* 'gryn', *ti:g* 'tyg' och *risk* 'rysk', *sistär* 'syster'; *he va* ***ri:slet*** *me namn he* 'det var rysligt med namn, det (på många kor)' och *när in^{j}* ***a:vtji:lär*** *e tel he e ska va:* 'när man avkyler det till det det ska vara (dvs. järn vid smide)'. Jämför väståländskan som har nio långa vokaler tack vare nyinfört *y* i ickegenuina ord i dialekten, 4.1.2, 4.3.1.

Två diftonger hör också till systemet, de fornärvda *ei*- och *öi*-diftongerna i t.ex. *reim* 'rem' och *röik* 'rök'; *nå he va ti jö:r* ***sveip*** *såm vi kal^{j}l^{j}a e* 'nå, det var att göra svep som vi kallade det (i band på laggkärl)', *nå gå:r e an^{j}n^{j} ti hitta när in^{j}* ***leitar*** 'nog går det an att hitta när man letar'. I vissa varianter av målet ersätts *ei* och *öi* med lång *e*- respektive *ö*-vokal, eller så används de långa vokalerna parallellt med diftongerna. Det är den yngre generationen som föredrar lång vokal i stället för diftong, i synnerhet i ord som är vanliga i både dialekt och standardspråk, som *hel* och *sten*.

För Brändömålets del har det varit svårare att identifiera korta än långa vokalfonem. Enligt Sundberg går det inte att finna perfekta minimala par för motsättningarna mellan kort *e* och *ä* samt kort *u* och *o*. Det ovannämnda ordparet *brädd* 'brädd, kant' och *bred^{j}d^{j}* 'bredd' t.ex. illustrerar egentligen en fonologisk regel som säger att öppet *ä* inte kan stå framför palatal konsonant. Öppet *ä* har en mer begränsad förekomst jämfört med *e*, men det finns i ord som *fämti* 'femtio' och *bässe* 'bagge'.

Kort *u* har likaså en begränsad användning och är något av en "främmande fågel" i målet. Det förekommer bara i vissa typer av ord, dels i stället för *y* i *buksår* 'byxor', *knukka* 'knycka', *tukka* 'tycka', *uks* 'yxa', dels i sjötermer som *durk*, *pump*, *ruff* och *sump* som inte är genuina i dialekten. Det finns också i *burk*, *gunga*, *huvve* 'huvud', *lugn*,

rusta, *ruttin*^{j} 'rutten', *stuvvå* 'stuga'. Den begränsade användningen beror på att Brändömålet i många ställningar bevarar europeiskt *u*. Det europeiska *u*-et förekommer framför långt *g*, *l*, *m*, *n* och framför *ng*, *nk*, *ld*, *lt*, *nd*, *nt*, således i ord som *ol*^{j}*l*^{j} 'ull', *bron*^{j}*n*^{j} 'brunn', *bongka* 'bunke', *mol*^{j}*d* 'mull', *ongg* 'ung', *ron*^{j}*t* 'runt'. – Med sina *hugg*, *rundär* 'rund', *tunna* osv. framstår väståländskan således som ett tydligare *u*-mål än öståländskan, se karta 19.

Frågan är således om Brändömålet har något kort *ä*- och kort *u*-fonem. Utifrån "subminimala par" som *senn* 'sedan' och *tänn* 'där' samt *luddä* 'ludet' och *rodd* 'rodde' väljer Sundberg att betrakta *e* och *ä* samt *u* och *o* som självständiga fonem i dialekten.

En arkaism är det fråga om när Brändömålet har *a* framför *ngg* i *angga* 'andedräkt', *stangg* 'stång', *tangga* 'tånge (dvs. udde)' med flera ord. Den här arkaismen bevaras även i Roslagens kustsocknar, liksom i Österbotten, Åboland och östra Nyland. (Om utbredningen i Finland, se t.ex. FO IV *lång* s. 236; *Uppländska* s. 72.)

En viss typ av ord har långt *ä* där standardspråket har *a*, t.ex. *lä:då* 'lada', *hlä:gå* 'slaga', *lä:gåm* 'lagom'; *vi hadd konnar i* ***lä:dåna*** 'vi hade korna i ladorna'. Det är ord som i fornsvenskan hade ett *u* i ändelsen (*ladu*, *lagum*) som har fått den här övergången av *a* till *ä*. – Den uppländska *ä*-formen av *lada* (*ledo*, *lädo*) finns i hela Finland utom västra Åland. (FO IV *lada* s. 64; Ahlbäck 1971 s. 7; Pamp 1978 s. 107; Ivars 1988 s. 70–72; Zilliacus 1992 s. 25 f.)

De långa *ö*- och *u*-ljuden uttalas med olika klangfärg inom Brändömålet. Uttalet varierar mellan en sydlig variant i Asterholma och Lappo och en nordlig i de övriga byarna i Brändö jämte Björkö. Den sydliga varianten har ett slutet, främre uttal av *ö* [ø:] och ett *y*-haltigt, främre uttal av *u*, den nordliga ett mer öppet uttal av *ö* [œ:] och ett bakre, finlandssvenskt uttal av *u*. Uttalet av ordet *smör* är så avslöjande att Jurmoborna härmar Lappos slutna *ö* (och Åvas diftongerade) med ramsan *ni ha:r inge* ***smø:r*** *i Lappo, kåm te* ***Oåva*** *så få:r ni* ***smuör***. Ett diftongerat uttal av de långa *e*-, *å*-, *ö*-vokalerna som *ie*, *oå*, *uö* är en egenhet som kännetecknar Björkö och Åva mot de andra bymålen. – Slutet *ö* framför *r* finns i större delen av Österbotten, östra Åboland och östra Nyland samt i bl.a. götamål i Sverige. (T.ex. FO IV *köra s.* 53; Bruce 2010 s. 139.)

Vokaler i obetonad stavelse

Böjningsformer av ord kan innehålla någon av vokalerna *i*, *e*, *ä*, *a*, *å*. (Sundberg 1993 s. 104–107.) De fördelar sig på de viktigaste formkategorierna enligt följande:

a) I bestämd singularis av maskulina substantiv och vissa maskulint böjda adjektiv är ändelsevokalen *i*, t.ex. *vin^{j}trin^{j}* 'vintern', *li:tin^{j}* 'liten'.

b) Supinum av starka verb slutar på *-e*, t.ex. *burre* 'burit', *fä:re* 'farit'.

c) I bestämd singularis av starka femininer och neutrer är ändelsevokalen *ä*, t.ex. *tjärndjän* 'käringen', *tårpä* 'torpet'. Samma vokal (med en öppnare ljudkvalitet) finns i pluraländelsen av vissa maskulina och feminina substantiv, t.ex. *hendär* 'händer', *fin^{j}n^{j}än* 'finnarna'. Presens av vissa verb och maskulint böjda adjektiv slutar på *-är*, t.ex. *bl**å**:sär* 'blåser', *starkär* 'stark'.

d) Maskulina substantiv har *a* i pluraländelsen, *kveldar* 'kvällar', och svaga maskuliner som *backe* har *a* i alla former, *bakka–bakkan^{j}–bakkar–bakkan*. Verben har *a* som ändelse i infinitiv, och *kasta*-typen har *a* i alla former, *kasta–kastar–kasta–kasta*.

e) De flesta svaga femininer har *å* som ändelsevokal i alla former, alltså *vaggå–vaggån–vaggår–vaggåna* (ett fåtal har grundform på *-a*, som *flicka*, *kvinna*, *tjörka* 'kyrka'). Starka femininer av typen *nål* har *å* i pluralis, alltså *nå:**l**år–nå:**l**åna*. Kvinnonamn av typen *Saga* slutar i genitiv på *-ås*, *Sa:gås* 'Sagas', och bärnamn på *-on* uttalas *smol^{j}trån* 'smultron' etc.

Konsonanter

Brändömålet utmärker sig framför allt för sitt rika förråd av konsonanter. Mångfalden beror dels på att *r* och tjockt *l* genom assimilation med *d*, *l*, *n*, *s*, *t* har gett upphov till nya supradentala konsonanter, dels på att *d* och *t*, *l* och *n* i vissa omgivningar har fått ett *j*-haltigt uttal, dvs. de har *palataliserats*. Palataliseringen markeras med ett litet upphöjt *j*, t.ex. *vil^{j}l^{j}* 'vill'; de fonetiska tecknen för palatalt *l* är [ʎ], för *n* [ɲ], *d* [ɟ], *t* [c]. (Sandøy 1992 s. 76 f.)

”Mycket av BöM:s karakteristiska klang ligger just i de palatala konsonanterna”, skriver Sundberg. Det gäller särskilt *l^{j}* och *n^{j}* som förekommer i många vanliga ord som *kan^{j}n^{j}* och *al^{j}l^{j}a*. Unika för Brändömålet är de palatala ljuden ändå inte. De finns på nära håll i Kumlinge och Kökar samt i Iniö och Houtskär, och de fanns i 1800-talets Närpes. Från Brändö får vi gå ända till Härjedalen och

Jämtland för att få höra palatala ljud i väster, eller till Trøndelag och därifrån till riksgränsen i norr. Se 5.3.2. (Freudenthal 1878 s. 74, 77; Pamp 1978 s. 121; Skjekkeland 1997 s. 105–109, 255.)

Palataliseringen kommer till uttryck på följande sätt:

a) Ursprungligt långa *nn*, *ll* palataliseras efter kort vokal, t.ex. *kan^{j}n^{j}å* 'kanna', *fil^{j}l^{j}a* 'fylla'.

b) Långa *dd*, *tt* palataliseras efter *i*, *e*, vilket är vanligt i böjda former av ord som *bret^{j}t^{j}* 'brett' (neutrum av *breid* 'bred'), *bred^{j}d^{j}* 'bredde' (preteritum av *breida* 'breda'), *mit^{j}t^{j}* 'mitt' och *b**l**id^{j}d^{j}* 'blev'; *åm tjä:reldä va: så där **vit^{j}t^{j}** til eksempel* 'om kärlet var så där vitt (av *vid*) till exempel'. Palatalt *d* finns dessutom efter *o*, men bara i *kod^{j}d^{j}a* 'ko'.

c) Assimilationsprodukten *nn* palataliseras, t.ex. *tan^{j}n^{j}* 'tand', *gron^{j}n^{j}ä* 'grundet'.

d) Konsonantförbindelserna *ld* och *lt*, *nd* och *nt* palataliseras delvis, t.ex. *mil^{j}d^{j}* 'mild', *sal^{j}t^{j}* 'salt', *van^{j}t^{j}* 'vante', *ron^{j}d^{j}* 'rund'.

Palataliserat *l*, *d* och *t* förekommer bara i betonad stavelse, palatalt *n* däremot i både betonad och obetonad stavelse (som i bl.a. tröndermål i Norge). Hos maskulina substantiv kan det palatala *n*-et vara betydelseskiljande, vilket *ste:gan^{j}* 'stegen' och *ste:gan* 'stegarna' är exempel på. Exempel på palatala ljud i en berättelse om kor på sommarbete på holmarna:

*Tåm simma från **Tö:rnäsö:rin^{j}** övvär tel Hamne, bara ö:rånän å ho:rnän va åpp jinnåm vattnä, å **strö:min^{j}** **mil^{j}l^{j}an** Imbärhålm å **Ko:gron^{j}n^{j}ä**, tåm bru:ka vi:las på **Ko:gron^{j}n^{j}ä**, så bru:ka **strö:min^{j}** ta u:t dåm, å tå: kåm dåm te Hesklåbb i **al^{j}l^{j}a fal^{j}l^{j}**.*

> De (dvs. korna) simmade från Törnäsören över till Hamnö, bara öronen och hornen var uppe genom vattnet, och strömmen mellan Immerholm och Kogrundet, de brukade vila sig på Kogrundet, så brukade strömmen ta ut dem, och då kom de till Hästklubb i alla fall.

Texten hämtad från Sundberg 1993 s. 193.

Uttalet av de palatala konsonanterna varierar från by till by och från person till person. I de nordliga byarna är det *j*-haltiga uttalet tydligare än i de sydliga. Björnholma skiljer sig från de andra byarna genom att sakna palatalt *l*, vilket i grannarnas öron är så påfallande att det har gett upphov till ramsan *ta: in^{j}* ***halla*** *å slå: an^{j}* i ***skallan^{j}*** *å kast an^{j} opp åt* ***skollan^{j}*** *satt e bara* ***boldrar*** *i* ***ollkårjin^{j}*** 'ta en halle

(dvs. sänksten) och slå den i skallen och kasta den upp åt skullen så att det bara bullrar i ullkorgen'.

Sundberg betraktar de palatala ljuden som självständiga fonem, även om perfekta minimala par kan vara svåra att uppbringa i dialekten. Palatalt *t*ʲ och vanligt *t* står i alla fall i opposition till varandra i ordparet *let*/*t*ʲ 'lett' (supinum av *leida* 'leda') och *lett* 'färglag för färgning av fisknät', palatalt *l*ʲ och vanligt *l* i ordparet *al*ʲ/*la* 'alla' och *alla* 'alfågel', palatalt *n*ʲ och vanligt *n* i ordparet *van*ʲ/*n*ʲ 'vann' och *vann* frågeordet 'var'. Palatalt *d*ʲ och vanligt *d* förekommer däremot i komplementär distribution, så att *d*ʲ står efter *i*, *e*, för övrigt *d*.

Allmänt åländska är de supradentala ljuden, se *Konsonanter* under 4.1.2. I Brändömålet är supradentaliseringen av *rd*, *rn*, *rt* helt genomförd bara efter lång vokal, t.ex. *tå:ʈ* 'torrt', *jo:ɖ* 'gjorde', *kvä:ɳ* 'kvarn', *Ka:ɭ* 'Karl' men *kårt* 'kort'. Tjockt *s* avviker genom att förekomma efter både kort och lång vokal, t.ex. *kåʂʂ* 'kors' och *te* ***fjä:ʂ*** 'till fjärds' (av *fjä:**l**-s*). Tjockt *l* assimileras inte med *t* och *n*; det är således hörbart i t.ex. *gu:**lt*** 'gult' och *a:**ln*** 'aln'.

Utmärkande för Brändömålet är de fem *l*-ljuden: utöver palatalt och supradentalt *l* finns tunt, tjockt och tonlöst *l*. Det är mycket ovanligt att det existerar så många som fem *l*-ljud i ett språk; oftast finns det bara ett, det dentala som i svenskt standardspråk.

Tonlöst *l* är vid sidan av de palatala ljuden ett viktigt kännetecken för Brändömålet. Det förekommer i uddljud, inljud och slutljud och har sitt ursprung i fornsvenskans *tl* och *sl*. Övergången av *tl* och *sl* till tonlöst *l* [ɬ] är en nordsvensk och nordnorsk företeelse, känd från bl.a. Härjedalen, Trøndelag, Sydösterbotten samt västra och södra Åboland. Det tonlösa *l*-et återges i skrift ofta med *hl*, där *h* står för tonlösheten. Brändöexempel på tonlöst *l* är *gråhllå* 'grossla (dvs. spottloska)', *le:dsjihll* 'ledskyttel (i gärdsgårdsled)', *tjo:hl* 'kjol (av *kjortl*)', *nehllå* 'nässla' (*nætla*, *nætsla*) samt i uddljud *hlä:gå* 'slaga'. (FO IV *nässla s.* 600; Ivars 1988 s. 97 f.; Zilliacus 1992 s. 66; Skjekkeland 1997 s. 124.)

Det tonlösa *l*-et är ett svåruttalat ljud som i modern dialekt ofta får ge vika för andra ljud. I Brändömålet ersätts det av tjockt *l* i *tjo:**l*** 'kjol', *fl* i *gråflå* 'spottloska' och *sl* i *neslå* 'nässla' och *vasla* 'vassle'. Det är således ett ljud på retur, utom i de ofta skämtsamma bildningarna på *lihl-* 'lill-' (*lihllin* 'lillen'), där det står kvar.

Brändömålet har två affrikator, nämligen *tj* som uttalas med ett förslag av *t*, och *dj* med ett förslag av *d*. Affrikatan *tj* motsvarar *k*, *kj*

och *tj* i skrift och kan förekomma i både uddljud och inljud. Affrikatan *dj* förekommer bara i inljud. I modern dialekt uttalas *tj* ofta utan förslag av *t*, som en följd av inflytande från talspråket i Sverige.

I inljud förekommer *tj* som ett rent dialektdrag, uppkommet genom norrländsk förmjukning av t.ex. *viken* till *vi:tjän* och *taket* till *ta:tjä*. Affrikatan *dj* förekommer bara i inljud och främst vid norrländsk förmjukning av *gg* och *ngg*, t.ex. *riddjin*^{j} 'riggen' och *sprin*^{j}*djå* 'springa'.

Brändömålet har några konsonantförbindelser som inte finns i standardspråket. Det är fråga om arkaismer, eller relativa arkaismer, när

- *fäll*, *kärl*, *kim* (i laggkärl), *lamm*, *band* och *tung* uttalas *feld*, *tjä:reld*, *tjimb*, *lamb*, *band* (och inte *bann*), och *tongg* uttalas med hörbart *g* efter *ng*, t.ex. *he va te sett* ***tjimbin***^{j} *på båttnin*^{j} 'det var att sätta kimmen på bottnen (av tunnan)' och ***einbandän*** *va:rar hur lendje såm hälst tåm* 'enbanden (dvs. band av ene på laggkärl) varar hur länge som helst, de'
- *g* är hårt efter *r* och tjockt *l* i *varg* och *kårg* 'korg', *tal**g*** och *ä**l**g*; här är det fornsvenskans frikativa *g* som efter *r* och tjockt *l* har skärpts till *g* som i *gå*
- *kumlet* uttalas *kåmb**l**ä* 'kumlet' och *dymling* uttalas *dömb**l**ing* med ett inskott av *b* i *ml* och *mr*; *å så satt in*^{j} *in*^{j} ***dömbling*** *i övväränd*an^{j}*, att in*^{j} ***dömbla*** *ho:p på he: vi:sä* 'och så satte man en dymling i övre ändan (av laggkärl), att man dymlade hop på det viset'; här är det fråga om en runsvensk förändring (ca 800–1225) som Brändömålet har bevarat till vår egen tid.

I samband med konsonantförbindelserna kan nämnas en företeelse som innebär att *l*, *r*, *m*, *n*, *ng* förlorar sin stämton när de står framför tonlöst *p*, *t*, *k* och *tj*, t.ex. [fihltt] 'filt', [fåh**l**ttjä] 'folket', [råhmppå] 'rumpa', [töhrkka] 'torka'. På Björkö och i äldre dialekt på Kökar (*behk* 'beck') kunde en antydan till *h*-ljud avsluta vokalen före *p*, *t*, *k* i ord som *pahppa* 'pappa', *mahttå* 'matta'. Den här *preaspirationen* förekommer också i utskärsmål i Åboland, samtidigt som den är ett karakteristiskt drag i isländska och färöiska och är känd också från norra Uppland och vissa norrländska och norska dialekter. Se 5.5.1. (Pamp 1978 s. 119, 121, 131; Zilliacus 1992 s. 66; Sundberg 1993 s. 159, 172; *Uppländska s.* 77; Bruce 2010 s. 168.)

Det rika konsonantsystemet kan avslutningsvis sammanfattas i följande översikt, där de 30 ljuden fördelas på artikulationsställe. Det bildas då sju grupper av konsonanter:

labialer, läppar	p, b, m, f, v
dental, tänder	t
alveolarer, tandvall	d, n, s, l, r, ɫ, ʈ, ɖ, ɳ, ʂ, ɭ, ʦ, dj
kakuminal, slag mot gommen	ɽ
palataler, hårda gommen	j samt t^j, d^j, n^j, l^j
velarer, mjuka gommen	k, g, ŋ, ɧ
glottal, struphuvud	h

Mångfalden konsonanter kan jämföras med finlandssvenskans 18 och det centralsvenska standardspråkets 23 konsonantljud, de supradentala ljuden inräknade. Vi noterar att *sj*-ljudet är ett mörkt [ɧ] som i svenskan i Sverige, inte det ljusa *sj* som hör till standardspråket i Finland. (Bruce 2010, konsonantschema s. 145.)

4.4.2 Formlära

Substantiv

Utmärkande för substantivböjningen är det bevarade tregenussystemet som gör att inte bara ord för levande varelser utan också sakord är *han^{j}n^j-*, *hå:n-* eller *he*-ord. (Till Sundberg 1993 s. 135–143 hänvisas generellt.)

Följande översikt får illustrera böjningen i obestämd och bestämd form singularis och pluralis av orden *kväll*, *gubbe*, *torpare*, *vik*, *ko*, *panna*, *berg*, *täcke*:

MASK.	kveld	kveldin^j	kvellnar	kvellnan
	gåbbä	gåbbin^j	gåbbar	gåbban
	tårparä	tårparin^j	tårparär	tårparän
FEM.	vi:k	vi:tjän	vi:kår	vi:kåna
	ko:	ko:än	ko:r	konnar
	pan^{j}n^{j}å	pan^{j}n^{j}ån	pan^{j}n^{j}år	pan^{j}n^{j}åna
NEUTR.	bärg	bärjä	bärg	bärjän/ bärjänän
	tettjä	tettjä	tettjän	tettjänän

Brändömålet har två kasus: grundform och genitiv. Genitiven används främst för att uttrycka ägare, t.ex. ***Helgås*** *vä:vsto:**l**in*^{j} 'Helgas vävstolen'. Med *s*-genitiv bildas också gårdsnamn som *Ni:gårs* 'Nygårds' och personbeteckningar som ***Nybondas*** *Saga*.

Vissa böjningsklasser är stora, andra små. De små klasserna med bara ett fåtal substantiv tenderar att gå upp i större klasser eller anta standardspråklig böjning. Så har skett med ordet *ko*, vars bestämda pluralform *konnar* i modern dialekt har ersatts med *ko:na*. Böjningen *ko:r*, *konnar* är belagd också i Iniö, se 5.6.1.

Bestämd singularis av maskulina substantiv slutar på palatalt *n*, *kveldin*^{j} 'kvällen', *sö:min*^{j} 'sömmen', *an*^{j}*n*^{j}*ti:din*^{j} 'anntiden'. Starka femininer har bestämd singularis på *-än* och svaga på *-ån*, *nattän* 'natten' men *tröjjån* 'tröjan'. Neutrerna har *t*-bortfall och *-ä* som ändelse i bestämd form, *bärjä* 'berget', *tettjä* 'täcket'.

Maskuliner av typen *kväll*, *höst* får ett inskott av *n* i pluralis: *kvellnar*, *hö:snar*. Femininerna tar *-år* som ändelse i pluralis, både enstaviga som slutar på konsonant och tvåstaviga som slutar på vokal, t.ex. *vi:kår* 'vikar' och *vikkår* 'veckor'. Neutrer som slutar på konsonant saknar ändelse, medan de som slutar på vokal tar *-n* som pluraländelse, precis som i standardspråket, t.ex. (flera) *bärg* 'berg' men *tettjän* 'täcken'. Exempel: (hästen) *hadd så bra:* ***ho:vår*** *at in*^{j} *kon*^{j}*d gå: hela såmbran uttan* ***sko:r*** 'hade så bra hovar att den kunde gå hela somrarna utan skor'. – Jämför *vi:kår* 'vikar', *gränur* 'granar' i Iniö och Houtskär i 5.6.1 (Ahlbäck 1946 s. 16 f.)

Maskulina substantiv har vokalbortfall i bestämd pluralis, således *hö:snan* 'höstarna' och *må:tan* 'båtarna' mot *hö:snana* och *må:tana* i väståländsk dialekt; *å på* ***hö:snan*** *skodd ja* 'och på höstarna skodde jag (hästen)'; ***bärgbå:ran*** *te ska ju ha he hå:rdaste färjin*^{j} *å he e gu:**lt*** 'bergborrarna, de ska ju ha den hårdaste färgen och det är gult (vid järnsmide)'. Slut-*n* är inte palataliserat i *ste:gan* 'stegarna', vilket det är i singularis *ste:gan*^{j} 'stegen' (där *n*-et ursprungligen var långt). Av den här motsättningen kan vi se att det palatala *n*-et är ett självständigt fonem i Brändömålet.

Femininerna har kvar slutvokalen i t.ex. *vi:kåna* 'vikarna', *vikkåna* 'veckorna'; *ja bru:ka ta bårt dåm på* ***så:råna*** *när vi slu:ta tjö:ra* 'jag brukade ta bort dem (dvs. skorna av hästen) på vårarna när vi slutade köra'. Neutrer som slutar på konsonant har bestämd pluralis på *-än* eller *-änän*, alltså *bärjän*, *bärjänän* 'bergen'.

Den norrländska förmjukningen yttrar sig i en växling mellan *k* och *tj* i *vi:k–vi:tjän* 'viken', *kk* och långt *tj* i *låkk–låttje* 'locket', *g* och *j* i *bärg–bärjä* 'berget', *gg* och långt *dj* i *vegg–veddjän* 'väggen'.

Adjektiv

I Brändömålet böjs adjektiven liksom substantiven i genus och numerus. Skillnaden mellan maskulinum och femininum upprätthålls och har inte upphävts som i väståländskan. (Till Sundberg 1993 s. 149–153 hänvisas generellt.)

Följande uppställning visar hur fem olika typer av adjektiv och particip (*stor*, *slaskig*, *frusen*, *gammal*, *nymålad*) böjs i olika formkategorier, enligt Sundberg 1993:

MASKULINUM	FEMININUM	NEUTRUM	PLURALIS
sto:rär	sto:r	sto:rt	sto:ra
slaskågär	slaskå	slaskåt	slaskåga
frussin^{j}	frussän	frusse	frusna
gamma**l**	gamma**l**	gamma**l**t	gamb**l**a
ni:må:**l**a	ni:må:**l**a	ni:må:**l**a	ni:må:**l**a

Som attribut till substantiv böjs adjektiven starkt i obestämda och svagt i bestämda nominalfraser. Obestämda nominalfraser inleds i singularis med obestämd artikel som kongruerar i genus, *en^{j}n^{j}*, *e:n* och *et^{j}t^{j}*. Bestämda nominalfraser inleds med bestämd artikel, som är identisk med de demonstrativa pronomenen *han^{j}n^{j} tänn*, *hå:n tänn*, *he tänn* i singularis och *tei tänn*, *tåm tänn* i pluralis:

OBESTÄMD FORM	BESTÄMD FORM
en^{j}n^{j} grö:när bå:t 'en grön båt'	han^{j}n^{j} tänn grö:n bå:tin^{j} 'den gröna båten'
e:n grö:n björk 'en grön björk'	hå:n tänn grö:n björtjän 'den gröna björken'
et^{j}t^{j} grö:nt bo:**l** 'ett grönt bord'	he tänn grö:n bo:lä 'det gröna bordet'
grö:na bå:tar, björkar, bo:**l**	tei tänn grö:n bå:tan, tåm tänn grö:n björkåna, tåm tänn grö:n bo:**l**än

Vi lägger märke till att adjektivet genomgående är oböjt *grö:n* i bestämda fraser, även i neutrum *hä tänn* ***grö:n*** *bo:lä*. Exempel på obestämd böjning: *he va* ***långgär*** *ve:g he* 'det var lång väg, det' och *he va* ***svartta*** *ko:r å förr* 'det var svarta kor också förr'.

Också predikativa adjektiv rättar sig efter genus och numerus hos det ord de säger något om, subjektet eller objektet i satsen. I maskulinum heter det t.ex. *när in*^{j} *nå va* ***tjinkkår*** *så* 'när man nu var kinkig (dvs. noggrann) så' och *in*^{j} *jo:rd båttnin*^{j} ***fä:rdin***^{j} *först* 'man gjorde bottnen (på laggkärl) färdig först', i femininum *hå:n va* ***snu:vå*** 'den var snuvig (dvs. kon var hornlös)', i neutrum *så bl****e****:v e* ***sta:det*** 'så blev det stadigt' och i pluralis *fast dåm ä: li:te* ***krokkåga*** *när dåm e* ***mju:ka*** 'fast de (dvs. band till laggkärl) är lite krokiga när de är mjuka'.

Adjektiven tar i komparativ någon av ändelserna *-arä*, *-är*, *-rä* och i superlativ *-ast*, *-st*, t.ex. *kall*, *slaskig*, *lång*, *stor*:

ka:ldär–ka:ldarä–ka:ldast
slaskågär–slaskågarä–slaskågast
långgär–lenggär–lengst
sto:rär–störrä–störst.

De flesta adjektiv kompareras som *kaldär*. Typen *långgär* kan i modern dialekt växla mellan *-är* och *-rä* i komparativ: *in*^{j} ***länggär*** *ti:d* 'en längre tid' och *när in*^{j} *börja tjö:ra* ***tingrä*** 'när man började köra tyngre (lass)'. *Gammal* kompareras regelbundet *gamb****l****arä*, *gamb****l****ast*.

Pronomen

Hur de *personliga* pronomenen används i betonad och obetonad form, som subjekt och objekt, framgår av följande uppställning, enligt Sundberg 1993:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, tu:/du, han^{j}n^{j}/in^{j}, hå:n/en, he:/e, vi:/vi, ni:/ni, tei/ti, di och tåmm/dåm
OBJEKTSFORM	me:g/mä, te:g/dä, han^{j}n^{j}/in^{j}, hå:n/en, he:/e, åss/åss, e:där/er, tei/ti, di och tåmm/dåm

Eva Sundberg betecknar pronomenböjningen som konservativ och pronomenen som den ordklass som avviker mest från standardspråket. Konservatismen kommer till uttryck i bruket av *han* och *hon* som anaforiska pronomen med syftning på både levande varelser och

sakord, t.ex. om smörkärnan ***hån*** *kon^{j}n^{j} vel va:ra et^{j}t^{j} man^{j}n^{j}amin^{j}n^{j}e* ***hå:n*** 'den kunde väl vara ett mannaminne (dvs. hålla en mansålder), den'. (Översikt i Sundberg 1993 s. 153–155.)

Tredje person pluralis har dubbla former *tei* och *tåmm*, med den fördelningen att *tei* används med maskulin syftning och *tåmm* med syftning på både maskulina och feminina substantiv samt neutrer, t.ex. ***te*** *va: in^{j}t u:tle:rda sme:där* ***tei*** *in^{j}t* 'de var inte utlärda smeder, de inte' och *te:r e fämm grä:når,* ***tåmm*** *ha vekst bra:* 'där är fem granar, de har växt bra'.

Växlingen mellan betonade och obetonade varianter kan illustreras med *hå:n och en* i *ingin^{j} kåm ihå:g* ***hå:n*** 'ingen kom ihåg henne' och *ha-vvi kåmme li:te lenggrä så ha-vvi ingga sitt* ***en*** *e* 'hade vi kommit lite längre så hade vi inte sett henne, inte'.

Som vi har sett i samband med adjektiven används *han^{j}n^{j}*, *hå:n*, *he* och *han^{j} tänn*, *hån tänn*, *he tänn* och *tåm tänn* som definita attribut i nominalfraser. Exempel på *han^{j}n^{j}* vid maskulina och *hå:n* vid feminina substantiv: *fåltjä kon^{j}d ro: på* ***han^{j}*** *ti:din^{j}* 'folket kunde ro på den tiden', *ja va ingga mä:* ***hå:n*** *gånggän ja* 'jag var inte med den gången, jag', *på* ***hån tänn*** *si:dån* 'på den där sidan'. *Tåm tänn* används (liksom enkelt *tåmm*) om både manliga och kvinnliga referenter, som i frasen ***tåm tänn*** *ka:rän å kvin^{j}n^{j}åna kåmbär hi:d* 'de där karlarna och kvinnorna kommer hit'.

Pronomenet *han^{j}n^{j}*, obetonat *in^{j}*, används dessutom som obestämt pronomen med betydelsen 'man', t.ex. ***han^{j}n^{j}*** *ska vetta va* ***in^{j}*** *sä:gär* 'man ska veta vad man säger'.

De *possessiva* pronomenen har olika form i maskulinum, femininum, neutrum och pluralis, enligt Sundberg 1993:

min^{j}n^{j}	mi:n	mit^{j}t^{j}	minna
din^{j}n^{j}	di:n	dit^{j}t^{j}	dinna
vån^{j}n^{j}	så:rån	så:rt	så:ra
e:dan^{j}n^{j}	e:dan	e:dart	e:dra

Exempel på genus- och numeruskongruens är *e:dan^{j}n^{j} ka**lv*** 'er kalv', *e:dan stuvvå* 'er stuga', *e:dart heiman* 'ert hemman', *e:dra ko:r* 'era kor'. I tredje person används genitivformerna *hansäs*, *hen^{j}n^{j}äs* och *teiras*.

Verb

Brändömålet har liksom väståländskan rytmisk (villkorlig) apokope, vilket vill säga att infinitiven tappar sitt slut-*a* då den följs av en betonad partikel, ett reflexivpronomen eller ett betonat objekt. (Till Sundberg 1993 s. 143–149 hänvisas generellt.)

I följande böjningsmönster markeras villkorlig apokope med parentes runt infinitivens slut-*a*. Böjningen av *skriva*, *fälla*, *fräsa*, *ro*, *dricka*, *frysa* återges enligt Sundberg 1993:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
skri:v(a)	skri:var	skri:va	skri:va
fälʲlʲ(a)	fälʲdär	fälʲd	fälʲt
fre:s(a)	fre:sär	fre:st	fre:st
ro:	ro:r	rodd	rott
drikk(a)	drikkär	drakk	drottje
fri:s(a)	fri:sär	frö:s	frusse

Exempel: *i To:rshå**l**ma **fanʲnʲes** de enʲnʲ å i Kårssö va: de enʲnʲ* 'i Torsholma fanns det en (smed) och i Korsö var det en', *anʲnʲårs så **je:g** inʲ mest uttan i:shogg å k**l**akk* 'annars så gick den mest utan ishugg och klack (på hästskor)', *nå ha:r ja min li:ringg **smi:da** ja: nå* 'nog har jag min liering smidd jag, nog (dvs. tiden som smed är förbi)', *smö:rtjä:rnå **veit** ja att pappa **jo:rd*** 'smörkärna vet jag att pappa gjorde'.

Villkorlig apokope använder Brändömålet mer konsekvent än väståländskan, t.ex. obetonad kortform i *åm inʲ sko **takkäl se** oppåt vinʲdinʲ* 'om man skulle tackla sig (dvs. klättra) uppåt vinden' och *sänn är e bara ti **spi:k fast*** 'sedan är det bara att spika fast (hästskon)' men betonad fullform i *på vå:råna när ja slu:ta **tjö:ra*** 'på vårarna när jag slutade köra'.

Vissa konsonantförbindelser undviks i ordslut. Om infinitiven efter fallet slut-*a* skulle komma att sluta på konsonant + *l*, *n*, *r*, så att *kre:sna* blev *kre:sn* och *takla* blev *takl*, så skjuts ett *ä* in före *l* etc., t.ex. *vi måst **rä:kän** u:t he tänn* 'vi måste räkna ut det där' och *ja ska **si:käl** heim nu* 'jag ska cykla hem nu'. – Samma inskottsvokal har de sydösterbottniska och väståboländska dialekterna fått. (Sundberg 1993 s. 127, 147 f.)

En olikhet mot väståländskan är att typen *fälla*, *fräsa*, *ro* alltid har kortform i preteritum, t.ex. *vi va-vvel två: såm **rodd*** 'vi var väl två som rodde'.

4.5 Ord och ordbildning

Ordförrådet i de åländska dialekterna har vi en god uppfattning om tack vare Ralf Svenblads samling av ord ur vardagsspråket, *Med åländska ord* (1991) och *Lilla åländska ordboken* (2013). Det tusental ord som förklaras (1991) fördelar han på allåländska ord och uttryck, folkmålsord och finlandismer. Många av orden är hämtade från skönlitteratur och lokalpress och gör därmed skäl för namnet *provinsialismer*, således 'ord eller uttryck som är typiska för en dialekt eller ett regionalt språk, särskilt när uttrycket förekommer i ett standardspråkligt sammanhang'. Här kan anföras bara ett litet urval av de många ord och uttryck som Svenblad tar upp i sin bok 1991, till vilken hänvisas generellt. (*Nationalencyklopedin*, art. *provinsialism*; Thelander 1994 s. 368 f. ställer kravet att orden i fråga inte ska användas för att ge stilistiska effekter.)

4.5.1 Ord

Gemenskapen med Uppland visar sig också i ordförrådet, inte minst i ord med anknytning till den folkliga kulturen. Ett sådant är ordet *fähus* som på Åland har samma uttal som många uppländska dialekter: *fäggus* (Eckerö), *föks*, *fäks* eller *fö:ks*. Utbredningen av *kasträka* 'kastskovel', *knagg* 'handtag på lieskaft' och *vanna* m.fl. ord för redskap som användes vid slåtter och skörd visar att Åland är en del av ett kulturområde som omfattar Uppland och angränsande landskap i centrala Sverige. (FO II *fähus* s. 212; Rönkä 1993 s. 238 f.; *Uppländska* s. 112.)

Inslaget av finska lånord är i åländskan mindre än på annat håll i Finland, försvinnande litet helt enkelt. Det är strängt taget bara sådana ord som är införlivade med svenskan i allmänhet som vi kan höra också ålänningar använda. Det kan vara ord som *hötter* 'blåstång', *känga*, *loke* 'bogträ', *pärta*, *kappe* 'rymdmått' och *talka* – ett ord som i dag är "omistligt" i betydelsen 'gemensamt arbete som utförs frivilligt utan betalning'. De nämnda orden tas alla upp i *Svenska Akademiens ordlista*. (Ahlbäck 1971 s. 15.)

Den ryska närvaron i 1800-talets åländska samhälle har lämnat en del spår i ordförrådet. *Karonka* 'fest' lever kvar som benämning på 'abiturientfest, sista skoldagen före studentskrivningarna', det som "i riket" heter *penkis*. *Kramoj* 'sjuk, krasslig' kan man vara efter en sådan fest. Ordet *prasnik* 'fest, kalas' lever också kvar i många ålän-

ningars medvetande. Andra ryska lån är *butka* 'finka', *durak* 'narr, tok', *prenika* 'medalj', *saraj* 'pampig byggnad' samt *snaja* 'förstå' och *skiva* 'skynda, hasta'.

Från engelskan kommer ordet *törn* (av *turn*); man kan *stå* ***på törn*** 'stå i tur' eller *vänta* ***på törn*** 'vänta på (sin) tur'. Ett minne av amerikaemigrationen är ordet *trunk* 'resväska', som i modern åländska används om 'bagagelucka i bil'.

När det blir tal om dialektord så gäller det att komma ihåg att det är rätt sällan som ett ord förekommer bara i åländskan. Det finns med stor sannolikhet också i målen väster och öster om Åland, eller på någotdera hållet. Bruket belyses där så är möjligt med exempel ur åländska dialekttexter.

De allåländska orden och uttrycken har ofta en värderande innebörd. *Slage bra* säger en ålänning när den menar att något är 'ganska bra'. Adjektivet *häv* används mest i nekande uttryck: *inte var det så* ***hävt*** och *lönen var inte så* ***häv***. Typiskt åländskt är *vilig* som täcker ett brett register, från 'klok, vid sina sinnen' till 'bra, utmärkt, riktig, rejäl'. En rejäl person sägs vara *en riktigt* ***vilig*** *ålänning* och en hel familj kan omtalas som ***viligt*** *folk*. Också bröd kan vara *viligt*, t.ex. Föglö *int vartt e ju nå* ***vi:lit*** *brö:d inte* 'inte blev det ju något bra bröd, inte (av mältad råg)'. *Viligt* kan dessutom användas som förstärkande adverb, som i Eckerö *han va* ***vi:lit*** *full* 'han var rejält full'. Det kompareras med *vä*l*kare*, *vä*l*kast*.

Ett vanligt verb är *träsa*, som betyder 'arbeta hårt', och *träsar* gör man lite till mans i öriket. Ett åländskt ord för 'springa' är *sträcka*. *Krusa* handlar på åländska om att 'smeka'; man ***krusar*** *katten på ryggen*. *Kråsar* eller *kråsar på* gör man när man 'slår på stort'. *Nytra* och *tryna* är vardagsord med negativ klang för betydelsen 'vara nyfiken'. Den som 'pratar strunt', den *pallrar* eller *jålar*, och den som *pallrar* är en riktig *pallervant* (enligt Svenblad "kanske det mest åländska" av alla åländska ord). *Kracklar* gör den som 'bråkar eller ställer till bråk', medan många ålänningar *gruvar sig* 'klagar och ojar sig' för ett och varje.

Vill en ålänning ge uttryck för medkänsla eller förvåning så kan den ta till utropet *Nåsså då!* 'Oj då!' En innehållsdiger vardagsfras är *nå vettsja de*, som betyder ungefär 'jag kunde just tro att det var på det (galna) viset'.

Ordet *gorr* (uttalat *gå:r*) betyder egentligen 'mag- och tarminnehåll hos slaktdjur'. I åländskan förekommer det som förled i sammansat-

ta ord, där det har till uppgift att förstärka den negativa egenskapen hos adjektiv som *gorrful* och *gorrlat* eller skällsord som *gorrfrasse*, *gorrluder* och *gorrsugga*. Sydösterbotten, Åland och västra Åboland framstår som kärnområde för det här bruket av *gorr* i dialekterna i Finland. (FO II *gorr-* s. 351–354.)

Godlik (*go:likär*) är ett adjektiv som betyder 'god, bra, duktig' eller 'försigkommen i ålder och krafter', t.ex. Finström *ja: de fekk ja väl börja me: ne:r ja va vartt så* ***go:lik*** *at ja kunna k**l**ä: på-mme k**l**e:na sjä**l**v* 'ja, det (dvs. strömmingsfiske) fick jag väl börja med när jag var vorden så vuxen att jag kunde klä på mig kläderna själv'. Ett annat adjektiv med samma betydelse är *gårlen* (*gå:**l**igär*) som finns också i Uppland, t.ex. Geta *han va* ***gå:ligär*** *ti se:g**l**a* 'han var bra att segla'. (FO II *god-lik s.* 346, *gårlen* s. 441; *Uppländska* s. 104 f.)

Av det gamla nordiska hjälpverbet *varda* är formen *vart* kvar i levande bruk, t.ex. Eckerö *han hadde pengar kva:r ner han* ***vartt*** *dö:d* 'han hade pengar kvar när han vart död' och *de va: förrän ja:* ***vartt*** *ka:r* 'det var förrän jag vart karl' samt Kökar *en* ***vartt*** *så trött* 'man vart så trött'. *Vart* kan också bilda *varda*-passiv, t.ex. Kökar *dåm* ***vartt*** *bju:dna* 'de vart bjudna (på godsaker, på bröllop)'. – Ett blandat paradigm *bli*, *blir*, *vart* hör till ett sammanhängande område i mellersta Sverige och Norge. (*Uppländska s.* 109; *Språken i Sverige* s. 75 f.)

Andra verb som hör till traditionell åländska är *vånda* och *völa* (av *vörda*), som båda närmast betyder 'bry sig om': *han* ***våndar*** *ingenting* och *rikedom och pengar* ***völar*** *han inte*.

Dialektala verb som är kända och använda också utanför landskapet, åtminstone i Österbotten, är t.ex. *blistra* 'vissla', *rita upp* 'resa upp (t.ex. en stege)', *skulla* 'hägra', *stula* 'snubbla', *stärva* 'dö (om djur)', *syda* 'luta', *syda av* 'hälla av (vatten)', *tackla* 'klättra', *tycka om sig* 'trivas', *tövla* 'bära sig klumpigt åt', *väda* 'vada (i vatten)', *åma varmt* 'ånga varmt'.

Åländskan innehåller många *småord* som genom flitig användning bidrar till lokalfärgen. Nedan ges exempel på sådana ord i form av pronomen och adverb samt konjunktioner som inleder huvudsatser och subjunktioner som inleder bisatser.

Två pronomen som sällan eller aldrig hörs i modern dialekt är *hocken* 'vilken' och *tocken* 'sådan'. I Eckerö har man traditionellt kunnat tala om ***tåkka*** *bingkår va-dde me strömming* 'sådana binkor (dvs. mängder) var det med strömming' och *så va* ***tåkka de*** *gåbbar sänn at dåm fikk dåm att bi fulla* 'så var (det) sådana där gubbar sedan att

de fick dem (dvs. karlarna) att bli fulla'. Brändö bidrar med exemplet *föru:t sattes e einband på* ***tåkna tänn*** *tjä:reld* 'förut sattes det band av ene på sådana där (lagg)kärl'. (Sundberg 1993 s. 154.)

Negationen *inga* uppfattas av många som typiskt åländsk, men i levande tal är den inte så vanlig som man skulle tro. Där är det i stället *inte* och *int* som dominerar. Exempel på negering med *inga* är Finström *dåm annså:g at de* ***inga*** *va: nå:ge lö:nande* 'de ansåg att det inte var något lönande' och Saltvik *man visste* ***inga*** *bättre* 'man visste inte bättre'. (Texterna i Harling-Kranck [utg.] 1998 s. 75–98 innehåller t.ex. bara 3 *inga* mot 16 *inte* och 19 *int*.)

I åländskan, liksom i uppländskan, läggs ett *i* gärna till som förled i vissa adverb, t.ex. *iförst*, *ikring* och *ikull*. Exempel: Hammarland *å sänn så högges e* ***ikull*** 'och sedan så höggs det omkull (dvs. avverkades det skog)' och *hann jikk mikke* ***ikring*** *hann åkkså* 'han (dvs. byskräddaren) gick mycket omkring, han också' samt Finström *hon va-jju i Ame:rika* ***iförst*** 'hon var ju i Amerika först'. (*Uppländska s.* 102.)

Ytterligare ett för åländskan typiskt småord är *välan* 'väl, visst', t.ex. Finström *ja va* ***vel'ann*** *en åtta å:r* 'jag var väl en åtta år (gammal)' och *de va sto:ra bå:tar*, *dåm va* ***vel'ann*** *övvär tretti fo:t* 'det var stora båtar, de var väl över trettio fot'.

Konjunktionerna *för*, *så* och *men* utvidgas gärna med *att*, t.ex. Finström *å hon va ju född i Sta:tena* ***s-att*** *hon va-jju i Ame:rika iförst ner han kåmm hämm* 'och hon var ju född i Staterna, så att hon var ju i Amerika först när han (dvs. fadern) kom hem', *ja: de sjifta man förståss* ***för att*** *man rodde ha****l****va ve:gin va:r* 'ja, det skiftade man (roddare) förstås, för att man rodde (notbåten) halva vägen var', *ja: dåm vinda ända i lann* ***men att*** *dåm sjifta bå:tana undan för undan* 'ja, de vindade (dvs. vinschade noten) ända i land, men att de skiftade båtarna undan för undan (vid notdragning)'.

Temporala bisatser inleds av *när*, t.ex. Eckerö ***ne:r*** *lö:rda:n kåmm* 'när lördagen kom', Jomala *de va veldit ro:****l****it de de:r* ***ne:r*** *vi sku sleppa dåm där ju:rän te u:tängän* 'det var väldigt roligt det där när vi skulle släppa de där djuren till utängen'. – Temporalt *när* är en åländsk-nyländsk företeelse i dialektgeografin i Finland. (FO IV *när* s. 594.)

4.5.2 Ordbildning

Samhörigheten mellan Åland, Sydösterbotten och västra Åboland visar sig också i ordbildningen. I det området tar verb som förled

i sammansatta ord *ar*-suffix, t.ex. *mattklippartalka* 'arbetsgille för klippning av mattväft', ett ord som i Närpes motsvaras av *klipparbal* och i Houtskär av *mattklippardalka*; Finström *va:r å e:n hadd sinn* ***vindartu:r*** 'var och en hade sin vindartur (dvs. vinschtur, vid notdragning)'. Jämför *köran-kalas* och *köran-talka* med *an*-suffix på annat håll i Finland. (Svenblad 1991 s. 34 f.; Zilliacus 1992 s. 85.)

4.6 Fraser och satser

4.6.1 Fraser

Nominalfraser

För nominalfrasens uppbyggnad med artiklar + adjektivattribut + huvudord hänvisas till adjektivböjningen i 4.3.2 och 4.4.2 ovan.

Ålandsmålens frändskap med Upplandsmålen (och inte med nordliga mål i Sverige) kommer till synes i själva användningen av nominalfraserna. Obestämd mängd anges således med obestämd form på ämnesord, t.ex. Brändö *tåm å:t* ***jongg*** *å* ***må:sa*** *tå* 'de (dvs. korna) åt ljung och mossa då'. Substantiv som står som subjekt eller predikativ till *vara* och *bliva* tar inte heller bestämd slutartikel, t.ex. Jomala *då: va-dde* ***tju:rar*** *och* ***kvi:går*** *åmm varann* 'då var det tjurar och kvigor om varandra', Brändö *e bl*i*d*j*d*j ***grö:ngrä:s*** 'det blev gröngräs'. – I norrländsk och österbottnisk dialekt skulle det heta *de åt* ***mossan*** och *det var* ***tjurarna*** *och* ***kvigorna*** *om varandra* och *det blev* ***gröngräset*** med bestämd form.

Genitivfraser får olika betydelse beroende på om substantivet efter genitiven står i obestämd eller bestämd form. Då ägaren framhävs står substantivet i obestämd form, t.ex. *he ä Sa:gås* ***hålm*** *he tänn* 'det är Sagas holme, det där'. Då ägaren inte framhävs har substantivet bestämd form, *ja så:g Si:gvards* ***så:tin***j *ve Nåtte i må:råst* 'jag såg Sigvards båten vid Nåtö i morse'. (Sundberg 1993 s. 135 f.)

Omskrivning med preposition används i vissa fall i stället för *s*-genitiv, t.ex. Eckerö *de va meddan min fastär såm va* ***mo:r åt Arvid*** *va: hämma* 'det var medan min faster som var mor åt Arvid var hemma' och Jomala *i* ***båttnän på ste:van*** *så hadd dåm såm en triangel innsku:rin* 'i bottnen på stävan så hade de som en triangel inskuren (i magiskt syfte)'.

Mått anges med fraser av typen *tå****lv*** *tunnår strömming*, där *tolv tunnor* fungerar som attribut och anger mängden strömming. Från

Geta kommer exemplet *då: sku de va:* ***två: kappar rå:g*** *å* ***två: tjärvar halm****, de va a:vlö:ningän för tröskarda:n* 'då skulle det vara två kappar råg och två kärvar halm, det var avlöningen för tröskardagen' och från Finström *han fikk visst* ***nån balja strömming*** 'han (dvs. notkungen) fick visst någon balja strömming'. Detta är ett sydfinländskt sätt att ange mängd på – i österbottnisk dialekt uttrycks samma sak med sammansättning, *tolv* ***strömmingstunnor*** etc. (SAG 3 s. 48; Ivars 2010 s. 94 f.)

Adjektivfraser

Som vi redan har sett kongruerar predikativa adjektiv i genus och numerus med det uttryck som de säger något om. Åländskans uppsvenska anknytning framgår av att adjektivet tar ändelse i pluralis, t.ex. Eckerö *dåm va* ***sle:ta*** *såm gl****a****:s dåm* 'de var släta som glas, de (dvs. berg där man gälade strömming)' och Brändö *vi va* ***rädda*** *för en ner vi va ba:rn* 'vi var rädda för den (dvs. kon) när vi var barn'. – Norrländsk och österbottnisk dialekt har adjektivet oböjt: *de var* ***slät*** och *vi var* ***rädd***. (Ivars 2010 s. 115 f.)

Karta 14. Dubbelsupinum i Finland. Verbfrasen *har kunnat gjort* förenar Åland med Sydösterbotten och västra Åboland.

Rysligt är vanligt som förstärkningsord i adjektivfraser, så vanligt att ingen kan undgå att lägga märke till det, t.ex. Brändö ***ri:slet*** *bra:* 'rysligt bra'. (Svenblad 1991 s. 154.)

Verbfraser

Verbfrasen har ett verb som huvudord och *till* används som infinitivmärke, t.ex. Finström ***te börja*** *me:* 'att börja med' och *de va inga lätt* ***te stå:*** *å* ***hyvväl*** *tunntjimbar för hand int* 'det var inte lätt att stå och hyvla tunnkimmar för hand, inte'.

Pluskvamperfekt bildas med kortformen *ha* 'hade', t.ex. Hammarland *i vå:ras tju:geförsta aprill så* ***ha*** *den he:r gå:rdän* ***va:ri*** *i hundra å:r i samma slektä* 'i våras tjugoförsta april så

hade den här gården varit i hundra år i samma släkt' och – med irreell innebörd – Kumlinge (Björkö) ***ha**-vvi **kåmme** li:tä lenggrä så **ha**-vvi ingga **sitt** en e* 'hade vi kommit lite längre så hade vi inte sett henne, inte'.

Typisk för Ålandsmålen är en verbfras där ett verb i supinum följs av ett verb som också står i supinum i stället för att följas av infinitiv. Speciellt vanligt är det med sådant *dubbelsupinum* när satsen har irreell betydelse, det vill säga när talaren beskriver ett tänkt förhållande som hade kunnat bli verklighet men inte blev det. – Som vi kan se av karta 14 förekommer dubbelsupinum också i Sydösterbotten och västra Åboland. (*Uppländska s.* 100; SAG 3 s. 273; Ivars 2006a s. 19, 2010 s. 147–157.)

Dubbelsupinum uppträder i fraser där *behöva*, *bruka*, *böra*, *börja*, *få*, *försöka*, *hinna*, *kunna*, *mäkta* och *vilja* står som första verb. Irreell betydelse uttrycks i Kumlingefrasen *han sku ha **behöft havve** en påitjä å* 'man skulle ha behövt haft en pojke också'. Faktisk betydelse uttrycks i Eckerö *han ha **börja fått** då:**l**et minnä* 'han har börjat fått dåligt minne', Hammarland *ja: ha åkkså **kunna å:ki** skrinnsko:r* 'jag har också kunnat åkt skridskor' och Saltvik *ja ha **bru:ka tänki** ibland* 'jag har brukat tänkt ibland'.

En konstruktion, känd från Sörmland och Uppland, är belagd också i åländskan. Den bildas med *ha* + presens/preteritum i stället för presensparticip av verben *sitta* och *stå*, t.ex. Eckerö *et blandka:r såm dåm **hadde sto:** å je:ste i:* 'ett blandkar som de hade (ölet) stod och jäste i' och *de **ha:r** namnbre:dä **sittär** på sjö:bo:dän* 'de har namnbrädet (från ett fartyg) sitter på sjöboden'. (Nordberg 1985 s. 50–74; *Uppländska* s. 100.)

4.6.2 Satser

Satser kan vara uppbyggda på olika sätt. Oftast inleds en huvudsats med subjektet, men i fornsvenskan kunde en påståendesats i vissa fall inledas med verbet. Det nya som meddelades fanns då i verbet som knöt samman det nya med det föregående och förde berättelsen framåt. *Inversionen*, eller fortsättningsordföljden, som företeelsen kallas, var ett viktigt element i den isländska sagastilen. Den lever kvar i folkligt berättande, där den har till uppgift att ge berättelsen en viss dramatik. Det gör den i en inspelning från Saltvik, där talaren använder sig av tekniken när han berättar om ett haveri och om

lasten som i smyg för ägaren lastades om på ett annat fartyg: ***Lasta han*** *inn teba:k* ***fö:rde dåm*** *bårtt e å* 'lastade han in tillbaka, förde de bort det och'. Se 3.7.2. (*Uppländska* s. 96; Ivars 2010 s. 232–235.)

Satser negeras i första hand med *inte* eller *inga*, men ett slags dubbelnegering med *inte aldrig* förekommer också, t.ex. Eckerö ***int aldri*** *fikk du Pell A:gust me-dde en söndaskväll* 'inte aldrig fick du Pell August med dig (ut i fiske) en söndagskväll', Jomala *ja:g ha* ***int aldri*** *sett nånn ko:ka, å aldri sma:ka hällär* 'jag har inte aldrig sett någon koka (stekost), och aldrig smakat heller'. Negera med frasen *inte bara* 'inte mer än' kan man göra i Brändö, t.ex. *ja skodd no:g* ***int ba:ra*** *e:n gång i å:rä* 'jag skodde nog inte (hästen) mer än en gång i året'. Se 3.7.2. (FO I *aldrig* s. 23, *bara* s. 120; Ivars 2010 s. 250 f.)

I talspråk i allmänhet förekommer det ofta att ett *inte* inne i satsen upprepas efter själva satsen, det *dubbleras*, som i Finström *de fannes* ***int*** *fålk ti få: ti je:la* ***int*** 'det fanns inte folk att få att gäla (strömming), inte'. I Brändömålet förekommer det att ett trycksvagt *e* läggs till den negerade satsen:

– *Hade ni hö i ladorna på Ängö?*
– *Nä:ij, ingga tå: e* 'nej, inte då, inte'.
– *Brukade ni sjunga i båten?*
– *Nä:, ingga såm ja kåmbär ihå:g e* 'nej, inte som jag kommer ihåg, inte'.

Dubblering med *e* är känt dels från Roslagen, dels från Lappfjärd och Sideby i sydligaste Österbotten (där *inte* slitits ned till *i*), dels från västra och södra Åboland (se 5.8.2). (*Uppländska* s. 96; Ivars 2010 s. 269 f.)

Det är också vanligt att personliga pronomen dubbleras, t.ex. Finström ***farssan han*** *va ju no:tkung i långa ti:där* ***han*** 'farsan, han var ju notkung i långa tider, han'. Här ser vi dessutom ett prov på en företeelse som kallas *dislokation* och innebär att t.ex. ett subjekt som står placerat före eller efter satsen upprepas med ett pronomen inne i satsen: Finström ***strömmingin denn*** *sku va: pärfekt* 'strömmingen, den skulle vara perfekt' och *jo:* ***den*** *va mikke större* ***mittiå:rän*** *än den främra* 'jo, den var mycket större, mittiåran (i notbåt), än den främre'.

Lexikaliserade satser av typen *vi kallar* eller *som vi kallar* förekommer ofta i folkligt berättande. De används även i åländskan som kommentarer till föremål, platser eller personer som talaren antar är obekanta för lyssnaren, t.ex. Hammarland *de va åppe ve* ***Sto:rha:gas***

vi kallar 'det var uppe vid Storhagas, vi kallar', Finström *jo: en* ***balja vi kalla*** *så denn innehåld seksti littär, dry:kt* 'jo, en balja (att mäta strömming med), vi kallade, så den innehöll sextio liter, drygt', Jomala *den der stommansostin denn jo:rdes i fårm, i ett* ***stomman dåm kalla*** 'den där stommansosten, den gjordes i form, i ett stomman, de kallade'. Brändömålet föredrar den längre frasen *som vi/de kallar*, t.ex. *å sänn va:r e* ***tårparär, såm vi kalʲlʲa*** 'och sedan var det torpare, som vi kallade', *å* ***Snu:van*** *hadd dåm e:n ve Hinʲdärs Antås* ***såm dåm kalʲlʲa*** 'och Snuvan hade de en (ko) vid Hinders Antas, som de kallade'. (Bockgård 2010 s. 7–48; Ivars 2010 s. 207 f.)

Omfattning är en företeelse med gamla anor i de nordiska språken. Den kan beskrivas som en konstruktion där samordnade led skiljs åt genom andra ord i satsen. Åländska exempel på företeelsen är Eckerö *då sku* ***pappa*** *fa:r å* ***farbror*** *u:t ti sjö:tana* 'då skulle pappa fara och farbror ut till skötarna' och Hammarland *min* ***farbro*** *sidde ka:rkle:där å* ***fastär*** *mä:* 'min farbror sydde karlkläder och faster med'. (Wessén III s. 220; Ivars 2010 s. 300–304.)

Så-konstruktionen är en vanlig konstruktion i svenskt talspråk. I sverigesvenskan är det normalt bara adverbial som står först i satsen som kan följas av *så*, t.ex. ***sedan så*** *gick vi hem*. I åländskan, liksom i Finland i allmänhet, kan *så* däremot markera gränsen också mellan subjektet eller objektet och verbet i satsen. Ett exempel på *så* efter en nominalfras med adverbiell funktion är Finström ***e:na ve:gin så*** *rodde två: å* ***andra hälftän så*** *rodde tri:* 'ena vägen så rodde två och andra hälften så rodde tre'. Exempel på *så* efter subjektet är Finström ***den grunnaste så*** *va trättitvå:* 'den grundaste (noten) så var trettiotvå (alnar djup)' och efter objektet Kumlinge *å* ***långhalmstjärvar så*** *hadd vi te je: konnar te ne:trän å e:ta på:* 'och långhalmskärvar så hade vi att ge korna till nätterna att äta på'. (Ivars 2010 s. 280–283.)

Variation är en rytmiskt betingad företeelse som är vanlig i spontana berättelser på dialekt. Den tar sig uttryck i att ett enkelt ord upprepas med ett sammansatt ord, som *kärl–tunnkärl* i Finström *ne:r man slu:ta me no:tän så hadd man* ***tjäldän tunntjäldän*** *sänn såm sku rustas* 'när man slutade med noten sedan, så hade man kärlen, tunnkärlen sedan som skulle rustas'.

4.7 Framtidsutsikter

Alla levande språk förändras – så har det varit och så kommer det alltid att vara. Tidvis går utvecklingen snabbt, tidvis långsamt. I tider av lugn samhällsutveckling händer det inte så mycket, i tider av omvälvande förändringar händer det mera. Många menar att vi nu befinner oss i en period där förändringarna sker snabbt. Erfarenheter från språkhistorien har ändå visat att språkförändringar kan ta god tid på sig för att fullbordas. Monoftongeringen av de gamla diftongerna har haft tusen år på sig och är ännu inte avslutad, förlängningen av den gamla korta stavelsen har pågått i flera hundra år och är ännu inte genomförd i alla delar av språkområdet.

Från Norge berättas det om ett pågående sammanfall av *sj-* och *tj*-ljuden som gör att *Takk for sjyssen!* kan betyda två ting: 'kyssen' eller 'skjutsen'. Förändringen observerades första gången 1977 i Bergen, och där beräknas den vara helt genomförd år 2110, nästan 150 år efter det att den först upptäcktes. I bygder där sammanfallet tar sin början någon gång in på 2000-talet är förändringen kanske inte avslutad förrän år 2200. Då skulle det ha tagit långt mer än 200 år för förändringen att genomföras över landet som helhet – om den nu någonsin gör det och inte bara skapar en dialektgräns mellan trakter med och trakter utan sammanfall. (Sandøy 2000 s. 346–349.)

Ett långsamt tempo håller språkutvecklingen också i den öståländska skärgården. Det visar jämförelser som Eva Sundberg har gjort av 1900-talets Brändömål och äldre dialekt i Brändö och Kumlinge. Hennes Brändömål 1993 är i stort sett identiskt med det som Jakob Nordqvist beskrev 1873 och Petter Solstrand 1880. En jämförelse med Väinö Solstrands skrifter från 1910- till 1930-talet visar samma överensstämmelse. Ortnamn t.ex. uttalades i slutet av 1900-talet på samma sätt som i seklets början. Stora likheter i ljud och form visar också hennes jämförelse med Anton Karstens *Kökarsmålet* från 1891. Brändömålets palatala d^j och t^j motsvarades i 1800-talets Kökar av vanliga *d* och *t*, och dess vokalförlängda *hä:kå* (av fornsvenskans kortstaviga *haka*) motsvarades i Kökar av *häkkå*. Det är lokala skillnader som fanns redan i 1800-talets öståländska språk. (Sundberg 1993 s. 157–173.)

I slutet av 1900-talet började det hända något. Det långsamma tempot avlöstes då av en högre takt i förändringen, och en nyhet i utvecklingen som Eva Sundberg har observerat i Brändö kan be-

skrivas som ett brott i den muntliga traditionen. Det blev vanligt med språkbyte mellan generationerna inom familjen, och skiljelinjen kom att gå mellan dem som var födda före och efter 1965. De äldre fortsatte att tala Brändömål som förut, medan de yngre gick över till en ”utslätad åländska”. Många äldre gladdes åt att de yngre började tala ”lite bättre”, så att de slapp skämmas över sin dialekt. Det var något som de äldre (födda före 1930) hade erfarenhet av från besök i Mariehamn och Helsingfors, hur de inte lyckades göra sig förstådda och hur folk skrattade åt deras dialekt. (Sundberg 1993 s. 13, 20–23.)

Det brukar sägas att västra Åland är det område där dialektutjämningen har gått längst i Finland, men då ska vi komma ihåg att det i landskapets västra del talas dialekter som har utvecklats i nära samband med de uppländska dialekterna – de som bildar stommen i det svenska standardspråket. Av tradition har de väståländska dialekterna därför inte haft så många karakteristiska egenheter att jämna ut som de öståländska dialekterna har.

Lyssnar vi på det material som 2005–2008 spelades in för Svenska litteratursällskapets språkarkiv, så märker vi att det inte är något helt enhetligt språk som talas i landskapet nu heller. I det nya materialet finns en tydlig skillnad mellan äldre och yngre talare, och det finns en skillnad som yttrar sig i att yngre kvinnor talar mer standardnära än yngre män. I fråga om åttiotalisterna har vi skäl att tala om ett *språng* från dialekt till ett språk som saknar det mesta av de traditionellt väståländska särdragen.

Hur mycket en dialekt än jämnas ut, så brukar det finnas drag som gör motstånd och fortsätter att gå i arv från generation till generation. Vi väljer, medvetet eller omedvetet, att tala som de grupper i samhället vi önskar identifiera oss med. Det gäller också ålänningarna, som har sina egna språkliga medel att ta till för att uttrycka sin åländska identitet, dels inbördes, dels gentemot ”riket” i öster och Sverige i väster.

Ordformer som på 2000-talet fortsatt fungerar som identitetsmarkörer för örikets västra del är *barra*, *havvi*, *heller*, *jörra*, *tajji*, *varri*, *vartt* och *övvär* för *bara*, *haft*, *eller*, *göra*, *tagit*, *varit*, *vart* och *över*. En äldre kvinna i Eckerö säger *ko:en* ***vartt*** *bra:* ’kon blev bra’ och en yngre man i Jomala att det var tur *att de inga* ***vartt*** *skogsbrand då:* ’att det inte blev skogsbrand då’. *Va fa:n ska man* ***jörra*** *då:?* ’Vad fan ska man göra då?’, undrar den unge mannen. Äldre talare använder fler

kortformer av verb än yngre, och yngre män fler kortformer än yngre kvinnor. Eckerökvinnan säger att *de to: en timma te* ***kåm*** *hemm me henne* 'det tog en timme att komma hem med henne (dvs. med kon)' och mannen i Jomala att *de va: ti* ***sätt*** *se å* ***börj*** *på: å* ***ring*** *runt ti firmår de:* 'det var att sätta sig och börja på att ringa runt till firmor, det'.

Delabialiserade uttalsformer som *ti:g* 'tyg' och *bi:n* 'byn' skulle man tro var stigmatiserade och ute ur bruk, men visst förekommer det att sådana används av äldre språkbrukare. *He:r* och *de:r* finns likaså i behåll, t.ex. i ett yttrande från Eckerökvinnan: *han va alldeles* ***ni: he:r*** *då:* 'han var alldeles ny här då' och *så* ***kle:v*** *han den i* ***fi:ra*** *de:lar* 'så klöv han den i fyra delar'. De starka dialektmarkörernas tid är ännu inte förbi.

Hur är det då med de palatala ljuden i öståländskan? Trots sin snäva geografiska utbredning lever även de kvar hos både äldre och yngre talare av Brändömål. Äldre personer talar alltjämt 2000-talsdialekt med stark lokalprägel, något som följande språkprov ger syn för sägen för. Det handlar om hur det var när man förr skulle ta sig med båt från Brändö till Mariehamn:

Klåkkan et^{j}t^{j} två: på natten ja:nå ibland va:r-e ju hänn u:t i fjä:lin^{j} såm in^{j} måsta sti:g på: å å alltså Astråmfjä:lin^{j}, å nä:r e ble:v svå:rare i:sförhållanden så tå va:r-e hänn u:t i Bu:sjärsfjä:lin^{j}, å nä:r e ble:v riktit to:kkåt så måsta in^{j} son^{j}n^{j}- västan västan på Kåmblinga, så va:r-e.

> Klockan ett två på natten, ja nå, ibland var det ju här ute i fjärden som man måste stiga på och, och, alltså Asterholmafjärden, och när det blev svårare isförhållanden så då var det här ute i Buskärsfjärden, och när det blev riktigt tokigt så måste man (stiga på) sunn- västan, västan på Kumlinge, så var det.

Vi låter därmed Eva Sundberg få sista ordet om utvecklingen på längre sikt:

> Om inte ungdomarna kan tala Brändömålet mera, hur skall då dialekten kunna överleva? Ja, svaret ges i själva frågan – det genuina Brändömålet kommer att försvinna som ett fungerande språk, men kommer säkert att leva kvar som en relikt i enstaka uttalsvändningar och ord. (Sundberg 1993 s. 22.)

5

ÅBOLANDSMÅLEN

Åboland kännetecknas framför allt av en långt gången dialektsplittring. Den stora dialektsplittringen och dess orsaker har länge dragit till sig forskarnas intresse, vilket vi redan har kunnat ta del av i 2.4.

Det började med O. F. Hultman som i *De östsvenska dialekterna* (1894) delade in dialekterna i Finland i två huvudgrupper, *nordfinländska* och *sydfinländska* dialekter. Gränsen drog han mellan Houtskär och Korpo, för där stod dialekterna i en påfallande skarp kontrast till varandra, skarpare än någon annanstans i Finland. Det kan inte förnekas att den hultmanska indelningen bygger på väsentliga drag i dialektutvecklingen, säger Kurt Zilliacus (1992), som ser Åboland som en mötesplats för ”dialekter av omisskännligt nyländsk, åländsk och österbottnisk karaktär”. Själv drar han huvudgränsen mellan Korpo och Nagu och framhåller att gränsen inte bara är en dialektgräns utan också en kulturgräns. Den överensstämmer på ett påfallande sätt med den gräns som på 1400-talet skilde ”Norrfinne” lagsaga från ”Söderfinne” lagsaga. (Hultman 1894 s. 168–195; Zilliacus 1992 s. 7 f., 113.)

Dialektgränsen i Åboland satte Hultman i samband med den avlägsna tid då svenskarna innehade ett område utmed Bottniska viken och ett annat utmed Finska viken. Mellan dem fanns en finsk bosättning som sträckte sig från Pargas till gränsen mot Åland. Då svenskarna sedan kom och tog land från båda hållen möttes de vid gränsen mellan Houtskär och Korpo, med en skarp dialektgräns som resultat av mötet.

Zilliacus utgår också från kolonisationsteorin som förklaring till dialektgränsen, men preciserar och omprövar den samtidigt. Åboland koloniserades enligt ny forskning i två omgångar. Den första kolonisationsvågen före eller omkring år 1200 anses ha gått till de bördiga markerna i Pargas, Kimito och västra Nyland, där bosättningen först bredde ut sig inom storsocknarna och sedan fortsatte utåt mot Nagu och Korpo. Den första vågen följdes i slutet av 1200- eller på 1300-talet av en andra kolonisationsvåg som först nådde ytterskärgården i östra Åland och västra Åboland och sedan sträckte sig vidare österut. Teorin om kolonisationsvågor från olika tider baserar sig bl.a. på ortnamnen: hemmansnamn på *-gård* i öster representerar ett äldre skikt än namn av typen *Lassas*, *Erkas* i Ålands östra och Åbolands västra skärgård. (Zilliacus 1992 s. 114; Tarkiainen 2008 s. 115 f.)

Kolonisationsteorin är, som Zilliacus påpekar, förknippad med problem av språkhistorisk art. Stavelseförlängningen (*bik* 'beck' > *be:k* eller *bekk*) och vokalsänkningen (*drekk* 'dricka') t.ex. är 1400-talsfenomen och kan därför inte ha funnits utbildade i det språk som kolonisatörerna talade, när dessa en gång i tiden bosatte sig på öarna i den väst- och sydåboländska skärgården. Indirekt kan gränsen mellan kolonisationsområdena däremot ha spelat en roll. De första kolonisatörerna hade i ett halvt eller ett helt århundrade bildat en egen språkgemenskap där deras språk hade hunnit stabilisera sig. De senare kolonisatörerna kom sedan med nya språkdrag och – inte minst – med nya kontakter till områden i Sverige som de tog emot nya inflytelser ifrån i samband med handel, samfärdsel och fortsatt inflyttning. (Zilliacus 1992 s. 114 f.)

På samma sätt resonerar Olav Ahlbäck, som ser likheterna mellan å ena sidan södra Österbotten och Åland och å andra sidan västra och södra Åboland som ett resultat av påverkningar västerifrån, från Sverige. Samtidigt finns det flera västliga företeelser som är gemensamma för Åland, Åboland och Nyland men okända i Österbotten. Åland behöver för den skull inte ha varit spridningscentrum för alla språkliga nyheter som har nått Finlands fastland. Nyheterna kan i många fall bero på direkt beröring med samma spridningscentrum i Sverige, främst Uppsverige och Norrland. Det flyttade kontinuerligt in folk från Sverige till Finland, det pågick en livlig samfärdsel mellan de två rikshalvorna och – inte minst – en livlig handel i form av bondeseglation på Stockholm. (Ahlbäck 1971 s. 13, 16–18.)

Kolonisationshistorien har sin givna roll i diskussionen om språkutvecklingen, men Olav Ahlbäck var den bästa förklaringen på spåret när han talade om ”bönder och skärkarlar” som handlade på Sverige som förmedlare av språkliga nyheter västerifrån. I 2.4 har vi kunnat se hur utbredningen av språkförändringar sammanfaller med utbredningen av senmedeltidens och 1500-talets bondeseglation på Stockholm. På den tiden svarade den administrativa indelningen av landskapet Egentliga Finland i Norr-Finland och Söder-Finland mot två skilda kulturområden, präglade av fiske i väster och jordbruk i öster. Långt efter det att den judiciella gränsen (mellan Norrfinne och Söderfinne lagsaga) upphörde att existera lever den kvar i form av den dialektgräns som Hultman 1894 placerade mellan Houtskär och Korpo.

Dialektsplittringen i Åboland väcker fortsatt intresse hos forskarna. Senast är det Therese Leinonen som har undersökt avstånd och inbördes samband mellan dialekterna i Finland i allmänhet och Åboland i synnerhet (2012). Hennes kvantitativa analyser av likheter och olikheter i ljudläran visar att Åboland delas av inte bara en utan flera skarpa dialektgränser. Gränsen är ungefär lika skarp på vardera sidan av Korpo, medan Pargas skiljer sig ungefär lika mycket från Nagu i väster som från Kimitoön och Finby i öster. (Leinonen 2012, särskilt s. 167–172.)

Therese Leinonen har också utfört en undersökning som visar att distinktionen öst–väst alltjämt är en realitet. Mest dialekt talas det i början av 2000-talet i västra Åboland, mer eller mindre starkt utjämnad dialekt i östra Åboland. Hennes studie av förhållandena i början av 2000-talet refereras i 5.9. (Leinonen 2015.)

I anslutning till Zilliacus 1992 kommer Åboland här att behandlas som en mötesplats för tre olika dialektområden. Det första är det *väståboländska* området, som omfattar Iniö, Houtskär och delar av Korpo. Där talas dialekter som har stora likheter med dialekterna i Sydösterbotten och Ålands östra skärgård. Det andra är det *öståboländska* området, som omfattar norra och mellersta Nagu, Pargas, Kimito, Dragsfjärd, Västanfjärd, Finby och de inre delarna av Hitis. Där talas dialekter som har stora likheter med västra Nyland. Det tredje är det *sydåboländska* området, som omfattar utskärgården i Korpo, Nagu och Hitis. Där talas dialekter som har stora likheter med södra Åland, särskilt Kökar. (Zilliacus 1992 s. 121 f.)

NORDFINLÄNDSKA OCH SYDFINLÄNDSKA DIALEKTER

Hultman medgav själv att de drag som skiljer *hela* den nordfinländska och *hela* den sydfinländska dialektgruppen från varandra inte är så särskilt många. Att han ändå ville göra en indelning, och att han drog gränsen mellan Houtskär och (norra) Korpo, beror på att ”två olika behandlingssätt” i många fall möts just här. Kontrasten illustrerar han (1939) med ett urval språkdrag som representerar nyutvecklingar i förhållande till fornspråket:

- I Houtskär har fornsvenskans *i* och *y* i kortstaviga ord blivit *e* och *ö*, men i Korpo står de kvar som *i* och *y*, dvs. *be:k* ’beck’ mot *bik*, *tjö:t* ’kött’ mot *kyt*. [*Bik* och *kyt* är enligt FO Naguformer, inte Korpoformer.]
- I Houtskär har *i* blivit *e* framför *tt*, men inte i Korpo, *strett* ’stänka’ mot *stritt*.
- I Houtskär har *i* blivit *e* i obetonad stavelse, men inte i Korpo, *bjären* imperativ pluralis ’bären’ mot *bärin*.
- I Houtskär har *ä* brutits till *jä* i kort stavelse, men inte i Korpo, *bjärå* mot *bära*.
- I Houtskär har *ä* genom tilljämning blivit *i* och *u* blivit *y* framför *i* i kortstaviga ord, men inte i Korpo, *lise* ’läst’ och *styli* ’stulit’ mot *läse* och *stuli*.
- I Houtskär har *a* blivit *å* efter kort stavelse, men inte i Korpo, *läså* ’läsa’ mot *läsa*.
- I Houtskär har *rd* blivit tjockt *l*, men inte i Korpo, *o:l* ’ord’ mot *o:rd*.
- I Houtskär har *g* och *k* förmjukats framför främre vokal, men inte (överallt) i Korpo, *tje:ldå* ’källa’, *sko:djin*^{j} ’skogen’ mot *ke:ldå*, *sko:gin*.
- I Houtskär har *l* och *n* i vissa ställningar palataliserats (fått *j*-haltigt uttal), men inte i Korpo, *bakkan*^{j} ’backen’ mot *bakkan*.
- I Houtskär har *hv* blivit *kv*, men inte i Korpo, *kvi:tär* ’vit’ mot *vi:tär*.
- I Houtskär slutar bestämd pluralis av starka maskuliner och femininer på *-an*, men i Korpo på *-ana*, *karan* ’karlarna’, *bru:dan* ’brudarna’ mot *karana*, *bru:dana*.
- I Houtskär har de fornsvenska pronomenen *tholikin* och *hulikin* utvecklats till *tålin*^{j} ’sådan’ och *hålin*^{j} ’vilken’, men i Korpo till *tåkån* och *håkån*.

Alla drag utom *lise* och *läså* har varit eller är gemensamma för Sydösterbotten och Houtskär. *Lise* är ett exempel på en *tilljämning* där stamvokalen i kortstaviga ord påverkas av ändelsevokalen, med starka verbsupiner som *dripe* ’dräpt’, *vive* ’vävt’, *kyme* eller *kymö* ’kommit’ etc. som resultat. En liknande tilljämning finns i Trøndelag i Norge och i Västerbotten och Norrbotten i Sverige. *Läså* är ett exempel på en

Det står klart att den hultmanska gränsen av år 1894 har fog för sig, men innebörden av den bör preciseras. Gränsen har ett klart samband med västra Åboland som ett eget kulturområde gentemot östra Åboland, men den delar för den skull inte det svenska språkfältet i Finland i två halvor, en nordlig och en sydlig. I stället bildar den sydgräns för det område som i 2.4 kallas *novationstriangeln* och omfattar södra Österbotten, Åland och västra Åboland. Den språkliga samhörigheten med Sydösterbotten har utbildats i samband med bondehandeln på Stockholm, men den kan dessutom tänkas ha ett samband med kolonisation och rörlighet utmed östra Bottenhavskusten i äldre tid. Har kanske Iniö och Houtskär ursprungligen befolkats genom sekundär invandring norrifrån, från Kumo älvdal

typ av *vokalbalans* som Houtskär är ensamt om i Finland: en motsättning mellan kortstavigt *läså* med *å*-vokal och långstavigt *kast* 'kasta' med fallet slut-*a*, se karta 8. Vi får gå ända till Trøndelag för att hitta samma vokalbalans med apokope: *läså* med *å*-vokal efter kort stavelse och *kast* med *a*-bortfall efter lång stavelse. I Dalarna förekommer en vokalbalans av typen *läså–kasta*. Palatala *l*- och *n*- ljud är gemensamma för Houtskär och den öståländska skärgården och ska tidigare ha funnits också i Närpes. (Hultman 1939 s. 58–62; *läsa*-formerna återges enligt FO IV *läsa* v. 2 s. 283; mer om gemensamma drag i Ivars 2014.)

Vokalbalans och tilljämning i kortstaviga ord hör språkhistoriskt och dialektgeografiskt ihop med varandra, så att tilljämning förekommer inom det lite större vokalbalansområdet. Tilljämningen ses därför av Tomas Riad (2006) som en senare utveckling i dialekter som redan hade vokalbalans. Deras förekomst i Houtskär handlar knappast om självständig utveckling utan om import från Sverige, där vokalbalansen i fornsvenskan hade en större utbredning än den har i dag. *Om* tilljämningen, vokalbalansen och de palatala konsonanterna i äldre tid hade en större spridning i dalmålen än de har i dag, så kan de stå i samklang med en sägen som berättar om en inflyttning från Dalarna som ska ha ägt rum i början av 1600-talet:

> Hotskärsborna ha kommit från Dalarna. En höst då isen låg i den inre skärgården, kom konungen till Hotskär och fordrade, att de skulle "hugga in" honom till Åbo, men de vägrade. När han sedan vände hem tillbaka, tog han hotskärsborna med sig och skickade dalkarlar i stället. Därför är också hotskärsbornas språk alldeles skilt för sig. Dalarna voro den tiden likasom en förvisningsort, ty det var ett ställe, där det inte var så gott att vara.

Sägnen berättas i lite olika varianter. Karl IX var den svenske konung som 1607 eller 1608 på återvägen från Åbo skeppade över Houtskärsborna till Sverige, förde dem till Dalarna och skickade dalkarlar till Houtskär i stället. (*Finlands svenska folkdiktning* II, 1928. Sägner. 1. Kulturhistoriska sägner, s. 46; Riad 2006; jfr kartor över vokalbalans och tilljämning i Sandøy 1992 s. 86 f.; *Språken i Sverige s.* 65.)

i Satakunta? Liksom Sydösterbotten genom sekundär invandring norrut från älvdalen? Se 3.5.

Korpo befinner sig i själva skärningspunkten för mötet mellan de tre dialektområdena i Åboland, och det är något som språkbrukarna själva är medvetna om:

> Nu halder Korpomååle på ti försvinn, å he e skada he. He ee inga mang meir som kan skaapli gambäl Korposvensko. Å ja ska sej en e inga ee så lett te sej va som e rett å feil heldär int. Korpo e stort å så leng tibaak ja ha hört så ha e talats tri-fyra olika dialekter jer, fast jer ha vari bara millan tusn- å tvåtusn mänskor. (Man från Korpo, i *Källan* 2/2011 s. 9.)

En viktig källa till framställningen som följer är boken *Åboländska* (1992), där Kurt Zilliacus samlar sina iakttagelser från fyrtio års forskningsfärder runtom i skärgården. En annan källa är hans beskrivning av Iniömålet i *Iniö skärgårdskommuns historia* I (1984). Dialekternas uttal, böjning, ordbildning och ordförråd kompletteras nedan med ett nytt avsnitt om dialektsyntax, baserat på ett urval bandutskrifter (i samlingen SLS 702). Utskrifterna kommer från Houtskär, där Zilliacus gjorde sina främsta insatser som dialekt- och namnforskare.

5.1 Samåboländska arkaismer och novationer

På grund av kontrasten mellan modernt utvecklade dialekter i väster och söder och ålderdomliga i öster är de gemensamma novationerna och arkaismerna inte så många i Åboland.

5.1.1 Arkaismer

I Åboland är europeiskt *u* (uttalat *o*) bäst bevarat i öster. Före långt *g*, *l*, *n* samt *nd* och *ng* finns det i allmänhet kvar också i väster, t.ex. *bronn* 'brunn', *hogg* 'hugg', *hond* 'hund', *kolla* 'kulle'; Iniö *vi* ***hoggär*** *me lövjä:rn* 'vi hugger med lövjärn'; Houtskär *in*^{j} *ho:pär å* ***ton***^{j}***n***^{j}***tjäräl*** 'en hop tunnkärl' och ***ol***^{j}***l***^{j}***än*** *skrubbast först* 'ullen skrubbades (dvs. grovkardades) först'. – Mellersta och södra Korpo samt Nagu avviker: de är *u*-mål och har *u* i *brunn*, *hugg*, *hund*, *kulle* etc. (Zilliacus 1992 s. 28.)

Åboländskan bevarar *a* framför *ngg*, *nd*, *ld*, *mb*, *rt*, t.ex. *la:ngg*/*langg* 'lång', *ma:ngg*/*mangg* 'många' och *ga:ngg*/*gangg* 'gång'; Houtskär *åm in*^{j} *vil*^{j}*d*^{j} *så bru:ka in*^{j} ***o:nssta:nd*** *va:nlet su:rbrö:d å* 'om man ville så brukade man ugnsstånda vanligt surbröd också' och (flarnen) *va no:g tå****lv*** *ty:m* ***la:ngg*** 'var nog tolv tum långa'. (Ahlbäck 1971 s. 9; Zilliacus 1992 s. 41.)

Åboländskan bevarar de tre gamla diftongerna som *ei*/*äi*, *öy* och *öu*, men inte i samma utsträckning som i fornsvenskan. Vanligast är *ei*-diftongen, som är bevarad i hela Åboland. Den finns i ord som *bäin*/*bein* 'ben' och *stäin*/*stein* 'sten', med den första komponenten öppnare uttalad i väster än i öster. Exempel från Iniö: *min*^{j} *björklö:vä va riktet då:karåt* ***säigt*** *hä te hogg, å* ***röynlö:vä*** 'men björklövet var riktigt dåkarigt (dvs. 'förbaskat') segt, det, att hugga, och rönnlövet'. Också

öy-diftongen har i princip bevarats på alla håll i Åboland. Den finns i t.ex. *höy* 'hö', *röyk* 'rök', *öyst* 'ösrum i båt'. *Öu*-diftongen (i Houtskär *öw*) finns bevarad i växlande utsträckning, t.ex. i *göut*/*göwt* 'barn', *röut*/*röuta* 'råma', *söud* 'får'. Den har ställvis gått över till *öy*, vilket *göyt* och *röyn* 'rönn' i Iniö är exempel på. (Zilliacus 1992 s. 47–51.)

De fornsvenska konsonantförbindelserna *mb*, *ld*, *ngg* lever allmänt kvar i ord som *la:mb*/*lamb* 'lamm', *ha:ld*/*halda* 'hålla', *la:nggär*/*langgär* 'lång'; Houtskär *ve* ***tje:ldån*** 'vid källan'.

Ord som *blomma*, *timme*, *rum* bevarar den gamla strukturen lång vokal + *m*, i *blo:må*, *ti:ma*, *ru:m* osv. (Zilliacus 1992 s. 19.)

5.1.2 Novationer

De gemensamma novationer som finns går språkhistoriskt sett tillbaka till tidig medeltid och kan därmed ha varit en del av det språk som de första kolonisatörerna i skärgården talade.

Så tidigt som till runsvenskan (ca 800–1225) dateras diftongeringen av *ä* till *jä* i adverbet *här*, som uppträder i uttalsformer som *jä:r*, *jänn*, *jännan*, t.ex. Houtskär *e va fämtån gå:**l**ar* ***jär*** *e Björkö* 'det var femton gårdar här i Björkö'. (Ahlbäck 1971 s. 6.)

En förändring som hör till äldre fornsvenskan (ca 1225–1375) är övergången av *a* till *ä* i kortstaviga ord med *u* i ändelsen. Den är således begränsad till ord som *lädå*/*lädu*/*lä:då* 'lada', *snärå*/*snäru*/*snä:rå* 'snara', *tränå*/*tränu*/*trä:nå* 'trana'. Företeelsen kommer från Uppland och har stor utbredning i Finland (utom västra Åland som har *la:da* eller *la:då*). (Ahlbäck 1971 s. 7, Pamp 1978 s. 107; Zilliacus 1992 s. 25; FO IV s. 64.)

Lika gamla som *jä:r*-formerna är inskottskonsonanterna *d* och *b*, som har "skjutits in" mellan *ll* och *r*, *nn* och *r* samt mellan *m* och *l*, *m* och *r*, t.ex. i presensformer som Houtskär *in*/*t* ***kåmbär*** *ja så no:ga hå:g hur e va:* 'inte kommer jag så noga ihåg hur det var'.

En senare förändring är förlängningen av *a* och *ä* framför *ld*, *mb*, *nd*, *ngg*, t.ex. *ba:nd* 'band', *va:mb* 'våm', *sta:ngg* 'stång', *ste:nggär* 'stänger', *tje:ldå*/*ke:ldå* 'källa'. Mest konsekvent genomförd är den här förlängningen i väster, t.ex. Iniö *på* ***stre:ndrän*** 'på stränderna' och *e* ***stra:ndstäinan*** 'i strandstenarna'. Från Korpo och österut är vokalen ofta kort, i synnerhet framför *ngg* som i Korpo *ja ha stöyft ju:s* ***mangg gangg*** 'jag har stöpt ljus många gånger'. – Till Åboland har den här företeelsen sannolikt kommit från Norrland via Österbot-

ten. I Norrland har den funnits sedan 1600-talet. (Dahlstedt 1962 s. 85–94; Ivars 1988 s. 68 f.; Zilliacus 1992 s. 18 f.)

5.2 Prosodiska egenskaper

Prosodin är egentligen allt av det talade språkets ljudsida som inte är vokaler eller konsonanter. Den är rytm och melodi, ordbetoning och ordaccent samt kvantitet (stavelselängd). Hur accent och kvantitet varierar i åboländskan ska behandlas i det följande.

5.2.1 Ordaccent

Accentförhållandena är undersökta bara i landskapets östra del. I Kimito har accentforskaren Ebba Selenius funnit spår av ett tvåaccentsystem, men ett system där accenten inte längre är betydelseskiljande som den västnyländska och sverigesvenska (*and-en* med akut och *ande-n* med grav accent). Talrika fall av förväxlingar mellan grav och akut accent vittnar om att talarna har förlorat kontrollen över ett tidigare fungerande system med två accenter. En senare studie av Eija Aho visar samma mönster. Kimito, Pargas och Västanfjärd har tvåaccentsystemets entoppiga och tvåtoppiga tonkurvor, men accenterna är inte betydelseskiljande utan används om vartannat. (Selenius 1984 s. 224, 226; Aho 2010a s. 13–35.)

Nagu utmärker sig enligt Aho för att ha en prosodi som låter mer sverigesvensk än finlandssvensk. I Nagudialekten är det vanligt med tvåtoppig ordaccent i sådana ord som i sverigesvenskan har grav accent, och den tvåtoppiga accenten används i Nagu mer systematiskt än i Pargas, Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärd. Huruvida Naguaccenten är betydelseskiljande ger ordmaterialet likväl inte säkert besked om.

5.2.2 Kvantitet

I Åboland är alla typer av gammal stavelselängd representerade: korta, långa och överlånga stavelser, men med viss geografisk variation, se karta 13. Den stora stavelseförlängningen som började på 1300-talet (då *bik* blev *bekk* eller *be:k* och *tala* blev *ta:la*) har således berört Åboland i skiftande utsträckning. (Stavelselängd behandlas i Zilliacus 1984 s. 141–143, 1992 s. 11–24; Ivars 1988 s. 58–69.)

Bäst bevarad är den gamla korta stavelsen i landskapets östra del, där den lever kvar i både enstaviga och tvåstaviga ord. I Nagu, Pargas och Kimitosocknarna uttalas således både grundform och böjda former av ord som *beck*, *led* och *skott* kortstavigt, t.ex. *bik–biki*, *lid–lide*, *skåt–skåte*. Exempel på kort stavelse i Kimito: *så fick-n* ***sät*** *ä åt bastån, å eilda ondär, å sänn* ***bråta*** *ä* 'så fick man sätta det (dvs. linet) åt bastun, och elda under och sedan bråka det'.

I västra Åboland (Iniö, Houtskär, Korpo) har den korta stavelsen utvecklats enligt regeln att enstaviga ord förlängs och två- och flerstaviga bevaras kortstaviga. Resultatet är en växling i kvantitet mellan grundform och böjda former av *beck*, *led* och *skott*, således *be:k–betjä*, *le:d–ledä*, *skå:t–skåtä* etc. Exempel på förlängda former: Iniö (att hugga löv) *va ne:stan såm ti hogg* ***ve:d*** 'var nästan som att hugga ved', Houtskär *in*ʲ *häilär* ***lå:t*** *va två: jo:n* 'en hel lott (dvs. andel i vinternot) var två hjon'. Som förled i sammansatta ord har enstaviga ord sin korta stavelse kvar, t.ex. Iniö *tå in*ʲ *måtta bin*ʲ*d mä* ***gränba:nd*** 'då man måste binda (lövkärvar) med granband'. Systemet är med andra ord detsamma som i södra Österbotten.

Hitisdialekten och utskärsdialekten i Korpo och Nagu har förlängt den gamla korta stavelsen i alla typer av ord. Ibland är det då vokalen, ibland konsonanten som har blivit lång. Ett exempel är ordet *bette* 'fast bänk i båt', som i södra Korpo och Nagu uttalas *be:ta* och i Hitis *bätta*. Systemet är i stort sett detsamma som i den öståländska skärgården.

Största delen av Åboland har *förledsförkortning* i vissa sammansatta ord. Det är den långa vokalen som förkortas i enstavigt förled i ord som *brogomm* 'brudgum' och *blåbä:r* 'blåbär'; Houtskär *ve ha:d* ***fårus*** *å* 'vi hade fårhus också'. Väståboländskan har flest fall av förkortning, t.ex. Iniö och Houtskär *blågåbb* 'blåklint', *bröhal**v**å* 'brödhalva', *sjöka**lv*** 'manet', *småha**lm*** 'småhalm' som i södra Österbotten; *e va ve* ***sjöstra:ndän*** 'det var vid sjöstranden'.

Fornsvenskans överlånga stavelse, typen lång vokal/diftong + lång konsonant har behandlats olika i öster och väster. Den finns kvar i målen från Pargas och österut, t.ex. Pargas *å han va nå* ***klä:dd*** *sän mä mask å: tålä tän* ***vi:tt*** *papär* 'och han (dvs. julbocken) var nu klädd sedan med mask av sådant där vitt papper'. I västra Åboland har den ersatts av strukturen kort vokal + lång konsonant, t.ex. Houtskär *tå in*ʲ *börja bli:* ***tröt***ʲ***t***ʲ***är*** 'då man började bli trött' och *så jekk in*ʲ *tå me musi:k åpp te* ***byss*** 'så gick man då med musik upp till byn' samt

Karta 15. Gammal överlängd. Stavelsetypen *bo:dd* 'bodde' lever kvar i norra och mellersta Österbotten, östra Åboland och Nyland. Övergången *bo:dd* > *bodd* förenar västra Åboland med Åland och Sydösterbotten. – Efter Ivars 1988.

Korpo *vi hadd en drängg såm* ***hätt*** *Salmån* 'vi hade en dräng som hette Salomon'. Utvecklingen av gammal överlång stavelse belyses på karta 15. (Zilliacus 1992 s. 20.)

5.3 Väståboländska dialekter

Det väståboländska dialektområdet omfattar Iniö, Houtskär och delar av Korpo. Det är rikt utvecklade dialekter som talas i områ-

det och som därför väcker intresse hos både lekmän och lärda. Ett uttryck för språkbrukarnas eget intresse är *Läsobook e hootsjärskå*, som det lokala kulturgillet kom ut med år 2012. Väståboländskan känner vi också tack vare Kurt Zilliacus namnforskning, såsom *Ortnamnen i Houtskär* (1966). (Ljudskick och ljudutvecklingar i Zilliacus 1966 s. 32–37.)

Språkprov

Lövtäkt

*Tåm sägär at dåm jä:r lö:v, e Ho:tsjär, min^{j} ve hoggär lö:v ve, hoggär mä lövjä:rn. Få:rän sko al^{l}/^{l}te ha lö:v tåm – dåm sko ha besskå, sa:däs ä. Min^{j} konnar jil^{l}/^{l}dar inga an^{j}a såm assklö:v tåm. Å hä-ä no he:d mä va lö:v såm hälst, at ä kan^{j}n^{j} no va hyrö bra: lö:v – åm in^{j}t in^{j} ha:r ä vil^{l}/^{l}i bärrga, så kan^{j}n^{j} dåm no:g lät-a va:, få:rän mä:. Hä-sska nog va på:ränngna än ga:ng ba:kett in^{j} ha fäl^{l}/^{l}t ä. – Hur man högg löv? – Nå va ä no hö:g tränn så måtta in^{j} ha stega, min^{j} på stre:ndrän e a:**l**åna såm ä le:gär så behö:vd in^{j} no inga he:d. Fast hä va i:lakt te bin^{j}n^{j}d e stra:ndstäinan å te:r såm ä va ni:pånto:rnar – hä va inga na ro:**l**et hä bara, tå in^{j} sko dra ho:p tjärrvan e. Min^{j} te:r såm ä va e:njäslö:v så kon^{j}n^{j}d in^{j} no:g bin^{j}n^{j}d – va in^{j} bra: bin^{j}n^{j}dar så ban^{j}n^{j}d in^{j} åpp te adärtån tjå:g åm da:in^{j}.* […] *Nå va hä lite pä:rssåt mä ä, min^{j} han^{j} måtta in^{j}tå, fö hä-ssko va få:r han^{j} ti:din^{j}. Å nå va he bra: åm hö:stnan, te få sä**l**e än fi:ra fämm få:rkråppar, å senn te ha: te vin^{j}n^{j}tärma:t.*

> De säger att de gör löv i Houtskär, men vi hugger löv, vi, hugger med lövjärn. Fåren skulle alltid ha löv, de – de skulle ha beska (dvs. något beskt), sades det. Men korna gillade inget annat än asklöv, de. Och det är nu det med vad löv som helst, att det kan nu vara hur bra löv – om inte man har det villigt (dvs. ordentligt) bärgat, så kan de nog låta det vara, fåren med. Det ska nog vara påregnat en gång efter man har fällt det. – Hur man högg löv? – Nå, var det nu höga träd så måste man ha stege, men på stränderna i alarna som är lägre så behövde man nu inte det. Fast det var elakt att binda i strandstenarna och där som det var nypontörnen – det var inte något roligt, det bara, då man skulle dra ihop kärvarna, inte. Men där som det var ängslöv så kunde man nog binda – var man bra bindare så band man upp till aderton tjog om dagen. […] Nog var det pärsigt (dvs. mödosamt) med det, men man måste ändå,

för det skulle vara får den tiden. Och nog var det bra om höstarna att få sälja en fyra, fem fårkroppar, och sedan att ha till vintermat.

Kvinna f. 1907, inspelad i Iniö Salmis 1959.
Texten återgiven efter Zilliacus 1984 s. 146 och 1992 s. 79.

Fiskelycka

*E va in^{j} gåbb e Ro:slaks än ga:ngg såm va u:t te ha:vs. Å gran^{j}n^{j}an han^{j}s fiska, å han^{j} fekk inggäntingg. Å han^{j} fon^{j}de:ra va e va:. Då al^{l}l^{j}t jekk åkringg så ha:d dåm vare å sett in^{j} rö̈wnkvist ba:k e bå:tin^{j} åt in^{j}. Å tå in^{j} fekk ta:g e rö̈wnkvistin^{j} så fekk in^{j} strömg hur mytjö såm hälst, tå in^{j} fekk kasta bårt in^{j}. He va fa:rlet åm in^{j} fekk smy:g rö̈wnkvistar på gran^{j}n^{j}in^{j}, an^{j} ha:d ingga mytjö tu:r tå in^{j}t. – Käringar? – Ja:, åm in^{j} nå shlapp mil^{l}l^{j}an so:**l**än å tjärnjän så va e ingga så fa:rlet in^{j}t. Min^{j} va e så: in^{j} tjärnjän smö:g sä mil^{l}l^{j}an so:**l**än å han^{j}n^{j} såm fo:r u:t på fissjäri: – an^{j} kon^{j}d^{j} jä:rna ve:nd å:tär tå. E vangka ingga na fisk tå.* […] *Tå in^{j} ha lagå häila nätera:dän så skå in^{j} spått tå, på sista stikkån. Tå skå in^{j} få: fisk tå hur mytjö såm hälst. Då va e sä:kärt. Min^{j} jo:rd in^{j} ingga he:d så va e ingga na vi:dan me fissjärijjä.*

Det var en gubbe i Roslax en gång som var ute till havs. Och grannarna hans fiskade, och han fick ingenting. Och han funderade vad det var. Då allt gick omkring så hade de varit och satt en rönnkvist bak i båten åt honom. Och då han fick tag i rönnkvisten så fick han strömming hur mycket som helst, då han fick kastat bort den. Det var farligt om man fick smyga rönnkvistar på grannen, han hade inte mycket tur då, inte. – Käringar? – Ja, om man nu slapp mellan solen och käringen så var det inte så farligt, inte. Men var det så att käringen smög sig mellan solen och han som for ut på fiskeri – han kunde gärna vända åter då. Det vankade inte någon fisk då. […] Då man hade lagat hela näteraden så skulle man spotta på sista stickan. Då skulle man få fisk då hur mycket som helst. Då var det säkert. Men gjorde man inte det, så var det inte något vidare med fiskeriet.

Man f. 1881 i Houtskär Kittuis. Utskrift av Kurt Zilliacus i SLS 702, s. 75 f.

5.3.1 Vokaler

Vokaler i betonad stavelse

Vokalerna uppträder i starkt skiftande ljudkvaliteter som det är svårt att göra full rättvisa åt i skrift, särskilt som det inte har gjorts någon

regelrätt fonemanalys av dialekterna i området. En inblick i systemet avser följande uppställning att ge. Där står exempelord med korta och långa vokaler i betonad ställning först i raden och ord med vokaler i obetonad ställning sist. Om inte annat anges beskrivs vokalismen utifrån utskrifter (i SLS 702) av dialektinspelningar från Houtskär, gjorda av Kurt Zilliacus 1958:

a k**l**avå 'klava', span^{j}n^{j}; ka:ld 'kall', sta:r 'står'; si:la, kve:ldan 'kvällarna'
e fekk 'fick', tvett 'tvätta'; kve:ldin^{j}, e:njåna 'ängarna'; jive 'givit', ro:**l**et 'roligt'
i visst; tvin^{j}n^{j} 'tvinna', ti:din^{j}, ri:sä, ijj 'i'; da:jin^{j} 'dagen'
o ong 'ung', sorr 'surr'; ko:k 'koka', jo:n 'hjon', kowwåna 'korna', howw 'ho'
u bru:kar, su:rt; lädun 'ladan', vikur 'veckor'
y styvun 'stugan', nyt^{j}t^{j}; bry:tas, sky:mast 'skummades'
å låtjä 'locket', ståpp 'stoppa'; så:rän 'våren', tjå:g 'tjog'; gry:tå 'gryta', bärå 'bära'
ä lägg, sjärå 'skära'; jä:v '(hö)giva', tjä:rna 'kärna'; vattnä, nattän, bätär 'bättre'
ö sörpå 'sörpa', ökkar 'ökar'; snö:, nö:d; mytjö 'mycket', brytö 'brutit'
äi stäigäs 'stegs', b**l**äi 'blev', sväiplädun 'svepladan', häim 'hem'
öy höyjä 'höet', röynkvist 'rönnkvist' (Iniö)
öu röwnkvist

I betonad ställning förekommer åtta korta och nio långa vokaler samt tre diftonger: korta *a*, *e*, *i*, *o*, *y*, *å*, *ä*, *ö* och långa *a:*, *e:*, *i:*, *o:*, *u:*, *y:*, *å:*, *ä:*, *ö:* samt *äi-*, *öi-* och *öu*/*öw*-diftongerna. De korta vokalerna blir åtta på grund av att kort *u* saknas – eller uppträder bara i nya ord som *luft*, *skuffa*. Först behandlas de korta vokalerna i a)–f) nedan och sedan de långa vokalerna och diftongerna i g)–n). (Tryckstarka vokaler i Zilliacus 1984 s. 143, 1992 s. 25–55.)

a) Houtskärsmålet skiljer mellan kort *e* och kort *ä*. Öppet *ä* [æ] används före *r* och tjockt *l* i t.ex. *väl**l**kan* 'bättre', *fjäl**l**nggan* 'fjärdingarna', *ton^{j}n^{j}tjäräl* 'tunnkärl'; *å så skå e* ***sjärås*** *bu:kba:nd tå* 'och så skulle det skäras bukband (till tunnor) då'.

Framför andra konsonanter har Houtskärsmålet en klar skillnad i klangfärg mellan *e* och *ä*. Framför långt *k*, *p*, *t*, *f*, *s* används en sluten

variant *e* [e], t.ex. *bekk* 'bäck', *tjepp* 'käpp', *tjett* 'kätte', *refså* 'räfsa', *bess* 'bässe' osv. Framför övriga långa konsonanter används en öppnare variant *ä* [ɛ], t.ex. *bädd*, *lägg* 'lägga', *fälʲlʲ* 'fälla', *rängn* 'regna', *bränʲnʲ* 'bränna'. Samma *ä* finns dessutom i kortstaviga ord som *bätär* 'bättre'. Exempel på det öppna *ä*-et: *å åpp åm må:rnan k**l**åkkån **fämm** å yks tonʲnʲve:d barå* 'och upp om morgnarna klockan fem och yxa tunnved bara' och *å senn skå dåm u:t å **vädärtörkas*** 'och sedan skulle de (dvs. käpparna till tunnband) ut och vädertorkas'.

Kort *ä* tilljämnas till *i* framför *e* i ändelsen i supinum av några starka verb, t.ex. *dripe* 'dräp(i)t', *lise* läs(i)t', *vije* 'väg(i)t', dvs. uttalet av stamvokalen närmar sig ändelsevokalen (se faktarutan i 5 Åbolandsmålen). Ett exempel på tilljämning i motsvarande particip: *så sko inʲ ha bråttåm te få naän a:**l**n **viven*** 'så skulle man ha bråttom att få någon aln vävd'.

b) En liknande skillnad i klangfärg som *ä* har också det korta *å*-ljudet fått. Framför långt *k*, *p*, *t*, *f*, *s* används ett mer *o*-haltigt *å*-ljud, en kvalitet mellan *o* och *å*, här betecknat [ɔ] i *bɔkk* 'bock', *lɔppɔ* 'loppa', *mɔtt* 'måste'. Framför övriga konsonanter och i kortstaviga ord används vanligt halvöppet *å*, t.ex. *dårg* 'skräp', *gåbb* 'gubbe', *kni:våddinʲ* 'knivudden' och *få**l**å* 'fåle', *måså* 'mosse'.

c) Norra och mellersta Korpo bevarar fornsvenskans korta *o* i ord som *bokk* [bʊkk] 'bock', *loppå* 'loppa', *stokk* 'stock' samt *mosa* 'mosse' och *posa* 'påse'. Samma ålderdomlighet finns eller har funnits i stora delar av Uppland samt i Finland i Sastmola, Vittisbofjärd, östra Nyland, och den är också belagd i Lappfjärdsområdet. Se 3.5.3, 3.5.4, 6.5.1. (Zilliacus 1992 s. 121; *Uppländska* s. 71 f.)

d) I kortstaviga ord har det europeiska *u*-et utvecklats i riktning mot *y*, i Iniö till ett *y*-haltigt *u* och i Houtskär till ett rent *y*, t.ex. Houtskär ***styvun*** *bru:ka va folʲlʲ me tjärngår* 'stugan brukade vara full med käringar (på spinnartalko)'. I perfektparticip och supiner av vissa starka verb har *u* genom tilljämning blivit *y*, dvs. uttalet av stamvokalen närmar sig ändelsevokalen i t.ex. *kymö* 'kommit', *k**ly**vän* 'kluven'; Houtskär ***re:tklyvöt*** *värk* 'rätkluvet virke'. Se även 5.6.4.

e) Fornsvenskans korta *i* har i Iniö, Houtskär och delar av Korpo sänkts till *e* [e]. Övergången har skett i ursprungligen kortstaviga ord som *beck* (fornsvenskt *bik*), *sele* (*sili*) och *stege* (*stighi*) som alltså har fått uttalet *be:k*, *sela* och *stega*. Framför *l*, *r*, *m* i långstaviga ord har *i* likaså blivit *e*, t.ex. Houtskär *hanʲ skå k**ly**:v åt sä **tjembar** e sko:jinʲ* 'man skulle klyva åt sig kimmar i skogen'. Med *e* uttalas dessutom

Karta 16. Ordet *stege* i Åboland och Nyland. I Iniö, Houtskär, mellersta och södra Korpo uttalas *stege* som *stega*, i Hitis som *ste:ga* eller *stegga*, i övriga Åboland jämte Nyland som *stiga* med gammal *i*-vokal. – Efter Zilliacus 1992.

fick, *gick* och *till*, t.ex. Houtskär *he* ***fekk*** *inga va vin*^{j}*t*^{j} 'det (dvs. virket) fick inte vara vint' och *åm dåm skå rekk* ***tell*** *te båttnar* 'om de (dvs. bitarna) skulle räcka till till bottnar (i laggkärl)'. Variationen mellan *e*- och *i*-former i Åboland och Nyland illustreras på karta 16 med ordet *stege*.

f) En liknande utveckling som *i* har kort *y* haft i samma område. Det har således sänkts till *ö*, dels i gammal kort stavelse, dels framför vissa långa konsonanter. Exempel på kortstaviga ord där gammalt *y* har blivit *ö* är *höväl* 'hyvla', *tökän* 'töcken', *öpän* 'öppna', t.ex. *tå e va re:tk****l****yvöt värk så jekk e bra: te* ***höväl*** 'då det var rätkluvet virke så gick det bra att hyvla'. Ett exempel på ord där *y* har blivit *ö* framför långt *l*, *m*, *r* är *så va där än* ***jäitingsböl***^{l}***l***^{j}***å*** *onje* 'så var där en getingsbylla (dvs. ett getingbo) under'. – Orden *bryst* 'bröst och *trysk* 'tröska' bevarar däremot sin ursprungliga *y*-form, t.ex. *då in*^{j} ***tryska*** *me shlagur* (uttalat *s* + tonlöst *l*) 'då man tröskade med slagor'.

Speciellt för Iniö är att *y* har utvecklats på samma sätt som i Ålandsmålen, dvs. förlorat sin läpprundning och blivit *i* i ord som *bisså* 'bössa', *grin*^{j}*n*^{j}*å* 'grynna', *rigg* 'rygg'; *bri:t* ***riddjin***^{j} *å: se* 'bryta ryggen av sig'. I *buksår* 'byxor', *druftå* 'dryfta' har *y* blivit *u*. Se 4.1.2, 4.4.1.

g) Iniömålet har ett mörkt uttal av det långa *a*-ljudet [ɒ:], ett uttal som påminner om *a* i centralsvenskt standardspråk och sydösterbottnisk dialekt. Uttalet är så påfallande att man i Houtskär har brukat härma efter Iniöbornas sätt att säga *fa:drin*^{j} 'fadern'. (Bruce 2010 s. 138.)

h) I både Iniö och Houtskär uttalas *å*-ljudet i *kål* och *kol* med olika klangfärg. Uttalet speglar två *å*-ljud av olika ursprung, dels ett *å* som uppkom genom att fornsvenskans långa *a* på 1300-talet gick över till *å* (i *blå*, *båt*, *kål*, *gård* etc.), dels ett *å* som uppkom genom att fornsvenskans korta *u*/*o* förlängdes och blev *å* (i *råg*, *kol*, *son* etc.). Det *å* som finns i *kål* har ett mer slutet och det som finns i *kol* ett mer öppet, *o*-haltigt uttal.

i) Långt *u* har i Houtskär blivit *y* framför *m* och *p*, t.ex. *ty:man*^{j} 'tummen', *sy:p* 'sup'; *å så* ***sky:mast*** *e e gräddbyt*^{j}*t*^{j}*år senn* 'och så skummades det i gräddbyttor sedan', *e va barå me* ***ty:man***^{j}*, me hö:gär* ***ty:man***^{j} *e strömjin*^{j} *e ha****l****sjin*^{j} *barå* 'det var bara med tummen, med högra tummen i strömmingen i halsen bara (som strömming rensades)'.

j) De långa *e*- och *ä*-ljuden uppvisar – med Zilliacus ord – "en rad trassliga utvecklingar" av olika ålder. Gammalt *e* med sluten ljudkvalitet lever kvar i ord som *re:t* 'rät', *te:t* 'tät', *kle:n* 'kläder', *tre:d* 'träd', *ve:g* 'väg', t.ex. *dåm skå va tårr, in*^{j} *tjä:rlän skå va* ***te:t*** 'de (dvs. kimmarna) skulle vara torra, (så) att kärlen skulle vara täta', *å så läggär in*^{j} *ä e* ***kle:n*** *sänn* 'och så lägger man det (nygräddade brödet) i kläder sedan', *e va* ***tre:föwsän*** *å: ståkk tå:* 'det var träfähusen av stock då'.

En sluten ljudkvalitet har också det *ä* som har förlängts framför *ld*, *mb*, *nd*, *ngg*, t.ex. *tje:ldå* 'källa', *e:ngg* 'äng'; Houtskär *in*^{j} ***sle:ngg*** *å shläivän* 'en släng av sleven', *an*^{j} *böhö:vd ingga ta ijj in*^{j} *me* ***he:ndrän*** 'man behövde inte ta i den med händerna'.

Förlängningen av *ä* i ord som ursprungligen var kortstaviga har däremot gett ett öppet *ä* som resultat. Det finns i Iniö och Houtskär i ord som *blä:s* 'bläs', *nä:s* 'näs', *nä:t* 'nät' samt i *mä:g* 'mig' och *tä:n* 'dädan, därifrån', t.ex. Houtskär *tå in*^{j} *to:* ***tä:n*** *sjö****l****va låtjä* 'då man tog därifrån själva locket'. Särskilt i Iniö ska man ha talat mycket på *ä*, dvs. haft öppna *ä*-ljud.

I Iniö, Houtskär och delar av Korpo har långt *ä* före enkelt *r* och tjockt *l* fått ett slutet uttal. Det uttalet uppträder i ord som *bär*, *där*, *säl*, *ärr*, t.ex. Houtskär ***te:r*** *ha:d in*^{j} *ha****l****min*^{j} 'där hade man halmen', *å på Kåmbä****l****bärjän,* ***te:r*** *sa:t ve* 'och på Kummelbergen, där satt vi'. Det här är ett av många drag som väståboländskan delar med uppländsk, åländsk och sydösterbottnisk dialekt. Se 3.5.1, 4.1.2.

k) I Iniö har det långa *y*-et liksom det korta förlorat sin läpprundning och gått över till *i*, ett drag som är gemensamt med åländskan, t.ex. *fi:ra* 'fyra', *ti:g* 'tyg'; *te:r såm ä va* ***ni:pånto:rnar*** 'där som det var nypontörnen'. Se 4.1.2.

l) Typiskt väståboländsk är den konsonantavslutning som de långa *i*-, *y*-, *u*- och *o*-vokalerna får när de står i ordslut eller före vokal. Långt *i*, *y* får ett efterslag av *j*, långt *u*, *o* ett efterslag av halvvokaliskt *w*, t.ex. *rijjan*^{j} 'rian', *byjjin*^{j} 'byn', *kowwän* 'kon'. Exempel: *å tå der va nehllår* ***ijj*** *så tykkt dåm ry:shlet åmm ä* 'och då där var nässlor i (i fodret), så tyckte de (dvs. korna) rysligt om det', *ve börja nå ta in*^{j}*n*^{j} ***kowwåna*** *så tänn e pä:rånti:din*^{j} 'vi började nu ta in korna så där i potatistiden', *ve le:d ått dåm e in*^{j} ***howw*** 'vi lade åt dem (dvs. löv åt fåren) i en ho'. Sådan konsonantavslutning finns också i sydösterbottnisk och åländsk dialekt samt i centralsvenskt standardspråk. Se 3.5.1. (Ivars 1988 s. 76–78; Zilliacus 1992 s. 42, 45; Bruce 2010 s. 118.)

I ord som *loge*, *drog*, *tog* och *slog* kan *w* vara utvecklat ur fornsvenskans frikativa *gh* [ʒ] eller också efterslag av *w* efter fallet *gh*, t.ex. *å hal*$\mathbf{m}$*in*^{j} *tjö:rd in*^{j} *va:rtesett från* ***lowwan***^{j} 'och halmen körde man vartefter från logen', *ingga* ***shlowwes*** *e knu:t åmm ingga* 'inte slogs det knut om (högivan), inte'.

m) Framför *r* och tjockt *l* har långt *ö* i Iniö och Houtskär en påfallande sluten kvalitet [ø:], ungefär densamma i *mjöl* och *smör* som i *lön* och *möda*.

n) Gamla diftonger lever kvar i hela Åboland, se 5.1.1 ovan. Några exempel på bruket av dem i Houtskär: *hån* ***äin*** *kalva hån* ***äin*** *ga:nggån å hån an*^{j}*d*^{j}*ra hån an*^{j}*d*^{j}*ra* 'den ena (kon) kalvade den ena gången och den andra den andra (gången)', *halv seks å seks tå* ***stäiges*** *e åpp* 'halv sex och sex, då stegs det upp', *ingga* ***bläi*** *e vann da:g in*^{j}*t*^{j} 'inte blev det var dag, inte', *å* ***höyjä*** *va e* ***sväiplädunа*** *he* 'och höet var i svepladorna, det', *så ha:d dåm vare å sett in*^{j} ***röwnkvist*** *ba:k e bå:tin*^{j} *åt in*^{j} 'så hade de varit och satt en rönnkvist bak i båten åt honom (för dålig fiskelycka)'. – I Iniö har *öu* fallit samman med *öy*, så att *röun* där har blivit *röyn*.

Vokaler i obetonad stavelse

De tre fornsvenska ändelsevokalerna *a* (som i *kirkia* 'kyrka'), *i* (som i *solin* 'solen'), *u* (som i *kirkiur* 'kyrkor') har i Houtskär utvecklats till inte mindre än sju olika ändelsevokaler: *a*, *e*, *i*, *u*, *å*, *ä*, *ö*. Det är bara *o* och *y* som inte kan stå i obetonad stavelse. Ett framträdande drag är vokalklyvning till följd av *vokalbalans*, vilket innebär att ändelsevokalerna har utvecklats olika i kortstaviga och långstaviga ord. (Zilliacus 1992 s. 57–62 generellt; *vokalkløyving* efter *jamvektsregelen* talas det om i Norge, t.ex. Skjekkeland 1997 s. 200.)

I ord med ursprungligt *a* i ändelser yttrar sig vokalbalansen i en kontrast mellan bevarat *a* i långstaviga och övergång till *å* i kortstaviga ord, således *bakkan*^{j} 'backen', *ti:mar* 'timmar' och *snikkar* 'snickare' men *bakå* 'baka', *dagår* 'dagar' och *sjepår* 'skeppare'; *å så skå dåm* ***sätås*** *e* ***bakå****o:nin*^{j} *tå te* ***törkas*** *på nytt* 'och så skulle de (dvs. kimmarna) sättas i bakugnen då att torkas på nytt'. Hos infinitiverna visar sig kontrasten i *a*-bortfall i långstaviga ord och *-å* i kortstaviga ord, således *bakk* 'backa' men *bakå* 'baka'. – Utanför Houtskär uppträder vokalbalans *kasta* : *bakå* i dalmål, och *kast* : *kåmmå* i vissa tröndermål. Korpo och Nagu har vokalbalans *kast* : *kåma*. Se även 2.3.2 och faktarutan i 5 Åbolandsmålen. (Wessén I s. 54 f., 65; Pamp 1978 s. 112; Skjekkeland 1997 s. 218.)

Gammalt *i* bevaras i Iniö och Houtskär i bestämd singularis av starka maskuliner, *hå****l****min*^{j} 'holmen', *ba:ndkni:vin*^{j} 'bandkniven'. Starka femininer och neutrala substantiv har däremot fått öppning av *i* till *ä*, t.ex. *grondän* 'grunden', *hu:sä* 'huset', *hu:sän* 'husen'. Korpo har öppning av *-in* till *-än* även i maskulina ord, t.ex. *tal****j****än* 'talgen', *rå:jän* 'rågen'. – Området för bevarad *i*-vokal, dvs. utebliven artikelsynkope i *fo:tin*^{j} 'foten' etc., sträcker sig från Oravais i norr via Åland till Houtskär i söder. Olav Ahlbäck sätter den uteblivna synkoperingen i samband med artikelns palataliserade, ursprungligen långa *n*-ljud. Palataliseringen lever kvar i öståländsk och väståboländsk dialekt men kan tidigare ha haft en större utbredning i de icke-synkoperande dialekterna som helhet. (Ahlbäck 1946 s. 99 f.)

I supinum av starka verb har *-i* försvagats till *-e*, t.ex. *bite* 'bitit', *bron*^{j}*n*^{j}*e* 'brunnit'. I kortstaviga ord med *u* eller *y* som stamvokal har slut-*i* genom *tilljämning* blivit *ö*, dvs. vokalerna närmar sig varandra i t.ex. *skytö* 'skjutit'. Tilljämningen är begränsad till Houtskär, t.ex. *tå in*^{j} *had* ***knytö*** *ve: å börja vävå* 'då man hade knutit vid och började väva'.

Gammalt *u* följer i både Iniö och Houtskär regeln om vokalbalans u : å. Den yttrar sig i att *u* står kvar i kortstaviga ord men har gått över till *å* i långstaviga, med motsatspar som *lädu–ton*^{j}*n*^{j}*å* som resultat. Exempel på bevarat *u* från Houtskär: *min*^{j} *tär häim tryssja ve barå me* ***shlagur*** 'men där hemma tröskade vi bara med slagor' och *på nagär* ***vikur*** 'på några veckor'. Ljudkvaliteten är i Iniö ett *y*-haltigt och i Houtskär ett *ö*-haltigt *u*, som också kan betecknas *styvön* 'stugan'. Efter *r* och tjockt *l* har *u* i kortstaviga ord i Houtskär utvecklats till ett öppet *ö*, t.ex. *smö****l****ö* 'smula', *skörö* 'skåra'. Jämför 5.4.1.

Houtskär, Korpo (och Nagu) har, som ovan nämnts, i infinitiv ett bortfall av slutvokaler som regleras av vokalbalans med *apokope*. Den yttrar sig i att kortstaviga ord har slutvokalen kvar och långstaviga ord har bortfall, t.ex. *kåmå/kåma* men *kast* 'kasta'. Iniö ansluter sig till Sydösterbotten genom att ha bortfall av slut-*a* hos både långstaviga och kortstaviga verb. Mer om apokope blir det i 5.6.4. (Ahlbäck 1945 s. 6, 25–29, 32.)

Till sist kan nämnas *inskottsvokalen*, som i Iniö och Houtskär är öppnad till *ä* i *båtän* 'botten' och *vatän* 'vatten' eller *fasän* 'fastna' och *lö:pän* 'löpna, ysta sig'. Korpomålet bevarar den fornsvenska formen, t.ex. *först sku e badas me hätt* ***vatn*** 'först skulle det badas med hett vatten (dvs. rågen skulle sköljas, vid mältning)'. – Inskottsvokal finns också i Sydösterbotten och hela Åland, se 3.5.1, 4.1.2.

5.3.2 Konsonanter

Dialekterna i Iniö och Houtskär har – liksom Brändömålet – ett rikt utvecklat konsonantsystem. Här finns de vanliga tonlösa *p*-, *t*-, *k*-, *f*-, *s*-, *sj*-, *tj*- och *h*-ljuden och de tonande *b*-, *d*-, *g*-, *m*-, *n*-, *ng*-, *v*-, *j*-, *l*- och *r*-ljuden. Här finns dessutom tunt *l* och tjockt *l* samt palatalt *l* och tonlöst *l*, palatala *d*, *n*, *t* och supradentala *d*, *n*, *s*, *t*. Om inte annat anges kommer exemplen från Houtskär (SLS 702). (Zilliacus 1992 s. 63–71 generellt; Bruce 2010 s. 143–145.)

Med hänsyn till artikulationsställe grupperar sig de 28 konsonanterna på följande sätt:

labialer, läppar	p, b, m, f, v
dental, tänder	t
alveolarer, tandvall	d, n, s, l, r, ɬ, ʃ samt
	ɖ, ɳ, ʂ, ʈ och ʦ
kakuminal, slag mot gommen	ʈ
palataler, hårda gommen	j samt tʲ, dʲ, nʲ, lʲ
velarer, mjuka gommen	k, g, ŋ
glottal, struphuvudet	h

Supradentalerna är speciella såtillvida att de inte uppträder som enhetsljud på samma sätt som i åländsk eller sydösterbottnisk dialekt. Ett *r* eller tjockt *l* assimileras således inte med ett efterföljande *d*, *n*, *s*, *t* utan bildar en förbindelse med detta *d* etc., t.ex. [kvä:rɳ]

’kvarn’, [snå:ɽd] ’knäskål’, [bå:ɽn] ’bulna’, [to:rs̩da] ’torsdag’; *tåm ha:d* ***kry:njä:rn̩*** *tå* ’de hade krynjärn då (dvs. järn att stämpla mått på laggkärl med)’, ***an***^{j}***n***^{j}***års̩*** *kon*^{j}*d*^{j} *dåm* ***sna:rt̩*** *shli:t sä frå:n in*^{j} ’annars kunde de (dvs. korna) snart slita sig från en’.

Tjockt *l* finns i ord som *fly:g* ’flyga’ och *fålk* ’folk’, men också som motsvarighet till skriftens *rd* i ord som *gå:****l*** ’gård’ och *fjä:****l*** ’fjärd’, t.ex. *förr e* ***vä:län*** *tå ve shloww* ’förr i världen då vi slog (hö)’.

Det tonlösa *l*-ljudet [ɬ] har uppkommit ur förbindelsen *sl* och uppträder inne i ord som *hassel* och *nässla*. Det återges här med *hl*, t.ex. *å en sekshon*^{j}*d*^{j}*ra* ***hahlltjeppar*** *te ba:nd såm skå kni:vas åpp* ’och en sexhundra hasselkäppar till band (på laggkärl) som skulle knivas upp’, *e låkta så fri:skt å gått å:v* ***nehllåna*** ’det luktade så friskt och gott av nässlorna’. I uddljud bildar *sl-* i *slippa*, *slå* etc. en förbindelse av *s* + *hl*, t.ex. *å så* ***shloww*** *in*^{j} *båttnin*^{j} *på:* ’och så slog man bottnen på (på laggkärl)’, *å åpp åm må:rnan å yks ton*^{j}*n*^{j}*ve:d barå så ä* ***shla:mbra*** *i styvun* ’och upp om morgnarna och yxa tunnved bara så det slamrade i stugan’.

Framför *k*, *p*, *t* förlorar de olika *l*-ljuden liksom *m*, *n*, *ng* och *r* sin stämton. De är följaktligen tonlösa i ord som *allt*, *balk*, *hampa*, *vinter*, *sörpa* och *lärft*. Med *h* betecknas tonlösheten i följande exempel: *tå ve fekk jive* ***söhrpån*** *så seddes ve* ***mjöhlk*** ’då vi fick givet sörpan så satte vi oss att mjölka’ och *säinan på* ***vihn***^{j}***trin***^{j} ’senare på vintern’. Hos yngre språkbrukare kunde den här tonlösheten vara försvunnen redan på 1950-talet. – Företeelsen finns också i norra Uppland, Härjedalen och i åländska Brändömålet (4.4.1). (SLS 702 s. 11; Pamp 1978 s. 119, 121, 131; *Uppländska* s. 26, 77; Bruce 2010 s. 168.)

Ovanliga ljud i europeiska språk är de *palatala* konsonanterna som vi redan har mött i den öståländska skärgården, se 4.4.1. Palatala ljud är kända också från Härjedalen och Norge. I Norge är det framför allt tröndermålen man förbinder med palataliseringen, men palatala *l*, *n*, *d*, *t* är i själva verket utbredda över stora delar av landet. (Pamp 1978 s. 121; Skjekkeland 1997 s. 105–109; Sandøy 2002 s. 115; *Trøndersk språkhistorie* s. 50–52.)

Palatalisering är det fråga om när *nn*, *ll*, *dd* och *tt* uttalas lite längre bak i munnen, med översidan av tungan pressad mot den hårda gommen. De får då en *j*-haltig klang *nj*, *lj*, *dj*, *tj*, en ljudkvalitet som här betecknas *n*^{j}, *l*^{j}, *d*^{j}, *t*^{j} (som motsvarar de fonetiska tecknen [ʎ ɲ ɟ c]).

Palatala *l*- och *n*-ljud hörs i Iniö och Houtskär i ord som *fal*^{j}*l*^{j}*där* ’faller’, *mil*^{j}*l*^{j}*an* ’mellan’, *ton*^{j}*n*^{j}*å* ’tunna’. Långt *n* palataliseras också i förbindelserna *ns* och *nt* i ord som *dan*^{j}*s* ’dans’ och *vin*^{j}*t* ’vint, skevt’.

Exempel: *e va **tal**^{j}**l**^{j} he* 'det var tall (till kimvirke), det' och *he fekk ingga va **vin**^{j}**t*** 'det fick inte vara vint', *tå dåm **fyl**^{j}**l**^{j}**d**^{j} måttä* 'då de fyllde måttet'.

Palatalt *n* förekommer också i trycksvag ställning. Särskilt vanligt är det i den bestämda maskulinändelsen *-in*^{j} där *n*-et var långt i fornsvenskan, t.ex. ***da:jin***^{j} *ett* 'dagen efter', *förr e **ti:din***^{j} 'förr i tiden'. Här kan det också uppfattas som ett nasalerat *i* där *n*-et har blivit ohörbart.

Långt *d*, *t* palataliseras när de följer efter *i* och *y*, t.ex. *e **mid**^{j}**d**^{j}**än*** 'i mitten', *å så sky:mast e e **gräddbyt**^{j}**t**^{j}**år** senn å le:dest sta: tert in*^{j} *tjä:rna* 'och så skummades det i gräddbyttor sedan och lades (att) stå tills man kärnade (smör)'. En *äi-* eller *öi*-diftong som har försvunnit med den överlånga stavelsen gör sig påmind i palatalt *d* och *t* i t.ex. *hät*^{j}*t*^{j} 'hette', *öd*^{j}*d*^{j} 'ödde, slösade'.

En annan typ av palatalisering är det fråga om i ord som *di:tjä* 'diket', *sko:jin*^{j} 'skogen' och *väddjän* 'väggen'. De tjänar som exempel på *norrländsk förmjukning* av *g*, *k*, *sk* framför främre vokal i ändelser, t.ex. *mit*^{j}*t*^{j} *e **da:jin***^{j} 'mitt i dagen', *e kal*^{j}*l*^{j}*as för **laddjän*** 'det kallas för laggen (dvs. kanten som skjuter ut över bottnen i laggkärl)', *te:r ha:d in*^{j} *ha**l**min*^{j} *från he:d in*^{j} ***tryssja*** (av *tryskiadi*) 'där hade man halmen från det man tröskade'. Förmjukningen av *gg* blir i Iniö *jj*, t.ex. *väjjän* 'väggen'.

Vissa språkljud uppträder i dialekten med en annan distribution än i standardspråket. Det gäller inte minst *t*-ljudet som finns i en rad (betonade) pronomen och adverb. *T*-formerna speglar ett stadium i språkhistorien där fornsvenskans frikativa *þ* hade skärpts till *t* men inte gått vidare till *d* som i standardspråket, t.ex. *ja bru:ka ingga va **te:r** ja me-ddåm in*^{j}*t*^{j}*, ja bru:kar ga **tä:n** ja **tå** ja si:r in*^{j} *dåm ska ka**l**v* 'jag brukade inte vara där, jag, med dem, inte, jag brukar gå därifrån, jag, då jag ser att de ska kalva', *Kny:s na: **tu:** å!* 'Knys (dvs. säg) något du också!'

Den gamla förbindelsen *hv* i frågeord som *hvem* och *hvad* har i standardspråket genomgående förlorat sitt *h*. I Houtskär utvecklades *hv-* till *kv-*, men det uttalet finns det i 1950-talsinspelningarna inte längre så många spår av. *Kv*-former av *var*, *vem* och *vit* är belagda bara hos en informant född 1881 i Kittuis, t.ex. *nu: få:r in*^{j} *lägg sjö:tan **kvann** in*^{j} *vil*^{j}*l*^{j}*, inggan sje:lna, **kväim** såm hälst får kåmm å lägg sjö:tan nu* 'nu får man lägga skötarna var man vill, ingen skillnad, vem som helst får komma och lägga skötarna nu' och *an*^{j} *b**li:r** presi:s **kvi:tär** tå* 'den blir precis vit då (dvs. strömming som tvättas

i saltvatten)'. – I Sydösterbotten är *kv*-däremot levande ända in på 2000-talet, i östra Nyland likaså. Se karta 12. (Ivars 1988 s. 108–111.)

Förbindelsen *gn* har assimilerats till *ngn* i ord som *agnar* och *dygn*, t.ex. Houtskär *åm e ha:d* ***rängna*** *ba:ket e va shlaje* 'om det hade regnat efter det (dvs. höet) var slaget' och *ve ga:v tåm li:tä höyj tå, å* ***angnår*** 'vi gav dem (dvs. fåren) lite hö då, och agnar'. Förändringen är gemensam med södra Österbotten och Åland. (Ivars 1988 s. 114.)

5.4 Öståboländska dialekter

Öståboländsk dialekt talas i ett område som sträcker sig från norra och mellersta Nagu i väster till Finby i öster. Till området hör de gamla primärkommunerna Nagu, Pargas, Kimito, Västanfjärd, Dragsfjärd och Finby samt de inre delarna av Hitis. Kimitosocknarna (eller Kimitoön) används ibland som samlande namn på Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärd, som sedan 2009 bildar en kommun med namnet *Kimitoön*. Nagu och Pargas samt Iniö, Houtskär och Korpo slogs 2009 samman till en kommun med namnet *Väståboland*, ett namn som 2012 ändrades till *Pargas*. Samma år blev Finby en del av Salo stad.

Utmärkande för dialekterna i området är en rätt enhetlig och ålderdomlig karaktär; de har inte nåtts av lika många novationer som dialekterna i skärgården i söder och väster, se 2.4.

Språkprov

Vinternotfiske

Ja:, vi far u:t på mårån, e bero:r på: hur langga vegar vi ha:r. Men ha:r vi nä:ra vegar så far vi seinare å ha:r vi langga vegar få:r vi fara reidan femm å seksti:din på mårån. – Många varp? – Nå, vi ha:r hela, va-sska e finnas nu, ikringg en, ja: järe såna åobety:dliga såm int e inggentingg, men åmkringg en tju:gu e järno:g såm, såm ska va någålunda. – Vilka används mest? – Nå, e e just de såm e bero:r på:, vann såm fiskana e:. E bero:r på strö:m, jo:, å vind å vädär. E: e då:liga vindar så ha:r-n nestan ingga ti vänt inggänting häldär. – Prova strömmen? – Jåo, 'n måst ahlti pro:w strö:min, annårs så lö:nar int e se dra: tåkå stellen hellär. – Hur? – Bara me en brö:bi:t, tuggar en brö:bi:t, ällär å askan från sigarettn, ellär me naga tåkå. I än va:k, jo:. He-e första på mårån he, ti si: vart såm strö:min vri:där.

Ja, vi far ut på morgonen, det beror på hur långa vägar vi har. Men har vi nära vägar så far vi senare och har vi långa vägar får vi fara redan fem- och sextiden på morgonen. – Många varp? – Nå, vi har hela, vad ska det finnas nu, omkring en, ja, här är sådana obetydliga som inte är ingenting, men omkring en tjugo är det nog som, som ska vara någorlunda. – Vilka används mest? – Nå, det är just det som det beror på, var som fiskarna är. Det beror på ström, jo, och vind och väder. Är det dåliga vindar så har man nästan inte att vänta ingenting heller. – Prova strömmen? – Jo, man måste alltid prova strömmen, annars så lönar inte det sig (att) dra (not) sådana ställen heller. – Hur? – Bara med en brödbit, tuggar en brödbit, eller också askan från cigarretten, eller med något sådant. I en vak, jo. Det är (det) första på morgonen, det, att se vart som strömmen vrider.

Manlig informant f. 1899, Nagu Mielis. Utskrift av Kurt Zilliacus i SLS 737.

5.4.1 Vokaler

Vokaler i betonad stavelse

I tryckstark och trycksvag stavelse förekommer följande vokaler, illustrerade med ord ur en dialekttext från Pargas kompletterad med uttalsuppgifter i FO. Huruvida vokalerna har status som självständiga fonem är alltså inte klarlagt genom fonemanalys:

a vatn, mask, laga; ka:r ’karl’, ma:tn; gära, pengar, körkan
e dreng, sekk, lesa; ke:ldå (FO); kö:randes, li:te
i hinn, ringdis, sist; i:sana, vi:tt; ju:lbåkkin, fantis ’fanns’
o sjongas, kond, holld; broto ’linbråka’ (FO)
u u:nn ’ugnen’, ju:s, sju:
y nyjå:rsdain; fy:rati:n; bydy ’be om’
å kåm, mått, tålv; å:t, två:, brå:tt; klåkkån, bjäldrår, halvå
ä gära; fä:rdi; ju:lsalmär, papär, fönstär
ö börja, körkan, fönstär; rö:da, kö:r, ju:lbö:när
äi stäig, äild ’eld’, däila, häim, bläi ’blev’
öi höy, öytjån ’ekan’
öu göut ’barn’
åo båo, båod

I betonad stavelse har öståboländskan, representerad av Pargas, åtta korta vokaler *a*, *e*, *i*, *o*, *y*, *å*, *ä*, *ö* och åtta långa vokaler *a:*, *e:*, *i:*, *u:*, *y:*, *å:*, *ä:*, *ö:* samt tre gamla diftonger *äi*, *öi*, *öu* och en ny diftong *åo*. Fördelningen mellan *e* och *ä* är i stort sett den att öppet *ä* förekommer före *r* och ett mer slutet *e* före andra konsonanter (*gära* 'göra', *lesa* 'läsa'), såsom i finlandssvenskan. Bland de korta vokalerna saknas *u*, som motsvaras av europeiskt *u* (uttalat *o*), och bland de långa vokalerna saknas *o*, som motsvaras av *åo*. Uttalet *råolit* 'roligt' är manifesterat i *Rowlit* som namn på en sommarmusikfestival i staden.

Uttalet av vokalerna varierar i klangfärg, och framför allt märks den rika nybildningen av diftonger som skiftar från socken till socken i området. Exemplen kommer i första hand från dialekttexter i Zilliacus 1992, Naguexempel från ovan citerade utskrift i SLS 737. (Till Zilliacus 1992 s. 25–55 hänvisas generellt.)

a) I Pargas liksom i Nagu och Kimitosocknarna tenderar långt *ä* att öppnas till [æ:] i ord som *trä:* [træ:] 'träd' och *slä:t* [slæ:t] 'slätt', dvs. i ord som i fornsvenskan uttalades med slutet *e*; Kimito *hä va jussåm än* ***trä:kni:v*** 'det var just som en träkniv'. (Wessén I s. 26.)

b) Sin ålderdomliga karaktär får de öståboländska dialekterna till en del av vissa vokaler som de bevarar oförändrade sedan fornsvensk tid. Gammalt *a* lever kvar framför *ng(g)*, t.ex. Nagu *å dåm där va nu så* ***tranga*** 'och de där (skorna) var nu så trånga', Kimito *hä va* ***langgtågan*** *såm bläi ti all fi:naste* 'det var långtågan (av lin) som blev till allra finaste (garnet)'. Gammalt (europeiskt) *o* lever kvar i *tongt*, t.ex. Kimito *hä va* ***tongt*** *sjoå* 'det var tungt sjå'. Gammalt kort *i* bevaras i kortstaviga ord, dels i tvåstaviga som *fino* 'fena', *viko* 'vecka', *stiga* 'stege', dels i enstaviga som *bik* 'beck', t.ex. Kimito *å så* ***ripa****-nn ä* 'och så repade man det (dvs. linet)'. Bevarat *y* har ord som *lykkjå* 'lycka, ögla', *tryska* 'tröska', *bysså* 'bössa', *styttingar* 'stöttingar'.

Nagu räknas till *u*-målen och skiljer sig därmed från grannarna i öster genom att ha *u* och inte *o* i uttalet av ord som *tuppn* 'tuppen', *flugi* 'flugit', *hugg*, t.ex. (då jag skulle) *bära dåm där* ***tung*** *brikkåna* 'bära de där tunga brickorna', *åm e-e* ***tunna*** *i:sar* 'om det är tunna isar'.

c) En språklig nyhet är å sin sida övergången av kort *y*, *ö* till *u* före *r* i dialekterna i Nagu, Pargas och på Kimitoön, t.ex. *burja* 'börja', *furti* 'fyrtio', *sturtjå* 'styrka', *surpå* 'sörpa'. Liknande övergångar finns i Uppland. (Wenner 2010.)

d) De tre gamla diftongerna *ei*/*äi*, *öi* och *öu* är i allmänhet väl bevarade. Från Kimito kommer exempel som *å så* ***bräidd****-n ä ti* ***röytas***

på lindån 'och så bredde man det (dvs. linet) att rötas på lindan', och *tå såm ä* ***bläi*** *bra:* ***röytt*** *sän så fikk-n sät e åt bastån, å* ***eilda*** *ondär* 'då som det blev bra rött sedan så fick man sätta det åt bastun, och elda under'. – På Kimitoön samt i Finby och Hitis har *himm* 'hem', *himma* 'hemma' ersatt *heim*, *heima*. *Him*-formerna kommer närmast från västra Nyland, men de kan också ha sitt ursprung i gammal Åbosvenska. Jämför *him* i stadsmålen i Kaskö och Kristinestad. (FO II *hem* s. 541, *hemma* s. 546.)

e) Nya eller sekundära diftonger är kännetecknande för Kimito, Västanfjärd, Dragsfjärd, Hitis och Finby. Som vi redan har sett är diftongeringen i Pargas begränsad till *åo* av långt *o*.

- Långt *å* diftongeras till *oa*, *oå* och liknande. På Kimitoön har diftongen i allmänhet kvaliteten *boåtn*, t.ex. om odling av lin *hä ä ry:slit* ***yömtoålåt*** *för fråst* 'det är rysligt ömtåligt för frost' och *han ska* ***soå*** *ä li:te för johanne* 'man ska så det lite före johanne (dvs. midsommar)'. I Hitis Rosala är den senare komponenten lång, t.ex. *första* ***kri:gsoå:rä*** *tråo:r ja* 'första krigsåret, tror jag'.
- Långt *o* diftongeras till *åo* i Pargas, Kimitosocknarna och Hitis, t.ex. *pråostn* 'prosten', *skåonn* 'skon'. I Kimito rötte man linet *på* ***jåordän*** 'på jorden' och *skatabloånana bläi ti* ***gråo*** *veft* 'skatablånorna (dvs. toppblånorna) blev till grov väft'. I Hitis Rosala är den senare komponenten längre än den första, t.ex. *å så* ***fåo:r*** *vi ti Hanje* 'och så for vi till Hangö', *han* ***ståo:*** *nå på* ***bråoän*** 'han stod nu på bron (dvs. bryggan)'.
- Långt *u* diftongeras till *yu:*, särskilt i Hitis Rosala. Där uttalas således ord som *ut* och *sju* med ett förslag av *y* före det långa *u*-et, t.ex. *å så la:d vi* ***yu:t*** *våra sjuö:tår dä:r* 'och så lade vi ut våra skötar där', *vi hadd än* ***sjyu:*** *tonnår strömming* 'vi hade en sju tunnor strömming'.
- Långt *e*/*ä* diftongeras till *ie* i Kimitosocknarna och Hitis. Ofta är det förlängt *ä* framför *ld* och *nd* som diftongeras, som i *bienda* 'bända', *field* 'fäll', *kvield* 'kväll'. Också *e* i gamla kortstaviga ord som *glies* 'gles', *smied* 'smed', *vied* 'ved' får ett förslag av *i*. Däremot uttalas vokalen i *knä*, *träd* och *ä* i *bläs*, *näs*, *väv* inte med diftong; bara i Hitis har man kunnat säga *grie:s* 'gräs' och *vie:g* 'väg', t.ex. *han klihnka nåo li:te på* ***vie:jen*** 'den klinkade nog lite på vägen (dvs. båtmotorn hostade)'.

- Långt *ö* diftongeras på Kimitoön till *yö* eller *yö:*, i Hitis till *yö:* eller *uö:*. Ett exempel från Kimito är *å tå ä bläi gu:lt så* ***sjyö:rda****-nn ä* 'och då det (dvs. linet) blev gult, så skördade man det' och från Hitis Rosala *å tär va äin såm had* ***tjuö:ft*** *masji:n tå* 'och där var en som hade köpt maskin då', och *så* ***tjuö:rd*** *vi häimoå:t* 'så körde vi hemåt'.

Vokaler i obetonad stavelse

I obetonad ställning har de öståboländska dialekterna bara fem vokaler mot väståboländskans sju. Fornsvenskans *a*, *i*, *u* motsvaras (i Pargas) av *a*, *i*, *ä*, *o*, *å*. Nagu avviker genom att ha *u* i stället för *o* som ändelsevokal i kortstaviga ord, t.ex. *brutu* 'linbråka' mot Pargas–Finby *broto*. Se vidare 5.6. (Till Zilliacus 1992 s. 57–62 hänvisas generellt.)

Gammalt slut-*a* bevaras allmänt hos infinitiver som står tryckstarkt i satsen, t.ex. Kimito *sän satt-n ä ti* ***hänga*** *än ä sko* ***tårka*** 'sedan satte man det (dvs. linet) att hänga, (så) att det skulle torka'.

Gammalt -*i* behandlas på olika sätt. Det bevaras allmänt efter *g*, *k*, *ng*, *tj*, t.ex. *di:tji*/*di:ki* 'dike' och Pargas *så kåm* ***ju:lbåkkin*** 'så kom julbocken'. Maskuliner som slutar på *d*, *l*, *n*, *s*, *t* förlorar ändelsevokalen i bestämd form singularis, dvs. vokalen *synkoperas* i t.ex. Nagu *e bli:r på* ***hö:stn*** 'det blir på hösten', Kimito *no sjäffta dåm mesta* ***deiln*** 'nog skäftade de (linet) mesta delen'. – I andra formkategorier och efter andra konsonanter än *g*, *k*, *ng* och *tj* har *i* blivit *ä*, som kan skifta i ljudkvalitet mellan en mer öppen och en mer sluten variant. Bestämd form singularis av feminina och neutrala substantiv har *ä* i ändelsen, t.ex. Nagu *hela* ***nattän*** 'hela natten' och *övär* ***stängslä*** 'över stängslet' samt Kimito *he kåm* ***häklandä*** *sänn* 'det kom häcklandet (av linet) sedan'. Vidare märks maskulinerna *bonde*, *finne*, *gubbe* som i området Pargas–Finby har kvar sin slutvokal i grundformen, *båondä* etc.

Öståboländskan har vokalbalans u/o : å. Gammalt *u* bevaras således som *o* eller *u* i kortstaviga svaga femininer men öppnas till *å* i långstaviga. Resultatet är en motsättning mellan ord som *fino* eller *finu* (Nagu) 'fena' och *klåkkå* 'klocka'; Kimito ***klifftån*** *va nästan såm än* ***broto*** *håon* 'kliftan (dvs. linbråkan) var nästan som en bråta, den'. Jämför 5.3.1.

5.4.2 Konsonanter

Öståboländskan bjuder inte på några större överraskningar när det gäller konsonanterna, för de är desamma som standardspråkets (se 1.6.1). I den text från Nagu Mielis som språkprovet ovan är hämtat från tenderar *d*, *n*, *s*, *t* att supradentaliseras efter *r*, t.ex. *tå e bli:r hå:rḑa vintrar* 'då det blir hårda vintrar'. (Till Zilliacus 1992 s. 63–71 hänvisas generellt.)

En förändring som har genomförts från Korpo och österut i Åboland – liksom i hela Nyland – är assimilationen av *mn* till *mm* i ord som *namm* 'namn' och *lämma* 'lämna', t.ex. Pargas *han ha:d* ***nammäna*** *på:skri:va* 'han (dvs. julbocken) hade namnen påskrivna (på paketen)'. Se 6.1.2.

Inom dialektgruppen finns en variation i utvecklingen av *g*, *k* och *sk*. Norra och mellersta Nagu samt Pargas bildar en grupp inom gruppen genom att ha hårda *g*, *k* och *sk* i både uddljud och inljud. Det är fråga om en arkaism, när *källa* uttalas *ke:ldå* och *mycket* uttalas *myki* 'mycket' osv. Exempel från Nagu: *i minn ti:d ha e allti* ***kö:rts*** *me hest* 'i min tid har det alltid körts med häst (vid notdräkt)' och *vi ha havi na li:te rett ti he där* ***Eggskär*** *såm e just jänn u:tanfö:r* 'vi har haft något lite rätt till (notvarp vid) det där Äggskär som är just här utanför'. Och från Pargas: *tå-ssko-n far ti* ***ju:lkörkan*** 'då skulle man fara till julkyrkan' och *vi fikk inggäntingg* ***gära*** 'vi fick ingenting göra'. – En arkaism är det likaså fråga om när man i Nagu, Pargas och Finby uttalar *djup* och *djur* med hörbart *d*.

Tjockt *l* har brett ut sig västerifrån till Nagu, Pargas och Hitis i öster, t.ex. *myki* ***fålk***. Redan på 1950-talet verkar det ha varit på tillbakagång i området, och i Kimito och Finby närmast Nyland tycks det inte ha fått fäste alls. Hela Åboland har en gång haft *l*-uttal av t.ex. *-fjärden* i ortnamn, men *rd* är numera återinfört i Korpo, Nagu och Pargas.

Ett särmärke för traditionellt Pargasmål är skorrande, bakre tungrots-*r* [ʀ] i ord som [gäʀa] 'göra' och [ʀö:d] 'röd'.

5.5 Sydåboländska dialekter

Till de sydåboländska dialekterna räknar Kurt Zilliacus den södra utskärgården i Korpo, Nagu och Hitis: "Här har befolkningen varit fåtalig och av växlande ursprung, och dialekterna har varierat i de

olika byarna och hos enskilda talare." Det är fråga om ett speciellt spridningsområde, där novationer har vandrat in från södra Åland (Kökar) och via Hitis ibland har gått vidare till den västnyländska skärgården. Sådana invandrade företeelser är också ortnamnstyperna *-hara*, *-land*, *-gadd* och *-kläpp*. (Zilliacus 1992 s. 122 .)

Språkprov

Sommarsöndag

*Å no visst ja jännan tå på såmar'sundagana no: å riktit sjie:lt tåm tänn må:rnana såm dåm råsta se å sko ti tjörk. He va såm så: tå en e la:est framm alla k**l**ie:där såm sko ha:as poå-se på på på sundasmåron. Å tenn oppi ver ö:stärga:väl**f**önstre så tie:r had mommo sin rås(t)ningg hon såm on had tajji u:r han där ga:mbä**l** sjentjin såm sta-tänn nu:. Jo:o, å tie:r had on ite svart siltji me ro:såna på: å he va: he beundra ja no: he. Å ja minns no: tå ja första ga:nggån entå va: me on ti tjörk, hon had hoå:re ka:mba i mittbeining å såm on nu va: så rys:let ro:sågär åmm tjindäna så, så va: on nu tå: åm da:jin. Ja:, ja bara kåmbär hå:g å sjiviåtskappån had on på: se tå vi såm stie:ga ivie:g nie:r. Ja å he va ingga ti tänk annat såm en sko ga: te Bårstebentjin i. Å he e trie:dje bentjin ifrån predik'sto:lin i Nöute tjörkan, he veit ja no: he.*

Och nog visste jag här ändå på sommarsöndagarna nog, och riktigt skilt de där morgnarna som de rustade sig och skulle till kyrkan. Det var som så då att det lades fram alla kläder som skulle has på sig på, på, på söndagsmorgonen. Och där uppe vid östergavelfönstret, så där hade mormor sin rustning, hon, som hon hade tagit ur den där gamla skänken som står där nu. Jo, och där hade hon det där svarta silket med rosorna på, och det var det beundrade jag nog, det. Och jag minns nog då jag första gången ändå var med henne till kyrkan, hon hade håret kammat i mittbening och som hon var så rysligt rosig om kinderna så, så var hon nu då om dagen. Ja, jag bara kommer ihåg att cheviotskappan hade hon på sig då vi som stegade i väg ner. Ja, och det var inte att tänka annat som att man skulle gå till Borstöbänken, inte. Och det är tredje bänken ifrån predikstolen i Nötö kyrkan, det vet jag nog, det.

Kvinna f. 1917, Nagu Borstö. Band 1963:9.

5.5.1 Kvantitet, betoning, vokaler och konsonanter

Det är framför allt stavelselängden och vokalutvecklingen som gör utskärsmålen till en grupp för sig bland Åbolandsmålen, men också konsonanterna har sina särdrag. (Till Zilliacus 1992 s. 11–71 hänvisas generellt.)

En av de företeelser som har vandrat in från Åland är stavelseförlängningen. Förlängningen av den korta stavelsen har gått längst i ”skäriskan” i södra Hitis. Där har *k*, *p*, *t*, *j*, *m* och *v* förlängts i både enstaviga och flerstaviga ord, t.ex. *nett* ’nät’, *låttje* ’locket’, *skattan* ’skaten’, *klåvva* ’klove’. I övriga fall har vokalen förlängts, t.ex. *sve:den* ’sveden’, *moå:san* ’mossen’, *lä:då* ’lada’, *Klåvvasjärs* ***hoå:le*** ’Klovskärs hålet’. (Zilliacus 1968 s. 11.)

I sydligaste Korpo och Nagu har dialekten haft bara ett fåtal talare. Där har dialekten följaktligen varit mer vacklande, men också där har man sagt *vä:där* ’väder’, *nä:täna* ’näten’, *så:mar* ’sommar’ och *trä:nu* ’trana’, men snarare med halvlång än lång vokal.

Utmärkande för Jurmomålet i Korpo, ”det mest särpräglade utskärsmålet”, är en annan typ av förlängning. Där har konsonanten blivit lång efter lång vokal och gett upphov till en ny typ av överlång stavelse, t.ex. *vi:kkare* ’vikare’, *nä:ttär* ’nät’ och *i:ssana* ’isarna’; *hä va* ***vi:kkarsje:l*** *såm fångas me* ***nä:ttär*** ’det var vikarsäl som fångades med nät’. Denna typ av fonetisk längd är gemensam för Jurmo och åländska Brändömålet, se 4.4.1.

I Hitis skärgård samt i utskärsbyarna i Nagu och Korpo har observerats en betoning som är nära besläktad med den västnyländska (beskriven i 6.3.1). Den här slutledsbetoningen finns i ortnamn som *Helsing'holmen* och *Stor'backa* samt i ord som *höst'marknan* och *veda'huset*.

De flesta särutvecklingarna finns inom vokalismen, med egenheter som sänkning av *i* till *e* och *y* till *ö* samt diftongering av de långa vokalerna (exempel från Hitis Rosala ges i 5.4.1):

a) I gamla kortstaviga ord har *i* en tendens att sänkas till *e*, dels i enstaviga ord av typen *be:k* ’beck’ (fornsvenskt *bik*), dels i tvåstaviga av typen *fe:nå* ’fena’ (*finu*), *ste:ga* ’stege’ (*stighi*) och *be:ta*/*betta* ’fast bänk i båt’ (*biti*).

b) Vidare tenderar *y* att sänkas till *ö*, t.ex. *dröpja* ’dröppja, idissla’, *pöttsar* ’pytsar’ och *tö:kän* eller *tökkän* ’töcken’; Korpo Aspö *men då ve kå:m en bi:t så kåm ä* ***tö:knån*** *på:-ås* men då vi kom en bit så

kom det töcken på oss'. I södra Korpo och Nagu heter det även *löftå* 'lykta' och *öks* 'yxa'.

c) Ett viktigt kännetecken är de sekundära diftongerna. – Långt *å* blir *oå* eller *oå:*, t.ex. Korpo Aspö (båten) *såm-n had* ***soå:lt*** *nan gang åt nan Öyarbo:* 'båten som han hade sålt någon gång åt någon Öbo (dvs. Utöbo)'; Nagu Borstö *no va där pöttsar i* ***boå:tn*** *tå* 'nog var där pytsar i båten då'. – Långt *o* blir *åo* eller *åo:*, t.ex. Korpo Aspö *an fikk site* ***fåo:tspahrk*** 'man fick sitta och ta spjärn med fötterna'. – Långt *u* blir *yu:*, t.ex. Korpo Aspö *e va äin gang såm vi had* ***tyu:r*** 'det var en gång som vi hade tur'. – Långt *ö* blir *uö:*, t.ex. Korpo Jurmo *tå e va li:te* ***snuö:*** *på i:ssana* 'då det var lite snö på isarna', Korpo Aspö *så ha han* ***tjuö:ft****-n sa:n* 'så hade han köpt den sedan'. – Långt *e/ä* blir *ie:*, t.ex. Nagu Borstö *tå vi* ***stie:ga ivie:g nie:r*** 'då vi stegade i väg ner'.

Kännetecknande för utskärsmålen är att de tonande konsonanterna *l*, *m*, *n*, *ng*, *r* förlorar sin stämton före *k*, *p*, *t*. Tonlöshet anges med *h* och kan höras i ord som *bahlk* 'balk', *hahmpå* 'hampa' och *lährt* 'lärft'. Sådana ljud är belagda i hela Åboland, men "vanliga" kan de enligt Zilliacus sägas vara i Hitis och utskären i Korpo och Nagu, t.ex. Korpo Jurmo *tå dåm kåm i nä:ttä så börja dåm ligg å* ***spahrk*** 'då de (dvs. sälarna) kom i nätet, så började de ligga och sparka', Nagu Borstö *han rö: å han* ***svahrt*** 'den röda och den svarta (stenen)', Hitis Rosala *så va e riktit* ***stihlt*** 'så var det riktigt stilla (dvs. stiljte)'. Företeelsen finns också i Brändömålet, se 4.4.1.

En företeelse som Kurt Zilliacus på 1950-talet observerade på Sandholm och Lökholm i Nagu samt Vänö i Hitis är *preaspirationen*, ett litet *h*-ljud i övergången mellan vokal och långt *k, p, t* i ord som *bahkan* 'backen', *kahpan* 'kappen (måttet)', *påhtån* 'pottan'. Preaspirationen är en ovanlig företeelse i världens språk men ett karakteristiskt drag i isländskan och färöiskan. Till utskären i Åboland har den närmast vandrat in från Kökar, se 4.4.1, men den har funnits eller finns också i Härjedalen, Lappland och norra Uppland i Sverige. (Sundberg 1993 s. 159, 172; *Uppländska* s. 77; Bruce 2010 s. 168.)

5.6 Formlära

I ordböjningen skiljer sig de åboländska dialekterna inte så mycket från standardspråket, och inte från varandra heller. Böjningen be-

handlas därför gemensamt för hela Åboland. (Till Zilliacus 1992 s. 73–84 hänvisas generellt.)

5.6.1 Substantiv

För substantiven gäller att tregenussystemet är väl bevarat. *Hettan* är *han* och *majstången* är *hon*, *stenen* är *han* och *julgranen* är *hon*, *jullen* är *han* och *bron* är *hon*, *huset* är *det* osv. Hur ord av olika genus böjs framgår av följande översikt av böjningen i singularis, pluralis och bestämdhet (enligt Ahlbäck 1946 och Zilliacus 1992). De skiljelinjer som finns går i allmänhet mellan väståboländsk (Houtskär) och öståboländsk dialekt och anges med snedstreck (*bå:tin^{j}/bå:tn*). Exempelorden är *båt*, *dag*, *backe*, *hage*, *domare*, *bod*, *gran*, *balja*, *hus*, *bälte*:

MASK.	bå:t	bå:tin^{j}/bå:tn	bå:tar	bå:tan/bå:tana
	da:g	da:jin^{j}/da:jin/ da:gin	dagår/dagar	dagåna/dagana
	bakk/bakka	bakkan^{j}/bakkan	bakkar	bakkan/bakkana
	hagå/haga	hagån^{j}/hagan	hagår/hagar	hagåna/hagana
	do:mar/do:marä	do:marin^{j}/ do:marn	do:marär/ do:marän	do:marän/ do:maräna
FEM.	bo:d	bo:dän	bo:dår/bo:dar	bo:dåna/bo:dana
	grän	gränän	gränur/gränar	gränuna/gränana
	baljå	baljån	baljår	baljåna
NEUTR.	hu:s	hu:sä	hu:s/hu:sär	hu:sän/hu:säna
	bältä	bältä	bältän/bältär	bältän/bältäna

Vokalbalansen visar sig i Houtskär i motsättningar som *bå:tar–dagår*, *bakkar–hagår*, *bo:dår–gränur*, dvs. ändelsevokalerna är olika i långstaviga och kortstaviga ord. Grundformen av svaga maskuliner påverkas på så sätt att slutvokalen faller hos långstaviga ord men står kvar hos kortstaviga, *nakk* 'nacke' men *påså* 'påse'; *e va tongt tå* ***påsån^{j} bläi fol^{j}l^{j}där*** 'det var tungt då påsen blev full'. I östra Åboland visar sig vokalbalansen i motsättningen u/o : å, t.ex. *viku/viko* 'vecka' men *vaggå* 'vagga'.

I området Kimito–Finby har ord som i skrift slutar på *g*, *k* genomgående *i*-form i stället för *e*-form. *I*-formen är gemensam med dialekterna i Nyland, t.ex. *vi:tjin* 'viken', *bärji* 'berget' samt *di:ki* 'dike', *di:kina* 'dikena'.

Starka *maskuliner* som *båt*, *dag* och *holme* varierar i bestämd singularis. I Iniö och Houtskär slutar de alla på *-in*^{j}, *bå:tin*^{j}, *da:jin*^{j}, *hålmin*^{j}. Från Korpo och österut slutar *dag* och *holme* på *-in*, *da:gin* eller *da:jin*, *hålmin*, medan *båt* och andra ord på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* förlorar ändelsevokalen, dvs. den synkoperas. Exempel på variationen: Houtskär *in*^{j} *skå sjärå in*^{j} *ri:j åm* ***da:jin***^{j} 'man skulle skära en ria om dagen', Nagu ***grann*** *kö:ft han där* ***hålmin*** 'grannen köpte den där holmen', Pargas *vi laga äild i* ***u:nn*** *å börja laga* ***ma:tn*** *sänn* 'vi lagade eld i ugnen och började laga maten sedan'. Samma mönster gäller för typen *domare*, dvs. *do:marin*^{j} i Iniö och Houtskär mot *do:marn* i Åboland för övrigt.

Bestämd pluralis varierar i Iniö och Houtskär mellan *an-* och *ana*-former, dvs. mellan långstavigt *bå:tan* med bortfallet slut-*a* och kortstavigt *dagana*/*dagåna* med bevarat *-a*; Iniö *å nå va ä bra: åm* ***hö:stnan*** (med *n*-inskott som i Brändö) 'och nog var det bra om höstarna'. Öster om Houtskär är ändelsen genomgående *-ana*, *bå:tana*, *dagana*. De svaga maskulinerna, typen *backe* och *hage*, varierar på samma sätt mellan *bakkan*, *hagåna* i Iniö och Houtskär och *bakkana*, *hagana* för övrigt.

Speciellt intressant är pluralböjningen av typen *domare*. Från Iniö till Pargas är ändelsen i obestämd pluralis *-är*, *do:marär*. Iniö, Houtskär och södra Korpo har *do:marän* som bestämd form mot *do:maräna* i norra Korpo, Nagu, Pargas, t.ex. Houtskär *e fan*^{j}*n*^{j}*äs sje:lda* ***Rä:välsjepårär*** 'det fanns (är)skilda Revalskeppare' och Korpo Jurmo *tåm där* ***vi:kkarän*** 'de där vikarna (dvs. vikarsälarna)'. Kimitosocknarna samt Hitis och Finby har pluralböjningen *fleira do:marän*, *do:maräna*. (Zilliacus 1992 s. 74.)

Starka *femininer*, typen *bod* och *grän* 'gran', böjs i Iniö och Houtskär i pluralis *bo:dår*, *bo:dåna* och *gränur*, *gränuna* (jämför Brändö, 4.4.2), således med *-år* efter lång och *-ur* efter kort stavelse. I området Korpo–Finby böjs de *bo:dar*, *bo:dana* och *gränar*, *gränana*. Svaga femininer av typen *balja* har i hela Åboland pluralformerna *baljår*, *baljåna*. Hos typen *vecka* varierar ändelsevokalen, så att den i Iniö, Houtskär, Korpo och Nagu är *vikur*, *vikuna* men i området Pargas–Finby *vikor*, *vikona*. Exempel: Houtskär *äin natt så va ja me: å fekk tjygufy:ra* ***ton***^{j}***n***^{j}***år*** 'en natt så var jag med och fick tjugofyra tunnor (strömming)', *å senn skå in*^{j} *site å yks dåm,* ***kve:lssitur*** *å* ***måränsitur*** 'och sedan skulle man sitta och yxa dem (dvs. kimmarna), kvällssetor och morgonsetor (dvs. inomhussysslor kvällar och morgnar)'.

I Iniö böjs typen *bro*, *ko* i pluralis på samma sätt som i Brändö (4.4.2), *bro:r*, *bronnar* och *ko:r*, *konnar*, medan Houtskär har *browwår*, *browwåna* etc.; Iniö ***konnar*** *jil^{j}l^{j}da inga an^{j}a såm assklö:v tåm* 'korna gillade ingenting annat som asklöv, de'.

Enstaviga *neutrer* av typen *hus* saknar i största delen av Åboland ändelse i obestämd pluralis, *hu:s*. Korpo, Nagu och Pargas avviker genom att ta *-är* som ändelse i pluralis, t.ex. Korpo Aspö *men på Nöute förr, te:r så jo:rd dåm e no:, tåkå te:r* ***göutstrettjär*** 'men på Nötö förr, där så gjorde de det nog, sådana där pojkstreck'. Bestämd pluralis varierar mellan *hu:sän* i Iniö, Houtskär, Korpo, Nagu, Finby och *hu:säna* i området Korpo–Finby, t.ex. Korpo Aspö *e vanka inga ma:t åm kvelden åm int en had* ***varvena*** *bunde* 'det vankade inte mat om kvällen om inte man hade varven (på nätet) bundna'.

I Iniö böjs typen *blad*, *bröd*, *träd* i pluralis *blann*, *blannän* och *tränn*, *trännän*, i Houtskär *brö:n*, *brö:nän* t.ex. Iniö *va e no hö:g* ***tränn*** 'var det nu höga träd', ***lö:vblannän*** *bläi mäir u:tåt skatan* 'lövbladen blev mera utåt skaten (dvs. växte utåt änden av kvistarna)' och Houtskär *å så läggär in^{j} ä e* ***kle:n*** *senn, å riktit sväipär in^{j}n^{j} ä,* ***brö:nän*** 'och så lägger man det (nygräddade brödet) i kläder (dvs. tyg) sedan, och riktigt sveper in det, bröden'.

Den tvåstaviga typen *bälte* slutar i obestämd pluralis på *-än*, *fleir bältän*, utom i Korpo, Nagu, Pargas och Finby där den slutar på *-är*, *bältär*. Bestämd pluralis är i Iniö och Houtskär *bältän*, för övrigt *bältena*, t.ex. Houtskär *dåm bru:ka ha* ***se:tän*** *förr, å på tåmm* ***se:tän*** *ka:vlast* ***kle:nän*** 'de brukade ha säten förr, och på de sätena kavlades kläderna (vid tvätt)'.

S-genitiv förekommer främst i stående uttryck med *till*, som i fornsvenskan styrde genitiv. Det kan illustreras med språkprov från Houtskär: *dåm ha:d två: nö:tär te* ***man^{j}n^{j}s*** 'de hade två notar till mans', *tå dåm kå:m te* ***sjöss*** 'då de kom till sjöss', *an^{j} kan^{j}n^{j} lägg sjö:tan presi:s te* ***båtäns*** 'man kan lägga skötarna precis till bottens'. S.k. inre böjning, med *s*-genitiv både inne i och i slutet av ord, tar *by* i frasen *ve ha:d* ***byssin^{j}s*** *karar å ta fast* 'vi hade byns karlar att ta fast (förrymd tjur)'.

5.6.2 Adjektiv

Adjektiven är bildade på olika sätt. Sådana som i skrift slutar på *-ig* motsvaras vanligen av former på *-ågär*. I Pargas och på Kimitoön förekommer *-åtär*, t.ex. *kråkåtär* 'krokig'. I Åboland kongruerar *att-*

ributiva adjektiv traditionellt i genus, numerus och bestämdhet med det substantiv som de bildar en fras med, och *predikativa* adjektiv kongruerar i genus och delvis i numerus med det substantiv de säger något om. Jämför *Nominalfraser* under 5.8.1.

I obestämda fraser kongruerar adjektiv av olika slag enligt mönstret

storer karl, stor kvinna, stort barn, stor (Iniö)/stora händer

stormor/stormoger höst, stormo resa, stormot år, stormo/stormoga tider

mulin dag, mulen natt, mulet väder, mulen/mulna morgnar.

Adjektiven på *-og* har i Iniö och Houtskär utvecklat kortformen *-år* i maskulinum, t.ex. ***stårmår*** *hö:st*, och de saknar ändelse i pluralis, ***stårmå*** *ti:där*. Korpo, Nagu, Pargas och Kimitosocknarna har formerna *stårmågär–stårmåga*, men i södra och östra Åboland förekommer ställvis kortformen *stårmå*, ***stårmå*** *höst* och ***stårmå*** *höstar*. *En*-adjektiven böjs i Iniö och Houtskär ***mulin***^{j} *da:g*, ***mulän*** *natt*, ***mulän*** *dagar*. På andra håll är genusskillnaden inte lika klar.

Exempel, singularis: Houtskär *in*^{j} ***la:nggär*** *e:n*^{j} 'en lång en (dvs. bandkniv)', *ve ha:d än* ***sje:ld*** *lädu såm ve ha:d he tänn ko:kråssjä i:* 'vi hade en skild lada som vi hade det där kokrosket (dvs. småhalm för korna) i', *e je än* ***dyktän*** *smörko:* 'det är en duktig smörko'; Korpo *å först va där* ***hätt*** *vatn* 'och först var där hett vatten'; pluralis: Iniö *va e no* ***hö:g*** *tränn så måtta in*^{j} *ha stega* 'var det nu höga träd så måste man ha stege (vid lövtäkt)'; Houtskär *e fan*^{j}*n*^{j}*es* ***sje:lda*** *Rä:väl****s****jepårär* 'det fanns skilda Revalskeppare', *nå skrapå in*^{j} *dåm me* ***ga:mbäl*** *kå:rdar* 'nog skrapade man dem (dvs. korna) med gamla kardor'; Korpo Jurmo *åm-n ha:d* ***stahrka*** *nä:ttär* 'om man hade starka nät'; Pargas (julbocken hade) ***rö:da*** *kindbäin,* ***langa*** *blå:nar ti skägg* 'röda kindben, långa blånor till skägg'.

Bestämda fraser med adjektivattribut finns det inte så många belägg på i dialekttexterna, så böjningen är inte dess närmare klarlagd. Många sådana fraser har som attribut *första*, *bästa*, *hela* som alltid har *a*-form. Fördelningen verkar vara den att Houtskär och de sydåboländska målen vid adjektiv av annat slag har oböjda (apokoperade) former, medan de öståboländska har böjda former av adjektiv i bestämda nominalfraser.

Exempel: Houtskär *he där* ***ka:ld*** *vattnä* 'det där kalla vattnet', ***första*** *vin*^{j}*trin*^{j} 'första vintern', *han*^{j} *måtta öys u:r dåm där* ***sto:r*** *ton*^{j}*n*^{j}*åna*

’man måste ösa ur de där stora tunnorna’, *tåm* ***ga:mbäl*** ’de gamla’; Korpo *opp i han där* ***ry:sliga*** *hetan opp på lavan* ’uppe i den där rysliga hettan uppe på (bastu)laven’; Nagu *tå ja-ssku ga:* ***hela*** *nattän å bära dåm där* ***tung*** *brikkåna* ’då jag skulle gå hela natten och bära de där tunga brickorna (på bröllop)’; Nagu Borstö *han* ***rö:*** *å han* ***svahrt*** ’den röda och den svarta (stenen)’.

Fraserna ***blahnka*** *stihltn* ’blanka stiltjen’ och ***kå:lsvahrta*** *tö:knån* ’kolsvarta töcknet’ kommer från Korpo Aspö och representerar en särskild typ, en typ där adjektivet uttrycker en naturlig egenskap hos substantivet och alltid har *a*-form, i både dialekt och standardspråk.

Genusskillnaden hos predikativa adjektiv som beskriver subjektet eller objektet i satsen upprätthålls i allmänhet i singularis. I pluralis förekommer regional variation mellan oböjda och böjda former.

Exempel, maskulinum: Houtskär *an*^{j} *måsta va så:* ***försiktår*** ’man måste vara så försiktig’, *ja minns in*^{j} *dåm ha:d bå:tin*^{j} ***lastar*** ’jag minns att de hade båten lastad’, *tå ve ha:d rijjan*^{j} ***to:mbär*** ’då vi hade rian tom’; femininum: Houtskär *å hån skå va* ***stark*** *å* ***groww*** *hå:n* ’och den (dvs. skolvnoten) skulle vara stark och grov, den’; Nagu *no-sska ja presi:s kast mä* ***ra:klang*** ’nu ska jag precis kasta mig raklång’; neutrum: Houtskär *å* ***re:tklyvöt*** *me: skå e va:* ’och rätkluvet med skulle det (dvs. kimvirket) vara’; Kimito *no va li:nä li:te* ***tjinkåt*** ’nog var linet lite kinkigt’; pluralis: Iniö *fingrän vela bli: så* ***kå:då*** ’fingrarna ville bli så kådiga’; Houtskär *tå dåm va* ***fä:rdän*** ’då de var färdiga’; Korpo Jurmo *åm dåm sa:t* ***fastfrössna*** ’om de satt fastfrusna’; Nagu Borstö *å tär va tvoå: stäinar såm va* ***fa:rliga*** ’och där var två stenar som var farliga’.

Adjektiv av typen *mulen* böjer man i Houtskär som synes i pluralis, t.ex. *fä:rdän* ’färdiga’ (och inte *fä:rdin*^{j}), men för övrigt ska plurala predikativa adjektiv vara oböjda i Iniö och Houtskär. Släktskap med nordsvenska och österbottniska dialekter är det fråga om när man i Iniö säger *tåm tänn gränba:ndän va så* ***snahrp*** ’de där granbanden var så snarpa (dvs. sträva)’ och i Houtskär *dåm så:g någålon*^{j}*d*^{j}*a* ***snygg*** *u:t, fjä****l****ngan, då dåm va* ***ny:*** ’de såg någorlunda snygga ut, fjärdingarna, då de var nya’ och *hån ha:d byt*^{j}*t*^{j}*åna* ***sparå*** ’hon hade byttorna sparade’. Öster om Houtskär böjs predikativa adjektiv i pluralis, t.ex. Nagu *dåm va* ***gla:da*** *tåm tänn såm ja kå:m till* ’de var glada, de där som jag kom till’.

Också gradböjningen varierar. Typiskt för Iniö och Houtskär är böjning med *an*-suffix i komparativ, ett suffix som förekommer också

i mellan- och sydösterbottnisk dialekt. Exempel från Houtskär: *e bl**ä**i så mytjö **brå:dan** barå on^{j}d^{j}an för on^{j}d^{j}an* 'det blev så mycket brådare bara undan för undan' och – med dubbel komparering – *tåm såm va **sämran** så måtta ga bakett* 'de som var sämre (att slå hö) så måste gå efter (dem som var bättre)'.

5.6.3 Pronomen

Formrikedomen är så stor att det här inte går att redogöra för alla de tänkbara varianter av pronomen som är i bruk i dialekterna i Åboland. De personliga pronomenen representeras här av Houtskär:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, tu/du, han^{j}n^{j}/(h)an^{j}, in^{j}, hå:n/on, he:d, hä/ä, ve/ve, ni:/ne, tåmm, tåm/dåm
OBJEKTSFORM	mä:g/mä, te:g, te/de, han^{j}n^{j}/(h)an^{j}, in^{j}, hå:n/hån, he:d/hä. å:s/ås, idär/är, tåm/dåm

Exempel på pronomenbruket i Houtskär: ***e** he:nd sä ma:ng ga:ngår **he:d** å* 'det hände sig många gånger, det också', ***an**^{j} få:r lägg sjö:tan kvann **in**^{j} vil^{j}l^{j} så få:r **in**^{j} strömg* 'man får lägga skötarna var man vill, så får man strömming (i helgonmässnedanet)', *då bl**ä**i e för **mä:g** tå te tvett sepera:tårin^{j}* 'då blev det för mig då att tvätta separatorn', *å så ha:d ve frå:n **ås** tå, måränstil^{j}l^{j}ån* 'och så hade vi från oss då, morgonstillan', *e va åt **hå:n** såm ve span^{j}n^{j}* 'det var åt henne som vi spann', *å tå in^{j} fekk mjö**l**ka så fekk in^{j} je **dåm** ma:t å vatän* 'och då man fick mjölkat så fick man ge dem (dvs. korna) mat och vatten'.

Belagda i Iniö är *g*-former av *he* i obetonad ställning, t.ex. *dåm kal^{j}l^{j}a **gä** te vallbårmäskro:tjin^{j}* 'de kallade det till valborgsmässkroken (när maten tog slut om våren)'.

Öster om Houtskär förekommer enklitiska former av *han*, *hon*, dvs. de hängs på ett föregående verb, en preposition eller ett adverb och förkortas samtidigt till *n*, *nn*. Exempel: Korpo *ja si:r-**n** änn, vann-**n** liggär på kne: på gålvä* 'jag ser honom än, var han ligger på knä på golvet', Pargas *å så börja-**n** bli bydy på dansäna* 'och så började man bli bjuden på danserna', Hitis Rosala *tå vi kåm halvve:gs så kåmm-**n*** 'då vi kom halvvägs så kom han' och *int förståo:g vi ås poå:-**nn** alls int* 'inte förstod vi oss på den (dvs. motorn) alls, inte'.

I hela Åboland – liksom på Åland – dubbleras konsonanten hos pronomen som står efter en preposition och har objektsform, t.ex.

Houtskär *å tåmm ha:d mjö:**l** häim **me-ssä*** 'och de hade mjöl hem med sig (från Reval)', Korpo Aspö *så börja ve pra:t **me-ddåm*** 'så började vi prata med dem'.

5.6.4 Verb

Verbböjningen uppvisar en mängd små avvikelser från standardspråket, men rätt få gränsbildande särdrag. De svaga verben illustreras (enligt Zilliacus 1992) med *baka*, *fälla*, *ro*, de starka med *läsa*. Lokala varianter från väster till öster skiljs åt från varandra med snedstreck:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
ba:k/bak(å)/bak(a)	bakar/ bakår/bakar	baka/bakå/ baka	baka/bakå/ baka
kast/kast(a)	kastar	kasta	kasta
fäl^{lj}l^{j} (Iniö, Houtskär)/ fäll (Korpo, Nagu)/ fäll(a) (Pargas–Finby)	fälldär	fälld	fällt
ro:	ro:r	rodd/ro:dd	rott/ro:tt
lä:s/leså/les(a)/lä:s(a)	le:s (Houtskär)	la:s/las	lise/läse/ lä:se/lä:si/ läsi

Ett särdrag för Houtskär är vokalbalansregeln som bl.a. får till stånd att ändelsevokalen i böjda former "klyvs" i *a* i långstaviga verb och *å* i kortstaviga. Exempel på växlingen a : å är *så **bakår** in^{j} ä såm va:nlet å så **gräddar** in^{j}* 'så bakar man det som vanligt, och så gräddar man'. Infinitiven är för övrigt den form som väcker mest intresse.

I de västliga målen i Houtskär, Korpo och Nagu har långstaviga verb alltid kortform i infinitiv, t.ex. *bry:t* 'bryta', *hogg* 'hugga', *ligg* 'ligg', *spark* 'sparka' etc.; Korpo *å så va e visst hur mytjy såm-n sko **e:ld*** 'och så var det visst hur mycket som man skulle elda'. De kortstaviga infinitiverna har villkorligt bortfall: fullform *fara* i betonad ställning men kortform ***far** heim* 'fara hem' i obetonad ställning. Växlingen hos kortstaviga verb illustreras med exempel från Houtskär: *ter va mytjö te **järå*** 'där var mycket att göra' och *nå röy bru:ka dåm **sjärå*** 'nå, rö brukade de skära' men *an måtta akt sä för te **sjär** å:v aksä* 'man måste akta sig för att skära av axet' och *så va ä lagum te **lät** dåm si:n* 'så var det lagom att låta dem (dvs. korna) sina'.

I Iniömålet har alla infinitiver alltid kortform, oberoende av stavelselängd och tryckstyrka, precis som i mellan- och sydösterbott-

nisk dialekt, t.ex. (om inte lövet är bra bärgat) *så kan^{j}n^{j} dåm nog* ***lät*** *a* ***va:*** 'så kan de (dvs. fåren) nog låta det vara' och *a:llö:vä jekk bra: te* ***hogg*** *he* 'allövet gick bra att hugga, det'. (Ahlbäck 1945 s. 30.)

I det östliga området Pargas–Finby är vokalbortfallet alltid villkorligt. Där är infinitiven således beroende av satsrytmen, så att obetonade infinitiver förlorar och betonade infinitiver bevarar slutvokalen. Växlingen illustreras med exempel på obetonade kortformer från Pargas: *dränggana börja* ***kö:r*** *höy å halm* 'drängarna började köra hö och halm' och *alla ha:d så: brå:tt ti* ***hinn*** *heim från körkan* 'alla hade så brått att hinna hem från (jul)kyrkan'. Och med betonade fullformer från Kimito: *å sän satt-n ä ti* ***hängga****, än ä sko* ***tårka*** 'och sedan satte man det att hänga, (så) att det (dvs. linet) skulle torka'.

Västra Åboland till och med Pargas i öster har kortform i presens av vissa verb, typen *sä:l* 'säljer', *smö:r* 'smörjer', *vä:n* 'vänjer'. Houtskär har dessutom *fry:s* 'fryser', *ly:s* 'lyser', *räis* 'reser' och *sji:n* 'skiner'. Formerna har uppkommit genom att presens-*r* har smält samman med ett föregående *l*, *r*, *s* och *n*, så att ett äldre *fry:sr* har blivit *fry:s*. Jämför 3.5.2.

Preteritum har i allmänhet samma form i hela Åboland. Kortform är genomgående hos verb av typen *fälla* och *tänka*, t.ex. Iniö *ve va hänn på Linde ve å* ***hoggd*** 'vi var här på Lindö, vi, och högg (löv)', Pargas *inga* ***känd*** *man fast man presi:s* ***visst*** *väim ä va:* 'inte kände man (julbocken) fast man precis visste vem det var', Kimito *han* ***bräidd*** *ä riktit tont på täigana* 'man bredde det (dvs. linet) riktigt tunt på tegarna'.

Typerna fälla, *glömma*, *ro* osv. bildar supinum på -*t*, t.ex. Houtskär *e-e så langgå senn in^{j} va onggär så in^{j} ha* ***glö:mt*** *bårt ä* 'det är så länge sedan man var ung, så man har glömt bort det'.

Gammal stark verbböjning är i Åboland bättre bevarad än på annat håll i Finland. Starka former som lever kvar är t.ex. *las*/*la:s* 'läste', *la:k* 'läckte', *mo:l* 'malde', *rö:m* 'rymde', *trask* 'tröskade', *sa:m* 'simmade', *slapp* 'släppte', *vo:d* 'vadade', *vov* 'vävde. I Houtskär kan det således heta *ja* ***sa:m*** *e vassan bakett dåm* 'jag simmade i vassen efter dem (dvs. korna)', *så jekk ve å* ***vo:d*** *jämt å midjån ahllte, e vattnä* 'så gick vi och vadade jäms med midjan alltid, i vattnet', *ve k****l****avå in^{j}n^{j} dåm te ne:trän å* ***shlapp*** *u:t dåm på må:rnan* 'vi klavade in dem (dvs. korna) till nätterna och släppte ut dem på morgnarna', (om kärlen) ***la:k****, så fekk in^{j} ra:kt ingguntingg för strömjin^{j} in^{j}t* 'läckte, så fick man

rakt ingenting för strömmingen, inte'. Tendensen att gå över till svag böjning har varit tydligast i öster, i Kimitotrakten.

Vanliga i dialekttexter från Houtskär är preteritum *le:d* och *se:d* till *lägga* och *säga*, t.ex. *ve* ***le:d*** *vatän på angnår å* ***le:d*** *ått dåm e in*^{j} *howw* 'vi lade vatten på agnar och lade åt dem (dvs. korna) i en ho' och *kal**v**kowwän* ***se:d*** *dåm barå* 'kalvkon sade de bara'.

De starka verben har i vissa fall utvecklat speciella supinumformer. Det gäller särskilt Houtskär, där *ljugit* har blivit *lyjö*, *burit* har blivit *börö*, *brutit* har blivit *brytö* 'brutit' och *frusit* har blivit *frysö* 'frusit'. Formerna *lise*, *brytö* etc. har uppkommit genom en tilljämning som innebär att kort *ä* har gått över till *i* och kort *u* till *y* eller *ö* framför (tidigare) *-i* i ändelsen. Stamvokalen har således närmat sig ändelsevokalen i uttal, se 5.3.1.

Supinum av *hava* är *havå* eller *havi* 'haft'; Houtskär *ingga ha:d pappa* ***havå*** *naän no:t han*^{j} 'inte hade pappa haft någon not, han', Nagu *no kann nann ha* ***havi*** *namm på-ddåm men int ha vi* ***havi*** *hi:då:t* 'nog kan någon ha haft namn på dem (dvs. notstyckena), men inte har vi haft (sådana) hitåt'.

Verben *dra*, *slå*, *stå*, *ta* heter i supinum *draje*/*draji*, *slaje*/*slaji* och *staje*/*staji*, *taje*/*taji*, t.ex. Houtskär *ve ha:d* ***draje*** *andra varpä ve* 'vi hade dragit andra varpet, vi' och *då dåm ha* ***staje*** *in*^{j}*n*^{j} *tå så va dåm y:sk tå dåm kå:m u:t* 'då de (dvs. korna) hade stått inne då, så var de yra då de kom ut'. Liknande supinumformer finns i uppländska dialekter. (*Uppländska* s. 76.)

Åboländskan har ofta *s*-verb i stället för reflexiva verb, såsom *gömmas* 'gömma sig', *läggas* 'lägga sig', *sättas* 'sätta sig'. Exempel från Houtskär om kor som skulle kalva: *tåm* ***läggdes*** *ingga häl*^{j}*d*^{j}*är tå in*^{j} *va te:r* 'de lade sig inte heller då man var där' och *shlapp dåm bårt så* ***jö:mdest*** *dåm* 'slapp de bort så gömde de sig'.

Passiv bildas med ändelsen *-s* i infinitiv och presens, med *-s(t)* i preteritum. I berättelser om livet förr i tiden används passiv ofta för att beskriva olika arbeten och arbetsmoment, t.ex. Houtskär *så* ***ko:kast*** *e asklu:t* 'så kokades det asklut', *inga* ***bandes*** *ä så sto:ra bon*^{j}*d*^{j}*ånän intå: in*^{j}*t* 'inte bands det så stora (sädes)band ändå, inte', *å så* ***ga:ves*** *e sörpå tå å* ***mjölkast*** 'och så gavs det sörpa då och mjölkades'.

Passiv bildas också genom omskrivning med *bli* och *vara*, t.ex. Houtskär *ja* ***bläi*** *nu äin ga:ngg* ***knykktär*** *u:r shledån ja* 'jag blev nu en gång knyckt ur släden, jag', *e* ***va bårå*** *bäin e ste:ngrän* 'det var borrat ben i stängerna (som man torkade skötar på)', *å fissjin tå in*^{j} ***va jäilar***

så skå:ldes in^{j} åpp å sahltas 'och fisken, då den var gälad så sköljdes den upp och saltades', *å så **va** e:njän **slajän*** 'och så var ängarna slagna'.

En gammal plural *er*-imperativ är belagd i Iniö, t.ex. ***Kåmber** me: nu!* och ***Säter** neder bara!* Jämför Houtskär ***Vaen** tyst nu, e kåmbär på **plå**:tin^{j} al^{j}l^{j}t va ne jårrar!* Var tysta nu, det kommer på plåten allt vad ni jorrar (dvs. på band allt vad ni pratar)!' – *Kåmbär!* är en 1400-talsform som var vanlig också i 1500-talets bibelspråk. (Wessén I s. 133.)

5.7 Ord och ordbildning

Kurt Zilliacus behandlar i *Åboländska* ordförrådet ur ett dialektgeografiskt perspektiv, hur Åboland förhåller sig till de tre andra landskapen i fråga om arkaismer och novationer. En allmän slutsats är att de äldsta benämningarna finns i Österbotten, Åbolands skärgård och östra Nyland, medan ord av en nyare typ finns på Åland och i västra Nyland. Det är begrepp med anknytning till den folkliga kulturen som står i fokus. Bland dem är *brödten* 'torkstång för bröd', *band* 'sädeskärve' (Iniö) och *rot* 'underlag i nävertak' exempel på ord som förenar västra Åboland med Åland och Österbotten, medan *vanna* 'redskap att rensa säd med' är en novation som förenar Kimitotrakten med Åland och Nyland. Två ord för 'dra not i land' möts vid gränsen mellan Pargas och Kimito: *luka* är det åländska och väståboländska ordet och *nöta* det öståboländska. (Zilliacus 1984 s. 144 f., 1992 s. 87–101.)

5.7.1 Ord

Inflytandet från finskan har varit betydande, men i dialektinspelningarna duggar de finska orden inte tätt. De som förekommer är sådana som hörde till folklivet i äldre tid. Då kunde man i Houtskär laga *höwtrö:tär* 'kokta (hötade) kålrötter' och äta ***o:nspalva** få:rtjö:t* 'ugnsstekt (palvat) fårkött'. Man höll också arbetskalas, där man utförde arbeten av olika slag. Det berättas om *sjärårda**l**kå* 'skördetalko', *päronda**l**kå* 'potatisupptagningstalko' och *spin^{j}n^{j}arda**l**kå* 'spinnartalko' (till fi. *talkoot*). Potatisstjälk torkade man till kreatursfoder på *pa:såna* i rian (fi. *parsa* 'stång'). Vissa finska ord är förknippade med fiske. Bakersta delen av vinternoten där fisken samlades kallades *pärå* eller *pära*, som kommer av finskans *perä* 'ände', t.ex. *al^{j}l^{j} sist så **jämå** dåm **pärån*** 'allra sist så jämmade de pären', där *jämma* 'sätta

samman' går tillbaka på finskans *jamata*. (FO III *höt-rot* bildat till *höta* bl.a. 'kålrot som stekts i grop i marken' av fi. *hauta* 'grop' s. 102, *jämma* v. 2 s. 198 f., IV *not-päre* s' 560.)

Utpräglade dialektord som är kända från annat håll finns naturligtvis också i Åboland. Ett sådant är verbet *rita* 'resa upp', t.ex. Houtskär *ja ha sit*^{j}*t*^{j} *å in*^{j} *dåm ha havå* ***rit***^{j}***t***^{j} *åpp på na vi:s å* 'jag har sett också att de har haft ritit upp på något vis' (med dubbelsupinum *haft ritit*). Andra sådana är *tackla* 'klättra' och *plumpa* 'falla', t.ex. Houtskär *Vil*^{j}*l*^{j}*ä va me: tå än*^{j}*n*^{j} *å* ***takla*** *åppåt läduta:tjä* 'Ville var med då än och klättrade uppåt ladutaket' och så ***plåmpa*** *in*^{j} *nedär jynum ta:tjä* 'föll han ner genom taket'. *Ränna* är Houtskärsordet för 'springa', t.ex. *ä ha ja ingga vare me: åmm, hä, te* ***rän***^{j}***n***^{j} *fast na vi:dan* 'det har jag inte varit med om, det, att ränna fast (korna) något vidare'.

Ett adjektiv som är känt också från Österbotten och Åland och som finns bara i komparativ och superlativ är *vä**l**kan* 'bättre' och *vä**l**kast* 'bäst'. I Houtskär kunde man till exempel tävla om *väim såm va* ***välkast*** 'vem som var bäst (att spinna ull till garn)', och man ansåg där att *hö:stka**l**van ahlte va* ***välkan*** 'höstkalvarna alltid var bättre (än vårkalvarna)'. Gemensamt för åländskan och åboländskan är adjektivet *villen* 'riktig, ordentlig', t.ex. Iniö *va e* ***vil***^{j}***l***^{j}***in*** *sko:g så …* 'var det ordentlig skog, så …' och *åm in*^{j}*t in*^{j} *ha:r ä* ***vil***^{j}***l***^{j}***i*** *bärga så kan*^{j}*n*^{j} *dåm no:g lät a va:* 'om inte man har det ordentligt bärgat, så kan de nog låta det vara (dvs. fåren äter inte lövet)', Houtskär *han*^{j} *seddes nedär* ***vile*** *han*^{j} 'han satte sig ner ordentligt, han (dvs. mjölkade ko sittande på marken)'.

Småorden – i form av pronomen, hjälpverb och konjunktioner som inte har så stor egen betydelse – har också sina särdrag i åboländskan.

Standardspråkets *sådan* motsvaras av två pronomen som båda är utvecklade ur fornsvenskans *tholikin*. *Tå**l**in* (Houtskär, Pargas) kongruerar med huvudordet i genus och numerus: Houtskär *på* ***tålin***^{j} *ti:d* 'på sådan tid', *å så börja e snö: så ry:shlet å bläi e* ***tålä*** *vädär* 'och så började det snöa så rysligt och blev ett sådant väder', *e fin*^{j}*n*^{j}*s* ***tålä*** *kowwår å såm mjö**l**kar mjö**l**k e mjö**l**k* 'det finns sådana kor också, som mjölkar mjölk i mjölk (och inte går i sin)'; Pargas ***tålä*** *tän vi:tt papär* 'sådant där vitt papper'. Kongruerar gör också *tåkån*, t.ex. Nagu *Få:r int e va ein* ***tåkån*** *tenn millan å?* 'Får inte det vara en sådan där (cigarett) emellan också?' och Kimito *han va bossi me* ***tåkå*** *denn* 'han var bussig med sådant där (träarbete)'.

Ur fornsvenskans *hvilikin* 'vem, vilken' har återigen *hål**l**in*^{j} och *håkån* utvecklats. *Hål**l**in*^{j} förenar Houtskär med södra Österbotten och östra Åland (Kökar), och *håkån* förenar Korpo–Finby med Nyland. Exempel: Houtskär ***Hålä*** *skowwar toww in*^{j}*?* 'Vilka skor tog han?' och Hitis ***Håkkån*** *e tyu:?* 'Vem är du?' (FO II *hocken* s. 578, *holgen* s. 580.)

Hela Åboland använder *bliva* där Österbotten har *varda*. *Bliva* är därmed en av flera företeelser som förenar Åboland med Åland i väster och Nyland i öster, t.ex. Iniö *fingrän vela* ***bli****: så kå:då* 'fingrarna ville bli så kådiga (vid lövtäkt)', Houtskär *å då* ***bläi*** *höpösan på li:te då:let humö:r dåmm* 'och då blev Hyppeisarna på lite dåligt humör, de'. Ett annat ord med sydlig utbredning är negationen *inga*, t.ex. Houtskär ***ingga*** *va: e så ma:ngg ska du tro:* 'inte var det så många, ska du tro'.

Måtta är det väst- och *måsta* det öståboländska ordet för 'måste', t.ex. Iniö *min*^{j} *han*^{j} ***måtta*** *in*^{j}*tå* 'men man måste ändå', Houtskär *ja ha så li:te bakå ja, ja* ***mått*** *nå säi he:d* 'jag har så lite bakat jag, jag måste nu säga det', Kimito *hä* ***måsta*** *va varmt åkkså tå-n bråta* 'det måste vara varmt också, då man bråkade (lin)'. (FO IV *måsta* s. 476 f., *måtta* s. 478.)

Ett rent dialektalt satsadverb är *full* med uttalsvarianterna *fil*, *ful*, t.ex. Houtskär *å senn så va e nå* ***fil*** *li:te skva:ldär eb**l**a:nd* 'och sedan så var det nu väl lite skvaller ibland' och Korpo *så ha e* ***ful*** *vari förr å he:d e: e* ***ful*** *enn tro:r ja* 'så har det väl varit förr, och det är det väl än, tror jag'. (FO II *full*, *-an* s. 184.)

Adverbet *här* uppträder i en mångfald varianter. Iniö har *hänn* och *hännan* liksom åländskan och uppländskan, t.ex. ***hännan*** *på Hindärs Linde* 'här på Hinders Lindö (högg vi löv)'. De övriga har *je:r*/*jä:r*/*järr*, *jänn*, *jännan*, t.ex. Houtskär *eb**l**a:nd va e te:r å eb**l**a:nd va e* ***je:r*** 'ibland var det där och ibland var det här (dvs. spinnartalkot)' och (första tröskverken) *såm ve ha:d* ***jännan***, *tå ja kå:m hi:d* 'som vi hade här, då jag kom hit' samt Hitis *han va einda* ***järr*** *på traktän* 'han var (den) enda här på trakten'. I Korpo och Pargas används också *he:r*, t.ex. ***he:r*** *på tesn traktn* 'här på den här trakten'. (*Uppländska* s. 114.)

Med kortformen *tä:n* av *dädan* uttrycker man i Iniö och Houtskär (liksom i öståländskan) betydelsen 'därifrån', t.ex. Houtskär *så måtta dåm tjö:r* ***tä:n*** *höijä u:r bå:tin*^{j}*, å bräid u:t ä* 'så måste de köra därifrån höet ur båten, och breda ut det'.

Bland konjunktionerna märks framför allt *än*, som används som bisatsinledare där skriftspråket har *att*, *för att* och *så att*. I Houtskär

är uttalet *in^{j}*, längre österut *en* eller *än*. Exempel: Houtskär *tåm ta**lå** åmm **in^{j}** in^{j} skå sjärå in^{j} rijj åm da:jin^{j}* 'de talade om att man skulle skära en ria om dagen', *e skå måtåt va lagum stark lu:t **in^{j}** e skå b**li:** bra:* 'det skulle måsta vara lagom stark lut för att det skulle bli bra', *in^{j} måsta va så: försiktår **in^{j}** in^{j} ingga trampa son^{j}d^{j}är no:tän* 'man måste vara så försiktig att man inte trampade sönder noten'; Nagu *å vi särve:ra så langt **än** vi fikk allt slu:t* 'och vi serverade så långt att vi fick allt slut'; Kimito *å sän kliftas ä bakettä, **än** sjävana sko kåm bårt* 'och sedan kliftades det (dvs. linet) bakefter, så att skävarna skulle komma bort'. – *Än* är ett ord på retur redan i 1950-talsinspelningarna där det växlar med *att*, t.ex. Iniö *tåm sägär **at** dåm jä:r lö:v i Ho:tsjär* 'de säger att de gör löv i Houtskär', Hitis *å gåbbn sa: ått-n **at** no tykkär ja **at** do-ssko kon tjö:p än masji:n åt påjkana di:na* 'och gubben sa åt honom att nog tycker jag att du skulle kunna köpa en maskin (dvs. båtmotor) åt pojkarna dina'.

För det jämförande *än* används *som*, t.ex. Iniö *min^{j} konnar jil^{j}l^{j}dar inga an^{j}a **såm** asklö:v tåm* 'men korna gillar ingenting annat än asklöv, de', Houtskär *hån äina kowwän kon^{j}d^{j} ha nyttåtan mjö**l**k **såm** hån an^{j}d^{j}ra* 'den ena kon kunde ha nyttigare mjölk än den andra', Nagu Borstö *he va no:g lite svå:rare he **såm** allt anna* 'det var nog lite svårare, det, än allt annat'.

5.7.2 Ordbildning

Ett tvåstavigt kortstavigt substantiv som ingår som första led i ett sammansatt ord bevarar vokalen i sammansättningsfogen, t.ex. *näsuburu* 'näsborre', *kydubro:* 'brygga där kor togs i land från båt'; Houtskär *han^{j} va barå li:kåm **näsubrän^{j}där** han^{j}* 'han var bara liksom näsbränd, han (dvs. hade fått sig en näsbränna)'. Det är en skillnad mot Sydösterbotten, där vokalen apokoperas i *nesburår* etc. (FO IV *näs-* s. 598, *näsu-* s. 600.)

Sammansättningar med kortstaviga verb som förled representeras av ord som *bakudag* 'bakdag' i Iniö, *badubunke* 'badbunke' i Pargas och *badukvast* 'badkvast' i Iniö, Nagu, Pargas, Kimito. Sådana sammansättningar förekommer dessutom i Nyland. (Zilliacus 1992 s. 85 f.)

Sammansättningar med ett verb som första led finns det för övrigt två slag av, dels sådana som har *-an*, dels sådana som har *-ar* i fogen. *An*-formerna hör till Kimitosocknarna med Hitis och Finby, *ar*-formerna till Pargas och båda formerna är belagda i Houtskär,

Korpo och Nagu. Många ortnamn är bildade på det här sättet, t.ex. *Bykanberg* i Korpo och *Bykarberget* i Nagu. (Zilliacus 1992 s. 85 f.; typen *badan-kvast* sätter Ahlbäck 1980 i samband med fornvästnordiska avledningar på *-an*, genitiv *-anar* som i *heilsanarbréf* 'brev med hälsning'.)

I Nagu Borstö kunde man bege sig på *mjölkanresa* med båt eller julle: *vi had* ***mjölkanbå:t*** *va:r sit å:r, va:r sit å:r had vi* ***mjölkanjulla*** 'vi hade mjölkbåt var sitt år, var sitt år hade vi mjölkjulle'. I Houtskär kunde man gå på *spin*ʲ*n*ʲ*ardal̩kå* 'spinnartalko' för att spinna garn åt någon, och *e* ***röysjärårti:din***ʲ skördade man rövass. – *Ar*-formerna hör också till sydösterbottnisk och åländsk dialekt, 3.6.2 och 4.5.2. (T.ex. *kardar-* i FO III s. 258.)

Verbalsubstantiv på både *-as* och *-ande* förekommer. Den österbottniska *as*-varianten är begränsad till Iniö, t.ex. *al*ʲ*l*ʲ*te passa-ge sä så: at he tän* ***lö:vhoggase*** *va åvani:* ***rå:gbin***ʲ***dasä*** 'alltid passade det sig så att det där lövhuggandet var ovani rågbindandet (dvs. skedde samtidigt med)'. *Ande*-varianten har Houtskär, t.ex. *så va: e me* ***röysjäråndä*** 'så var det med röskärandet', och Korpo Aspö *men* ***bindande*** *tro:r ja en alla haldär på ti glö:m bårt he* 'men (nät)bindandet tror jag att alla håller på att glömma bort, det'. (Huldén 1959 s. 255–260; Zilliacus 1984 s. 145, 1992 s. 86.)

5.8 Fraser och satser

Vi kan utgå från satserna *nagär påjkar e järʲ* och *hån skakår på hyvö*. Vi ser där att vissa ord hör närmare ihop med varandra än andra. *Nagär påjkar* 'några pojkar' hör ihop och bildar en *nominalfras* som står som subjekt till *e* 'är' som tar adverbet *järʲ* 'här' som bestämning. *Skakår* 'skakar' hör ihop med *på hyvö* 'på huvudet' och bildar en *verbfras* där *skakår* är predikatsled och *på hyvö* är objekt (objektadverbial) till *skakår*. Vardera satsen består av fyra ord men tre *satsled*: subjekt, predikatsled och adverbial/objekt. En fras kan också bestå av ett enda ord, som *påjkan* i satsen ***påjkan*** *e järʲ* 'pojkarna är här'. (Hultman 2003 s. 201–203.)

Om inte annat anges är det Houtskär (SLS 702) som står för exemplen i beskrivningen av fraser och satser nedan.

5.8.1 Fraser

Nominalfraser

Huvudordet i nominalfrasen är vanligen ett substantiv som kan ha obestämd eller bestämd form. Det kan ta attribut av olika slag som hjälper lyssnaren att känna igen eller inte känna igen det som frasen betecknar. (SAG 3 s. 11–15.)

Den obestämda nominalfrasen har obestämd betydelse och refererar till något som talaren antar att lyssnaren inte känner till. Den kan vara uppbyggd av en obestämd artikel + adjektivattribut + substantiv i obestämd form:

ARTIKEL	ADJEKTIVATTRIBUT	HUVUDORD	
in^{j}	li:tin^{j}	hagå	'en liten hage'
in^{j}	sto:rär	tal^{j}l^{j}	'en stor tall'
in^{j}	ga:mbä**l**mo:dår	spi:s	'en gammalmodig spis'
-	hakkar	lökk	'hackad lök'
än	sto:r	byttå	'en stor bytta'
ä	då:**l**ät	höy	'ett dåligt hö'
-	mju:kt	grännri:s	'mjukt granris'
-	ongga	påjkar	'unga pojkar'
-	sto:ra	sprynjår	'stora springor'
-	la:ngga	se:tän	'långa säten'

Den obestämda artikeln rättar sig efter genus hos huvudordet och är i maskulinum *in^{j}*, i femininum *än* och i neutrum *ä*, t.ex. *min^{j} tär va* ***in^{j} gåbb*** *e Måssä**l*** 'men där var en gubbe i Mossala', *hån va lagå åv* ***än gräinå tjuwgå*** 'den var gjord av en grenig tjuga', *e bl**ä**i* ***ä tålä vädär*** 'det blev ett sådant väder'. Fraser kan också konstrueras utan artikel, när huvudordet är ett ämnesnamn eller har kollektiv betydelse, t.ex. *e ä så* ***då:län mjölk*** 'det är så dålig mjölk' och ***fäigt fålk*** 'fegt (dvs. dödsmärkt) folk'.

Enstaviga adjektiv som *lång* och *stor* tar ändelse i pluralis, medan *gammal* har samma form i pluralis som i singularis och typen *dålig* växlar mellan *då:**l**än* och *då:**l**ega*, t.ex. ***sjogga*** *åksar* 'skygga oxar' och ***la:ngga*** *gränur* 'långa granar' samt ***ga:mbäl*** *å* ***då:län*** *nö:tär* 'gamla och dåliga notar' men ***då:lega*** *tjäräl* 'dåliga kärl'. Från Nagu kommer exemplet *he berodd på tonnåna, hur* ***sto:ra*** *tonnår dåm hadd* 'det berodde på tunnorna, hur stora tunnor de hade'.

Den bestämda nominalfrasen har bestämd betydelse och betecknar något som lyssnaren kan känna igen. Den kan vara uppbyggd av ett definit attribut som ger bestämd betydelse + adjektivattribut + huvudord i bestämd form:

DEFINIT ATTRIBUT	ADJEKTIVATTRIBUT	HUVUDORD	
han^{j}	äina	refsarin^{j}	'den ena räfsaren'
han^{j}	an^{j}d^{j}ra	da:jin^{j}	'den andra dagen'
han^{j} där		ståhlpan^{j}	'den där stolpen'
hån	äina	si:dån	'den ena sidan'
hån tänn		lu:tän	'den där luten'
hä tänn		vattnä	'det där vattnet'
he:d		lijjärvä	'det liärvet'
dåm där	sto:r	ton^{j}n^{j}åna	'de där stora tunnorna'
tåm tänn	ga:mbä**l**	gå**l**vän	'de där gamla golven'

Bestämdhetsattributet kongruerar med huvudordet i genus och numerus. Det är identiskt med de personliga pronomenen *han^{j}n^{j}* 'han', *hå:n* 'hon', *hä* 'det' eller de demonstrativa *han^{j} tänn*, *hån tänn*, *hä tänn* och *tåm tänn*, t.ex. betonat ***han^{j}n^{j}*** *ti:din^{j}* 'den tiden', ***hå:n*** *mjö**l**tjän* 'den mjölken' och ***he:d*** *å:rä* 'det året', ***tåm*** *ga:mbä**l*** 'de gamla', vidare ***tåm*** *se:mbär å* ***tåm*** *bätär (nö:trän)* 'de sämre och de bättre (vinternotarna)', obetonat ***hä tänn*** *ri:sä* 'det där riset', ***tåm tänn*** *ton^{j}n^{j}åna* 'de där tunnorna'. Från Nagu kommer *bara-n få:r* ***han tän kursn*** 'bara man får den där kursen (till notvaken)', *he bero:r på: hur myki få**l**k såm ha:r deil i* ***hon där no:tän*** 'det beror på hur mycket folk som har del i den där noten', *så ha:r vi no rettn ti* ***tåm där varpena*** *såm e jä:r* 'så har vi nu rätten till de där varpen som är här'.

Vad gäller nominalfrassyntaxen är samhörigheten mellan västra Åboland och Österbotten bruten. I Houtskär använder man nämligen inte den bestämda formen lika ofta som i Österbotten, för att till exempel ange ämne, beskaffenhet eller obestämd mängd av något. Det heter t.ex. om kimvirket att *e va* ***tal^{j}l^{j}*** *he* 'det var tall, det' (och inte *tal^{j}l^{j}in^{j}*) och om vissa kärl att *e ha:d vare* ***tjäru*** *i: dåm förr* 'det hade varit tjära i dem förr' (och inte *tjärun*), eller *tå e va* ***tru:tar*** *tå in^{j} kå:m u:t, an^{j} va sä:kär då* 'då det var trutar då man kom ut, man var säker (på fiskelycka) då' (och inte *tru:tan*). Man minns tiden *tå in^{j} sjikka* ***strömg*** *te Räv**ä**l* 'då man skickade strömming till Reval' (och inte *strömgan*). Jämför 3.7.1. (Delsing 2003 s. 15–19; Ivars 2010 s. 58–71.)

Ett genitivattribut kan däremot följas av ett huvudord i bestämd form, liksom i Österbotten, på Åland och i Nyland, t.ex. (i fähuset fanns) *åksbå:sä å* ***kvi:gånas bå:sän*** 'oxbåset och kvigornas båsen', *e va* ***Hellens ga:rnä*** *he, e va åt hå:n såm ve span^{j}n^{j}* 'det var Hellens garnet, det, det var åt henne som vi spann'. (Delsing 2003 s. 27; Ivars 2010 s. 79–85.)

Vida spridd i svenska och norska dialekter är typen *grannarna hans*, där pronomenet *hans* följer efter huvudordet som har bestämd form. Pronomenet är då obetonat, t.ex. ***gran^{j}n^{j}an han^{j}s*** *fiska å han fekk inggäntingg* 'grannarna hans fiskade, och han fick ingenting'. (Delsing 2003, karta 5 s. 32; Ivars 2010.)

Nominalfraser kan talaren använda till att ange mängd av något. *Hög* och *hop* konstrueras med prepositionen *av* för att ange det som mängden består av, t.ex. ***in^{j} hö:g å små:ba:rn*** 'en hög av småbarn', *he ska va* ***in^{j} ho:pär å ton^{j}n^{j}tjäräl*** *å tå in^{j} ska å fisk* 'det ska vara en hop av tunnkärl också, då man ska (ut) och fiska'. Fraser där det första substantivet anger mängd och det andra substansen förekommer också, t.ex. ***nijjo rijjar rå:g*** 'nio riar råg', *så fekk ve* ***än knippå strömg*** *på sjö:tan* 'så fick vi en knippa strömming på skötarna, *nain^{j} kon^{j}d^{j} ha:* ***nain^{j} täig ha:vär*** *å* 'någon kunde ha någon teg havre också' och Hitis *vi hadd en* ***sjyu: tonnår strömming*** 'vi hade en sju tunnor strömming'. De här fraserna är ytterligare ett exempel på bruten samhörighet med Sydösterbotten, som i motsvarande fall föredrar sammansättning, *en havreteg* etc. (Ivars 2010 s. 94 f.)

Adjektiv- och adverbfraser

En adjektivfras kan bestå av ett enda ord, *grö:vär* 'grövre', eller av ett adjektiv med en bestämning, t.ex. *e skå måtta va* ***lagum stark*** *lu:t* 'det skulle måsta vara lagom stark lut'.

Mest populärt som förstärkande bestämning är adverbet *rysligt*, t.ex. Iniö *he bläi no så* ***ry:slet*** *me lö:vfäl^{j}l^{j}år tå* 'det blev nu så rysligt med lövfällor (dvs. avkvistade grenar efter lövbrytning) då', Houtskär *in^{j}t bläi e så* ***ry:shlet åfta*** 'inte blev det så rysligt ofta' och *ve fekk* ***ry:shlet dyktit*** *me rå:g* 'vi fick rysligt duktigt med råg' samt Kimito (linet är) ***ry:slit yömtoå:låt*** *för fråst* 'rysligt ömtåligt för frost'. Förstärkande *rysligt* är vanligt också i åländsk och uppländsk dialekt. (*Uppländska* s. 114.)

Verbfraser

Verbfraser med huvudordet i infinitiv kan utvidgas med ett infinitivmärke som i västra Åboland är *te* och i östra Åboland *ti*, t.ex. *ingga va e na dy:rt* ***te levå*** *häl^{j}d^{j}är tå: in^{j}t* 'inte var det något dyrt att leva heller, då inte' och Nagu *å när no:tän kåmbär i land så bär e* ***ti böri dra:*** *uta tu:san bara* 'och när noten kommer i land så bär det att börja dra utav tusan bara'. I vissa fall kan infinitivmärket vara utelämnat, t.ex. *ma:ngg barå sjynda sä* ***kå:rd*** *då* 'många bara skyndade sig (att) karda då', *tå ve fekk jive sörpån så seddes ve* ***mjölk*** 'då vi fick givet sörpan så satte vi oss (att) mjölka', *e dågär ingga* ***tvett*** *strömg e sött vatän* 'det duger inte (att) tvätta strömming i sött vatten'. Utan infinitivmärke konstrueras också frasen *lägga* + *stå*, t.ex. (grädden) ***le:dest sta:*** *tert in^{j} tjä:rna* 'lades (att) stå tills man kärnade (smör)'.

Den korta verbformen *ha* används för att bilda pluskvamperfekt i satser med irreell betydelse, som i *å då:***l***et* ***ha*** *e* ***blive*** *nittånhon^{j}d^{j}raadärtån åm ingga no:tän* ***ha vare*** 'och dåligt (med mat) hade det blivit 1918, om inte (vinter)noten hade varit'. I satser med faktisk betydelse används *ha:d* som form på hjälpverbet, t.ex. *ingga* ***ha:d*** *pappa* ***havå*** *naän no:t han^{j}n^{j}* 'inte hade pappa haft någon not, han'. En liknande växling mellan *ha* och *hade* har uppländskan. (*Uppländska* s. 100 f.)

Verbet *bli* konstrueras i standardspråket med presensparticip för att ange att ett visst tillstånd inträder, *bli stående*. I Houtskär uttrycker *bli* + infinitiv en liknande betydelse: *han^{j}* ***bläi sta:*** *där*, *stå***l***pan^{j}, å no:tän bläi sta: å* 'den blev stående kvar där, stolpen, och noten blev stående också'.

Infinitiv i stället för presens particip efter *ha* är belagd i Nagu: *ja had ät pa:r känggår såm ja* ***had*** *undi sänggän* ***stå*** *i grannas* 'jag hade ett par kängor som jag hade under sängen stå i grannas (dvs. stående i granngården)'. En liknande konstruktion *ha* + presens/preteritum finns på Åland och i uppländskan.

En verbfras som frapperar med sin frekvens i berättelser om gamla seder och bruk är *få* + perfektparticip (eller supinum) + (objekt). Det handlar då ofta om tidsföljden mellan olika sysslor, att en är slutförd och en annan tar vid, som i *tå ve* ***fekk jive*** *sörpån så seddes ve mjö***l***k* 'då vi fick givet sörpan, så satte vi oss att mjölka', Korpo *tå-n* ***fikk jo:rt*** *he:d tå-ssko-n i en så:, taljän, å trampas me fö:trena* 'då man fick gjort det, då skulle den i en så, talgen, och trampas med fötterna (dvs. först hackades ljustalgen och sedan lades den i en så

för rengöring)'. Ibland är ordningen mellan satserna en annan, så att den nya fasen anges i den första och den slutförda fasen i den senare satsen, t.ex. *å te:r så le:des tå:jän på: senn tå dåm* ***fekk lu:ka*** 'och där så lades tågen (dvs. repen) på sedan, då de fick lukat (dvs. noten dragen i land, vid notfiske)', *så fekk in*^{j} *strömg hur mytjö såm hälst, tå in*^{j} ***fekk kasta*** *bårt in*^{j} 'så fick han strömming hur mycket som helst, då han fick kastat bort den (dvs. rönnkvisten som hade hindrat fiskelyckan)'.

Få-konstruktionen kan också användas mer allmänt om att få något utfört, t.ex. *förr e ti:din*^{j} *så va e ingga så lett te* ***få jo:rt*** *ton*^{j}*n*^{j}*tjäräl* 'förr i tiden så var det inte så lätt att få gjort tunnkärl'. Den här *få*-konstruktionen finns regionalt också i södra och västra Sverige. (SAG 3 s. 274.)

Begränsad till västra Åboland är en konstruktion där ett verb i supinum bestämmer ett verb som också står i supinum, alltså *dubbelsupinum*. Verbet *få* kan vara förstaverb också i en sådan konstruktion, t.ex. *å tå ve ha:d* ***fått brytö*** *he tänn ri:sä tå, så kasta ve ått dåm nytt lö:v åtär* 'och då vi hade fått brutit det där riset då, så kastade vi åt dem (dvs. fåren) nytt löv åter'. Andra exempel på dubbelsupinum är *inga le:r vi ha* ***böhö:vt jo:rt*** *åmm in*^{j} *an*^{j}*n*^{j}*års* 'inte lär vi ha behövt gjort om den annars' och *no ha du* ***fått ä:te*** *jänn me:* 'nog hade du fått ätit här med' – Dubbelsupinum finns också i sydösterbottnisk och åländsk dialekt, se karta 14. (Ivars 2006a s. 17–30.)

Verbfraser konstrueras inte gärna med två objekt. I stället för fraser av typen *ge ngn ngt* använder man fraser där *ge*, *köpa* etc. följs av *åt*-fras + objekt, t.ex. *så tjö:ft pappa* ***ått mä ä stikkali:v*** 'så köpte pappa åt mig ett stickatliv', *ve ga:v* ***ått dåm jävur*** 'vi gav åt dem (dvs. korna) givor'.

Omkastad ordföljd adverbial + objekt ger också andra korta prepositionsfraser upphov till, t.ex. *så toww in*^{j} ***å: dåm baljåna*** *å så ga:v in*^{j} *dåm jävur* 'så tog man av dem (dvs. korna) baljorna och så gav man dem givor' och *in*^{j} *fekk tjö:p* ***e Å:bo tå:gkårgar å sjölökårgar*** 'man fick köpa i Åbo tågkorgar och sköljkorgar'. (SAG 3 s. 299, 466; 4 s. 16, om *åt* i objektliknande konstruktioner i Finland.)

5.8.2 Satser

Som negerande adverbial använder åboländskan *inga* och *int*, som kan negera hela satser eller bara ett led i satsen.

Inga står ofta placerat i satsens början, och inte sällan finaldubbleras det då med ett *inte* som ger mer eftertryck åt det man säger, t.ex. ***ingga*** *bläi e van*ʲ*n*ʲ *da:g* ***in***ʲ***t*** 'inte blev det var dag, inte'. I satser som inleds med *inga* kan ett innehållslöst, "tomt" *det* skjutas in mellan verbet och subjektet i satsen, t.ex. *näi* ***ingga*** *ha:d* ***e*** *al*ʲ*l*ʲ *in*ʲ*t* 'nej, inte hade det alla (kaffe på talko), inte'. *Inga* står också på normal satsadverbialsplats, t.ex. *he fekk* ***ingga*** *va vin*ʲ*t, e* ***bl****äi inggonting å:v ä tå* 'det (dvs. kimvirket) fick inte vara vint, det blev ingenting av det då' och *tåm le:vd* ***ingga*** *å: la:nd han*ʲ *ti:din*ʲ*, barå å: fisk* 'de levde inte av land den tiden, bara av fisk'. – I Iniö och Houtskär samt i södra Korpo och Nagu kan den dubblerande varianten vara ett obetonat *i* eller *e*, liksom i Uppland samt i Brändö, Lappfjärd och Sideby. Ett exempel från Nagu Borstö: *he va* ***ingga*** *ti tänk annat såm en sko ga: te Bårstebentjin* ***i*** 'det var inte att tänka annat än man skulle gå till Borstöbänken (i kyrkan), inte'. (FO III *inte* s. 150; *Uppländska* s. 97; Ivars 2010 s. 295–299.)

Satser kan dessutom negeras dubbelt, med *inte* och *aldrig* eller *inte* och *ingenting*, t.ex. ***in***ʲ***t*** *vekst dåm* ***al***ʲ***d***ʲ***är*** *riktet så bra: häl*ʲ*d*ʲ*är dåm, vå:rka****l****van* 'inte växte de aldrig riktigt så bra heller, de, vårkalvarna' samt Nagu ***int*** *ha ja hö:rt någå namm* ***aldär*** *på tåmm* 'inte har jag hört aldrig något namn på dem (dvs. vakar vid notfiske)' och *e: e då:liga vindar så ha:r-n nestan* ***ingga*** *ti vänt* ***inggäntingg*** *hälldär* 'är det dåliga vindar så har man nästan inte att vänta ingenting heller'. Ett överflödigt *inte* kan talaren använda för att ge eftertryck åt *bara* 'inte mer än', t.ex. Nagu *ja bihö:vd* ***int*** *ligg där* ***bara*** *et ö:gånblikk så såmna ja* 'jag behövde inte ligga där bara ett ögonblick, så somnade jag'.

En konstruktion av mer allmänt slag i svenskt talspråk i Finland är det uteblivna objektsskiftet i negerade satser av typen Korpo *ja glö:mbär* ***int ä*** 'jag glömmer inte det' i stället för den i Sverige normala ordföljden *jag glömmer det inte*, när objektet inte är framhävt. (SAG 4 s. 20.)

Inte bara *inga* utan också subjekt kan dubbleras och placeras efter satsen, t.ex. ***höyä*** *va e sväipläduna* ***he*** 'höet var i svepladorna, det', *å* ***hån*** *sto: så stil*ʲ*l*ʲ ***å:n*** 'och den stod så stilla, den (dvs. ko som mjölkades utomhus)', ***tåm*** *bläi la:ngsi:nå* ***tåm*** 'de blev långsinade, de (dvs. kor som kalvade om våren stod länge i sin)'.

Det förekommer också att ett satsled flyttas ut och placeras före eller efter den inre satsen, dvs. det *dislokeras*. På det utflyttade ledets

plats står i stället ett pronomen eller ett adverb, beroende på vilken funktion det utflyttade ledet skulle ha i satsen. Exempel: ***ongnö:tän tåm*** *fö:rdes te hå**l**man al^j^l^j^te på så:råna* 'ungnöten, de fördes till holmarna alltid på vårarna', *då: va* ***dåm*** *å: tre:d,* ***tju:gåna*** 'då var de av trä, tjugorna', ***på Kåmbälbärjän te:r*** *sa:t ve,* ***ter****, dagåna la:ngg å vän^j^ta* 'på Kummelbergen, där satt vi, där, dagarna långa och väntade'.

En vanlig företeelse är *så*-konstruktionen. I Sverige är det normalt adverbial som följs av *så*, men i Åboland kan – liksom i Finland i allmänhet – också subjekt eller objekt följas av *så*. Speciellt vanligt är det att tunga satsled markeras med *så* mot resten av satsen, t.ex. ***så tänn halv fy:rå- fy:råti:din^j^ så*** *ga:ves e åtär sörpå* '(vid) så där halv fyra- fyratiden så gavs det åter sörpa (till korna)', ***tålv famnar te man^j^n^j^s gro:wtå:g så*** *skå e va:* 'tolv famnar till mans grovtåg så skulle det vara (i vinternot)'. (Ivars 2010 s. 276–283.)

Ett *så* kan också göra att subjektet eller objektet blir mer framhävt, t.ex. *å* ***dåm shledåna så*** *tjö:rdes me hestar dåm* 'och de slädarna så kördes med hästar, de', ***e:n^j^ sjö:t så*** *le:d ve riktet ra:kt u:t från la:nd* 'ett sköt så lade vi riktigt rakt ut från land'. Det förekommer också att subjekt + *så* följs av en fullständig sats med tempusböjt verb + subjekt, t.ex. *å* ***tåmm såm mjölka mäir så fekk dåm*** *mäir höy å tåm såm mjölka mindär* ***så*** *fekk mäir hal**m** tåm* 'och de (kor) som mjölkade mer så fick de mera hö, och de som mjölkade mindre så fick mera halm, de', ***hå:n in^j^ seddes först mjölk så fekk än*** *in^j^ bi:t* 'den (ko som) man satte sig först (att) mjölka, så fick den en (bröd)bit (dvs. den som först kom fram efter lockrop)'.

Ett *som* skjuts ofta in efter *där*, *var*, *vart*, *medan* som bisatsinledare, t.ex. Nagu *e bero:r på:,* ***vann såm*** *fiskana e:* 'det beror på, var som fiskarna är (dvs. valet av notvarp)', *he första på mårån he-e ti si:* ***vart såm*** *strö:min vri:där* 'det första på morgonen, det är att se vart som strömmen vrider (vid notfiske)', ***medan såm*** *sundastjörkan va: så …* 'medan som söndagskyrkan var så …' (Adjunktionellt *som*, SAG 4 s. 556.)

Variationen är inte någon specifikt dialektal företeelse men något som man lätt lägger märke till i dialektinspelningar av traditionellt slag. Den yttrar sig i att ett ord först används i sin enkla form och sedan förtydligas genom att upprepas eller varieras i sammansatt form. Variationen kan till en del vara rytmiskt betingad, t.ex. *å halmin^j^ tjö:rd in^j^ från* ***lowwan^j^****, från* ***lowwlädun*** 'och halmen körde man från logen, från logladan' och Nagu Borstö *han tenn ti:dn tå e*

va: tåm tenn gambel ***mattåna, bru:dmattåna*** *henars* 'den där tiden då det var de där gamla mattorna, brudmattorna hennes (i salen)'.

En vanlig företeelse i dialektinspelningar är också *vi/de kallar*-konstruktionen. Den kan beskrivas som en lexikaliserad sats som hängs på ett led i den föregående satsen, när det är tal om förhållanden som talaren antar är okända för lyssnaren. Den gemensamma nämnaren för de olika typer av uttryck som förses med påhänget *de kallar* etc. är *anmärkningsvärdhet*. (Ivars 2010 s. 207; Bockgård 2010 s. 28.)

Ord som hör samman med traditionellt fiske kan talaren finna anledning att markera, t.ex. *e va in*^{j} *årdäntlin*^{j} ***läik*** *he*, ***såm dåm kal*^{j}***l*^{j}***ar*** 'det var en ordentlig lek (dvs. stim av lekströmming), det, som de kallar'. En gammal amerikafarare använder påhänget i sin berättelse om förhållandena i Amerika: *där va ä sto:rt* ***gra:välarbäit dåm kal*^{j}***l*^{j}***a***, *såm dåm sikta sa:nd å så:nt* 'där var ett stort gravelarbete de kallade, som de siktade sand och sådant' och ***le:bärs ve kal*^{j}***l*^{j}***a*** 'labourers vi kallade'. Det är således engelskans *gravel* 'grus, grov sand' och *labourer* 'grovarbetare' som är så anmärkningsvärda att de behöver markeras.

5.9 Framtidsutsikter

Kännetecknande för dialektutvecklingen efter andra världskriget har varit att lokala skillnader jämnas ut och att talspråket blir mer och mer enhetligt över ett större område. Dialekterna går mot en *regionalisering*, heter det. För projektet *Svenskan i Finland i dag och i går* har Therese Leinonen gjort en undersökning av situationen i Åboland, baserad på *Spara det finlandssvenska talet*-materialet som samlades in i början av 2000-talet (se 1.2). Jämfört med den dialekt som Kurt Zilliacus dokumenterade på 1950-talet har förändringen varit stor, samtidigt som den gamla väst–östdistinktionen består. (Leinonen 2015.)

Allmänt sett är det drag med utbredning över hela eller nästan hela Åboland som hävdar sig bäst i förändringsprocessen. Dialektdrag som står sig väl är kortformer av verb (*kast*, *fälld*, *bodd*), bestämda former av typen *bå:tn* 'båten', europeiskt *u* (*grond* 'grund'), kortstavighet (*måsa* 'mosse'), infinitivmärket *ti*, negationen *inga*, supinum av typen *slaji* och *han* som objektsform. Mest livskraftiga är korta preteritumformer av typen *fälld* 'fällde' och *bodd* 'bodde'. Det finns språkbrukare som har lagt bort och inte använder några andra dialektformer än just dessa i sitt tal.

Dialektdrag som till stor del har gått ur bruk är *ng*-ljud med hörbart *g*, *a* i stället för *å* (*langg*, *stangg*), *he* 'det', gamla och nya diftonger (*stein*, *boåt*) samt norrländsk förmjukning (*da:jin*). Nagu- och Pargasmålets hårda *g* och *k* före främre vokal (*ginum*, *körka*) samt adjektiv av typen *kråkågär* och pronomenen *tocken* och *tolgen* (*tålin*) i betydelsen 'sådan' är också på väg ut ur dialekterna.

Skillnaden mellan äldre informanter födda på 1930- och 1940-talen och yngre informanter födda på 1970- och 1980-talen är enligt Leinonens undersökning inte särskilt stor. Det är således inte fråga om någon stor pågående dialektutjämning. Den egentliga utjämningen ser ut att ha skett tidigare, mellan den generation som växte upp kring sekelskiftet 1800/1900 och den som växte upp efter kriget. Med andra ord: mellan dem som Kurt Zilliacus mötte under sin fältforskning i skärgården på 1950-, 1960- och 1970-talen och dem som medverkade i *Spara talet*-insamlingen i början av 2000-talet.

Störst är generationsskillnaden i mellersta Åboland, i Nagu, Pargas och Kimito, och det är sannolikt närheten till Åbo som här gör sig märkbar i språket. Åbo har en roll i utvecklingen mot mer standardspråk, men standardspråket sprids förmodligen inte bara från Åbo utan i ett samspel mellan Åbo och de svenska massmedierna i Finland. Det är typiskt finlandssvenska drag som sprids, bevaras eller tar överhanden i en process där lokala och regionala drag överges. *T*-bortfall i neutrum (*sällskape*'), *de*-bortfall i preteritum (*kasta*') och *i*-formerna *si:* 'se' och *tri:* 'tre' är följaktligen livskraftiga drag i det åboländska talspråket. På språknivåerna fonologi och morfologi märks strängt taget inte något inflytande från svenskan i Sverige.

I ljuset av 2000-talsmaterialet är dialekten bäst bevarad i Iniö och Norrbyarna i Houtskär, dvs. Björkö och Mossala. Där håller många talare ännu fast vid dialektmarkörer som *he* 'det', *ei*-diftong, gammalt *a* (*la:ngg*), norrländsk förmjukning och långt *a* och *ä* i ord som *tje:ldå* och *sta:ngg*. Kännetecknande för västra Åboland är *diglossi*, ett tillstånd där både dialekt och standard har fäste i talgemenskapen men är bundna till olika situationer. Lika väl bevarad som den sydösterbottniska är den väståboländska dialekten ändå inte. Jämför 3.8.

I övriga Åboland förekommer rena dialektdrag mer sporadiskt, och inte sällan har de som finns fått nya funktioner. Pronomenet *he*, hårda *g*, *k*, *sk* (*gära*, *skära* i Nagu och Pargas), *åo*-diftongen och *kråkågär*-adjektiven är drag som man tar till om man vill visa "var man har sina rötter" eller ge sitt tal extra färg. De lever kvar i med-

vetandet men är inte längre en del av det spontana vardagsspråket. Kännetecknande för mellersta och östra Åboland är sålunda *diaglossi*, ett tillstånd där dialekt och standard inte bildar strukturellt åtskilda system utan en glidande skala som talarna utnyttjar i olika grad i olika situationer. Variationen har formen av ett kontinuum, med en viss anhopning av talare i vardera ändan av skalan och färre i mitten.

Någon ny varietet som skulle göra skäl för namnet *åboländska* har det således inte vuxit fram mellan dialekt och standard, all utjämning till trots. En tydlig väst–östdistinktion mellan Iniö och Houtskär å ena sidan och övriga Åboland å den andra upprätthålls även när dialekterna undergår förändring. Några specifikt åboländska markörer verkar det inte finnas på språknivåerna fonologi och morfologi, om vi tänker på markörer av det slag som ger ålänningarna en egen regional identitet gentemot både Sverige och fastlandet i Finland.

6

NYLANDSMÅLEN

Nyland har nästan alltid varit administrativt delat i två halvor, västra och östra Nyland, som på medeltiden och 1500-talet omtalades som Raseborgs län och Borgå län. Länsgränsen blev också gräns mellan Finlands båda stift, Åbo stift och Viborgs stift, när det senare bildades 1554. Mötet mellan de två länen och stiften avtecknar sig i en dialektgräns som delar Ingå itu: gränsen går från råmötet mellan Karis, Lojo och Ingå i norr och ut i havet mellan öarna Jakob Ramsjö och Skjämmö i sydväst. Utmärkande för den del av Ingå som ligger öster om den här gränsen är att *h* står kvar i uddljud (*halm* och inte *alm*) och att *e*, *å*, *ö* diftongeras till *ie*, *oå*, *yö*. Se närmare 6.4, karta 17. (Wessman 1937 s. 5, karta s. 17; Tarkiainen 2008 s. 121, 125 f.)

Vår egen tids dialektgränser speglar den medeltida svenska kolonisationen, som i väster och öster hade olika förlopp och karaktär. Den tycks ha följt mönstret att svenskarna kom till västra Nyland successivt, på samma sätt som till Egentliga Finlands skärgård. Till östra Nyland kom de i form av en statsstyrd inflyttning. (Bebyggelsehistoria i Tarkiainen 2008 s. 126–129, 134–138.)

I västra Nyland torde de första inflyttarna ha slagit sig ned i Karisnejdens kustland under missionstiden. Den andra vågen kom troligen under andra korståget på 1200-talet och sökte sig till centralbygden vid Pojovikens vattensystem. Den tredje vågen kom på 1300-talet och hade ett samband med slottsbygget i Raseborg och andra byggen i trakten. Till en del var inflyttarna säkert avkomlingar till kolonisatörerna i Åbolands skärgård som fortsatte österut. Flertalet

MEDELTIDA KOLONISATION

Den svenska inflyttningen till Nyland bör sättas i samband med förhållandena i Sverige på 1200-talet och i början av 1300-talet. Då pågick i Mellansverige (Uppland, Västmanland) en stark folkökning och utbredning av bebyggelsen, snart också i grannlandskapen Dalarna, Gästrikland och Hälsingland i norr. De här tre landskapen hade inte längre rum för nybyggen, varför nya trakter med lediga marker att odla och få utkomst från måste sökas på annat håll. Ett sådant område var Nyland.

I Nyland finns orter vars namn bär vittne om inflyttning från Dalarna, Gästrikland och Hälsingland, och ortnamnens plats i landskapet låter ana tidsföljden i flyttningsrörelsen. Dalmasarna kom först, vilket *Dalkarby* i Nagu, Kimito och Pojo är vittnesbörd om. Sedan kom gästrikarna, vilket *Gesterby* i Kimito, Bjärnå, Pojo, Kyrkslätt och Sibbo berättar något om. Sist kom hälsingarna, som har gett upphov till *Helsinge* (nu Vanda) och *Helsingby* i Pernå. En sen inflyttning från Tjust i Småland ligger till grund för *Tjusterby* i Sjundeå, Borgå och Pernå. Den geografiska följden visar hur tyngdpunkten i inflyttningen så småningom försköts österut.

S.k. särnamn av typen *Gesterby* anses vara givna av folk som bodde i trakten sedan tidigare. Var de hade kommit ifrån, de som gav nybyggena namn, ger ortnamnen inte besked om. Senkomna nybyggare från Hälsingland och Småland talar för att de som redan fanns på plats var utgångna från Mellansverige, närmast Uppland, Södermanland och Östergötland. (Sirén 2005 s. 15–18; *Svenska ortnamn i Finland* 1984.)

kom i alla fall från Sverige, från ett område som sträckte sig från Smålandskusten i söder till Hälsingland i norr.

I östra Nyland kom den svenska kolonisationen troligen först i gång i Borgå ådal. Den hade här karaktären av massinflyttning och var styrd uppifrån. Folk skeppades över på större fraktfartyg och kom från olika håll i Sverige, åtminstone från Uppland, Småland, Gästrikland och Hälsingland. Från Borgå spred sig befolkningen solfjäderformigt, och ur Borgå socken uppkom nya sockenbildningar vartefter bosättningen tätnade, på 1300- och 1400-talen. Då kom Sibbo, Helsinge, Pernå och Pyttis till.

I slutet av 1300-talet fanns det så i Nyland elva kyrksocknar, som sträckte sig från Bromarv och Tenala i väster till Kymmene älvs mynning i öster. Som följd av den intensiva koloniseringen från Sverige var befolkningen i alla elva kyrksocknarna i kustlandet svensktalande.

Dialekterna speglar landskapets historia, men i stället för en indelning i två större grupper tillämpar dialektforskningen en tredelning i västnyländska, mellannyländska och östnyländska dialekter. Grän-

sen för de mellannyländska dialekterna går mellan Ingå och Sjundeå i väster och mellan Helsinge och Sibbo i öster. Till östra Nyland ansluter sig i dialektsammanhang Pyttis öster om Kymmene älv, som efter lilla ofreden 1743 blev riksgräns mellan Sverige och Ryssland och efter andra världskriget länsgräns mellan Nylands och Kymmene län. Båda länen blev vid länsreformen 1997 en del av Södra Finlands län. Framställningen som följer utgår från tredelningen och är till stor del baserad på bandutskrifter i Svenska litteratursällskapets språkarkiv.

6.1 Samnyländska arkaismer och novationer

> Ju östligare man kommer genom Åboland och Nyland, desto mindre märkbart blir inflytandet från Sverige och desto ålderdomligare ter sig språkskicket. Här får man dessutom räkna med fattigdomens konserverande inflytande hos en äldre tids torpar- och statarklass. I västra Nyland ha emellertid de talrika herrgårdarna och bruken satt tydliga spår i dialekternas gestaltning, särskilt genom införskrivna rikssvenska godsförvaltare, förmän, brukssmeder och andra. I senare tid – från början och mitten av 1800-talet – har språket i mellersta Nyland blivit starkt påverkat av stadsspråket i Helsingfors. (Ahlbäck 1971 s. 5 f.)

Så beskriver Olav Ahlbäck språkskicket i Nyland 1956. På grund av den tydliga splittringen i mer modernt utvecklade dialekter i västra, stadsspråksinfluerade i mellersta och ålderdomliga i östra Nyland blir de för landskapet gemensamma arkaismerna och novationerna inte så många. De gemensamma dragen är inte heller alltid exklusivt nyländska, utan kännetecknar ofta dialekterna längs linjen Åland–Åboland–Nyland i allmänhet. (Ahlbäck 1971 s. 14, 16; Selenius 1972 s. 34–38.)

6.1.1 Arkaismer

Det är rätt ovanligt att en arkaism lever kvar över hela det nyländska språkfältet. Allmänt utbredda är i alla fall stavelsetyperna kortstavighet, överlängd och lång vokal + *m*, som behandlas i 6.2.2. Andra gemensamma arkaismer tas upp i det följande.

Kort *i* bevaras och har inte blivit *e* i tryckstark ställning i t.ex. *fino*/*finu* ’fena’, *hita* ’hetta’, *sila* ’sele’; Helsinge *å sen va de där rik-*

tiga ***skile*** *sen* 'och sedan var det där riktiga (väv)skälet sedan (dvs. korsningen mellan trådarna i varpen som åstadkoms med hjälp av *skilspjälkar* 'skälspjälor')', Pernå *man hengd opa* ***strikin*** 'man hängde (tvätt) på (kläd)strecken'. Kort *y* bevaras också och har inte blivit *ö* i t.ex. *bysså* 'bössa', *mysså* 'mössa', *tryska* 'tröska'; Karis *nä:r e ble: ti* ***tryska*** *i ri:an* 'när det blev att tröska i rian', Sjundeå *nä:r dåm sko gå u:t så* ***hyrta*** *de dä:r* 'när de skulle gå ut så hörtade det där (dvs. ett stängsel hindrade fisken från att ta sig ut ur ett visst fiskeredskap)'. (Jämför *Uppländska* s. 72.)

Kort *i* bevaras i trycksvag ställning i ord som *bondin* 'bunden', *i:sstikil* 'istapp'. För hela Nyland gäller förresten en fonologisk regel som gör att *i* bevaras efter *g*, *j*, *k*, *ng* i alla typer av stavelser där standardspråket har *e*, t.ex. *väggin* 'väggen', *märki* 'märke', *ringin* 'ringen'; Sjundeå *de va e:tt* ***stykki*** *från va:r gå:rd* 'det var ett stycke (i strömmingsnoten) från var gård', Helsinge *såva me* ***klåkkarståkkin*** 'sova med klockarstocken (dvs. tygbommen i vävstol, måste den göra som inte hade fyllt bommen med väv under dagen)'.

Inskottsvokal saknas i *båtn* 'botten' och *vatn* 'vatten'; Snappertuna *när e va hö:gt* ***vatn*** *så kond man no:g gå: å ta fast dåm i stranden* 'när det var högt vatten, så kunde man nog gå och ta fast dem (dvs. braxnarna) i (å)stranden', Sjundeå *de va mju:kt* ***le:rbåtn*** 'det var mjuk lerbotten'.

Konsonantförbindelsen *ld* bevaras i *kaldär*/*ka:ldär* och *mb* bevaras i *lamb*/*la:mb* 'lamm', *vamb*/*va:mb* 'våm'. Förbindelsen *ngg* är inte lika väl bevarad utan växlar med *ng* [ŋ] utan hörbart *g*, t.ex. *långgär*/*långär*. – Växlar mellan gammalt *a* och nytt *å* gör adjektivet *lång* (*langgär* ~ *långär*), liksom *fåll*, *många* och flera andra ord som ursprungligen har haft *a* som stamvokal; Helsinge *en* ***långär*** *rondär sta:v* 'en lång, rund stav'. (FO II *fåll* s. 201, III *kall* a. s. 228, IV *lamm* s. 79, *lång* a. s. 236, *mången* s. 472; *Uppländska* s. 72.)

Förbindelsen *gn* har kvar sitt gamla uttal och uttalas som den skrivs i ord som *agn*, *dygn*, *begagna*, inte som *ngn* i standardspråkets *angnar* 'sädesagnar' etc.

I förbindelserna *gd*, *rg* och *lg* uttalas *g* som i *gå* i ord som *färg*, *fölga* 'följa', *fölgd* 'följde', t.ex. Strömfors *an add* ***fölgd*** *heim ena frå:n festn* 'han hade följt hem henne från festen'. (*Uppländska* s. 72.)

De starka maskulinernas gamla nominativändelse *-er* lever kvar i ett antal abstrakter och tidsord som *freder* och *kvälder* samt i nedsättande personbeteckningar som *bjäbber*, *blasker* och *dröler*; Karis

när e va ***sjö:rdti:där*** *så va e sjö:rddans* 'när det var skördetid så var det skördedans'. – Svaga maskuliner har den gamla nominativformen på *-i* (eller senare *-e*) som grundform om ordet betecknar en levande varelse, men den gamla objektsformen på *-a* som grundform i övriga fall, t.ex. *granni/granne* men *bakka* 'backe', *enda* 'ände'.

I adjektivböjningen finns den gamla *er*-ändelsen kvar, men den används inte längre bara vid ord med maskulint genus utan också vid feminina ord. Ett exempel på det senare ingår i ett yttrande från en kvinnlig informant i Karis: *då: va man så* ***li:vagär*** *å* ***kvikkär*** *ijenn* 'då var man så livad och kvick igen (när dansbudet kom efter en tung arbetsdag)'.

6.1.2 Novationer

Det är inte heller så vanligt att språkliga nybildningar är spridda över hela landskapet. En gemensam utveckling har i stort sett de gamla ändelsevokalerna haft, tack vare vokalbalansen, artikelsynkopen och den villkorliga apokopen.

I Nyland behandlas ändelsevokalerna olika beroende på om föregående stavelse är lång eller kort. Här råder således *vokalbalans*, när gammalt *i* bevaras som *i* efter kort stavelse men har blivit *e* efter lång stavelse, t.ex. *bisi* 'gubbe' men *besse* 'gumse' (i Pernå och Strömfors även *bessi*). Exempel på vokalbalans o/u : å, där gammalt *u* bevaras som *o* eller *u* efter kort stavelse men har blivit *å* efter lång stavelse, är ordpar som *viko/viku* 'vecka' men *byttå* 'bytta', och *bo:nstuvu* 'bondstuga' men *kåjjå* 'koja'. – Vokalbalansen i : e och u : å är gemensam för Nyland och Åboland och kommer ursprungligen från Uppland (*Uppländska* s. 82 f.).

Den bestämda slutartikeln behandlas olika beroende på fonetisk omgivning. I ord som har *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* som slutkonsonant faller vokalen, men efter andra konsonanter står den kvar. Nyland har således *artikelsynkope*, när *båten* uttalas som *bå:tn*, (plog)*billen* som *bildn*, *solen* som *so:ln* osv.; Karis ***e:ldn*** *fo:r ra:kt u:t jinåm pi:pan* 'elden for rakt ut genom pipan (i öppen spis)', Helsinge *å sen va de då* ***ve:vsto:ln*** *å* ***ve:vske:dn*** 'och sedan var det då vävstolen och vävskeden'. – Till Nyland har artikelsynkopen kommit från Uppland via östra Åboland. (*Uppländska* s. 71.)

Ändelsevokalerna behandlas också olika beroende på ordets ställning i satssammanhanget. Det handlar då om slutvokalen i in-

finitiv och den *villkorliga apokopen*, som det heter, när satsrytmen bestämmer om vokalen står kvar eller inte i löpande tal. Hos verb som står i förbindelse med ett pronomen eller adverb faller vokalen, hos verb som står självständigt står den kvar. Vi får alltså växlingen *vi ska **flytt u:t*** med kortformen *flytt* i obetonad ställning men *nu ska vi **flytta*** med fullformen *flytta* i betonad ställning. – Den villkorliga apokopen är ett drag med sydlig utbredning i Finland: från Uppland har den via Åland och Åboland spridit sig till det nyländska kustlandet i öster. (Ahlbäck 1971 s. 16 f.; *Uppländska* s. 74.)

I hela Nyland – liksom i östra Åboland – har *mn* blivit *mm* i ord som *famm* 'famn', *namm* 'namn' och *lemma* 'lämna'; Sjundeå *när strömmingsno:ten **lemmast** bårta å ryssjåna kåm* 'när strömmingsnoten lämnades bort och ryssjorna kom'. Se 5.4.2.

Tvåstaviga neutrer (utom Sjundeå där ändelsen är *-er*) har liksom standardspråket obestämd pluralis på *-en*, således *flera diken*, *snören* som standardspråket. (Ahlbäck 1946 s. 21.)

6.2 Prosodiska egenskaper

6.2.1 Ordaccenter

Det dialektskiljande draget framför andra i Nyland är tonaccenten. Olikheten består i att dialekterna i mellersta och östra Nyland saknar ordaccentdistinktion och har bara en accent. De skiljer med andra ord inte mellan grav accent i *gifte-t* och akut accent i *gift-et*, bestämd form av *gifte* och *gift*. Från Kyrkslätt och österut är tonförloppet följaktligen detsamma för varje framhävt ord. Den "tonala gesten" är stigning + fall i samband med den betonade stavelsen i det ord som framhävs. Språkmelodin med dess kombination av stigningar och fall är därmed densamma som i det finlandssvenska standardspråket. Västra Nyland har däremot accentdistinktion och skiljer mellan ord som har grav accent och akut accent, vilket beskrivs närmare i 6.3.1. (Aho 2008; Bruce 2010 s. 180 f.; *Språken i Sverige s.* 61.)

6.2.2 Kvantitet

Sin ålderdomliga prägel får Nylandsmålen till stor del av stavelselängden, för när det gäller den står de kvar på ett fornspråkligt stadium. Den gamla korta stavelsen (kort vokal + kort konsonant) lever

kvar i både enstaviga och tvåstaviga ord, och lever kvar gör också den gamla överlånga stavelsen (lång vokal eller diftong + långt *dd*, *tt*, *ss*), således:

KORT STAVELSE	*bik* 'beck', *bås* 'boss', *gräs*, *låt* 'lott', *smör*, *tin* 'tenn'
KORT STAVELSE	*flogo, flugu* eller *flugo* 'fluga', *bråtar* 'bråkar (lin)'
ÖVERLÅNG STAVELSE	*bre:dd* eller *breidd* 'bredd', *brå:tt* 'brått'

Exempel på användningen av kort stavelse i levande tal: Tenala *å* ***vakärt*** *va e* 'och vackert var det', Snappertuna *dåm kallas för* ***grimm'nät*** 'de kallas för grimnät (dvs. ett slags braxennät)', Karis *å så ble: e* ***smör*** 'och så blev det smör', Ingå *de va åm* ***såmarn*** 'det var om sommaren', Kyrkslätt *vi hadd* ***tåkådär måsa*** 'vi hade (en) sådan där mosse', Borgå *ein gangå i* ***vikun*** 'en gång i veckan'. Och på överlång stavelse: Karis *nå dåm* ***spå:dd*** *no dåmm* 'nå de spådde nu, de', Ingå (skjutskarlen skulle) *va ti hans nä:r e kåm* ***sju:ss*** 'vara till hands när det kom skjuts', Sjundeå *så lenge man slapp u:t ti* ***sjö:ss*** 'så länge man slapp ut till sjöss', Lappträsk ***ko:kheitt*** *vatn* 'kokhett vatten'.

En ålderdomlig stavelsetyp är dessutom lång vokal + *m*, som finns i *bo:m* 'bom', *glö:ma* 'glömma', *to:mär* 'tom' med flera ord.

6.3 Västnyländska dialekter

Västnyländsk dialekt talas i de tidigare primärkommunerna Bromarv, Tenala, Pojo, Ekenäs, Snappertuna, Karis, Lojo och Ingå samt Degerby som 1957 anslöts till Ingå. Alla utom Lojo och Ingå bildar tillsammans med Ekenäs stad sedan 2009 staden Raseborg.

Som vi redan har sett har dialekterna i området påverkats av herrgårdar och bruksfolk som ofta rekryterades från Sverige. Som en följd av det är avståndet mellan dialekt och standard här inte lika stort som det är i landskapets östra del – eller i Österbotten och dialekterna vid Skiftet för den delen. Ett särmärke för traditionell västnyländska är bortfallet av *h* i början av ord där det borde finnas och tillägg av *h* där det inte ska finnas, t.ex. *us* 'hus' och *hösa* 'ösa'. Det här *h*-bortfallet är känt från runstenar i 1000-talets Uppland och kom en gång i tiden till västra Nyland med de svenska kolonisatörerna. (Ahlbäck 1940 s. 227, 230, 1971 s. 5 f.; *Uppländska s.* 79.)

Språkprov

Om koppargummor

– Nå det där, hur gick det till, det där koppandet då? – Dåm hadd et ho:rn såm dåm dro:, la: här på: å så dro: dåm sen at de ble: sån dä:r bolla. När dåm to: bårt ho:rne sen så hakka dåm me en li:tn kåpparykse, å så kåm de tjåkkär svartär blo:d å de va, de va den såm va o:helsosammär. Sen sko man bli: bra: däreftär, men många svimma dä:r å, i kåppar-. Ja: nå ja minns nä:r ja va me mommo, hu:r ja:g endå skre:k, när on den där kåppartjäringen börja me henna. At ja, ja måddes u:t sen därifrå:n, ja fikk it va inne å skri:ka it. No: va de, stellningar. Hadd hon dåm där kåppho:rnen sina i et li:tet kny:te sen när hon fo:r, den där kåppargomman. Hon va no såm en trålltjärng ongefä:r. – Ja:. Hur såg hon ut? – Fu:lär, långär nesa å, å du:kin så där ondelit för ö:gåna draji, at it va on rikit någå vakär i.

– De hade ett horn som de drog, lade här på och så drog de sedan (så) att det blev (en) sådan där bula. När de tog bort hornet sedan så hackade de med en liten kopparyxa, och så kom det tjock, svart blod och det var, det var den som var ohälsosam. Sedan skulle man bli bra (från reumatismen) därefter, men många svimmade där också, i koppar(bastun). Ja nå, jag minns när jag var med mormor, hur jag ändå skrek, när hon, den där kopparkäringen började med henne. (Så) att jag, jag måste gå ut sedan därifrån, jag fick inte vara inne och skrika, inte. Nog var det ställningar. Hade hon de där kopphornen sina i ett litet knyte sedan när hon for, den där koppargumman. Hon var nu som en trollkäring ungefär. – Ja. Hur såg hon ut? – Ful, lång näsa och, och duken så där underligt för ögonen dragen, att inte var hon riktigt något vacker, inte.

Kvinna f. 1894 i Karis. Texten är hämtad från Ivars 1996 s. 112.

6.3.1 Ljudlära

De västnyländska dialekterna skiljer sig från de andra svenska dialekterna i Finland genom sitt tvåaccentsystem som länge har fångat forskarnas uppmärksamhet. Vi inleder med att ta del av några äldre språkmäns uppfattningar om accentueringen i västra Nyland. (Tidigare uppfattningar refereras enligt Selenius 1972 s. 25–29.)

A. O. Freudenthal var en av de första som kommenterade accentueringen, bland annat i boken *Om svenska allmogemålet i Nyland*

(1870). Dalmålen och Gotlandsmålen samt målen i vissa trakter av västra Nyland och Egentliga Finland såg han som övergångsformer mellan svenskan i Sverige och svenskan i Finland, för de var ”tvetydiga nog” vad tonfallet beträffade. De bildades språk i Finland saknade den låga ton som Freudenthal hade hört överallt i Finland, utom i de tre östliga häraderna i Nyland.

Herman Vendell ägnade en hel uppsats åt den västnyländska accenten (1897). Den kunde man enligt honom höra redan vid gränsen mellan Ingå och Sjundeå, men inte längre österut i Nyland. Anton Karsten (1920) höll med om att grav accent saknades i mellersta och östra Nyland, liksom flerstädes i Egentliga Finland och Österbotten, men han påpekade att iakttagelserna var mycket ofullständiga.

Enligt O. F. Hultman (1921, 1922) levde båda accenterna kvar i västra Nyland och på Åland, men om så var fallet också i Egentliga Finland, Satakunta och Österbotten var inte utrett. Arnold Nordling (1938, 1947) var den förste (och ende) som ifrågasatte det berättigade i att tvinga västnyländska barn att avstå från sin accent. V. E. V. Wessman (1945) ansåg även han att grav accent var allmän i västra Nyland, om också inte identisk med den sverigesvenska.

Olav Ahlbäck (1945, 1946) såg för sin del ett samband mellan villkorlig apokope och grav accent. Villkorlig apokope förekommer i de dialekter i västra Nyland, östra Åboland och Åland som vid tiden för apokoperingen – senast efter 1450 – hade grav accent. Den gamla accentdistinktionen fanns enligt Ahlbäck kvar endast i västra Nyland, men hade av allt att döma funnits relativt sent i östra Åboland och på Åland.

Accentförhållandena kommenterades vid sekelskiftet 1800/1900 också av en rad svenska språkmän, som var ense om att den bildade svenskan hade bara en accent, liksom socknarna från Sjundeå och österut i Nyland. För övriga regioner gick omdömena isär. Bilden nyanserades senare av K.-H. Dahlstedt (1962), som påpekade att västnyländskan *delvis* bevarar skillnaden mellan akut och grav accent, medan övriga Finland saknar *ordskiljande* akut och grav.

Det här var läget när Ebba Selenius tog sig an uppgiften att undersöka den västnyländska ordaccenten. Uttalet av enkla ord, sammansatta ord och ordgrupper analyserade hon auditivt och instrumentellt (lyssnartest och spektrogram) med utgångspunkt i Snappertunamålet. Resultatet redovisar hon i avhandlingen *Västnyländsk ordaccent* (1972).

Nedan behandlas accentsystemet och ordbetoningen närmare, därefter följer vokalerna i betonad och obetonad stavelse och sist konsonanterna.

Ordaccenter

Ebba Selenius kunde bekräfta att Snappertunamålet har ett tvåaccentsystem där tonaccenten har betydelseskiljande funktion; den är med andra ord *fonematisk*. Fördelningen av grav och akut accent följer i stort sett det mönster som bestämdes i fornsvensk tid. Det betyder att ord som i fornsvenskan var enstaviga uttalas med akut accent, de flesta tvåstaviga ord däremot med grav accent. Många ord som för tusen år sedan var enstaviga är i dag tvåstaviga genom vokalinskott i ändelser, men känslan för fördelningen av akut och grav accent lever kvar. Orden *bryter* och *fäder*, som ursprungligen var enstaviga (*brýtr*, *fædr*), har blivit tvåstaviga genom inskott av *e* och uttalas med akut, men *bryta* och *fader* (*faðir*), som ursprungligen var tvåstaviga, uttalas med grav accent. (Selenius 1972 s. 250 f.; Bergman 1984 s. 18; Bruce 2010 s. 55.)

Att tvåaccentsystemet har överlevt kan bero på det tonala förloppet som är olika för ord med akut och grav accent: i ord med akut accent stiger tonen bara en gång, men i ord med grav accent två gånger. Akutkonturen kännetecknas av en lång tonstigning i första stavelsen, graviskonturen av en inledande tonstigning och ett fall som inträffar vid konsonanten i andra stavelsen och följs av en andra tonstigning. För de dialekttalande kan tvåaccentsystemet auditivt, för örat, ha reducerats till en motsättning mellan å ena sidan stark tonstigning i ordets första vokal (= akut) och å andra sidan stark tonstigning i ordets andra vokal (= grav). (Selenius 1972 s. 186 f., 250; Bruce 2010 s. 70–74.)

Accentens betydelseskiljande funktion kan illustreras med ordpar som uttalas med olika accent, t.ex. *jífftä* 'gift-et' med akut och *jìfftä* 'gifte' eller 'gifte-t' med grav accent, *júden* 'ljud-en' med akut och *jùden* 'jude-n' med grav accent. Orden med grav accent kan ha olika ursprung, vara gamla nordiska ord eller lånord:

- De flesta tvåstaviga ord av nordiskt (eller lågtyskt) ursprung uttalas med grav accent, t.ex. *blòmmå* 'blomma', *bò:ndä* 'bonde', *àndan* 'anden', *sȁmarn* 'sommaren', *dàgar*, *sȍnär* 'söner' (av fornsvenskt *synir*), vidare *hìmil* 'himmel', *tjìtil* 'kittel',

nỳtjil 'nyckel', adjektiv som *dòvin* 'duven', *gàlin* 'galen', *ròtin* 'rutten', *gàmal* 'gammal' samt verbformer på *-ar* som *règnar*, *stȁrmar* 'stormar'.

- Tvåstaviga ord av latinskt eller franskt ursprung med betoning på andra stavelsen har fått grav accent och betoning på första stavelsen, t.ex. '*akksjo:n* 'auktion', '*kasstroll* 'kastrull', '*kåmppass* 'kompass', '*nårrma:l* 'normal', '*pårssli:n* 'porslin'. Två långa stavelser är utmärkande för denna speciella grupp av ord, som har förlängt den första eller den andra konsonanten mellan vokalerna. – Betoning på andra stavelsen och akut accent har däremot främmande ord med bara en konsonant mellan vokalerna, t.ex. *dra'go:n* 'dragon', *fa'so:n* 'fason', *ka'la:s* 'kalas'. (Selenius 1972 s. 60, särskilt s. 84–98, 250 f.; Bruce 2010, figur 2.2 s. 57.)

Fördelningen mellan grav och akut accent ska i stort sett vara densamma som den mellansvenska, men den västnyländska dialekten har fler fall av akut accent i ord som slutar på *-el*, *-er* och var tvåstaviga i fornsvenskan, såsom *skakel*, *skyttel*, *spindel*, *sovel*, *smeder*, *stränder*. Den västnyländska grava accenten låter heller inte riktigt lika som den svenska, vilket beror på tonstigningens sena placering i ordet, i andra stavelsens vokal. För örat blir den grava accenten i Västnyland därmed långt mer påfallande än den som hör till dialekterna i Sverige. (Ahlbäck 1940 s. 225; Selenius 1972 s. 72–98, 252.)

Västnyländska barn tvingades i en äldre tids skolsystem att avstå från sin accent. Mot den bakgrunden är det inte så konstigt att Selenius beskriver den västnyländska accenten som ett system i upplösning. Upplösningen följer vissa huvudlinjer. Först antar *er-* och *el*-orden akut accent, sedan krävs allt starkare emfas för att grav accent ska användas i enkla ord, och slutligen påträffas grav endast vid emfas och affekt och före paus. Emfas och affekt bidrar till att bevara motsättningen akut–grav, och vid accentupplösningen är det i sådana sammanhang som rester av grav kan spåras längst. (Selenius 1972 s. 28, 244–249, 251.)

Ordbetoning

Ebba Selenius undersökte också ordbetoningen. Det typiska mönstret för sammansatta ord i svenska dialekter är huvudbetoning på första ledet och bibetoning på det sista, '*sjöbod*. Det är ett mönster

som kallas *förledsbetoning*, när tonvikten ligger tidigt i ordet. Den västnyländska dialekten avviker från det typiska mönstret genom sin benägenhet att ha tonvikten sent i sammansatta ord. Det är ett mönster som kallas för *slutledsbetoning*. Den här betoningen är en företeelse som utomstående lätt lägger märke till och överdriver, om de vill härma efter västnylänningars sätt att tala. (Selenius 1972 s. 210–229 talar om *upptaktsbetoning* i stället för slutledsbetoning.)

Slutledsbetoningen är i västnyländskan begränsad till sammansatta ord med enstavigt förstaled, som vanligen är ett substantiv:

- enstavigt förled + enstavigt efterled, t.ex. *gräs'annd*, *sjö'bo:d*, *smör'klikk*
- enstavigt förled + tvåstavigt efterled, t.ex. *gås'ongi*, *mås'tu:å*, *smör'byttå*
- enstavigt förled + flerstavigt efterled, t.ex. *gräs'klipparä*, *sko'makarä*

Av exempelorden ser vi att kortstaviga ord som *gräs* bevarar sin korta stavelse och att ord som slutar på eller innehåller en lång vokal kan få vokalen förkortad när de bildar förstaled i ord med slutledsbetoning. Sådan *förledsförkortning* finns i *sjö'bo:d* 'sjöbod', *fä'gå:ln* 'fägården', *gås'ongi* 'gåsunge'. Som exempel på slutledsbetoning i Snappertuna kan ytterligare nämnas ***fisk'vatn*** 'fiskevatten' där man lade ut ***trä:'katsåna***, ett slags fiskeredskap som var byggda av ***trä:'spjälkar*** 'träspjälor' och bestod av ***bryst'bi:t å rygg'stykk*** 'bröstbit och ryggstycke'.

I Sverige förknippas slutledsbetoning främst med målen i Ångermanland och norra Norrlands kustland, särskilt Norrbotten, men den är känd också från Uppland. I Norrland följer slutledsbetoningen andra regler än den västnyländska. Där är det bara vid ”betoningssvacka” som slutledsbetoning uppträder, och denna svacka är betydligt vanligare vid tvåstavigt förstaled än vid enstavigt, således i ord som har en obetonad stavelse mellan de två betonade. Exempel på sådana ord, där ”betoningarna inte slår ihop”, är *ylle'strumpor* och *före'tagare*. (Pamp 1978 s. 134; *Uppländska s.* 77; Bruce 2010 s. 50–53, 187 f.)

De västnyländska dialekterna uppvisar sammanfattningsvis följande kombination av prosodiska egenskaper, dvs. av betoning, accent, stavelselängd och apokope:

- Slutledsbetoning, som förekommer i stor utsträckning i sammansatta ord med enstavigt förstaled, t.ex. *smör'blommå* 'smörblomma', *fisk'vatn* 'fiskevatten'.
- Åtskillnad mellan akut och grav accent, som följer det fornsvenska mönstret. Lågtyska lånord har anslutit sig till nordiska ord och fått grav accent, *kràge*. Franska lånord av typen '*balkång* [balkkång] 'balkong' har fått grav och betoning på första stavelsen, men det har inte typen *dra'go:n* 'dragon' med enkel konsonant mellan vokalerna.
- Kort stavelse, som är bevarad i förled och i både enstaviga och tvåstaviga ord, t.ex. *gres'lindå* 'gräslinda', *spit* 'spett', *vite* 'vetet'.
- Ändelsevokaler, som för det mesta bevaras fulla men som växlar med satsrytmen (villkorlig apokope), t.ex. betonat *dåm fikk **fara** senn* 'de fick fara sedan' men obetonat *då: sko man va me: å **jölp** til* 'då skulle man vara med och hjälpa till'. Rester av vokalbalans finns, t.ex. o : å i *smolo* 'smula' och *blommå* 'blomma', se *Vokaler i obetonad stavelse* nedan.
- Andra stavelsen uppbär andra tontoppen (bitrycket) i enkla trestavingar med grav accent, t.ex. *ha`marä* 'hammare'.

De här företeelserna är mer eller mindre kopplade till varandra. Att apokopen i västra Nyland är *villkorlig* och beroende av satsrytmen står i samband med den bevarade grava accenten. Att den i Österbotten, västra Åboland och östra Nyland är ovillkorlig hänger samman med övergången till akut accentuering. Den villkorliga apokopen är ett sydligt drag som förbinder västra Nyland med östra Åboland, Åland och vidare med uppländska mål i Sverige. (Ahlbäck 1945 s. 32; 1971 s. 16; *Uppländska s.* 74; Selenius 1972 s. 251–253.)

Nära förbunden med stavelselängden är i sin tur *vokalbalansen*, som det finns vissa spår av hos substantiven. Vad gäller stavelselängden har vi i 6.2 redan sett att västnyländskan står kvar på ett fornspråkligt stadium. Den korta stavelsen (kort vokal + kort konsonant, *lid* 'led', *flåt* 'flott') lever kvar, likaså den överlånga stavelsen (lång vokal + lång konsonant, *på:dd* 'spådde', *bo:tt* 'bott'). Fler exempel på de gamla stavelsetyperna från Karis: *i kveld **far** ja no endå **såva*** 'i kväll far jag nu ändå sova (dvs. går jag att sova)' och *dåm hadd vel **bo:tt** där, no:g, at dåm va **fö:dda** där* 'de hade väl bott där, nog, att de var födda där'. (Selenius 1972 s. 34 f.)

Vokaler i betonad stavelse

De västnyländska dialekterna skiljer mellan åtta korta och nio långa vokaler i betonad stavelse och sex vokaler i obetonad stavelse. Systemet är inte klarlagt genom fonemanalys utan belyses här med ord från Karismålet, först korta och långa vokaler i betonad stavelse, sist vokaler i obetonad stavelse:

a Bakkby:n, da:g, sto:ra
e hest'tekkin 'hästtäcken', he:tär 'het', pote:tren 'potatisarna'
i minns, di:t, ro:lit
o skottas 'skuttande', sto:ra, slagor
u dansanbu:d 'dansbud'
y tryska 'tröska', Bakkby:n
å kåjjåna 'kojorna', å:kärn, någå 'något'
ä tjärra, vä:rdn 'världen', he:tär
ö tjöld'gra:där, frö:s

Vokalismen har följande särdrag:

a) De korta vokalerna är *a*, *e*, *i*, *o*, *y*, *å*, *ä*, *ö*. Den som saknas är kort *u* som sammanfaller med *o*, här liksom i andra *o*-mål i Finland. I Tenala talar man således om t.ex. *dommhe:t* 'dumhet' och om ***ollen*** *såm sko* ***skrobbas*** *å ka:rdas å spinnas* 'ullen som skulle skrubbas och kardas och spinnas', i Karis om *kaffesomp* 'kaffesump' och *kåppargommår* 'koppargummor'. – I vissa ord motsvaras skriftens *u* av *å*, t.ex. *blånd* 'blund', *båska* 'buske', *gåbbe* 'gubbe', *tråmbå* 'trumma'. (Om vokalismen, se Selenius 1972 s. 33–38 generellt; Ivars 1996 s. 112 f.)

Korta *e* och *ä* tycks förekomma i *komplementär distribution* med varandra. Det vill säga att de kompletterar varandra så att öppet *ä* [æ] uppträder före *r*, t.ex. *tjärra* 'kärra', *li:vagär å kvikkär* 'livad och kvick', och *e* framför andra konsonanter, t.ex. *kvelln* 'kvällen', *tekkin* 'täcken'.

Som vi har sett i 6.1.1 används kort *i* ibland på ett sätt som avviker från standardspråket och mer modernt utvecklade dialekter i Finland. En ålderdomlig prägel ger således uttalet av *tenn* som *tin*, *vett* som *vit*, *bett* som *bit*, *hetta* som *hita* och *sele* som *sila*. Samma ålderdomliga prägel ger uttalet av *bröst* som *bryst*, *bössa* som *bysså*, *mössa* som *mysså* och *tröska* som *tryska*, där fornspråkets *y* står kvar utan att öppnas till *ö* som i standardspråket.

b) De långa vokalerna är *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *y*, *å*, *ä*, *ö*, lika många som i standardspråket. Åtminstone i Snappertuna uttalas långt *ä* så öp-

pet att kontrasten *meta–mäta* framträder klart, t.ex. *ja ha int aldär* ***mä:tt*** *någå* 'jag har inte aldrig mätt (maskstorleken på ryssjan) något'.

c) Fornärvda diftonger ska traditionellt ingå i ljudförrådet, men de har länge varit på retur och förenklingen är om inte helt så för det mesta genomförd, t.ex. Karis *en så hä:r* ***he:tär*** *da:g såm i da:* (*heitär*) 'en så här het dag som i dag', *ti tjö:r inn* ***tårrhö:*** (*höy*) 'att köra in torrhö', *de va it så kallt endå at pote:tren* ***frö:s*** (*fröus*) *i* 'det var inte så kallt ändå att potäterna frös, inte'. En del ord som lever kvar i det passiva ordförrådet kan ha diftongen kvar, t.ex. Karis ***flein*** *de va jiktn de* 'flen, det var gikten, det' och *sen när e a kåmi* ***hö:sneisar*** *så it ro:par han sen* ***meir*** *it* 'sedan när det har kommit hösnesar (dvs. höstörar), så inte ropar han (dvs. göken) sedan mera, inte'. Mest livskraftig har *ei*-diftongen varit i Bromarv och Tenala, t.ex. Tenala *när dåm va sto:ra å* ***feita*** *å starka dåm där få:ren* 'när de var stora och feta och starka, de där fåren'. (Ahlbäck 1971 s. 6; betydelsen 'gikt' hos ordet *flen* betecknas i SAOB som utdöd.)

Hem, *hemma* och *hemman* har förlorat sin diftong och uttalas *himm*, *himma*, *himman*. Samma former finns i Åboland (från Nagu och österut, 5.4.1) och kan vara införda med bruksfolk från städer i Sverige eller en influens från stadsspråket i Åbo. (FO II *hem* s. 541, *hemma* s. 546, *hemman* s. 547; *him* är gammalt stadsmål i Kaskö och Kristinestad i Österbotten.)

d) Spår av sekundär diftongering finns, så att långt *ö* får ett förslag av *y*, *e* ett förslag av *i* och *å* av *o*, t.ex. Karis *hor man no fikk* ***arbieta*** *å håll på:* 'hur man nu fick arbeta och hålla på' och *den had blivi så där* ***voåtär*** *på nattn* 'den (dvs. kon) hade blivit så där våt på natten' samt Ingå (taxan för hållskjuts var) *elva å tåll penni* ***kilåmietn*** 'elva och tolv penni kilometern' och *man hadd tömmen åm* ***yöra*** 'man hade tömmen om örat (för bukok på hästarna)'. Något särskilt utpräglat drag är det inte fråga om. (Ahlbäck 1940 s. 230.)

Vokaler i obetonad stavelse

Fornsvenskans tre ändelsevokaler *a*, *i*, *u* har utvecklats till sex, nämligen *a*, *e*, *ä*, *i*, *o*, *å*, av vilka öppet *ä* [æ] förekommer bara framför *r*. I vokaluppställningen ovan uppträder de i exempelorden *sto:ra* 'stora', *pote:tren* 'potäterna', *he:tär* 'heter', *ro:lit* 'roligt', *slagor* och *någå* 'något'. (Selenius 1972 s. 35 f. generellt; Ivars 1996 s. 114.)

Användningen av ändelsevokalerna styrs av följande fonologiska regler:

Enligt den första regeln bevaras *i* som slut- eller ändelsevokal efter *g*, *j*, *k*, *ng* i ord som *väggin* 'väggen', *sårjin* 'sorgen', *drengpåiki* 'dränggpojke', *ringin* 'ringen', t.ex. Snappertuna *å sen ska där va: in inngång såm* ***fiskin*** *gå:r i:* 'och sedan ska där vara en ingång (i ryssjan), som fisken går i', Karis *så fikk vi ha sto:ra* ***hest'tekkin*** *på ryggana såm e slaska å snö:'slaska* 'så fick vi ha stora hästtäcken på ryggarna som det slaskade och snöslaskade (vid potatisupptagning)'. Jämför Snappertuna *sen* ***tårpen*** *kåmd bårt* 'sedan torpen kom bort' och *de e* ***fisk'rumme*** *bara, sjölva endan* 'det är fiskrummet bara, själva änden (i ryssja)'. Se 6.1.1.

Enligt vokalbalansens regler har kortstaviga ord *i* och *o* som ändelsevokaler, medan långstaviga har *e* och *å*. Vi får alltså en växling mellan *tiril* 'kärnstav' och *kommel* 'kummel', mellan *slago* 'slaga' och *byttå* 'bytta', mellan *flogor* 'flugor' och *gommår* 'gummor' osv. Skillnaden utjämnas allt mer, genom att ord som *gata*, *lada*, *kyrka* har börjat uttalas som i standardspråket. Svaga femininer som betecknar levande varelser slutar i modern dialekt normalt på *-a*, således *flikka* 'flicka', *gomma* 'gumma', *pi:ga* 'piga', men nedsättande benämningar slutar nästan alltid på *-å*, som *slamså* 'slamsa'. Se 6.1.2.

Regeln om villkorlig apokope påverkar slutvokalen i infinitiv av verb. Om denna rytmiskt betingade form av apokope, se 6.1.2 och *Verb* under 6.3.2.

Enligt synkoperegeln faller ändelsevokalen bort före *n* efter konsonanterna *d*, *n*, *r*, *s*, *t*, t.ex. *kvelln* 'kvällen', *sjö:rdn* 'skörden', *dansn* 'dansen'. Se 6.1.2. och *Substantiv* under 6.3.2.

Konsonanter

De västnyländska dialekterna skiljer mellan 18 konsonantfonem, som är desamma som i standardspråket i Finland, se översikt i 1.6.1. (Konsonanter i Selenius 1972 s. 34–38.)

Västra Nyland har bara ett *l*-ljud, det tunna, men en gång i tiden har det tjocka *l*-et haft fäste också här. Om den tiden vittnar uttal som *fjä:l* 'fjärd', *fä:las* 'färdas', *gå:l* 'gård', där *l*-et har sitt ursprung i fornsvenskans förbindelse *r* + frikativt *d*. Fler exempel: Snappertuna *dåm där* ***jo:lana*** *såm gå:r åmkring* 'de där gjordarna som går omkring (ryssjan)', Karis ***hovojä:le*** *kalla man e till* 'huvudgärdet kallade man det till' och *hi:tå:t ve:t it ja åm dåm ha havi så myky* ***jä:lår*** 'hitåt vet inte jag om de har haft så mycket gärdor'.

Förbindelserna *rd*, *rn*, *rs*, *rt* har inte smält samman i enhetliga supradentala ljud. De uttalas med hörbart *r*, samtidigt som den senare

konsonanten *supradentaliseras* genom att uttalas längre bak än den enskilda dentala konsonanten. Uttalet av ord som *barn*, *bord*, *kors*, *fart* ska således fonetiskt betecknas [ba:rɳ], [bo:rɖ], [kårʂʂ], [fa:rʈ]. Samma typ av supradentalisering finns i Åboland, se 5.3.1 och 5.4.1. (FO I *barn* s. 124, *bord* s. 254, II *fart* s. 20, III *kors* s. 476.)

Mest känt och anmärkningsvärt bland särdragen inom konsonantismen är bortfallet av *h* i början av ord och tillskottet av *h* i ord som inte ska ha det, t.ex. *itta* 'hitta', *hösa* 'ösa'. Det här är ett drag med anor från vikingatiden, belagt på uppländska runstenar från 1000-talet. I Sverige är *h*-bortfallet utbrett längs kusten från Östergötland i söder till Roslagen i norr. (*Uppländska* s. 79.)

H-bortfallet är ett påfallande uttal som folk i omgivningen har lagt märke till och härmat efter. Det har därför blivit ett stigmatiserat drag som många inte längre vill kännas vid – eller som man tillskriver bara Karisborna. På 1930-talet var företeelsen ännu fullt levande i dialekten – då kunde man i Snappertuna säga *han ä en sån där* ***oliga:n*** 'han är en sådan där huligan' och i Karis *an va* ***hen honger*** *jesäll* 'han var en ung gesäll'. Dessa och andra liknande exempel hittar vi i Gudrun Lundströms bok om den nyländska syntaxen från 1939. (Lundström 1939 s. 39, 69.)

Bland arkaismerna i 6.1.1 nämns förbindelserna *ld* i *molld* 'mull', *mb* i *lamb* 'lamm' och *gn* i *agn* etc., men västnyländskan innehåller – eller har innehållit – också en del andra förbindelser som är värda att notera i sammanhanget:

- Förbindelsen *kv*, utvecklad ur ett äldre *hv* i början av ord, var mot slutet av 1900-talet bevarad bara i enstaka namn och ord, t.ex. *Kvärvån* 'Värvan' och verben *kvi:a* 'vina', *kviska* 'viska', *kvä:sa* 'väsa'.
- Skriftspråkets *dj-* har av gammalt uttalats utan *d*, men nya former på *dj-* förekommer i modern dialekt. Det är Helsingforssvenskan som står modell för uttalet med hörbart *d* i *djup* och *djur*. Traditionell *d*-lös form har *djup* i Karisexemplet *dåm sko jo va ganska* ***ju:pa*** *dåm där* 'de skulle ju vara ganska djupa, de där (dikena)'.
- Förbindelsen *ms* har blivit *ns* i *lönskär* 'lömsk' och *mt* har blivit *nt* i *tånt* 'tomte'.
- I modern dialekt ersätter *pt* allt oftare *ft* i ord som *knafft* 'knappt' och *släfft* 'släppte'. I äldre Karisdialekt kunde det heta

när man kåmd ifrån et fatit hemm, så va man no åppvekstär me då:lit å ***knafft*** 'när man kom från ett fattigt hem, så var man nu uppväxt med dåligt och knappt'.

Regeln om norrländsk förmjukning av *g* och *k* före främre vokal har varit verksam också i västnyländsk dialekt, t.ex. *sännjin* 'sängen', *väddjin* 'väggen', *di:tji* 'diket', *mytji* 'mycket'. Sådana former har gått ur bruk och förekommer inte längre i dagligt tal, utom *da:jin* 'dagen', *draji* 'dragit' och *taji* 'tagit' där det gamla uttalet lever kvar.

6.3.2 Formlära

Substantiv

Genusutjämningen har nått långt i hela området. Enligt Gudrun Lundström (1939) tvekade språkbrukarna inte om valet av rätt pronomen *han*/*hon* vid sakord, men *den*-genus var på väg in redan i 1930-talsdialekten. Enligt Ebba Selenius kunde ord som *klåkka* 'klocka', *mysså* 'mössa', *pannå* 'panna', *so:l* 'sol' ca 1970 omtalas med *hon* av äldre talare i Snappertuna, men yngre talare hade redan då förlorat känslan för *han* och *hon* vid sakord. En del skilde mellan *han*-ord och *det*-ord, en åtskillnad som representerar ett mellanstadium vid övergången från *han*-, *hon*- och *det*-genus till *den*- och *det*-genus, dvs. *hon*-ord hade börjat omtalas med *han*. I en inspelning från Snappertuna 1960 har fiskeredskapet *katsa den*- och inte *hon*-genus, *på hö:stn tåodes* ***den*** *åpp* 'på hösten togs den upp'. (Lundström 1939 s. 56 f.; Selenius 1972 s. 38 f.; böjningsmönster efter Ivars 1996 s. 114–117.)

I följande böjningsmönster är fördelningen på maskuliner, femininer och neutrer språkhistoriskt motiverad:

MASK.	kveld	kveldn	kveldar	kveldana
	ti:där	ti:dn	ti:där	ti:däna
	påiki	påikin	påikar	påikana
	bakka	bakkan	bakkår	bakkana
	tårpare	tårparn	tårpare	tårparen
FEM.	sjö:rd	sjö:rdn	sjö:rdar	sjö:rdana
	gomma	gomman	gommår	gommåna
	kåjjå	kåjjån	kåjjår	kåjjåna
NEUTR.	hu:s	hu:se	hu:s	hu:sen, hu:sena
	tekki	tekki	tekkin	tekkina

I ord av alla genus verkar som redan nämnts (i 6.3.1) en regel som gör att *e* blir *i* efter *g*, *j*, *k*, *ng* i ändelser, t.ex. *påiki* 'pojke', *påikin* 'pojken', *tekki* 'täcke', *tekkin* 'täcken'.

Spår av de starka *maskulinernas* gamla nominativändelse *-er* finns kvar i vissa abstrakter, tidsord och personbeteckningar, t.ex. Karis *någå sårs* ***värkär*** 'någon sorts värk'.

I bestämd singularis faller ändelsevokalen bort (synkoperas) hos ord som slutar på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, t.ex. *bra:ksn* 'braxen', *kveldn* 'kvällen', *ti:dn* 'tiden', se *Vokaler i obetonad stavelse* under 6.3.1. Däremot heter det *armen*, *tömmen* med kvarstående *e* efter *m* (och *b*, *f*, *p*, *v*).

Svaga maskuliner som betecknar levande varelser slutar på *-e* eller *-i* i grundformen, medan de som betecknar sakord slutar på *-a*, t.ex. *granne*, *gåbbe* 'gubbe', *finne*, *påiki* 'pojke' men *båga* 'båge', *nakka* 'nacke', *ka:vla* 'kavle'. Typen *bakka* 'backe', *haga* 'hage' kan bilda pluralis på *-år*, *bakkår*. Denna pluralbildning kan vara en influens från stadsmål i Helsingfors och Ekenäs. (Ahlbäck 1946 s. 54 f.)

Ord på *-are* bildar obestämd och bestämd pluralis efter mönstret (flera) *bagare* 'bagare', *bagaren* 'bagarna'. Bestämda pluralformen *bagaren*, *tårparen* finns också i Uppland och västra Åboland. (*Uppländska* s. 87.)

Exempel på bruk av maskulina substantiv: Karis ***böndrens lårttana*** *sen så fikk dåm si: eftär* 'böndernas lortarna (dvs. barnen) sedan, så fick de (fattiga torparflickorna) se efter', *å så fikk man ta: ti* ***grå:tn*** *senn å* 'och så fick man ta till gråten sedan också', *it va de någå* ***bakkår*** *it* 'inte var det några backar, inte', *di:tåt Mjö:lbålsta had dåm* ***hagår*** *såm dåm kalla ti* ***åkshagår*** 'ditåt Mjölbolsta hade de hagar som de kallade till oxhagar'; Ingå *he va hä:r en* ***granni*** *i* ***grannby:n*** *såm hadd en* ***tju:r*** *såm an å:ka me:, me* ***sila*** *på:* 'det var här en granne i grannbyn som hade en tjur som han åkte med, med sele på', *int tjö:rd dåm just me e:n* ***oksi*** *int, no hadd dåm pa:re allti* 'inte körde de just med en oxe, inte, nog hade de paret alltid (vid plogning o.d.)', *allt sånt dä:ran så sko* ***tårparen*** *jöra* 'allt sådant där så skulle torparna göra'.

Historiskt sett ska *feminina* substantiv ha kvar artikelvokalen i bestämd singularis. I samband med genusförenklingen har *artikelsynkopen* spridit sig också till feminina substantiv, som fallet är när man i Karis säger *de va åm* ***på:sknattn*** *de* 'det var om påsknatten, det' med bortfall av *e* mellan *t* och *n*. Former med bevarad vokal är också belagda, t.ex. Snappertuna (det fanns så mycket fisk att man kunde) *ta fast dåm i* ***stranden*** 'ta fast dem i (å)stranden'.

Svaga femininer som betecknar levande varelser slutar för det mesta på *-a*, *gomma* 'gumma'. Sakord slutar på *-o* efter kort och på *-å* efter lång stavelse, t.ex. *viko* 'vecka' men *grimmå* 'grimma'; Snappertuna *e:n på va:r* ***si:då*** 'en på var sida'. För pluralböjningen gäller samma *vokalbalansregel* (6.3.1): *vikor*, *vikona* men *grimmå*, *grimmåna*.

Exempel på bruk av feminina substantiv: Karis *å de sko måst jöras innan* ***so:ln*** *jikk ne:r* 'och det skulle måsta göras innan solen gick ned', (de hade) *långhalm såm dåm ga:v åt* ***ko:nan*** *åm vintärn* 'långhalm som de gav åt korna om vintern', *de va* ***maron*** *sa: dåm* 'det var maran, sa de'; Ingå ***tjärra*** *va de* 'kärra var det (man körde hållskjuts med)', där *tjärra* har ersatt den traditionella formen *tjärrå*.

Neutrerna har *t*-bortfall i bestämd singularis: *hu:se* 'huset', *tekki* 'täcket'. Typen *hus* kan böjas *hu:sena* i bestämd pluralis, men *hu:sen* är vanligast. Exempel på bruk av neutrala substantiv: Ingå *eftär såm* ***himmanen*** *va bilastaga så bilasta dåm* ***tårpen*** 'efter som (dvs. i den mån) hemmanen var belastade (dvs. hade pålagor), så belastade de torpen' och *de va på två* ***stellen*** 'det var på två ställen' med bestämd form *på* ***stellena***.

Oberoende av genus har ord på lång vokal en speciell böjning i bestämd pluralis, nämligen *knä:nan*, *ko:nan*, *sko:nan*, *strå:nan*, *tå:nan*, t.ex. Karis *så vill it dåm no va me* ***ko:nan*** *hellär* 'så vill inte de nu vara med korna heller (dvs. hålla kor längre)'. Ord som bildar pluralis på *-er* slutar i bestämd pluralis på *-ren*, t.ex. Karis *kring* ***kantren*** 'kring kanterna', Ingå (man körde hållskjuts) *di:t såm* ***å:rdren*** *kåmd* 'dit som orderna kom'. (Ahlbäck 1946 s. 8–21.)

Adjektiv

Adjektiven böjdes under fornsvensk tid i genus, numerus och kasus. Den gamla maskulina nominativformen *-er* har bevarats, men i modern dialekt används den inte bara vid maskulina utan också vid feminina ord. (Böjningsmönster efter Selenius 1972 s. 39.)

Olika typer av adjektiv böjs i genus och numerus på följande sätt:

MASK.	en li:tn grå:är gåbbe, den där to:kåt gåbben
FEM.	in to:kågär tjärng, den där to:kåt tjärngin
NEUTR.	it to:kåt bå:n, hö:gt vatn, det där to:kåt bå:ne
PLURALIS	to:kåga gåbbar, tjärngar, bå:n, dåm där to:kåt gåbbana, tjärngana, bå:nen
PREDIKATIV	gåbben e to:kågär, gomman e to:kågär, dåm e to:kåga

Som attribut får typen *to:kågär* neutrumform på *-åt*, t.ex. *it* ***to:kåt*** *så:n* 'ett tokigt barn'. Samma form har *to:kågär* som attribut i bestämda nominalfraser, t.ex. *den där* ***to:kåt*** *gåbben* 'den där tokiga gubben', *dåm där* ***to:kåt*** *gåbbana* 'de där tokiga gubbarna' osv. I obestämd pluralis böjs de efter mönstret ***va:nliga*** *bo:nstellen* 'vanliga bondställen'. Adjektiv på *-igär* och *-in* böjs på motsvarande sätt i bestämda fraser *den där* ***fatit*** *gåbben* 'den där fattiga gubben' osv.

Levande exempel på adjektiv som attribut: Tenala *just såm en* ***li:tn*** *haga* 'just som en liten hage'; Karis *de sko ha vari en* ***li:tn grå:är*** *gåbbe* 'det skulle ha varit en liten grå gubbe (dvs. ritomten)', *en sån hä:r* ***he:tär*** *da:g såm i da:g* 'en sådan här het dag som i dag', *å så va de sån där förskreklit* ***sto:ra*** *gro:dår förr* 'och så var det sådana där förskräckligt stora grodor förr', (man) *hadd et* ***långt*** *o:k* 'hade ett långt ok (vid körning med oxar)'.

Gammal har en egen böjning. I obestämd form singularis heter det *gamal* (*en* ***gamal*** *gåbbe/gomma* 'en gammal gubbe/gumma'), i neutrum *gamalt* och i pluralis *gamla* (***gamla*** *gåbbar*). I bestämd form singularis och pluralis heter det *gamel* (*den där* ***gamel*** *gåbben* och *dåm där* ***gamel*** *gåbbana*). *Gammal* kan substantiveras som *gamoln* 'den gamle', *gamlån* 'den gamla' och *gamlåna* 'de gamla (i gården)'.

Som predikativ tar adjektiven ändelse i både singularis och pluralis, t.ex. Tenala *dåm va* ***sto:ra*** *å* ***feita*** *å* ***starka*** *dåm där få:ren* 'de var stora och feta och starka, de där fåren', Karis *no fik man vara* ***reddär*** *så invelsi:nat för dåmm* 'nog fick man vara rädd så invälsignat för dem (dvs. getingarna)'. – Perfektparticip böjs på samma sätt som vanliga adjektiv, i pluralis t.ex. Ingå *vi va* ***inkvarte:raga*** *på en stallsvind* 'vi var inkvarterade på en stallsvind'.

Standardspråkets komparativer av typen *äldre* motsvaras av *eldär* etc.: Karis *man visst it ota någå* ***betär*** *då* 'man visste inte utav något bättre då'; Ingå *dåm ha flytta denn di:t* ***hö:gär*** *åpp* 'de har flyttat den (dvs. kvarnen) dit högre upp' och *åftast hadd an en* ***eldär*** *å en* ***yngär*** *oksi i pa:r* 'oftast hade man en äldre och en yngre oxe i par (i jordbruksarbete)'.

Pronomen

De personliga pronomenen är, i betonade varianter före och obetonade efter snedstrecket:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, to/do, hann/(h)an, honn, ho:n, o:n, onn/on, denn/den, de, he/e, vi:/vi, ni:/ni, tåm, dåmm/dåm
OBJEKTSFORM	mejj/mi, dejj/di, hann, hånån/(h)an, hennar, henna, ho:n/on, denn/den, de:/de, e, åss/åss, e:r/är, dåmm/dåm

Han och *hon* kan användas som både subjekts- och objektsform, som objekt t.ex. Karis *de kalla vi* ***on*** *till* 'det kallade vi henne till'. En exklusivt västnyländsk företeelse är att objektsformen brukas för subjekt som framhävs, t.ex. Karis *vi va så go: vennär Siggavärdinnan å* ***mejj*** 'vi var så goda vänner, Siggavärdinnan och mig (dvs. jag)', Pojo *de e* ***dejj*** *såm ska slå:* 'det är dig (dvs. du) som ska slå'. Om detta, se 6.7.1

Genitivformerna i tredje person singularis är *hans*, *hanses*, *hansis* och *hennas*, *hennars*. (FO II *han* 1 s. 496–499, *hon* s. 583 f.; Selenius 1972 s. 40.)

Verb

Böjningen illustreras med följande mönster för verben *kasta*, *tänka*, *tro*, *bita*, där den villkorliga infinitivapokopen anges med parentes runt slut-*a*:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
kast(a)	kastar	kasta	kasta
tenk(a)	tenkär	tenkt	tenkt
tro:	tro:r	tro:dd	tro:tt
bi:t(a)	bi:tär	beit, be:t	biti

Infinitivmärket är *ti* 'att', t.ex. Karis *e va ongefä:r såm* ***ti spå:*** *de* 'det var ungefär som att spå, det'. Böjningen påverkas i infinitiv och preteritum av apokopen. (Böjningsmönster efter Selenius 1972 s. 39 f.; Ivars 1996 s. 117 f.)

I infinitiv är vokalbortfallet villkorligt, dvs. beroende av satsrytmen (6.3.1). Om slutvokalen faller eller inte beror med andra ord på var i satssammanhanget ordet står. Vokalen faller när infinitiven följs av ett pronomen, ett adverb eller en verbpartikel som bär betoningen i frasen. Den står kvar när infinitiven står tryckstarkt i satsslut. Exempel på växlingen mellan fullform och kortform: Snappertuna *no kond man* ***legg dåm*** *va:r såm helst* 'nog kunde man lägga (ut) dem (dvs. katsorna) var som helst'; Karis *ja fik je: me ti* ***strekka***

å je:tingana bakeftär 'jag fick ge mig att sträcka (dvs. springa), och getingarna efter', *när man ble: riktit u:ttrå:kagär så fikk man sen* ***far u:t*** *å* ***grå:ta*** *li:te å så inn å* ***börja*** *ijenn* 'när man blev riktigt uttråkad så fick man sedan fara ut och gråta lite och så in och börja igen (som barnflicka)'; Ingå *allt sånt dä:ran så sko tårparen* ***jöra*** 'allt sådant där så skulle torparna göra'.

I preteritum är vokalbortfallet ovillkorligt. I den formkategorin saknar inte bara *kasta*-verben slutvokal, utan också verb av typen *tänka*, *bygga*, *tro*, t.ex. Karis *dåm* ***visst*** *it vi:dari, dåm* ***tykkt*** *bara at e va ri:tåmtn såm va å* ***jo:rd*** *e* 'de visste inte vidare, de tyckte bara att det var ritomten som var och gjorde det (dvs. åt upp gröten om julnatten)', Ingå *de* ***he:tt*** *i allmenhe:t hållskri:n de dä:ran* 'det hette i allmänhet hållskrin, det där (matskrinet man hade med sig på hållskjuts)'.

I supinum slutar samma verb alla på *-t*, (har) *tenkt*, *byggt*, *tro:tt*, t.ex. Karis *to:rndy:vlana ha* ***dö:tt*** *u:t* 'tordyvlarna har dött ut'. Supinum av *ha* är *havi*, t.ex. Snappertuna *ja ha* ***havi*** *en sjildär ka:vla bara* 'jag har haft en särskild kavle bara (till nätbindning)'.

Komma samt *ha*, *kunna* och *vilja* böjs i preteritum *kåmd*, *hadd*, *kond*, *villd*, t.ex. Snappertuna *sen tårpen* ***kåmd*** *bårt så fikk dåm fisk'vatn, alla tårpare* 'sedan torpen kom bort så fick de fiskevatten, alla torpare' och *de fanns fisk förr i å:n så myki man* ***villd*** *ha:* 'det fanns fisk förr i ån, så mycket man ville ha'.

Imperativ pluralis är en levande form i dialekten, t.ex. ***Sitin*** *ne:r!* 'Sitt ner!', ***Ätin*** *no!* 'Ät nu!' och Karis ***Stå:in*** *it där å gri:na ongar!* 'Stå inte där och grina (dvs. skratta), ungar!' Negerande imperativ bildas med *pass it* 'passa inte', t.ex. ***pass it tro:*** *at an jiftär se me on* 'tro inte att han gifter sig med henne'.

I preteritum avviker verbens *s*-former från standardspråket, t.ex. *kastas* 'kastades', *bandes* 'bands', *fandes/fandis/fantes* 'fanns', *brö:tes* 'bröts'. I levande tal används *s*-formerna t.ex. på följande sätt: Snappertuna *int förän på hö:stn* ***tåodes*** *den åpp* 'inte förrän på hösten togs den (dvs. katsan) upp'; Karis *e* ***fo:res*** *eftär li:te sån där tjåkkär su:rmjölk yta böndren å* ***vatnas*** *u:t me vatn sen at den va tunnär såm va:nligär ko:mjölk* 'det fors efter lite sådan där tjock surmjölk utav bönderna och (den) vattnades ut med vatten sedan att den var tunn som vanlig komjölk', *så* ***måddis*** *alla ha en grind* 'så måste alla ha en grind (när kreaturen gick på bete i skogen)', *å så* ***så:ddis*** *e jo li:n förr* 'och så såddes det ju lin förr'; Ingå *lå:svakkår såm e* ***kallas*** *då:* 'låsvackor (dvs. matskrin på resor) som det kallades då', *föru:t så va dåm no: å*

fe:las *på ro:ta å de gamla såm va å böhö:vd andras jelp* 'förut så var de nog och färdades på rote också, de gamla som var och behövde andras hjälp'.

Särskilt vanligt är det med *s*-passiv i berättelser om seder och bruk i äldre tid. Svedjebruk i Ingå gick t.ex. till så att *dåm hadd någå skogsbakkår såm* ***hoggdis*** *sle:ta, å så* ***brendis*** *ri:se dä:r på vå:rn när e ble: tårrt, å senn* ***så:ddis*** *de dä:r i askan ibland me ståbbana* 'de hade några skogsbackar som höggs släta, och så brändes riset där på våren när det blev torrt, och sedan såddes det där i askan bland stubbarna'.

Avviker från standardspråket gör också supinum till *s*-verb, såsom *kastas* 'kastats', *byggdas* 'byggts', *fondas* 'funnits', *hängdas* 'hängts', *ly:stas* 'lysts', *sjongdas* 'sjungits', *sjölgdas* 'sköljts', *såldas* 'sålts', *brotis* 'brutits', *skoris* 'skurits'; Ingå *menn nu: på se:nare ti:där så ha de jo* ***malas*** *myki dä:r* 'men nu på senare tider så har det ju malts mycket där (på bykvarnen)'.

6.4 Mellannyländska dialekter

Till gruppen mellannyländska dialekter räknas dialekterna i Sjundeå, Kyrkslätt, Esbo och Helsinge, som år 1972 fick namnet Vanda. Gränsen i väster följer således den gamla kommungränsen mellan Ingå med Degerby och Sjundeå, men verklighetens dialektgräns har enligt V. E.V. Wessman gått lite längre västerut – från norr till söder rakt genom Ingå. Gränsen började vid råmötet mellan Karis, Ingå och Lojo i norr, fortsatte söderut till Marsjöns sydöstra hörn och därifrån åt sydost ut i havet mellan öarna Jakob Ramsjö och Skjämmö. (Wessman 1937 s. 5 f.)

Hur kommer det sig att Ingå språkligt är delat i ett västligt och ett östligt område? Svaret på frågan sökte Wessman för hundra år sedan, på 1910-talet, i traktens bosättningshistoria och administrativa förhållanden under medeltiden. Varför går gränsen just där den går och inte mera åt väster eller åt öster?

Naturförhållandena kan enligt Wessman inte förklara olikheterna inom Ingå, men det kan kolonisationens förlopp göra. Först koloniserades skärgården, och sedan sökte sig nybyggarna vidare längs vikar och vattendrag högre uppåt land. Från öarna vid gränsen mot Snappertuna i sydväst sökte sig bosättningen uppåt till Fagervik och västligaste Ingå. Det området bildar därför språkligt en enhet med Snappertuna och sydöstra Karis. Från Kyrkfjärden sökte sig nybyg-

gare uppåt längs Ingå å till Linkulla, som blev centrum för norra delen av det västra språkområdet i Ingå. I socknens östra del vandrade bosättningen upp från Strand vid kusten och följde Degerby å och dess förgreningar åt väster och öster. I trakten av Johannesberg möttes nybyggare från Linkulla sjö och Degerbysidan, och här går därför den norra sträckan av gränsen mellan det östra och västra språkområdet i Ingå. – Gränserna är utritade på karta 17 över Fagervik, Ingå och Degerby. (Wessman 1937 s. 15.)

Karta 17. Fagervik, Ingå och Degerby. – Källa: Wessman 1937 s. 17.

Kring de olika vattendragen bildades samtidigt *bol*, dvs. områden som socknen var indelad i för skatteuppbörd. De bol där bosättningen hade utgått från Kyrkfjärden och öarna i sydväst bildade området för den *västliga* dialekten. De bol där bosättningen hade utgått från Strand i Degerby bildade området för den *östliga* dialekten. Wessman förmodar att nya förvaltningsenheter inte skapades mekaniskt utan att man också tog hänsyn till intressen som förenade inbyggarna med varandra: gemensamt ursprung, släktskap. Samtidigt bidrog den kyrkliga eller världsliga enheten till att befästa samhörigheten och den språkliga enheten inom sitt område. Mellan inbyggarna i samma förvaltningsområde rådde naturligt nog livligare samfärdsel än mellan inbyggarna i olika områden. (Wessman 1937 s. 16, 18.)

Det var framför allt två drag som skilde de två områdena från varandra. Utmärkande för den västliga dialekten var *h*-bortfall i början av ord (*ö* 'hö', *alm* 'halm'), ett drag som den hade gemensamt med Snappertuna, Karis och Ekenäs skärgård. Utmärkande för den östliga dialekten var diftongeringen av *e*, *å*, *ö* till *ie*, *oå*, *yö*, ett drag som den hade gemensamt med Lojo, Sjundeå och västra Kyrkslätt. (Wessman 1937 s. 5.)

När vi lämnar Ingå bakom oss träder vi in i ett område som får sin prägel av närheten till huvudstaden och det språk som där har talats i olika sociala varianter. Ett av flera uttryck för inflytandet från huvudstaden är negationen, det vill säga det förhållandet att *inga* har gått ur bruk och ersatts av *int*. I det språkliga materialet från Mellannyland är *inga* belagt bara en gång, i en berättelse om torgförsäljning där talaren citerar sig själv i ett yttrande riktat till två stadsfruar som stod och slet i hennes sista hålkaka: *"**Inga** håller ni auktion här på min hålkaka, utan ja bryter nu i klyv den och ger varsin halva åt er här."* – Påverkningarna från Helsingfors blir det mer om i genomgången av uttal och böjning i 6.4.1 och 6.4.2.

Språkprov

Sjukdomsbot

No minns ja e:n gång när minn e:n bro:r va li:tn å fikk någå slags u:tsla:g. Å då sa: dåm ijenn att no ha de kåmi ota jo:rdn, å så jikk dåm å sö:ka gamla Linnfårskan. Å hon kåmm no:g, å vi alla bå:nena stelld åss ront ikring, å pappa sa: att "gå:in bårt no" att "int böhö:vär ni si: tåkå hä:r". Men gomman sa: "legg no bå:nen kåm å titta, int jö:r de någånting". Å vi titta så no:ga, å hon ska:r u:t en sån dä:r tri:kanti bi:t ijenn, ifrån jo:rdn, en sån där tårva, å så kledd hon min bro:r riktit nakigär å så strö:k hon övär hela kråppen me den där tårvan. Å nå:nting pra:ta hon å, men de kåmmär ja no int ihå:g va de va. Å eftär e:n ellär två: da:r så va de dä:r u:tsla:ge bårta. Så no tro:dd vi at de jelpt.

> Nog minns jag en gång när min en bror var liten och fick något slags utslag. Och då sa de igen att nog har det kommit utav jorden, och så gick de att söka gamla Lindforskan. Och hon kom nog, och vi alla barnen ställde oss runtikring, och pappa sa att "gån bort nu" att "inte behöver ni se sådant här". Men gumman sa "lägg (dvs. låt) nu barnen komma och titta, inte gör det någonting". Och vi tittade

så noga och hon skar ut en sådan där trekantig bit igen, ifrån jorden, en sådan där torva, och så klädde hon min bror riktigt naken och så strök hon över hela kroppen med den där torvan. Och någonting pratade hon också, men det kommer jag nog inte ihåg vad det var. Och efter en eller två dagar så var det där utslaget borta. Så nog trodde vi att det hjälpte.

Kvinna f. 1897 i Kyrkslätt. Band 1960:37.

Penninggömma

Men senn va de en anan histo:ria såm hend sej ondär hennas ti:d på de där Å:by åkkså. Så dä:r fanns en gammal farmor på gå:rdn. Å den dä:r gamla farmor så innan hon ble: dö: så to: hon pengana i förkle, å så fo:r hon å jömd bårt döm. Å ingen, ingen på hela gå:rdn hitta döm. Å flikkan hadd mö:ti henna när hon jikk me nå:nting i förkle, å hon hadd frå:ga att "Vart ska farmor gå:?", för hon kalla ti farmor liksåm dåm andra kalla. Å så sa: den där gomman senn att "å ti: a ja ä:rna me ti: ska ja gå:". Å flikkan första: int senn ti följ eftär int, u:tan de ble:. Men nittånhondrafemm, så då hitta e:n såm gre:vd di:ki nä:ra Å:by ri:an, brevi en ste:n, en plå:task me svenska riksda:lär å ryska ru:blar. Å vi tro:r bara att de va samma pengar såm [dåm] då hadd, int fanns jo dåm menisjåna kva:r me:r, dåm va jo alla dö:a, men att, vi såm då hadd hö:ri den dä:r berettelsen så, så trodd vi no:g att de va sama pengar då. För att när de va just denn ti:dns pengar på adärtånhondratrettita:le.

Men sedan var det en annan historia som hände sig under hennes (dvs. informantens farmors) tid på det där Åby också. Så där fanns en gammal farmor på gården. Och den där gamla farmodern så, innan hon blev död, så tog hon pengarna i förklädet, och så for hon och gömde bort dem. Och ingen, ingen på hela gården hittade dem. Och flickan hade mött henne när hon gick med någonting i förklädet, och hon hade frågat att "Vart ska farmor gå?", för hon kallade (henne) till farmor liksom de andra kallade. Och så sade den där gumman sedan att "och dit har jag ärnat mig, dit ska jag gå". Och flickan förstod inte sedan att följa efter, inte, utan det blev. Men 1905, så då hittade en som grävde dike nära Åby rian, bredvid en sten, en plåtask med svenska riksdaler och ryska rubler. Och vi tror bara att det var samma pengar som (de) då hade, inte fanns ju de människorna kvar mera, de var ju alla döda, men att, vi som då hade hört den där berättelsen så, så trodde vi nog att det var samma pengar då. För att när det var just den tidens pengar på 1830-talet.

Kvinna f. 1885 i Esbo. Band 1965:4b.

6.4.1 Ljudlära

Påverkningarna från Helsingforssvenskan märks i första hand i accentueringen. Där de västnyländska dialekterna skiljer mellan akut och grav accent, där har de mellannyländska dialekterna bara en accent, den akuta. Se 6.2.1.

Kvantitet

Som framgått av 6.2.2 ska det fornsvenska systemet med korta, långa och överlånga stavelser vara bevarat också i mellannyländsk dialekt. I Sjundeå och Kyrkslätt är systemet bättre bevarat än i Esbo och Helsinge.

Exempel på kort stavelse: Sjundeå *de få:r int så:s i* ***nedan*** *int* 'det (dvs. linet) får inte sås i nedan, inte'; Kyrkslätt *de* ***låsar*** *så bra:* 'det lossnar så bra' och ***såmarolln*** *bru:ka no: få bli: lengre* 'sommarullen brukade nog få bli längre'; Helsinge *man* ***laga led*** 'man lagade led (i gärdsgård)'.

I Esbo verkar man ha gått över till ett mönster som känns igen från Helsingfors, att döma av inspelningen som språkprovet *Penninggömma* ovan är hämtat från: formord som *annat*, *före*, *honom*, *bara* och *över* uttalas med kort stavelse, men betydelseord som *spett* (av *spit*), *tala*, *fara*, *läsa*, *stuga*, *vecka*, *äta* etc. med lång stavelse. Exempel: *man* ***ba:ka*** *jo va:nlit brö:* 'man bakade ju vanligt bröd' som man satte att torka på ***brö:spettena*** 'brödspetten' och *di ha no havi* ***ne:t*** *senn å katsår* 'de har nu haft nät sedan och katsor (dvs. redskap för fiske i grunt vatten)', vidare *varjen hadd* ***ri:vi*** *en gommas ko:* 'vargen hade rivit en gummas ko', *eftär en pa:r* ***vekkår*** 'efter ett par veckor', *men senn hadd* ***stu:gan*** *bronni ne:r* 'men sedan hade stugan brunnit ner' och *ett* ***gammalt*** *stall* 'ett gammalt stall'. (Reuter 1980; Sandström 1996; Bruce 2010 s. 182.)

Den överlånga stavelsen i ord som t.ex. *e:tt* 'ett', *någå* ***fe:tt*** 'något fett', *sne:tt* 'snett', *så:dd* 'sådde', *tro:dd* 'trodde' kan vara svår att uppfatta i löpande tal. I Sjundeå framträder den tydligt i *de va tvoå såm* ***soådd*** 'det var två som sådde (linet)' och *va:r å e:n hadd no* ***iett*** *stykki* 'var och en hade nu ett stycke (i strömmingsnoten)', i Kyrkslätt i *no* ***tro:dd*** *vi at de jelpt* 'nog trodde vi att det hjälpte'. Närmare Helsingfors har den överlånga stavelsen blivit lång genom att antingen vokalen eller konsonanten har förkortats, som i Esbo *vi ha* ***bott*** *ni:e å:r i Brotoby* 'vi har bott nio år i Brutuby' och Helsinge *man* ***bre:d*** *å* ***bre:d*** 'man bredde och bredde'.

En stavelsetyp på retur är lång vokal + *m*, t.ex. Kyrkslätt *dåm hadd jo såna där sto:ra* ***romm*** 'de hade ju sådana där stora rum' och Esbo *de va å två:* ***romm*** *dä:r* 'det var också två rum där' (och inte *ru:m*).

Vokaler i betonad stavelse

Vokalerna är desamma som i västra Nyland, åtta korta och nio långa vokaler i betonad stavelse. Långt *ä* uppträder bara före *r*; för övrigt råder sammanfall mellan *e* och *ä* i t.ex. Kyrkslätt *å myki* ***kre:k*** *hadd fålki va:nlitvis* 'och mycket kräk (dvs. kor) hade folket vanligtvis'. I vokalismen möts både gamla och nya drag:

a) Talar på *o* gör man i Mellannyland, varför de korta vokalerna här är färre än i standardspråket. Exempel på dialekten som *o*-mål är Kyrkslätt *å de ga: man senn åt* ***koddåna*** 'och det gav man sedan åt kuddorna (dvs. korna)', *såna där* ***sompiga*** *tresk* 'sådana där sumpiga träsk', *ja ha int* ***bori*** *me stång* 'jag har inte burit (vatten) med stång' och Esbo *man fikk någå två: mark* ***ponde*** 'man fick något två mark pundet (dvs. per pund, måttenhet för hö)'. Uttalet på *o* hör till de mer livskraftiga dragen i dialekten. (Sandström 1996.)

En språklig nyhet är det fråga om när *u* har blivit *å* framför *bb*, t.ex. Kyrkslätt *no fikk man vara en* ***ri:gåbbe*** *nä:r man va li:tn no* 'nog fick man vara en rigubbe (dvs. vara med och tröska i rian) när man var liten, nog'.

b) Ett ålderdomligt drag, liksom *o*-et i *bori* 'burit' ovan, är *i*-vokalen i ord som *hita* 'hetta' och *stiga* 'stege', *vita* 'veta', t.ex. Kyrkslätt *dåm hadd en* ***stiga*** *ti gå: åpp i:* 'de hade en stege att gå upp i'. I Kyrkslätt har man likaså på gammalt vis talat om *tryska* med *y*-vokal, t.ex. *de där* ***ha:värstryskande****, de va så tongt* 'det där havretröskandet, det var så tungt'.

c) De gamla diftongerna finns det inte många spår av i dialektprov från 1960-talet. Det är nästan bara i verbformen *blei* 'blev' som *ei*-diftongen lever kvar, t.ex. Sjundeå *då* ***blei*** *de int rikit bra: li:n* 'då blev det inte riktigt bra lin', Helsinge *nä:r de* ***blei*** *gä:rdanti:dn åm vå:rn* 'när det blev gärdantiden (dvs. dags att bygga gärdsgård) om våren'. Det vanliga är att *ei* har blivit *e*, liksom *öi* och *öu* har blivit *ö*, t.ex. Sjundeå *då* ***gre:na*** *de sej* (av *greina*) 'då grenade det sig', Kyrkslätt *ja to: å jömd de dä:r ondär en* ***ste:n*** (*stein*) 'jag tog och gömde det där under en sten' och Esbo *vi hadd* ***me:ra*** (*meira*) ***hö:*** (*höy*) *såm vi bihö:vd* 'vi hade mera hö än vi behövde'.

I ord som hör till den folkliga kulturen kan *ei* finnas kvar, t.ex. i *reivtre:* som man i Helsinge *re:va* 'varpade' varpen till väv på och samlade i en lång *revirå*mpa.

Ordet *hem* har fått formen *himm*, t.ex. Sjundeå *de va no* ***himmbondit*** 'det (dvs. nätet) var nog hembundet', Kyrkslätt *jo: no lagas de allti kårgar* ***himm*** *no* 'jo, nog lagades det alltid korgar hemma, nog'. *Himm*-formen kan vara ett lån från en äldre, folklig variant av Helsingfors-svenskan. Den finns också i öståboländsk och västnyländsk dialekt och har i Österbotten sin förankring i traditionella stadsmål som de som talas i Kaskö och Kristinestad. (FO II *hem* s. 541; Ivars 1991 s. 80.)

d) Sekundära diftonger förknippas främst med Sjundeå. Där är *ie*, *oå*, *yö* tydligare än i västnyländsk dialekt, t.ex. *Nå no* ***viet*** *do vel sjölv sa: han* 'Nå, nog vet du väl själv, sa han', *nå ja* ***soådd*** *senn åt an ha:vra* 'nå, jag sådde sedan åt honom havre', *me* ***strömingsnåot*** *va de såm* ***dråodis*** 'med strömmingsnot var det som (det) drogs', *vi hadd såna där* ***ståorsjyötår*** *rikit* 'vi hade sådana där storskötar riktigt'.

Vokaler i obetonad stavelse

Ändelsevokalerna är desamma sex som i västnyländskan: *a*, *e*, *i*, *o*, *å*, *ä*.

Regeln om vokalbalans bestämmer valet mellan *o* och *å* i ändelser. Enligt regeln ska det vara *o* efter kort stavelse, som i *ledo* 'lada', *slago*, *tjäro*, *maron*, och *å* efter lång stavelse, som i *kä:rnå* 'kärna', *gångån* 'gången', *bo:dån* 'bodan'. I Kyrkslätt t.ex. har man talat om *sjel(v)brendär* ***tre:tjäro*** 'självbränd trätjära' med *o* men *de va* ***mjölkbyttår*** *å* 'det var mjölkbyttor också' med *å*. Närmare Helsingfors är vokalbalansen upphävd och *a*-formen genomförd i ord som *tjenga* 'känga', *tonna* 'tunna', t.ex. Esbo *me hest å* ***tjärra*** 'med häst och kärra', *två: gångär i* ***vekkan*** 'två gånger i veckan' osv.

Här, liksom i Nyland i övrigt, verkar regeln om *i* (i stället för *e*) efter *g*, *j*, *k* och *ng* i ändelser, t.ex. Kyrkslätt *de fanns jo så* ***myki*** *fåglar å dju:r i* ***sko:gin*** *denn ti:dn* 'det fanns ju så mycket fåglar och djur i skogen den tiden' och *no hadd alla nestan e:n på* ***veggin*** 'nog hade alla nästan en (mynningsladdare) på väggen' samt Helsinge *åm vå:rn fören* ***krä:kina*** *slapp u:t* 'om våren, förrän kräken slapp ut'. Esbomålet varierar genom att ha *i* efter *k* i *de här* ***treski*** 'det här träsket', *bra:* ***fiskivatn*** 'bra fiskevatten', *e:n såm gre:vd* ***di:ki*** *nä:ra Å:by ri:an* 'en som grävde dike nära Åby rian', men *e* efter *g*, *j* och *ng* i *Bo:dåmsko:gen* 'Bodomskogen', *hö:engen* 'höängen' och *varjen* 'vargen'.

Synkoperegeln är verksam i bestämd singularis av *den*-orden,

där vokalen således stryks efter *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, t.ex. Kyrkslätt *å de ga: man senn åt koddåna åm* ***vå:rn*** 'och det gav man sedan åt korna om våren', Esbo *på* ***hö:stn****, så dä:r före* ***ju:ln*** *ongefä:r* 'på hösten, så där före julen ungefär (gjorde man malt)'. Däremot heter det i Kyrkslätt *halmen*, *kråppen* 'kroppen' och i Esbo *Tji:låmalmen* 'Kilomalmen' med *e* efter *m* och *p*. Jämför 6.1.2.

Konsonanter

Själva konsonantförrådet är detsamma som det västnyländska, med det undantaget att traditionell mellannyländska ska ha *tj*-ljud bara i ord som i skrift stavas med *tj*, som *tjog*, *tjur* och *tjugo*; Sjundeå *bå:tn* ***tju:dras*** *fast i land* 'båten tjudrades fast i land (när noten skulle tömmas)'. *Sj*-ljudet har också sina begränsningar, för det ska traditionellt inte finnas i ord som i skriftspråket stavas *sk*-, *skj*- och *stj*-.

Mellannyländskans särmärke framför andra är nämligen det hårda uttalet av *g*, *k*, *sk* framför främre vokal, t.ex. *gikk* 'gick', *körkå* 'kyrka', *Körslett* 'Kyrkslätt', *skilt*, *skinn*. Förbindelsen *kj*- uttalas som *kj* i *kjo:l* 'kjol', *skj*- som *skj* i *skjorta* och *stj*- som *stj* i *stjärna*, t.ex. Kyrkslätt *å ypispi:sn, me denn kond man titta på* ***stjä:rnåna*** *nä:r man titta ginom pi:pån* 'och öppna spisen, med den kunde man titta på stjärnorna när man tittade genom pipan'.

De hårda ljuden är ett drag som omgivningen har lagt märke till och härmat efter, med stigmatisering som följd. I dialektinspelningar från 1960-talet vacklar uttalet, och i sitt utbredningsområde – från Sjundeå i väster till Borgå i öster – är de oförmjukade ljuden till stor del försvunna ur dialekten. Enligt en man född 1921 i Helsinge ska *g* och *k* framför *e*, *i*, *ä* i början av ord redan i hans barndom ha uttalats som i standardspråket. (SLS 1992 s. 687; Sandström 1996.)

I Kyrkslätt tycks de hårda ljuden ha bevarats lite bättre än i dialekterna närmast Helsingfors, t.ex. (i fähuset var det) *så mörkt ijenn å*, *å* ***skitit*** *ijenn å* 'så mörkt igen och, och skitigt igen och', *härifrå:n så ha vi fö:ri bara smö:r å egg å* ***köt*** 'härifrån så har vi fört bara smör och ägg och kött (till torget)', *si hadd man no bara smö:r å egg så kond man få* ***skikkat*** *me grannana å* 'se, hade man nu bara smör och ägg, så kunde man få skickat med grannarna också', *no setär vi tiriln i* ***kä:rnån*** *nä:r vi* ***kä:rnar*** *smör no* 'nog sätter vi töreln (kärnstaven) i kärnan när vi kärnar smör, nog'. Från Helsinge kommer exemplet *nä:r man* ***gä:rda*** *så börja man me kårta trö:dår först* 'när man gärdade, så började man med korta trödor (dvs. stänger) först'.

Esboinspelningen 1965 (se språkprov ovan) har bara moderna former, som *tjä:rl* 'kärl' och *tjärra* 'kärra'. I Esbo ***jödd*** *man kalvar å såld mjölk hemma* 'gödde man kalvar och sålde mjölk hemma', och det som inte gick åt så ***sjikka*** 'skickade' man till Jordbrukarnas Mjölkcentral. Hö sålde man *på* ***tårje*** 'på torget', och på vägen dit kunde man ***tjö:pa*** *kaffe* i en kaffestuga om man inte ***tjö:rd*** direkt in till stan.

De hårda konsonanterna ger mellannyländskan en ålderdomlig prägel. Andra drag som bidrar till det ålderdomliga intrycket är *dj-* i *djur* och *djup*, t.ex. Kyrkslätt *de fanns jo så myki fåglar å* ***dju:r*** *i sko:gin denn ti:dn* 'det fanns ju så mycket fåglar och djur i skogen den tiden' och Esbo *dåm där vi:kana hä:r int e dåm så* ***dju:pa*** *int* 'de där vikarna här, inte är de så djupa, inte'. En arkaism är det också fråga om när *lamm* uttalas *lamb*, och *mull* uttalas *mold*, t.ex. Kyrkslätt *senn nä:r dåm sko* ***lamba*** *så sko dåm jo få: lite ha:vra* 'sedan när de skulle lamma, så skulle de ju få lite havre' och *no ble: man så sjitigär å* ***dambigär*** 'nog blev man så skitig och dammig (vid tröskning i ria)'. Gammalt är också det hårda *g*-et i *varg* och *korg*, t.ex. Kyrkslätt (han hade) *si:tt många* ***vargar*** *såm sat di:t åpp å gri:na på tendäna* 'sett många vargar som satt dit uppe och grinade på tänderna', *de va no riktit fi:na* ***kårgar*** *de* 'det var nog riktigt fina korgar, det'.

Konsonantsystemet innehåller inte bara arkaismer utan också en del novationer som har att göra med förbindelserna *mn*, *mt*, *rd* och *pt*:

- Ett exempel på övergång *mn* till *mm* har vi i Helsinge *man* ***lemma*** *krä:kina di:t* 'man lämnade kräken dit (dvs. i skogen)'.
- Ett exempel på övergång *mt* till *nt* har vi i Sjundeå *dåm* ***henta*** *råg å vi* ***henta*** *strömming* 'de hämtade råg och vi hämtade strömming (dvs. fiskare och jordbrukare bytte strömming och råg med varandra)'.
- *L*-ljudet förekommer bara i sin tunna variant, men det finns ord som vittnar om att den tjocka varianten en gång i tiden kan ha funnits här. Ett sådant är *fäggå:ln* 'fägården (en inhägnad där korna mjölkades sommartid)', ett annat är *jo:la* 'gjord, som håller ryssjan utspänd', ett tredje är ortnamnet *Sjondå* ***sjärgoåln*** 'Sjundeå skärgården'.
- Förbindelsen *pt* uttalas dels traditionellt som *ft*, dels modernt som *pt*, t.ex. Sjundeå *när man sko ha fiskin inn så* ***jölftis*** *alla å:t* 'när man skulle ha fisken in, så hjälptes alla (i notlaget) åt', Kyrkslätt *Nä:r* ***slepptis*** *koddåna u:t på be:te?* 'När släpp-

tes kuddorna (dvs. korna) ut på bete?', Helsinge *man* ***slefft*** *koddåna u:t* 'man släppte korna ut'.

6.4.2 Formlära

Substantiv

Fornsvenskans tregenussystem har förenklats till ett tvågenussystem där varje substantiv är antingen ett *den-* eller ett *det*-ord, t.ex. Helsinge ***den där vevsto:ln***, ***den*** *va av sån där furuplanka* 'den där vävstolen, den var (gjord) av sådan där furuplanka', *de ble: en aikadi kasa me* ***de där ga:rne*** 'det blev en aikade kasa (dvs. rejäl hög) med det där garnet (som varpades till väv)'. (Sandström 2010 s. 134–138.)

Böjningen (enligt Ahlbäck 1946) påminner om men sammanfaller inte helt med den västnyländska. Bestämda pluralformer på *-ena* är vanligare i Mellannyland än i Västnyland, vilket framgår av följande böjningsmönster där fördelningen av *den*-orden på maskuliner och femininer är språkhistoriskt betingad:

MASK.	gå:rd	gå:rdn	gå:rdar	gå:rdana
	gåbbe	gåbben	gåbbar	gåbbana
	bakka	bakkan	bakkår	bakkana
	tårpare	tårparn	tårpare	tårparena
FEM.	så:r	så:rn	så:rar	så:rana
	gomma	gomman	gommår	gommåna
	smolo	smolon	smolor	smolona
	hand	handn	hendär	hendäna, hendrena
NEUTR.	hu:s	hu:se	hu:s	hu:sena
	di:ki	di:ki	di:kin, di:kär	di:kina

Den-ordens bestämda slutartikel i singularis synkoperas med stor regelbundenhet efter *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, t.ex. Kyrkslätt *så va di:t någå fålk i* ***strann*** 'så var dit något folk i stranden', Esbo *de va jo e:n hektåli:t åt* ***pro:stn*** *å en halv hektåli:t åt* ***pastårn***, *å så va de åt* ***fångfö:rarn*** *å* ***klåkkarn***, *å* ***tjörkvaktmestarn*** 'det var ju en hektoliter (råg) åt prosten och en halv hektoliter åt pastorn, och så var det åt fångföraren och klockaren och kyrkvaktmästaren'. – Artikelsynkopen är ett livskraftigt dialektdrag. I modern mellannyländska fungerar den synkoperade varianten *bå:tn*, *handn* som dialektmarkör och den osynkoperade *bå:ten*, *handen* som standardmarkör. Med endera varianten

signalerar talaren således sin avsikt att tala dialekt eller standardspråk. (Sandström 1996 och 2010 s. 138–144.)

Regeln om *i* som ändelsevokal efter *g*, *k*, *ng* tillämpas däremot inte konsekvent. Ju närmare huvudstaden vi kommer, desto vanligare är det med *e*- i stället för *i*-varianter, t.ex. Kyrkslätt *å så va dåm andra da:s mårån på* ***tårgi*** *senn* 'och så var de andra dagens morgon på torget sedan' men Esbo *när man va på* ***hö:engen*** 'när man var på höängen', *å så tårka man de i* ***ta:ke*** *på spett* 'och så torkade man det (dvs. brödet) i taket på spett'.

En olikhet mot västnyländskan är att ord som bildar pluralis på *-är* föredrar *-äna* framför *-ren* som bestämd pluralform, t.ex. Kyrkslätt *så to: dåm* ***koddföttäna*** *å ko:ka klö:vfe:ta* 'så tog de kofötterna och kokade klövfett' och *de re:vs pote:tär när man hadd* ***pote:täna*** *åpp* 'det revs potäter, när man hade potäterna upp(tagna)' samt Esbo (det brände) *i* ***hendäna*** 'i händerna'. Mer sporadiskt påträffas *rena*-former, t.ex. Sjundeå *vi dro: åm* ***nettrena*** 'vi drog (not) om nätterna' och Esbo *farbro Kalle sjussa fö* ***böndrena*** 'farbror Kalle skjutsade (dvs. körde hållskjuts) för bönderna'. – Typen *föttäna* är av allt att döma en sentida företeelse, ett resultat av påverkan från språket i Helsingfors, för Olav Ahlbäck (1946) anger bara *ren*-/*rena*-former för Mellannyland. (Ahlbäck 1946 s. 11 f., 15 f., 18.)

Gamla svaga *maskuliner* som betecknar levande varelser slutar i grundformen på *-e* eller *-i*, t.ex. Kyrkslätt *de va e:n gång en* ***påiki*** *såm ble: ormbitigär* 'det var en gång en pojke som blev ormbiten'. Sakord slutar regelbundet på *-a*, t.ex. Kyrkslätt *To: int ni* ***måsa*** *från sko:gin, sån där* ***vi:tmåsa?*** 'Tog inte ni mossa från skogen, sådan där vitmossa?' och Esbo *dä:r så: han* ***skoggan*** 'där såg han skuggan'.

De svaga maskulinerna böjs i pluralis med *ar*-suffix, t.ex. Sjundeå *man fikk ta: större å mindär* ***nevar*** 'man fick ta större och mindre nävar (när man sådde havre)'. De kan också böjas *bakkår*, t.ex. Kyrkslätt *i såna där* ***engsbakkår*** 'i sådana där ängsbackar'. – Pluralformen *backor*, *slädor* fanns i Stockholm redan under senmedeltiden. Den är således en gammal stadsmålsform som har kommit in i dialekten genom påverkan från svenskan i Helsingfors. I "vardagstalet" var det enligt Hugo Bergroth vanligt med pluralformer som *backor*, *hakor*, *haror*, *magor*. (Bergroth 1917 s. 61; Ahlbäck 1971 s. 34.)

Typen *torpare* tar *-ena* som ändelse i bestämd pluralis, t.ex. Sjundeå *den ti:dn så va de å by:ttis me* ***jo:rdbru:karena*** 'den tiden så var det och byttes (fisk mot råg) med jordbrukarna', Kyrkslätt *no hadd*

tårparena *å benkar no* ’nog hade torparna också bänkar (i stugan), nog’. *Fiskarena* etc. har en högtidlig stilprägel och har i sen tid kunnat förekomma i svensk poesi. De godkändes av Bergroth som skrev att *ena*-formerna bibehölls i finlandssvenskan, i tal så gott som undantagslöst. (Bergroth 1917 s. 70; Wessén I s. 166 f.)

Gamla svaga *femininer* slutar på *-a*, *-o* eller *-å* i grundformen. Som redan framgått regleras växlingen mellan *o* och *å* traditionellt av vokalbalansen, så att kortstaviga ord slutar på *-o* och långstaviga på *-å*, t.ex. *tjäron* men *stikkån*. Exempel på växlingen i Kyrkslätt: *no sko de vara* ***slago*** *då: å* ’nog skulle det vara slaga då också’, ***maron*** *re:d dåm åfta på nettäna* ’maran red dem (korna) ofta på nätterna’ men *sle:ven i e:na hann å* ***pärtstikkån*** *i den andra* ’sleven i ena handen och pärtstickan i den andra’ och *när de va: så sto:r* ***pi:på*** *så fo:r rö:kin ra:kt åpp* ’när det var så stor (skorstens)pipa, så for röken rakt upp’.

Vokalbalansen har tappat i betydelse, och svaga femininer slutar i inspelningar från 1960- och 1970-talen nästan alltid på *-a* i grundformen. Det gäller inte bara ord med mänsklig referens utan också andra ord, och inte bara långstaviga utan också gamla kortstaviga ord, t.ex. Sjundeå *å så la: vi ly:sa i* ***tjörkan*** *när den där by:tishandeln sko försigå:* ’och så lät vi lysa i kyrkan när den där byteshandeln skulle försiggå (dvs. när fiskare mötte bönder för att byta fisk mot råg)’, Kyrkslätt *Å hadd int vargin kåmmi åkkså e:n gång nä:r morfar va ti* ***la:dan*** *eftär hö:?* ’Och hade inte vargen kommit också en gång när morfar var till ladan efter hö?’, Esbo *största* ***jeddan*** *såm vi fikk på ne:t den här vå:rn så ve:gde fy:ra å en halv kilå* ’största gäddan som vi fick på nät den här våren, så vägde fyra och en halv kilo’.

Böjningen av *det*-orden stämmer i stort sett överens med den västnyländska. Bestämd pluralis slutar normalt på *-ena*, eller *-ina* (efter *g, k, ng*), t.ex. Kyrkslätt ***få:rena****, dåm jikk no i hagan me koddåna senn* ’fåren, de gick nu i hagen med korna sedan’. *Berg* böjs i pluralis *bergar*, *bergana*, t.ex. Sjundeå *man briedd u:t sjyötåna på* ***bärgana*** *ti tårka* ’man bredde ut skötarna på bergen att torka’. Samma böjning av ordet *berg* har östra Åboland och övriga Nyland. (Ahlbäck 1946 s. 71–74; FO I *berg* s. 155.)

Typen *dike* har i Sjundeå en egen pluralform på *-är*, *di:kär*. Ett exempel på den böjningen är ordet *le:ti* ’lätte, träflöte’ i satsen *vi hadd* ***le:tär*** *imillan senn* ’vi hade flöten mellan (skötarna i skötraden) sedan’.

Fler exempel på böjningen av neutrala substantiv: Kyrkslätt *så fo:rt såm* ***grese*** *ble: grö:nt* 'så fort som gräset blev grönt (släpptes korna ut på bete)', *ja ble: rikit brinnande rö: i* ***ö:gåna*** 'jag blev riktigt brinnande röd i ögonen (dvs. ansiktet)'; Esbo *dåm gamla sa: att i de hä:r* ***treski*** *så ska dronkna e:n vart fjä:rde, ellär två: vart åttånde* ***å:r****, å på dåm femti* ***å:rena*** *så ha de no:g jo:rt de* 'de gamla sade att i det här träsket (dvs. Bodom träsk) så ska (det) drunkna en vart fjärde år, eller två vart åttonde år, och på de femtio åren (som vi har varit här), så har det nog gjort det'.

Adjektiv

Adjektiven har kvar den gamla nominativändelsen *-er*, som till följd av genusförenklingen används vid alla *den*-ord, med referens till både män och kvinnor, t.ex. Kyrkslätt (det fanns) *allti någån* ***klo:kär*** *gåbbe ellär gomma såm kond bo:ta de* 'alltid någon klok gubbe eller gumma som kunde bota det'. Attributiva och predikativa adjektiv tar i neutrum ändelsen *-t*, t.ex. ***tjinkit*** *arbet* 'kinkigt arbete'. Följande mönster för böjningen kan ställas upp utifrån Kyrkslättinspelningen 1960 (se ovan):

DEN-ORD	nettär bärikårg, sto:rär kå:på, den där sto:ra vargin
DET-ORD	e gamalt fellbo:rd
PLURALIS	fi:na kårgar, sto:ra romm
PREDIKATIV	nä:r ja va ongär, de va mörkt å skitit, sto:lana va netta

Exemplen visar dessutom att adjektiv i bestämda fraser och i pluralis böjs med *a*-suffix: *den där* ***sto:ra*** *vargin* 'den där stora vargen', ***sto:ra*** *romm* 'stora rum' och *sto:lana va* ***netta*** 'stolarna var nätta'.

Exempel på attributiva adjektiv: Sjundeå *de e så* ***fi:när*** *se:d de dä:r* 'det är så fin säd, det där (linfröet)'; Kyrkslätt *no hadd ja en bro:r såm laga riktit* ***nettär*** *bärikårg* 'nog hade jag en bror som lagade (en) riktigt nätt bärkorg', *när de va* ***nett*** *vedär åm hö:stn* 'när det var nätt (dvs. fint) väder om hösten'.

Exempel på predikativa adjektiv i singularis: Esbo *å så hadd an tjö:ri så att hestn va rikit* ***fraggigär*** *nä:r han kåmm på Gra:nsbakkan* 'och så hade han kört så att hästen var riktigt fradgig när han kom på Gransbacken'. Och i pluralis: Kyrkslätt *å så å:t ni jo dåm* ***rå:a*** 'och så åt ni ju dem (dvs. rovorna) råa', Esbo *dåm va jo alla* ***dö:a*** 'de var

ju alla döda', Helsinge *di va* ***svå:ra*** *ti få åpp* 'de (dvs. led i gärdsgård) var svåra att få upp'.

Perfektparticip och participiella adjektiv följer ett mönster där formen vid *den*-ord i singularis är *u:nsgreddagär* 'ugnsgräddad', i bestämd singularis och i pluralis *u:nsgreddaga*. Exempel från Kyrkslätt: *de va e:n gång en påiki såm ble:* ***årmbitigär*** 'det var en gång en pojke som blev ormbiten', *de hend att dåm blei* ***årmbitiga*** 'det hände att de (dvs. korna) blev ormbitna' och *de* ***u:nsgreddaga*** *e no go:are* 'det ugnsgräddade (dvs. ugnsgräddad ost) är nog godare'. I neutrum singularis har participen sitt slut-*t* kvar, t.ex. Kyrkslätt *allt såm man laga så va no: nestan* ***himmlagat*** 'allt som man lagade (dvs. tillverkade), så var nog nästan hemlagat' och Esbo *allt va jo* ***reglemente:rat*** 'allt var ju reglementerat (1918)'.

Adjektivändelsen -*er* har, liksom artikelsynkopen i *bå:tn*, börjat fungera som dialektmarkör. Den som säger *klo:kär* och *to:kigär* signalerar dialekt, den som säger *klo:k* och *to:kig* signalerar vårdat språk. En influens från Helsingfors är det tydligen fråga om när *tokig*-typen slutar på -*igär* och inte på -*ågär* som i övriga Nyland, t.ex. Kyrkslätt *förr va man no int så* ***kinkigär*** *no gikk de allt ne:r* 'förr var man nu inte så kinkig (med maten), nog gick det allt ner'. (Sandström 1996.)

Adjektiven kompareras med -*are* och -*ast*, t.ex. Kyrkslätt *den dä:r vintärolln va vel kansje lite* ***mju:kare*** *såm den dä:r såmarolln* 'den där vinterullen var väl kanske lite mjukare än den där sommarullen'. Typen *bättre* heter i komparativ *betär*, t.ex. Sjundeå *då blei de* ***betär*** 'då blev det bättre', Kyrkslätt *såmarolln va nestan* ***lengär*** *ti:d o:klippt* 'sommarullen var nästan längre tid oklippt' och Helsinge *en lite* ***grö:vär*** *stö:r* 'en lite grövre stör'.

Pronomen

Bland pronomenen märks framför allt att *dom* inte är allenarådande utan växlar med *di* i tredje person pluralis. *Di* kan ses som ytterligare ett exempel på inflytande från Helsingfors, där *di* av gammalt förknippas med högre och *dom* med lägre socialgrupp. (Nyholm 1984:II s. 40 f.)

Di är i själva verket en rätt ofta förekommande form för 'de' i inspelningar från 1960- och 1970-talen: Sjundeå *nå* ***di*** *o:dla no fö hu:sbeho:v* 'nå, de odlade nu (lin) för husbehov', Kyrkslätt ***di*** *sko ha: senn* (malt) *ti ju:lö:l* 'de skulle ha sedan (malt) till julöl'. Särskilt vanligt är det med *di* i Esbo, t.ex. ***di*** *hadd sin stu:ga i Mårtnsby:* 'de hade

sin stuga i Mårtensby', och i Helsinge *käringana gikk å to: lede åpp, så satt int* ***di*** *fast de* 'käringarna gick och tog (gärdsgårds)ledet upp, så satte inte de fast det'.

I Esbo är en tredje variant *döm* belagd, t.ex. *såna såm kåmm lengre ifrå:n, så* ***döm*** *va no:g allti å rasta dä:r* ***dömm*** 'sådana som kom längre ifrån, så de var nog alltid och rastade där, de' och *de va no: int så tjinkit me* ***dömm*** 'det var nog inte så kinkigt med dem (dvs. byvägarna)'. – *Döm* har sannolikt sitt ursprung i folkligt språk i Helsingfors, där det av Hugo Bergroth betecknades som "ovårdat". (Bergroth 1917 s. 45.)

Som demonstrativa pronomen förekommer *de hä:r* 'det här', *di hä:r* och *di dä:r*, *dåm dä:r* osv. Exempel: Kyrkslätt *men att* ***di där*** *gamla, di hadd jo no:g andra meto:där* 'men att de där gamla, de hade ju nog andra metoder'; Esbo ***di hä:r*** *by:ave:gana* 'de här byvägarna' och ***di dä:r*** *böndrena va dä:r på hålld* 'de där bönderna var där på håll (dvs. vid gästgiveri för att utföra hållskjuts)' men också ***dåm där*** *vi:kana hä:r, int e dåm så dju:pa int* 'de där vikarna här (i träsket), inte är de så djupa, inte'.

Sån där är ett pronomen som används flitigt, medan *tocken* är sparsamt belagt i materialet, t.ex. Sjundeå *int tro:r ja på* ***tåkå dä:r*** *ja* 'inte tror jag på tocket där, jag' och Kyrkslätt *vi hadd* ***tåkå dä:r*** *måsa å dä:r vekst ro:vår i denn måsamolln* 'vi hade (en) sådan där mosse, och där växte rovor i den mossmullen'.

Det possessiva pronomenet *vårt* kan användas för att beteckna den egna gården, t.ex. Kyrkslätt *men hä:r i* ***vå:rt*** *så hadd man no värki ti tårka di:t ijenn* 'men här i vårt (dvs. hos oss) så hade man nu virket att torka dit igen (dvs. ovanpå ugnen)'.

Verb

I Mellannyland är det inte lika vanligt som i Västnyland med bortfall av slutvokalen i infinitiv; jfr 6.1.2. Den villkorliga apokopen som reglerar infinitivens form i målen i väster är satt ur spel, och det är inte någon ny iakttagelse. O. F. Hultman skrev redan 1894 att den längre infinitivformen allt mer vann terräng på den kortares bekostnad, och främsta orsaken till det var inflytande från "högsvenskan". Några böjningsmönster, illustrerade med verben *rasta*, *äga*, *bo*, *bryta*, *ta*:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
rasta	rastar	rasta	rasta
e:ga	e:gär	e:gd	e:gi
bo:	bo:r	bo:dd, bodd	bott
bry:ta	bry:tär	brö:t	broti, bryti
ta:	ta:r	to:	tagi, tai

Infinitivmärket är *ti*, t.ex. Sjundeå *men li:ne de va lite kånstit* ***ti så:*** ’men linet, det var lite konstigt att så (dvs. en konst att så)’.

I Mellannyland finns således slut-*a* för det mesta kvar, både när infinitiven är betonad och när den är obetonad i satssammanhanget. Dialektinspelningen från Kyrkslätt 1960 har t.ex. genomgående fullform av infinitiven även i upptakt, t.ex. ***by:ta vatn*** ’byta vatten’, ***henga åpp*** ’hänga upp’; *så jikk dåm å sö:kt gamla Se:därhålm ijenn, at han sko* ***lesa u:t*** *e:tre* ’så gick de och sökte gamla Cederholm igen, att han skulle läsa ut ettret (ur ormbett)’. Som exempel på fullform när infinitiven är betonad kan nämnas Sjundeå *no kond man* ***seta*** *enda ti ni:e å, i en rekkå* ’nog kunde man sätta ända till nio (skötar) också, i en räcka’ och Kyrkslätt *di:t va varmt å bra: ti* ***såva*** ’dit (dvs. i *åppisängen*) var varmt och bra att sova’. (Hultman 1894 s. 263; Ahlbäck 1945 s. 29 f.)

Helt försvunna är de korta infinitiverna ändå inte. Framför en betonad verbpartikel eller ett obetonat pronomen händer det att slutvokalen är fallen, t.ex. Sjundeå *no villd ja jä:rna* ***slipp å:*** *me-dden* ’nog ville jag gärna slippa av med den (dvs. linneskjorta som kliade)’ och *int kann ja rikit* ***kåm ihå:g*** *me:ra hellär* ’inte kan jag riktigt komma ihåg mera heller’ samt Esbo *man kond jo* ***spa:r de*** *senn, hela å:re* ’man kunde ju spara det (dvs. maltet) sedan, hela året’.

I preteritum är fallen slutvokal däremot regel hos de svagt böjda verben, typerna *kasta*, *bygga* och *så*. Exempel: Sjundeå *han va så:ningsmann å så* ***lä:rd*** *han mej å* ’han var såningsman, och så lärde han mig också’, *å så* ***tömd*** *man fiskin inn di:t* ’och så tömde man fisken in dit’; Kyrkslätt *nå int tro:r ja no att de* ***jelpt*** *någånting* ’nå, inte tror jag nu att det hjälpte någonting’, *men mamma* ***tro:dd*** *int mej* ’men mamma trodde inte mej’; Esbo *ibland* ***jo:rd*** *man de å ibland int* ’ibland gjorde man det och ibland inte’, *man* ***såld*** *jo smö:r* ’man sålde ju smör’; Helsinge *å så* ***sö:kt*** *man små: gra:nar* ’och så sökte man små granar’. – Jämför Tandefelt (1983) som har funnit apokoperade preteritumformer men inte infinitivformer i ett Helsingematerial inspelat i början av 1980-talet.

Svag böjning i preteritum har verben *hålla*, *komma*, *vilja*, t.ex. Sjundeå *när man **kåmd** ti hoggi så jölftis alla å:t* 'när man kom till hugget (dvs. mittpartiet av noten), så hjälptes alla åt (att tömma noten på fisk)' och (träflöten) ***hålld** dåm åpp* 'höll dem (dvs. sköten) uppe' samt Esbo *nä:r man **villd** senn* 'när man ville sedan'.

Så kallade *i*-supiner av andra konjugationens verb börjar visa sig med full kraft i Mellannyland, t.ex. *hö:ri* 'hört', *mö:ti* 'mött', *seti/setti* 'satt', *sö:ki* 'sökt', *ve:gi* 'vägt'. Exempel: Kyrkslätt *Va må di sko ha **havi** åm int benkar?* 'Vad månne de skulle ha haft om inte bänkar?'; Esbo *hä:r va de såm de hadd **hendi** sej* 'här var det som det hade hänt sig', *de ha no:g **stemmi** de* 'det har nog stämt, det', *dåm hadd gått skallgång å **sö:ki*** 'de hade gått skallgång och sökt (försvunnet barn)'. – *I*-supiner är vanliga i Uppland och de hörde också hemma i äldre Stockholmsspråk och Helsingforssvenska, där Hugo Bergroth betecknade dem som "vulgära" och *havi* som "ytterst ovårdat". (Bergroth 1917 s. 78; Ståhle 1981 s. 1–13; Bergman 1984 s. 169; *Uppländska* s. 93.)

Supinerna *dragit*, *slagit*, *tagit* och *varit* uppträder ofta i reducerade former som *drai*, *slai*, *tai*, *vai*. Från Kyrkslätt kommer exemplet *så bru:ka man ri:va pote:täna man hadd **tai** åpp* 'så brukade man riva potäterna man hade tagit upp', från Esbo *varjen hadd **tai** uta döm någåt få:r nä:r dåm va å valla* 'vargen hade tagit utav dem något får när de var och vallade'. I Esbo hade *pappas mostär **vai** fostärdo:tär på Å:by* 'pappas moster varit fosterdotter på Åby'. – *Draji* etc. representerar en gammal stadsmålstradition, känd från både Helsingfors och Stockholm. (Bergroth 1917 s. 48; Bergman 1984 s. 169; FO I *draga* s. 474 f.; Ivars 1991 s. 80 f.)

Inflytande från folkspråket i Helsingfors är det tydligen också fråga om, när man i omgivningen använder *y*-supinum av starka verb som *bryta* och *knyta*. Infinitivens *y*-vokal upprepas med andra ord i *bryti* och *kny:ti*, t.ex. Esbo *farfarsfa:r hadd då **bryti** bygd å byggd åpp de där Grondbakka* 'farfarsfar hade då brutit bygd och byggde upp det där Grundbacka', *hann ha no:g **kny:ti** myky ryssjår sjölv* 'han hade nog knutit mycket ryssjor själv'. – I Uppland är det vanligt med *y*-supinum, som också är gammalt stadsspråk t.ex. i Helsingfors, Stockholm och Kristinestad. Bergroth betecknade *y*-supinum som "i hög grad ovårdat". (Bergroth 1917 s. 44; Bergman 1984 s. 169; Ivars 1991 s. 81; *Uppländska* s. 93.)

Verben bildar *s*-form genom tillägg av -*s*. Preteritum och supinum bildas med -*st* där *t*-et för det mesta är ohörbart i löpande tal.

Exempel: Sjundeå *å allting* ***jo:rdis*** *då: för handen* 'och allting gjordes då för hand'; Kyrkslätt *de* ***slo:dis*** *lite varmt vatn på:* 'det slogs lite varmt vatten på (på sörpan)', *koddåna kåmm himm ti kvelln, å så* ***to:dis*** *dåm inn i feggå:ln* 'korna kom hem till kvällen, och så togs de in i fägården', *int* ***fo:ris*** *de no så åfta* 'inte fors det nu så ofta (till torget)'; Esbo *jo:, då* ***anvendis*** *den no:g då* 'jo, då användes den (dvs. handkvarnen) nog, då'. – *Slo:dis* 'slogs' och *to:dis* 'togs' kan vara gamla stadsmålsformer; jämför *slogdes* i Kristinestadsspråket och *slåodist* o.d. i Vasatraktens dialekter. *Sloddes* förekommer också i finlandssvenskan, där språkvården rekommenderar att det ersätts med *slogs*. (*Finlandssvensk ordbok* s. 157.)

Supiner av typen *byggdas* 'byggts', *talas* 'talats' och *delas* 'delats' hör tydligen även de hemma i Helsingfors, där de av Bergroth betecknades som "ovårdade" och "starkt vulgära". Exempel på detta folkliga språkbruk har vi från Esbo: *de ha* ***byggdas*** *åmm adärtånhondranittiett* 'det har byggts om 1891', *men att int ha de jo* ***talas*** *någå annat sånt dä:r int* 'men att inte har det ju talats något annat sådant där, inte' och *si de hä:r va jo ett stelle i vä:rdn å de ha jo* ***de:las*** *senn* 'se, det här var ju ett ställe i världen, och det har ju delats sedan'. (Bergroth 1917 s. 75.)

Medan typen *kalla* förlorar sitt slut-*t* i supinum kongruerar perfektparticipet med -*t* i neutrum. Det sker i verbfraser med strukturen *bli*, *vara*, *få* + particip, t.ex. Sjundeå *de va te:tare* ***bondit*** *de:* 'det var tätare bundet, det (dvs. notkilen)', Kyrkslätt *no e de jo* ***åppo:dlat*** 'nu är det ju uppodlat', Esbo (Barnberget) *dä:r såm de där ba:rne hadd blivi* ***åppe:tet*** 'där som det där barnet hade blivit uppätet (av vargen)' och *no va de bra:* ***fiskat*** *då no* 'nog var det bra fiskat då, nog'.

Det aktuella språkmaterialet bekräftar tidigare utsagor om språket i Mellannyland, t.ex. Olav Ahlbäcks att detta sedan början och mitten av 1800-talet är starkt påverkat av stadsspråket i Helsingfors. Helsingforsspråket (även i dess folkliga variant) har således haft prestige i omgivningens öron, för det är tydligt att det är i riktningen från Helsingfors till Esbo, Helsinge som påverkningarna har gått, inte tvärtom. (Ahlbäck 1971 s. 6.)

6.5 Östnyländska dialekter

Östnyländska mål talas i ett område som sträcker sig från Sibbo i väster till Pyttis i öster, således i Sibbo, Borgå, Pernå, Liljendal, Mörs-

kom, Lappträsk, Strömfors och Pyttis. Dialektgränser och gamla kommungränser sammanfaller i stort sett med varandra, men det händer att gränser skär genom kommuner så att invånarna i en by talar en lite annan dialekt än invånarna i grannbyn, såsom fallet är i Strömfors. De lokala dialekterna i området brukar föras samman i tre grupper. Den första gruppen bildas av Pyttis med norra Strömfors, den andra av södra Strömfors, Lappträsk, Liljendal, Mörskom och Pernå, den tredje av Borgå och Sibbo. De östnyländska dialekterna är *u*-mål (*bruti* 'brutit'), förutom Pyttis och norra Strömfors där det talas *o*-mål (*broti*). I sydvästra Sibbo talar man också på *o*, liksom hos grannen Helsinge i väster. (Wessman 1937 s. 4–6; Harling-Kranck 2005 s. 10.)

Det kan synas märkligt att södra Strömfors liknar östra Lappträsk, medan norra Strömfors liknar Pyttis, eller att sydvästra Sibbo liknar Helsinge. Här, liksom i Ingå, förklarar V. E.V. Wessman likheter och olikheter målen emellan med bebyggelsehistoria och administrativ indelning i äldre tid. Den svenska bosättningen tog sin början i skärgården, varifrån den längs vattendragen sökte sig högre uppåt land i alla riktningar. Uppför Kymmene älv sökte sig nybyggare som slog sig ned i Pyttis och norra Strömfors. Uppför Tessjö ådal sökte sig andra nybyggare som befolkade södra Strömfors och byarna vid ån i östra Lappträsk. Nybyggarna i dessa två områden hade lite eller ingenting att göra med varandra. Uppför Degerby å sökte sig i sin tur nybyggare som bröt bygd i östra Pernå och sydöstra Liljendal, sannolikt också i västra Lappträsk. Upp längs Forsby å sökte sig nybyggare som slog sig ned i västra Pernå och Liljendal, antagligen också i Porlom i nordvästra Lappträsk. De fortsatte till Mörskom, som ända till 1636 hörde till Pernå socken. Också i Sibbo växte bebyggelsen fram längs vattendragen: en central grupp byar vid Sibbo å, en östlig kring Nevasbäcken och en sydvästlig längs Fallbäcken och i skärgården utanför. – Karta 18 belyser bebyggelsens framväxt i östligaste Nyland. (Mer om dialektgränser i Wessman 1937 s. 7–14.)

Dialekterna i Östra Nyland har kvaliteter som väcker intresse hos både lekmän och lärda. Uttryck för lekmannaintresset är *Östnyylensk lesanbook* som kom ut 2005 och innehåller en samling texter på dialekt samt Facebook-gruppen *Föjsbookin* som skriver på dialekt. Ett uttryck för forskarintresset var *Nordiskt tvåspråkighetsseminarium* som ägde rum i Pernå 1970 och var förenat med fältarbete i Strömfors och Pyttis. *Dialekt i östra Nyland* är titeln på en bok som

Karta 18. Pärnå, Liljendal, Lappträsk, Strömfors och Pyttis. – Källa: Wessman 1937 s. 13.

kom ut 2008 och beskriver ett fältarbete i Liljendal med omnejd. År 2010 disputerade Caroline Sandström på en avhandling om genusutjämning i området, *Från genusmarkör till dialektmarkör*, år 2014 Helena Palmén på en avhandling om samtal på dialekt, *Identitet och samspråk*. (Rapport från tvåspråkighetsseminariet 1970 i *Folkmålsstudier* 22, 1972.)

Språkprov

Märkesdagar och väder

– He va på:stjin, å sidan tä:rbakett? – Jo: så kåmmär e te tär Jårg he e nu i å:r såm å:tär på:stjin e i aprill men at i aprill så e te tä:r Jårg Albärt å Markus å så säjjis e at åm tåm ne:tren fry:sär så sku så bli:r e li:kåm ka:lt at så fry:sär e u:t tå bådi hö:natten å se:natten å bärinatten. Ja veit, ja kan int säjj hu[rsliker] ja ha hö:rd e på två: sett men ja kan int säjj tå ein deil sä:r at bärinatten e alli först å så e hö:natten å så e se:natten men ein deil sä:r å:tär att e e hö:natten alli först så ja veit int tå huhlikär å: tåm ne:tren men allt no: att åm tåm ne:tren fry:sär så ska e fry:s sidan å lengäri framm opa vå:ren at he bli:r liksåm ka:lt å he e redan såm dån ta:r e frå:n te sjunde aprill från Mari:e at åm te natten fry:sär så fry:sär e i förti ne:tär. Nå natu:rlitvi:s så fry:sär e ju tå vi Jårg Albärt å Markus för he ha:r no: li:te på se at he bli:r ein ein langär å kallär vå:r me li:te regn

men int e ju he meir så såm förr nu he e no: endrast. – E stemmär inga. – Nå int så bra: såm förr int men no: kan tä:r va någånting såm stemmär tåm tä:r åm e fry:sär te sjunde aprill så he vil no: va ka:lt åm vå:ren då. Men regnar e te mårin så bru:kar e å:tär va liksåm varmt å å å grannt åm vå:ren.

> – Det var påsken, och sedan därefter? – Jo, så kommer det det där Georg, det är nu i år som åter påsken är i april, men att i april så är det där Georg, Albert och Markus, och så sägs det att om de nätterna fryser, så skulle så blir det liksom kallt, att så fryser det ut då både hönatten och sädnatten och bärnatten. Jag vet, jag kan inte säga vilkendera, jag har hört det på två sätt, men jag kan inte säga då en del säger att bärnatten är allra först och så är hönatten och så är sädnatten, men en del säger åter att det är hönatten allra först så jag vet inte då vilken av de nätterna, men allt nog att om de nätterna fryser så ska det frysa sedan också längre fram på våren, att det blir liksom kallt och det är redan som de tar det från den sjunde april från Marie, att om den natten fryser så fryser det i fyrtio nätter. Nå, naturligtvis så fryser det ju då vid Georg, Albert och Markus för det har nog lite på sig att det blir en, en lång och kall vår med lite regn, men inte är ju det mera så som förr nu, det har nog ändrats. – Det stämmer inte. – Nå, inte så bra som förr, inte, men nog kan där vara någonting som stämmer, de där om det fryser den sjunde april, så det vill nog vara kallt om våren då. Men regnar det den morgonen så brukar det åter vara liksom varmt och och och grant om våren.
>
> Kvinna f. 1900 i Lappträsk. Band 1971:103.

6.5.1 Ljudlära

Accent och kvantitet

Som vi redan har sett är en östnylänning lätt att skilja från en västnylänning på grundval av accentueringen. Det framgår bl.a. av en undersökning av dialekten i Liljendal, som liksom finlandssvenskan har bara en tontopp per framhävt ord och inte skiljer mellan akut och grav accent. Satsmelodin följer även den det finlandssvenska mönster där tonförloppen för varje betonat ord skarvas samman i tondalarna vid ordens gränser – det råder jämvikt mellan betonade ord i samma sats. (Aho 2008 s. 50; Bruce 2010 s. 180 f.; *Språken i Sverige* s. 61.)

I östra Nyland är dialekterna mer trogna det fornsvenska stavelsesystemet än dialekterna i Mellannyland, som (i synnerhet i Esbo)

visar en tendens till övergång från kort och överlång till lång stavelse i ord som bär betoning i satsen.

Kort stavelse kan både enstaviga och tvåstaviga ord ha. Exempel: Borgå *tä:r va te tär* ***bagarstuvun*** 'där var den där bagarstugan', Pernå *å tåm* ***tatjen*** *kallast ti* ***bånditak*** 'och de (halm)taken kallades till bundna tak', Lappträsk *he sa:ist å att he* ***gav*** *så go:* ***smak*** 'det sades också att det gav så god smak', Strömfors *he va tåm tä:r riktiga* ***vedärstriken*** *såm man tå bara liksåm rekna ett* 'det var de där riktiga väderstrecken som som man då bara liksom räknade efter', Pyttis *å dåm ga:mbelmo:dis tjo:lana me dåm sto:r* ***vitjen*** *hä:r* 'och de gammalmodiga kjolarna med de stora vecken här'.

Överlång stavelse finns i vissa böjda former av ord. Exempel: Borgå *men tä:r* ***ro:dd*** *två:a tä:r å ein sti:rman* 'men där rodde två (roddare) där, och en styrman (i kyrkbåten)', Pernå *men så* ***breidd*** *man nu opa halm* 'men så bredde man nu på halm (på halmtak)', Lappträsk *han* ***heitt*** *Bakkström te gamal bisin såm mala tä:r allti* 'han hette Backström, den gamla gubben som malade där alltid', Pyttis *hlikatä:r* ***smoått*** 'sådant där smått'.

Östnyland sällar sig till de dialekter i södra Österbotten, på Åland och i Åboland som har fått *a* och *ä* förlängda före *nd*, *ld*, *mb*. Exempel: Borgå *ne:r ti* ***så:tstra:nden*** 'ner till båtstranden', Pernå *frå:n ein* ***e:nda*** *ti te anan* 'från en ände till den andra', Lappträsk *tåm tä:r* ***ga:mbel*** *mjölnaren* 'de där gamla mjölnarna', Pyttis *så va dä:r* ***si:dnba:ndi*** *senn* 'så var där sidenbandet sedan (i brudens huvudbonad)'.

En gammal stavelsetyp som också lever kvar är lång vokal + *m*, t.ex. Borgå *tåm tär* ***to:mbittåna*** 'de där tombyttorna', Lappträsk *åm e va heit* ***ru:m*** *at so:len liksåm gadda så nu kund dåm ligg i bo:dåna no* 'om det var heta rum, att solen liksom gassade, så nog kunde de ligga (sova ute) i bodarna nog'.

Vokaler i betonad stavelse

De östnyländska målen har fler vokaler än vad målen i mellersta och västra Nyland har. Det beror på att de dels skiljer mellan kort *u* och kort *o*, dels bevarar de gamla diftongerna. Vokalismen illustreras med exempelord från den Lappträskinspelning 1971 som språkprovet ovan är hämtat från:

a tak, varmt; ga: 'gå', sva:lari; stilla, ho:par
e gres, nett; tje:naren 'tjänarna', e:ndan 'ändan'; so:len, ga:mbel 'gammal'
i vid, sidan 'sedan'; ti:man, kvi:t 'vit'; på:stjin 'påsken', vedri 'vädret'
o somarn, stoppå 'trasa'; sto:r, sko:lan
u stuvun 'stugan', sju:kär, knu:tn; stuvur 'stugor', vikun 'veckan'
y mytjy 'mycket', snygga; fry:s 'frysa', svy:n 'svin'
å låv, tålv; två:l, så:t; reidå 'reda', skrindår
ä märk, bärinatten 'bärnatten'; stä:da, krä:k; vedär, kåmmär
ö tjörkan, mörk; rö:da, tjö:ra, snö:
ei veit 'vet', steinar 'stenar', steig 'steg', eild 'eld'
öi röykt 'rökte', nöytt 'nött'
öu döun 'dön, lukt', höugär 'hög'

De korta vokalerna är nio till antalet, om *e* och *ä* räknas som skilda ljud. Egna fonem är de inte, för de uppträder *i komplementär distribution* med varandra: öppet *ä* framför *r*, som i *bära*/*bjära* 'bära' och *härre*/*härri* 'herre', och *e* framför andra konsonanter. De långa enkla vokalerna är likaså nio till antalet, men ordpar där *e* och *ä* vore betydelseskiljande har inte klarlagts genom fonemanalys. Diftongerna är tre, dvs. *ei* som i *eild* 'eld', *öi* som i *nöit* 'nöta' och *öu* som i *höugär* 'hög'. (Jfr Ivars 1996 s. 138 f.; Kim 2008 s. 28 f.)

Ytterligare kan nämnas följande särdrag i vokalismen:

a) De flesta östnyländska dialekter är *u*-mål, men vokalismen innehåller även ett kort *o* som uppträder bl.a. före *kk* och *pp* i ord som *bokk* 'bock' och *stoppå* 'stoppa, trasa'. Status som självständigt fonem har det korta *o*-et, om talarna skiljer mellan *kopp* '(kaffe)kopp' med *o* och *kupp* '(stats)kupp' med *u*, mellan *hopp* 'hopp' och *håpp* 'hopp, tro'. Kortstaviga ord som *mosa* 'mosse', *moka* 'mocka' har likaså *o*-uttal. – Uttalet *bokk*, *kopp* har vi tidigare mött i Lappfjärd, Sastmola, Vittisbofjärd och Korpo, se 3.5.3, 3.5.4 och 5.3.1.

Exempel på *o*-former där standardspråket har *å*: Borgå *så dåm* ***hoppa*** *å: tå å så dro: dåm tär såm va grånt* 'så de hoppade av då och så drog de (kyrkbåten) där som (det) var grunt', Pernå *å så fo:rtsatt man tills man kåm opp ti* ***kroppå:sn*** 'och så fortsatte man (att lägga halmtak) tills man kom upp till kroppåsen'; Lappträsk *va Urba:n*

varm så sku ***somarn*** *va kall, sö:ttes sa: dåm förr* 'var Urban varm så skulle sommaren vara kall, så sa de förr'; Strömfors *nå no:* ***plokka*** *vi jo* 'nå, nog plockade vi ju (bär)' och *e vekst jo:rtrån å i tåm tä:r* ***mosana*** 'det växte hjortron också i de där mossarna'.

Som vi redan har sett, och även kan se av karta 19, är hela Östnyland inte *u*-mål. I norra Strömfors och Pyttis samt i sydvästra Sibbo talas *o*-mål, t.ex. Pyttis: *tåm* ***sjongd*** *riktit tåm tä:rnona tåm* ***sjongd*** *vi:gningssalmn* 'de sjöng riktigt, de (brud)tärnorna, de sjöng vig-

Karta 19. *U*-mål och *o*-mål. I södra Österbotten, på Åland, i Korpo, Nagu och nästan hela östra Nyland talas *u*-mål (*burk*, *bruti* 'brutit'), för övrigt *o*-mål (*bork*, *broti*). – Efter Ivars 1988.

ningspsalmen' och *oå: sama* ***bolldeijin*** *va skårpåna laga* 'av samma bulldegen var skorporna lagade'.

b) Ett äldre uttal med *a* bevarar östnyländskan i vissa ord som i standardspråket uttalas med *å*, såsom *ga:* 'gå', *gangå* 'gång', *sta:* 'stå' och *ha:rdär* 'hård', t.ex. Borgå *här e ju ganska* ***la:ngt*** *ti* ***ga:*** 'här är ju ganska långt att gå', Pernå (man) *dro: til e riktit* ***ha:rt*** 'drog till det riktigt hårt' och Lappträsk *he va* ***stra:ngt*** *me he* 'det var strängt med det (dvs. förbudet för barn att gå ut om långfredagen)'.

c) Den ålderdomliga karaktären understryks ytterligare av bevarat *i* i vissa kortstaviga ord där standardspråket har *e*, såsom *bik* 'beck', *vit* 'vett', *hita* 'hetta', *vedärstrik* 'väderstreck', *viku* 'vecka'. Exempel: Pernå *ti: hadd vi ingga* ***kle:strik*** 'dit (dvs. i hembyn) hade vi inga klädstreck', *förr va e ju* ***sigelbå:tar*** 'förr var det ju segelbåtar'; Lappträsk *dåm laga hlik tä:r sto:r steinar såm dåm* ***hita*** *rikit heit* 'de lagade sådana där stora stenar som de hettade riktigt heta (och lade i bryggtinan vid ölbrygd, för att ölet skulle sötna)'. Ett gammalt uttal med *ä* lever kvar i *kvä:rn* 'kvarn' och med *y* i *bryst* 'bröst', *mysså* 'mössa', *slagutryska* 'slagtröskad' m.fl.; Pernå *å så hadd man jä:rntrå:d såm man klifft å: i langa* ***yglår*** 'och så hade man järntråd som man klippte av i långa öglor'.

d) Vokalismen har också haft rum för en del språkliga nyheter. En sådan är uttalet av *buske*, *grund*, *sund* och *strumpband* som *båska*, *sånd* och *stråmpba:nd* med *å* i stammen, t.ex. Borgå *ti bå:tstra:nden tä:r såm te* ***grånn*** *bå:tn va:* 'till båtstranden, där som den grunda båten var', Pernå (tunna kläder skulle bara) *kastas opp opa* ***båskana*** 'kastas upp på buskarna (till torkning)'. Exempel på företeelsen är också ortnamnen *Håmbelsånd* 'Hummelsund' och *Kellsånde* 'Källsundet' i Borgå samt *Ry:ssåndi* 'Ryssundet' i Strömfors. En annan nyhet är övergången av *a* till *e* i kortstaviga ord som har *u*/*o* i andra stavelsen, t.ex. *ledu* 'lada', *tresu* 'trasa' med varianterna *ledo*, *treso* i norra Strömfors och Pyttis. En tredje nyhet är brytningen av *ä* till *jä* i *bjära* 'bära' och *bjärg* 'berg', t.ex. Lappträsk *så va vi ti: opp i* ***bjärji*** *hela da:in* 'så var vi dit uppe i berget hela dagen (och firade första maj)', Pyttis ***bjär*** *bo:rd å benkar* 'bära bord och bänkar (skulle *skaffarna* göra på bröllop)'.

e) Bland de långa vokalerna märks *ö* som har ett slutet uttal [ø:] framför *r*, så att ljudkvaliteten i *föra* är densamma som i *lön*, t.ex. Lappträsk *så* ***fø:rd*** *man he ti föuse å gav å:t kuddåna heldär å:t svy:nen* 'så förde man det (dvs. mäsk efter ölbrygd) till fähuset och gav åt

korna eller åt svinen', Strömfors *ja ar int* ***hø:rd*** *no: några åm he* 'jag har inte hört nog något om det'. Det långa *e*-ljudet har ett slutet uttal i ord som *ne:tär* 'nätter', *te:t* 'tät', t.ex. Lappträsk *he sku int få bli: så* ***te:tt*** *heldär int* 'det skulle inte få bli så tätt heller, inte'.

f) Typisk för Borgåmålet är *delabialiseringen* som gör *y* till *i* och *ö* till *e*. Uttal utan läpprundning har både korta och långa *y*- och *ö*-ljud, vilket en berättelse om filförsäljning vid kyrkfärder till staden innehåller exempel på: (man gjorde fil) *i slik tä:r två:li:tärs* ***bittår***, ***tre:bittår*** 'i sådana där tvåliters byttår, träbyttor', ***kirkbå:tn*** *va no: me* ***ke:l*** *han* 'kyrkbåten var nog med köl, den', *å karana hadd tå* ***stevlana*** *å* 'och karlarna hade då stövlarna och'. – Samma företeelse har vi tidigare mött i östra Lappfjärd och på Åland, 3.5.3 och 4.1.2.

Delabialiseringen verkar vara på reträtt. Den har blivit en stereotyp som det skämtas om när Borgåbors tal imiteras – eller när man vill efterhärma "någon gammal gubbe eller gumma". I sin berättelse om kyrkfärderna använder talaren *i*-former omväxlande med *y*-former och *k*-former omväxlande med *tj*-former av *kyrka*, så att *kirkbå:tn* växlar med *tjärkbå:tn*, *kirkaskin* med *tjörkaskin*, *körkkle:dren* med *tjörkkle:dren*. Om växlingen *körk-* ~ *tjörk-*, se *Konsonanter* nedan. (Harling-Kranck [utg.] 1998 s. 26 f.; Ivars 2003b s. 69.)

g) Sekundära diftonger förekommer, men begränsade till Pyttis och norra Strömfors. Där har långt *e*, *å*, *ö* diftongerats till *ie*, *oå*, *yö* i t.ex. *kliedd* 'klädd', *foå* 'få', *bryö* 'bröd'; Pyttis *å kaffi* ***särvierast*** *först* 'och kaffe serverades först', *tåm* ***soåld*** *fä:rdi förklar* 'de sålde färdiga förkläden', *nä:r* ***voår*** 'hos oss', *stjär* ***bryö*** 'skära bröd'. (Wessman 1937 s. 4.)

Närheten till finskan gör sig för övrigt påmind i Pyttismålets uttal av *u*- och *y*-ljuden. *U*-ljudet har en *y*-haltig klangfärg i t.ex. *hyvo* 'huvud' och *kny:tn* 'knuten' och långt *y* en *u*-haltig klangfärg i t.ex. *knu:t* 'knyte' och *tu:g* 'tyg'. Orden *knut* och *knyte* tenderar således att sammanfalla med varandra i uttalet. Se faktarutan Finsk påverkan på Pyttismålet.

h) De fornärvda *ei*-, *öi*- och *öu*-diftongerna är välbevarade, bättre än på de flesta andra håll i Finland, t.ex. *eild* 'eld', *höugär* 'hög'. *Öi* visar en tendens till monoftongering, medan *ei* och *öu* hävdar sig bättre, t.ex. Borgå (kyrkasken var) *en treti sentime:tär* ***höug*** *me låk opa* 'en trettio centimeter hög med lock på', Lappträsk (***grå:steinar*** *såm*) *int* ***blei*** *ti* ***öursteinar*** *nä:r dåm* ***blei heit*** '(gråstenar som) inte blev till örstenar (dvs. grus) när de blev heta' och *e hadd go:* ***döun*** 'det (dvs.

FINSK PÅVERKAN PÅ PYTTISMÅLET

En dialekt kan inte återges i skrift utan att förlora en del av de egenskaper den utmärks av i levande tal: tonfall, betoningar, ljudkvaliteter. Dialekter uppfattas olika, allt efter den dialektbakgrund som är lyssnarens egen. Hur låter t.ex. Pyttismålet när det avlyssnas med sverigesvenska öron? Den frågan var temat för ett föredrag som Lundaprofessorn Gösta Holm höll på *Nordiskt tvåspråkighetsseminarium* i Kuggom 1970. Där tog han upp en rad företeelser som han hade lagt märke till i Pyttis och som han bedömde som resultat av finsk påverkan. Bland annat observerade han en kraftig tendens till överlängd hos vokaler, t.ex. *ta::la*, *se::dlar*, *gri::sar*, *fö::l*. En stark tendens till överlängd hos konsonanterna hörde han också, t.ex. *vek::or*, *mång::a*, *min::as*. I vissa fall var den första, i andra fall den senare konsonanten i en konsonantförbindelse överlång, t.ex. *luf::t*, *al::t*, *häs::tar* men också *märk::e*, *int::e*. *Y*-ljudet var tydligt *u*-färgat, så att *byn* lät som *bu:n*, *stycken* som *stukken* och *yngre* som *ungre*. Finskans mörka *l* och dess tremulerande *r* hade likaså blivit en del av Pyttismålet, t.ex. *förrr*, *prris*, *trrilla*. Klusilerna *b* och *g* (som inte finns i finskan) hade förlorat sin stämton, vilket *äğğ* kan tjäna som exempel på. (Holm 1972.)

enriset) hade god lukt' samt Strömfors *han va å plokka* ***kröusor*** 'han var och plockade krösor (dvs. lingon)'.

Vokaler i obetonad stavelse

Fornspråkets *a*, *i*, *u* motsvaras i östnyländskan av *a*, *e*, *i*, *u* (men *o* i norra Strömfors och Pyttis) och *å* samt öppet *ä* före *r* i presens som *kåmmär* 'kommer' och pluralis som *bö:ndär* 'bönder'. (Ahlbäck 1946 s. 19 f.; Ivars 1996 s. 140.)

Bäst håller sig den ursprungliga *i*-vokalen längst i öster, i Pyttis och Strömfors samt i byarna i östra Lappträsk, Liljendal och Pernå. Oberoende av stavelselängd slutar där den bestämda formen i neutrum på *-i*, så att det i Lappträsk heter *flestji* 'fläsket', i Strömfors *svari* 'svaret' och *te rågmjöli* 'det rågmjölet' samt i Pyttis *fönstri* 'fönstret' och *te mo:di* 'det modet'. *I*-form *gubbi* eller *gobbi* har ordet *gubbe* i samma trakter, men *e*-form *gåbbe* eller *gubbe* i Sibbo och Borgå samt i västra Pernå och Liljendal. I områdets västra del råder i det här fallet vokalbalans i : e, således *bisi* : *gåbbe* mot *bisi* : *gåbbi* i öster. (Wessman 1937 s. 4; FO I *bisse* s. 180, II *gubbe* s. 412; Kim 2008 s. 34 f.)

Bättre bevarad är vokalbalansen u/o : å. Svaga femininer som i skriftspråket slutar på *-a* får efter kort stavelse *-u* (i norra Strömfors och Pyttis *-o*) och efter lång stavelse *-å* som ändelsevokal, alltså variationen *kakur*/*kakor* 'kakor' men *skårpår* 'skorpor', *tresu* 'trasa' men *sko:på* 'skopa', *stuvu* 'stuga' men *bittå* (Borgå) 'bytta', *ledur* 'lador' men *baståna* 'basturna'; Borgå *ein* ***gangå*** *i* ***vikun*** 'en gång i veckan'. Vokalbalansen reglerar också ändelsevokalen hos adjektiv: kortstavigt *stadugär* 'stadig' men långstavigt *ra:ndågär* 'randig'.

Valet av ändelsevokal bestäms till en del av den föregående konsonanten. Efter *g*, *j*, *ng*, *k*, *tj* följer allmänt *i*, t.ex. *tårgi* 'torget' med *-i* men *grennri:se* 'granriset' med *-e*. Utan undantag är den här regeln inte, för neutrala substantiv tar gärna *-en* som ändelse i bestämd form pluralis, t.ex. Pernå *tatji* 'taket' men *halmtatjen* 'halmtaken', Lappträsk *krä:tjen* 'kräken (dvs. korna)', Strömfors *vedärstriken* 'väderstrecken' och Pyttis *vitjen* 'vecken'. Efter *d*, *n*, *l*, *r*, *s*, *t* förlorar maskulinerna vokalen, dvs. den synkoperas i t.ex. *spi:sn* 'spisen', *ti:dn* 'tiden', *vinn* 'vinden', *somarn* 'sommaren'. Det händer också att ord som slutar på *b*, *m*, *p* – mot regeln – synkoperar vokalen, t.ex. *armn* 'armen', *ho:pn* 'hopen'.

Infinitiver apokoperas ovillkorligt i Lappträsk, Strömfors och Pyttis längst i öster, villkorligt i resten av området. Vid ovillkorlig apokope faller slutvokalen efter både kort och lång stavelse och oberoende av satsrytmen, t.ex. Strömfors *man fikk* ***smak*** *dåm* 'man fick smaka dem' och *ti: kond no:* ***veks*** *blå:bä:r så förskrekklit* 'dit kunde nog växa blåbär så förskräckligt'. Vid villkorlig apokope bevaras slutvokalen i betonad ställning men faller i obetonad, t.ex. Pernå *nä:r vi börja* ***by:ka*** *hi:* 'när vi började byka hit' men *nä:r e bör* ***sjär se*** 'när det börjar skära sig (när man kokar tvål)'. Se även *Verb* under 6.5.2.

Konsonanter

Konsonanterna är desamma som i finlandssvenskan, med tillägg av tonlöst *l* som i en del mål motsvarar skriftens *sl*. Konsonanterna blir alltså 19 till antalet, dvs. *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*, *f*, *v*, *s*, *j*, *h*, *sj*, *m*, *n*, *ng*, *l*, *r*, *tj* samt *hl* där *h* betecknar tonlöshet hos *l*-ljudet. Ett uttal *dj* [dj, dʒ] av förmjukat *g* (*djo:rd* 'gjorde') betraktas som en konsonantförbindelse och inte som ett eget frikativt ljud. Vissa konsonantförbindelser är speciella för östnyländskan, och flera av dem bidrar till att ge dialekten en ålderdomlig prägel. (Ivars 1996 s. 35, 138 f.; Kim 2008 s. 30.)

Tonlöst *l* motsvarar skriftens *sl* och hörs ofta i pronomenet *hli:k* 'slik', t.ex. Lappträsk ***hlik tä:r*** *sto:r steinar* 'sådana där stora stenar'. Vidare kan nämnas Lappträsk *någar* ***hlakta*** *ju ennu i desembär* 'några slaktade ju (gris) ännu i december' och Pyttis *mamma ad* ***hlekt*** *ti:* 'mamma hade släkt dit'. Också skriftenligt uttal förekommer, t.ex. Strömfors ***slikan tä:r*** *va:nligär grö:t* 'sådan där vanlig gröt' och Pyttis *Di:nafastär hadd å* ***slikan*** *tröjjå nä:r on va bru:d* 'Dinafaster hade också (en) sådan tröja när hon var brud'. – Tonlöst *l* finns också i inljud och slutljud, t.ex. *vahlla* 'vassle', *lihll* 'lill' och *nehllå* 'nässla' där det uttalas långt. (Ahlbäck 1971 s. 11; FO IV *nässla* s. 600.)

Konsonanterna *h* och *t* står initialt i många pronomen och adverb där standardspråket har *d*. *Det* uttalas således *he*, medan *den* blir *te* och *den där* och *det där* blir *te tä:r*. *Då*, *där* och *dom* m.fl. uttalas *tå*, *tä:r*, *tåm*. Exempel: Borgå ***he*** *va eit besty:r ti få: e ti sta:n* ***te tär*** *fi:le* 'det var ett bestyr att få det till stan, det där filet (dvs. filmjölken)', Pernå ***he*** *va* ***tåm*** *elsta halmtatjen* ***he*** 'det var de äldsta halmtaken, det', Lappträsk ***he*** *sku lyftas* ***ti:*** *å lyftas* ***tidan*** 'det (dvs. barnet) skulle lyftas dit och lyftas dädan (dvs. i och ur ståstol)', Strömfors ***ti:*** *e krakar å* ***ti:*** *e kvistar* 'dit är krakar och dit är kvistar (i skogen)'. (FO I *den* s. 449–452, II *het* s. 553–556.)

Ett drag som är känt från Uppland, Åland och västra Nyland förekommer också i östnyländsk dialekt, nämligen bortfallet och tillägget av *h* i början av ord. Exempel på det är Strömfors *tä:rifrå:n* ***höyst*** *man tå å:t se å: te tä:r* 'därifrån öste man då åt sig av det där (bärmoset, på rågmjölsgröt)' och Pyttis *me hyö:gär* ***a:nden*** 'med högra handen'. – Företeelsen är vanlig i småord som *hade* och *eller*, t.ex. Lappträsk *dåm börja få: tå sett ru:m* ***heldär*** *senn kamar* ***heldär*** *så tä:r* 'de (dvs. tjänstefolket) började få då sitt rum eller sin kammare eller så där', Pyttis *men fatifålk int* ***add*** *dåm jo inga* 'men fattigfolk, inte hade de ju ingen (vigselring)'.

Konservativa som de är bevarar de östnyländska målen flera gamla konsonantförbindelser:

- Fornsvenskans frikativa *gh* har skärpts till *g* i *rg* och *lg*, t.ex. Borgå ***Bårgå tårgi*** 'Borgå torget' och Pyttis *när e sku va* ***helg*** 'när det skulle vara helg'.
- Gammalt *ld* finns kvar i *fe:ld* 'fäll' och *mb* i *la:mb* 'lamm', medan *gammal* och *sämre* har fått inskott av *b* och uttalas *ga:mbel* och *sembäri*, t.ex. Pernå *slik tä:r* ***sembäri*** *kle:där* och Lapp-

träsk *tåm tä:r* ***ga:mbel*** *mjölnaren* 'de där gamla mjölnarna'. Ett inskott av *d* finns återigen i Lappträsk *hlik tä:r* ***kuldärsteinar*** 'sådana där kullerstenar'.

- Förbindelsen *dj-* uttalas med hörbart *d* i *dju:pär* 'djup' och *dju:r* 'djur', t.ex. Borgå (*kirkbå:tn* 'kyrkbåten') hade de *op* ***dju:pt*** *vatn* 'på djupt vatten'.
- I *hjon* och *hjul* kunde *h* höras i äldre Pyttismål, *hio:n* och *hiu:l*. (Ahlbäck 1971 s. 12 samt FO II s. 570 f.)
- Äldre *hv-* uttalas som *kv-*, t.ex. Pernå *å så fo:rtsatt man oppå:t å oppå:t* ***kvarv*** *ett* ***kvarv*** 'och så fortsatte man (att lägga halmtak) uppåt och uppåt, varv efter varv', Lappträsk *å he blei* ***kvi:tt*** *såm bara* ***kva*** *te gålve* 'och det blev vitt som bara vad, det golvet (som skurades med sand)', Strömfors ***kvarinda*** *mosa visst dåm* ***kvarinda*** *veg* ***kvarinda*** *sti:g* 'varenda mosse visste de, varenda väg, varenda stig (de som höll kor på viss holme)', Pyttis *Åm dåm fikk* ***kva?*** 'Om de fick vad?'

Konsonanterna *g* och *k* samt *sk* har utvecklats på olika sätt inom området. Hårda *g* och *k* samt *gj* och *kj* går från mellersta Nyland vidare in i Sibbo, Borgå och Mörskom, t.ex. Borgå *gikk* 'gick', *Kellsånde* 'Källsundet' och *tä:r sku dåm ha: tå* ***smo:rledärskengåna*** 'där (i kyrkasken) skulle de ha då smorläderskängorna'. Samtidigt saknar de här tre målen norrländsk förmjukning, t.ex. Borgå *askin* 'asken', *fiskin* 'fisken' och *fleski* 'fläsket'. – De hårda *g*, *k*, *sk* är känsliga för förändring och växlar med förmjukade varianter i 1960-talsinspelningar av dialekt. (Harling-Kranck [utg.] 1998 s. 26–28.)

Österom Borgå förmjukas *g*, *k* och *sk* framför främre vokal. Förmjukningen av *g* och *sk* har resulterat i *dj* och *stj*, det vill säga den har stannat på ett äldre stadium än standardspråkets *j* och *sj* i motsvarande fall. Exempel på *dj*: Pernå *å he* ***djikk*** *til op te sette* 'och det gick till på det sättet' och Pyttis *ja* ***djift*** *me heiman* 'jag gifte mig hemma'. Exempel på *stj*: Lappträsk *kvä:rnen lagast i* ***stjikk*** 'kvarnen lagades i skick' och Pyttis *int tjyöptist e inga* ***bru:dstjenk*** *föri int* 'inte köptes det ingen brudskänk före (bröllopet), inte'. – Uttalet *stj* växlar i viss mån med *sj* [ʃ], t.ex. Pernå *så at e int börja* ***sji:n*** *idjinum* 'så att det inte började skina igenom' och Lappträsk *åm e va sto:r* ***sjinkår*** 'om det var stora skinkor (att röka i bastun)'. (Ahlbäck 1971 s. 8.)

Samma ljudkvaliteter kan *g* och *sk* få vid norrländsk förmjukning, t.ex. Lappträsk ***mestji*** *gavist sidan å:t krä:tjen tå* 'mäsken (efter öl-

brygd) gavs sedan åt kräken då', Pyttis *ja tro:r att te* ***bru:dklenindjin*** *åså va jyst sö:tt laga* 'jag tror att den brudklänningen också var just så lagad (dvs. sydd)'. Fler exempel på förmjukning: Lappträsk *så va vi ti: opp i* ***bjärji*** *hela* ***da:in*** 'så var vi dit uppe i berget hela (förstamaj) dagen', Strömfors *int hadd tåm alls te sö:t* ***smatjin*** *sån dån ti: hadd* 'inte hade de (blåbären) alls den söta smaken som de dit hade' och Pyttis *tåm add int eins* ***ha:ndu:tjin*** *hellär opa armn int* 'de hade inte ens handduken heller på armen, inte (*skaffarna*, på bröllop)'. (Ahlbäck 1971 s. 8; Ivars 1996 s. 140; Kim 2008 s. 32.)

Utöver norrländsk förmjukning förekommer en del andra språkliga nyheter i förhållande till fornspråket. En sådan är övergången av *mn* till *mm*, t.ex. Borgå *he* ***lemmast*** *allt i bå:tn* 'det lämnades allt i båten', Pernå (man) *laga låmmana* ***jemma*** 'lagade lommarna (dvs. ändarna på sädeskärvarna) jämna (när man lade halmtak)'. En annan är övergången av *tv* till *kv* i *tvage*, *tvinna*, *tvärt* och *tvätta*, t.ex. Borgå *ja ha:r en* ***kvaga*** *såm e gjo:rd uta grennri:s* 'jag har en tvage som är gjord utav granris' och *så sku e* ***kvettas*** 'så skulle det tvättas' samt Lappträsk *dåm hadd myntå* ***innkvinna*** *i ein nesdu:k* 'de hade mynta intvinnad i en näsduk'. En tredje är övergången av *pt* till *ft*, t.ex. *sveiftist* 'sveptes', *slefft* 'släppte', *klifft* 'klippte'.

6.5.2 Formlära

Substantiv

I östnyländsk dialekt har det fornsvenska tregenussystemet stått sig bättre än i väst- och mellannyländsk dialekt. I inspelat tal från 1960- och 1970-talen är ett substantiv således antingen ett *han-*, *hon-* eller *det*-ord. Genus avgör vilken form ett substantiv ska ha i bestämd singularis och vilken form ett adjektiv ska ha som står som attribut till substantivet i fråga. Genus avgör också valet av anaforiskt (tillbakasyftande) pronomen, om detta ska vara *han*, *hon* eller *he* 'det'.

Den obestämda artikeln har två former, *ein* vid *han-* och *hon*-ord och *eitt* vid *det*-ord. Det kan alltså heta ***ein*** *ti:där* 'en tid', ***ein*** *sto:rär ti:nå* 'en stor tina', ***eitt*** *tjä:rl* 'ett kärl'. De demonstrativa pronomenen har däremot en och samma form, oberoende av genus hos det ord de bildar en fras med. I singularis heter det alltså ***te*** *ti:nn* 'den tiden' och ***te tä:r*** *blå:bäriti:nn* 'den där blåbärstiden', ***te*** *ti:nån* 'den tinan' och ***te tä:r*** *ti:nån* 'den där tinan', ***te*** *betäri ö:le* 'det bättre ölet' och ***te tä:r*** *drittji* 'det där dricket (dvs. svagdrickat)'. Pluralformen är *tåm*

tä:r 'de där', t.ex. Strömfors ***tåm tä:r*** *finska by:ana* 'de där finska byarna', ***tåm tä:r*** *koppåna* 'de där kopporna (dvs. träskålarna)', ***tåm tä:r*** *vedärstriken* 'de där väderstrecken'.

Några exempel på genusskillnad: Borgå ***kirkbå:tn*** *va no: me ke:l* ***hann*** 'kyrkbåten var nog med köl, den', Pernå (***takhalmin***) ***han*** *blei jemm* '(takhalmen) den blev jämn', Lappträsk *när* ***so:len*** *steig opp så sku* ***on*** *dans* 'när solen steg upp så skulle den dansa (av glädje, om påskmorgonen)', Strömfors *he e inga alls te* ***hålman*** *meir såm* ***an*** *va förr* 'det är inte alls den holmen mera som den var förr'. – Ord på *-ning* omtalas med *han*, t.ex. Lappträsk ***så:rda:gjemnindjin han*** *va ju i mars* ***han*** 'vårdagjämningen, den var ju i mars, den'.

Substantiven böjs i sina tre genus på följande sätt, i obestämd och bestämd form singularis och pluralis:

MASK.	stein	steinn	steinar	steinana/steinan (Lappträsk)
	hålma	hålman	hålmar	hålmana/hålman (Lappträsk)
	mjölnare/ mjölnar (Pyttis)	mjölnarn	mjölnare/mjölnarär (Lappträsk, Strömfors, Pyttis)	mjölnaren
FEM.	bru:d	bru:den	bru:dar	bru:dana/bru:dan (Lappträsk)
	tjistå	tjistån	tjistår/tjistor (norra Strömfors, östra Pyttis)	tjiståna/tjistona (norra Strömfors, östra Pyttis)
NEUTR.	fat	fati	fat	faten/fatena (Sibbo, jämte faten)

Substantiv som bildar pluralis på *-är* får nästan alla *ren*-form i bestämd pluralis, t.ex. *bålstren* 'bolstren', *fönstren* 'fönstren', *he:ndren* 'händerna', *kle:dren* 'kläderna', *ty:gren* 'tygerna', *bö:ndren* 'bönderna'; Borgå *i tåm hä:r* ***bi:lti:dren*** 'i de här biltiderna', Pernå *tåm breidd u:t* ***kle:dren*** *opa lindån* 'de bredde ut kläderna (på tork) på lindan'. (Böjningsmönster enligt Ahlbäck 1946 s. 9–21.)

Maskulinerna bevarar sin gamla nominativändelse *-er* i vissa ord, t.ex. Pernå *man la:dd tjåkkt me halm opa så at e int börja sji:n idjinun i* ***o:ti:där*** 'man lade tjockt med halm på (taket) så att det inte började

skina igenom i otid', Lappträsk *å så få:r on sta: tä:r tå ein* ***ti:där*** 'och så får den stå där då en tid'.

Han-ord som slutar på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* får bestämd singularis på *-n*. Artikelvokalen synkoperas med andra ord i *dansn* 'dansen', *grö:tn* 'gröten', *tjo:ln* 'kjolen', *steinn* 'stenen', *tjörkti:nn* 'kyrktiden', *Steinbelsfjä:rdn* 'Stenbölsfjärden', *mjölnarn* 'mjölnaren' osv. Artikelsynkopen är dessutom utvidgad till ord som slutar på *b*, *m*, *p*, *v*, t.ex. *armn* 'armen', *ho:vn* 'hoven', *su:pn* 'supen', *tjeppn* 'käppen'; Pernå *he va ju slagutryska* ***halmn*** *förr* 'det var ju slagtröskade halmen förr' och Pyttis *bru:den å* ***brogåmm*** 'bruden och brudgummen' (med övergång *mn* till *mm*). Efter *g* och *k* samt *j* och *tj* är ändelsen *-in*, t.ex. Borgå *täför hadd dåm* ***tjärkaskin*** *me-sse* 'därför hade de kyrkasken med sig', Lappträsk *mitt opa halva* ***teijin*** 'mitt uppå halva tegen', Pyttis ***da:in*** *föri* 'dagen före' och *te* ***särtjin*** 'den särken'.

De svagt böjda *han*-orden, typen *staka* 'stake', *mosa* 'mosse', har *-a* som slutvokal i grundformen och tar *-n* som ändelse i bestämd singularis, t.ex. *bra:nstakan* 'brandstaken (dvs. eldgaffeln)', *hålman* 'holmen'; Pernå *bara* ***askposa****, he hadd dåm i gry:tån* 'bara askpåse, det hade de i grytan (dvs. påse med asklut som tvättmedel vid klädtvätt)'.

Typen *tjänare* har pluralform på *-are*, (flera) *tje:nare*, utom Lappträsk, Strömfors och Pyttis som har *tje:narär*, t.ex. Lappträsk *hli:k såm va* ***tje:narär*** 'sådana som var tjänare'. Bestämd pluralis lyder överallt *tje:naren*, t.ex. Pyttis *å dåm* ***skaffaren*** *dåm bar sidan opa bo:rdi matn* 'och de skaffarna, de bar sedan på bordet maten (på bröllop)'.

I bestämd pluralis tar maskulina substantiv *-ana* som ändelse, utom Lappträsk som har kortform *-an*, t.ex. Strömfors *man tjend no: tili tåm* ***bakkana*** *di: å tåm* ***le:gdana*** *å* 'man kände nog till de backarna dit och de lägdarna (dälderna) också' men Lappträsk *nu va e* ***karan*** *me: å i sellskap no* 'nog var det karlarna med också i sällskap, nog' och *no sku vi sit inn tåm tä:r två:* ***ti:man*** 'nog skulle vi sitta inne de där två timmarna (som kyrktiden varade)'.

Femininerna är enstaviga och slutar på konsonant (starka femininer), som *kvä:rn* 'kvarn', eller tvåstaviga och slutar på vokal (svaga femininer), som *stuvu* 'stuga'.

De starka femininerna bildar bestämd singularis på *-en* och synkoperar inte ändelsevokalen som maskulinerna gör. Det heter alltså *bru:den* 'bruden', *bå:tstra:nden* 'båtstranden', *kvä:rnen* 'kvarnen', *sjeiden* 'skeden', *so:len* 'solen', *vå:ren* 'våren'. Ändelsen är *-in* efter *g*, *k*

GENUSUTJÄMNING I ÖSTRA NYLAND

Pronomenen *te tä:r, tåm tä:r, slikan tä:r* etc. har en och samma form oberoende av om substantivet som de bildar en fras med är ett *han*-ord eller ett *hon*-ord. Den enhetliga formen har på sitt sätt bidragit till att urholka östnylänningarnas känsla för ordens genus. Hur utjämning från tre genus till två går till beskriver Caroline Sandström i avhandlingen *Genus i östra Nyland* (2010). Studien är baserad på ett urval inspelningar från 1960- och 1970-talen samt början av 2000-talet. De dialekter som berörs talas i Sibbo, Liljendal, Lappträsk, Strömfors och Pyttis.

Det som händer först är att *han* börjar användas vid både maskulina och feminina ord. Det uppstår till att börja med ett *han*- och *he*-system, som efterhand ersätts av ett *den*- och *det*-system. När vi kommer fram till 2000-talet har *den* segrat som anaforiskt pronomen vid maskulina och feminina ord, medan *de(t)* har blivit vanligare än *he(t)* i neutrum. Samtidigt börjar *en*-suffixet dominera i bestämd form singularis av *den*-orden: man börjar säga *bå:ten*, *da:gen* och *handen* i stället för att göra distinktionen *bå:tn*, *da:jin* och *handen*.

Artikelsynkopen (*bå:tn*), bestämda slutartiklarna *-in* och *-i* (*ståkkin*, *ta:ki*) samt *he* har utvecklats till markörer som unga östnylänningar gör bruk av för att markera sin lokala identitet, visa var de hör hemma. (Sandström 2010 s. 235–239, 343–367, 388–396.)

och motsvarande förmjukade varianter, t.ex. Pernå (spristången på segelbåt) *kalla dåm ju ti* ***stanggin*** 'kallade de ju till stången', Lappträsk *nä:r man va ti* ***endjin*** *å bärga å* 'när man var till ängen och bärgade och', Pyttis (jag) *la:dd fast hena i* ***veddjin*** 'lade fast henne (dvs. märren) i väggen'. Den bestämda pluraländelsen är *-ana*, *bru:dana* 'brudarna', utom Lappträsk som har kortform *bru:dan*.

Slutvokalen hos de svaga femininerna regleras av vokalbalansen, så att den hos kortstaviga är *-u* (i norra Strömfors och östra Pyttis *-o*) och hos långstaviga *-å*, t.ex. Pyttis *styvon* 'stugan' men *si:dån* 'sidan'. Vokalbalansen reglerar också pluralformen, så att kortstaviga ord bildar pluralis på *-ur*/*-or*, *-una*/*-ona* och långstaviga på *-år*, *-åna*, t.ex. Lappträsk *stuvuna* 'stugorna' men *tårvåna* 'torvorna'. Norra Strömfors och Pyttis avviker genom att ha bara *o*-former i pluralis, t.ex. Strömfors ***lingona*** *he tala vi no: åmm såm bå:n* 'lingonen, det talade vi nog om som barn' och Pyttis *tåm heimvevi* ***stråmpona*** 'de hemvävda strumporna'.

Neutrerna bildar bestämd singularis på *-e* eller *-i*, t.ex. *tetär* ***fi:le*** 'det där filet', *Kellsånde* 'Källsundet', *flestji* 'fläsket'. Mest regelbundet

slutar de på *-i* efter *g*, *k*, *j*, *tj*. Bestämd pluralis bildas med *en-* eller *in*-suffix, t.ex. Lappträsk *vi* ***så:nen*** *vi hadd nu tå majfi:rand opp i bjärji* 'vi barnen, vi hade nu då majfirande uppe i berget', Pyttis *så add dåm* ***ju:sen*** *i he:ndren* 'så hade de ljusen i händerna' och Pernå *man hengd opa* ***strikin*** 'man hängde (tvätt) på (kläd)strecken' med *-in* efter *k*. – Sibbo ansluter sig till Mellannyland genom bestämd pluralis på *-ena*, *hu:sena* 'husen'.

Typen *dike*, *bälte*, *knyte* har bortfall av slut-*e* och böjs på samma sätt som *fat*, t.ex. Pyttis *grannasgommona va allteit ti si: i fönstri hur mang* ***kny:t*** *hon add* 'granngummorna var alltid att se i fönstret hur många knyten hon hade (dvs. bruden förde med sig till sitt nya hem)'.

Adjektiv

Adjektiven har traditionellt kongruerat i genus med det substantiv de står som *attribut* till. En följd av genusutjämningen är att *er*-ändelsen används vid både maskulina och feminina ord i singularis, medan *-t* är ändelsen i neutrum. Mönstret ser i huvudsak ut så här:

MASK.	langär halm, ein bä:rri:kär sko:g, te sö:t smatjin
FEM.	ein sto:rär tunnå, hyögär si:dån
NEUTR.	ko:kheitt vatn, några gamalt lakan, te go: ö:le
PLUR.	sto:r steinar, langa tjeppar (Pernå), rein mattår, sto:r vik, starka tak (Pernå), dåm tä:r heit steinan, dåm breid tjengona, tåm sto:r vitjen, tåm tä:r riktiga vedärstriken

En intern skillnad kommer fram, nämligen Pernåmålets (och Borgåmålets) benägenhet att pluralböja enstaviga adjektiv, som i övriga mål förblir oböjda i pluralis, t.ex. Pernå *he va ju* ***sto:ra rågå:krar*** *förr* 'det var ju stora rågåkrar förr'. Mönstret ovan tillämpas med stor konsekvens, vilket kan illustreras med ytterligare några exempel på adjektivböjning:

- Maskulinum, obestämda fraser: Pernå *me visst a:vstånd imillan så va e en* ***langär*** *pinna innslaiji* 'med visst avstånd emellan så var det en lång pinne inslagen (i halmtak)', Lappträsk *ein* ***tåndär*** *kle:ning* 'en tunn klänning', Strömfors *he va en* ***grömt go:är*** *blå:bärisko:g förr å* 'det var en grymt god blåbärsskog förr också'.

- Femininum, obestämda fraser: Lappträsk *ein **sto:rär** bryggganti:nå* 'en stor bryggtina', Strömfors *ein **stadogär** sjeid* 'en stadig sked'.
- Neutrum, obestämda fraser: Borgå *he va sliktä:r fla:tbåttna såm dåm hadd op **grånt** vatn å så kirkbå:tn såm dåm hadd op **dju:pt** vatn* 'det var sådana där flatbottnade (båtar) som de hade på grunt vatten och så kyrkbåten som de hade på djupt vatten', Strömfors *i eit **sjilt fat*** 'i ett skilt fat'.
- Pluralis, obestämda fraser: Borgå *hä:r va ju så **små:a** stell* 'här var ju så små ställen', Lappträsk *he sku va hliktä:r **sto:r skarp** steinar såm dåm hita* 'det skulle vara sådana där stora skarpa stenar som de hettade (upp)', Strömfors *ti: vekst no tå så **go:a** blå:bä:r* 'dit växte nu då så goda blåbär'.

Pyttis avviker med sina *är-* och *gär*-lösa adjektiv. Formen är *blind* (och inte *blindär*), *bro:kå* 'brokig' (och inte *bro:kågär*) vid maskuliner och femininer i singularis, t.ex. *tåm vi:gdist jo fast me **loå:na ring*** 'de (fattiga) vigdes ju fast med lånad (vigsel)ring'. Pluraländelse saknas likaså, t.ex. *he va no **så to:kå tröjjår*** 'det var nu så tokiga tröjor'. Helt utan undantag är regeln inte, t.ex. ***slikantä:r va:nligär grö:t*** 'sådan där vanlig gröt'.

Bestämda fraser behandlas – liksom obestämda – närmare i 6.7.1. Några exempel: Borgå *tä:r såm **te grånn bå:tn** va* 'där som den grunda båten var', Lappträsk ***te gamal bisin*** 'den gamle gubben', Pyttis ***tåm kvartyvira:ndå heimvevi stråmpona*** 'de tvärrandiga hemvävda strumporna'.

Predikativa adjektiv genuskongruerar i singularis med det subjekt eller objekt som de säger något om, med *-er* i maskulinum och femininum, med *-t* i neutrum:

- Maskulinum: Borgå *han va **rundär*** 'den (dvs. kyrkasken för skor och kläder) var rund', Lappträsk *ro:stan va ju så tä:r **breidär*** 'rosten (dvs. kärlet där öl bryggdes) var ju så där bred', Strömfors *han va så **hle:tär*** 'den (dvs. holmen) var så slät'.
- Femininum: Lappträsk *han mala kvä:rnen **reinär*** 'han malade kvarnen ren (efter maltmalning)'.
- Neutrum: Pernå (man) *maka låmmana oppå:t så att tatji blei **jemt*** 'makade lommarna (dvs. grovändarna av halmkärvarna)

uppåt så att (halm)taket blev jämnt', Lappträsk *int va e så **tjinkåt** förr i vä:rden int* 'inte var det så kinkigt förr i världen, inte'.

I pluralis växlar böjda former med oböjda på ett sätt som inte är närmare undersökt. Exempel på böjda former: Pernå *dåm bli:r no: så **fi:na** dåm två:lana* 'de blir nog så fina, de tvålarna'; Strömfors *nä:r blå:bä:ren va **fä:rdiga*** 'när blåbären var färdiga'. Och på oböjda: Borgå *int kund dåm lag se **två:t** åm fö:tren* 'inte kunde de laga sig våta om fötterna'; Lappträsk *å så la:dd dåm steinan ti: ti bli: **heit*** 'och så lade de stenarna dit att bli heta'. Pyttis har bara oböjda former, t.ex. *vi va jo **da:mbå å smotsi*** 'vi var ju dammiga och smutsiga'.

Adjektiven *kompareras* med *-ari* och *-ast*, i komparativ t.ex. Pernå *te tä:r **ny:ari** mo:di* 'det där nyare modet', Lappträsk *he sku få bli: **sva:lari** först i luftn* 'det skulle få bli svalare först i luften', Strömfors *tåm hä:r **seinari** å:ren* 'de här senare åren', Pyttis *å int va e inga **dy:rari*** 'och inte var det inte dyrare'. Den östnyländska formen för *bättre* är *betäri*, t.ex. Pernå *slik tä:r **sembäri** kle:där* 'sådana där sämre kläder', Lappträsk *någan slikan tä:r ein **betäri** menistja* 'någon sådan där en bättre människa', Strömfors *tåm hä:r **yngäri*** 'de här yngre'.

Pronomen

De personliga pronomenen förekommer i många varianter. De vanligaste varianterna i första person singularis är *ja* med objektsformen *me*, i andra person *tu*/*to* med *te* eller *ti*, i tredje person *han* med *håna* eller *hånån*, *hon* med *henna*, *enna*, *ena* samt *he*. *Dom* är den variant som används i tredje person pluralis.

De possessiva pronomenen saknar ändelse i plurala nominalfraser som ***två:r** fö:rfe:där* 'våra förfäder', ***si:n** sto:lar* 'sina stolar'. I singularis förekommer *vånn* och *senn* i maskulinum och *våron* i femininum, t.ex. Pernå *i **våron** bastå* 'i vår bastu' och Pyttis ***vånn fafa** djikk jo no: me hlikan tröjjå all **senn** ti:d* 'vår farfar gick ju nog med (en) sådan tröja all sin tid'.

Som demonstrativa pronomen används bl.a. *te tä:r* 'den där, det där', *tåm tä:r* 'de där'. Vidare förekommer i maskulinum *tesn jä:r*, i femininum *tesån jä:r* 'den här', i neutrum *tetta jä:r* 'det här', i pluralis *tes hä:r*. Exempel: Strömfors ***tesn hä:r** hålman såm vi ha:r hä:r* 'den här holmen som vi har här' och *hi: va no int så mytjy jo:rtrån op **tes hä:r** Nessbymosana* 'hit var nu inte så mycket hjortron på de här Näsbymossarna'.

Östra Nyland är den enda trakten i Finland som använder *slik* för 'sådan'. *Slik* ger dialekten en ålderdomlig stilprägel, t.ex. Pernå *ja tro:r he va mest* ***slikan tä:r*** *bla:ndve:d* 'jag tror det var mest sådan där blandved', Lappträsk *he sku va* ***hlik tä:r*** *kuldärsteinar* 'det skulle vara sådana där kullerstenar', Strömfors *nå ti: va allti* ***hli:k*** *mä: tå såm hitta* 'nå, dit var alltid sådana (personer) med då som hittade (i bärskogen)', Pyttis *mamma hadd å* ***hlikan*** 'mamma hade också (en) sådan (mössa)'. I Pyttis förekommer *slik* i en nedsliten form *sik*, t.ex. ***sikatä:r*** *skåjj* 'sådant där skoj'. Formen *slika* används i betydelsen 'dylikt, liknande'. Som "påhäng" förekommer det då i satser som är avslutade, t.ex. Pernå *karanas slik tä:r kvardasbyksår å* ***slika tä:r*** 'karlarnas sådana där vardagsbyxor och dylikt', Pyttis *smoå: speilar å* ***slika*** 'små speglar och dylikt (köpte man av gårdfarihandlare)'. – *Slik* förekommer åtminstone i Älvdalsmålet i Sverige, och i Norge är det ett levande ord för 'sådan'. (Pamp 1978 s. 110.)

Slik ingår också i sammansättningen *huruslik* som betyder 'vilken, hurdan', t.ex. Strömfors *he biro:dd tå opa he att å:t* ***hohlika*** *vedärstrik man första gangån hö:rd kokko ro:p* 'det berodde då på det att åt vilket väderstreck man första gången hörde kucku (dvs. göken) ropa (så skulle sommaren bli)'. Specifikt östnyländskt är också *hurulik* 'hurdan, vilken', t.ex. Pyttis *tåm kond ga: fast i* ***holikan*** *klening* 'de kunde gå fast i hurdan klänning (dvs. i vilken klänning som helst)'. Se *fast* i 6.7.2. (FO II *huru-lik*, *huru-slik* s. 621.)

Verb

För verbens del går det en skiljelinje genom området. Det handlar om infinitivapokopen, som är villkorlig från Sibbo till Liljendal och ovillkorlig i Lappträsk, Strömfors och Pyttis, se 6.5.1. I följande översikt markerar parentesen runt slut-*a* den villkorliga apokopen i de västliga målen i området. Verben är *hitta*, *söka*, *bo*, *lägga*:

INFINITIV	PRESENS	PRETERITUM	SUPINUM
hitt(a), hitt	hittar	hitta	hitta
sö:k(a), sö:k	sö:kär	sö:kt	sö:kt
bo:	bo:r	bo:dd	bo:dd
legg(a), legg	leggär	la:dd	leggi (Sibbo), la:dd

Apokoperad infinitiv är ett livskraftigt dialektdrag i de östliga målen. Exempel: Lappträsk *int sku man nu* ***såv*** *te rö:da å: so:len åm på:skmårin åtminståne* 'inte skulle man nu sova det röda av solen om påskmorgonen, åtminstone'; Strömfors *såm e va fä:rdit åmmrö:rd så va e fä:rdit ti* ***it*** '(så fort) som det var färdigt omrört, så var det färdigt att äta (dvs. en rätt på blåbär och rågmjöl)', *ro:dd an ti heimstra:nden så hadd an kårtari veg ti* ***bär*** 'rodde man (bären) till hemstranden så hade man kortare väg att bära', *he va no så mytjy hä:r att man fikk* ***smak*** *dåm* 'det var nu så mycket (hjortron) här att man fick smaka dem'. – Infinitivmärket är *ti,* ***ti*** *bär* 'att bära', ***ti*** *it* 'att äta'. (Ahlbäck 1945 s. 29 f.)

Lika livskraftig är den villkorliga apokopen i de västliga målen. Infinitiven uppträder således i kortform när den är obetonad och följs av en partikel, ett kort adverb, ett reflexivt pronomen eller ett objekt, men i fullform när den bär betoning. Exempel på kortform: Borgå *int fikk dåm* ***kåm heim*** *int* 'inte fick de komma hem, inte', *så sku dåm* ***kle:d åmm*** *se när dåm sku ti tjörkan å* 'så skulle de klä om sig när de skulle till kyrkan också'; Pernå *nu sku ja it i missta:g* ***kun set*** *några kle:där ne:r op lindån* 'nu skulle jag inte i misstag kunna sätta några kläder (på tork) ner på lindan'. Och på fullform: Borgå *he rekkt ganska lengi ti* ***springa*** 'det räckte ganska länge att springa', *så sku dåm* ***flitta*** *frå:n tetär grånn bå:tn ti kirkbå:tn* 'så skulle de flytta (filbyttorna) från den där grunda båten till kyrkbåten'.

I hela området faller slutvokalen regelbundet i preteritum av verb av typen *klippa* och *ro*. Exempel: Borgå *å sundasmårån* ***fö:rd*** *dåm fi:le* 'och (om) söndagsmorgonen förde de filen (till stan)'; Pernå *å så* ***senkt*** *dåm te tä:r askposan i vatugry:tån tä:r såm dåm* ***värmd*** *vattne* 'och så sänkte de den där askpåsen i vattengrytan där som de värmde vattnet (vid klädtvätt)'; Strömfors *hon va åfta å* ***sö:kt*** *koddona ti hålman* 'hon var ofta och sökte korna till holmen (dvs. hämtade hem korna från holmen)'; Pyttis *å ibland* ***svengd*** *dåm åmm* 'och ibland svängde de om (i dansen)'.

Verben *hålla*, *kunna*, *vilja* böjs svagt i preteritum, t.ex. Strömfors *å ti:* ***kond*** *no: veks blå:bä:r så förskrekklit* 'och dit kunde (det) nog växa blåbär så förskräckligt', *tåm* ***villd*** *inga kåm heim* 'de ville inte komma hem', *tåm* ***hålld*** *li:ti reidå* 'de höll lite reda'.

Till verb av typen *bygga* och *bo* bildas *d*-supinum: *byggd* 'byggt', *bo:dd* 'bott'. Exempel: Pernå *dåm hadd* ***sy:dd*** *ein posa uta ty:g* 'de hade sytt en påse utav tyg', Lappträsk *nej int ha ja* ***anve:nd*** *slika ja*

int 'nej, inte har jag använt sådana jag, inte', Strömfors *ja ar int* ***hö:rd*** *no: några* 'jag har inte hört nog något'. (Huldén 1959 s. 100.)

De mellannyländska *i*-supinerna hade på 1970-talet ännu inte fått fäste i målen östligast i Nyland. Ett *i*-supinum är i alla fall belagt i en inspelning från Pernå 1971: *ja ha:r opp i vinn myky två:lar som vi inga ha* ***annve:ndi*** *nu: nä:r man annve:ndär tve:ttpulvär* 'jag har uppe i vinden mycket (hemkokta) tvålar som vi inte har använt nu när man använder tvättpulver'.

Verbet *ha* har växlande former i supinum, *i*-supinum i Lappträsk *vi ha int* ***havi*** *så sto:r svy:n* 'vi har inte haft så stora svin' men *a*-supinum i Pyttis *hon a int* ***hava*** *några sko:nar enn* 'hon (dvs. märren) har inte haft några skor än'. 'Gått' heter *ganji*, t.ex. Strömfors *no e jo allt så vekst i saman nä:r di: inga krä:k ha* ***ganji*** *meir* 'nu är ju allt så sammanväxt när dit inga kräk har gått mer (på holmen)'. 'Kunnat' heter *kuna*, *kona*, t.ex. Strömfors *å hi: a* ***kona*** *vara blå:bä:r å hi: a* ***kona*** *va lingån* 'och hit har kunnat vara blåbär och hit har kunnat vara lingon'.

Perfektparticip tar inte *er*-suffix eller pluraländelse som de gör i västra och mellersta Nyland, t.ex. Pernå *ti: såm ja e* ***oppfö:dd*** 'dit som jag är uppfödd', vidare Lappträsk *såm dåm nu förr hadd nesdu:kar* ***vitji*** *när dåm fo:r ti tjörkan* 'som de nu förr hade näsdukar vikta när de for till kyrkan', Strömfors *blei man no li:ti* ***bårtblanda*** *att an inga visst kvar an va* 'blev man nu lite bortblandad (så) att man inte visste var man var (i bärskogen)', Pyttis *dåm va* ***heimvevi*** 'de (dvs. tygerna) var hemvävda'.

S-verb som *finnas*, *mådas* 'måste' slutar i preteritum och supinum på *-st*, t.ex. Borgå *ja si tju:var* ***fandist*** *e int*, *he* ***lemmast*** *allt i bå:tn* 'ja se, tjuvar fanns det inte, det lämnades allt i båten', Pernå *he* ***findist*** *halm för he va ju sto:ra rågå:krar förr* 'det fanns halm, för det var ju stora rågåkrar förr', Pyttis *no* ***måddist*** *tåm a ring nä:r dåm* ***vi:gdist*** *no* 'nog måste de ha ring när de vigdes, nog'.

Passiv bildas också till intransitiva verb i satser där det mänskliga subjektet då inte får något eget uttryck, t.ex. Lappträsk *så* ***djikkist*** *e u:t* 'så gicks det ut'. Ett exempel på en ålderdomligt klingande passiv infinitiv är *gangas*, ett annat är *sti:gas*. Sådana infinitiver används i *skulle*-satser som uttrycker normenlighet och har *det* som expletivt subjekt, t.ex. Lappträsk *int* ***sku*** *e* ***gangas*** *just åm langfri:dain int* 'inte skulle det gås (ut) just om långfredagen, inte' och *på:skmårin* ***sku*** *e ju* ***sti:gas*** *opp ti:dit ti si: nä:r so:len sku dans* 'på påskmorgonen

skulle det ju stigas upp tidigt att se när solen skulle dansa'. Detta är ett drag som enligt Gösta Holm (1952) förekommer bara i vissa dialekter i Finland. En motsvarighet finns i finskans *mentiin* 'det gicks', *oli mentävä* 'det skulle gås' eller 'det måste gås'.

Imperativ pluralis är en levande form i 1900-talsdialekten, t.ex. Lappträsk *nå Bakkström veit no: hur han malar malte att* ***hemtin*** *hi: bara sa: an* 'nå, Backström vet nog hur man mal maltet, att hämten hit bara, sa han'.

6.6 Ord och ordbildning

Det här avsnittet ska ta upp några ord och särdrag i ordbildningen som utomstående kanske fäster sig vid när de hör nylänningar tala sina dialekter.

6.6.1 Ord

Till de mest kända nyländska orden hör *bisi* 'gubbe'. I östra Nyland används ordet också om 'gift man (i förhållande till hustrun)', 'far (i förhållande till barnen)' och 'husbonde (i förhållande till tjänstefolket)'; *vånn* ***bisi*** 'vår husbonde'. I Pyttis hade man *tresubisi* som namn på de arkangelska gårdfarihandlare som förr i tiden färdades i trakten och sålde kramvaror, *tresur*. (FO I *bisse* s. 180.)

I Nyland (liksom i Åboland) firar man *johanne* i stället för *midsommar*, t.ex. i Lappträsk där man tog in *johannimejjår ti johanni*, dvs. kvistar av lövträd att pryda stugan med till midsommar. (FO III *johanne* s. 170.)

Bär av lingon omtalas i östra Nyland som *lingor* eller *kröusor*, t.ex. Strömfors ***lingona*** *he tala vi no: åmm såm bå:n* 'lingonen, det talade vi nog om som barn', men 70-åringarna, *tåm tala åmm* ***kröusor*** 'de talade om krösor'. (FO III *krösa* s. 558, IV *lingon* s. 149 f.)

Ett adjektiv som i Nyland har en vidare användning än i andra trakter i Finland är *nätt* som uttryck för en god egenskap, t.ex. Kyrkslätt *nä:r de va* ***nett*** *vedär åm hö:stn* 'när det var nätt väder om hösten', Lappträsk *vi hadd så* ***nett*** *majfi:ranstell* 'vi hade (ett) så nätt majfirarställe' och *no va he* ***nett*** *ti si: nä:r gålve va så kvi:tt* 'nog var det nätt att se när (det nyskurade) golvet var så vitt' samt Strömfors (man har kunnat få) *ganska* ***nett*** *me blå:bä:r hi: å* 'ganska nätt med blåbär hit också'. (FO IV *nätt* s. 606 f.)

I östra Nyland *marsar* man när man 'går till fots', t.ex. Strömfors *å int å:kast e några velosipe:där te ti:nn utan man* ***marsa*** *bara å bar si:n kårgar* 'och inte åktes det några velocipeder den tiden, utan man gick bara och bar sina korgar (i bärskogen)'. *Fara* är ett annat rörelseverb som uttrycker olika aspekter av betydelsen 'gå' eller 'förflytta sig', t.ex. Sjundeå *de* ***fo:r*** *åt fandärs* 'det for åt fanders' och Helsinge *bådi hest å ka:r* ***fo:r*** *i å:n* 'både häst och karl for i ån'. (FO IV *marscha* s. 341.)

Tränga används som hjälpverb i betydelsen 'behöva', i Lappträsk t.ex. *man* ***trengd*** *int va redd för några eild å för några hlika* 'man behövde inte vara rädd för någon eld och för något slikt'. *Slippa* har en speciell betydelse 'lyckas genomföra', t.ex. Strömfors *att no int så:nen* ***hlapp*** *ti villas opa te hålman* '(så) att nu inte barnen slapp att villas (dvs. gå vilse) på holmen'. *Söka* har betydelsen 'hämta', t.ex. Kyrkslätt *nä:r karana fo:r senn å* ***sö:ka*** *stikktre:* 'när karlarna for sedan att söka stickträ (till lysstickor)'. Hjälpverbet 'måste' har infinitivformer som *mådas* och *måstas*, och i preteritum heter det t.ex. i Sjundeå *de fikk int så:s i nedan men de* ***mådes*** *va ny:i* 'det (dvs. linet) fick inte sås i nedan, men det måste vara nyet (dvs. när månen är i ny)' och i Esbo *di* ***måstis*** göra hållskjutsresor.

I östra Nyland används adverbet *sö:tt* eller varianten *sö:ttes* i betydelsen 'så, på så sätt', t.ex. Lappträsk ***sö:tt*** *sa: dåm allti förr* 'så sade de alltid förr' och *jo:,* ***sö:ttes*** *e: e* 'jo, så är det' samt Pyttis ***sö:tt*** *ska man sko: hestana* 'så ska man sko hästarna'.

I östnyländsk dialekt används *hit*, *dit* och *vart* i en vidare betydelse än i standardspråket, nämligen som uttryck för befintlighet, 'här', 'där' och 'var', t.ex. Pernå *Vi tårka dåm, men* ***kvart?*** 'Vi torkade dem (dvs. kläderna), men var?', Lappträsk *no visst man djinave:in* ***kvart*** *mytjytjån va* 'nog visste man genast var myskörten var (på lukten)', Strömfors ***hi:*** *va no int så mytjy jo:rtrån op tes hä:r Nesbymosana såm i a:där mosar* 'här var (det) nu inte så mycket hjortron på de här Näsbymossarna som i andra mossar'.

Allmänt nyländskt är bruket att uttrycka jämförelse med *som* och inte med *än*, t.ex. Kyrkslätt *de va no myki enklare me ma:tn då:* ***såm*** *no* 'det var nog mycket enklare med maten då än nu', Esbo *vi hadd me:ra hö:* ***såm*** *vi bihö:vd* 'vi hade mera hö än vi behövde', Lappträsk *no: va e ana förr* ***såm*** *nu* 'nog var det annat förr än nu'.

Finska ord är det tunnsått med i inspelningarna, och de som finns speglar i allmänhet gammal folkkultur. I Kyrkslätt *to:dis de allti myki* ***lö:vkärpår*** 'togs det alltid mycket lövkärvar (av fi. *kerpo*,

till kofoder)', och där samlade man också mossa *i* ***kasår*** 'i högar' på bergen (av fi. *kasa* 'hop, hög'). I Helsinge hade man *kelor* 'rullar, bobiner' som man *kela* garn på, dvs. vindade upp garn till ränning i väv på (av fi. *kela*, *kelata*). I Lappträsk kunde man i äldre tid hålla en *må:naka:r* 'statare' (till fi. *muonamies*), och i Strömfors tillredde man *blå:bäripi:rakkå* 'blåbärspirog' och *pöppärö* på rågmjöl och blåbär (av fi. *piirakka* och *pöperö* 'blandning, röra'). I Pyttis kallade man arkangelska gårdfarihandlare för *kåntiry:ssar*, och vadmalet de sålde för *verka* (av fi. *kontti* 'näverränsel' och *verka* 'vadmal'). Från finskan kommer också adjektivet *aika* 'stor, kraftig', t.ex. Strömfors *hä:r kond e jör* ***aika*** *vå:gor så he va tongt ti ro:* 'här kunde det göra stora vågor, så det var tungt att ro'.

6.6.2 Ordbildning

Substantiv bildar sammansättning med bindevokal. I Kyrkslätt brukade ***vatoså:n*** *allti nestan stå: millan* ***stovodörrn*** *å kamardörrn* 'vattensån alltid nästan stå mellan stugudörren och kammardörren'. I Pernå har man talat om *vatugry:tån* 'vattengrytan', i Strömfors om *stuvugålve* 'stuggolvet', *magabo:t* 'bot mot magsjuka', *magapåtell* 'bukig flaska' och *fatabredden* 'fatbredden'. Till *bär* har man i Helsinge bildat *bärigommåna* 'bärgummorna', i Strömfors *bärisko:in* 'bärskogen' och *tåm betäri* ***bäristellen*** 'de bättre bärställena' med ett *i* i sammansättningsfogen.

Till verb bildas i västra Nyland substantiv med suffixet *-as*, t.ex. Karis *då: va e dans å it et tokodär* ***håppas*** *å* ***skottas*** *såm nu: i* 'då var det dans och inte ett sådant där hoppande och skuttande som nu, inte'. I mellersta och östra Nyland bildas verbalsubstantiv däremot med *-ande*. I Lappträsk ställde man till med ***majfi:rand*** *opp i Majfi:ranbjärji* 'majfirande uppe i Majfirarberget' och där använde man *kvagar ti* ***diskandi*** 'tvagar till diskandet'.

Som verbalt förled i sammansättningar används avledningar på *-an*. Öl bryggde man i Lappträsk i *brygganstuvun* 'bryggstugan' i en stor *brygganti:nå* 'bryggtina'. Golvet skurade man där med *sku:ransa:nd* 'skursand' och ***sku:rankvastar*** *såm sku lagas enkåmm för te sku:rande* 'skurkvastar som skulle lagas enkom för det skurandet'. Ofta har sådana sammansättningar *-tid* som senare led. I Helsinge t.ex. hade man *gä:rdanti:dn* när man byggde gärdsgårdar. I Strömfors mognade blåbären *i hlu:ti op* ***hö:bärganti:dn*** 'i slutet på

höbärgningstiden', och när *ha:vran e fä:rdi så e e* ***lingånplokkanti:dn*** 'havren är färdig så är det lingonplockningstiden'.

I hela Nyland har prepositionen *i* lagts till som förled till vissa adverb. I Karis kunde man t.ex. *tjö:r* ***ikring*** 'köra omkring' och i Strömfors fick de *så mang gangår vandär te hålman* ***irund*** *för ti sö:k koddona* 'så många gånger vandra holmen runt för att söka korna'. Där *blanda man rågmjöl* ***isaman*** *me tåm blå:bä:ren* 'blandade man rågmjöl samman med de blåbären' och det var vissa backar *såm man mest tvinna* ***ikring*** 'som man mest cirklade omkring (vid bärplockning)'. – *Ikull* etc. är ett sydligt drag som från Uppland har spridit sig via Åland och Åboland vidare till Nyland. (*Uppländska* s. 102.)

Adverben *bort*, *borta* och *hem*, *hemma* uppträder i östra Nyland i en längre variant *bårtan*, *heiman*, t.ex. Lappträsk *så so:past e* ***bårtan*** *tå när johanni va yvista:ndi tå* 'så sopades det (dvs. enriset) bort då när johanne var överståndet, då' och *när vi tå sku bör far* ***heiman*** *åm aftån* 'när vi då skulle börja fara hem om aftonen'.

6.7 Fraser och satser

Syntaxen är väl beskriven tack vare Gudrun Lundströms avhandling *Studier i nyländsk syntax* (1939). Avhandlingen var på sin tid ett pionjärarbete inom dialektforskningen, som dittills hade varit inriktad på ljud- och formlära och ordförråd. Materialet samlade Lundström in genom uppteckning "direkt från den nyländska allmogens egna läppar". Hennes informanter var födda ca 1830–1870 och således någon generation äldre än de informanter som spelades in på band på 1960- och 1970-talen. Enligt Lundström lever syntaktiska egenheter ostört kvar längre än företeelser på andra språknivåer. Det är en iakttagelse som stämmer in på det material som framställningen nedan bygger på. (Lundström 1939 s. 3, 5.)

6.7.1 Fraser

Nominalfraser

En nominalfras har för det mesta ett substantiv eller ett egennamn som huvudord, t.ex. *mostärs* ***bagarstuvun*** 'mosters bagarstugan', där *mostärs* är bestämning (attribut) till huvudordet *bagarstuvun*. I satsen fungerar nominalfrasen främst som subjekt, objekt eller predikativ.

Fraserna konstrueras på olika sätt, beroende på vad som kan tänkas vara bekant eller obekant för lyssnaren i en viss situation. *Bestämda* nominalfraser används för att beteckna företeelser som den som lyssnar kan känna igen. *Obestämda* nominalfraser används för att beteckna företeelser som lyssnaren inte förväntas känna till. När en ny företeelse införs i en berättelse används obestämd form, och när den väl är införd betraktas den som känd och får bestämd form, som t.ex. *eld* i en berättelse om förstamajfirande i Lappträsk: *så laga vi* ***ein sto:rär eild*** *tå å så dansa vi ikring* ***eiln*** *tå alli sist* 'så lagade vi en stor eld då och så dansade vi omkring elden då allra sist'. (Hultman 2003 s. 204–217.)

Den *bestämda* nominalfrasen är uppbyggd kring ett huvudord som kan stå ensamt eller ta bestämningar av olika slag. Närmast huvudordet står *adjektivattributen* och framför dem står i allmänhet *definita attribut* som ger frasen dess bestämda betydelse, t.ex. ***te rö:*** *märrn* 'den röda märren'. Typisk, för att inte säga exklusivt östnyländsk, är användningen av den framförställda artikeln *te* inte bara i fraser med utan också i fraser utan adjektivattribut, *te märrn* 'den märren'. (Lundström 1939 s. 19–21; Wide 2009 s. 277–284.)

Som definita attribut (bestämd fristående artikel) i fraser med adjektivattribut används i västra och mellersta Nyland *den*, *det* och *dom*, i östra Nyland *te* och *tåm*. De demonstrativa *den där*, *det där* och *dom där* samt *te tä:r* och *tåm tä:r* fungerar också som definita attribut, liksom possessiva pronomen och genitiver. (Lundström 1939 s. 7, 19–23; Wide 2009 s. 277–286.)

Exempel på bestämda nominalfraser med adjektivattribut: Tenala *de va* ***den fi:na ollen*** 'det var den fina ullen'; Lappträsk *tåm nemdist int legg mattår opa* ***te kvi:t gålve*** 'de nändes inte lägga mattor på det vita golvet (till midsommar)' och *ai ai* ***te go: döun*** *såm e va i stuvun tå* 'aj, aj, den goda doften som det var i stugan då (golvet skurats)'; Strömfors ***tåm första blå:bä:ren***, *kvar man tå hitta* ***tåm betäri bäristellen*** 'de första blåbären, var man då hittade de bättre bärställena'.

En berättelse om bröllopsseder i Pyttis innehåller flera exempel på sådana fraser i ett svep: *å* ***dåm ga:mbel gommona*** *nä:r dåm fo:r ti: me* ***dåm sto:r breid tjengona*** *såm va laga opa ein lest så nä:r dåm hlo:* ***te fo:tn*** *i gålve å* ***dåm ga:mbelmo:dis tjo:lana*** *sidan opa se me* ***dåm sto:r vitjen*** *hä:r å tå va dåm halvlang ti beinen* 'och de gamla gummorna när de for dit (i dansen) med de stora breda kängorna som var lagade på en läst, så när dom slog den foten i golvet och de

gammalmodiga kjolarna sedan på sig med de stora vecken här, och då var de (dvs. kjolarna) halvlånga till benen'.

Den östnyländska frastypen *te fo:tn* 'den foten' med dubbel bestämdhet är speciell i sitt slag. *Te*-frasen används för att fokusera en referent som har omtalats eller är välkänd för deltagarna i ett samtal sedan tidigare, men den är inte utpekande, t.ex. Pernå *tåm hadd* ***ein posa*** 'de hade en påse (med aska)' och så *senkt dåm* ***te tä:r askposan*** *i vatugry:tån* 'sänkte de den där askpåsen i vattengrytan', så *blei e lu:t ifrå:n* ***te askposan*** 'blev det lut ifrån den askpåsen' och så *by:kt dåm sidan me* ***te vattne*** 'bykte de sedan med det vattnet'. *Te*-frasen ökar i frekvens ju längre österut man kommer, men den har inte ersatt den enkla bestämda formen som används om bl.a. självklara företeelser i en viss situation, t.ex. *lagårn*, *åkern*. (Wide 2009 s. 278 f.)

Fraser som får sin bestämda betydelse av ett genitivattribut eller ett possessivt pronomen har i östnyländsk dialekt en speciell struktur. Där kan nämligen pronomenet eller *s*-genitiven följas av en fullt utbyggd nominalfras med strukturen *te*, *tåm* + adjektivattribut + substantiv i bestämd form, eller föregås av en sådan struktur:

menn/hans te sto:r hestn	tesn hest
mi:n te sto:r stuvun	tesån stuvun
mett te sto:r hu:se	tetta hu:se
mi:n tåm sto:r hestan, stuvuna, hu:sen	tes hestan, stuvuna, hu:sen
te ny: härrn hansis	tesn hestn minn, tetta hu:se mett

Possessivpronomenet kongruerar som synes i genus och numerus (*menn*, *mi:n*, *mett*, *mi:n*) med huvudordet, men det definita attributet kongruerar bara i numerus (*te*, *tåm*). Det definita *dessen* (*tesn*) kongruerar i genus och numerus, men det kan inte föregås av *menn* etc., alltså inte **menn* ***tesn*** *hestn* osv. Däremot kan ett possessivpronomen stå sist i fraser som inleds med *tesn*, t.ex. *tetta hu:se* ***mett***. (Lundström 1939 s. 20 f.; Vangsnes 2003 s. 171 f.)

Fraser med strukturen *den där* etc. + adjektivattribut + substantiv i bestämd form finns i hela Nyland. I följande exempel anger *den där*-frasen något som är bekant eller tidigare omtalat och därmed känns igen av lyssnaren: Karis ***dåm där små: kåjjåna*** *hö:rd sen å:t*

böndren 'de där små kojorna hörde sedan åt bönderna', Lappträsk *ein gangå hita dåm* ***tån tä:r två: sto:r steinan*** 'en gång hettade de (upp) de där två stora stenarna (som lades i tunna vid ölbrygd)', Strömfors *no hadd e no några sjilt namm* ***te tä:r u:nsbasa lingångrö:tn*** 'nog hade det något (sär)skilt namn, den där ugnsbasade (dvs. ugnskokta) lingongröten'.

Ofta innehåller *den där*-frasen som efterställt attribut ett pronomen som anger ägaren, t.ex. Tenala *den där taran* ***deiras*** 'den där taran (dvs. fårhägnaden) deras'. Från Karis kommer exemplet *hadd hon* ***dåm där kåppho:rnen sina*** *i et li:tet kny:te sen när hon for, den där kåppargomman* 'hade hon de där kopphornen sina i ett litet knyte sedan när hon for, den där koppargumman'. Fraser som flyttas ut och ersätts av ett pronomen inne i satsen har allmänt strukturen *den där* + huvudord i bestämd form, t.ex. Kyrkslätt ***dåm*** *va ganska netta* ***dåm där sto:lana*** 'de var ganska nätta, de där stolarna'.

Bestämda fraser konstrueras i vissa fall utan definit attribut, såsom även i standardsvenskt tal. Det gäller fraser som

- utgör fasta förbindelser, t.ex. Kyrkslätt *i sto:ra sko:gin* 'i stora skogen' och *gamla Linnfårskan* 'gamla Lindforskan' samt Esbo *sto:ra ve:gin* 'stora vägen'
- har *all*, *hel*, *halv*, *själv*, *samma*, *höger*, *vänster*, *nedre* som bestämning, t.ex. Kyrkslätt *hela ti:dn* 'hela tiden', Esbo *nedra de:ln* 'nedre delen', Lappträsk *halva teijin* 'halva tegen', Strömfors *i sama vikun* 'i samma veckan', Pyttis *hyö:gär si:dån* 'högra sidan'
- har ordningstal eller superlativer som bestämning, t.ex. Ingå *på se:nast ti:dren* 'på senaste tiderna', Esbo *största jeddan* 'största gäddan'. (Lundström 1939 s. 22.)

Efter ett genitivattribut står huvudordet i bestämd form, t.ex. Karis ***böndrens lårttana*** *så fikk dåm si: eftär* 'böndernas lortarna så fick de se efter (dvs. torparflickorna såg efter böndernas barnungar)', Borgå *mest va dåm i* ***Sedärströmsmostärs bagarstuvun*** *å kle:dd åmm se* 'mest var de i Cederströmsmosters bagarstugan och klädde om sig (dvs. de båtburna från skärgården, inför kyrkobesök)', Pyttis *ja kåmmär ihåg* ***Vi:alatildas bröllåpi*** 'jag kommer ihåg Viiala Tildas bröllopet'. (Lundström 1939 s. 16 f.; Delsing 2003 s. 27; Ivars 2010 s. 80.)

Namn på sjukdomar används dessutom i bestämd form, t.ex. Karis *när dåm talar åmm fe:bär nu:, så de va* ***ro:sn*** 'när de talar om fe-

ber nu, så det var rosen' och Ingå *han add* ***tji:khostan*** *han* 'han hade kikhostan, han'. Den bestämda formen används dessutom instrumentellt, t.ex. Pyttis *nä:r man fiska* ***me neten*** 'när man fiskade med nät', och generiskt, t.ex. Lappträsk *åm* ***menisjon*** *itär* ***fistjin*** *såm ha:r kvikksilvär* 'om människan äter fisk som har kvicksilver'. (Lundström 1939 s. 11 f.; Delsing 2003 s. 15–19; Wide 2009 s. 256–267.)

Bestämda nominalfraser kan ibland sakna substantiviskt huvudord. Ett substantiverat adjektiv är i stället huvudord i Esbo ***dåm gamla hä:r*** *sa: att i de hä:r treski så ska dronkna e:n vart fjä:rde å:r* 'de gamla här sa att i det här träsket så ska (det) drunkna en vart fjärde år' och Lappträsk *int kåmmär ja nu ihåg at* ***tåm ga:mbel*** *sku a fi:ra så sto:rt* 'inte kommer jag nu ihåg att de gamla skulle ha firat (första maj) så stort'.

Den *obestämda* nominalfrasen har vanligen ett substantiv i obestämd form som huvudord och *en*, *ingen*, *många*, *någon*, *var*, *varenda* eller *tocken*, *slik* och *sådan* som framförställt attribut. Substantiv i pluralis och icke-räknebara substantiv (ämnesord) kan ha naken form, dvs. sakna attribut, t.ex. Sjundeå *ja soå:dd senn åt an* ***ha:vra*** 'jag sådde sedan åt honom havre', Kyrkslätt ***tre:taldrikar*** *minns ja no:g at ja ha si:tt* 'trätallrikar minns jag nog att jag har sett', Esbo *man jödd* ***kalvar*** *å såld* ***mjölk*** *här hemma* 'man gödde kalvar och sålde mjölk här hemma, Pernå *ja hadd* ***askå*** 'jag hade aska (som tvättmedel)'.

Exempel på fraser med strukturen *en* (eller *någon* etc.) + substantiv i obestämd form: Karis *it va de* ***någå bakkår*** *it* 'inte var det några backar, inte', Ingå *he va hä:r* ***en granni*** *i grannby:n såm hadd* ***en tju:r*** *såm han å:ka me: me sila* 'det var här en granne i grannbyn som hade en tjur som han åkte med, med sele', Esbo *man fikk seksti mark för* ***et hö:lass*** 'man fick sextio mark för ett hölass', Pernå *he va mest* ***slikan tä:r bla:ndve:d*** 'det var mest sådan där blandved' och Pyttis *int hadd ja* ***ingan himil*** *int* 'inte hade jag ingen (brud)himmel, inte'.

Rätt påfallande är fraser som saknar *en*, *ett* där skriftspråket har artikel, t.ex. Kyrkslätt *int va de* ***vildär bjö:rn*** 'inte var det (en) vild björn', Pernå *så börja dåm å:tär lag* ***ny:tt kvarv*** 'så började de åter laga (ett) nytt varv (på halmtak)'. (Lundström 1939 s. 25 f.)

I fraser med *sådan där* som attribut är den obestämda artikeln ibland utelämnad. Det handlar då om fraser där *sådan där* används för att aktualisera något som finns i talarens eller lyssnarens minne, 'du vet'. Exempel på det är Kyrkslätt (sommartid hade man inte korna i fähuset) *u:tan hadd* ***såndär feggå:l*** *åt dåm* 'utan hade (en) sådan

där fägård åt dem (du vet)', Esbo *dä:r va jo* ***sån dä:r kaffestu:ga*** *såm fålk fikk tjö:pa kaffe* 'där var ju (en) sådan där kaffestuga (där) som folk fick köpa kaffe (du vet)'. (SAG 2 s. 447.)

I östra Nyland kan *slik där* bilda en fras tillsammans med efterställt *en*, *ena*, t.ex. Pernå *man hadd ju förr i vä:rden myki* ***slik tä:r ena gå:rdar*** 'man hade ju förr i världen mycket sådana där ena (gärds) gårdar', Lappträsk *he va ein* ***hlikan tä:r ein greinåger*** 'det var en sådan där en grenig (eldgaffel)'.

Av exemplen framgår att det råder *kongruens* i nominalfrasen, så att framförställda attribut till genus, numerus och bestämdhet rättar sig efter sitt substantiviska huvudord, ***ein langär*** *brannstaka* 'en lång brandstake (dvs. eldgaffel)'. (Lundström 1939 s. 39 f.)

I *bestämda* nominalfraser (svag böjning) följer adjektivattributet i västnyländsk dialekt i princip mönstret *den där* ***vi:g*** *ka:rn* 'den där viga karln', *dåm där* ***vi:g*** *karana/så:nen* 'de där viga karlarna/barnen' med struken ändelse på adjektivet. I östnyländsk dialekt saknar adjektivet likaså ändelse, t.ex. Borgå *tä:r såm* ***te grånn så:tn*** *va* 'där som den grunda båten var', Lappträsk *tåm nemdist int legg mattår opa* ***te kvi:t gålve*** 'de nändes inte lägga mattor uppå det vita golvet (dvs. det nyskurade)' och *int va e så tjinkåt förr i vä:rden int me* ***tåm sto:r stuvuna*** 'inte var det så kinkigt förr i världen, inte, med de stora stugorna'. I mellersta Nyland har man börjat böja adjektivet med ändelse som i standardspråket, t.ex. Esbo ***de dä:r gamla låfte*** *såm e dä:r* 'det där gamla loftet som är där'.

I *obestämda* nominalfraser (stark böjning) tar adjektivet i singularis ändelsen *-er* vid maskulina och feminina substantiv (*den*-ord) och *-t* vid neutrer (*det*-ord). Exempel: Karis ***en sån hä:r he:tär da:g*** *såm i da:g* 'en sådan här het dag som i dag', Kyrkslätt *de va så* ***blö:tär mark*** *dä:r* 'det var så blöt mark där', Esbo ***gammalt fålk*** *tala de, jo:* 'gammalt folk talade det, jo', Lappträsk *he va* ***eit tungt arbeit*** *ti hakk tårvåna* 'det var ett tunt arbete att hacka torvorna', Strömfors *he va no:* ***ein*** *mytjy* ***bä:rri:kär sko:g*** *te tä:r hålman* 'det var nog en mycket bärrik skog, den där holmen'.

I obestämda fraser i pluralis böjs adjektivet i allmänhet med ändelse. Det är strängt taget bara Lappträsk, Strömfors och Pyttis längst i öster som inte böjer adjektivet i pluralis. Exempel: Karis *å så va de* ***sån där*** *förskreklit* ***sto:ra gro:dår*** *förr* 'och så var det sådana där förskräckligt stora grodor förr', Kyrkslätt *å de va no rikit* ***fi:na kårgar*** *de* 'och det var nu riktigt fina korgar, det', Helsinge *de va* ***onga dju:r***

å så: ’det var unga djur och så’ men Lappträsk *vi ha int havi så* ***sto:r svy:n*** ’vi har inte haft så stora svin’ och Pyttis *tåm froåga åm e va* ***go: ty:gär*** ’de frågade om det var goda (dvs. bra) tyger’.

Adjektivfraser

En adjektivfras har ett adjektiv eller ett particip som huvudord. En vanlig struktur hos adjektivfrasen är adverbial + adjektiv, där adverbialet anger graden av den egenskap som adjektivet uttrycker. För det mesta är det hög grad av en egenskap som anges, och det sker med förstärkningar som *bra*, *brinnande*, *grymt*, *grymmade*, *hemskt*, *mycket*, *resligt*, men också med genitivfraser som *himmelens*. Exempel: Karis *å dåm dä:r va ja så* ***himmelens reddär*** *fö:r* ’och de där (grodorna) var jag så himmelens rädd för’; Kyrkslätt *ja ble:* ***rikit brinnande rö:*** *i ö:gåna* ’jag blev riktigt brinnande röd i ögonen (dvs. ansiktet)’; Esbo *dä:r va no:g* ***hemst bra:*** *fiskivatn* ’där var nog hemskt bra fiskevatten’; Lappträsk *no va e* ***bra: leisamt*** *tå* ’nog var det bra ledsamt då’ och *he va* ***reihlit lang*** *kvastar* ’det var resligt (dvs. ordentligt) långa kvastar’; Strömfors *he va en* ***grömt go:är*** *blå:bärisko:g förr* ’det var en grymt god (dvs. bra) blåbärsskog förr’ och *he va jo no så* ***grömmadi gått*** ’det var ju nog så grymt gott’. (Lundström 1939 s. 39–42, 201.)

Med adverbet *alle* förstärks adjektiv som står i superlativ, t.ex. Lappträsk *så dansa vi ikring eiln tå* ***alli*** *sist* ’så dansade vi kring elden då allra sist (på första maj)’. Det förekommer också att *så* + förstärkningsord följer efter adjektivet, t.ex. Karis *no fikk man vara* ***reddär så invelsi:nat*** *för dåmm* ’nog fick man vara rädd så invälsignat för dem (dvs. getingarna)’.

Verbfraser

En verbfras kan bestå av ett ensamt verb eller av ett verb med bestämningar som är olika nära knutna till verbet. Närmast bundet till verbet är partikeladverbialet (*springa ut*), sedan följer objekt, egentligt subjekt, predikativ och adverbial av olika slag. Verbfraserna kan byggas ut till kedjor som omfattar flera verb, i Lappträsk t.ex. tre verb i satsen *dåm* ***sku bör legg*** *ö:gåna fast* ’de skulle börja lägga ögonen fast (dvs. somna)’ och fyra i satsen *e* ***sku få bör jes*** *tä:r* ’det (dvs. ölet) skulle få börja jäsa där’. Sin viktigaste funktion har verbfrasen som predikatsled i satsen. (Hultman 2003 s. 228–243.)

Den grundläggande ordföljden i en verbfras i svenskan är verb + partikeladverbial + objekt (egentligt subjekt, predikativ) + adver-

bial, alltså (de) *kastar bort all sin energi på småsaker*. I de nyländska dialekterna har verbfrasen inte sällan en ordföljd som avviker från den för svenskan normala. Det sker genom att objekt och adverbial byter plats i satsschemat:

(SUBJEKT)	VERB	FRITT ADVERBIAL	OBJEKT	PARTIKEL-ADVERBIAL	REFLEXIVT PRONOMEN
(ja)	soådd	åt an	ha:vra		
(varjen)	hadd tai	uta dömm	någåt få:r		
(dåm)	bar	opa bo:rdi	ma:tn		
(man)	slefft		koddåna	u:t	
(dåm)	gikk å to:		lede	åpp	
(dåm)	sku legg		ö:gåna	fast	
(när dom)	fikk		to:mbittåna	heim	
(oksn)	kra:k			framm	se
	Setin			ne:r	e:r!

I standardspråket skulle frasen *soådd* ***åt an ha:vra*** ha ordföljden *sådde havre åt honom* med objektet direkt efter verbet, och *slefft* ***koddåna u:t*** skulle ha ordföljden *släppte ut korna* med adverbialet direkt efter verbet. Ordföljden är, som Gösta Holm (1972) säger, ”med största sannolikhet påverkad av finskan”. (Lundström 1939 s. 198 f.; Holm 1972 s. 41–43.)

I reflexiva verbförbindelser kan partikeladverbial gå före reflexiva pronomen, t.ex. Snappertuna *Kåmin hi:t å setin* ***ne:r e:r!*** ’Kom hit och sätt ner er!’, Ingå (på blöt mark) *va oksn å krabbla* ***framm si*** *såm int hestn kåmm framm* ’var oxen och kravlade fram sig, (där) som inte hästen kom fram’, Lappträsk *Lag* ***opp de*** *ti si: so:len nu när on dansar!* ’Laga upp dig att se solen nu när hon dansar (om påskdagens morgon)!’

Konstruktioner med verben *vara*, *fara* och *gå* kan uttrycka olika aktionsarter. Med *vara* + tempusböjt verb uttrycks en aktion som varar eller varade en viss tid, *durativ* aktion. Med *fara* och *gå* + infinitiv uttrycks en aktion som innebär att ett visst tillstånd inträder eller en viss process börjar, *ingressiv* aktion.

Vara-konstruktionen har i västnyländsk dialekt fått en stor utbredning. Där är den så vanlig att också en västnylänning som flera år har besökt en lärdomsskola har svårt att undvika den, säger Gud-

run Lundström. *Vara* och verbet som anger själva handlingen har samma tidsform, t.ex. Sjundeå *förr så lär dom ha tagit sån där tallbark när tallarna* ***va å hadd*** *saven i sig*, Kyrkslätt *e:n de:l* ***va å tvetta*** *den där olln förrn dåm ka:rda å spann den* 'en del var och tvättade den där ullen, förrän de kardade och spann den', Esbo *va:nlitvi:s* ***va*** *man då* ***å satt*** *hestn på någån gå:rd* 'vanligtvis var man då och satte hästen på någon gård (för att gå på ärenden när man drev torghandel i huvudstaden)'. (Lundström 1939 s. 129–132.)

I konstruktionen *fara, gå* + infinitiv finns rörelsebetydelsen kvar hos *fara* och *gå*, men själva handlingen uttrycks med infinitiv, t.ex. Karis (jag) *tenkt at nä:i, i kveld* ***far*** *ja no endå* ***såva*** 'tänkte att nej, i kväll far jag nu ändå (att) sova (i stället för att gå på dans)', Kyrkslätt *å alla kond jo* ***gå: ja:ga*** *nestan va:r såm helst* 'och alla kunde ju gå (och) jaga nästan var som helst', Esbo *Får vi* ***gå ta*** *opp den?* (Lundström 1939 s. 133.)

Typen *fara, gå att söka* förekommer också, t.ex. Kyrkslätt *så* ***jikk*** *dåm* ***å sö:ka*** *gamla Linnfårskan* 'så gick de att söka gamla Lindforskan (dvs. hämta en kvinna som kunde bota sjukdomar)' och *nä:r karana* ***fo:*** *senn* ***å sö:ka*** *stikktre: så sko de vara bergistallar* 'när karlarna for sedan att söka sticktra (dvs. virke till lysstickor), så skulle det vara bergstallar'. – Konstruktionen, som används i stället för *gick och hämtade* med verbet böjt i tempus, är vanlig i nyländskt talspråk, också i Helsingfors. (Bergroth 1917 s. 114; *Finlandssvensk ordbok* s. 167.)

6.7.2 Satser

En sats är uppbyggd kring s*ubjektsledet* som oftast består av en nominalfras och *predikatsledet* som består av en verbfras. Det är subjektet som predikatsledets utsaga handlar om, t.ex. Strömfors *nä:r* ***lingånti:nn kåm*** 'när lingontiden kom'.

Ett "tomt" (expletivt) *de* eller *he* (*e*) 'det' kan fungera som *formellt* subjekt i satser med egentligt subjekt, t.ex. Borgå *å* ***he*** *rekkt ganska lengi* ***ti springa*** 'och det räckte ganska länge att springa', Strömfors *mang gangor kond* ***e*** *hend* ***att e vekst jo:rtrån*** *å i tåm tä:r mosana* 'många gånger kunde det hända att det växte hjortron också i de där mossarna'.

Speciellt för östnyländskan är det att använda *här* och *där*, *hit* och *dit* som formellt subjekt. Rumsbetydelsen är bevarad, t.ex. Borgå ***hä:r*** *va ju så* ***små:a*** *stell* 'här var (det) ju så små ställen', Strömfors *å*

ti: *kond no: veks* ***blå:bä:r*** 'och dit kunde (det) nog växa blåbär' och ***lingån*** *ha* ***hi:*** *no: vari meira li:ti* 'lingon har (det) hit nog varit mera lite (av)'. *Dit* kan ta subjektets plats också i satser med verbet i passiv, t.ex. Strömfors *no: a* ***ti:*** *a:vvärkast så mytjy sko:g så* ***ti:*** *e* ***krakar*** *å* ***ti:*** *e* ***kvistar*** *å* 'nog har (det) dit avverkats så mycket skog så dit är (det) krakar och dit är (det) kvistar och'. – Nämnas kan att *där*, *här* förekommer som formellt subjekt även i sydsvenskt språkbruk. (Lundström 1939 s. 149 f.; Jörgensen 1970 s. 11; SAG 3 s. 391, 4 s. 39, 54, 372.)

Subjektet i en sats kan dubbleras, så att ett pronomen inne i satsen upprepas med samma pronomen efter satsen. Subjektet kan också lyftas ut och ersättas med ett pronomen inne i satsen, dvs. det *dislokeras*. Exempel på företeelserna är Lappträsk *åtminståne* ***tje:naren tåm*** *lå: no: i bo:dåna åm somarn* ***tåm*** 'åtminstone tjänarna, de låg nog i bodarna om sommaren, de'.

Speciellt för västnyländskan är att objektsformen av personliga pronomen används när subjektet i en sats dubbleras eller lyfts ut. Pronomenet är då framhävt, t.ex. Karis *dåm va hi:t,* ***henna å han*** 'de var hit, hon och han'. Det tar objektsform också i utbrytningssatser och i satser där det syntaktiskt fungerar som predikativ, t.ex. Pojo *de e* ***dej*** *såm ska slå:* 'det är du som ska slå' och Karis *E de* ***dej?*** 'Är det du?' (Exemplen från Lundström 1939 s. 55 f.)

Satser negeras med *inte* och *inga*. *Inga* är en variant som gärna förknippas med nyländsk dialekt, men i praktiken används *inga* inte på långt när så ofta som man skulle tro. I västra Nyland är *it* och i mellersta Nyland *int* praktiskt taget allenarådande, medan *inga* i östra Nyland växlar med *int* efter regler som inte är närmare klarlagda. Den geografiska fördelningen motsvarar den som redovisas i Lundström 1939. Vid satsnegering står *inte* ofta först i satsen, t.ex. Kyrkslätt ***int*** *va de ti gå: kö:pa frå:n bo:dan såsåm no* 'inte var det att gå (och) köpa från boden såsom nu', Esbo *nä:,* ***int*** *såm ja ve:t* 'nej, inte som jag vet', Pernå ***int*** *la:ddist he op lindån jä:r* 'inte lades det (kläder på tork) på lindan här'. (Lundström 1939 s. 151 f.)

Det förekommer rätt ofta att satser negeras dubbelt, med *inga*, *it*, *int* + andra negerande adverb och pronomen. Dubbelnegering med *inte* och *aldrig* har Esboexemplet ***int*** *hend de sej* ***aldri*** *at den re:v någå ko:r* 'inte hände det sig aldrig att den (dvs. vargen) rev några kor'. I Pyttis förekommer dubbelnegering med *inte* och *ingen*, t.ex. *men fatifålk* ***int*** *add tåm jo* ***inga*** 'men fattigfolk, inte hade de ju inga (vigselringar)' och ***int*** *had ja* ***ingan*** *himil* ***int*** 'inte hade jag ingen (brud)

himmel, inte', ***int*** *fikk jo an* ***inga*** *ny:tt* ***int*** 'inte fick ju han inget nytt (klädplagg), inte'.

Negering med *inte, ingen* + *bara* förekommer också, t.ex. Kyrkslätt *de fanns* ***ingen*** *andärstans* ***bara*** *i sta:n* 'de (dvs. läkare) fanns ingen annanstans utom i stan', Pyttis *mamma sa: at hon e* ***int*** *hava opa hyvo e* ***bara*** *te gangån* 'mamma sa att hon hade inte haft på huvudet det (dvs. ungmorsmössan) utom den gången'. (Lundström 1939 s. 143, 154 f.)

En allmänt talspråklig företeelse är dubbleringen av *inte* i slutet av en sats. Dubbleringen ger mer eftertryck åt det man säger, t.ex. Esbo *då bihö:vd* ***int*** *honn gå:* ***int*** 'då behövde inte hon gå, inte'. I Karis kan dubbleringen vara ett nedslitet *i*, t.ex. ***int*** *va e så ro:lit ti ta åpp då:* ***i*** 'inte var det så roligt att ta upp (potatis) då, inte'. Vanligt i talspråk är det också att *inte* placeras direkt efter *att*, *om* och *när* i bisats, t.ex. Esbo (man for hem) ***om int*** *man hadd någå såm man sko tjö:pa* 'om inte man hade något som man skulle köpa' och *denn såm va breve: e:n på tårje sko si: eftär hestn* ***att int*** *hestn no sko fara u:t ifrå:n ra:dn* 'den som var bredvid en på torget skulle se efter hästen, (så) att inte hästen nu skulle fara ut ifrån raden'.

Mer dialektal (med förekomst även i norrländska och österbottniska mål) är placeringen av *inte* mellan verbet och ett obetonat pronomen som subjekt i frågesatser som t.ex. Kyrkslätt *To:* ***int*** *ni måsa från sko:gin, vi:tmåsa från bärgana?* 'Tog inte ni mossa från skogen, vitmossa från bergen?' i stället för *Tog ni inte mossa?* – Variationen *mossa–vitmossa*, att ett enkelt ord upprepas med ett sammansatt ord, är för övrigt ett vanligt stildrag i berättelser på dialekt. (Lundström 1939 s. 153 f.; Ivars 2010 s. 253 f.)

En vanlig företeelse i svenskt talspråk är den så kallade *så*-konstruktionen (adjunktionellt *så*), där ett *så* skjuts in för att markera gränsen mellan ett adverbial som inleder satsen och resten av satsen, t.ex. Esbo *men att* ***på ju:laftån så*** *hadd hu:sbondn sjölv fö:ri ma:t åt tåmtn* 'men att på julaftonen så hade husbonden själv fört mat åt tomten'. En *om*-sats följs också gärna av *så*, t.ex. Lappträsk ***åm e kåm eirsmessregn så*** *kåm e johannidugg* 'om det kom ersmässregn, så kom det johannedugg'. (Ivars 2010 s. 280–282.)

I Nyland, liksom i svenskan i Finland i allmänhet, kan detta *så* sättas in också mellan subjektet eller objektet och verbet i satsen, t.ex. Kyrkslätt ***allt såm man laga så*** *va no: nestan himmlagat* 'allt som man lagade så var nog nästan hemlagat' och ***en ykshylla så*** *hadd dåm*

dä:r övär dörrn ijenn 'en yxhylla så hade de där över dörren igen'. *Så* kan också markera gränsen mellan ett utflyttat subjekt och dess pronominella kopia i den inre satsen, t.ex. Esbo ***såna såm kåmm lengre ifrå:n så döm*** *va no:g allti å rasta dä:r dömm* 'sådana som kom längre ifrån, så de var nog alltid och rastade där (i kaffestugan), de'.

En lite annan struktur förekommer också, nämligen en där satsen efter *så* är strukturellt komplett med subjekt och finit verb. Exempel på strukturen subjekt + *så* + verb + subjekt är Esbo *den största jeddan såm vi ha fått hä:r* ***så ha den*** *ve:gi åtta kilå* 'den största gäddan som vi har fått här, så har den vägt åtta kilo' och Lappträsk *han såm hann* ***så di:ka han*** *re: åm hö:stn men han såm int hann* ***så fikk an*** *di:k åm så:ren* 'den som hann så dikade han redan om hösten, men den som inte hann så fick han dika om våren'. Den här varianten finns också i svenskan i Sverige. (Ivars 2010 s. 282.)

Småorden skulle det finnas mycket mer att säga om, till exempel anhopningen av småord som *ju*, *nu*, *nog*, *sedan*, *väl* i en och samma sats. Ibland kan det vara svårt att veta om talaren avser att använda *nu* eller *nog*, t.ex. Kyrkslätt ***no*** *jikk dåm* ***no vel*** *li:te på be:te på å:krana men, de va* ***no vel*** *så att be:te på å:krana va int denn ti:dn någå bettre såm i hagan å di hadd* ***visst no senn*** *någå li:där å någå å* 'nog gick de (dvs. fåren) nu väl lite på bete på åkrarna, men det var nu väl så att bete på åkrarna var inte den tiden något bättre än i hagen, och de hade visst nog sedan något lider (dvs. uthus) och något också'. – Denna "överflödiga" användning av småord, som Hugo Bergroth har kallat det, är utmärkande för finlandssvenskt vardagstal i allmänhet. Se 7.4.3 och 7.5.3. (Bergroth 1917 s. 143.)

"En osed" kallade Bergroth det för när man i Finland letar efter ord och fyller ut pauserna med *det häran* och *det däran*. Från Lappträsk kommer exemplet *så* ***te tä:rand*** *så kåm dåm heimifrå:n tå å så fikk dåm ma:t tå* 'så, det däran, så kom de hemifrån då och så fick de mat då (dvs. arbetsfolk som bodde hemma och inte på gården där de arbetade)' och från Pyttis *men* ***e tä:r*** *no va e no enn i menn ti:d å no:* 'men, det där, nog var det nu än i min tid också, nog'. (Bergroth 1917 s. 207.)

Ett finskpåverkat bruk av ordet *fast* 'om så vore' förekommer: "Kunde slåss **fast** hela dan", som det heter om Otto von Fieandt i *Fänrik Ståls sägner*. Detta bruk av *fast* finns i Ingå *bara denn kåmm så no fo:r oksana* ***fast*** *i å:n* 'bara den (dvs. stingflugan) kom, så nog for oxarna fast i ån' och i Pyttis *he va ju nu sidan* ***fast*** *hor mytji såm*

helst 'det var ju nu sedan fast hur mycket som helst (dvs. det fanns brännvin hur mycket som helst, när det brändes hemma)'. – Jämför finskans *vaikka* i samma betydelse. (Ahlbäck 1971 s. 58 f.; FO II *fast* s. 25.)

Bisatsinledarna har också sina särdrag. Med *att* inleds bisatser efter verb som *säga*, *tycka*, t.ex. Kyrkslätt *ja tykkt* ***at*** *de va betär* 'jag tyckte att det var bättre'. *Att* används i Nyland också i betydelsen 'så att', t.ex. Esbo *sen börja de eldas hett senn ti sist* ***att*** *de sko tårka* 'sedan började det eldas hett sedan till sist, (så) att det skulle torka (när man gjorde malt av råg)'. *Men att* är ett finlandssvenskt sätt att inleda satser, ett sätt där *men* har till funktion att ange kontrast och *att* till funktion att anknyta bakåt i samtalet, t.ex. Esbo ***men att*** *di dä:r gamla, di hadd jo no:g andra meto:där* 'men att de där gamla, de hade ju nog andra metoder (att brygga öl)', Pyttis *å eimvevi ty:gär va dåm å:* ***men att*** *no add tåm vel tjyöpis å no:* 'och hemvävda tyger var de av, men att nog hade de väl köpes också nog'. (Lindström & Londen 2001; Ivars 2010 s. 227.)

En ofullbordad *att-* eller *så att*-sats kan användas expressivt för att ange att något är anmärkningsvärt i något avseende, t.ex. Strömfors *å ti: opa te hålman så ti: vekst no tå så go:a blå:bä:r* ***att*** 'och dit uppå den holmen, så dit växte nog då så goda blåbär att' och Lappträsk, om myskgräset *he va så fi:när lukt* ***så att****, dåm lukta no: så bra:* ***så att*** 'det var så fin lukt så att, de luktade nog så bra så att'. Det här sättet att uttrycka emfas kommer från finskan; jämför *On siinä sellainen mies,* ***että!*** 'Där är då en sådan karl, att!' (*Suomen kielen perussanakirja* A–K s. 132.)

När är den normala inledaren av temporala bisatser i södra Finland och ytterligare ett exempel på drag som har spridits från Mellansverige via Åland och Åboland till Nyland, t.ex. Karis ***när*** *e va sjö:rdti:där så va e sjö:rddans* 'när det var skördetid, så var det skörddans', Strömfors ***nä:r*** *ha:vran e fä:rdi så e-e lingånplokkanti:dn* 'när havren är färdig, så är det lingonplockningstiden'. (Österbotten har *då* och *når*; jfr FO IV *när* konj. s. 594.)

6.8 Framtidsutsikter

Nyland brukar inte räknas till de mest dialekttrogna landskapen, men det är ändå för tidigt att döma ut och dödförklara dialekterna. Dialekterna finns kvar, om än inte i samma form som de som tala-

des på 1930- eller 1960-talen. Kanhända talas det utanför de gamla städerna mer dialekt än vi skulle tro? I umgänget ortsbor emellan, men dolt för utomstående?

Mellannyland är den region där utjämningen har gått längst. Där har den gamla dialektbasen gett vika, så att de flesta svenskar i regionen på 1990-talet talade standardspråk eller en mellannyländska som i hög grad närmade sig standardspråket. Bland äldre ortsbor fanns det enligt Caroline Sandström fortfarande sådana som talade den lokala dialekten, men de yngre hade allt mer gått över till att tala standard. Graden av dialekt kunde också variera med situationen, beroende på vem man talade med om vad. Det talades mer dialekt när samtalet handlade om jordbruk än när det handlade om kultur och samhälle. Särskilt i Esbo–Vanda-området var språkgränsen gentemot Helsingfors i det närmaste utsuddad. (Sandström 1996.)

Hur mycket dialekterna än jämnas ut, så blir det alltid något kvar av det gamla. Det brukar gå till så att de mest lokala dragen försvinner först, medan drag som används över större områden lever vidare.

I Nyland är det tre företeelser med begränsad geografisk utbredning som löper störst risk att stigmatiseras och försvinna – om de inte redan har gjort det. Den första är det västnyländska *halvtalet*, dvs. bortfallet *h* i början av ord där det ska finnas och ett tillagt *h* där det inte ska finnas. Enligt Ebba Selenius kunde man på 1970-talet höra detta *h* bara i ordstäv och imitation. Den andra är Kyrkslätt–Borgå-områdets hårda *g*, *k*, *sk*, *kellare*, *skinn*. I Borgå förekommer hårda ljud parallellt med förmjukade i inspelningar från 1960 och 1994, men det är vanligare med förmjukade former 1994. Den tredje är den Borgåspecifika delabialiseringen av *y* till *i* och *ö* till *e* i ord som *nikil* 'nyckel' och *sne:* 'snö'. De här tre företeelserna lever kvar i det passiva medvetandet men används allt mer sällan – om någonsin – i modernt tal.

Tesen om ett samband mellan geografisk utbredning och benägenhet att överges håller inte fullt ut. Det är tregenussystemet ett bra exempel på. I västra Nyland hade genusförenklingen nått långt på 1970-talet, i Borgå var den nästan genomförd 1994, och i början av 2000-talet hade hela Nyland gått över till *den*- och *det*-genus. (Selenius 1972 s. 38; Rehnberg 1995 s. 100; Sandström 2010.)

Vad återstår då för nylänningarna att bygga sin sociala och regionala identitet på, sedan de starka dialektmarkörerna väl har försvunnit? Visst svar på frågan ger två mindre undersökningar, den

ena gjord av Siv Rehnberg i Borgå 1995 och den andra av Malin Dahlman i Ekenäs 2002. Rehnberg jämförde två dialektintervjuer från 1960 med två från 1994, och Dahlman kartlade förekomsten av dialektdrag i ett urval diskussionsprogram på Radio Vega Västnyland 2002.

De är inte så få, de dialektdrag som alltjämt låter sig höras offentligt i radioprogram som sänds regionalt. Ekenäsprogrammen höll en stilnivå som närmade sig ”det vardagliga småpratet”, och det var kontroversiella ämnen som t.ex. kärnkraft man bytte åsikter om. Drag som bidrar till det dialektala intrycket – och den västnyländska identiteten – är framför allt kortstavighet och europeiskt *u*, t.ex. ***far*** *ti Tyskland* och *go:a* ***landsvegar*** samt *sko* ’skulle’ och *kond* ’kunde’. På formnivån märks artikelsynkopen (*den hä* ***bi:lskattn*** ’den här bilskatten’) och regeln om *i* efter *g*, *j*, *k*, *ng* i t.ex. *Grani:tbårjin* ’Granitborgen (dvs. Riksdagshuset)’ och *fabri:kin* ’fabriken’. Hävdar sig väl gör också bestämda pluraler av typen *höjdaren* ’höjdarna’ och *föttren* ’fötterna’ samt adjektiv av typen *glader*. Villkorlig infinitivapokope tillämpas konsekvent, t.ex. *it passar de jo ti* ***stanna*** *varje gång å* ***plåkk åpp*** *hestsji:tn* ’inte passar det ju att stanna varje gång och plocka upp hästskiten’. Livskraftiga är också de korta verbformerna i preteritum, t.ex *no* ***kond*** *man jo vara et li:tet stö:d no* ’nog kunde man ju vara ett litet stöd, nog’. På syntaxnivån används *som* vid jämförelse mellan olika objekt: (ett gammalt kärnkraftverk är) *me:ra o:se:kärt* ***såm*** *ett nytt* ’mera osäkert än ett nytt’. Durativ aktion uttrycks med frasen *vara och göra*, t.ex. *no* ***e*** *man jo li:te* ***å fonde:rar*** ’nog är man ju lite och funderar’. (Dahlman 2002.)

Det är i stort sett samma dialektdrag som lever kvar i både nyländskan och öståboländskan: europeiskt *u* (inte i östra Nyland), kortstavighet, artikelsynkope, adjektiv på *-er*, villkorlig infinitivapokope, preteritumapokope. Dessa drag kan sägas konstituera en regional sydfinländsk dialekt. Ett eget, seglivat särmärke inom syntaxen är det östnyländska bruket av *hit* och *dit* som formellt subjekt, t.ex. ***di:*** *la:ddist i:s i lå:dåna* ’det lades is i lådorna’. (Rehnberg 1995 s. 97–103; Ivars 2003b s. 75–78.)

Ovan nämnda karakteristika kan tänkas leva kvar under överskådlig tid, i synnerhet om regionalradion och dialekterna fortsättningsvis ges möjlighet att gynna varandra ömsesidigt. Dialekten stärks och vinner respekt tack vare regionalradion, och regionens eget språk kan som viktig identitetsfaktor ge den egna radion en större publik.

Till syvende och sist är det i hemmen som dialekternas öde avgörs, för deras fortsatta existens eller upplösning är beroende av om barnen uppfostras dialektalt eller icke-dialektalt i familjen. Att uppfostra barnen dialektalt kan i dagens samhälle vara lättare sagt än gjort, eftersom familjebildningar där båda föräldrarna talar samma språk eller samma dialekt börjar bli allt mer ovanliga. I en sådan situation är det lätt hänt att ortens egen talspråksvariant inte förs vidare till den yngre generationen. Nyländska ljudprov i *Spara talet*-serien 2005–2008 avslöjar påtagliga skillnader mellan äldre och yngre talare, vilket kan vara ett tecken på att de lokala dialekterna inte längre överförs muntligt från generation till generation. En större undersökning av det nya materialet skulle kunna ge närmare besked om läget för dialekterna i Nyland på 2000-talet. Är nylänningarna medvetna om och beredda att värna sitt kulturarv, eller är de det inte?

7

SMÅSTADSSPRÅK

> Vad som framför allt gör att människor som talar svenska ändå uttrycker sig olika är antingen att de fått sina språkmönster från olika delar av Sverige (eller något svensktalande område utanför Sverige, företrädesvis i Finland), de talar i så fall varsin *dialekt*, eller att de visserligen växt upp i samma trakt av vårt land men tillhört olika grupper eller klasser i det området och på det sättet övertagit rådande språksociala skillnader, man brukar säga att de talar varsin *sociolekt*. (Thelander 1996 s. 164.)

Många föreställer sig kanske att man i städerna talar ett språk som är likartat var och av vem det än talas, men så är det inte. Inget stadsspråk är det andra likt, för ett stadsspråk växer alltid fram ur ett samspel mellan stadens dialektgeografiska läge och dess sociala struktur. Varje stad har sin egen historia, och varje stad har ett språk som bär prägel av denna historia. Städernas språk speglar mötet mellan inflyttare med olika språkarter och olika social bakgrund i bagaget. Stadsmålens samhörighet med dialekterna inom ett större, nordskandinaviskt område illustreras med karta 20.

7.1 Stadsmålsprojektet

Både länge och väl intresserade sig språkforskarna främst för de geografiskt skiftande dialekter som talas i landsbygdsmiljö, mindre eller nästan inte alls för det språk som talas i stadsmiljö. Så var det också i Finland, där småstadsspråk vid Bottniska vikens och Finska vikens kust började dokumenteras genom uppteckning och inspelning först mot slutet av 1960-talet. Den kunskap om variationen i

Karta 20. *T*-bortfall i svenska och norska dialekter. Nästan hela Sverige har förlorat slut-*t* i *huse* 'huset' och *kommi* 'kommit'. All svenska i Finland har bortfall, även städernas språk och standardspråket. – Efter karta 19 i Bandle 1973, Ivars 1988.

städernas språk som presenteras i det följande kommer från projektet *Finlandssvenska stadsmål*, som åren 1990–1995 genomfördes i fyra städer, nämligen Jakobstad och Kristinestad i Österbotten, Ekenäs och Lovisa i Nyland. Fler städer än så räckte resurserna inte till den gången.

Stadsmålsprojektet var *sociolingvistiskt* inriktat. Det tog därmed sikte på den sociala variationen, dvs. sambandet mellan stadsbornas språkbruk och deras ålder, kön och sociala hemvist i samhället. Projektet ville närmare bestämt ta reda på om det var möjligt att urskilja dels lokala *stadsmål*, dels *sociolekter* knutna till talare med olika social tillhörighet. För att göra skäl för namnet *lokalt stadsmål* skulle stadens språk (eller en varietet av detta språk) vara väl avgränsat från både omgivande dialekt och standardspråk. Framställningen baserar sig dels på ett urval samtal som spelades in för projektet, dels på de resultat som redovisas i Ann-Marie Ivars *Stad och bygd* (1996) och Marie-Charlotte Gullmets-Wiks *Backa och backe, glader och glad* (2004). (För metodiken vid sociolingvistiska undersökningar, se t.ex. Sundgren 2004.)

Sammanlagt var det närmare hundra stadsbor som tog del i undersökningen och gav prov på sitt språk, lika många män som kvinnor, lika många lägre som högre utbildade och lika många unga (16–18 år) som medelålders (35–50 år) och äldre stadsbor (65+). Utbildningen var den faktor som fick tjäna som social skiljelinje inom staden. Bland de vuxna kom således stadsbor med folkskola eller grundskola i bagaget att bilda en egen grupp gentemot stadsbor med studentexamen och eventuell universitets- eller högskoleexamen. Bland ungdomarna bildade yrkesskolelever en egen grupp gentemot gymnasister.

Meningen var att informanterna i inspelningssituationen skulle vara sig själva och tala så otvunget som de normalt gjorde, i samtal ortsbor och vänner emellan. För att komma åt ett sådant språkmaterial valde projektet *gruppsamtalet* som insamlingsmetod. Grupperna blev sex till antalet och deltagarna i varje samtal fyra till antalet, när 24 informanter per stad fördelade sig på två socialgrupper och tre åldersgrupper. Inspelningsledaren deltog inte själv i samtalen.

Det var Marie-Charlotte Gullmets-Wik (2004) som spelade in samtalen och som sedan analyserade inspelningarna, med tonvikten lagd vid variationen i formläran. Formvariationen analyserade hon kvantitativt med hjälp av ett urval *variabler*, dvs. språkdrag som före-

kommer i både en lokal (dialektal) variant och en standardvariant. Värt att notera är att hon klarlade inte bara skillnaderna mellan de förhandsdefinierade grupperna äldre och yngre, kvinnor och män, lägre och högre utbildade, utan också mellan individerna i de enskilda grupperna. Hon räknade ut hur ofta man i respektive grupp som helhet och individuellt använde t.ex. lokalspråkets *rädder* och standardspråkets *rädd* eller *kast* och *kasta*, *bodd* och *bodde*, *inga* och *inte* osv. Den kvantitativa undersökningen kompletteras i Ivars (1996) med en studie av ljud- och formlärans struktur hos vuxna stadsbor med lägre respektive högre utbildning.

7.1.1 Individuell och socialt betingad variation

Ett mönster som tydligt gav sig till känna i stadsmålsmaterialet var att stadsbor med lägre utbildning talade ett språk som var nära besläktat med dialekterna i grannskapet och stadsbor med högre utbildning ett språk som var nära nog identiskt med standardspråket i Finland i allmänhet. De två grupperna talade med andra ord varsin *sociolekt*. Den här sociala skiktningen i språkbruket visade sig vara begränsad till den vuxna befolkningen. Ungdomarna talade nämligen samma språk – oberoende av familjebakgrund och skolform var det den folkliga varianten av stadens språk som de unga gemensamt hade gjort till sin.

Alla stadsbor har en social bakgrund, men i en del städer är den sociala skiktningen av språket tydligare än i andra, i en del städer den lokala tendensen starkare än i andra. Det framgår av figur 1, som sammanfattar Gullmets-Wiks studie av formvariationen på individnivå. I figuren har var och en av de medverkande talarna sin givna plats på en skala som sträcker sig från 100 till 0 procent lokala varianter. De som talar lokalspråk hittar vi följaktligen till vänster, de som talar standardspråk till höger och de som varierar i mitten av figuren.

Figur 1. Interindividuell variation: genomsnittlig andel lokala varianter på individnivå. I Jakobstad är talarna tydligt fördelade på två grupper som talar lokalspråk och standardspråk. I Kristinestad har lokalspråket en stark ställning. I Ekenäs och Lovisa är lokalspråket inte lika starkt som i Österbotten. Källa: Gullmets-Wik 2004 s. 220.

För Jakobstads del visar figuren en anhopning av talare i vardera ändan av skalan. Det är ett mönster som vittnar om en stark polarisering av det talade språket i två språkarter, som vi kan kalla *lokalspråk* (folkspråk) och *standardspråk*. För Kristinestads del visar figuren en anhopning av talare i den lokala ändan och ett mindre antal talare som rör sig utefter skalan i riktning mot standardspråket. I Ekenäs fördelar sig talarna på två grupper som håller ett visst avstånd till varandra. I Lovisa antyder tomrummet till vänster en pågående förändring av lokalspråket och ett närmande till mer standardspråkliga talvanor. (Ivars 1996 s. 28 f.)

Motsvarande mönster kan illustreras med siffror som anger genomsnittlig andel lokala varianter för respektive informantgrupp. Höga siffror står således för ett språkbruk präglat av lokala språkvanor. En uppfattning om de sociala skillnaderna ger siffran längst till höger i tabell 3; den anger det språkliga *avståndet* mellan grupperna högre och lägre utbildade äldre, medelålders och unga talare i varje stad. (Gruppmedeltalen kommer från tabell 79, 80, 81, 82 i Gullmets-Wik 2004 s. 216–218.)

Tabell 3. Social och åldersbetingad variation i de fyra städerna. Andel lokala varianter.

Ort	Åldersgrupp	Högre utbildade	Lägre utbildade	Avstånd
Jakobstad	Pensionärer	2,7	94,0	91,3
	Medelålders	17,2	94,5	77,3
	Ungdomar	91,6	90,8	0,8
Kristinestad	Pensionärer	33,0	55,1	22,1
	Medelålders	39,2	87,4	48,2
	Ungdomar	90,9	93,9	3,0
Ekenäs	Pensionärer	12,4	40,4	28,0
	Medelålders	22,4	71,4	49,0
	Ungdomar	67,7	77,0	9,3
Lovisa	Pensionärer	7,6	59,3	51,7
	Medelålders	16,5	45,0	28,5
	Ungdomar	45,5	51,9	6,4

Källor: Gullmets-Wik 2004 s. 216–218; Ivars 2003 s. 53 f.

Siffrorna talar sitt tydliga språk: minst lokalspråkliga är grupperna äldre och medelålders talare med högre utbildning, mest lokalspråkliga återigen grupperna äldre och medelålders talare med lägre utbildning. Till den senare gruppen ansluter sig ungdomarna genom att tala lokalspråk, oberoende av om de går på yrkesskola eller gymnasium. Av allt att döma finns det i varje stad väl utvecklade *sociala nätverk* som reglerar språkbruket och bygger på social tillhörighet.

De unga stadsbornas trohet mot den lokala språktraditionen var det mest överraskande resultatet av hela stadsmålsprojektet – det skulle ju ligga nära till hands att tro att de yngsta vore minst och de äldsta mest trogna den lokala traditionen. Troheten mot lokalspråket vittnar om en stark känsla av tillhörighet, och lokal tillhörighet är en grundläggande identitetsskapande faktor. Kanske är det inte bara tufft utan också meningsfullt att i unga år tillägna sig ett språk med starka lokala markörer. Kan man ett lokalspråk så vet man i livets alla skiften vem man är och var man kommer ifrån.

Som framgår av både figur 1 och tabell 3 varierar den lokalt förankrade språktraditionen i styrka från stad till stad. I Jakobstad och Kristinestad står den lokala – eller folkliga – traditionen starkare än i Ekenäs och Lovisa. Vad avstånden mellan lägre och högre utbilda-

de stadsbor rent konkret består i presenteras i avsnitt 7.2–7.5, där de fyra städerna behandlas för sig. (Ivars 1996 s. 65–76, 99–107, 129–135, 153–162; Gullmets-Wik 2004 s. 63–183, 194–196, 216 f.)

7.1.2 Lokalspråk och standardspråk

De mönster som framträder i figuren och tabellen ovan har tolkats så att talspråket i Jakobstad, Ekenäs och Lovisa fördelar sig på två sociolekter, *lokalspråk* och *standardspråk*. Kristinestad skiljer sig från de tre övriga genom en variation som ligger inom lokalspråkets ram och inte fördelar sig på sociolekter. (Jfr lokalspråklig och standardspråklig varietet i Eskilstuna, Sundgren 2004 s. 145–150.)

Karakteristiskt för de lokalspråkliga sociolekterna eller varieteterna, *Jakobstadsspråket*, *Kristinestadsspråket*, *Ekenässpråket* och *Lovisaspråket*, är att de får sin färg av dialekterna i omgivningen. I Jakobstad och Ekenäs är gränsen mellan stad och land flytande, så att lokalspråket där mer eller mindre faller samman med dialekterna i omgivningen. I Kristinestad och Lovisa går det däremot en tydlig gräns mellan stad och land, för här talas sedan gammalt lokala stadsmål som skiljer sig strukturellt från både omgivande dialekt och standard. Dessa folkligt förankrade varieteter bildar därmed en egen normnivå, en mellannivå på skalan lokal dialekt–regional standard (som finlandssvenskan representerar), se 1.3.1 och kapitel 8 Språkarter från medeltid till nutid. (Om normnivåer i svenskan, se Thelander 1996 s. 173 f., Ivars 1996 s. 163–170, *Språken i Sverige* s. 9.)

När man tidigare räknade med att svenskan i Finland var fördelad på bara två normnivåer, så har stadsmålsprojektet således visat att den i själva verket innehåller tre nivåer, nämligen *lokal dialekt*, *lokalt stadsmål* och *regionalt standardspråk* (*finlandssvenska*).

Standardvarieteten i städerna sammanfaller i stort sett med det svenska standardspråket i Finland, *finlandssvenskan*, se översikt av ljudförrådet i 1.6.1. Det gäller i synnerhet grupperna äldre högutbildade, som i inspelningarna talar ett standardspråk som gör skäl för namnet *överregionalt* och beskrivs närmare av Mikael Reuter i volym I:2. Standardvarieteten kommer därför inte att beskrivas dessmera med avseende på uttal och böjning i 7.2–7.5 nedan.

Beskrivningen av språket i de fyra städerna inleds med en kort översikt av lokalhistorien och förhållandet mellan finskt och svenskt.

Med språkprov illustreras sociala skillnader i språket, och lokalspråkets uttal och böjning beskrivs därefter med utgångspunkt i Ann-Marie Ivars studie i ljud- och formläran 1996 och Marie-Charlotte Gullmets-Wiks analys av formvariationen 2004. De tidigare studierna kompletteras med nya iakttagelser av särdrag i ordförråd och syntax, gjorda i utskrifter av ett urval inspelningar som representerar dels lokalspråk, dels standardspråk. Det kan då bara bli fråga om några smakprov, för det var ett begränsat antal ord och fraser som kom till användning under den timmes tid som ett enskilt gruppsamtal varade.

7.2 Jakobstad

Jakobstad grundlades 1652, och från att ha varit en småstad med segelsjöfart, skeppsbyggeri och tjärhandel som viktiga näringsfång förvandlades Jakobstad kring sekelskiftet 1900 till en industristad med starkt ökande folkmängd. Strengbergska tobaksfabriken, grundad 1762, utvecklades då kraftigt, och år 1883 etablerade sig skogsindustribolaget Oy Wilhelm Schauman Ab i staden. Shauman fusionerades hundra år senare (1988) med Kymmene Oy som 1996 gick upp i UPM-Kymmene Oyj. Detta företag var i början av 2000-talet stadens största arbetsgivare. År 1890 hade staden 1 890 invånare, ett antal som ökade snabbt till ca 6 500 år 1910 och nästan 20 000 år 1990. Den första januari 2010 bodde det 19 627 personer i staden. Av dem var 56 procent svenskspråkiga och 40 procent finskspråkiga, medan ca 4 procent talade ett annat språk än svenska eller finska som modersmål. (Ivars 1996 s. 77 och där citerad litteratur; *Uppslagsverket Finland* 2, art. *Jakobstad* s. 466 och 4, art. *Shauman* s. 379 f; Jakobstads hemsida på webben.)

Förteckningar från 1730 anger Pedersöre som hemort för de flesta av handelsmännen och hantverkarna i staden, och också arbetskraften till industrin rekryterades i första hand från närbelägna Pedersöre, Larsmo, Esse och Purmo. Industrialiseringen avtecknar sig följaktligen tydligt i stadens språkhistoria, för inflyttarna tog dialekterna med sig och fortsatte att tala dialekt även efter det att de hade blivit fast bosatta i staden. Mellan stad och land är gränsen därför flytande, men inom staden går det en gräns som skiljer vuxna stadsbor åt, beroende på deras sociala tillhörighet. Språkgränsen inom staden yttrar sig i att stadsbor med lägre utbildning talar lokalt förankrat

Jakobstadsspråk, medan stadsbor med högre utbildning talar *standardspråk*. Tudelningen gäller som vi redan har sett bara de vuxna, för ungdomarna talar samma språk, och det är den folkliga varianten som de unga stadsborna bygger sin identitet kring.

Språkprov

På sommarstället

Men ja minns no: att båttne va då ja va ba:rn va de ennu alldeles kru:sit sandbåtten på A:lhålmen, så då vi simma dä:r. Vi hadde de där långa bryggårna på hundra me:tär såm jikk u:t, för de va så långgrunt, men de dä:r, dä:r kunde man ju simma bra:. Men senn då vi sjelva hadde ba:rn på femtita:le, då börja båttne dä:r bli: så dä:r, jyttjit. Att de va int li:ka tre:vlit båtten me:ra såm de va då vi va ba:rn. Men att dä:r bodde man senn ti sista augusti för att vara i sta:n ijenn då sko:lan börja första september. Så man hölls nu dä:r me grannarna på såmmarn, int jo:rde man långa u:tflyktär därifrå:n. Ibland fo:r man inn ti sta:n på någå ä:rende pä:r sykkel men de va åkkså allt. Men eljes va man dä:r.

Men jag minns nog att bottnet var, då jag var barn, var det ännu alldeles krusigt sandbotten på Alholmen, så, då vi simmade där. Vi hade de där långa bryggorna på hundra meter som gick ut, för det var så långgrunt, men det där, där kunde man simma bra. Men sedan då vi själva hade barn på femtiotalet, då började bottnet där bli så där gyttjigt. Att det var inte lika trevligt botten mera som det var då vi var barn. Men att där bodde man sedan till sista augusti för att vara i stan igen då skolan började första september. Så man hölls nu där med grannarna på sommaren, inte gjorde man långa utflykter därifrån. Ibland for man in till stan på något ärende per cykel, men det var också allt. Men eljest var man där.

Samtal mellan fyra personer med högre utbildning, födda 1908–1921. Texten är hämtad från ett längre språkprov i Ivars 1996 s. 96. – Observera böjningen *botten, bottnet* som hör hemma i östra Åboland och Nyland och på sitt sätt vittnar om standardspråkets rötter i Åbo och Helsingfors. (FO I *botten* s. 268.)

Gamla träd

A: Å ja kåmber ihå:g, i Krå:khålmi finns i na stell til eksempel tär i sta:r en sto:ra tall mitt i gato prisi:s.
B: Jå: he i jo tide: u:taföri hadi jå: ha a jo vari tär all vä:liga ti:der gato deilas jo tide:.
A: Å de hä:r, ja minns de hä:r sta:dens sjafö:re såm tsö:rd plo:gbi:ln ti le:st ve: å föbannels övär adi talle men ha fikk int ta:s bårt å no: sta:r a tär enn i denna da:g.
B: Ha i vel sjydda kansji.
A: Jå: ha i sjydda jå:. Å ha, he ir int frå:gan åmm he he i grömt granna, granna tall.
B: He i bossi tall.
A: Bossi bossi-i tre:.
C: Jå: men no: i he prisi:s li:ka fö så seint såm no i hö:st så på gato tä påitji bo:r så, no: va di frå:n sta:den å å å de hä: no: va di li:ti kni:do me dömdi tre:den at int sko ha få ta bårt, men at he va e:n björk såm sto: riktit nä:ra hu:si men åppå valln å såm hadd se:kert ganska roko fo:tfest, så de hä:r, men di fikk jo no: ta ne:r e men he var li:kåm in två:de:lad å he va tjygoseks me:ter lang hedi tre: tå di …
D: Åj jestas va lang!
A: He va na: jamen he va no: langg he ja: ja:.
C: Ha hadd stösta lyftkra:n såm di ha: vi de hä:r Båttnia Sjipping å to: ne:r i. […] *Jå: ha va jo redd at he sko fall på hu:si fö he va så nä:ra å he a jo se:kert kråsa heila hu:si.*

– Och jag kommer ihåg, i Kråkholmen finns det något ställe till exempel där det står en stor tall mitt i gatan precis. – Jo, det är ju där utanför, den där jo har ju varit där i evärdlig tid, gatan delas ju där. – Och det här, jag minns, det här, stadens chaufförer som körde plogbilen, de läste ve och förbannelse över den där tallen, men den fick inte tas bort och nog står den där än i denna dag. – Den är väl skyddad kanske. – Jo, den är skyddad, jo. Och den, det är inte frågan om det, det är en grymt grann, grann tall. – Det är (en) bussig tall. – Bussig, bussigt träd. – Jo, men nog är det precis lika, för så sent som nu i höst så på gatan där pojken bor så, nog var de från staden och och och, det här, nog var de lite gnidiga med de där träden, att inte skulle han få ta bort, men att det var en björk som stod riktigt nära huset men uppe på vallen och som hade säkert ganska dåligt fotfäste, så det här, men de fick ju nog ta ner det men det var liksom en tvådelad (stam) och det var tjugosex meter långt, det där trädet då de … – Oj jestas, vad långt! – Det var något, ja

men det var nog långt det, ja ja. – Han hade största lyftkranen som de har vid det här Botnia Shipping och tog ner det. […] Jo, han var ju rädd att det skulle falla på huset, för det var så nära och det hade ju säkert krossat hela huset.

Samtal mellan fyra personer med lägre utbildning, födda 1917–1927.
Texten är hämtad från ett längre språkprov i Ivars 1996 s. 89.

Texterna återger väl det stora avståndet mellan standardspråket och lokalspråket i staden. Närmast beskrivs lokalspråkets uttal och böjning i 7.2.1, och därefter ges i 7.2.2 exempel på ord och i 7.2.3 på fraser och satser i Jakobstadsmaterialet som helhet.

7.2.1 Jakobstadsspråket: uttal och böjning

Den folkliga varianten av språket i Jakobstad får som framgått sin prägel av de dialekter som folk från omlandet fört med sig och fortsatt att tala efter inflyttningen i staden. Jämför nordösterbottnisk ljud- och formlära i 3.3.2 och 3.3.3. (Till Ivars 1996 s. 77–107 och Gullmets-Wik 2004 s. 63–98 hänvisas generellt.)

Uttal

Vokalsystemet har med sina nio vokaler och tre diftonger en ålderdomlig karaktär. Det illustreras nedan med exempelord som visar förekomsten av vokaler i betonad och obetonad stavelse:

a	fara, sa:, finska
e	nestan, kle:n, afä:re
i	finns, li:ka, slu:ti
o	gobben, sko:**l**a, gato
u	tju:gota**l**i, hu:si
y	myki, stry:k
å	kåma, slå:r
ä	västa, afä:re
ö	börja, bö:r, sö:k
ei	veit, heila, heitt
öi	röik ’rök’, sjöit ’sköta’
öu	böuk ’böka’, söup ’söp’

I betonad stavelse förekommer åtta korta vokaler, nämligen *a*, *e*, *i*, *o*, *y*, *å*, *ä*, *ö*. En vokal som saknas är kort *u* som faller samman med *o*, så att t.ex. *funderade* blir *fonde:ra*, *sku* blir *sko* 'skulle' och *tvungen* blir *tvonggen*. Fler exempel: *ne: ja* ***ondrar*** *he* 'nej, jag undrar det', *di* ***rotna*** *jo* 'de (dvs. gamla träd) ruttnar ju'. Detta gamla europeiska *u* används genomgående där standardspråket har *u* (som i *ung*) och bidrar därmed till det ålderdomliga intrycket. Kort *e* och kort *ä* är däremot självständiga fonem, vilket framgår av ordparet *vest* 'väst' och *väst* 'värst', där motsättningen uppkommer genom stumt *r* i *värst*.

De långa, enkla vokalerna är nio, nämligen *a:*, *e:*, *i:*, *o:*, *u:*, *y:*, *å:*, *ä:*, *ö:*. Av de tre gamla diftongerna *ei*, *öi*, *öu* visar *öi* och *öu* en tendens att sammanfalla i en enda *öi*-diftong, t.ex. *hondn* ***kröip*** *tiba:ks* 'hunden kröp tillbaka'. *Ei*-diftongen är vanlig i en rad småord som *ein* 'en', *heil* 'hel', *meir* 'mera', *veit* 'vet', t.ex. *så hadd vi* ***ein*** *såm* ***heitt*** *Leidi* 'så hade vi en (hund) som hette Lady', *he va no: en fejd* ***heila*** *ti:n* 'det var nog en fejd hela tiden' samt *jå: ja* ***veit*** *he* 'ja, jag vet det'. I ord med gammal överlängd (*ei* + *dd*, *tt*) händer det att diftongen förenklas, så att 'hette' växlar mellan *heitt* och *hett*, t.ex. *Kalle* ***hett*** *gobben i gå:****l****n* 'Kalle hette gubben i gården'.

Ett ålderdomligt drag är också *a*-vokalen i ord som *ga:* 'gå', *langg* 'lång', *na:* 'något' och *sta:* 'stå', t.ex. *tå man* ***ga:r*** *i afä:re i sta:n* 'då man går i affärerna i stan', *he va tjygoseks me:ter* ***langg*** *hedi tre:* 'det var tjugosex meter långt, det där trädet', *no:* ***sta:r*** *a tär enn i denna da:g* 'nog står den (tallen) där än i denna dag' och expressivt *He va* ***na:!*** 'Det var något!'

I ändelser förekommer bara fyra vokaler, nämligen *a*, *e*, *i*, *o* i ord som t.ex. *finsta* 'fanns', *afä:re* 'affärerna', *slu:ti* 'slutet', *Amirikagato* 'Amerikagatan'. Skriftspråkets ändelse *-er* uttalas [ɛr] och *-or* uttalas [ʊr] som i Pedersöre, t.ex. *på tju:gota****l****i* ***tykker*** *ja he sko ha måsta (vara)* 'på 20-talet tycker jag det skulle ha måst (vara)'. Obetonade förstavelser har *i-* och inte *e*-uttal, t.ex. *ha bru:ka* ***birett*** 'han brukade berätta', *ijentligen* 'egentligen' och *mitt i gato* ***prisi:s*** 'mitt i gatan precis'. Ändelserna behandlas närmare under *Böjning* nedan.

Konsonanterna är 18 till antalet, eftersom tunt och tjockt *l* sannolikt uppträder i s.k. komplementär distribution och därmed inte utgör självständiga fonem. Det tjocka *l*-et verkar vara på retur, vilket det är i dialekterna i norra Österbotten i allmänhet. (Wiik 2002 s. 63 f.)

Ett växlande uttal har också *tj*-ljudet. Det uttalas antingen modernt som *tj* med förslag av *t* eller traditionellt dialektalt som *ts*,

således *tjåkk* eller *tsåkk* 'tjock', *tatji* eller *tatsi* 'taket'. Fler exempel på variationen: *ha va jo* ***tjend*** *i heila sta:n* 'han var ju känd i hela stan' men *ti såm* ***tsö:rd*** *plo:gbi:ln* 'de som körde plogbilen'.

Det dialektala intrycket förstärks av vissa förbindelser, såsom *kn-* i stället för *gn-* i början av ord samt *ld*, *mb* och *ngg* inne i eller i slutet av ord, t.ex. *no: va di li:ti* ***kni:do*** 'nog var de lite gnidiga', *i* ***kveld*** 'i kväll' och *på* ***lö:daskvelda*** 'på lördagskvällarna'. En dialektal prägel ger också *b-* och *d*-inskotten i ordformer som *sember* 'sämre', *kåmber* 'kommer', *gambe****l*** 'gammal' och *sjellder* 'skäller'; *he* ***stember*** *he* 'det stämmer, det'.

För konsonanterna gäller ytterligare vissa regler som är gemensamma för Jakobstadsspråket och dialekterna det har sin bakgrund i. För det första har vi den norrländska förmjukningen, regeln som säger att *g* blir *j*, *ng* blir *dj* eller *ds*, *k* blir *tj* eller *ts* och *sk* blir *stj* eller *sts* framför *e* och *i* i ändelser, t.ex. *sko:ji* 'skogen', *rindji* eller *rindsi* 'ringen', *påitji* 'pojken'; *på* ***så:ji*** *va di* 'på sågen var de (i arbete)', *på gato tä* ***påitji*** *bo:r* 'på gatan där pojken (sonen) bor'. Regeln tillämpas inte konsekvent; i inspelningarna 1990 hörs också hårda *g* och *k*, t.ex. *man hö:r jo li:ka* ***myki*** *svenska såm finska* 'man hör ju lika mycket svenska som finska (i affärerna i stan)', *stösta* ***inflyttningen*** *va vel no: efte* ***kri:gi*** 'största inflyttningen var väl nog efter kriget'. För det andra har vi en regel som säger att *r* försvinner framför *s*, så att *första* blir *fösta* och *största* blir *stösta*. För det tredje har vi regeln om *n*-bortfall i ordslut efter vokal, t.ex. ***föreldra*** *mi:n* 'föräldrarna mina', *på* ***kvelda*** 'på kvällarna' (men ***kvelln*** 'kvällen').

Jakobstadsspråket utmärker sig också för en ålderdomlig *stavelsestruktur*, vilket betyder att stavelserna kan vara antingen korta, långa eller överlånga. Den korta stavelsen har en stark ställning, t.ex. *gato* 'gatan', *kråsa* 'krossa' och *såman* 'sommaren': *he a jo se:kert* ***kråsa*** *heila hu:si* 'det hade ju säkert krossat hela huset (dvs. trädet, om det hade fallit)'. Den överlånga stavelsen står inte lika stark utan växlar med lång stavelse, mellan *bo:dd* 'bodde', *heitt* 'hette' och modernt *bodd*, *hett*. Exempel på variationen: *a* ***heitt*** *Virtanen* 'han hette Virtanen', *men he* ***dö:dd*** *jo u:t* 'men det dog ju ut', *o a* ***spy:dd*** *na dagana i strekk* 'hon har spytt några dagar i sträck' men *på A:lhålmi* ***bodd*** *di myki* 'på Alholmen bodde de (finskspråkiga) mycket'.

Böjning

Substantivens tregenussystem har Jakobstadsspråket tagit över från dialekterna, och det står sig väl mot förenkling till två genus. Enligt Gullmets-Wiks kvantitativa analys används lokala böjningsformer i hela 90–100 procent av fallen.

Substantiven är således antingen maskuliner, femininer eller neutrer och omtalas med *ha* 'han', *ho* 'hon', *he* 'det', t.ex. ***ha*** *i sjydda* 'den (dvs. tallen) är skyddad'. De tar bestämningar som *ha*, *ho*, *hedi* etc., t.ex. ***ha*** *kvelln* 'den kvällen', ***hedi*** *tre:* 'det där trädet'. Ordet *skola* är femininum: *Ristikari* ***fålksko:la, ho*** *vart byggd fösta å:re på nittohondratju:go måst i jo ha vari* 'Ristikari folkskola, den blev byggd första året på 1920(-talet), måste det ju ha varit'. De viktigaste böjningsmönstren ser ut så här, i obestämd och bestämd form singularis och pluralis:

MASK.	arm	armi	arma(r)	arma
	kveld	kvelln	kvelda(r)	kvelda
	ti:d	ti:n	ti:de(r)	ti:dre
	bakka	bakka	bakkar	bakkana
FEM.	nå:l	nå:le/nå:ln	nå:la(r)	nå:la
	gato	gato	gator	gatona
NEUTR.	så:n	så:ni	så:ne(r)	så:ne

Svaga maskuliner som *backe* slutar i grundformen på *-a*, svaga femininer som *gata* slutar på *-o*, *bakka* och *gato*. Speciellt för dem är att slutvokalen står kvar i bestämd pluralis, således *bakkana* och *gatona* mot *kvelda* 'kvällarna' och *nå:la* 'nålarna' med bortfall av *-na*. Fler exempel på böjningen: ***gato*** *deilas jo tide:* 'gatan delas (dvs. grenar sig) ju där', *så kåmm di framm* ***ro:stblommona*** *allstans* 'så kom de fram, rostblommorna överallt (på bilen)' samt *sta:dens* ***sjafö:re*** 'stadens chaufförerna' (med bestämd form efter genitiv). Men, läsuttal med slut-*n* förekommer också: *ha fik stry:k å:v a i* ***parken*** *tide:* 'han fick stryk av honom i parken därborta' och *ny er i no* ***ka:lhyggen*** *hä:r å dä:r* 'nu är det nu kalhyggen här och där'.

Maskuliner som slutar på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* tappar – synkoperar – ändelsevokalen i bestämd singularis. Exempel på denna artikelsynkope är *poli:skaman* 'poliskammaren' och *å ein gang så fik* ***påstn*** *springg i ve:g tå* ***hondn*** *va lö:s* 'och en gång så fick postmannen springa iväg då hunden var lös', *he va int ein ro:stflekk int på heila* ***bi:ln*** 'det var

inte en rostfläck, inte, på hela bilen', *he va na li:ti ha* ***tendensn*** *no:* 'det var något lite den tendensen nog'. Synkopen uppträder också i feminina substantiv, så att t.ex. *nål* kan heta *nå:ln* i bestämd form.

Neutrerna har *t*-bortfall och slutar i bestämd singularis på *-i*, som *i* ***slu:ti*** *på* ***a:dertohondratali*** 'i slutet på 1800-talet' eller ***vatoto:ni*** *va jo öppet* 'vattentornet var ju öppet'. I bestämd pluralis slutar de efter *n*-bortfall på *-e*, t.ex. *Leidi sprang millan* ***beine*** *på sje:färn* 'Lady sprang mellan benen på schäfern'.

Obestämd pluralis visar en tendens till bortfall av slut-*r*, t.ex. *arma* 'armar', *må:ne* 'barn' (som då sammanfaller med *arma* 'armarna', *må:ne* 'barnen'). I löpande tal kan det ibland vara svårt att veta om talaren avser att använda den obestämda eller den bestämda formen, i synnerhet som den bestämda formen i Jakobstad (liksom i Österbotten i allmänhet) har en vidare användning än i standardspråket, t.ex. *hö:r ni, i kveld* ***påika*** *ska int vi slepp na* ***finne*** *ti sta:n* 'hörni, i kväll, pojkar, ska inte vi släppa några finnar (eller finnarna) till stan'. Se *Fraser* i 7.2.3.

Många *adjektiv* är bildade med *o*-suffix, så att sådana som i skriftspråket slutar på *-ig* i Jakobstadsspråket slutar på *-o*, t.ex. *kni:do* 'gnidig', *låkko* 'lockig'; ***roko*** *fo:tfest* 'ruckogt (dvs. dåligt) fotfäste' och *di er* ***pjaso*** *döm di taksa er di* 'de är pjasiga (dvs. tillgjorda), de där taxarna, är de'.

Attributiva adjektiv kongruensböjs. Vid maskuliner och femininer i obestämd singularis tar de ändelsen *-a*, vid neutrer *-i*. Exempel: *en gambela gobb* 'en gammal gubbe' och *he i grömt* ***granna granna*** *tall* 'det är en grymt grann, grann tall' men ***bossi-i*** *tre:* 'bussigt träd'. Också pronomen tar ändelse: *tå er e* ***a:dera*** *sa:k* 'då är det (en) annan sak'. – Ändelserna kan också uppfattas som inskjutna (postadjektiviska) obestämda artiklar, således som *annan en sak*, *bussigt ett träd* osv. (Wiik 2002 s. 352; Delsing 2003 s. 48.)

Predikativa adjektiv kongruensböjs däremot inte i vare sig genus eller numerus. I neutrum heter det t.ex. *jamen he va* ***langg*** 'ja men, det var långt (dvs. trädet var högt)', *no: e he* ***grann*** *veit ni no: e he* ***grann*** *på såman å no: e he* ***grann*** *på hösta tå e i* ***gu:l*** 'nog är det (dvs. trädet) grant, vetni, nog är det grant på sommaren och nog är det grant på höstarna då det är gult'. Men, i opersonligt konstruerade satser böjs adjektivet i neutrum: *he er* ***ondelit*** *he er e* 'det är underligt, det är det'. I pluralis heter det t.ex. *di e* ***tongg*** 'de är tunga' och *he ska vi vara* ***gla:d*** *å:t at int di legger fast Kana:ln jer* 'det ska vi vara glada

åt att de inte lägger fast Kanalen här'. – Den uteblivna pluralkongruensen är en norrländsk, nordnorsk och österbottnisk företeelse, som tycks sammanfalla med området för särskilda attributiva former på adjektivet. (Wiik 2002 s. 352; Delsing 2003 s. 53 f.)

Skriftens komparativer av typen *bättre*, *större* motsvaras i Jakobstad av *beter* 'bättre', *störr* 'större', *elder* 'äldre' med bortfall av slutvokalen och inskott av *e* före *r* (fornsvenskt *bætre* > *bætr* > *beter*); *he ir* ***beter*** *ti int veta na:* 'det är bättre att inte veta något'. Regelbundet böjda adjektiv kompareras med *-ari*, *-ast*, t.ex. *dy:rari* 'dyrare', *strenggari* 'strängare' etc.

De personliga *pronomenen* förekommer i bl.a. följande betonade och obetonade varianter, som subjekt och objekt:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, to/do, ha/a, ho/o, he/i, e samt vi, ni , ti/di
OBJEKTSFORM	me/me, te/de, ha/a, hennar/o, he/e samt åss, e:r/eder, töm/döm

Levande exempel på pronomenbruket ger satser som *Va iter* ***o*** *tå?* 'Vad äter hon då?', *Er* ***i*** *hemst* ***he?*** 'Är det hemskt, det?' och *Ja: tenk* ***he!*** 'Ja, tänk det!' I tredje person pluralis är *di* det gängse ordet för 'de', t.ex. ***di*** *hadd blivi heilt sjåkka* 'de hade blivit helt chockade'.

De demonstrativa pronomenen förekommer likaså i olika varianter, t.ex. *ti le:st ve: å föbannels övär* ***adi*** *talle* 'de läste ve och förbannelse över den där tallen (som stod i vägen för plogbilen)' samt betonat ***ide:*** *lå:tt jo så grömt bra:* 'det där lät ju så grymt bra' men obetonat ***hedi*** *tre:* 'det där trädet'. De fungerar också som bestämd fristående artikel, t.ex. ***adi*** *gu:l gå:ln* 'den gula gården', ***tömdi*** *sembe tåmtre* 'de sämre tomterna'.

Gemensamt för land och stad är pronomenet *tokodi* 'sådan där', t.ex. *men he i jo he västa he me* ***tokodi*** *gambel tå di rotna jo* 'men det är ju det värsta, det, med sådana där gamla (träd), då de ruttnar ju'. Det förekommer också som påhäng, t.ex. *Nalle heitär påitji elä na* ***tode:nand*** 'Nalle heter pojken, eller något sådant'.

Verben får i infinitiv olika form allt efter om verbet är långstavigt (*kasta*) eller kortstavigt (*laga*). *Vokalbalans* råder således när *kasta*-verben tappar ändelsevokalen, medan *laga*-verben bevarar den. Svaga (*kasta*, *laga*, *bygga*, *bo*) och starka (*försvinna*, *komma*) verb böjs i infinitiv, presens, preteritum och supinum på följande sätt:

SVAGA	kast	kastar	kasta	kasta
	laga	lagar	laga	laga
	bygg	bygger	byggd	byggd
	bo:	bo:r	bo:dd	bo:dd
STARKA	fösvinn	fösvinner	fösvann	fösvonni
	kåma	kåmber	kåm	komi

Infinitivmärket är *ti*, t.ex. *he sko vara ro:lit* ***ti fara*** *ny i da: å si: hor e si:r u:t* 'det skulle vara roligt att fara nu i dag och se hur det ser ut', med slutvokalen bevarad i de kortstaviga infinitiverna *vara* och *fara*.

Kasta-verben har i presens ändelsen *-ar*, medan verb av typen *bygga* och många starka verb har *-er* [ɛr]. *Kasta*-verben har samma form i preteritum och supinum: *flyttade* och *flyttat* heter alltså båda *flytta*. Också *bygga* och *bo* har formsammanfall i preteritum och supinum: *byggde* och *byggt* blir *byggd*, *bodde* och *bott* blir *bo:dd* (eller modernt *bodd*); *ha* ***hö:rt*** *jo ti prinsipa:le ha* 'han hörde ju till principalerna (på sparbanken), han'. Starka verb (som böjs med vokalväxling) har liksom *kasta*-verben *t*-bortfall i supinum: *fösvonni* 'försvunnit'.

Här kan också nämnas *s*-verben som har sina speciella former i preteritum och supinum, t.ex. *finsta* 'fanns' och *hö:sta* 'hörts'; *int* ***finsta*** *e vel na: föri he int* 'inte fanns det väl något före det, inte' och *he a jo* ***hö:sta*** *röstre at di ska ha: parke:ring åvanpå Kana:ln* 'det har ju hörts rösterna att de ska ha parkering ovanpå Kanalen'.

Verbböjningen är stabil. Växlingen mellan former med och utan slut-*a* i infinitiv står sig, t.ex. *jå: tå börja di jo* ***kåma*** *jå:* 'ja, då började de ju komma, ja' men *di kann jo* ***blå:s*** *å:v nä:r såm helst* 'de (dvs. ruttna träd) kan ju blåsa av när som helst'. Kortformer i preteritum används konsekvent, t.ex. *å he* ***stemd*** 'och det stämde'. Verb av typen *fälla* och *ställa* har av gammalt *t*-preteritum och *t*-supinum, och också det mönstret står sig: *å så fo:r di å* ***stellt*** *se vi A:lhålmsve:gen* 'och så for de och ställde sig vid Alholmsvägen'. (Huldén 1959 s. 158–161.)

7.2.2 Ordförråd

Jakobstad har ett läge som ger förutsättningar för lexikal variation i flera dimensioner. Närmast till hands ligger dimensionen *dialekt/finlandssvenskt standardspråk*, sedan kommer dimensionen *svenska/finska*. Till de här dimensionerna kan i dagens globaliserade värld läggas *finlandssvenska/sverigesvenska* och *svenska/engelska*, två di-

mensioner som i viss mån går in i varandra. De engelska orden kommer nämligen ofta till Finland via vardagsspråket i Sverige, men de kan också tas upp i den form de har fått i finsk ungdomsslang i Finland. I det senare fallet förmedlas de av den svenska ungdomsslangen i Helsingfors.

Ungdomsspråket har varit mer öppet för intryck utifrån än vuxenspråket. Variationen i ordförrådet ska därför i första hand belysas med exempel från ungdomsmaterialet och dess kombination av dialektord, ord från slang och vardagsspråk i Sverige samt lånord från finskan och engelskan. Vuxenspråket hos stadsbor med högre utbildning utmärker sig främst för sina klassiska finlandismer, som får avsluta denna inblick i ordförrådet. (För enskilda ord, se FO I–IV och *Finlandssvensk ordbok*.)

Ungdomsspråk

Ungdomarna använder sig flitigt av värderande omdömen som de lånar från dialekterna i trakten. Adjektiven är för det mesta bildade med ett *o*-suffix som motsvarar skriftens *-ig*, *fjanto* mot *fjantig*. (Förteckning i Gullmets-Wik 2004 s. 76–79.)

Det är speciellt negativa omdömen om människor och ting som ungdomarna uttrycker med ord från dialekterna. *Roko* är ett ord som ofta används om något som är 'dåligt' (***sji:troko*** *permanent* 'urdålig permanent') eller går 'illa' (*he jikk* ***rokot*** *he* 'det gick illa, det'). *Fittig* 'arg' kan någon bli med eller utan orsak (*då blev han* ***fittig*** *på mig*), och 'elak' kan någon vara av naturen (*han är ganska* ***fittig****, den där gubben*). En person kan vidare vara *fjanto* eller *snåto* 'fånig', om den inte rent av är *pjaso* 'pjoskig' eller *taso* 'dum'. Något som ter sig 'besvärligt' omtalas som *prakkot* eller *fristsamt*. *Herkas* är ett utrop av förvåning (*Nå men alltså* ***härkas*** *e hon frisk tå!*). Ett mer neutralt stilvärde har *ped* 'cykel' och *peda* 'cykla', liksom *fria* 'sällskapa' (***Friar*** *du något då?*) och *skåda* som är det normala ordet för 'titta'. *Kapar* gör man när man 'tar betalt för något' (*Va* ***ka:pa*** *di för a?*), och *smakar* (med kort *a*) gör man när man dricker (*Sitta hemma och* ***smaka****, fan vad kul!*).

Variationen i en större, finlandssvensk dimension avspeglar sig i ord som delvis kan vara gemensamma med dialekterna, såsom *håka* och *hågsa* 'inse, fatta' (*hon* ***håkade*** *att hon hade sett han* och *hon* ***hågsade*** *inte att kurvan var så där nära*). *Schack* är det gängse ordet för 'gäng' (*Var var* ***schacket*** *på venetiansk* [dvs. villaavslutningen sista helgen i augusti]*?*).

Variationen i den finska dimensionen tar sig uttryck i en rätt rik import av slangord och vardagsord som här återges uttalsenligt. Bland adjektiven märks *kaohee* (huvudvärk) 'förskräcklig' (av fi. *kauhea*), (det var) *kiva* 'kul', *kåva* 'hård, tuff' (av fi. *kova*; *han vill visa sig* ***kåva***). Substantiven bildar den största kategorin, t.ex. *jotto* 'grej' (plur. *jotton*, av fi. *juttu*), *lippalakki* 'skärmmössa', *mosa* 'musik', *måpå* 'moped'. *Kaveri* används oftare än *kompis*: drar man på krogen fram *pinkan* 'bunten' med tusenlappar (av fi. *pinkka*), så då är det *många som skulle bli* ***kaveri*** *med en*, kanske *hela* ***pårokka*** 'gänget' (av fi. *porukka*). Med lite *säkä* 'tur' skulle man kunna skriva laudatur i realprovet i studentexamen. Finska verb är representerade med bl.a. *perata* som används i formen *perka* och betydelsen 'ha sönder' (*jag har inte* ***perkat*** *något på säkert flera veckor*), *pilata* i formen *pila* och betydelsen 'förstöra' (*nog var de fittiga på oss då vi* ***pilade*** *allting*), och *pyyliä* i formen *pyla* och betydelsen 'gråta'. Det händer att man *kippar* 'slocknar' (*Måste man ta* [alkohol] *tills man* ***kippar?***). Finska kraftuttryck är i flitig användning, framför allt könsordet *vittu*, t.ex. *Nå voj* ***vittu****!,* ***Vittu****, det smakar riktigt skit!* Och *Joho* ***perkele****!* 'Visst fan!'

Variationen i den sverigesvenska dimensionen har karaktären av inlån av slang- och vardagsord. Med adjektiv tillhörande den kategorin uttrycker man goda egenskaper, såsom *häftig*, *jättebra*, *kul*, *skitkul*, *schyst* (*det var ett* ***schyst*** *ställe det där*). Släktskapsorden *farsan*, *brorsan*, *morsan* och *syrran* används allmänt. Andra substantiv med ett vardagligt stilvärde är *fejs* 'ansikte' (*gubben blev röd i* ***fejset***), *finkan*, *frugan*, *grej* (*det är* ***grejer*** *det, fan*), *kompis*, *pluggis*, *polare*, *snut*, (sextio) *spänn*, *stålar* (*inte hade jag något mycket* ***stålar***). Bland verb som har vunnit insteg i ungdomsspråket kan nämnas *plugga*, *tvärnita*, *nita ner* eller *till* (*efter den där finnen* ***nitade till*** *mig*), *snacka* (*Och nu* ***snackar*** *vi skit*, *oj söta!*).

Variationen i den engelska dimensionen består för det mesta i ord som sedan länge är integrerade i svenska språket, såsom *okej*, *smart*, *tajts*/*tights*. Dessutom förekommer *bullshit* (*det är så satans* ***bullshit*** *är det*), *chicken* 'feg, räddhågad' (*han var lite* ***chicken*** *ändå var han väl*), (då var det) *finish* 'slut' och *skateramp* m.fl. Som expressiva utrop använder man *Nice!*, *Oj, sorry!*, *Oh goodies!* och *Voj shit!*

Vuxenspråk

Dialektord och finska ord används inte bara av ungdomar utan också av vuxna stadsbor med lägre utbildning. Man talar om *ped* och *peda*

och om *skåda*, *vinka* 'stjälpa' och *lämna* 'bli kvar'. Verbet *varda* används i fraser som *tå vi* ***vart*** *elder* 'då vi blev äldre' och *vi* ***vart*** *frista på Ja:kåp vi tå* 'vi blev frestade (dvs. förargade) på Jakob, vi då'. *Grymt* förstärker man adjektiv med, t.ex. *ha va* ***grömt*** *kle:n Arne* 'han var grymt klen, Arne'. *Roko* 'dålig' är fullt gångbart, så att t.ex. en björk kan ha ***roko*** *fo:tfest* 'dåligt fotfäste'. Som barn brukade man vara och *ränna* på skidor i Fattiggårdsbacken där pojkarna hade *lagat* ***skumpor*** att hoppa över. Man minns *potten* 'vattengölen' bakom Bagghol-men. *Stsöni* mycket vistades man på *villan* 'sommarstugan', och man upplevde *roskväder* 'snöoväder' där träd kunde *vinka* omkull. Och *pilar, det ritade vi ju grymt mycket hela* ***schacket*** (leken *rita pilar*). Från finskan kommer *hurja* (*horja*) 'förskräcklig' (***hurja*** *väder*), *rapa* 'gyttja', *monttu* (*månto*) 'grop' och *puril* (*poril*), *purilflotte* (av *purilas* 'släpa, drög'; *hamnen var full av* ***purilar***). En vardaglig stilfärg och rötter i Sverige har *jobb*, *brorsan*, *farsan* och *springsjas* 'springpojke'.

Vuxna talare med högre utbildning använder nästan inga rena dialektord eller främmande ord alls. Gamla bekanta finlandismer använder de sig desto oftare av. På vintern *skidade* man och då var Hamnskogen målet, eller så *skrann* man på *skrinnbanan* nedanför gamla *gravgården* och värmde sig i *butkan* 'kojan'. Man dansade på Svenska gården, och pojkarna från finska skolan, ***di*** *var inte* ***hemma från*** *Jakobstad* men ***di*** kom där och dansade också och ***di*** talade alla svenska. På sommaren *hölls* man med grannarna på *villan* och såg på när farbröderna tog av sig *kravatten* för att slå *käglor* på *kägelbanan*. *Nu och då* gjorde man sig ärende till staden och köpte varma *grisar* och röd *limonad* på hemvägen, men *eljest* var man på villan. På 1930-talet åkte man *birs* 'taxi', och man kunde ta *Bennäsbässen* 'tåget' till Bennäs, om man inte *spatserade* med farmor i stan. Då hände det också att stadens fullmäktige beviljade ett *skilt* anslag för undervisning i finska inför studentskrivningarna. Man kunde bli *sjuk* i nacken när man satt långt framme på biografen. Det kunde inträffa saker som lite rörde upp staden, som *annors* levde mycket idylliskt. *Månne* jag *sku* ta lite (kaffe) till?

7.2.3 Fraser och satser

I användningen av fraser och satser kommer Jakobstadsspråkets samhörighet med dialekterna och standardvarietetens samhörighet med finlandssvenskan till uttryck på olika sätt.

Fraser

Bestämda *nominalfraser* bildar Jakobstadsspråket med bl.a. *ha* 'den', *hadi* 'den där', *tömdi* eller *dömdi* 'de där' som bestämda attribut, t.ex. ***adi gr:å gå:ln*** 'den grå gården', *Va sa:* ***dömdi bru:da?*** 'Vad sa de där brudarna?' och ***dehä påika***, *svensk påika i sta:n* 'de här pojkarna, svenska pojkarna i stan'.

Till Jakobstadsspråket hör också den allmänt österbottniska och nordsvenska frastypen där possessivpronomen och *hans*, *hennes*, *deras* står placerade efter huvudordet, som har bestämd form. Pronomenet är då obetonat, t.ex. ***dom där skorna hennes*** *är ju nätta* eller *jag talar finska med* ***farsan min*** och *ja minns he va en familj såm* ***föreldra mi:n*** *omjikks me:* 'jag minns det var en familj som föräldrarna mina umgicks med'.

Allmänt österbottnisk är likaså frastypen *farsans* ***mopeden*** och *Höglunds* ***hemmanet*** där en *s*-genitiv följs av bestämd form på substantivet. Konstruktionen är belagd också i Norrland, och där liksom i Österbotten kan den ha både personnamn och personbetecknande ord som genitivattribut. Se 3.7.1. Den bestämda formen använder lokalspråket således i fler funktioner än standardspråket. (Om den bestämda formens funktioner, se Delsing 2003 s. 15 f., 27, 35–37; Ivars 2010 s. 29, 58–78, 80.)

Typiska är fraser där icke-räkningsbara substantiv, plurala substantiv och substantiv som anger obestämd mängd uppträder i bestämd form ("partitiv artikel"). Hur sådana fraser uppträder i olika syntaktiska funktioner belyses med följande exempel:

- Bestämd form har substantiv som fungerar som egentligt subjekt, t.ex. *å he e kla:rt no vil man jo at he ska finnas* ***tre:de*** 'och det är klart, nog vill man ju att det ska finnas träden'.
- Bestämd form har ofta objektet i satsen, t.ex. *ha ha:r jo* ***såkäsju:ko*** 'han har ju sockersjukan', *a ta:r* ***insoli:nspru:tona*** 'han tar insulinsprutorna' och *jemst tå di dro:* ***le:dningga*** 'till och med då de drog ledningarna'.
- Bestämd form har predikativ till *vara*, t.ex. *he e ba:* ***björka*** *å* ***sko:ji*** 'det är bara björkarna och skogen'.
- Bestämd form får också substantiv som bestäms av attribut som anger mängd, t.ex. *Nå men ta:r tu* ***li:ti såkri?*** 'Nå men, tar du lite sockret?', vidare *du la: jo* ***tri: sje:dar såkri*** *i kaffi dett* 'du lade ju tre skedar sockret i kaffet ditt', *ha toggar i: se*

alldeilis ***för myki såkri*** 'han tuggar i sig alldeles för mycket sockret' och *he va nu* ***så grymt ti tre:de*** *övär ve:gen* 'det var nu så grymt till (dvs. mängder med) träden över vägen (efter storm)'.

Bland *verbfraserna* märks *skulle*, som i svenskan i Finland har en vidare användning än i svenskan i Sverige. I Jakobstadsspråket förekommer konstruktionerna *skulle måsta* (i stället för enkelt *skulle* eller *måste*) och *skulle ha bordat* (i stället för *hade bort* eller enkelt *skulle*). Exempel på *skulle måsta*: *men om Kalle minns det* ***skulle*** *jag ju nog* ***måsta minnas*** *det* och *de* (dvs. skorna) ***skulle måsta ha*** *skaft* samt *dom* ***skulle*** *jag* ***måsta läsa*** *på nytt*. Ett exempel på *skulle ha* bordat: *du* ***skulle ha bordat ta*** *studielån*. (Bergroth 1917 s. 79, 130; FO I *böra* s. 414 f.)

De som talar standardspråk bildar verbfraser med strukturen verb + *där* + objekt, alltså med *där* inskjutet mellan verbet och det betonade objektet i satsen, t.ex. *hon var då flicka och sålde* ***där*** *pumpernicklar* och *mina föräldrar hade* ***där*** *en villa*.

Satser

Med retoriska *vad skulle*-satser reagerar talare av Jakobstadsspråket på frågor de vill invända mot: *Men* ***vad skulle det vara*** *något?* 'Än sen då?', *Ja* ***vad skulle inte det*** *gå bra?* 'Ja, varför skulle inte det gå bra?' (Ivars 2010 s. 246.)

Ett överflödigt *det* (*he*) skjuts ibland in efter verbet i satser som inleds med *nog* eller *inte*. Företeelsen hör till lokalspråket, t.ex. *det är klart* ***nog*** *var* ***det*** *villan bra också* samt ***nog*** *springer* ***det*** *mamma hennes ut och handlar nog* och ***no:*** *ska* ***he*** *Jens tsempa fö tre:de si:n* 'nog ska det Jens kämpa för träden sina'. (Ivars 2010 s. 295 f.)

Allmänt talspråklig är för övrigt en företeelse som ungdomarna ofta använder sig av, så ofta att den kan uppfattas som typisk för just ungdomligt språkbruk. Företeelsen heter på fackspråk *anakolut* eller *apokoinou* och innebär att början av ett yttrande upprepas i slutet av yttrandet, men med omvänd ordföljd, t.ex. ***hon är*** *skitstark* ***är hon***, vidare ***de är*** *från Hesa* 'Helsingfors' ***är de*** *ju* och ***ha er*** *ju:s nu* ***er a*** 'den (dvs. gården) är ljus nu, är den'. (SAG 1 s. 153; Norén 2005 s. 55–87.)

I standardvarieteten kan ett *där* (med bibehållen rumsbetydelse) fungera som formellt subjekt, t.ex. *men så fanns* ***där*** *en kägelbana*. I vissa frågesatser kan *inte* vara placerat mellan frågeordet och

ett obetonat subjekt: *Var **inte** det hon som skrev sedan till dig också?* Satsen fungerar här som en retorisk fråga som man förväntar sig ett jakande svar på. (SAG 4 s. 54.)

En vanlig företeelse i standardspråket är vidare konstruktionen *det* + *att*-sats, där *att*-satsen fungerar som attribut till *det*, t.ex. *vad jag nu kan säga så är **det att** jag har inget minne av att Kanalen skulle ha gått längre* och *Brita hade kontakt med mig så hon sade **det att** de anställde nya*. Sådana konstruktioner används när det man talar om är aktuellt i talsituationen. (SAG 4 s. 531.)

På finlandssvenskt vis används *det här* och *det där* som samtalspartiklar, och detta i både lokalspråk och standardspråk. De förekommer speciellt ofta i standardspråket, där regeln tycks vara den att de står placerade före själva satsen, efter ett *men*, *och*, *så* eller *för att*. De har då närmast till funktion att avgränsa satser från varandra och ge talaren tid att planera sitt yttrande eller hitta det adekvata uttrycket. Exempel: *och **det här** ända från tre år så kommer jag ihåg vissa saker*, vidare *och **det där** han var en beundransvärd* (man) *ur pojksynvinkel* samt *jo, och så **det där** gick vi ut därifrån*. I lokalspråket fungerar *ide:* och *dehä:r* närmast som ordsökningsmarkörer i t.ex. *men **ide:**, ja minns Arne sa: tå, ja ta:r int stry:k å:v ha na meir* 'men det där, jag minns Arne sa då, jag tar inte stryk av honom något mera' samt *och så flyttade de sedan till **det här** flyttade de ju till Kivilös längre bort*. (Jfr Kotsinas 1994 s. 71–100; "ordsökningsmarkören *de där*" i Lindström 2005a, s. 38.)

Det här och *det där* är socialt omarkerade som partiklar, och det är *så*-konstruktionen också, dvs. bruket av *så* efter subjektet eller objektet i en sats. *Så* har där till uppgift att markera gränsen mellan ett långt och krångligt konstruerat subjekt eller objekt och resten av satsen. Exempel på det är standardspråkets ***den enda som jag kommer ihåg som gav konsert så** var då helt amatör men en mycket skicklig amatör* och ***den här gården här också så** byggde de ju då på femtioett*. (Melin-Köpilä 1996 s. 163; Ivars 2010 s. 276–283.)

7.2.4 Framtidsutsikter

Mönstret för de språksociala förhållandena i Jakobstad är således ett *standardspråk* som talas i högre socialgrupp och ett *lokalspråk* som talas i lägre socialgrupp och av ungdomar. Den språkliga polariseringen återspeglar den sociala hierarki som råder inom själva

staden. Där är tydligen behovet att markera social status och tillhörighet inåt viktigare än att hävda en urban identitet utåt mot bönderna på landsbygden.

Störst trohet mot lokalspråket som det beskrivs i 7.2.1 visade år 1990 unga stadsbor i åldern 16–18 år. Det vittnar om livskraft att så är fallet, och vi har anledning tro att 1990-talets unga talare 20–30 år senare är i färd med att tradera språket vidare till barn och barnbarn. Så här lät det till exempel när tre yrkesskolelever samtalade om bilar. Tempot var högt, och de föll varandra ofta i talet:

A: Er a bra: i sjikk?
B: Do hittar int ein ro:stflekk åpå:, do få:r sö:k få:r do men do få:r ta-
A: Nå he va såm morsans bi:l he va int ein ro:stflekk int på heila bi:ln, halv å:r bakeftär så kåm di framm follt ti ro:stblommona allstans, no så er e ha ja fått by:t två: sjärmar på: a.
B: Jo:men jyst adi a e ny:ligen opplaga i en yrkessko:la er a.
A: Ha di he,
B: Heila bi:ln å mo:tån å allt.
C: Va ka:pa di?
A: tå er e a:dera sa:k.
B: Adertotu:sen
C: Adertotu:sen.
B: för en åttians Akå:rd.

> – Är den bra i skick? – Du hittar inte en rostfläck på (den), du får söka får du, men du får ta-. – Nå, det var som morsans bil, det var inte en rostfläck inte på hela bilen, (ett) halvt år efter så kom de fram fullt till (dvs. mängder med) rostblommorna överallt, nu så är det har jag fått byta två skärmar på den. – Jo men just den där, den är nyligen upplagad i yrkesskolan är den. – Har de det, – Hela bilen och motorn och allt. – Vad kapade de (dvs. tog de betalt)? – då är det (en) annan sak. – Adertontusen (mark) – Adertontusen. – för en åttians Accord (dvs. Honda Accord modell 1980).

Texten är hämtad från ett längre språkprov i Gullmets-Wik 2004 s. 236.

Riktigt så här behöver det inte låta, när 2000-talets barn och unga talar sitt Jakobstadsspråk. Lokalspråket varierade 1990 på ett sätt som förebådar framväxten av en ny dialekt på skalan dialekt–standardspråk. Växling förekom mellan överlång och lång stavelse (*bo:dd* ~ *bodd*), diftong och monoftong (*stein* ~ *ste:n*), tjockt *l* och tunt *l*

(*kl**å**kko* ~ *klåkko*), förmjukade och icke-förmjukade former (*bettsin*/*bettjin* ~ *bekkin*), *ts* och *tj* (*tsåkk* ~ *tjåkk*). Mest benägna att försvinna är den norrländska förmjukningen och förbindelsen *ts*, som används i bara en fjärde- eller femtedel av de fall där de vore att förvänta (hos äldre talare med lägre utbildning):

överlång stavelse	70,0
ei-diftong	68,2
tjockt *l*	61,7
norrländsk förmjukning	25,0
ts för *tj*	20,0.

När de här uttalsvarianterna en vacker dag är försvunna för gott, då har Jakobstad utvecklat ett eget stadsmål typ Kristinestad, kännetecknat av att en dialektal böjning kombineras med ett icke-dialektalt uttal. Lokalt har man redan nu ett eget namn på stadsmålet i vardande, nämligen *jeppiska* (efter *Jeppis* som staden heter i folkmun). Att döma av nya inspelningar från 2005–2008 behöver lokalspråket tid på sig för att uppnå den formella stabilitet som krävs för att det ska kunna klassificeras som en varietet för sig på skalan dialekt–standardspråk.

7.3 Kristinestad

I södra Österbotten talas två stadsmål som har vuxit fram genom språkkontakt: *Kristinestadsspråket* (*vi tala no:* ***de här kåstads*** *vi* 'vi talar nog det här kåstads, vi') och *Kaskösspråket*. De två stadsmålen är formellt sett nästan identiska med varandra, men är man hemmastadd i trakten så känner man lätt igen en talare som Kristinestadsbo eller Kasköbo på tonfallet och uttalet av de långa *e*-, *å*- och *ö*-vokalerna. I Kristinestad uttalas de som enhetliga ljud, men i Kaskö med en lätt diftongering som *ve^{i}t* 'vet', *få^{o}r* 'får' och *jö^{u}r* 'gör'. Sydösterbottniskt stadsmål beskrivs här med utgångspunkt i Kristinestad.

Kristinestad har en historia som går tillbaka till år 1649. Efter grundläggningen växte staden till en början långsamt. När staden byggdes upp efter stora ofreden ökade antalet invånare från ca 300 år 1720 till ca 635 år 1735 och 1 200 vid århundradets slut. Stadens blomstringstid inföll på 1800-talet. Kristinestad var då en av landets viktigaste sjöfartsstäder med en segelflotta och ett skeppsvarv

som tidvis sysselsatte upp till 800 arbetare. År 1910 var den epoken ohjälpligt förbi, och sjöfarten ersattes inte med någon ny verksamhet av omvälvande betydelse för språkutvecklingen. Året 1973 blev sextio år senare en milstolpe i stadens historia. Då sammanslogs nämligen Tjöck, Lappfjärd och Sideby med Kristinestad, som dittills hade varit en av Finlands minsta städer. En annan milstolpe blev året 2011, det år då Kristinestad som första stad i Finland blev medlem i Cittaslow, ett internationellt nätverk för småstäder som vill värna det goda livet och hålla på traditionerna. (Ivars 1996 s. 40; Gullmets-Wik 2004 s. 52–55; *Uppslagsverket Finland* 3, art. *Kristinestad* s. 116 f. samt stadens hemsida på webben.)

Den nya staden från 1973 har gammal hävd, för Sideby var fram till 1860 och staden jämte Tjöck fram till 1897 en del av Lappfjärds församling som hade bildats 1607. I slutet av år 2012 hade staden 7 055 invånare, varav 56,8 procent svensktalande och 41,6 procent finsktalande samt 2,6 procent talare av andra språk än svenska eller finska.

Den lugna samhällsutvecklingen har gynnat framväxten av ett eget stadsmål och dess fortbestånd genom fyra århundraden. I den nya staden talar man följaktligen svenska på två *normnivåer*: i den gamla staden (som kallas ”stamstaden”) talas *stadsmål* och i de tidigare landskommunerna *dialekt*. I Kristinestad, liksom i grannstaden Kaskö, har stadsborna haft ett dubbelt behov av att framhäva dels en urban identitet gentemot grannarna i omlandet, dels en folklig identitet gentemot eliten i samhället i stort. Hävdat en egen identitet har man gjort genom att utveckla stadsmål som är artskilda från såväl omgivande dialekt som standardspråk.

I Kristinestad är språket bland infödda stadsbor inte fördelat på sociolekter som i Jakobstad. Den variation i standardspråklig riktning som har observerats är så liten att den får rum inom ramen för det moderna stadsmålet. Se figur 1 i 7.1.

7.3.1 Ett stadsmål växer fram

Det var de första stadsborna och deras bakgrund som kom att bestämma hur stadsmålet skulle se ut. De kom från olika håll. Många kom från den närmaste omgivningen och talade sydösterbottnisk dialekt, andra längre bort ifrån och talade nyländsk, åboländsk eller sverigesvensk dialekt. Några kom från städer och talade stadsmål. Som ursprungsorter för 1700-talets hantverkare anger kyrkböck-

erna bland annat Stockholm, Medelpad, Färnebo (Ferneboda), Sigtuna, Västmanland, Hedemora och Värmland i Sverige samt Vasa, Nyland och Pargas i Finland. Till utvecklingen bidrog dessutom livliga kontakter utåt över havet – Kristinestad hade ju kommit till för att legalisera bondeseglationen på Stockholm, vid en tid när all handel skulle ske i städerna. Åbo var en stad som man också hade täta förbindelser med. Flera drag i Kristinestadsspråket kan följaktligen spåras tillbaka till en stadsmålstradition med rötter i Åbo och Stockholm. Mer om denna tradition blir det i kapitel 8. (*Kristinestads historia* I s. 24–26, 510–516, citerad i Ivars 1991.)

Tre generationer brukar man räkna med att det tar för en ny dialekt att bli till genom språkkontakt. Kristinestadsspråket kan således redan på 1700-talet ha nått den stabilitet i uttal och form som är själva kriteriet på tillkomsten av en ny dialekt. En extra krydda ger sådana drag som har sitt ursprung i en svensk stadsmålstradition och inte finns i vare sig dialekterna i omgivningen eller i standardspråket i Finland. För sammansättningen av drag från olika håll hänvisas till 8.3.

Det är i första hand vanligt folk som vårdar sig om och för den lokala språktraditionen vidare till nya generationer. I den meningen kan *Kåstadsspråket* ses som en social varietet för stadsbor i lägre ställning i samhället. I vardagslivet är stadsmålet ändå i högre grad ett uttryck för lokal än social tillhörighet. Det har att göra med stadens ringa storlek och dess tämligen enhetliga sociala struktur, för staden har varit och är för liten för att medge en skiktning av talspråket hos infödda stadsbor i två sociolekter. I Kristinestad har standardspråket således närmast en stilistisk funktion: det är ett språk man lär sig i skolan, ett språk man växlar över till i samtal med utomstående eller använder sig av i formella situationer. Det är också ett språk som används av inflyttade med högre utbildning.

Varför håller man då i Kristinestad – och Kaskö – så envetet fast vid sitt stadsmål? Den lugna utvecklingen utan häftig inflyttning med följder för språkutvecklingen är en förklaring, det psykologiska behovet att hävda en urban identitet mot ”bönderna” på landet en annan. Den här motsättningen mellan stad och land kallas för *nabo-opposition* och är typisk för städer med en historia som domineras av fiske och sjöfart. Så var det bland annat i 1800-talets Norge där begreppet 1885 myntades av dialektforskaren Amund Larsen. I sjöfartsstäder gör sig rädslan för att bli tagen för bonde starkare gäl-

lande än i andra städer – i sjöfartsstäder har ”bonde” haft en nedsättande innebörd, men inte fiskare. (Ivars 1995 s. 173–178, 1996 s. 164; *Trøndersk språkhistorie* s. 75, 114.)

Språkprov

Ett prov på Kristinestadsspråket får här sällskap av ett prov på systerspråket, Kaskösspråket.

Femtiotalsmode

He va ju et mo:de såm dåm kalla fö svingpjatta då i vä:rden. Mm. Sma:la böksbe:n å å rö:da sko:r, me lite hö:g klakk, å dåm va it såm rund utan dåm va lite såm spetsåt såde. Å dåmde fikk man bara i Va:sa. Å han ti:din jåbba ja på Keskå ve:t du så vi tjö:rt ju mjö:le från Va:sa Ångkva:rn, så då fikk ja föli me: då då man sku ha et pa:r sånde sko:nar. Så kåmmär ja ihå:g vi tårje stanna vi å så jikk, man visst presi:s buti:ken di:t man jikk. Så hadd vi, he fanns två: skreddare hä:r i sta:n å då man jikk ti hande e:na å sku ha böksår laga så he ble: ju it ti nå: han sa: ”nej nej” at ”du föstö:r ju hela kåsty:min”. Ja: så jikk man ti följande ti en (namn) i Nårrsta:n tide, dä:r dä:r (namn) bo:r i da:. Dä:r åpp på bakkan hadd an hande skreddarvärksta:n sinn, å hann laga dåm så fi:nt så. Ja:. Så hadd man dåmde hattan då föståss såm sku ha en viss grejj, dåm sku klemmas. […] *Å he va viktit me dåmde rö:d sko:nan, elär dåm va vi:nrö:d, dåm va it rö:d utan vi:nrö:d.*

> Det var ju ett mode som de kallade för swingpjattar då i världen. Mm. Smala byxben och och röda skor, med lite hög klack, och de var inte som runda utan de var lite som spetsiga, så där. Och de där fick man bara i Vasa. Och den tiden jobbade jag på Kesko (centralpartiaffär), vet du, så vi körde ju mjölet från Vasa Ångkvarn, så då fick jag följa med då, då man skulle ha ett par sådana där skor. Så kommer jag ihåg (att) vid torget stannade vi och så gick, man visste precis butiken dit man gick. Så hade vi, det fanns två skräddare här i staden, och då man gick till den där ena och skulle ha byxorna lagade (smala), så det blev ju inte till något, han sa ”nej, nej” att ”du förstör ju hela kostymen”. Ja, så gick man till följande till en (namn) i Norrstan där borta, där där (namn) bor i dag. Där uppe på backen hade han den där skräddarverkstaden sin, och han lagade dem så fint så. Ja. Så hade man de där hattarna då förstås som skulle ha en viss grej, de skulle klämmas. […] Och

det var viktigt med de där röda skorna, eller de var vinröda, de var inte röda utan vinröda.

Manlig informant f. 1935. Band 2007:25.

Marknadsresor

Ja: många gångär å då fo: vi me mo:tåbå:t förr segla di men sen ja börja så då då fo:r vi me mo:tåbå:t. Fo: vi på fre:da mårån sku man ju i fa:rtin klåkkan sju: fo: vi frå:n sjöbo:dan å så va vi ju i Kristi:na då, vi segla då, ja:, nej ja a int vari me, jo: vi a segla e:n gång bara men då vi va i mo:tåbå:t så rekkt e vel en två: timma ti Kristi:nesta:d vi kåmm ti Alisunde. Å så va e ti gå: åpp ti Kristi:nesta:d då å då va man ju dä:r å jikk å vandra fö da:n å, handla funu nå smått lö:kan ska e ju va: å nå epel. Å, å så naen fårkråpp tjö:ft ju e:n de:l å. så va di ju dä:r i Kristi:nesta:d då tiss, jikk åpp å ne:r på tårje dä: tills fy:rati:den. Å då ble:v e, he va bestemd nä:r man sku fa:r hemm så då va e ju ti sö:k se ne: ti Alisunde då å, å så ba:r e å: hemm ijenn.

Ja, många gånger, och då for vi med motorbåt, förr seglade de, men sedan jag började så då, då for vi med motorbåt. For vi på fredag morgon skulle man ju i farten, klockan 7 for vi från sjöbodarna och så var vi ju i Kristina då, vi seglade då, ja, nej jag har inte varit med, jo vi har seglat en gång bara, men då vi var i motorbåt så räckte det väl en två timmar till Kristinestad, vi kom till Alesundet. Och så var det att gå upp till Kristinestad då, och då var man ju där och gick och vandrade för dagen (dvs. hela dagen) och, handlade väl något smått, lökarna skulle det ju vara och något 'lite' äpplen. Och, och så någon fårkropp köpte ju en del och, så var de ju där i Kristinestad då tills, gick upp och ner på torget där tills fyratiden. Och då blev det, det var bestämt när man skulle fara hem, så då var det ju att söka sig ner till Alesundet då och, och så bar det av hem igen.

Kvinnlig informant f. 1892. Band 1972:41. Observera att hon använder *di* och inte *dom* som i Kristinestad. *Kristina* är den form man använder om staden i dagligt tal.

7.3.2 Kristinestadsspråket: uttal och böjning

Som ovan framgått var det flera språksystem som möttes och skulle anpassas till varandra i 1700-talets Kristinestad. Typiskt för stadsmål som blir till genom språkmöte är att de förenklar komplicerade ljud- och formsystem och jämnar ut påfallande dialektala drag i uttalet. Kristinestadsspråket saknar därför till exempel granndialekter-

nas norrländska förmjukning i *bekk–bettjin* och *sko:g–sko:jin* samt *kv-* i *kva* 'vad' och *kvi:t* 'vit'. Resultatet av språkmötet blev – i stort sett – ett ljudsystem gemensamt med standardspråket och ett formsystem gemensamt med dialekterna i omgivningen. (Likheter och olikheter mellan stad och land i tabell 1 s. 65–67 i Ivars 1996; till Ivars 1996 s. 40–76 och Gullmets-Wik 2004 s. 99–135 hänvisas generellt.)

Uttal

I *vokalismen* har de sydösterbottniska diftongerna inte klarat sig i konkurrensen med enhetliga vokaler, varken de gamla eller de nya diftongerna. *Heim* 'hem' är ersatt med det typiskt urbana *himm* (*Kåm* ***himm*** *nu!*) och *viet* 'veta', *foår* 'får', *lyön* 'lön', *fuör* 'föra' har blivit *ve:t*, *få:r*, *lö:n*, *fö:r* med enkla vokaler. Utan diftongerna kommer stadsmålet att innehålla åtta korta och nio långa vokaler, liksom i standardspråket i Finland, se 1.6.1. Exempel på vokaler i betonad och obetonad stavelse:

a kann, sta:n, påjkar
e rett 'rett, rätt', ve:t, re:v 'rev, räv', bo:ken
i jikk, si: 'se', ti:din
o bodd, bo:r, lampon
u udd, bu:d
y tykkt, ny:
å kåmm, gå:r, flikkår
ä värr, vä:rden, ti:där
ö född, jö:r [jœ:r], rö:d [rø:d]

Bland de korta vokalljuden har *e* fallit samman med *ä*, så att skriftens *rett* och *rätt* uttalas på samma sätt. Öppet kort *ä* uppträder dels framför *r* i t.ex. *härr å värr* 'herr och värre', dels framför *l* i *jälp* 'hjälpa', *tjälka* 'kälke', *säli* 'sälja'. I det senare fallet har det öppna *ä*-et sin bakgrund i dialekterna i omgivningen, där *ä* uttalas öppet framför tjockt *l*. Några ordpar (minimala par) där *e* och *ä* skulle vara betydelseskiljande har inte identifierats, varför *e* och *ä* kan sägas förekomma i *komplementär distribution* med varandra. De kompletterar varandra i uttalet. Om *ä* kan ytterligare sägas att stadsmålet saknar den brutna varianten *jä* som dialekterna har i *je* 'är' och *jiet* 'äta'. Stadsmålsformerna är således *e*/*är* och *e:t*, t.ex. *it* ***är*** *e nå penggar it* 'inte är det några pengar (att tala om), inte'.

Av ordet *udd* 'udde' (samt *rund*, *sku* och *du*) kan vi se att stadsmålet talas i ett *u*-målsområde, t.ex. *dåm va it såm* ***rund*** *utan dåm va lite såm spetsåt* 'de (dvs. skorna) var inte som runda utan de var lite som spetsiga (i tån)', *he* ***sku*** *va ro:lit ti ve:t* 'det skulle vara roligt att veta', *Ha int* ***du*** *hö:rt hede* ***du*** *i?* 'Har inte du hört det där, du inte?'

Diftongförenklingen representeras i uppställningen av *ve:t* 'vet' som svarar mot Lappfjärdsmålets *veit* samt av *ihå:g* och *rö:d* som svarar mot *ihoåg* och *ryöd*, t.ex. *sma:la* ***böksbe:n*** *å* ***rö:da*** *sko:r me lite* ***hö:g*** *klakk* 'smala byxben och röda skor med lite hög klack'. Med *re:v* exemplifieras en egenhet som är gemensam för stadsmålet och standardspråket, nämligen sammanfallet mellan långt *e* och *ä* som gör att *rev* och *räv* får samma uttal. Ordet *gå:r* är sedan ett exempel på hur dialekternas *a* i ord som *ga:* och *la:ngg* har gett vika för *å* i *gå*, *lång* etc.; *å så va vi* ***nåen gång*** *ti Si:rå ve:tdu dä:r ba:kåm all ä:ra å re:dlihe:t* 'och så var vi någon gång till Siiro (och dansade), vetdu, där bakom all ära och redlighet'. (Om sammanfallet mellan *e* och *ä*, se Elert 1970 s. 14 och Ivars 1991 s. 81.)

Enskilda ord kan till synes uttalas dialektalt, som fallet är när *kyrkan* heter *tjörkon* eller *byxor* heter *böksår*, t.ex. *he va Pekka tå såm sku by:t ti* ***simmböksår*** 'det var Pekka då som skulle byta till simbyxor'. I själva verket var *ö*-formerna levande i tal och skrift i Stockholm långt in på 1800-talet, t.ex. hos Bellman vid den tiden när Kristinestadsspråket tog form på 1700-talet. (Ahlbäck 1971 s. 33; Bergman 1984 s. 162, 188.)

Ändelsevokalerna är sex till antalet, nämligen *a*, *e*, *i*, *o*, *å* och *ä* framför *r*, t.ex. *påjkar* 'pojkar', *hu:se* 'huset', *ti:din* 'tiden', *lampon* 'lampan', *lampå* 'lampa', *ti:där* 'tider'. Mer om dem under *Böjning*.

Bland *konsonanterna* har dialekternas tjocka *l* inte klarat sig i konkurrensen med det tunna *l*-et. Kristinestad ansluter sig i det fallet till en stadsmålstradition, för typiskt för områden där dialekterna har tjockt *l* är att städerna bara har tunt *l*. – Med tunt *l* uttalas också *tjörkgålin* 'kyrkogården' och *tregålin* 'trädgården', där traditionell dialekt har tjockt *l*. Skrivningar som *gål* i stället för *gård* var vanliga vid tiden för stadsmålets tillkomst på 1700-talet (t.ex. Bellman *bol*, *fjälar*, även Runeberg *herrgåln*, *trägåln*). *Fjäl* och *gål* förekom ännu på 1800-talet i vardagligt tal i Stockholm. Se karta 7 i 2.3.1. (Wessén I s. 145 f.; Bergman 1984 s. 162.)

Inte bara tjockt *l* utan också de supradentala ljuden lyssnar vi förgäves efter i Kristinestad. Ord som skrivs *förde*, *garn*, *fors* och *bort*

uttalas således alla med komponenterna var för sig, *r* + *d* osv. Supradentalerna har uppkommit först på 1700-talet, så det är möjligt att de ännu inte fanns fullt utbildade i Stockholm när Kristinestadsspråket kom till. I Närpes norr om staden har *rd*, *rn*, *rs*, *rt* assimilerats till supradentala ljud, medan *r*-et i Tjöck, Lappfjärd och Sideby har blivit stumt i *bått* 'bort', *fåss* 'fors' etc. – Vid ord- och stavelsegräns försvinner slut-*r* före annan konsonant, en egenhet som är gemensam med Tjöck, Lappfjärd och Sideby, t.ex. *he* ***stemmä*** *no: he* 'det stämmer nog, det' och *Södästa:n* 'Söderstan'. Se karta 7 i 2.3.1. (Wessén I s. 146; Bergman 1984 s. 104, 188.)

Förmjukningen av *g*, *k* och *sk* framför *-e* och *-i* i ändelser (norrländsk förmjukning) är en rent dialektal företeelse som inte har tagits in i stadsmålet. Där är det alltså hårda ljud som gäller i *ve:gin* 'vägen', *veggen* 'väggen', *bo:ken* 'boken', *båkkin* 'bocken', *fiskin* 'fisken', t.ex. *Övärmarken* '(sockennamnet) Övermark' mot dialekternas *Övärmartjen*. Se karta 6 i 2.3.1.

Frånvaron av tjockt *l*, supradentaler och norrländsk förmjukning innebär en förenkling av ljudsystemet i förhållande till dialekterna i omlandet. En utjämning är det fråga om när stadsmålet valt att följa standardspråket i uttalet av skriftens *hj-* och äldre *hv-*. Där har *h* blivit stumt i *ju:le* 'hjulet' och *vi:t* 'vit' (och inte *sju:**l**e* och *kvi:t* som i dialekterna), t.ex. ***Va*** *hett an nu?* 'Vad hette han nu?' När Kristinestadsspråket kom till var *h*-bortfallet redan genomfört i stockholmskt talspråk. Det var sannolikt också *d*-bortfallet i *djup* och *djur*, som i Kristinestad uttalas *ju:p* och *ju:r* som i Sverige och dialekterna i grannskapet, inte *dju:p* och *dju:r* som i standardspråket i Finland. (Wessén I s. 146–148; Ivars 1988 s. 96 f., 108–112.)

Uppsättningen konsonanter är visserligen gemensam med standardspråket, men enskilda ord behöver för den skull inte ha standarduttal. Betonade former av vissa pronomen och adverb har således *t*- och inte *d*-uttal, så att *du* och *då* blir *tu* och *tå*; *he va vel nå sjä:rnår dä:r såm vi hitta* ***tå*** *se:kärt* 'det var väl några stjärnor (dvs. brudar) där som vi hittade då säkert'. Ett annat exempel är *tide*, egentligen *dit där*, som förekommer i fraser som *en Mattson i Nårrsta:n* ***tide*** 'en Mattsson i Norrstan där borta (du vet)'. Den betonade varianten av *där* heter traditionellt *tenn* med varianten *tennar* som förekommer i hälsningsfrasen *Hallå* ***tennar!*** *T*-uttalet återgår på fornspråkets dentala frikativa som skrevs *Þ* eller *th* och omkring år 1400 skärptes till *t* i uttalet. (Wessén I s. 72.)

Andra äldre uttalsformer som lever kvar i Kristinestad är förbindelsen *ld* i *kveldin* 'kvällen' och inskottskonsonanten *b* i *rambel* 'ramla' och *gambel* 'gammal'; *int e den så* ***gambel*** *int* 'inte är den så gammal, inte'. De här ordformerna är samtidigt bra exempel på de kompromisser som språkmötet en gång i tiden gav upphov till, då granndialekternas *kvieldin* blev *kveldin* med kort stamvokal och bevarad maskulin *in*-ändelse, samtidigt som *ra:mbä****l*** och *ga:mbä****l*** blev *rambel* och *gambel* med kort *a*, slutet uttal av inskottsvokalen *e* och tunt *l* i stället för tjockt *l* i ändelsen.

Stavelsesystemet ger för sin del stadsmålet en klart sydösterbottnisk prägel. Gammal och ny kortstavighet samt förledsförkortning förekommer, vid sidan av normala långa stavelser. Se 3.5.1. (Om stavelsestrukturen, se Ivars 1988 s. 58–69.)

Gammal kort stavelse bevarar stadsmålet i ord med två eller flera stavelser, t.ex. *kåmi* 'kommit', *myky* 'mycket', *laga* 'lagade' och *tala* 'talade'; *i Kärjenkåsk tide hadd dåm nån sånde* ***danslava*** *mitt inn i sko:gin* 'i Kärjenkoski där borta hade de någon sådan där danslave (dvs. dansbana) mitt inne i skogen', ***myky*** *i* ***Övärmarken*** *va vi* 'mycket i Övermarken var vi (på dans)', *he fanns ju bara* ***spjelår*** *melan grannbå:sen* 'det fanns ju bara spjälor mellan grannbåsen (i badhuset)'.

Ord med bara en stavelse har däremot fått sin korta stavelse förlängd. På den punkten följer man i Kristinestad standardspråkets mönster genom att säga *la:g* 'laga' med lång vokal men *dörr*, *vekk* 'veck', *kråss* 'krossa', *sått* 'satt', *simm* 'simma' med lång konsonant. På landet uttalas de här orden genomgående med lång vokal (eller diftong) + kort konsonant, således *la:g*, *duör*, *viek*, *kroås*, *soåt*/*sa:t*, *siem*. (Jfr Ivars 1988 s. 59–63.)

Den nya kortstavigheten, den icke-fornärvda, är gemensam med dialekterna i omgivningen. Den finns i ord som *båtus* 'båthus', *strömminggan* 'strömmingarna' och *tjäringgan* 'käringarna', dvs. i tvåstaviga ord som slutar på konsonant, ofta på *-ing*. Ny kortstavighet är det också fråga om när ett ord som i sig slutar på lång vokal får kort vokal när det ingår som förled i ett sammansatt ord. Den här *förledsförkortningen* finns i ord som *blåbä:r* 'blåbär' och *sjösju:k* 'sjösjuk'. Ibland har vokalen blivit kort efter *d*-bortfall, som i *brelappan* 'brädlapparna' och *vehö:gar* 'vedhögar'. (Ivars 1988 s. 63 f., 1991 s. 79.)

Böjning

Substantivböjningen styrs av tregenussystemet. Böjningsändelserna är gemensamma för dialekt och stadsmål, men kompromissformer uppstår, bl.a. på grund av att stadsmålet saknar norrländsk förmjukning (*bekkin* mot dialektalt *bettjin* etc.). De viktigaste böjningsmönstren för starka och svaga maskuliner och femininer samt neutrer ser ut så här:

MASK.	da:g	da:gin	dagar	dagan
	ti:d	ti:din	ti:där	ti:dren
	stega	stegan	stegar	stegan
FEM.	gra:n	granen	granar	granan
	röst	rösten	röstär	röstren
	stugå	stugon	stugår	stugår
NEUTR.	ne:t	nete	ne:t	neten
	di:k	di:ke	di:k	di:ken

I böjningen märks växlingen i stavelselängd mellan enstaviga och tvåstaviga former av ord som *dag*, *gran* och *nät*, således *da:g* men *dagar*, *gra:n* men *granen* och *ne:t* men *nete* osv.

Språkhistoriskt sett är det den böjda formen som stadsmålet har tagit i bruk, när de svaga maskulinerna slutar på *-a* och de svaga femininerna på *-å* i grundformen, *haga* 'hage' och *gatå* 'gata'. Neutrer av typen *dike* har vokalbortfall och samma form i singularis som i pluralis, *di:k*. Genusskillnaden uttrycks i bestämd singularis med *-in* och *-an* i maskulinum, *-en* och *-on* i femininum och *-e* i neutrum: *da:gin* 'dagen', *såmarin* 'sommaren', *stegan* 'stegen', *granen* 'granen', *bro:en* 'bron', *stugon* 'stugan' och *nete* 'nätet'. – Genitiv bildas genom tillägg av *-as*, t.ex. ***påjkinas*** *ba:rnen* 'pojkens (dvs. sonens) barnen', ***Rikkardas*** *gå:rdin* 'Rickards gården'.

Bestämd pluralis saknar slutvokal: *dagan* 'dagarna', *stegan* 'stegarna', *granan* 'granarna', *di:ken* 'dikena', t.ex. *så hadd man ju dåmde* ***hattan*** *då föståss* 'så hade man ju de där (platt)hattarna då, förstås (på 1950-talet)'. Sådana ord som bildar pluralis på *-är* tar i bestämd pluralis ändelsen *-ren*. Exempel på det är *böndren* 'bönderna', *ti:dren* 'tiderna', *föttren* 'fötterna', *röstren* 'rösterna', *bökkren* 'böckerna'. – Ordet *sko* har sydfinländsk pluralböjning, nämligen *sko:nar* 'skor', *sko:nan* 'skorna'; *då man sku ha et pa:r sånde* ***sko:nar*** 'då man skulle ha ett par sådana där skor' och *å he va viktit med dåmde rö:d*

sko:nan 'och det var viktigt med de där röda skorna'. Samma böjning har *-bo* i *södästasbo:nan* 'söderstadsborna' och *nårrstasbo:nan* 'norrstadsborna'. (Ahlbäck 1946 s. 48.)

Mest anmärkningsvärd som formkategori är de svaga femininerna, där pluralen *gatår*, *stugår* uttrycker både obestämd och bestämd betydelse: 'gator, gatorna' och 'stugor, stugorna'; *he berodd ju på: va:r* ***dåmde flikkår*** *fanns he föståss* '(vart man for på dans) det berodde ju på var de där flickorna fanns, det förstås', *då man sku ha* ***böksår*** *laga* 'då man skulle ha byxorna lagade (dvs. omsydda)'. Formsammanfallet är en typiskt sydösterbottnisk företeelse. (Ivars 1988 s. 145.)

Tregenussystemet, där också sakord som *stegan* 'stegen' är *han*, *gaton* 'gatan' är *hon* och *nete* 'nätet' är *he*, är ett arv från den tid då stadsmålet fick sin form. På den tiden var systemet levande i de nya stadsbornas språk, var de än kom ifrån. Attribut och anaforiska pronomen kongruerar i genus efter substantivet de bestämmer eller syftar på, t.ex. *ja kåmmär ihå:g* ***hande gamelti:din*** *tenn på femtita:le* 'jag kommer ihåg den där gamla tiden där på 50-talet'. Se även adjektivböjningen nedan. (Wessén I s. 186 f.)

De tre genusen ger stadsmålet en arkaisk färg, men inspelningarna från 1990 låter ana en försvagad känsla för ordens genus. Vid genusförenklingen är det *han*-genus som vinner över *hon*-genus, så att femininer som *dörr* och *lampa* börjar omtalas med *han*, t.ex. ***hande*** *dören* 'den där dörren' och ***hande*** *lampon* 'den där lampan'. Om *dörren* kan det sägas att ***han*** *är upp på glänt* och om *postlådan* att ***han*** *har alltid blivit nersparkad*. – Bruket att omtala feminina ord med *han* var redan på 1600-talet inrotat i Stockholm och går därför under namnet *Stockholmsgenus*. (Ståhle 1981 s. 10; Bergman 1984 s. 166; Ivars 1991 s. 81.)

Bland *adjektiven* märks särskilt de som är bildade med *åt*-suffix, t.ex. *löipåt* 'löjlig', *råddåt* 'råddig', *skallåt* 'skallig', *sjeggåt* 'skäggig', *to:kåt* 'tokig'; *Oj va ja:g e* ***svettåt!*** 'Oj, vad jag är svettig!' Sådana adjektiv hörde ännu på 1700-talet till talspråket i centrala Sverige och var då inte så utpräglat dialektala som denna sydösterbottniska adjektivtyp är i dag. (Wessén II s. 52; Bergman 1984 s. 113, 139; fler *åt*-adjektiv i Gullmets-Wik 2004 s. 112–118.)

Som attribut till ord som betecknar levande varelser kongruerar adjektiven i genus med sitt huvudord, i maskulinum med *an-* och i femininum med *on*-ändelse, t.ex. *en* ***gambelan*** *frass* 'en gammal frass (dvs. hankatt)' och (han har) *en* ***halvtossåton*** *tjäring ti fö:d* 'en

halvtossig käring att föda (dvs. hustru att försörja, skämtsamt)'. Vid sakord och abstrakter tar attribut till både *han-* och *hon*-ord ändelsen *-an*, vid *hon*-orden *lön* och *golfbana* t.ex. *it va e så* ***he:van*** *lö:n* 'inte var det så häv lön' och *på såmaran så hadd an ju såm en* ***li:tinan*** *gålfba:nå* 'på somrarna så hade han ju som en liten golfbana'. – Former på *-an* var rätt vanliga ännu i 1600-talets svenska språk. (Wessén I s. 180; Ivars 2010 s. 110, 112.)

Genuskongruensen i obestämd form singularis är en sydösterbottnisk företeelse, liksom också den uteblivna böjningen av predikativa adjektiv i pluralis. Utebliven pluralkongruens är ett livskraftigt drag i stadsmålet, t.ex. *dä:r e dåm* ***född*** 'där är de födda' och *dåm va it* ***rö:d*** *utan* ***v:inrö:d*** 'de (dvs. skorna) var inte röda, utan vinröda'. (Gullmets-Wik 2004 s. 118–120.)

De personliga *pronomenen* uppträder i följande varianter:

SUBJEKTSFORM	ja:g/ja, tu/du, han/an, hon/on, he/e, vi/vi, ni/ni, dåmm/dåm
OBJEKTSFORM	mej/me, dej/de, han/an, henar, hon/on, he/e, åss/ås, e:r/är, dåmm/dåm

Särskilt märks *dom* i tredje person pluralis, t.ex. *dä:r hadd* ***dåm*** *hestmarknan* 'där (dvs på torget på Östra sidan) hade de hästmarknaden'. *Dom* visar samhörighet med Lappfjärd, men också med Uppland och Stockholm (Bergman 1984 s. 161; *Uppländska* s. 90). Exempel på bruket av personliga pronomen:

– *Kåmmär du ihå:g* ***hon*** *nå:?*
– ***Henar*** *kåmmär it ja ihå:g.*

– Kommer du ihåg henne något?
– Henne kommer inte jag ihåg.

De demonstrativa pronomenen har stadsmålet till en del tagit över från dialekterna i grannskapet, t.ex. ***han*** *ti:din* 'den tiden', *på* ***he*** *sette* 'på det sättet', ***hede*** *gu:la hu:se* 'det där gula huset'. *Hisin*, *hison* och *hittje* är däremot för påfallande för att accepteras i stadsmålet, som i stället har *dene* 'den här' och *dehe* 'det här', t.ex. ***dehe*** *nårrstasjenge* 'det här norrstadsgänget'.

Tåki 'tocken, sådan' är en gammal stadsmålsmarkör som kan antas ha sitt ursprung i 1600- och 1700-talets Stockholms- eller Åbo-

språk: *Et **tåki** li:v för hede tå!* 'Ett sådant liv för det där då!' I modernt stadsmål har *tåki* nästan helt och hållet ersatts med *sådan* i olika varianter, t.ex. *man lä:r se såm **sånde** ku:l grejjär* 'man lär sig som sådana där kul grejer'. – Omgivningens rent dialektala pronomen för 'sådan' är *tå**l**i*, som liksom *tåki* går tillbaka på fornsvenskans *tholikin*. (Ahlbäck 1971 s. 28; Bergman 1984 s. 115.)

Verbböjningen har en utpräglat sydösterbottnisk karaktär, vilket illustreras med böjningen av de svaga verben *kalla*, *bo*, *bygga* och de starka *fara*, *slå*, *bryta* i infinitiv, preteritum, supinum och preteritum passiv:

SVAGA	kall	kalla	kalla	kalladest
	bo:	bodd	bodd	
	bygg	byggd	byggd	byggdest
STARKA	fa:r	fo:r	fari	
	slå:	slo:	slaiji	
	bry:t	brö:t	bryti	

Ett sydösterbottniskt särdrag är bortfallet av slutvokalen i infinitiv. Oberoende av satsrytm och oberoende av om verbet har kort eller lång stavelse faller slutvokalen, t.ex. *it kuna man ju **tenk** se* 'inte kunde man ju tänka sig', *man hadd no: fullt ti **jö:r*** 'man hade nog fullt att göra', *han lemna ti **ligg** tä:r på marken* 'han lämnade att ligga (dvs. blev liggande) där på marken', *he sku va ro:lit ti **ve:t*** 'det skulle vara roligt att veta', *men tenk va e ska **kåst*** 'men tänk vad det ska kosta'.

Preteritum av de svagt böjda verben har inte heller slutvokalen kvar, t.ex. *hon **hengd** me: allti* 'hon hängde med alltid', *vi **bodd** i nårrendan* 'vi bodde i norra ändan', *sidu nu **kneppt** du på: lampon ijenn* 'serdu, nu knäppte du på lampan igen (sagt till ett barn)'. Som *kalla* böjs hjälpverben *kunna*, *vilja* och *måste* i preteritum, alltså *kuna*, *vila* och *måsta*; *it **kuna** dåm ju misstenk nå: dåm it* 'inte kunde de ju misstänka något, de inte'.

Hos de svaga verben är supinum identiskt med preteritum. Formsammanfallet beror dels på *t*-bortfallet i supinum av verb av typen *kalla*, *spela*, dels på *d*-supinum hos verb av typen *bygga*, *bo*. Skriftens *kallat* blir *kalla* och *spelat* blir *spela*, *byggt* blir *byggd* och *bott* blir *bodd*. Starka verb som bildar supinum på *-it* har också *t*-bortfall, *fari* 'farit'. *S*-verb tar efter dialektalt mönster *-st* i preteritum och supinum, *syndest* 'syntes' eller 'synts'.

Gammal stockholmska ger sig samtidigt till känna också här, när stadsborna använder supinumformerna *draiji* 'dragit', *taiji* 'tagit', *slåiji* 'slagit' och *ståiji* 'stått' eller *bryti* 'brutit' och *flygi* 'flugit' med infinitivens *y*-vokal i stammen. Jämför dialekternas *dreiji*, *teiji* etc. (Huldén 1957 s. 171, 173, 178 f., 180; Ivars 1988 s. 127, 129, 1991 s. 81.)

7.3.3 Ordförråd

Av naturliga skäl har Kristinestadsspråket många ord gemensamma med dialekterna i omlandet, liksom med svenskan i stort. Moderna inflytelser utifrån uppvisar främst ungdomsspråket i staden. Ungdomarna använder dialektord som är gamla i språket, men också ord från ungdomsslangen i både Finland och Sverige, i mindre grad ord från finskan och engelskan. Ord av olika ursprung i stadsmålet 1990 ska det ges exempel på i det följande.

Verb och verbfraser från dialekterna används av stadsbor i alla åldrar. Sådana är *bänska* 'tala fint', *braka av* 'gå av, brista', (inte) *fara väl av ngt* '(inte) gynnas av, tjäna på' (*partiet* ***far*** *nog* ***inte*** *något* ***väl*** *nu* ***utav det här***), *fria* 'sällskapa' *med ngn*, *få* ***ledan*** (*leidon*) 'tröttna, ledsna' och *ha* ***ledan*** 'ha tråkigt' (*jo, hon* ***hade*** *nog så* ***leidon****, hon så*), *göra ngt* ***med flit*** 'med vilje', *hållas* 'hålla sig kvar' (*dom sku laga det så det* ***hålls*** *där*), *klotta på sig* 'söla ner sig (med ngt kladdigt)', *käfta* 'munhuggas' (*jag ids inte börja* ***käfta*** *med människor, inte*), *laga söndär* 'ha sönder', *leva till det* 'föra oväsen' (*dom* ***lever*** *nog* ***till det****, dom där grävskoporna*), *prata* ***i ett*** 'oavbrutet', *påta* 'peta' *ut ngt*, *snålas* 'vara sugen' (*han har suttit och* ***snålats*** *här nu* ***på dom*** (dvs. bullarna), *stiga upp* 'gå upp (om morgonen)', *vara färdig* 'starkt berusad' (*nej, han var nog* ***färdig****, han somnade ju*), *vara i fyllan*. (En del av de anförda verben används allmänt i Finland och tas upp i *Finlandssvensk ordbok*; se även FO I–IV.)

Allra populärast i kategorin dialektord är *hågsa* 'uppfatta, lägga märke till, inse, komma ihåg, komma på', *kucka* '(smyg)titta', *lura* 'titta', *lämna* 'bli kvar' och *skåda*. *Hågsa* förekommer mest i nekande sats, t.ex. *jag* ***hågsade*** *inte att du sa något fel, jag heller*. I icke-negerade satser används det i betydelsen 'komma på att göra', t.ex. *Jo, vad ska vi* ***hågsa*** *på nu då? Skåda* 'titta' används mest av unga talare, t.ex. *nej, dom var inte dit och* ***skådade*** *något då, inte*. På landet är *kucka* ett ord som hör barnspråket till, men i staden används det av vuxna, t.ex. *pojkarna* ***kuckade*** *igenom där* (dvs. smygtittade ge-

nom spjälorna i badhuset). Exempel på *lura* i betydelsen 'titta, se' är *jag var dit och* ***lurade*** *i dag* och *dom stod och* ***lurade*** *på oss*. Specifikt stadsmål är förbindelsen *kucka och lura*, t.ex. *det var ju aldrig några föräldrar som var och* ***kuckade*** *och* ***lurade*** 'såg efter' *vad vi gjorde*. Speciellt med *lämna* är att det kan användas utan objekt, t.ex. *så* ***lämnade*** *han dit över natten*.

I vardagliga samtal är det vanligt med värdeomdömen av olika slag. Sådana uttrycks gärna med adjektiv lånade från dialekterna, som t.ex. *ni är nog* ***löipåt*** 'löjliga', *ni*. Ett exempel på talspråkligt begynnelserim (allitteration) är *jo, det var så* ***blött*** 'enfaldigt' *och* ***barnsligt****, så*. Mamma kan *bli* ***fittig*** 'arg', och en del kompisar kan vara *riktigt* ***grymma*** 'hemska' och *ropa och ha sig*. Ett användbart ord för negativa omdömen är *skit*. Man vet vilka som är de *värsta* ***skitarna*** och man *pratar* ***skit*** *om folk*. Vill man ge extra eftertryck åt en utsaga så kan man säga *It i vä:rden, det är nog färdigt!* 'Aldrig i livet, det är nog säkert!' Känslor kan uttryckas med utrop som *Himlar!*, *Voj söta öde!*, ***Voj je****, nog har dom vågat förr också!*, *Oj,* ***vad synd****!*, *Oj* ***tusan****, vad han var arg på oss då!*, ***Jestas****, hördu!*

Många ord hör till finlandssvenskt talspråk i allmänhet. Exempel på det är *fara* 'gå' (*vi ska* ***fara*** *på bio*), *ha* ***krabbis*** 'baksmälla', *rådd*, *råddig*, *sist och slutligen*, *sjuk* (*det var just där som vi fick* ***sjuka*** *ryggar* 'ont i ryggen'), *det var ju ett* ***skilt schack*** 'annat gäng', *skida* 'åka skidor', *skrinna* 'åka skridskor', ***småkusinen*** *min* och *utrymmen* 'lokaler'. *Smaka* 'dricka alkohol' får med kortstavigt uttal lokalfärg, t.ex. *har jag pengar så super jag och inte dyngsuper utan* ***smakar*** *något lite*. Finskpåverkad är användningen av *först* i betydelsen 'verkligen' (*det ser nog* ***först*** *sjukt ut, det*) och av *slippa* i betydelsen 'kunna komma ut' (*Hur ska jag* ***slippa*** *å laga håret?*). (SAOB *schack* sbst.[2], *smaka* v.; *Finlandssvensk ordbok*.)

Sverigesvenskan har bidragit med en rad ord med vardaglig stilprägel. Fraser som *syrran din*, *brorsan sin*, *morsans en brorsa* etc. används allmänt av både ung och gammal, och *kompis* har blivit det gängse ordet för 'kamrat'. *Tutt* 'bröstvårta' har funnit vägen in i ungdomsspråket: *Madonna visar bara* ***tuttarna***.

Populära i ungdomsspråket är vidare adjektiven *häftig* (*vi sa just "tänk vad* ***häftigt****"*), *knäpp* (*alltså dom är nog* ***knäppa***; *Oj Gud ändå vad det är* ***knäppt****!*) och *tuff* (*vi var* ***tuffast****, vi i Norrstan*). Också *jobbig*, *mysig*, *snärtig* och *trist* har blivit en del av stadsmålet (*det är ju ganska* ***jobbigt*** *också*; *vi har ju* ***snärtig*** *bil på gården*; *där var det som*

riktigt ***mysigt***; *det är* ***trist***). Adjektiv och adverb kan förstärkas med *helt* (***helt*** *lycklig* och ***helt*** *sjuk*), *himla* (*inte är den nu så* ***himla*** *bra, inte* och *dagarna går så* ***himla*** *fort, så*) och med prefixet *jätte-* (*jätteliten, jättebra*).

Exempel på verb och verbfraser är *dona* (*Vad* ***donar*** *hon med?*), *jobba*, *kolla upp* (*ingen har* ***kollat upp*** *att det har blivit lagat*), *lägga av* (***Lägg av*** *det där!*) och *ta kål på sig* (*tänk att ingen* ***tog kål på sig*** *där*). Den bilintresserade gillar att *skruva med bilen* (***Skruvar*** *ni med bilar hela tiden?*) och *nitbromsar* kanske när den är ute och kör. (Kotsinas 1994 s. 57–70.)

Finskan kommer in i bilden när man ska uttrycka känslor och ge värderande omdömen, men inte särskilt ofta. En lärare kan t.ex. vara en *huippulärare* 'topplärare', medan en annan är riktigt *pähkähullu* 'helgalen'. Det kan bli ett himmelens *meteli* 'oväsen' om någon *hackar* 'bultar' på dörren (till finskans *hakata* 'bulta, slå'). Mest populärt bland de finska orden är könsordet *vittu* som de unga använder som svordom, 'fan, jävlar' (uttalat *vitto*; ***vittu*** *vad liv i går satan*; ***vittu*** *inte vill jag ha sådant där*). Avsky kan uttryckas med *uäk* 'usch' (*Sniglar, jo* ***uäk!***).

Är man pank så kan man *pumma* (av *pummata*, uttalas *pomm*) 'tigga' pengar av en kompis (*jag kommer och* ***pummar*** *av dig*). *Hurja* (*horja*) är ett adjektiv som används av både ung och gammal, t.ex. *där var det nog* ***hurja*** 'där gick det nog vilt till'. En apparat kan vara *tarkka* 'exakt', och en person kan ha det *lepot* (*lepåt*) 'lätt, föga ansträngande' (bildat till finskans *lepo* 'rast, vila'). Som ung kan man ha tjänat *leffarahat* 'biopengar' genom att arbeta med *pöllarna* 'propsarna' i hamnen (av *pölli*; *man drog in* ***pöllarna*** *då, i sådana där pontor* 'pontoner'). Det kanske fanns någon ***kiva*** *paikka* 'kul plats' utanför staden där man lekte ibland. (*Suomalais-ruotsalainen sanakirja*, bl.a. *hakata*, *pummata*, *pölli*; FO IV *lepog* s. 115.)

Många av de engelska orden är numera försvenskade, såsom *business*, *gäng* och *jobb* eller *digga*, *fixa*, *hobby* (*mycket* ***hobbies***), *jobba*, *mobba*, *strong* (*det är ganska* ***strongt*** *gjort*), *tippa*, *zooma* samt *golf*, *party* (*om man har några* ***hemmapartyn***), *service*, *smart*, *tuff* och *spray*. Flera av de engelska lånen speglar ungdomskulturen i början av 1990-talet, men räknas även de numera som en del av det svenska ordförrådet. Hit hör *cd*, *disko*, *diskjockey*, *diskotek*, *kassett* och *LP*, vidare *graffiti*, *rock*, *heavy* 'hårdrock' (*jag tycker sådan där rock är bra, och* ***heavy*** *också*). Till tidens anda hörde *skinheads* och

juppiefolk. Ett kraftuttryck som vunnit insteg är ***bullshit*** *i det* 'skit i det'. *Okej* fungerar som samtalsmarkör, *nå* ***okej****, då börjar vi*. *Det var* ***humor*** är ett vanligt uttryck för något trevligt som man har varit med om. – Orden är alla upptagna i *Svenska Akademiens ordlista*.

7.3.4 Fraser och satser

Fras- och satsläran har en klart sydösterbottnisk prägel, vilket framgår av Ann-Marie Ivars *Sydösterbottnisk syntax* (2010) som också Kristinestadsspråket har gett material till. Det ska först handla om nominalfraserna och användningen av dem, sedan om verbfraserna och sist om några företeelser som hör satsläran till. (Till Ivars 2005a s. 73–93, 2010 s. 58–68, 117–169 och *Språken i Sverige* s. 71 hänvisas generellt.)

Fraser

Huvudordet i en *nominalfras* som står som subjekt i satsen kan ha bestämd form trots att betydelsen är obestämd. Subjektet utgörs i det fallet av ett enkelt substantiv som inte kan räknas, såsom det kollektiva *folk* i satsen ***fålke*** *e no: så fo:däsamt nuföti:din* 'folk är nog så fordrande nu för tiden'.

I satser med *he* som subjekt och *vara* som predikat står det predikativa substantivet i bestämd form, fastän betydelsen är obestämd. Exempel på det är satser som säger något om vädret, såsom *jo: he va* ***snö:gin*** 'jo, det var snö', *he e* ***lå:gvattne*** *i da:* 'det är lågvatten i dag' eller *nu i vintras då e va riktit* ***snöy:ron*** 'nu i vintras då det var riktigt snöyra'.

Speciellt vanligt är det att enkla substantiv har bestämd form men obestämd betydelse när de står som objekt i satsen. Objektet bildar tillsammans med verbet då ofta en fast förbindelse, såsom *plocka* ***blåbären***, *simma* ***bottenkrabban***, *laga upp* ***elden*** *i bastun*. Fler exempel: *Kåmmär du ihå:g då vi va å kåjna* ***sjå:rbo:en?*** 'Kommer du ihåg då vi var och plundrade skatbon?', *he va ti hugg* ***sko:gin*** 'det var (gällde) att hugga skog'. (Verbet *kojna* kan komma från amerikaengelskans *coin* bl.a. 'håva in pengar', jfr FO III *kojna* 1 s. 434.)

Objekt till *ha* tar bestämd form, t.ex. *hon hadd* ***fle:ton*** *såm jikk enda hi:t ne:r i nakkan* 'hon hade fläta som gick ända hit ner i nacken'. Särskilt vanligt är det med bestämd form på substantivet i *ha*-fraser som betecknar en verksamhet av något slag, t.ex. *dåm hadd* ***ko:nan***

no: nestan i varje gå:rd hä:r 'de hade korna (dvs. höll kor) nog nästan i varje gård här'.

Bestämd form har dessutom substantiv i prepositionsfraser som anger medlet för en verksamhet: *kårkmattå klu:ta dåm* ***me skummamjölken*** *så bli: dåm blank* 'korkmattor klutar (dvs. tvättar) de med skummjölk så blir de blanka'. Efter *som* i jämförelser har substantivet också bestämd form men obestämd betydelse: *e:n de:l kåmmär då dåm e full* ***såm gri:san*** 'en del kommer (på fest) då de är fulla som grisar'.

Den rikliga användningen av substantivets bestämda form är en nordsvensk och österbottnisk företeelse. En nordlig företeelse är också bruket av bestämd form på substantivet efter genitivattribut, t.ex. *Murgrunds* '***bastun*** och *Va ni å vittja andäras* '***kro:kan?*** 'Var ni och vittjade andras krokar?'

Den nordsvenska och österbottniska typen *far min*, *huset mitt* med efterställt possessivt pronomen är vanlig vid släktskapsord, såsom ***morfar min*** *hade en häst* och ***brorsan min*** *jobbade där också*. Den förekommer också vid sakord och abstrakter, t.ex. *han med* ***det där målandet sitt*** *och fixandet*.

Minnen från en tid när stadsmålet bildade adjektivsammansättning i stället för fristående attribut är en rad lexikaliserade sammansättningar, såsom *it va e så he:ft han ti:din fö* ***fatifålke*** *it* 'inte var det så hävt den tiden för fattigt folk, inte', *dåm va li:ksåm* ***betärfålke*** *dåm tå han ti:din* 'de var liksom bättre folk, de då den tiden' och *vi bodd i* ***nårrendan*** 'vi bodde i norra ändan (av huset)' samt med particip som förled *en tåkide* ***stikkablu:s*** 'en sådan där stickad blus' och *he kåmm ju vangnan å* ***sågavirke*** 'det kom ju (tåg)vagnar och sågat virke'.

Bland *verbfraserna* märks till att börja med infinitiven som tar *ti* (och ibland *å*) som infinitivmärke. Exempel på sådana fraser är *he sku va ro:lit* ***ti ve:t*** 'det skulle vara roligt att veta' och *he rekkä så leng* ***ti mangel*** *på dåm* 'det räcker så länge att mangla på dem (dvs. handdrivna manglar)'.

Ett livskraftigt drag i stadsmålet är *dubbelsupinum*, en konstruktion där ett verb som står i supinum följs av supinum i stället för infinitiv. Exempel på denna allmänt sydösterbottniska företeelse är: *Hu sku hon a* ***kuna blivi*** *su:r?* 'Hur skulle den (dvs. mjölken) ha kunnat blivit sur?', *han sku a* ***vila kåmi*** *hi:t i såmar* 'han skulle ha velat kommit hit i sommar', *it hadd man ju* ***hunni vari*** *himm å* ***eti*** *å morsan va ju ilak å* 'inte hade man ju hunnit varit hemma och ätit och morsan var ju elak (dvs. arg) och'. Frasen *skulle ha bordat* +

supinum i stället för *hade bort* + infinitiv förekommer också, t.ex. *han ti:din hö:rdu* ***sku*** *man* ***a bo:rda suti*** *tä:r bre:vär å* ***lyssna*** *på:* 'den tiden, hördu, skulle man ha bort suttit där bredvid och lyssnat på' och *man* ***sku a bo:rda taiji*** *åpp e å he såm dåm pra:ta åmm* 'man skulle ha bort tagit upp det (på band) också, det som de (gamla gubbarna) pratade om'.

Stadsmålet förfogar vidare över ett rikt förråd av fraser som en språkanvändare kan uttrycka känslor med, *interjektionsfraser*. En sådan är *tänk* konstruerad med en huvudsats inledd av *vad*: ***Tenk va*** *e ska kåst!* 'Tänk, vad det ska kosta!' Ett *tänk* konstruerat med en *om*-inledd sats kan uttrycka en förhoppning om att tanken inte ska gå i uppfyllelse: ***Tenk åm*** *on sku rambel ne: dä:r!* 'Tänk, om hon skulle ramla ner där!' – Allmänt sydösterbottnisk är *vetjahe* 'visst, månne inte' som används för att bekräfta sanningshalten i föregående replik: – *Är han bra att köra*? – ***Vetjahe***.

Satser

För ordföljden i bisatser gäller att *inte* placeras direkt efter ett inledande *om*, *då*, *för*, *som*. Exempel: *han kåmmär ti ta li:ve å: se* ***åm it*** *an slu:tar* 'han kommer att ta livet av sig, om inte han slutar (dricka)'.

Satsnegeringen har för övrigt sina speciella egenheter. I frågesatser placeras *inte* mellan verbet och ett obetonat pronomen som subjekt: ***Ha it du*** *hö:rt hede du i?* 'Har inte du hört det där, du inte?', ***Var inte han*** *finsk, han?*, dvs. i retoriska frågor som det förväntas ett jakande svar på. I frågeformade villkorssatser har *inte* samma placering, t.ex. *kom det strömming så rökte dom* (böckling) och ***kom inte det*** *något så kom dom hem tillbaka.*

Satser kan vidare dubbelnegeras med både *aldrig* och *inte*: *Du va* ***it aldri*** *he* ***i?*** 'Du var inte aldrig det, inte?' En konstruktion *inte bara* 'inte mer än' förekommer också: ***inte*** *fick jag vara borta* ***bara*** *två dagar*. Det är dessutom vanligt att ett *inte* inne i eller i början av satsen dubbleras med ett slitet *i* efter själva satsen, t.ex. ***it*** *ve:t ja riktit va man jo:rd* ***i*** 'inte vet jag riktigt vad man gjorde, inte' och *he ve:t* ***it*** *ja nånting å: ja* ***i*** 'det vet inte jag någonting av, jag inte'. Till och med ett *inte* som står i satsslut kan dubbleras, *he tro:r ja* ***it i*** 'det tror jag inte, inte'. (SAG 4 s. 54.)

En intressant detalj i sammanhanget är inskottet av *det* (*he*) mellan verbet och subjektet i satser som inleds med *inte*. Ett exempel på detta bruk av "överflödigt" *det* är *men inte erkände* ***det*** *någon*, *inte*.

Nordsvenskt och österbottniskt är det utbredda bruket av *som*, en partikel som speciellt ungdomarna använder för att ange ungefärlighet. *Som* kan ingå i predikatsledet eller stå placerat framför adverbialet, objektet eller predikativet i satsen, t.ex. *man hann* ***som*** *inte träffa kompisar eller så där*, vidare *det tar* ***som*** *sjukt* 'det gör som (lite) ont' samt *de som flyttar bort så vill ha* ***som*** *några minnen* och *där var det* ***som*** *riktigt mysigt*. (SAG 3 om *som* s. 349.)

Slutligen kan nämnas användningen av *så* efter subjekt som inleder huvudsatser. Det är gränsen mellan "tunga" subjekt och resten av satsen som då markeras med *så*, t.ex. ***jag som nu har suttit i stadsfullmäktige ett antal år så*** *har ju konstaterat det där*.

7.3.5 Framtidsutsikter

Kåstadsspråket lever, om också inte lika fast i konturerna som det tedde sig under författarens skoltid i 1950-talets Kristinestad. Då, på 1950-talet, var det viktigt för stadsborna att hävda en urban identitet genom att tala ett eget språk som markerade avstånd till dialekterna i omlandet. Och behovet av ett eget stadsmål som markör för inre lojalitet och identitet gentemot "bönderna" på landet finns kvar. Att man på stadens gator och torg på 2010-talet hör allt mer dialekt beror på ökad rörlighet jämfört med 1950-talet: folk som flyttar in till stamstaden fortsätter att tala hembyns dialekt, och folk som kommer in för att uträtta ärenden gör sig förstådda på sin egen dialekt. Stadsmålet kommer med all sannolikhet att bevara sin ställning som lokalspråk för infödda stadsbor för lång tid framöver. (Den senaste utvecklingen beskrivs i Ivars 2012.)

Men tiden står inte stilla, och det som händer i 2000-talets Kristinestad är att de specifika stadsmålsmarkörerna *tåki* och *henn* samt *tennar* och *tenn* blir allt mer ovanliga i levande tal. Ordböjningen, formorden *he* och *hede*, de korta stavelserna och de oböjda predikativa adjektiven i pluralis står sig däremot väl mot utjämning och fortsätter att signalera lokalspråk.

Typiskt för ungdomsspråket är en orientering mot två konkurrerande kraftpoler, dels den identitetsskapande tillhörigheten till staden, dels den internationella ungdomskulturen. Den senare märks framför allt i ordförrådet som har utvidgats med nya ord som har sin bakgrund i eller förmedlas via slang- och vardagsspråk i Sverige. Ord som *liksom* och *typ* eller *cool*, *shit* och *yes* har den vägen kommit in

i språket: *man gick ju som i skolan* ***typ*** (på språkkurs i engelska) och *hon är ju helt* ***liksom*** *som att "****shit****, ingenting funkar ju här". Liksom* har sin motsvarighet i engelskans *like*, ett ord som i sin nya egenskap av fokusmarkör snabbt har spridit sig bland ungdomar i urbana centrum världen över. Den nya ungdomskulturen är inte begränsad till den engelsktalande världen, den influerar och sprider sig också till språk som talas i perifert belägna regioner i Europa. Att döma av undersökningar som utförts på olika håll i Europa är det möjligt att förena internationella inslag i språket med trohet mot sitt eget lokalspråk. Jämför 3.8.

Globala identiteter är additiva – ungdomarna i stad och bygd i Sydösterbotten behöver inte ge upp sin lokala identitet bara för att de tar till sig drag som är en länk till den internationella ungdomskulturen.

7.4 Ekenäs

Ekenäs grundades 1530 och fick 1546 sina egentliga stadsprivilegier av Gustav Vasa. Staden är därmed äldst av de fyra städerna i stadsmålsprojektet. Liksom Jakobstad har Ekenäs i huvudsak fått sina invånare från landsbygden runt staden. Att stadens uppland har fungerat som befolkningsreserv har här haft samma konsekvens för språkutvecklingen som i Jakobstad: gränsen mellan land och stad är flytande, och västnyländsk dialekt har fått status av sociolekt för stadsbor i de lägre samhällsskikten i staden. (*Uppslagsverket Finland* 1, art. *Ekenäs* s. 314–316 och www.uppslagsverket.fi, art. *Raseborg*.)

Som skolstad har Ekenäs anor sedan 1603, då staden fick en pedagogi, en skola för mindre barns undervisning. Landets svenska seminarium för folkskollärarinnor fanns i staden 1871–1974. Yrkeshögskola har staden sedan år 1996. Industrialiseringen är här en sen, efterkrigstida företeelse med karaktär av småindustri. I staden finns bl.a. metallindustri samt keramisk och grafisk industri. Näringslivet präglas för övrigt av en stor offentlig sektor med sjukhus och garnisonen Nylands brigad i Dragsvik.

Ända fram till 1950 hade staden en lugn och stabil utveckling. Invånarantalet ökade sakta från ca 2 500 år 1900 till 4 600 år 1950 och 6 600 år 1970. Efter sammanslagningen med Snappertuna och Ekenäs landskommun 1977 steg det till 10 800 och år 1990 till drygt 11 000 invånare, av vilka 82,5 procent var svenskspråkiga. År 1993 in-

förlivades också Tenala (som tidigare gått samman med Bromarv) med Ekenäs. Ett nytt blad i historien vändes år 2009, då staden Raseborg bildades av Ekenäs, Karis och Pojo. Den nya staden fick 28 834 invånare, av vilka 67,1 procent talade svenska som sitt modersmål.

I Ekenäs liksom i Jakobstad är talspråket fördelat på två sociolekter, *lokalspråk* som talas av stadsbor med lägre utbildning och *standardspråk* som talas av stadsbor med högre utbildning. Mest lokalspråk talar ungdomarna, såväl gymnasister som yrkesskolelever, mest standardspråk talar pensionerade stadsbor med högre utbildning. De högre utbildade ekenäsbornas språk kan i huvudsak karakteriseras som överregional finlandssvenska. Kortformer som *int*, *sku*, *måst*, *sen* och *sån* hör till, och vissa ord som är obetonade i löpande tal uttalas kortstavigt, *vari* 'variť, *före* och *över*. Bestämda pluralformer av typen *husena* förekommer; sådana hör traditionellt till städernas och de högre samhällsskiktens språk. Synkoperade former förekommer likaså, dvs. typen *tidn* 'tiden' och *marknan* 'marknaden' som hos medelålders stadsbor är något vanligare än hos äldre. (Jfr "Den nutida finlandssvenskan" i Ahlbäck 1971 s. 30–48; typen *husena* i Nyholm 1984: II s. 64 f.)

Det är således lokalspråket, *Ekenässpråket*, vi ska gå till om vi vill komma åt det specifikt lokala sättet att tala. Efter beskrivningen av lokalspråkets uttal och böjning i 7.4.1 behandlas lokalspråket och standardspråket i 7.4.2 och 7.4.3 gemensamt med avseende på ordförråd och syntax.

Språkprov

Höstmarknaden

– De ska vi ju kåmma ihå:g åkkså att den där höstmarknaden hade ju förr i vä:rden, me de me:nar ja nu att vi få:r gå hundra å:r tiba:ka sirka i ti:den så hade ju sto:r bety:delse för man ste:dslade ju fålk till jo:rdbru:ket spesiellt å, å till fiskarna dä:r ett å:r i gången. Kåntraktet börja första åkto:bär å på:jikk et å:r så at de va de va ju faktist bety:delsefullt. De andra va: ju att denn ti:den skaffades ju saltströmming kryddströmming palvade sjinkår å va i fri:dens saltat tjött å va de så tjöpte ju befålkningen ja me:nar fö långa ti:där frammå:t, de va int ju samma möjlihe:tär att tjö:pa såm i da:. – Å senn hade ju marknaden bety:delse fö nativite:ten. Di tjöpte ju sina förlå:vningsringar på marknaden, fålke. – Ja: ja tro:r no:g att du ha:r rett. – Å så to: di åkkså sina

förlå:vningsfåtån, på marknan. – Va de kano:nfotogra:fär? – Jo: ja sku sejja de.

– Det ska vi ju komma ihåg också, att den där höstmarknaden hade ju förr i världen, med det menar jag nu att vi får gå hundra år tillbaka cirka i tiden, så hade ju stor betydelse, för man städslade ju folk till jordbruket speciellt och, och till fiskarna där (för) ett år åt gången. Kontraktet började första oktober och pågick ett år, så att det var, det var ju faktiskt betydelsefullt. Det andra var ju att den tiden skaffades ju saltströmming, kryddströmming, palvade (rökta) skinkor och vad i fridens saltat kött och vad det (var), så köpte ju befolkningen, jag menar för långa tider framåt, det var inte ju samma möjligheter att köpa som i dag. – Och sedan hade ju marknaden betydelse för nativiteten. De köpte ju sina förlovningsringar på marknaden, folket. – Ja, jag tror nog att du har rätt. – Och så tog de också sina förlovningsfoton, på marknaden. – Var det kanonfotografer? – Jo, jag skulle säga det.

Samtal mellan fyra Ekenäsbor med högre utbildning, födda 1916–1921.
Texten är hämtad från ett längre språkprov i Ivars 1996 s. 126–128.

Knacka sepel

– Jåo. Å di:t va vi allti eftär sko:lan å knakka sepel vi, man fikk femti penni tro:r ja fö embare. Å it hadd man ja tenkt just at it hadd man nå sjyddsgla:sö:gån å nå: dä:r dä:r sat man me hamarn man hadd man hadd follt me sepel i ö:gåna men sido it kåm e et enda hellär. Å dä:r sat vi (namn) va, kåmmär ja ihå:g, hadd någå kåntaktär di:tå:t han så me hann va ja di:t å så, nå it fikk man iho:p et embar på på eftärmidda:n dä:r så va de bra:. Å gåbben va nöjdär hann de va sånt dä:r såm dåm la: på gra:varna senn. – Nå sido femti penni va annat en va de e nu:. – Jo: de va de å men at no:, no: fik man no sita å knakka de där seple å men at vi va no:g ganska åfta dä:r å knakka de där sepel åt an. Han kond it jo, han kond it jo svenska å vi kond jo it finska så de där. – Han kond it svenska alls. – Nä: ja tro:r it de hellär. – Nä:äj, it tala, it tala an myki i alla fall, otan no, no försto: vi vel kansji, någå, va han li:te sa: men vi kond jo it et o:rd finska vi: så it kond vi jo sejj någå åt an men no no så: an jo när vi hadd embare follt å femti penni femti penni visst vi at vi sko få:.

– Jo. Och dit var vi alltid efter skolan och knackade sepel (dvs. makadam), vi, man fick femtio penni, tror jag, för ämbaret. Och inte hade man, jag tänkte just att inte hade man några skyddsglasögon

och något där, där satt man med hammaren, man hade, man hade fullt med sepel i ögonen, men, serdu, inte kom det ett enda heller (i ögat). Och där satt vi, (namn) var, kommer jag ihåg, hade några kontakter ditåt, han, så med honom var jag dit och så, nå inte, fick man ihop ett ämbar på, på eftermiddagen där så var det bra. Och gubben var nöjd, han. Det var sådant där som de lade på gravarna sedan. – Nå, serdu, femtio penni var annat än vad det är nu. – Jo, det var det också, men att nog, nog fick man nu sitta och knacka det där seplet också, men att vi var nog ganska ofta där och knackade det där sepel åt honom. Han kunde inte ju, han kunde inte ju svenska och vi kunde ju inte finska, så det där. – Han kunde inte svenska alls. – Nej, jag tror inte det heller. – Neej, inte talade, inte talade han mycket i alla fall, utan nog, nog förstod vi väl kanske något, vad han lite sa, men vi kunde ju inte ett ord finska, vi, så inte kunde vi ju säga något åt honom, men nog, nog såg han ju när vi hade ämbaret fullt och femtio penni, femtio penni visste vi att vi skulle få.)

Samtal mellan fyra Ekenäsbor med lägre utbildning, födda 1943–1949. Ett finskt ord *sepeli* 'makadam' förekommer i texten, liksom finlandismen *ämbar* 'hink'. Texten är hämtad från ett längre språkprov i Ivars 1996 s. 118–121.

7.4.1 Ekenässpråket: uttal och böjning

Inflyttare med västnyländsk dialekt i bagaget har lagt grunden till den folkliga varianten av talspråket i Ekenäs, den som den senare texten ovan ger prov på. Den språkliga skiljelinjen går därför inte mellan land och stad utan inom staden, där stadsbor med olika social tillhörighet talar olika språk. Det är möjligt att staden före industrialiseringen hade ett eget stadsmål, en egen språktradition som bars upp av stadsbor i lägre samhällsställning men som gav vika för dialekterna som inflyttarna efter kriget förde med sig från den omgivande landsbygden. (Till Ivars 1996 s. 108–135 och Gullmets-Wik 2004 s. 136–159 hänvisas generellt.)

Uttal

Ekenässpråket innehåller 27 fonem, av vilka 9 är vokal- och 18 konsonantfonem. Konsonantsystemet är det normalt finlandssvenska (se 1.6.1), men uttalet av *morsan* och *farsan* som *moʂʂan* och *faʂʂan* tyder på att supradentala ljud finns i Ekenäs. En närmare utredning av konsonantismen skulle således behövas.

Vokalerna i betonad och obetonad ställning är följande:

a sjakk, ha:lt, svenga
e svengt, le:ka, jåbbe
i fikk, li:tn, sko:gin
o korvan 'kurvan', bodd, po:rtn
u hu:se
y tykkär, hy:ran
å håll, gå:rdn, åttår
ä värksta, lä:ka, skvä:rn, he:tär
ö glömmär, tjö:r

Ekenässpråket har bara sju korta vokaler. Det beror på att kort *ä* faller samman med kort *e*, så att vokalkvaliteten är densamma i *hemma* och *kledd* 'klädd', *kvell* 'kväll'. Det beror dessutom på att Ekenässpråket saknar kort *u*, som faller samman med kort *o*. De som talar lokalspråk talar med andra ord på *o*, så som man gör i Västnyland i allmänhet. Exempel: *Kongsga:tan* 'Kungsgatan', *brö:ˈboti:kin* 'brödbutiken' och *toggommi* 'tuggummi'; *dåm kåm inn* ***ondär*** *sama ta:k* 'de kom in under samma tak' och *ve:t ni när ja fo:r i den där* ***korvan*** *då ja fikk it de saktat it* 'vet ni, när jag for i den där kurvan då, jag fick inte det saktat, inte'. – Kort öppet *ä* finns bara framför *r*, som i *värksta*, och det räknas på grund av den begränsningen inte som ett självständigt fonem.

De långa vokalerna är däremot nio till antalet, eftersom Ekenässpråket skiljer mellan *e* och *ä* i *leka* och *läka*. (FO IV *leka* v. s. 110, *läka* s. 273.)

Fem vokaler förekommer i ändelser, nämligen *a*, *e*, *i*, *å* samt öppet *ä* framför *r*. Exempel: *i* ***gamla hu:se*** 'i gamla huset', *vi:k åpp i* ***sko:gin*** 'vika upp i skogen', *klåkkår* 'klockor', *en* ***sto:rär kårsning*** 'en stor korsning'. Bruket av ändelsevokalerna styrs av vissa regler. En av dem innebär att *e* blir *i* efter *g*, *j*, *k* och *ng*, som i *handelsla:gi* 'handelslaget', *sjakki* 'schacket, gänget' och kraftuttrycket *tammifä:nkin* 'ta mig fanken'; *så denn* ***vä:gin*** *gå:r de jo* 'så den vägen går det ju'. Däremot heter det *sjelvtjö:pena* 'självköpen (dvs. snabbköpen)', *syste:me* 'systemet' och *hesttjöte* 'hästköttet' med *e* efter *p*, *m* och *t*; *dä:r va de samling vi* ***pompen*** 'där var det samling vid pumpen'. Artikelsynkope och villkorlig apokope behandlas under *Böjning* nedan.

Ekenässpråket har tre typer av *stavelser*, korta, långa och överlånga stavelser. Stavelsen är kort i *kåm* 'kom', *tjöt* 'kött', *sat* 'satt', *eti*

'ätit', *hagan* 'hagen', *myki* 'mycket', *tala* 'talade'; ***hesttjöt*** *så de* ***ets*** *it i da: me:r så* ***myki*** *it* 'hästkött så det äts inte i dag mera så mycket, inte'. Stavelsen är lång i *då:lit* 'dåligt', *glömmär* 'glömmer, *såld* 'sålde'. Överlång är den i *he:tt* 'hette' och *bo:dd* 'bodde', t.ex. *e* ***he:tt*** *Suomikorv* 'det hette Suomikorv', *i Kni:pnä:s* ***bo:dd*** *an* 'i Knipnäs bodde han'.

I Ekenäs kan vi också höra den västnyländska accentueringen, även om motsättningen mellan *grav* och *akut* accent i stadsmiljön inte är lika tydlig som den har varit eller är i omlandet. Att det är en västnylänning som talar är inte att ta miste på när tvåstaviga ord som *knacka* uttalas *knàcka* med grav accent (markerad med tecknet ` ovanför eller före vokalen i första stavelsen). Vidare: *e va hemst* ***tònna sjì:vår àllti*** *såm e sko va* 'det var hemskt tunna skivor (hästkött) alltid som det skulle vara', *alla* ***prà:tar*** *ílla åmm varann hela ti:dn* 'alla pratar illa om varann hela tiden', *de e* ***m`ärklit*** 'det är märkligt' och *no e de endå en* ***k`ånsti*** *sta:d den här E:knes* 'nog är det ändå en konstig stad, den här Ekenäs'.

Slutledsbetoningen är likaså en företeelse som talare av lokalspråket är lätta att känna igen på. Sådan betoning uppträder i Ekenäs vid "betoningskrock", dvs. i sammansatta ord där det inte finns någon obetonad stavelse mellan förled och efterled. Förstaledet ska således vara enstavigt, som i *förr när do jikk å handla så, så jikk do ti* ***mjölk'boti:kin****, ti* ***tjött'boti:kin****,* ***brö:'boti:kin*** 'förr när du gick och handlade så, så gick du till mjölkbutiken, köttbutiken, brödbutiken' och *nu: när de ha vari aktoellt me* ***gra:v'ste:nar*** 'nu när det har varit aktuellt med gravstenar'.

Den västnyländska accenten och betoningen behandlas utförligt i 6.3.1.

Böjning

I Ekenässpråket är *substantiven* fördelade på två genus, *den-* och *det-*genus, således *denn bo:dn* 'den boden', *denn gå:rdn* 'den gården', *de sette* 'det sättet', där *bod* är gammalt femininum, *gård* maskulinum och *sätt* neutrum. Med utgångspunkt i det gamla tregenussystemet kommer böjningen att se ut så här:

MASK.	vä:g	vä:gin	vä:gar	vä:gana
	ti:d	ti:dn	ti:där	ti:dren
	påsa	påsan	påsår	påsåna
	bakka	bakkan	bakkår	bakkåna
	gåbbe/gobbe	gobben	gobbar	gobbana
FEM.	bo:d	bo:dn	bo:dar	bo:dana
	boti:k	boti:kin	boti:kär	boti:kren
	flikka	flikkan	flikkår	flikkåna
NEUTR.	ta:k	ta:ki	ta:k	ta:kina/ta:kin

För det första lägger vi märke till att de svaga maskulinerna (*påsa* 'påse', *bakka* 'backe') och femininerna (*flikka* 'flicka') har samma böjning: de slutar i singularis på *-a*, *-an* och i pluralis på *-år*, *-åna*. I traditionell dialekt i omlandet har svaga maskuliner slutat på *-a* (*påsa*, *bakka*) och svaga femininer på *-o* eller *-å* (*viko* 'vecka', *byttå* 'bytta') i singularis. Den maskulina *a*-formen lever kvar i Ekenässpråket (*ta me:r kaffe bara jo: just så en* ***dråppa*** 'ta mer kaffe bara, jo just så en droppe'). Den har inte på samma sätt uppfattats som en dialektal egenhet som de feminina *o*/*å*-formerna som har ersatts av skriftenlig *a*-form. Formsammanfallet har ett samband med den uppluckrade känslan för ordens genus. (Ahlbäck 1946 s. 55.)

Pluralbildningen *backa–backor*, *släda–slädor* är enligt Olav Ahlbäck allmän i stadsmål, också i Helsingfors. Företeelsen är känd från 1500-talskällor (Åbo domkyrkas räkenskaper) och från 1770-talets Åbo. Den kan ytterst ha sitt ursprung i senmedeltida Stockholmsspråk, men mest sannolikt är att den har uppkommit självständigt i stadsmålen i Finland. (Bergroth 1917 s. 60 f.; Ahlbäck 1946 s. 55–57.)

För det andra lägger vi märke till *den*-ordens bestämda singularformer, som styrs av samma regler som i dialekterna i omgivningen. Ord som slutar på dental konsonant (*d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*) får således bestämd singularis på *-n*, när vokalen i bestämda slutartikeln faller bort, dvs. *synkoperas*. Exempel på artikelsynkope hos gamla maskuliner är *båssn* 'bossen', *gå:rdn* 'gården', *po:rtn* 'porten', *skvä:rn* 'skvären'; *bäst i* ***klassn*** 'bäst i klassen', *hon hadd* ***grå:tn*** *i* ***halsn*** 'hon hade gråten i halsen', *vi bodd ju dä:r i gamla hu:se på* ***vinn*** 'vi bodde ju där i gamla huset på vinden', *ja hadd fy:ra i förra* ***kursn*** 'jag hade (vitsordet) fyra i förra kursen'. Och hos gamla femininer: *Skåldöbo:dn* 'Skåldöboden' och (man är) *så kano:nslu:t att man årk it i* ***vä:rdn*** *bör si: på någå sko:lbökkär* 'så kanonslut att man orkar inte i världen

börja se på några skolböcker'. – Artikelsynkopen är ett livskraftigt drag i lokalspråket i Ekenäs.

Som redan nämnts styrs ord som slutar på *g*, *j*, *k*, *ng* av en annan regel, en regel som gör att de bestämda formerna slutar på *-i*, *-in*, *-ina* och inte *-e*, *-en*, *-ena*. Regeln verkar på både *den*-ord och *det*-ord, t.ex. *ba:kåm* ***väggin*** 'bakom väggen' och *la:gi* 'laget', *sjakki* 'schacket, gänget'. Ord som slutar på *b*, *f*, *m*, *p*, *v* får däremot bestämd form på *-en*, *-ena*, t.ex. *sje:fen* 'chefen' och *gåbben* 'gubben'.

Substantiv som bildar pluralis på *-är* tar *-ren* som ändelse i bestämd form pluralis, t.ex. *dåm såld bra: dåm där* ***små:boti:kren*** 'de sålde bra, de där småbutikerna'.

Någon entydig social tendens finns det inte i valet mellan *ena*- och *en*-former i bestämd pluralis av neutrala substantiv. Växelformerna *åren* ~ *årena* etc. hör hemma i dialekterna, där den längre varianten åtminstone tidigare var mindre brukad än den korta. Som exempel på *ena*-formen kan nämnas ***språkena*** *i stället, så dom har jag klarat någorlunda*. (Ahlbäck 1946 s. 136, 138.)

En rest av ett fornsvenskt böjningssystem är det fråga om när *adjektiven* böjs med den maskulina nominativändelsen *-er*. I Ekenässpråket är det här en livskraftig formkategori, t.ex. *han va* ***vi:gär*** *lite sa:kori* 'han var vig lite saakuri (dvs. förbaskat, av finskans *saakuri*)' och *it e ja* ***reddär*** *fö sånt* 'inte är jag rädd för sådant'. På samma sätt böjs perfektparticip, t.ex. *ja rå:ka va* ***förhindragär*** *ja:g å* 'jag råkade vara förhindrad, jag också'. Till följd av genussammanfallet kan också attribut till ursprungligen feminina ord ta *er*-ändelse, som t.ex. *en* ***svensker*** *tidning* och *en* ***storer*** *korsning* 'en stor korsning'.

Perfektparticip slutar på *-d* vid syftning på *den*-ord och på *-t* vid syftning på *det*-ord, t.ex. *e:n såm e* ***innflyttad*** *frå:n Helsingfårs* 'en som är inflyttad från Helsingfors', *de va riktit så där mörk* ***li:lafärjat*** 'det var riktigt så där mörkt lilafärgat' och *de va då: lite* ***åppde:lat*** 'det var då lite uppdelat'. Participen är således undantagna den regel om *t*-bortfall som gäller för neutrer och supiner, t.ex. *ta:ki* 'taket' och *fari 'farit'*.

De personliga *pronomenen* uppträder i subjektsform i varianterna *ja:g*/*ja*, *do*, *han*/*an*, *ho:n*/*on*, *denn*/*den*, *de*/*de*, *e*, *vi*/*vi*, *ni*, *dåmm*/*dåm*, t.ex. ***do*** *få:r it* ***e, de*** *finns it å få:* 'du får inte det, det finns inte att få' och (*Blå: bo:dn*) *såm* ***on*** *jo pärso:nligen dro: myki fålk til* ***ho:n*** '(Blå boden), som hon ju personligen drog mycket folk till, hon'.

Han, *hon* används också som objektsform, t.ex. *me* ***hann*** *va ja di:t* 'med honom var jag dit' och *å så la: dåm* ***han*** *å dömma* 'och så lade

de honom att döma (matchen)' samt *i hö:gsta:die då nä:r ja hadd* ***hon*** *i enka* 'i högstadiet, då när jag hade henne (som lärare) i engelska'.

Västnyländskans *dom* används som pronomen i tredje person pluralis, både som subjekt och objekt, t.ex. *hon hakkar allti ne:r på* ***dåm*** *såm e bra: ho:n* 'hon hackar alltid ner på dem som är bra, hon'. *Dom* är den lokalspråkliga varianten, allenarådande hos ungdomarna och gruppen medelålders stadsbor med lägre utbildning. På frammarsch är *dom* samtidigt hos gruppen stadsbor med högre utbildning, där medelålders talare använder *dom* i hela 90 procent av fallen. I den äldsta åldersgruppen är valet mellan *di* och *dom* till en del individuellt betingat: i gruppen lägre utbildade är det framför allt en talare som använder *di* och i gruppen högre utbildade på motsvarande sätt en talare som använder *dom*.

Som demonstrativa pronomen används *det* (*på* ***de*** *vi:se* 'på det viset'), *den* (*va den no hett* ***denn*** *bo:dn* 'vad den nu hette, den boden'), *det här* (***de här*** *rö:kta hesttjötte* 'det här rökta hästköttet'), *den där* (***den där*** *gamla gobben* 'den där gamla gubben'), *dom här* (***dåm här*** *bo:darna* 'de här bodarna'), *dom där* (***dåm där*** *tri: tantärna* 'de där tre tanterna') osv.

De som talar Ekenässpråk använder två varianter av infinitiv av *verb*, en med och en utan slutvokal – eller på fackspråk en icke-apokoperad och en apokoperad variant. Satsrytmen avgör vilkendera varianten som ska användas. Regeln säger att infinitiven förlorar slutvokalen när den är obetonad, vilket den är när den följs av en partikel, ett reflexivt pronomen eller ett objekt som bär betoningen i frasen, t.ex. *do ska* ***slu:t 'åpp*** *me de dä:r* 'du ska sluta upp med det där' och *Hor kann do* ***ve:t 'de?*** 'Hur kan du veta det?' Infinitiven bevarar däremot slutvokalen när den är betonad, vilket den är när den står i satsslut, t.ex. *ja kond no:* ***tjö:ra*** 'jag kunde nog köra' och *men it sku man kansje endå* ***fara*** 'men inte skulle man kanske ändå fara'. Jämför *Ska do* ***legg dej å vila?*** 'Ska du lägga dig att vila?'

Det rytmiskt betingade bortfallet av slutljudande vokal kallas för *villkorlig* apokope. I böjningsmönstren för svaga och starka verb nedan markeras den villkorliga apokopen med parentes, *tal(a)*. Andra former som ges är presens, preteritum och supinum av de svaga verben *tala*, *söka*, *bygga*, *tro* och de starka *komma*, *sitta*, *ta*:

SVAGA	tal(a)	talar	tala	tala
	sö:k(a)	sö:kär	sö:kt	sö:kt
	bygg(a)	byggär	byggd	byggt
	tro:	tro:r	trodd	trott
STARKA	kåm(a)	kåmmär	kåm	kåmi
	sit(a)	sitär	sat	
	ta:	ta:r	to:	taiji

Den rytmiskt betingade växlingen mellan former med och utan slutvokal i infinitiv har en stark ställning i Ekenässpråket, t.ex. *japa:närna sko vel **fara** å **jelp till** å tro:r ja* 'japanerna skulle väl fara och hjälpa till också, tror jag', *å sido han kond it **håll** fingrana bårta frå:n den it å it kond han jo **tjö:r** mo:tårsykkel* 'och, serdu, han kunde inte hålla fingrarna borta från den, inte, och inte kunde han ju köra motorcykel', *å så mitt i allt så kann dåm **bygg til** å **bygg åmm** å* 'och så mitt i allt så kan de bygga till och bygga om och', *dåm ve:t it, at ska dåm faktist alls **så:g** bo: hä:r hellär* 'de vet inte, att ska de faktiskt alls våga bo här heller'.

Ett livskraftigt drag är också de korta preteritumformerna: *dåm **såld** bra: dåm där små:boti:kren* 'de sålde bra, de där småbutikerna', *de **blenkt** riktit* 'det blänkte riktigt', *ja **tjö:rd** dä:r på gå:rdn me-dden* 'jag körde där på gården med den (dvs. vespan)', *femti penni **visst** vi at vi sko få:* 'femtio penni visste vi att vi skulle få (i lön)'.

Som exempel på supinum kan anföras *ja a no: **försö:kt** förkla:ra* 'jag har nog försökt förklara', (en som har) ***bott** hä:r nå:gra å:r* 'bott här några år', *denn å denn a **tjöpt** denn gå:rdn å* 'den och den har köpt den gården och', *man ve:t va dåm he:tär å varifrå:n dåm a **kåmi*** 'man vet vad de heter och varifrån de har kommit'.

7.4.2 Ordförråd

Sin prägel av folkspråk får Ekenässpråket i hög grad av inslaget av ord från dialekterna i omgivningen, och sin prägel av "högreståndsspråk" får standardspråket av inslaget av klassiska finlandismer. Mest öppet för inflytelser utifrån, från såväl dialekt som svensk och finsk ungdomsslang, är ungdomsspråket i staden. Ord som att döma av inspelningarna 1991 har ett starkt fäste i talspråket i Ekenäs ska redovisas i det följande, först ord av olika ursprung i ungdomsspråket och därefter ord från samtalen mellan vuxna ekenäsbor med högre utbildning.

Ungdomsspråk

Dialektala substantiv är rätt tunnsådda i materialet. Hit hör *dabb* som betyder 'person som brukar dabba sig' (*dom där* ***dabbarna*** *som var där före*), *don* som ungdomarna använder för 'arbete' (*han kom bara inte en morgon på* ***don***), *käring* i betydelsen 'hustru' (*Vad har en sådan där karl för* ***käring****?*) och *joppel* (uttalat *jåpel*) i betydelsen 'strunt' (*nå det var bara* ***joppel****, det*). (FO I *dabb* s. 429, *don* s. 468; III *joppel* s. 172; IV *käring* s. 32.)

Desto oftare beskriver ungdomarna sin verklighet med adjektiv lånade från dialekterna. Exempel på sådana är *asig* 'vidrig, otäck' (*det såg* ***asigt*** *ut*), *dabbig* 'dum, enfaldig' (*inte var det så* ***dabbigt*** *sedan ändå inte*), *nätt* i utvidgad användning 'trevlig' (det var ***nätt*** tågresa; *ni är* ***nätta*** *nu när ni far i måndag på konsert*), *rutten* (*rutigär*; *om dom* [dvs. äggen] *är* ***rutiga***), *skitig* (*det är så satans* ***skitigt*** *där*). Mer innehåll blir det hos adjektiv som förstärks med *piss-* och *skit-*, t.ex. *ett stort glas med* ***pissljummet*** *vatten* och *han var så satans* ***skitfull***. (*Skit-* är en vanlig förstärkning i Stockholmsslang, Kotsinas 1994 s. 67; FO I *asig* s. 63, *dabbig* s. 429.)

Ytterligare färg får ungdomsspråket av en rad verb som känns igen från dialekterna i regionen. Exempel på sådana är *bossa över* (uttalas *båsa*) 'pösa över bräddarna', *böla* 'vråla' (*det är farsan som* ***bölar***). Verbet *dona* uppträder i betydelserna 'fixa' och 'ta ett arbete' (*man fick ju det* ***donat*** *där sedan* och *jag ska nog börja* ***dona*** *jag*). Andra verb är *grina* 'skratta' (*man satt med fötterna på bordet och* ***grinade*** *åt Masa*), *hågsa* 'uppfatta', (*inte* ***hågsade*** *jag något, jag heller*), *jåma* 'prata, pladdra' (*Hur var det sådant* ***jåmas*** 'prat' *i fjol då?*), *mådas* 'måste', *trava* 'gå (omkring)' (*jag har nu alltid* ***travat*** *med stopet där jag* och *han* ***travade*** *där hela tiden*), *tråma* 'tränga in' (*och dit* ***tråmade*** *han allt*). – Verbet *fara* 'gå' är i sig ett rätt innehållstomt ord med många funktioner, såsom *lackeringen* ***for*** 'förstördes', *det* ***far*** 'går åt' *så satan med bensa* 'bensin', *man* ***for och sova*** (*fo:r å såva*) *kvart över tio* och *dit* ***for*** 'gick' *nyåret*. (FO I *bossa* s. 267, *böla* s. 412 f., *dona* s. 468 f., II *fara* s. 13–17, *grina* s. 368, III *hågsa* s. 15, *jåma* s. 194, IV *måsta* s. 476 f.)

En annan källa till ungdomsspråkets ordförråd är Helsingforsslangen. Gammal slang av det slaget representerar *fajan* 'pappa', *jappe* 'kille' (*och så träffade jag på en* ***jappe****)*, *jasse* 'kille' (*så kommer det två* ***jassar*** *på*), *spurgu* 'lodis' (*alla världens* ***spurgun*** *kommer dit*). Det händer att man *lodar* 'springer' *på Kungsgatan* och hälsar varandra

med *mojn* 'tjena' (*han där "**mojn**" bara liksom*). *Snarvla* 'prata' kan man göra i både Ekenäs och Helsingfors; *man sitter här och **snarvlar** och dricker kaffe* om man inte är *flunsig* 'har influensa'. Ett populärt ord är *schack* 'gäng, folk', t.ex. *där satt **schack** så in i helvete* och *hela området var **schacket** hade tälten*. Kända från Helsingfors är också *krabbis* 'bakfylla' (*ingen **krabbis** och ingenting*), *vara **krabbis*** 'bakfull' samt *krapula* 'baksmälla', *filis* 'stämning' (*där var det **filis** så satan*) och *fotisklubb* (uttalas *fotis-*) 'fotbollsklubb'. (*Fajan*, *jappe*, *loda* och *mojn* finns med i Wessman 1994, medan *fotis*, *krabbis*, *krapula* och *snarvla* tas upp i *Finlandssvensk ordbok*. Se även *schack*[2] i SAOB.)

Från Sverige kommer slangord och ord med vardagligt stilvärde, som *farsan*, *morsan*, *brorsan* och *syrran* samt *champis*, *cokis*, *birra* (*vi delade på en **birra***), *dojor*, *jobba*, *kasta veven*, *knäckt*, *käka*, *mysig*, *pimpla* (*han **pimplade** vodka han*), *tuff*. Typen *jättebra* förekommer men är inte särskilt vanlig, t.ex. *före det hade han varit liksom så där **jätte** så där **kiva***. (Kotsinas 1994 s. 58–70; alla utom *is*-orden och *birra* är upptagna i SAOL.)

Vid sidan av *jätte-* använder ungdomarna prefixet *svin-* som förstärkning. Mönstret kommer från finskans *sika-* 'svin', om man är *svinfull* eller *svinrädd* när man går någonstans. Det kan vara *svinenkelt* att lösa uppgifter i korta matematiken. Från finskan kommer också många andra ord med vardagligt stilvärde. De finska inslagen anförs nedan ordklassvis.

Många finska substantiv är integrerade i språket och böjs svenskt, eller lokalspråkligt, som t.ex. *homma* 'jobb' (uttalas *håmma*; *men han kunde nog sin **homma***), *juttu* 'grej' (*jotto*; *aj ja det är ju den där jäkla **maskeradjuttun*** och *jag tycker inte om sådana där **juttur**, jag*), *kaveri* 'kompis' (*hon sitter dit med sina **kaverin***), *keikka* 'framträdande m.m.' (*Svenska dagen-**keikka***), *i kimppa* (av *kimpassa* 'i lag med'; *jo jag spelade **i kimppa** med Jussi, jag också*), *kossu* 'Koskenkorva' (*kåsso*; *han hade **kossu**, en ren **kossu***), *lonkero* 'long drink' (*så drack jag den där **lonkeron** och så var det bye bye*), *luku* 'antal, räkning' (*loko*; *det är **luku** på varenda ett stop som dom bongar ut* på krogen), *narikka* 'garderob' (*hon hade min **narikka*** 'garderobsbricka'), *paikka* 'ställe', ofta 'krog' (*jämfört med andra **paikkor** så är det billigt*), *roskis* 'soptunna', *tollo* 'stolle, dumbom' (*tållå*; *det är ju **tollon** nummer ett, det*).

Med finska adjektiv uttrycker man känslor och värderingar, t.ex. *just det där ölspelet är ganska **jännä*** 'spännande' och *det är nog **paha*** 'illa' *det*. *Kiva* är så väl anpassat att det har fått en egen västnyländsk

pluralform: *jag tycker det är* ***kiva*** 'kul' *jag* och *dom var faktiskt* ***kivoga*** 'trevliga'.

Finska verb böjs som svenskans *kasta*-verb. Exempel: *kytta* 'titta' (av *kytätä*; *jag har bara* ***kyttat*** *in där*); *mojka* 'hälsa, säga *mojn*' (av *moikata*, uttalas *måjka*; *man brukar ju* ***mojka*** *på henne*); *pumma* 'tigga pengar' (av *pummata*, uttalas *pomma*; *man* ***pummade*** *utav schacket*). – *Pumma* är egentligen ett "bumeranglån", från den svenska Helsingforsslangens *bomma* till finskans *pummata* och tillbaka till svenskan i uttalsformen *pomma*. Andra lån av den typen är *portsare* (uttalas *pårtsare*, till *portier* > *portsari* > *portsare*) och *pultsare* (uttalas *poltsare*, till *polityrgubbe* > *pultsari* > *pultsare*). En förebild i finskans *päästä* har verbet *slippa* i yttranden som *det kommer att bli svårare sedan att* ***slippa in*** 'komma in' *i de där skolorna*. (Wessman 1994 *bomma* s. 21, *portjare* s. 31; *Finlandssvensk ordbok* ger *mojn* s. 120, *portsare* s. 133.)

Svordomar lånar Ekenäsungdomarna gärna från finskan. Vanligast är könsordet *vittu* 'fitta', som kan användas som självständigt yttrande *Oj vittu!* eller vara löst knutet till en sats, som i följande exempel där kompisar citeras: *så sa Maxen "****vittu*** *jag är hungrig jag"* och *så sa han "****vittu*** *nu har man varit och satt sig i pisset igen" sa han*. Nästan lika populärt är *vitsi* som är en eufemistisk bildning till *vittu*, en svordom av mildare art i t.ex. ***vitsi*** *det var filis å höra på* och *oj* ***vitsi*** *jo det skulle vara roligt*. Från den himmelska sfären kommer kraftuttrycket *jumalauta* (*jomalaota)* 'Gud hjälpe', t.ex. *Oj* ***jumalauta*** *vilken krapula jag hade!* och ***Jumalauta*** *vad det var halt där!* – De rent svenska kraftuttrycken hämtas från den djävulska eller den himmelska sfären, t.ex. ***så in i helvete*** och ***Herregud*** *ändå!* (Nyholm 1998 om *vittu* s. 88 f.)

De engelska orden frapperar nästan mest med sin frånvaro. De som finns är av typen *container*, *disko*, *feeling*, *image*, *leasa*, *mixer*, *okej*, *dom skulle ha haft musiken* ***playback*** *helst* samt *rally* och *inte ska det vara* ***topless*** *inte*, dvs. ord som har blivit en del av det svenska ordförrådet och tas upp i *Svenska Akademiens ordlista*.

Vuxenspråk, talat av stadsbor med högre utbildning

I gruppen högre utbildade märks en generationsskillnad som yttrar sig i att medelålders ekenäsbor (30–50-åringar) talar mer informellt och använder fler vardagsord och finska ord än äldre (60+). Engelska ord förekommer ytterst sällan, utöver dem som har blivit en del av

svenskans ordförråd i allmänhet, som *feeling*, *hobby* och *video*. De senare tar typiskt finlandssvensk pluralböjning: *hobbyn* och *videon*. *Point* 'poäng, det väsentliga' är ett udda inslag i samtalet mellan de äldre: *sedan kom ju* ***pointen*** *förstås*.

I samtalet mellan de medelålders talarna förekommer finlandismer som hör ihop med fritidsaktiviteter, men också ord ur vardagsspråket i Sverige. Det fanns en *skild* plats för *skönskrinning* på *skrinskin* 'skridskobanan', och det fanns ett gäng som for långa vägar *skrinnandes* på *skrinnare* som de hade ärvt av äldre syskon och som kunde vara *vindiga* och eländiga. Det hände att man hade dåliga skidor som man inte *slapp fram* med utan *drattade på örona*. När man var ung gick man på *nonnis* 'nonstop', *nattis* 'nattbio' och *pingis* 'pingpong', om man inte dansade på *Brankis* 'Brandkårshuset'. Ett lägre stilvärde har *tönt* i den dialektala formen *tont* (uttalat *tånt*): *så* ***jag min tont*** *så var på det där mötet*. Från Sverige kommer *knegare*: de enda *stydiga* hus som finns i staden är för dyra för en vanlig *knegare* att *köpa bort*. Garnisonen i Dragsvik har bidragit med militärslang som *kvällsare* 'kvällspersmission', och *också karisborna måste* ***bonda*** 'ta bondpermission' för att åka hem.

En tydlig skillnad i stilnivå framträder mellan medelålders och äldre, när det blir fråga om finska ord. Sådana undviks helt av de äldre talarna, men hos de medelålders talarna har några smugit sig in. Bland dem märks *karkki* 'karamell' (*du kunde köpa glass och saft och* ***karkki***) och *solttu* (*såltto*) 'soldat' (*jag tyckte alla luktade ju* ***solttu***). Mer etablerade verkar adjektiven *hurja* 'förskräcklig', *kiva* 'trevlig' och *tarkka* 'noga' att vara, t.ex. *det där var en* ***hurja*** *grej* och *det där var ju ganska* ***kiva*** *hus* samt *det var* ***tarkka*** *vad man skulle göra*.

Typiskt för de äldre talarna är bruket av finlandismer av ett mer klassiskt slag. *Den tiden* när man var barn fanns det vid de gamla broarna en brovakt som tog betalt *skilt* för fotgängare, cyklister och hästar. Man minns den gamla *avstjälpningsplatsen* 'soptippen' där de *kippade* avfall. På *kvarten* i skolan fick man inte gå ut, och *blev* man *fast* så kunde man få *kvarsittning*. *Luntlapp* 'fusklapp' är ett ord som hör skoltiden till, en tid när man också kunde bli skickad på *finnbete* till finska trakter för att lära sig finska. *Månne inte* dagens ekenäsbor klarar sig bättre på finska än man själv gjorde?, undrar man. Tobaksrökning var förbjudet i skolan, *och ändå* ***bolmades*** *det nog*. *Trissorna* (vid lärarinneseminariet) märktes i gatubilden, och bara en del av sångfesten 1991 kunde äga rum på Ramsholmen för dit *rymdes* inte

alla tusentals aktiva och åhörare. Man använder ålderdomliga former som *rysse* och *flere*; någon hade haft kiosken hyrd ***flere flere*** *år* och nog kunde det ha funnits ***flere*** *(stads)brunnar* ännu. (Wessman 1994 *bolma* s. 21; *avstjälpningsplats* m.fl. ord, se *Finlandssvensk ordbok*.)

7.4.3 Fraser och satser

I den lokalspråkliga varieteten konstrueras fraser och satser på ett sätt som hör hemma i dialekterna i omgivningen, i den standardspråkliga varieteten på ett sätt som känns igen från finlandssvenskan i allmänhet. Särdrag i frasbildningen illustreras med exempel från ungdomsspråket, i satsbildningen med exempel från både ungdomsspråk och vuxenspråk talat av stadsbor med högre utbildning.

Fraser

Till de dialektinfluerade dragen i lokalspråket som det talas av ungdomarna kan räknas nominalfraser som har strukturen substantiv i bestämd form + possessivpronomen. Så bildas framför allt fraser som innehåller släktskapsord, t.ex. ***käringen hans*** *var där* och ***familjen hans*** *har ju lämnat han*. Till språkbruket hör också *han skulle dona* ***fast varje dag*** 'varje dag om det så gäller'. (FO II *fast* s. 25; *Finlandssvensk ordbok* s. 49.)

Bland verbfraserna märks *fara*-fraserna, där ett tempusböjt *fara* följs av *å* + infinitiv, såsom *sedan* ***for*** *Jussi* ***å sova*** *en par timmar* och *vi* ***far å supa*** *till ditt då* (SAG 4 s. 905 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 158.)

Ett påfallande inslag i ungdomsspråket är de många *skulle borda*-fraserna, där vi anar inflytande från finskans konditionalis (*pitäisi* 'borde', *olisi pitänyt* 'hade bort' + verb i infinitiv). Exempel på det är verbkedjor som *han* ***sku ha bo:rda by:ta*** *ne:r för länge senn* 'han hade bort byta ner (till lättare matematik) för länge sedan' eller *man* ***skulle borda fara*** *på bio* och *man* ***skulle borda kunna*** *en massa sådant där*. (Verbet *borde* böjs som *kasta*; om *skulle*-fraser, se Bergroth 1917 s. 123–130; Melin-Köpilä 1996 s. 174–176.)

Frasen *är och lagar* i *inte* ***är*** *dom ju där nere* ***och lagar*** *lika mycket restaurangmat som ni heller* är typiskt västnyländsk. *Vara* + samma tempusböjda form av huvudverbet anger durativ aktionsart, en aktion som pågår eller varar en viss tid. Se *Verbfraser* under 6.7.1. (Lundström 1939 s. 129.)

Satser

Omkastad ordföljd, den nyländska ledföljden adverbial + *sig*, har *lokalspråket* i reflexiva verbfraser, t.ex. *så satte jag* ***ner mig*** *och väntade* och *han såg* ***omkring sig***.

Satser negeras med *inte* (*it*). I satser av olika slag kan *inte* placeras framför ett obetonat pronominellt subjekt, t.ex. *Har* ***inte ni*** *sett den* och *ja men så glömmer* ***inte du*** *det* samt *fast* ***inte dom*** *ville*, vilket kan jämföras med sverigesvenskans *Har* ***ni inte*** *sett den?* Dubbel negering förekommer: *Varför får* ***inte*** *jag* ***aldrig*** *hjälpa dig?* Det förekommer ofta att *inte* placeras i början av en sats och att det då också dubbleras efter själva satsen, t.ex. – typiskt västnyländskt – ***it*** *ve:t ja ja:g* ***it*** 'inte vet jag, jag inte'. Ett *inte* kan slutligen placeras intill *månne*, t.ex. ***Månne inte*** *man satte lite mycket pengar dit?* Ett *månne* kan också placeras intill frågeordet, t.ex. *Ja,* ***vad månne*** *det sedan ska bli?* Typiskt finlandssvenska är dessa *månne*-satser med placeringen av subjektet före verbet. (Se SAG 4 s. 19, 94 om placeringen av *inte* framför obetonat pronominellt subjekt och s. 418, 743 om *månne*; Lindström 2009 om spetsställt *inte*.)

Det är framför allt på satsnivån vi hittar egenheter som kännetecknar *standardspråket* hos Ekenäsbor med högre utbildning. Det handlar om ordföljd, negering, *där*-, *att*- och *så*-konstruktioner.

I ordföljden märks placeringen av *inte* i olika typer av satser. I satser som uttrycker en retorisk fråga och inleds med verbet placeras *inte* gärna på andra plats, före ett obetonat pronominellt subjekt: *Var* ***inte*** *det båtmässa där i juli månad? Hette* ***inte*** *det Dagmarbrunnen?* Samma placering har *inte* före obetonat subjekt i bisatser som *det var ju underligt att* ***inte*** *det hände något annat*. *Månne*-inledda frågesatser har bisatsordföljd med *inte* placerat mellan subjektet och verbet i satsen, såsom ***Månne*** *det nu* ***inte*** *var så i alla fall? Inte* kan dessutom placeras intill *månne*, således ***Månne inte*** *de klarar sig betydligt bättre, eller vad tror ni?* I de här fallen är ordföljden socialt omarkerad, jämför exemplen på lokalspråk ovan. – Omkastad ordföljd har objektet och adverbialet i satsen *sjöbjörnarna donerade* ***till Skåldö skola en teve***. (SAG 3 s. 315, 4 s. 14 f.; 418, 742 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 181 f.)

En sydfinländsk företeelse är *där*-konstruktionen, dvs. användningen av *där* som formellt subjekt i satser som ***där*** *var en sådan där glugg som man såg in i* och ***där*** *var ju en stor brunn den tiden*, i stället för *där var det* etc. (Melin-Köpilä 1996 s. 170.)

Den så kallade *att*-konstruktionen förekommer, dvs. ”utebliven att-strykning” efter verb som *konstatera*, *säga* och *veta*. Exempel: *Är det något annat som vi kan* ***konstatera att*** *har utvecklats oerhört nu på den tid som vi minns?* samt *jo, Kalle* ***vet*** *jag* ***att*** *var med och blåste* (i hornorkester) och *det som dom* ***säger att*** *är de värsta platserna* (för klickbildning) *är dom här bruksorterna*. (Melin-Köpilä 1996 s. 160–163; Ivars 2008b.)

Det händer också att en *att*-sats står som efterställt attribut till ett inskjutet *det*. *Det* + *att*-satsen fungerar då som objekt till verb av typen *komma ihåg*, *hoppas*, *säga*. Konstruktionen ger yttrandet en formell karaktär, t.ex. *så ska vi ju* ***komma ihåg det att*** *50-årsfesten skulle ju försiggå 1941 och det gick ju inte på grund av krigstiden* och *sedan får vi ju innerligt* ***hoppas det att*** *presidentparet skulle komma* (på sångfest). Mönstret finns i finskan och dess motsvarande *se että*-konstruktion. Jämför SAG 4 s. 531.

Ett *skulle* upprepas på finlandssvenskt vis i både huvudsats och villkorsbisats. Det förekommer således också i *om*-satser där talaren vet att innehållet är irreellt, icke-faktiskt. Detta kan illustreras med satserna *men tänk nu* ***om*** *Ungdomsgården* ***skulle*** *ha rivits, nu* ***skulle*** *det ju ha varit hemskt* samt *Brankis också, nu* ***skulle*** *det ju ha varit ganska kiva* ***om*** *den* ***skulle*** *ha varit kvar nu också och renoverad* (i stället för *hade rivits*, *hade varit kvar*). (SAG 4 s. 646 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 175.)

Utropssatser som uttrycker känslomässiga reaktioner på något sakförhållande kan inledas med *så*, t.ex. i replikväxlingen:

– Senaste sommar, gud ***så*** *det var* ***kallt****, herregud* ***så*** *det var* ***kallt****!*
– Var det ***så****?*

Typiskt finlandssvenskt i sammanhanget är att det expressiva ledet *så kallt* splittras upp, så att *kallt* kommer att stå på sin ordinarie plats i satsen (***så*** *det var* ***kallt***). I Sverige hålls det expressiva ledet ihop, t.ex. ***Så vacker*** *du var då!* (SAG 4 s. 763 f.; anaforisk syftning med *så* i Melin-Köpilä 1996 s. 180 f. med exempel ur skönlitteratur.)

I den senare repliken ovan används *så* (och inte *det*) med anaforisk syftning på predikativet *kallt*. Ett annat exempel på företeelsen är:

– *Nonstop var* ***billigare*** *det.*
– *Var det* ***så****?*

Så-syftning på predikativet är gemensamt med lokalspråket:

– *(Mommo) går och är* ***nervöser****.*
– ***Så*** *är alltid gamla.*

Så är för övrigt ett formord med flera funktioner. En av dem är *så*-konstruktionen, det specifikt finlandssvenska sättet att markera var gränsen går mellan ett tungt subjekt eller objekt och resten av satsen. Företeelsen förekommer i både lokalspråk och standardspråk, i standardspråket t.ex. ***dom enda stydiga*** 'ståtliga' ***hus vi har så*** *är ju där på Stora Kyrkogatan några*.

Som avslutning följer några ord om samtalspartiklarna *det här* och *vad heter det*. Båda partiklarna används flitigt när talaren behöver tid för att planera sitt yttrande eller hitta det rätta ordet. De är ofta förenade med en stamning som visar hur talaren bemödar sig om att hitta det exakta uttrycket. Exempel: *det är* ***en en det här*** *byggnadsentreprenör som äger den nu* samt *men att jag hann inte då för att jag var* ***hemskt hemskt det här*** *inkopplad i konvent och samkonvent* och *man märkte nog på Peter* ***att han att han vad heter det nu*** *att det var hans fel lite*.

7.4.4 Framtidsutsikter

Själva Ekenässpråket verkar ha framtiden för sig. Det är ett omdöme som baserar sig dels på det lokalt väl förankrade språk som talades av ungdomarna i Ekenäs 1991, dels på *Spara talet*-materialet från 2005–2008. Det språk man talar till vardags får alltjämt lokalfärg av korta stavelser (*myki*, *såmarti:d*), artikelsynkope (*sö:rvisn* 'servicen', *då: när ja va* ***li:tn*** 'då när jag var liten'), villkorlig apokope (*hon sko ha måddas* ***far*** *di:t* 'hon skulle ha måst fara dit'), korta preteritumformer (*så slapp ja it di:t såm ja* ***vild*** *it* 'så slapp jag inte dit [till den utbildning] som jag ville, inte'). Orden *dom*, *it* och *mådas* 'måste' bidrar dessutom verksamt till lokalfärgen, och det gör också stadsbornas tal på *o* (***it*** *hadd ja nå:n* ***lost*** *me de: ja hadd* ***jo*** *jåbba fle:ra å:r re:dan då: så* 'inte hade jag någon lust med det [dvs. mer utbildning], jag hade ju jobbat flera år redan då, så').

De lokala dragen används knappast konsekvent av någon, men de är tillräckligt många och tillräckligt vanliga för att ge stadsborna en egen språklig identitet. I Ekenäs, liksom på andra håll i Norden, får man intrycket att det är de unga männen som håller traditionen vid liv genom att tala mer lokalspråk än kvinnor i samma ålder. Tvåaccentsystemet *grav/akut* står knappast särskilt starkt, och tänkas kan att det specifikt lokala tonfallet här som på annat håll i Finland tenderar att överges till förmån för mer allmänt accepterade finlandssvenska tonfall.

Det är alltjämt rimligt att räkna med två sociolekter, två socialt fördelade varieteter i talspråket i staden. Den variant av talspråket som är dömd att försvinna med sina talare är snarast den formella varianten sådan den talades i de högsta samhällsskikten år 1991, i åldersgruppen 65 +. Den har förlorat i auktoritet som en följd av den pågående informaliseringen av samhället, och sådana tecken i tiden kunde skönjas redan 1991. En större tolerans för traditionella dialektformer som *dom*, *hadd* och *båtn* visade sig då bland högre utbildade medelålders än bland högre utbildade äldre ekenäsbor. De här formerna är för all del socialt sett mindre markerade än t.ex. *glader*-formerna, som lyser med sin frånvaro i talet hos dem som har standardspråket som privatspråk och arbetsspråk.

7.5 Lovisa

Lovisa grundades 1745 för att militärt och ekonomiskt ersätta Viborg som 1721 och Fredrikshamn som 1743 hade gått förlorade till Ryssland. Staden hette de första åren av sin existens Degerby men fick 1752 namnet Lovisa efter den dåvarande drottningen Lovisa Ulrika. Under 1800-talet blev Lovisa en viktig sjöfartsstad som senare, från 1920- till 1960-talet, hade en av landets största handelsflottor. En stor förändring innebar kärnkraftverket som 1976 togs i bruk på Hästholmen sydost om stadens centrum och förde med sig en stark inflyttning från finska trakter. En annan stor förändring inträdde år 2010, då Lovisa stad slogs samman med grannkommunerna Pernå, Strömfors och Liljendal. Från en småstad med ca 2 500 invånare vid sekelskiftet 1900 växte staden till ca 7 000 invånare år 1970, ca 9 000 år 1980 och minskade återigen till ca 8 000 år 1990, då de svenskspråkiga utgjorde 41 procent av befolkningen. Den nya staden hade år 2010 ca 15 700 invånare, varav 43 procent svenskspråkiga. (Sirén

1995; Ivars 1996 s. 136; art. *Lovisa* i *Uppslagsverket Finland* 3 s. 324 f. och www.uppslagsverket.fi.)

I Lovisa, liksom i Jakobstad och Ekenäs, är talspråket fördelat på två sociolekter, en för stadsbor med lägre och en för stadsbor med högre utbildning. Staden utvecklade efter grundläggningen ett eget stadsmål som i början av 2000-talet lever kvar som sociolekt för stadsbor i lägre samhällsställning. Stadsbor i högre samhällsställning talar ett standardspråk som kan betecknas som överregional finlandssvenska. Inom staden går det således en gräns som följer sociala skiljelinjer, utåt en gräns som markerar en skillnad i språk mellan land och stad. Sitt stadsmål kallar Lovisaborna själva för *Lovisaspråket*.

Ett par dialektala drag som i viss mån har vunnit insteg i högre utbildade stadsbors talspråk är synkoperade bestämda former av typen *gårdn* och pronomenet *dom* (*nu kände man bättre* ***dom*** *som var äldre än* ***dom*** *som var yngre*, två drag som inte gör så mycket väsen av sig i utomstående lyssnares öron. Växelformer av typen *husen* ~ *husena* förekommer, men här är det fråga om varianter som i ett större perspektiv saknar social betydelse, dvs. de är inte socialt särskiljande.

Utifrån inspelningarna 1991 är det svårt att få ett ordentligt grepp om stadsmålet, själva Lovisaspråket, för informanterna använder ofta standardformer där lokala uttals- och böjningsformer vore att förvänta. Skillnaden mellan lägre och högre utbildade informanter är trots allt statistiskt säkerställd, och förekommande lokala drag som adjektiv på *-er* eller nekningsordet *inga* bär en social betydelse som ger fog för identifieringen av ett lokalt stadsmål. Använder man fraser som *en långer tomt* eller *drog kallvatten in*, så signalerar man stadsmål och tillhörighet till lägre socialgrupp, eller helt enkelt lokal tillhörighet och identitet. (För sociala skillnader i talspråket i Lovisa, se Gullmets-Wik 2004 s. 188 f., 198 f., 205 f., 211 f. och särskilt s. 218.)

I ljuset av de inspelade samtalen 1991 är avståndet mellan stadsmål och standard följaktligen inte lika tydligt som i Jakobstad eller Ekenäs, vilket illustreras av att den lokala ändan av språkskalan för Lovisas del gapar tom på talare i figuren i 7.1 ovan. Efter de två språkproven nedan följer i 7.5.1 en beskrivning av Lovisaspråket, dess uttal och böjning. I 7.5.2 beskrivs både lokalspråk och standardspråk med avseende på ordförråd, i 7.5.3 standardspråket med avseende på fraser och satser.

Språkprov

Lovisavikens vatten

– På vå:r tåmt så, på e:na på, på sö:dra si:dan så att sejja dä:r fanns en tjella, de va ju bara fi:nt vattenta:g de va di här tjellsprångena, – Såm kåmm från Å:sen. – kåmm u:t från Å:sen jo:, – Från Å:sen jo:. Å:sen kåmm u:t, å på andra si:dan kåmm kloa:ken u:t. […] *På nårra si:dan jo:. Fö, fö dä:r i nä:rhe:ten fikk ja första gången setta mej i [en kamrats] kano:t, å int visste ja ju hur man ste:g i sti:gär i: en en kano:t utan ja ste:g bara plums åpp å ne:r. Å nä:r ja kåmm hemm jenåmvå:t så sjikka pappa mej je:nast i bastun. Han sa: att att "du ha ramla ra:kt i i kloa:kvattne" sa: han. – Men inte va de så fa:rlit. – Men men de va ju ganska grunt dä:r å de va ju ingenting. – Men int va de ju så fa:rlit åm de va kloa:k hellär åm de va va tjella. Ja kåmmär ihå:g nä:r man spe:la bändi på på hösten, första i:sen man ble:v törsti så slo:g man hå:l me bändiklubban å så drakk man, drakk man vi:kens vatten, jo: jo:. Men nä:r föreldrarna fikk hö:ra de så förbjö:d di no:g. Ja kåmmär ihå:g vi hade spe:la då i fle:re timmar vi va alla så trötta å så slo:g man me klubban åpp å så drack man, Låvi:savi:kens vatten.*

> På vår tomt så, på ena på, på södra sidan så att säga, där fanns en källa, det var ju bara fint vattentag, det var de här källsprången, – Som kom från Åsen. – (som) kom ut från Åsen, jo, – Från Åsen, jo. – Åsen kom ut, och på andra sidan kom kloaken ut. […] På norra sidan, jo. För, för där i närheten fick jag första gången sätta mig i kanot, och inte visste jag ju hur man steg i stiger i en, en kanot, utan jag steg bara plums upp och ner. Och när jag kom hem genomvåt så skickade pappa mig genast i bastun. Han sa att, att "du har ramlat rakt i, i kloakvattnet" sa han. – Men inte var det så farligt. – Men, men det var ju ganska grunt där och det var ju ingenting. – Men inte var det ju så farligt om det var kloak heller, om det var källa. Jag kommer ihåg när man spelade bandy på, på hösten, första isen (och) man blev törstig, så slog man hål med bandyklubban och så drack man, drack man vikens vatten, jo, jo. Men när föräldrarna fick höra det så förbjöd de nog. Jag kommer ihåg vi hade spelat då i flera timmar, vi var alla så trötta och så slog man med klubban upp och så drack man, Lovisavikens vatten.

Samtal mellan fyra Lovisabor med högre utbildning, födda 1919–1927. Texten är hämtad från ett längre språkprov i Ivars 1996 s. 152.

Skolminnen

– Jo: de sku bäras ve:d jo:. Då när man va disju:r så sku man bär ve:dn å. – Å så vi fikk ennu bär mjölk frå:n, frå:n Lo:as buti:ken bärd vi ju mjölk ti tjö:ke ju. Va du aldri me: du å bärd? – Nä: ja va int aldri,– Ja va åfta me påjk-. – Sidu ja jikk ju i Tjö:pbakka senn i sko:lan. – Aj du jikk i Tjö:pbakka? – Ja jikk ba i små:sko:lan dä:r å så kåmm ja hi:t senn ti fo:rtsettningssko:lan. – Aj jaha aha: just just jo:. – Men att vi hamna å bä:ra mjölk allt jo: från Lo:as två:an de va ju där breve Skansen den dä två:an. – Jo: den va dä: ne:r. – De va annårs på sett å vi:s de va ju knappt å kriksti:n hela ti:n å då då:lit ti få mjölk så natu:litvi:s så ö:st vi frå:n kannan i i på låke å drakk di:t då på ve:gen. – Å slapp lite bårt ifrå:n sko:lan en stund jå: jå: ibland funde:rar man no: på såndäna sa:kär å dåm dä tantåna i tjö:ke å ko:ka. – Jå:. – De va annårs ro:li ti:d no: . – Åj åj no va de ju en ro:li ti:d.

> Jo, det skulle bäras ved, jo. Då när man var dejour 'ordningsman', så skulle man bära veden och. – Och så, vi fick ännu bära mjölk från, från Loas butiken bar vi ju mjölk till köket ju. Var du aldrig med du och bar? – Nej jag var inte aldrig, – Jag var ofta med pojk-. – Ser du jag gick ju i Köpbacka sedan i skolan. – Aj, du gick i Köpbacka? – Jag gick bara småskolan där och så kom jag hit sedan till fortsättningsskolan. – Aj jaha, aha, just, just jo. – Men att vi hamnade att bära mjölk allt jo från Loas tvåan, det var ju där bredvid Skansen den där tvåan. – Jo, den var där nere. – Det var annars på sätt och vis, det var ju knappt och krigstiden hela tiden och då dåligt att få mjölk, så naturligtvis så öste vi från kannan i, i, på locket och drack dit då på vägen. – Och slapp lite bort ifrån skolan en stund, ja ja. Ibland funderar man nog på sådana där saker och de där tanterna i köket och kokade. – Ja. – Det var annars (en) rolig tid, nog. – Oj oj, nog var det ju en rolig tid.

Samtal mellan fyra Lovisabor med lägre utbildning, födda 1929–1935. Texten är hämtad från Gullmets-Wik 2004 s. 241.

7.5.1 Lovisaspråket: uttal och böjning

Som vi kommer att se bildar Lovisaspråket en egen normnivå, en strukturellt avgränsad varietet på den östnyländska skalan dialekt–standardspråk. Mest lokalspråk talar gruppen pensionärer med lägre utbildning: pensionärerna använde i inspelningarna 1991 i genomsnitt 63,1 procent lokala former, jämfört med de medelålders talarnas 46, yrkesskolelevernas 44 och gymnasisternas 46 procent.

De låga värdena – jämfört med Jakobstad, Kristinestad och Ekenäs – har åtminstone till en del sin förklaring i en svag lokalförankring hos informanterna som medverkade i undersökningen. Bara hälften hade den ena eller båda föräldrarna från Lovisa, medan andra hälften hade föräldrar som var inflyttade från landsbygden utanför staden eller kom längre bort ifrån. (Tabell 77 och 78 i Gullmets-Wik 2004 s. 212; till Ivars 1996 s. 136–162 och Gullmets-Wik 2004 s. 160–183 hänvisas generellt.)

Uttal

Själva uttalet drar inte till sig någon större uppmärksamhet, för ljudsystemet är det normalt finlandssvenska: 9 långa och 8 korta vokaler samt 18 konsonanter (se 1.6.1). *Vokalsystemet* illustreras med följande ord ur inspelningarna 1991:

a katt, ra:dhu:sen, tjyrkan
e redd 'rädd', ve:gen, fly:gfelte
i inn, mi:dsåmmar, kåmmi
o bodd, pota 'peta', so:lsje:n
u sjuttån, hu:sen, ennu
y flytta, fly:gfelte, myky
å kåmm, ihå:g, majblommår
ä värr, fä:rdi, hå:rdär
ö öppnades, fö:rde, sö:kt

Lovisaspråket har sammanfall mellan kort *e* och *ä* till *e* i ord som *rett* och *rätt*, *redd* och *rädd* etc. Öppet *ä* förekommer bara framför *r* och bildar därmed inte ett eget vokalfonem. Lokalspråket skiljer däremot mellan *o*, *u* och *y* i ord som *tårrskodda* 'torrskodda', *sjutti* 'sjuttio' och *flytta* 'flyttade'.

Gemensamt för Lovisaspråket och dialekterna i omlandet (samt standardspråket) är att man talar på *u*, t.ex. *du*, *kund* 'kunde', *sku* 'skulle'; *ibland* ***funde:rar*** *man no: på såndäna sa:kär* 'ibland funderar man nog på sådana där saker'. Gemensamt är också det arkaiska *o*-uttalet av *mocka* som *moka* och *påta* 'peta, gräva' som *pota*. Vokalsystemet visar för övrigt inte någon större släktskap med dialekterna i regionen, för när stadsmålet kom till byttes flera starkt markerade dialektdrag ut mot standardspråkliga. De gamla diftongerna t.ex. förenklades då så att *stein* 'sten' blev *ste:n* osv.

De vanligaste ändelsevokalerna är *a*, *e*, *i* och *å*, medan *u* och *y* förekommer marginellt (*ennu* 'ännu', *myky* 'mycket') och öppet *ä* bara före *r* i *hå:rdär* 'hård', *kåmmär* 'kommer' osv. Ändelsevokalerna behandlas närmare under *Böjning* nedan.

Lovisaspråket har lika många *konsonanter* som dialekterna i grannskapet, men distributionen av dem är i en del fall olika. Lovisa saknar t.ex. dialekternas *t*-former av pronomen och adverb. *Tå* och *tä:r* har således i staden blivit *då* och *där*, liksom *kva* och *kvart* har blivit *va* och *vart*.

Lovisaspråket skiljer liksom dialekterna mellan korta, långa och överlånga *stavelser*. Den korta stavelsen är rätt väl bevarad i ord med både en och två eller flera stavelser, t.ex. *på* ***kåmande*** 'på kommande', *låke* 'locket', *myky* 'mycket' och *vari* 'varit'; *int hadd vi de så* ***flåtåt*** *hemm då hellär* 'inte hade vi det så flottigt (dvs. rikt) hemma då heller', *vi fikk ennu* ***bär*** *mjölk frå:n buti:ken* 'vi fick ännu (dvs. dessutom) bära mjölk från butiken'. – En nyländsk tendens att förlänga gammal kort vokal framför *d* visar sig i det enkla ordet *ved*, t.ex. *de sku bäras* ***ve:d*** 'det skulle bäras ved' och *så sku man bär* ***ve:dn*** 'så skulle man bära veden'. Kort är vokalen däremot i förledet i *vedali:där* 'vedlider'. (Ahlbäck 1946 s. 89 f. om *ved*.)

Normalt lång stavelse har ord som *flytta* 'flyttade', *tenkär* 'tänker', *ve:gen* 'vägen' och *tjyrkan* 'kyrkan'. Den överlånga stavelsen är belagd bara i ordet *bo:dd* 'bodde'. Stavelsetypen långt *a* + *ld*, *mb*, *nd* (*ka:ld* 'kall', *la:mb* 'lamm', *la:ng* 'lång') har Lovisaspråket inte tagit upp från dialekterna i omlandet.

Böjning

Substantiven omtalas i Lovisaspråket med *den* och *det*, men det gamla tregenussystemet har lämnat vissa spår i böjningen. Översikten av böjningen, med substantiven fördelade på tre genus, är framför allt språkhistoriskt motiverad:

MASK.	ti:d	ti:n	ti:där	ti:dä(r)na
	bakka	bakkan	bakkar	bakka(r)na
FEM.	dörr	dörrn	dörrar	dörra(r)na
	blomma	blomman	blommår	blommå(r)na
NEUTR.	hu:s	hu:se	hu:sen	hu:sen/hu:sena
	di:ke	di:ke	di:ken	di:kena

Bland maskulinerna är det värt att lägga märke till typen *backe*, *mage*, de svaga maskulinerna som i obestämd form singularis slutar på *-a* och i bestämd form på *-an*, således *bakka*, *bakkan*, *maga*, *magan*. De här dialektala *a*-formerna är ett livskraftigt drag i lokalspråket.

Maskuliner som slutar på *d*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t* har bestämd form singularis på *-n*, med ändelsevokalen bortfallen, dvs. *synkoperad,* i *gå:rdn* 'gården' etc. Synkoperegeln är utvidgad till gamla feminina substantiv som *dörr* och *värld*. *Den*-ord som slutar på *-d* etc. synkoperas således regelbundet, t.ex. *mamma hadd* ***ma:tn*** *fä:rdi* 'mamma hade maten färdig', *de va ju knappt å* ***krigsti:n*** *hela* ***ti:n*** 'det var ju knappt och krigstiden hela tiden'.

Svaga femininer slutar i singularis på *-a*, *-an*, *gata*, *gatan* och *tjyrka*, *tjyrkan*, t.ex. *så ö:st vi från* ***kannan*** 'så öste vi (mjölk) från kannan'. Lovisaspråket har med andra ord avstått från *vokalbalansen*, den som i dialekterna får till stånd att kortstaviga ord slutar på *-u* och långstaviga på *-å*, t.ex. *stuvu* 'stuga' men *askå* 'aska' i Pernåmålet.

Neutrala substantiv som *hus* har i Lovisaspråket två bestämda pluralformer, nämligen *husen* och *husena*. *Husen* är den östnyländska varianten, medan *husena* kan beskrivas som huvudstadsvarianten. Den lokala varianten överväger, t.ex. *nä:r vi flytta ti* ***ra:dhu:sen*** *di:t i Ny:sta:n* 'när vi flyttade till radhusen dit i Nystan'.

Den dialektala regeln att ändelserna *-e*, *-en*, *-ena* blir *-i*, *-in*, *-ina* efter *g*, *k*, *ng* verkar vara satt ur spel eller inte införlivad med Lovisaspråket. Uttalet sammanfaller i det här fallet med standardspråket, t.ex. *den där ny:a* ***ve:gen*** 'den där nya vägen', *å dåm dä tantåna i* ***tjö:ke*** *å ko:ka* 'och de där tanterna i (skol)köket och kokade'.

Adjektiven har lånat den gamla nominativändelsen *-är* från dialekterna i omlandet, t.ex. *de va en* ***långär*** *tåmt* 'en lång tomt' och *han va* ***hå:rdär*** *i slöjdsa:ln den där* 'han var hård (dvs. sträng) i slöjdsalen, den där (läraren)'. Att döma av inspelningarna 1991 har *er*-formerna till största delen ersatts av standardformer, som t.ex. *hä:r gå:r en* ***ny:*** *ve:g* 'här går en ny väg' (och inte *ny:är*).

Bland de personliga *pronomenen* märks särskilt tredje person pluralis, där nyländskans *dom* är den självklara varianten både som subjekt och som objekt, t.ex. ***dåm*** *visst då redan att ve:gen va på kåmande* 'de visste då redan att vägen var på kommande (skulle bli av)' och *de va e:n uta* ***dåm där*** *största monaoksen* 'det var en av de där största tabbarna (av fi. *munaus* 'tabbe', pluralis *munaukset*).

Pronomenet *sådan* förekommer i flera varianter, som *sån där* eller

sån därn etc., t.ex. *en* ***sån där*** *grå kappa* men *ibland så funderar man på* ***sån därna*** *saker*. Samma former möter också i de samtal som går på standardspråk, t.ex. *en* ***sån där*** *fin vagn* och (vi hade) ***sån härna*** *granar, en granhäck omkring*.

Inom *verbböjningen* växlar fullformer med kortformer i infinitiv. I Lovisaspråket gäller i princip den dialektala regeln om *villkorlig apokope*, dvs. att infinitiven ska ha fullform när den är betonad och kortform när den är obetonad. Slutvokalen bevaras således i satsslut som *å de måst ja no:* ***sejja*** 'och det måste jag nog säga' men faller framför objektet i *så sku man* ***bär*** *ve:dn* 'så skulle man bära veden'. I böjningsmönstren (över svaga *tala*, *tycka*, *bygga*, *tro* och starka *komma*) nedan anges växlingen med parentes runt slutvokalen:

SVAGA	tal(a)	talar	tala	tala
	tykk(a)	tykkär	tykkt/tykkte	tykkt
	bygg(a)	byggär	byggd/byggde	byggt/byggd/ byggi
	tro:	tro:r	trodd/trodde	trott/trodd
STARKA	kåm(a)	kåmmär	kåmm	kåmi

I praktiken tillämpas regeln om villkorlig apokope långt ifrån konsekvent. Fullform i stället för förväntad kortform har infinitiven till exempel i satserna (man fick) *gå: ti tårje å* ***tjö:pa*** *glass* 'gå till torget och köpa glass' och *den dä:r ska ja* ***setta*** *mej på: nä:r ja kåmmer hemm* 'den där (hatten) ska jag sätta mig på när jag kommer hem'. Förväntad kortform före objekt och partikeladverbial har infinitiven däremot i satserna *då sku sta:n* ***selj*** *de* 'då skulle staden sälja det', *hon sku* ***tjö:p*** *all li:vsme:del hemm* 'hon skulle köpa alla livsmedel hem' och *ve:tdu no: e de såm man sku* ***kåm*** *hemm* 'vetdu, nog är det som (om) man skulle komma hem'.

Verb av typen *bygga* och *söka*, *bo* och *tro* har kortform som förfluten tidsform. Kortformerna har en stark ställning i Lovisaspråket, t.ex. *vi* ***sö:kt*** *ju övärallt di:t senn* 'vi sökte ju (katten) överallt dit sedan', *ja tro:r at dåm* ***byggd*** *den sjutti då åt åss* 'jag tror att de byggde den -70 då åt oss', *från buti:ken* ***bärd*** *vi mjölk ti tjö:ke* 'från butiken bar vi mjölk till (skol)köket', *vi* ***bodd*** *dä:r på Sibe:liusga:tan* 'vi bodde där på Sibeliusgatan', *så* ***såld*** *man majblommår fö tjufemm penni* 'så sålde man majblommor för tjugofem penni', *vi* ***hadd*** *kall tjellare* 'vi hade kall källare'.

Till andra konjugationens verb (*bygga*, *söka*) bildar Lovisaspråket supinum på tre olika sätt: *d*-, *t*- eller *i*-supinum. Valet mellan *d*- och *t*-supinum bestäms av konsonanten som föregår ändelsen, efter tonande kononant blir det -*d* och efter tonlös konsonant -*t*, t.ex. *drömd* 'drömt', *ringd* 'ringt' respektive *rö:kt* 'rökt' och *kneppt* 'knäppt'; *no: a ja* ***såld*** *majblommår* 'nog har jag sålt majblommor'. Exempel på *i*-supiner är *fylli* 'fyllt', *följi* 'följt', *le:si* 'läst', *rö:ki* 'rökt', *vendi* 'vänt', *veksi* 'växt'. Supinum av *dra*, *slå* och *ta* är de typiskt urbana *draiji*, *slaiji* och *taiji*. – På 1990-talet tycktes *d*-supinerna allmänt vara på tillbakagång till förmån för *t*- och *i*-supiner.

7.5.2 Ordförråd

De främsta källorna till variationen i ordförrådet är östnyländsk dialekt, helsingforsslang, svenskt vardagsspråk och finska. Engelskan har däremot en undanskymd roll i språkbruket. Ord som *baseball*, *disko*, *shoppingcentrum* förekommer, men de är väl etablerade i svenskan i allmänhet, liksom *fight* i formen *fajt* och *fajtas*. *Nice* (*najs*) är ett ord som ungdomarna har införlivat med sitt ordförråd: *det skulle nog vara helt* ***nice***. (Kotsinas 1994 s. 68 f.)

Det är i första hand gymnasisterna och vuxna stadsbor med högre utbildning som har gett stoff till översikten av ordförrådet och dess sammansättning av ord av olika ursprung. Först ges exempel på ord som ungdomarna har tagit i bruk och skapat sig en egen lokal identitet med, sedan exempel på ord som sätter sin prägel på standardspråket i staden.

Ungdomsspråk, talat av gymnasister

Ordens ursprung kan det vara svårt att entydigt kategorisera som dialekt, slang eller finlandssvenska, för gränserna är i viss mån flytande.

Ett populärt ord med ursprung i dialekterna är *bisse* (uttalat *bisi*) 'gubbe', t.ex. *dit hade kommit någon* ***bisi*** *när hon hade sagt på svenska det där priset*. Samma källa har ordet *don*, som används jämte *jobb* och *arbete*, t.ex. *När börjar du* ***donet****, vilken tid på morgonen?*

Dialektala adjektiv används främst i omdömen om personer. Sådana är *fittig* 'djävlig' och *tvinnog* (*tvinnå*) 'enfaldig, dum', t.ex. *nu finns det andra* ***fittiga*** *lärare dit också* och *han var så* ***tvinnog***.

Verb som hör hemma i dialekterna har ungdomarna lagt sig till med i stort antal. Sådana verb är *fara* (uttalat kortstavigt *fara*) 'gå'

och *lura* 'titta', t.ex. *jag **for** sedan och **lurade** dit* och *man måste **fara** själv och **lura** ut* 'lista ut' vad som är sant. *Det **for** åt helvete* kan man säga om något som gick i stöpet. *Fittas* 'djävlas' med någon kan man göra om man är på det humöret, inte minst med lärare: (om man) *börjar **fittas** med henne riktigt så där ordentligt*. *Marscha* (*marsa*) är det normala ordet för 'gå till fots'. Det förekommer ofta i frasen *komma marschande*, som t.ex. *när han kom dit **marsandes*** och *hon kom mitt på vägen **marsande***. Dialektalt *o*-uttal bevarar verben *mocka* och *påta*, alltså *sedan **moka*** 'föste' *dom det tillbaka*' och *vittu när dom **potar*** 'petar (dvs. opererar) *en i knät*. *Rasa* (*rasa*) 'falla' kan man göra i skidliften: ***Rasa** du i hissen?* I Lovisa *grinar* 'skrattar' man *åt dumma juttur* 'historier', och *marra* 'gnälla' kan man göra på både dialekt och finlandssvenska. Ofta är det lärare som står för gnället, t.ex. *han börjar säkert **marra** om den där essäuppgiften*. *Dona* är ett användbart verb, t.ex. *nåja, jag **donar** nu på sommaren där på stadens park* och *Oskar har väl **donat** färdigt det* (dvs. skolarbetet) *redan*. (FO I *dona* s. 468 f.; II *fara* v.1 s. 13–17, *fittas* s. 66, *grina* s. 368; IV *lura* v.1 s. 213, *marra* s. 340, *marscha* s. 341; *Finlandssvensk ordbok* verben *fara* s. 48, *marra* s. 117.)

Efter mönster från dialekterna i omgivningen används adverben *dit*, *hit* och *vart* i betydelsen 'där', 'här' och 'var'. Den betydelsen har de tre adverben således vid verb som anger läge och inte betecknar rörelse i någon riktning, t.ex. *Var **dit** något **dit** i diskot?*, ***Vart** var Jenni förra sommaren* (på jobb)*?*, (inte har vi någon) *som har bott **hit** och vet något* (om staden). Det här bruket av *dit* etc. är ett vanligt inslag i Lovisaspråket.

Finlandssvenskan bidrar till ordförrådet med mer allmänt spridda ord, t.ex. *dom var nog alltså så **råddiga*** 'virriga, berusade'. Man *spelar fotis* eller *skidar* 'åker skidor'. Har man tur kan man *slippa* 'komma' in på ett jobb eller en utbildning eller 'komma ut' någonstans ifrån: ***Slipper** du dit där du var förra året* (på sommarjobb)? och *en vecka efter att han **slapp** från milin* 'militären'. I Lovisa kan ungdomarna ha ***sjuk** rygg* 'ont i ryggen', och de kan också ha det *slött* 'tråkigt'. (*Finlandssvensk ordbok* s. 53, 144, 149, 152, 156, 157.)

En del ord som är kända från slang och vardagsspråk i Sverige förekommer också. Ett exempel på sådana är *slappa* 'slöa, ta det lugnt': *jag har nu inte gjort något annat än sovit länge och **slappat** nu* (på sportlovet). Vardagsordet *skådis* uttalas i Lovisa kortstavigt, *hon är ganska bra **skådis** nog*, dvs. bra på att förställa sig. En lärare

kan *kika* under *brillorna*, och unga människor kan *vara ihop* 'vara ett par, sällskapa'. *Humor* är det gängse ordet för 'trevlig, rolig': *Var det* ***humor?*** Med adjektivet *mysko* kan en person karakteriseras som 'konstig, mystisk'. Värre är det när någon är *så as* 'avskyvärd' eller rent av *lite cp* 'lite dum'. (Kotsinas 1994 s. 66–68; SAOL.)

Finskan är en källa som Lovisaungdomarna har tillgång till och utnyttjar i rikt mått. Det gör de dessutom på ett sätt som visar att de är kunniga i båda språken. De växlar mellan svenska och finska, och de handskas med finska ord på ett sätt som ungdomarna i de andra tre städerna inte gör. Det händer t.ex. att ungdomarna använder finska verb i finsk form i en för övrigt svensk sats, som *Madonna* ***kiinnostaa*** 'intresserar' *inte så mycket* och *så* ***valittaa*** 'klagar' *han ännu*.

Med *sådan där* signalerar man finska substantiv, t.ex. *det var* ***sådan där ankkurihissi*** 'skidlift (i slalombacken)' och *Macke höll på och köpte några* ***sådana här makkaraperunat*** 'korv och potatis' samt *hon var* ***sådan där*** *vad heter det* ***patologi*** 'patolog'. En del ord verkar vara tillfälligt använda, t.ex. *så är man där riktigt* ***punainen*** 'röd (av blygsel)' och *tänk nu att obducera någon som är riktigt* ***puukotettu*** 'knivskuren'. Ett "bumeranglån" från finskan är *bråjdi* 'brorsa', dvs. svenskans *broder* har i finsk slang tagits upp som *bråjdi* och i denna form lånats tillbaka till ungdomsslangen i Lovisa, t.ex. *Villes* ***bråjdi*** *Jussi*.

De finska orden uppträder främst i berättelser som handlar om ungdomskultur, arbete och fritidsintressen. Man ägnar sig åt *hikijumpa* (uttalas *jompa*) 'svettgymnastik' eller spelar *piirimatch* 'distriktsmatch' i fotboll. För en *keikka* 'ett ströjobb' kan man få en *huntti* 'hundring' i lön, och efter arbetet går man kanske på *kalja* 'öl' med sina *arbetskaverin* 'arbetskamrater'. År 1991 när inspelningen gjordes rådde det *lama* 'lågkonjunktur' i landet. (*Finlandssvensk ordbok* s. 77, 107.)

Substantiven är ofta anpassade till svensk böjning. Man kan t.ex. *grina åt dumma* ***juttur*** 'historier' eller ha *sådana där kyrkliga* ***keikkår*** 'ströjobb'. Han var så *poissa* 'borta, berusad' *den* ***jätkän*** 'typen' kan man säga om någon man inte känner närmare och *dumma* ***arbetskaverin*** 'kompisar' kan man råka ut för ibland. (*Finlandssvensk ordbok* s. 90, 94.)

Med finska adjektiv uttrycks negativa egenskaper, t.ex. *pimeä* (*pime:*) 'vrickad, dum'; *varannan är riktigt* ***pimee***. Om någon som är 'frustrerad' kan man säga att *hon var nu annars säkert bara* ***tur-***

KONSTEN ATT SVÄRA

Kraftuttryck av olika slag har sin givna plats i ungdomars språkbruk, vilket hänger samman med det oppositionella draget i deras språkanvändning, ungdomsprotesten. I Lovisa har utvecklingen gått så långt att det finska *vittu* (och *satan* som är gångbart på både finska och svenska) nästan helt har trängt ut de vanligaste svenska svordomarna. Gymnasistsamtalet 1991 t.ex. innehåller sammanlagt 122 belägg på svordomar, men bland dem finns det bara 1 *fan*, 2 *djävla* och 4 *skit* mot bland annat 47 *vittu*, 8 *vitsi* och 38 *satan*. Det kan jämföras med gymnasistsamtalet i Jakobstad, som innehåller 68 *fan*, 26 *djävla*, *jäkla* etc. och 39 *skit* mot bara 18 *vittu*. Det här är siffror som stämmer överens med Christina Melin-Köpiläs iakttagelse av ett klart markerat avstånd mellan svensk- och finskdominerade orter, vad gäller graden av inflytande från finskan. När konsten att svära svenskt försvinner (***Vad fan*** *skulle det göra?*) och finska kommer i stället, då kan man börja tala om förlust av svenska uttrycksmedel – utan att ungdomsspråket för den skull behöver te sig som något torftigt och tråkigt språk. (Kotsinas 1994 s. 61 f., 70; Melin-Köpilä 1996 s. 186–188; Ivars 2000 s. 189–205.)

hautunut *så där*. Om något som inte är 'självklart' säger man att *det är inte någonting som är* ***itsestäänselvä***.

Finska verb tar normalt de svenska *kasta*-verbens böjning. Det gäller t.ex. *lintsa* (av *lintsata*) 'skolka' eller *kela* (av *kelata*) 'rulla (om band i bandspelare)', t.ex. *det* ***kelar*** *sakta*, och *vitutta* (av *vituttaa*) 'kännas djävligt', t.ex. *nå, det* ***vituttar*** *sedan*. *Pupeltaa* 'mumla, muttra' blir helt enkelt *pupla*, t.ex. ***pupla*** *skit* 'prata skit'.

De expressiva orden i språket, kraftuttrycken, lånar man gärna från finskan, och då från den sexuella sfären. De förlorar på vägen något av sin expressivitet, såsom *vittu* och eufemismen *vitsi* som ofta byggs ut med andra svordomar eller utropsord som *hyi*, *oj*, *voj*. Exempel: ***Hyi vittu satan*** *bättre än vad jag hade!*, ***Voj vittu****, nog är hon fittig!*, ***Oj vittu*** *någon pikkukylä* 'liten by' *med 1000 invånare,* ***satan****! Vittu* har oftast sin placering i förfältet till den inre satsen, t.ex. *första fredagen i sportlovet,* ***vittu*** *vi for bara* och ***vittu****, det här är nog slappt*. *Vitsi* står likaså oftast i förfältet: ***Voj vitsi****, det var nog så perverst!*, *Nej uäk uäk* ***vitsi*** *om man skulle ha sådan, huj!*, ***Huj vitsi****, den var nog så äcklig!*

Vuxenspråk, talat av stadsbor med högre utbildning

Kodväxling till finska och inlån av finska ord eller dialektord är klart socialt betingade företeelser. Inom staden märks de sociala skillnaderna följaktligen i graden av finska och dialektala inslag i talet. Sådana är sparsamt belagda i de samtal som 1991 spelades in med vuxna stadsbor med högre utbildning. De minns t.ex. en tid på 1950-talet då skolhusen var *sådana där* ***kåliga*** 'otympliga' *grejor*, och de minns en tid när Saltbodtorget var belagt med *knapelsten* 'klappersten'. Om man sjöng riktigt vackert så fick man *en näve* ***karki*** 'karameller' och *du sitter här i din* ***nurka*** 'vrå' *och spelar med data*. (FO III *knapelsten* s. 379 f., IV *kålig* s. 10, *nurka* s. 565 f.; *Finlandssvensk ordbok s.* 93.)

Ordförrådet hos dem som talar standard får i stället sin prägel av finlandismer av mer klassiskt slag. Man kan ha *håkat* 'fattat, insett' något redan *i gymnasiet*, och man har kanske *tentat en tent* 'tenterat en tentamen'. Man har gått på *nahare* (av *nachspiel*) 'efterfest', och sådana gånger kan det ha behövts en nykter *kusk* 'chaufför'. Vid Skeppsbron fanns det *flere* saltbodar, och man saknar hamnmagasinen för de var så *kännspaka*. De äldre har *skrinnat* på Lovisavikens is, och de har köpt munkar på *tjugominuterskvarten* i skolan. De minns en tid när man inte åkte taxi utan tog *birs*. De talar om *jasse* som är ett gammalt ord för 'kille', t.ex. *så vände sig ögonvitorna på den där* ***jassen***. Någon eller något kan ha *ändrat* 'förändrat sig, förändrats', t.ex. *han hade* ***ändrat*** *till sin fördel* och *nog har stadsbilden* ***ändrat*** *mycket nu*. Är *Lasse* ***annars*** *bonde?* kan man undra, i stället för *förresten*. (Wessman 1994 s. 26; *Finlandssvensk ordbok* s. 16, 28, 52, 78, 103, 105, 123, 170, 187.)

De som talar standard har tagit till sig en del ord från vardagsspråket i Sverige. De träffar gamla *klasskompisar* och de ringer och *kollar* något. Någon har alla tider *jobbat* på finska och någon man kände hade blivit *fockad* för att han drack. Någon kan känna sig *helt liksom korkad* eller bli *jätteförvånad* och tycka att något är *jätteintressant* eller *jätterörande*.

7.5.3 Fraser och satser

Syntaktiska särdrag behandlas i det följande med utgångspunkt i standardvarieteten av talspråket i Lovisa. De flesta är sedan gammalt kända som typiskt finlandssvenska särdrag, och många konstruktioner bygger på finska mönster.

Fraser

Pronomenet *det* tar *vad* som efterställd bestämning i nominalfraser av typen *han var raka motsatsen mot* ***det vad*** *han var i skolan*.

Obestämda artikeln *en*, *ett* är ofta utelämnad i obestämda nominalfraser som *det var* ***ganska härlig känsla*** och *det är* ***hemskt trivsam skola***.

I Lovisa används *hemskt*, *förskräckligt* och *rysligt* som förstärkningsord i adjektivfraser, t.ex. *inte är vi* ***hemskt unga*** *inte* samt *där var* ***hett så förskräckligt*** och *de var ju grannar med oss och de var* ***rysligt snälla***.

Prepositionsfraser som avviker från det vanliga i standardspråket i Sverige är t.ex. *ibland kan jag liksom* ***i misstag*** *sedan fortsätta på fel språk* och *nu eller* ***i följande år*** samt *Vad var det för folk* ***på er klass*** *då?* (Melin-Köpilä 1996 s. 142.)

Sättet att ange tid har också sina egenheter. *I tiden* (av finskans *aikoinaan*) är en fras som används i stället för *en gång* (*i tiden*), t.ex. *där har varit mjölkbutik* ***i tiden***. Ungefärlig tid anges utan *vid*, t.ex. *så satt vi nu sedan där hos oss* ***elva tolvtiden*** *på kvällen och drack te med våra släktingar* och *man byggde nu på det sättet* ***den tiden****, jo*. I stället för tvåordsprepositionen *för … sedan* används enkelt *sedan*, t.ex. *det var nu kanske* ***en månad sedan***. (Melin-Köpilä 1996 s. 166 f.)

I vissa verbfraser förekommer *fast* i stället för *igen*, t.ex. *går strömmen så måste banken slå* ***fast*** 'stänga'. I Lovisa frågar man något av någon: *det var en som en gång* ***frågade av mig*** *att vad hette hon egentligen*. Med frasen *ids inte* kan talaren vädja till lyssnaren om att låta bli något: *Nå,* ***ids inte*** *nu vara så anspråkslös, nu tror jag att du håller stilen!* Frasen *vara på kommande* ersätter flera andra motsvarande uttryck, som 'vara aktuell, vara på väg': *jag vet inte om det är* ***på kommande*** *mera sådan här studieform som jag sysslar med*. (Melin-Köpilä 1996 s. 156 f.; SAG 4 s. 713.)

Infinitivfraser har *å* 'att' som infinitivmärke, t.ex. *så jag hamnade ju* ***å köra*** *hem alla* och (arbetarkvarteren är) *lite nästan pop* ***å bo*** *i* samt *du hamnar* ***å byta*** *gäng* (om du byter skola) och *bäst* ***å*** *inte* ***lova*** *bort sig*.

Satser

Både *här* och *där* kan fungera som formellt subjekt, t.ex. *1914 stod* ***där*** *ju* (dvs. byggårtalet på en gård) och *då fanns* ***här*** *ju stall* och ***där*** *bodde folk inne på gården också*. (SAG 3 s. 399 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 170.)

Där kan också konstrueras med *vara* utan att ett *det* skjuts in efter verbet i satsen, t.ex.

– Där som nu den här Hanssons affär är, ***där har varit*** *mjölkbutik i tiden.*
– Har det så?
– Jo.
– Jo jo jo jo ***där har varit*** *mjölkbutik.*

Opersonligt konstruerade satser kan likaså innehålla ett *där* som expletivt, dvs. tomt, subjekt. *Där* saknar således egen referens (men har kvar sin rumsbetydelse) som subjekt i satsen *jo jo, det beror alldeles på vad* ***där har hänt***.

En speciell 'vi'-konstruktion med parallell i finskan används i stället för samordning *han och jag*. Exempel på konstruktionen *vi* + verb + *med ngn* är ***vi*** *är klasskamrater* ***med Lea*** 'vi är klasskamrater, Lea och jag', och ***vi*** *brukar inte göra oss populära* ***med Lea*** *åtminstone* 'vi brukar inte göra oss populära åtminstone (dvs. inte fria till eleverna), Lea och jag'. Enligt Bergroth (1917) tillhör konstruktionen "mindre vårdat tal". (Bergroth 1917 s. 106; Melin-Köpilä 1996 s. 167.)

Så-konstruktionen, dvs. *så* som gränsmarkör mellan ett tungt subjekt och resten av satsen, är vanlig också i Lovisa, t.ex. ***min det där syster följande syster i ordningen från mig så*** *har gått där* (i skola). (Melin-Köpilä 1996 s. 163; Ivars 2010 s. 276–286.)

Den finlandssvenska *att*-konstruktionen ("den uteblivna *att*-strykningen") förekommer. Exempel på denna *att*-konstruktion är (gatkamomill) *som man lekte* ***att*** *var ärter* och *det tycker jag* ***att*** *skulle vara svårt* (som i Sverige skulle lyda *det tycker jag skulle vara svårt*). Det är också vanligt med *att* som inledning till citatmeningar, efter t.ex. *fråga* och *undra* i meningar som *Men hördu, Erik frågade just* ***att*** *när byggdes det?* och *Så började man undra nog* ***att*** *vem är det här nu igen?* (Bergroth 1917 s. 137 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 157, 160; SAG 4 s. 426, 866.)

Ett finskpåverkat bruk av *så* förekommer i frågesatser som uttrycker ett förvånat konstaterande. Med frågesatsen söker talaren då bekräftelse på det som samtalspartnern just har sagt. Exempel på returfrågor med anaforiskt *så* där svenskan normalt skulle ha *det* (SAG 3 s. 333, 4 s. 754):

– Där som nu den här Hanssons affär är, där har varit mjölkbutik i tiden.
– Har det ***så****?*

– Hur vet du det?
– Därför att jag har varit med och göra det i tiden.
– Har du ***så****, har du* ***så****?*

Så kan också användas med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ, t.ex.

– Dom är ganska ***snabba****.*
– Dom är ***så****.*

En vanlig konstruktion är *han gick och simma*, där *och* (*å*) fungerar som infinitivmärke och följs av infinitiv i stället för böjd form av det senare verbet. I Lovisa är det främst *vara* samt rörelseverbet *komma* som konstrueras på det här sättet, t.ex. *han* ***kom och möta*** *dig* och *därför* ***kom*** *dom ju dit* ***och tömma*** *våra sparbössor också i skolan* samt *jag har* ***varit med och göra*** *det i tiden*. (Bergroth 1917 s. 114 f.; Melin-Köpilä 1996 s. 158 f.)

En klassisk finlandism är det också fråga om när *skulle* används i både huvudsats och villkorsbisats, även i bisatser med irreellt, icke-faktiskt innehåll. Exempel på det är yttrandet *jag* ***skulle*** *ha tagit hundratusen mark lån med det samma, om man bara* ***skulle*** *ha fått* (till tre procents ränta, men det fick man inte). Förbindelsen *skulle måsta* i stället för enkelt *måste* förekommer också: ***Skulle*** *du inte* ***måsta*** *nu börja redogöra för något slags resultat?* (Bergroth 1917 s. 123–125; Melin-Köpilä 1996 s. 174–176.)

Satserna har ofta en ordföljd som är tydligt påverkad av finskan och dess friare regler för placeringen av adverbial, partiklar och reflexivpronomen. Det är med andra ord fråga om ett interferensfenomen när ordföljden ser ut så här:

- Objekt och adverbial byter plats, så att adverbialet föregår objektet: *Strömberg köpte* ***av oss den gården***, vidare (min mamma) *gav* ***åt dem lite skor och annat*** och *Hör du delar du* ***med mig den****?* samt *vi hade* ***i vår barnkammare den där*** (tavlan) *i tiden*, (där) *hade de alltid* ***om somrarna schack-***

tävlingarna. Objekt och partikeladverbial byter plats i frasen *när du* ***drar dörren upp*** *är du i klassrummet*.

- Predikativ och adverbial byter plats, t.ex. *vi bjöd ju in då sådana här som hade varit på vår klass fast vi inte blev* ***samtidigt studenter***.
- Rumsadverbial och tidsadverbial byter plats: *jag kom* ***sex på morgonen hem*** och *jag var nog* ***om somrarna här***.
- Tidsadverbial står på satsadverbialets plats, och speciellt påfallande är placeringen av *igen*, som i satsen *då skulle de* (fiskefartygen) ***igen utrustas*** i stället för *utrustas igen*.
- *Redan* kan ha en placering som bygger på finskt mönster: *och då hade vi haft dem* (dvs. bussar) ***redan länge*** i stället för *länge redan* (jämför *jo kauan*). (Melin-Köpilä 1996 s. 181–183.)

Allmänt finlandssvensk är förkärleken för *inte* som inledning till en sats, utan att negationen för den skull är speciellt framhävd, t.ex. ***inte*** *kände man ju dem så hemskt bra* samt med dubblering efter satsen ***inte*** *är vi hemskt unga,* ***inte*** och ***inte*** *hörde man ju finska när vi var barn just,* ***inte***.

Månne inleder på normalt svenskt vis frågesatser av typen ***Månne*** *det är Mariehamn* (som tavlan föreställer)*?* På finlandssvenskt vis kan *månne* dessutom stå efter det frågeord som inleder satsen: ***Vad månne*** *hon skulle säga?* (Melin-Köpilä 1996 s. 70; SAG 4 s. 418, 742 f.)

I Lovisa kan *där* och *här* som inledare av en relativ bisats följas av *som*, t.ex. ***där som*** *ingenjörens skjul står, där fanns en* (saltbod) och *Men vad var* ***här som*** *Repohusen står nu?* (Enligt SAG 4 s. 511 kan *där*, *dit* i regionalt talspråk följas av adjunktionellt *som*.)

Det här och *det där* är i flitig användning som ordsökningsmarkörer: *det var* ***det där*** *Ralf H.* samt *privatföretagarna, de gör* ***det där*** *de gör långa dagar* och *dom var på väg på* ***det där*** *på nahare* 'efterfest' *till M.* Jämför Ekenäs i 7.4.3.

7.5.4 Framtidsutsikter

I 1990-talets stadsmålsundersökning kunde ett lokalt stadsmål avgränsas som en egen normnivå på den östnyländska skalan dialekt–standardspråk. Det fanns statistiskt signifikanta skillnader mellan stadsbor med lägre och högre utbildning, och det fanns kvalitativa skillnader mellan å ena sidan Lovisaspråket och å andra sidan både

omgivande dialekt och standardspråk. Gentemot dialekterna bestod skillnaderna bland annat i frånvaro av diftonger. Gentemot standardspråket bestod skillnaderna bland annat i adjektiv på *-er* och villkorlig infinitivapokope. Samtidigt framstod lokalspråket mer eller mindre som en tradition stadd i upplösning. De utpräglat lokala dragen tappade terräng, och utvecklingen gick mot mer standardspråk hos de stadsbor som medverkade i undersökningen och förväntades tala lokalspråk. Även om de lokalspråkliga markörerna minskade i frekvens, så hade de en sociolingvistisk betydelse som gav fog för en uppdelning av talspråket i Lovisa på två sociolekter. Med ledning av de markörer som fanns skulle infödda lovisabor lätt kunna placera informanterna i ”rätt” kategori, socialt sett.

Farhågorna om en tradition i upplösning verkar ha kommit på skam, för senare inspelningar från 2005–2008 visar ett Lovisaspråk som lever och alltjämt fungerar som social markör för ungdomar och stadsbor i lägre samhällsställning. Markörer som består är bland annat kortstavighet (*sita* ’sitta’, *såmar* ’sommar’), artikelsynkope (*vä:rdn* ’världen’, *tantn* ’tanten’), pronomenet *dom* samt *där* som formellt subjekt (***där*** *var en flicka från Lappträsk*), vidare korta verbformer (*bodd*, *hadd*, *kund*) samt *hit*, *dit* och *vart* för *här*, *där* och *var* (***dit*** *satt vi ofta*, ***Vart månne*** *det var i Borgå?*).

Lovisaspråk i 2000-talstappning illustreras till sist med ett språkprov från en inspelning med en yngre kvinna (som det går att lyssna på under Digitalt material på adressen www.sls.fi):

Nå ***fotis spela*** *vi ju* ***hela*** *ti:den, ma:trasten va de besta nä:r man fikk* ***spel fotis*** *på höstana å vå:ren.* ***Fo:r*** *inn rikit svetti sen tiba:ka ti* ***timman****. Å sen ja:a, va* ***hadd*** *vi* ***månne****, jo: vi* ***laga såndäna såndäna*** *när de e i:s å snö: å så nä:r man li:ksåm dra:r me* ***sko:nan*** *så at de bli:r rikit ha:lt såna ba:når* ***laga*** *vi allti så nä:r* ***dåm kund*** *va se:kärt* ***nå*** *ti:e tju:gu me:tär långa* ***såndä:rna*** *ba:når å så sprang vi då liksåm å* ***sku skrinna hela*** *den dä:r ve:gen. – Aj ja:, å* ***skrinna*** *på dåmm då. – Jå:, de va li:te* ***hu:mår****.*

Så ser det ut, lokalspråket som det talades av infödda stadsbor omkring tusenårsskiftet. Tiden får utvisa om det traderas vidare till kommande generationer i 2000-talets Lovisa.

8

SPRÅKARTER FRÅN MEDELTID TILL NUTID

Utifrån graden av dialektala inslag brukar variationen i det nutida talspråket i Sverige beskrivas som ett kontinuum med olika *normnivåer*. Den ena ytterpolen i kontinuet är den lokala, *traditionella dialekten*, den andra är det *neutrala standardspråket*. Mellan ytterpolerna finns den utjämnade, *regionala dialekten* och det *regionala standardspråket*. Av de fyra normnivåerna saknar svenskan i Finland nivån *neutralt standardspråk*. Här kan således urskiljas bara tre normnivåer: den ena ytterpolen i kontinuet upptas av den *lokala dialekten*, den andra av *finlandssvenskan* som fungerar som överregional varietet och lärs ut i skolorna. Mellan ytterpolerna finns nivån *lokalt stadsmål/regional dialekt*. Se 1.3.1. (Thelander 1996 s. 172–175; *Språken i Sverige s.* 9.)

I verkligheten är det inte så många som talar sin finlandssvenska standard så dialektfritt att man inte kan höra vilken landsända talaren har vuxit upp i. Och i verkligheten finns det inga vattentäta skott mellan normnivåerna. Gränserna är flytande, och vi kan räkna med att 2000-talets språkbrukare har tillgång till olika *stilar* som de utnyttjar beroende på talsituation. Man anpassar sig efter situationen och använder dialekt och standard i olika proportioner beroende på vem man talar med och om vad. Den uppsättning stilar som medlemmarna i en talgemenskap förfogar över kallas *stilregister* eller *stilrepertoar*. (Thelander 1974 s. 47; Sandøy 1993 s. 74.)

8.1 Språkarter i ett historiskt perspektiv

Som ovan framgått är normnivåerna i svenskan i Finland tre till antalet, men det har de inte alltid varit och det är de inte överallt där det talas svenska i Finland i dag. Tredelat är språkfältet bara i trakter där avståndet mellan dialekt och standardspråk har varit tillräckligt stort för att ge rum för mellanvarieteter av typen lokala stadsmål att växa fram. Tvådelat är språkfältet i trakter där man talar lokal dialekt och standard, eller regional dialekt och standard. Socialt kan språket i en stad vara skiktat i lokalspråk och standardspråk, dvs. i två *sociolekter*.

Vi får gå många hundra år bakåt i tiden för att finna ett tillstånd där man kommunicerade bara på *dialekt*. Och ett tillstånd där talspråket var fördelat bara på varieteterna *dialekt* och *standardspråk* har knappast någonsin existerat. I *Svenskan i Finland*, där Olav Ahlbäck skiljer mellan å ena sidan *folkmålen* och å andra sidan *riksspråket*, skymtar vi också upplysningar om stadsmål. På medeltiden, innan riksspråket hade tagit form, var talspråket skiktat i *dialekt* och *stadsmål*. Den slutsatsen ger Ahlbäcks beskrivning av finlandssvenskans historiska rötter anledning till:

> Den variant av det svenska riksspråket, som talas i Finland, är till sina viktigaste drag yngre än det centralsvenska riksspråket, i det att den förra har uppstått under inflytande av det senare. Men den finländska riksspråksarten – finlandssvenskan – innehåller dock många särdrag, som ha sina förutsättningar i finlandssvenska dialekter och *särskilt i det stadsmål som talades i Åbo under medeltiden och senare*. (Ahlbäck 1971 s. 20; författarens kursivering.)

Åbodialekten talades av det lägre borgerskapet i staden. Den var, som stadsdialekter alltid är, en blandning av språkdrag från olika håll. I urkunder från 1500- och 1600-talens Åbo har Ahlbäck funnit många exempel på den pågående språkblandningen i staden, t.ex. ”götiskt” vokalförlängda ordformer som *teen* ’tenn’, *feek* ’fick’ (av fornsvenskt *tin* och *fik*) som delvis kunde vara inhemska, och ”uppsvenskt” konsonantförlängda former som *wetta* ’veta’ och *påssa* ’påse’ (av *vita* och *posi*) samt inhemska *nykil* ’nyckel’ med bevarad kort stavelse och *eeld* med lång vokal i stammen. Mellansvensk-götisk eller inhemsk var *ö*-vokalen i *nöchter* ’nykter’, uppsvensk eller inhemsk var *i*-vokalen i *smidia* ’smedja’ och *y*-vokalen

i *byssa* 'bössa'. Gemensamma med dialekterna i södra Finland var adjektiv och particip på *-er*, såsom *lytter* 'lytt' och *dömder* 'dömd'. I 1700-talets urkunder försvann sedan allt mer av det dialektalt provinsiella i ljudskick och böjning, i synnerhet i de högre stilarterna. Dåtida privatbrev, såsom Pehr Kalms, reflekterar ett talspråk som Ahlbäck förmodar stämde överens med svenskan på högre nivå i Åbo. (Ahlbäck 1971 s. 21–27.)

Under ett kraftspel med skriftspråket, det centralsvenska talspråket och den gamla Åbodialekten som komponenter hade 1700-talets Åbosvenska vuxit fram, konstaterar Ahlbäck. Resultatet av detta kraftspel var inte ett enhetligt talspråk, utan ett språk som var socialt skiktat på samma sätt som det dåtida Stockholmsspråket. Också Gun Widmark räknar med att Finland före riksspränggningen 1809 hade samma stilartsschema som det som rådde i Sverige: med dåtida språkbruk *Offenteligt tal*, *Omgiengestal* eller *Gement tal* samt *Gemene mans tal* som avsåg rent dialektalt tal. (Ahlbäck 1971 s. 28 f.; Widmark 2000 s. 24, 47, 156–167.)

Skiktningen av svenskan i Finland i olika geografiskt eller socialt bestämda språkarter har således anor som kan följas tillbaka till medeltiden. Språkarterna kom till i kronologisk ordning: dialekterna är äldst, sedan kom Åbodialekten, därefter den högre svenskan i Åbo som sedan blev standardspråk för det svenska Finland som helhet, sist de lokala stadsmål som talas i städer grundade på 1600- och 1700-talen. Till utvecklingen i sen tid hör skiktningen i sociolekter som uttryck för olika social tillhörighet i städer som industrialiserades på 1900-talet. De allra senaste produkterna av språkutvecklingen är de regionala dialekterna, i trakter där sådana går att identifiera på skalan dialekt–standard.

De tre språkarterna av äldre datum – dialekter, stadsmål och standardspråk – hör samman med olika typer av språkgemenskaper. Den *primära* typen av språkgemenskap avser socknarna på landet med deras dialekter, medan den *sekundära* hänför sig till städer med mindre utpräglade dialekter. Den *tertiära* typen gäller samhällets elit som främst är bosatt i städerna men också är rörlig ut över bygderna och förknippas med ett mer enhetligt, överregionalt standardspråk. De primära och sekundära gemenskaperna avser socialt lägre klasser än den tertiära gemenskapen. De förra typerna är geografiskt begränsade, men inte den senare. (Einar Haugens sociodialektala beskrivningsmodell, citerad efter Dahlstedt 1978 s. 51.)

Hur dialekter, stadsmål, sociolekter, regionala dialekter och standardspråk (finlandssvenska) förhåller sig till varandra, språkligt och historiskt, ska behandlas närmare i det följande.

8.2 Dialekter

Så länge det har talats svenska i Finland, så länge har denna svenska förmodligen varit splittrad i dialekter. Den svenska som de medeltida inflyttarna förde med sig till Finland kan redan den ha varit dialektalt varierad. Allt eftersom bosättningarna organiserades i kyrksocknar ökade splittringen: bland sockenborna inom den egna socknen utvecklades dialekten i samma riktning, bland sockenborna i andra socknar i andra riktningar. I Finland räknar vi med att det finns lika många lokala dialekter som det fanns socknar (församlingar) vid 1800-talets slut, dvs. ett åttiotal. Typiskt för dialekterna är att de på alla språknivåer – ljudlära, formlära, ordförråd, ordbildning och syntax – skiljer sig från det överordnade standardspråket. (Jfr Thelander 1996 s. 165–167.)

De traditionella dialekterna dominerade på de flesta håll svenskbygderna fram till de sista decennierna av 1900-talet. Mest livskraftiga har de varit – och är de in på 2000-talet – i Österbotten, östra Åland, västra Åboland och östra Nyland, dvs. i de områden där dialekterna har haft sin mest särpräglade utveckling. Mindre livskraftiga har de varit på fasta Åland, i östra Åboland samt västra och mellersta Nyland. Detta är anmärkningsvärt nog inte någon ny iakttagelse. O. F. Hultman skrev redan 1894 att det högsvenska inflytandet hade gjort sig starkast gällande i just dessa trakter. (Hultman 1894 s. 116.)

Kanske talar man på sina håll även i södra Finland mer dialekt än utomstående anar? Författaren erinrar sig en bussresa Helsingfors–Ekenäs i början av 2000-talet. Bussen var nästan tom på folk, så mellan föraren och en lokal passagerare utspann det sig ett livligt samtal på renaste västnyländska – med accenter, slutledsbetoningar, *er*-adjektiv och villkorlig apokope. Kanske var det ett fall av *dold bidialektism* som dialektforskaren på väg till ett dialektseminarium på Tvärminne biologiska forskningsstation blev osynligt vittne till? Dold bidialektism är det fråga om när personer som talar dialekt i hemmet och privat byter till standardspråk när utomstående observatörer finns inom hörhåll. (Dahlstedt 1978 s. 56 f.)

Tidigare spådomar om dialekternas snara död har i alla fall kommit på skam. Hur svårt det är att sia om språks och dialekters framtid kan Nedervetilfödde seminarielektorn K. J. Hagfors (och skolans) syn på dialekterna tjäna som exempel på. Hagfors skrev 1932 att dialekterna då befann sig i en svår brytningstid och att det inte skulle dröja alltför länge förrän de dog ut. För en äldre generation hade dialekterna ett stämningsvärde, men om detta försvann med dialekternas död så fanns det så mycket mer att vinna på att bygdens folk språkligt smälte samman med de bildade klasserna: ”dess kulturliv blir rikare, och det kan bättre göra sig gällande i den allmänna sammanlevnaden, om det behärskar den högre språkformen”, ansåg Hagfors. (Hagfors 1932 s. 59.)

8.3 Stadsmål

Stadsmål som är distinkta, tydligt markerade mot både dialekt och standard, känner vi tack vare stadsmålsprojektet bäst från Kristinestad och Lovisa. Stadsmålen är liksom dialekterna geografiskt avgränsade men utbildade i en annan typ av språkgemenskap: inom de lägre samhällsklasserna i städerna. Den sociala innebörden kan variera. I en socialt homogen gemenskap som Kristinestad är stadsmålet främst ett uttryck för lokal tillhörighet, i Lovisa ett uttryck för både lokal och social tillhörighet. Förklaringen till skillnaden finns i de två städernas historia: i Kristinestad har inslaget av folk i högre samhällsställning varit för tunt för att bära upp en egen högspråkstradition, i Lovisa har den sociala skiktningen och behovet av att markera social tillhörighet inbördes varit större.

Kristinestad får här tjäna som exempel på ett stadsmål som självständig varietet mellan dialekt och standard. Staden grundades 1649, men stadsmålet uppkom antagligen på 1700-talet när staden byggdes upp efter stora nordiska kriget (stora ofreden, 1700–1721). Mötet mellan folk och dialekter från olika delar av det dåvarande svenska riket avspeglar sig alltjämt i stadsdialekten, som är sammansatt av drag från sydösterbottniska, åboländska (Åboregionen) och centralsvenska dialekter samt från finlandssvenskt standardspråk (nedan betecknat Finland). Vilka språkdrag från vilken region som segrade i konkurrensen avser tabell 4 att ge en uppfattning om:

Tabell 4. Drag av olika ursprung i Kristinestadsspråket.

ord	Lappfjärd	Åboland	Uppland	Finland	Kristinestad
’klocka’	klåkkå	klåkkå	klåkka	klåkka	klåkkå
’gata’	gatå	gato	ga:ta	ga:ta	gatå
’timme’	ti:ma	ti:ma	timma	timme	timma
’gården’	goå**l**in	gå:rdn	gå:**l**n	gå:rden	gå:rdin
’böckerna’	byökren	bökkren	bökkren	bökkärna	bökkren
’stenig’	steinåt	steinågär	ste:nig	ste:nig	ste:nåt
’läsa’	lies	les(a)	le:sa	le:sa	le:s
’satt’	soåt	sat	sått	satt	sått
’brutit’	bryti	broti	bry:ti	bru:ti	bryti
’dragit’	dreiji	draiji	draiji	dra:gi	draiji
’hem’	heim	himm	hemm	hemm	himm
’här’	sjenn	jenn	henn	hä:r	henn
’bli’	va:**l**	bli:	bli:	bli:	bli:

Källa: Ivars 1996 s. 65–75, 2005b s. 1061.

Rent dialektala drag som Lappfjärdsmålets diftonger (*steinåt*, *heim*, *lies*, *soåt*), *sjenn* och *va:**l*** klarade sig inte så bra i mötet med åboländska och centralsvenska språkvanor. Flertalet drag under Kristinestad kan i stället följas tillbaka till en äldre stadsmålstradition som spreds med hantverkare, sjöfarare och annat folk som flyttade runt under den tid då Finland var Sveriges Österland, före 1809. Former som *klädren* och *böckren* var fullt levande i både Åbo och Stockholm under 1600-talet, och supinerna *draiji* och *taiji* var naturliga inslag i Stockholmsspråket ännu vid sekelskiftet 1800/1900. Adjektiv av typen *skallot* samt *sått*, *himm*, *henn* och *y*-supiner (*bryti* och *flygi*) är äldre stockholmska, liksom *e*-uttalet i *le:s* ’läsa’ samt tunt *l* i stället för tjockt i *klocka* och *tjörkgålin* ’kyrkogården’. En annan företeelse med rötter i gammal stadsmålstradition är den oblika formen *timma*, dvs. den gamla genitiv-, ackusativ- och dativformen av fornsvenskans *tíme* som grundform i svagt maskulinum. *Stockholmsgenus*, benägenheten att använda *han* om ord av feminint genus, uppträder likaså i Kristinestad: *hande lillstugon* ’den där lillstugan’. (Ståhle 1981; Ivars 1991 s. 80–82; Ivars 2005b.)

I Åbo och Stockholm finns det knappast så mycket kvar av den gamla stadsmålstraditionen, men i Kristinestad lever den vidare och bidrar verksamt till att ge staden dess atmosfär av en tid som flytt. Vi kan nästan tala om en ”frusen dialekt”, med ett begrepp lånat från emigrantspråksforskningen i Amerika.

8.4 Sociolekter

Medan en dialekt definieras som en geografiskt avgränsad variant av ett språk, så kan en *sociolekt* definieras som en socialt avgränsad variant av språket. I många städer är det naturligt att räkna med att språket är skiktat i sociolekter som motsvarar sociala grupperingar bestämda av t.ex. yrke och utbildning. Så är fallet i tre av de fyra städer som ingick i stadsmålsprojektet och beskrivs i kapitel 7, nämligen Jakobstad, Ekenäs och Lovisa. Där talar stadsborna varsin sociolekt, lokalspråk och standardspråk. I Jakobstad och Ekenäs sammanfaller lokalspråket med dialekterna i omgivningen, i Lovisa talar man lokalt stadsmål. Den lokalt förankrade sociolekten talas av folk i lägre och standardspråket av folk i högre ställning i samhället.

De tydligaste sociolektala motsättningarna brukar egentligen vara förknippade med större städer. I Helsingfors t.ex. vittnar benämningar som *helsingforsisk vardagssvenska* och *bildad finlandssvenska* om den sociala skiktning av talspråket som är rådande där. Också i Vasa är språket klart skiktat i sociolekter. Det kan vi sluta oss till av språkprov från *Spara det finlandssvenska talet*-insamlingen 2005–2008. En bild av kontrasten ger följande språkprov från Vasa (där inpass från intervjuaren har strukits):

Yngre kvinna söker studentbostad i Helsingfors

Men va he:tär e, di e så domma di där ansö:kningana man ska jö:r på nete. Jå:, do ska skri:v hur myki inkåmst do ha:r. Ja:nå, ***inkomst när jag börjar skolan eller inkomst jag har nu?*** *Å sånde he:lt kånstiga sa:kär då å så ska man veli frå:n en lista då vikken* ***skola man går i****. Nå int fanns min sko:la dä:r på listan. Nå hur ska ja jö:r då?* (Uppläsning markerad med fet stil.)

Äldre man om bildmanipulering med digitalteknik

Han va fri:lansfåtågra:f men di sa: att di kåmmär aldri att tjö:pa nån bild a:v bildär a:v hånåm me:ra. Så att, de finns ju såm e:n enkel re:gel me de dä: såm jellär både fåtågra:fär å di såm skri:vär att, att åm man ska va: såm trodd så ska man såm hålla sej ti sanningen då he:lt enkelt, att förr ellä se:nare så bli:r man endå a:vslöjjad.

Båda talarna använder Vasamarkören *di* som pronomen i tredje person pluralis. I den mer lokalpräglade sociolekt som den yngre

kvinnan representerar samvarierar *(h)e* 'det' med *o*-formen *domma* 'dumma', kortformerna *jö:r* 'göra' och *veli* 'välja' i infinitiv samt det kortstaviga uttalet *nete* 'nätet' och *myki* 'mycket'. I den mer standardspråkliga sociolekt som den äldre mannen representerar samvarierar *de* 'det' med fullformerna *tjö:pa* 'köpa' och *hålla* i infinitiv samt infinitivmärket *att*. Med de nämnda markörerna signalerar de två talarna tillhörighet till lägre respektive högre socialgrupp i staden – eller måhända sin önskan att identifiera sig med någondera gruppen. För många vasabor är *Vasaspråket* (som den yngre kvinnan talar) samtidigt uttryck för en specifikt lokal identitet. – Se Leinonen i I:2.

8.5 Regionala dialekter

Såsom stadsmålen tidigare gjort växer regionala dialekter i nutiden fram i spänningsfältet mellan de lokala dialekterna och standardspråket. I den kraftmätning mellan dialekt och standardspråk där nya dialekter tar form är det av erfarenhet de mest lokala dialektdragen som försvinner och de som är gemensamma för ett större område som lever kvar. Om alla dialektdrag ersattes med standarddrag skulle utjämningen vara total, men så långt går processen i verkligheten inte – det blir alltid något kvar av det gamla när dialekterna i en region mäter sina krafter med standardspråket. (Thelander 1996 s. 173 f.)

Regionala dialekter utbildas för regioner som folk tycker det är meningsfullt att tillhöra och identifiera sig med. Ett säkert fall i det svenska språkfältet i Finland är *åländskan*, som har uppkommit genom utjämning av dialektala skillnader på fasta Åland. Resultatet är en dialekt som är tydlig nog för att skilja en ålänning från en talare i både "riket" i öster och Uppland i väster. Kännemärken gentemot Uppland är enaccentsystemet och kortformerna *int*, *sku* och *måst*. Kännemärken mot fastlandet är frånvaron av korta stavelser samt det öppna uttalet av långt *ö* även framför andra konsonanter än *r* (*nöd, lön*), det supradentala uttalet av *rd*, *rn*, *rs*, *rt* och det svenskpåverkade uttalet av *sj* och *tj*. Se 4.3.

I Åboland pågår en utjämning som varierar i styrka mellan dess västra (Iniö, Houtskär) och dess östra del (från Korpo och österut). I väster upprätthåller man det strukturella avståndet mellan dialekt och standard. I öster däremot bildar dialekt och standard inte längre strukturellt åtskilda system utan en glidande skala som talarna kan utnyttja i olika grad i olika situationer. Dialektdrag som fortfarande

har en stark ställning i öståboländskt talspråk är bl.a. korta preteritumformer som *glömd* 'glömde' och *trodd* 'trodde', *o*-uttal (*hondra* 'hundra', *folla* 'fulla'), kortstavighet (*lesa* 'läsa', *kåma* 'komma') och artikelsynkope (*kvelln* 'kvällen'). Någon ny dialekt som vore artskild från både dialekt och standard har utjämningen ännu inte lett fram till. Däremot gör talspråket i östra Åboland skäl för namnet *regional dialekt*, när begreppet ges en vidare tolkning som en glidande skala mellan ett mer dialektalt och ett mer standardnära sätt att tala. – Se 5.9 och Leinonen 2015 samt 8.7 nedan.

8.6 Regionalt standardspråk

Finlandssvenskan, den icke-dialektala svenskan, har i egenskap av regionalt standardspråk för Finland en hög social innebörd i samhället. Mest av allt är det vissa egenheter i uttalet som ger finlandssvenskan dess speciella karaktär i förhållande till de regionala standardspråken i Sverige. Sådana egenheter är ordaccent och satsmelodi, klangfärgen hos *a*- och *u*-vokalerna samt uttalet av *sj*- och *tj*-ljuden. Av dem som talar svenska i Finland är det bara ett fåtal som talar finlandssvenska i dess mest neutrala form – *bildad finlandssvenska* – som modersmål. De flesta talar finlandssvenska med regional färgning, så att man tydligt kan höra om den talande hör hemma i Österbotten, Åland, Åboland eller Nyland. Att finlandssvenskan ska vara och förbli en varietet av svenskan, inte ett eget språk, är både språkvården och språkbrukarna i alla fall ense om. Finland skulle inte ha något att vinna på att utveckla sin svenska i en självständig riktning och skapa egna normer. I det avseendet skiljer sig Finland från t.ex. Belgien och Österrike, där man har gått in för att skapa egna standardspråk i förhållande till standarden i Nederländerna respektive Tyskland. (Reuter 2014 s. 36–38; Reuter i I:2 samt Reuter, af Hällström-Reijonen & Tandefelt i 2:1; Auer 2011 s. 489.)

8.7 Nutida tendenser

Tendenserna i språkutvecklingen i början av 2000-talet är inte egna för Finland utan följer kända mönster från andra europeiska språk. De skiftande mönstren har Peter Auer (2011) sammanfattat i en typologi som skiljer mellan fem olika konstellationer av *dialekt* och *standard* på samhällsnivå:

Typ Noll	importerad (exoglossisk) standard, såsom engelska på Malta, Cypern
Typ A	egen (endoglossisk) standard, men bara i skrift
Typ B	egen (endoglossisk) standard i både tal och skrift
Typ C	mellanformer mellan dialekt och standard (regionala dialekter)
Typ D	dialektförlust.

Typ Noll som saknar egen standard och Typ A som har en egen standard men bara i skrift är inte relevanta för dagens Finland, där vi i stället kan känna igen typerna B, C och D. En sak för sig är att Typ Noll i Finland kan kombineras med B, C och D, i och med att finskan i vissa sammanhang fungerar som kompletterande standardspråk till svenskan. Så är fallet inom förvaltningen, i synnerhet hos statliga myndigheter på riksnivå. (Auer 2011 s. 487–494.)

Typ B kännetecknas av *diglossi*: dialekt och standard existerar sida vid sida i samhället men används i olika sammanhang. Kodväxling från dialekt till standard kan förekomma i en viss situation, men inte kodglidning från dialektalt till mer standardspråkligt tal. Talaren väljer varietet och håller sig till de varianter av språkdrag (språkliga *variabler*) som hör samman med varieteten i fråga. Varianterna samvarierar ömsesidigt med varandra: inleder man med *he* 'det' så fortsätter man med *ga:r bra:* 'går bra', inleder man med *det* så fortsätter man med *går bra*. Denna konstellation är inte längre särskilt vanlig ute i Europa, men i Finland är den levande i regioner som kännetecknas av ett stort strukturellt avstånd mellan dialekt och standard, dvs. Österbotten, västra Åboland, östra Nyland och (intill sen tid) östra Åland. Den standard som i de här landsändarna hör samman med Typ B uppvisar regional variation, i synnerhet på den fonetiska nivån.

Mest utbredd i dagens Europa är Typ C som kännetecknas av *diaglossi*: dialekterna närmar sig varandra ömsesidigt (*konvergerar*), samtidigt som de närmar sig standardspråket (*advergerar*). Drag med liten geografisk räckvidd överges i den processen till förmån för drag med större räckvidd. Det uppkommer mellanformer mellan dialekt och standard, *regionala dialekter*, som kan men inte behöver vara strukturellt avgränsade mot dialekt och standard. För Typ C räcker det med gradvisa övergångar från ett mer dialektalt till ett mer standardspråkligt sätt att tala, och vice versa. I Finland möter vi

den diaglossiska typen på fasta Åland, i östra Åboland samt i västra och mellersta Nyland, dvs. i regioner där dialekterna länge har stått standardspråket närmare än i språkområdet i övrigt.

Typ D kännetecknas av att de traditionella dialekterna har försvunnit. Från Typ B (diglossi) och C (diaglossi) till D kan dialekterna gå förlorade på två sätt, dels genom att dialekterna inte längre förs över från en generation till nästa, dels genom att dialekterna gradvis jämnas ut och faller samman i regionala dialekter eller uppgår i standardspråket. I det förra fallet kan dialekterna gå förlorade under en kort tidsperiod. I det senare fallet tar processen längre tid. Frågan är om inte utvecklingen på fasta Åland och i Mellannyland redan har lett fram till en situation där dialekterna inte längre traderas muntligt inom familjen.

Historiskt sett innebar Typ B en spridning av standardspråket till alla sociala skikt i samhället. Från att ha varit gällande norm och symbol för den bildade klassen skulle *högsvenskan* under 1900-talet bli det gemensamma språket för alla. Så var det överallt i Europa: nu skulle inte bara de bildade utan alla medborgare via skolan lära sig tala standardspråk. På fackspråk talas det om *demotisering*, förfolkligande, när alla medborgare i samhället ska tillägna sig en varietet som de bildade klasserna ställer upp normerna för. Följden av att allt fler talare använder standardspråk i allt fler situationer är att normerna försvagas, att standardspråket *avstandardiseras* eller förändras. Vissa tecken på avstandardisering har observerats i tre av de städer som ingick i stadsmålsprojektet: Jakobstad, Ekenäs och Lovisa (se 7.1). (Jfr Auer 2011 s. 494–497.)

Med övergången till Typ C försvagas i sin tur de traditionella dialekterna. Från att tidigare ha varit bärare av en lokal identitet blir de bärare även av en social identitet knuten till de lägre klasserna i samhället. Dialekterna *avdialektaliseras*, och talarna börjar utveckla nya sätt att tala. Mellanformer som ger högre social prestige och samtidigt fungerar bra som uttryck för en regional identitet växer fram. Dialekter försvagas och försvinner i olika takt i olika delar av språkområdet, och deras betydelse som bärare av den lokala identiteten varierar också. Utvecklingen mot regionala dialekter och dialektförlust är otillräckligt undersökt. För forskningen skulle det nu gälla att ta reda på var i det typologiska spektret dialekterna i dagens Finland egentligen befinner sig. Hur långt har vi kommit i övergången från Typ B till C och Typ C till D?

I den process som pågår avtar medvetenheten om standardnormen, och skriftspråket förlorar något av sin betydelse som normerande kraft för talet. Det talas om *informalisering* av språk och samhälle, när informella uttryckssätt allt mer accepteras också i mer formella situationer. Att den kodifierade standardvarieteten trots allt har en stark ställning framgår av allmänhetens benägenhet att reagera på språkfel i massmedierna. Dialektdebatterna har tystnat, vad man numera reagerar på är förekomsten av osvenska ord och uttryck i det offentliga språkbruket. Trycket från finskan blir allt tydligare, och stadsmålsinspelningarna 1990–1991 visar hur inflödet av finska ord och uttryck ökar från generation till generation. Oroväckande inför framtiden är, säger Mikael Reuter, den allmänna osäkerheten i fråga om konstruktioner, uttryckssätt och stil. Allt fler talare identifierar sig som tvåspråkiga, och finskan tränger i vissa sammanhang undan svenskan som standardspråk. I huvudstadsregionen t.ex. är domänförlusten för svenskan som förvaltningsspråk ett faktum. (Ivars 1999; Reuter 2014 s. 30–32.)

Sitt starkaste fäste har finlandssvenskan inom utbildningsväsendet och massmedierna. Som symbol för det svenska Finland har den framtiden för sig. Så länge det talas svenska i landet, så länge kommer finlandssvenskan att bestå och fungera som norm för den svenska som lärs ut i skolorna, de svenska lika väl som de finska skolorna. Det vore ändå för tidigt att döma ut dialekterna och sociolekterna som former för talad svenska:

> Den officiellt understödda och föreskrivna högspråksnormen har inte lyckats utplåna de underliggande svenska dialekterna och sociolekterna i Finland. Det synes som om målet varit för högt satt i förhållande till språkläget i Finland, till språkvårdens och språkundervisningens resurser och till det verkliga språkbruket hos en stor del av befolkningen. Det synes också som om denna del av befolkningen fått uppleva en känsla av besvikelse och mindervärdighet så länge dess eget språk varit ringaktat och förbisett. (Loman 1983 s. 95 f.)

Så skrev Bengt Loman 1983. Efter det har toleransen för dialekter, sociolekter och regionala accenter enligt rätt samstämmiga uppgifter ökat i samhället. Kanske har man insett att den socialt och geografiskt betingade variationen är en bestående egenskap hos språket. Så länge det talas svenska i Finland kommer de regionalt och socialt

skiftande varianterna att ha betydelse för identiteten – såväl inbördes mellan grupper och regioner i Finland som i förhållande till Sverige.

Källor och litteratur

A. Material i form av arkivsamlingar

Institutet för de inhemska språken, Helsingfors

FMK (Folkmålskommissionen) 154c. ”Kommentar till K-H Dahlstedts ordsamlingar från Oravais.” Karl-Hampus Dahlstedt. 1953.
FMK 180. Utskrifter av ljudband från Karleby, Nedervetil, Terjärv, Esse, Tenala. Olav Ahlbäck. 1950-talet.
FMK 194. Utskrifter av ljudband från Korsnäs, Närpes, Lappfjärd. Ann-Marie Ivars. 1967–1975.
FMK 251b. Utskrifter av ljudband från östra Nyland. Åke Karlsson, 1970-talet.

Svenska litteratursällskapets språkarkiv, Helsingfors

SLS 701. Ordförrådet i Houtskär. Kurt Zilliacus. 1957–1961.
SLS 702. Utskrifter av ljudband från Houtskär. Inledning och arbetsrapport till SLS 701 och 702. Kurt Zilliacus. 1958.
SLS 737. Utskrifter av kasserade ljudband från Nagu, Finby, Snappertuna, Sjundeå, Helsinge. Kurt Zilliacus. 1960.
SLS 1014. Bandinspelning av dialekt och sakligt material. Kimito, Helsinge, Helsingfors, östra Nyland. Åke Karlsson. 1971.
SLS 1071. Expeditionen till Kronoby 1971.
SLS 1746. Svar på frågebrevet ”Vad talar du?” 1992.
SLS 1859. Amerikaexpeditionen 1971. Ragna Ahlbäck, Lars Huldén, Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter. 1971.
SLS 1862. Bandutskrifter med landsmålsalfabet av inspelningar gjorda på Åland 1959–1977. Per-Henrik Solstrand. 1996.
SLS 1941. Stadsmålsprojektet. Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs, Lovisa. Marie-Charlotte Gullmets-Wik. 1990–1991.
SLS 2098. *Spara det finlandssvenska talet*. 2005–2008.
SLS 2256. Svar på enkäten ”Dialekt, stadsspråk eller finlandssvenska – vad talar du?” 2013.

B. Material i form av inspelningar

Bandinspelningar som har bidragit med språkprov, från Nedervetil till Lappträsk

Band 1952:1. Nedervetil. Olav Ahlbäck, Lars Huldén. Utskrift av Olav Ahlbäck i FMK 180.

Band 1971:130. Esse. Lars Huldén, Ann-Mari Häggman. Utskrift av Ann-Marie Ivars i SLS 1071.
Band 1952:16. Pedersöre. Olav Ahlbäck, Lars Huldén. Utskrift ej arkiverad.
Band 1962:46. Vörå. Inga-Britt Donner. Text i *Från Pyttis till Nedervetil* s. 121 f.
Band 1987:28. Kvevlax. Barbro Wiik. Text i *Från Pyttis till Nedervetil* s. 113 f.
Band 1974:58. Replot. Peter Gustafsson. Text i *Från Pyttis till Nedervetil s.* 117.
Band 1969:45. Närpes. Ann-Marie Ivars, Ann-Mari Häggman. Utskrift av Ann-Marie Ivars, eget arkiv.
Band 1972:41. Kaskö. Lars Huldén, Ann-Marie Ivars. Utskrift av Ann-Marie Ivars, eget arkiv.
Band 2007:25. Kristinestad. Utskrift av Ann-Marie Ivars, även i Ivars 2012 s. 109 f.
Band 1955:10. Lappfjärd. Olav Ahlbäck. Utskrift av Ann-Marie Ivars i FMK 194.
Band 1968:59a. Hammarland. Inspelning jämte utskrift av Per-Henrik Solstrand i SLS 1862.
Band 1968:60a. Finström. Inspelning jämte utskrift av Per-Henrik Solstrand i SLS 1862.
Band 1970:92a. Jomala. Inspelning jämte utskrift av Per-Henrik Solstrand i SLS 1862.
Band 1970:92b. Brändö. Inspelning jämte utskrift av Per-Henrik Solstrand i SLS 1862.
Band 1959:32. Iniö. Kurt Zilliacus. Texter i Zilliacus 1984 s. 146 och 1992 s. 79.
Band 1963:9. Nagu Borstö. Kurt Zilliacus. Utskrift ej arkiverad.
Band 1975:108. Karis. Inspelning och utskrift av Gunilla Harling-Kranck. Text i Ivars 1996 s. 112.
Band 1960:37. Kyrkslätt. Per-Henrik Solstrand. Utskrift ej arkiverad.
Band 1965:4b. Esbo. Bo Lönnqvist. Utskrift ej arkiverad.
Band 1971:103. Lappträsk. Inspelning jämte utskrift av Åke Karlsson i SLS 1014.
Databasen *Spara det finlandssvenska talet* över inspelningar 2005–2008. Språkprov kan avlyssnas på adressen www.sls.fi/sv/spara-talet. Ljudprov till texter i boken *Från Pyttis till Nedervetil* finns under samma adress.

C. Material från tryckta källor

Språkprov och exempel har också hämtats från dialektlitteraturen, främst FO samt Gullmets-Wik 2004, *Från Pyttis till Nedervetil*, Ivars 1988 och 1996, Sundberg 1993 och Zilliacus 1992 nedan.

D. Litteratur

För litteratur om svenskan i Finland, se även den bibliografiska databasen Fiska under Arkiv och bibliotek på adressen www.sls.fi. Institutet för språk och folkminnens hemsida (www.sofi.se) ger också litteraturuppgifter om svenskan i Finland.

FMS Folkmålsstudier
FVS Finska Vetenskaps-Societeten
SNF Studier i nordisk filologi
SSLS Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

Ahlbäck, Olav 1940: Folkmålen. I: Finn E. Sommerschield (red.), *Den svenska folkstammen i Finland*. Helsingfors: Nordiska Förlagsaktiebolaget. S. 223–231.

Ahlbäck, Olav 1945: *Apokopen i de finlandssvenska folkmålen*. SNF 31–32:7. SSLS 299. Helsingfors.

Ahlbäck, Olav 1946: *Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål*. SNF 33–34. SSLS 308. Helsingfors.

Ahlbäck, Olav 1971: *Svenskan i Finland*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15. Stockholm. – Andra upplagan, fotografiskt omtryck av första upplagan 1956.

Ahlbäck, Olav 1977: Österbottnisk medeltid. I: *Svenska Österbottens historia* I. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. S. 45–56.

Ahlbäck, Olav 1980: Finl. *badan-kvast*. I: *Festskrift till Carl-Eric Thors 8.6.1980*. SNF 62. SSLS 490. Helsingfors. S. 3–10.

Ahlbäck, Olav 1983: Österbottniska dialekter. I: *Svenska Österbottens historia* IV. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. S. 549–559.

Ahlbäck, Olav & Ragna Ahlbäck 1979: Österbottnisk kulturgeografi. I: *Svenska Österbottens historia* II. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. – Språket behandlas s. 395–401.

Aho, Eija 2008: Om prosodin i Liljendaldialekten. I: *Dialekt i östra Nyland*. Nordica, Helsingfors universitet. S. 37–52.

Aho, Eija 2010a: Om tonala drag i dialekterna i Åboland. I: FMS 48. Helsingfors. S. 13–35.

Aho, Eija 2010b: *Spontaanin puheen prosodinen jaksottelu.* PIC Monographs. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Auer, Peter 2011: Dialect vs. standard: a typology of scenarios in Europe. I: Bernd Kortmann & Johan van den Auwera (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe. A comprehensive Guide*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 485–500.

Bandle, Oskar 1973: *Die Gliederung des Nordgermanischen.* Beiträge zur nordischen Philologie 1. Basel, Stuttgart: Helbing & Lichtenhahn.

Benson, Sven 1951: *Studier över adjektivsuffixet* -ot *i svenskan*. Lund: CWK Gleerup.
Bergman, Gösta 1984 [1968]: *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm: Prisma.
Bergroth, Hugo 1917: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildt.
Bockgård, Gustav 2010: ”Det är den vanliga spöksupén, vi kallar.” Analys av en objektslös bisatstyp med *kalla* i dialekter och skriftspråk. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2010. S. 7–48.
Bruce, Gösta 2010: *Vår fonetiska geografi. Om svenskans accenter, melodi och uttal*. Lund: Studentlitteratur.
Cheshire, Jenny 2002: Global English, local English and youth identities in England and Europe. I: *Ungdom og språk*. Målbryting 5/2001. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen. S. 9–29.
Dahlman, Malin 2002: ”Jå: nej ja ha:r no:g den å:siktn ja:g.” Om dialektala språkdrag i västnyländskt radiomaterial. Otryckt seminarieuppsats i nordiska språk. Nordica, Helsingfors universitet.
Dahlstedt, Karl-Hampus 1962: *Det svenska Vilhelminamålet*. 2. *Kvantitet*. *Apokope*. B. *Kartor och tabeller*. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala A 7^2. Uppsala.
Dahlstedt, Karl-Hampus 1978: Dialekt och högspråk i nutidens Sverige, särskilt i Norrland. I: *Det moderna Skandinaviens framväxt*. *Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis* 10. Uppsala. S. 49–69.
Dalen, Arnold m.fl. 2008: *Trøndersk språkhistorie. Språkforhold i ein region*. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Skrifter 2008 nr. 3. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
Delsing, Lars-Olof 2003: Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing, *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus. S. 11–64.
Den store dialektboka. Red. Ernst Håkon Jahr. Oslo: Novus. 1990.
Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd. Red. Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman. Nordica Helsingiensia 14. Nordica, Helsingfors universitet. 2008.
Dialektboken. Murrekirja. Utg. Dialektens vänner. 2011. Karleby: HSS Media.
Edlund, Lars-Erik 2003: Det svenska språklandskapet. De regionala språken och deras ställning i dag – och i morgon. I: Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. S. 11–49.
Elert, Claes-Christian 1970: *Ljud och ord i svenskan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Engman, Max 2012: Professuren i svenska vid Kejserliga Alexanders-universitetet i Helsingfors. I: *Svärdet, ordet och pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia*. Skrifter utgivna av Historiska samfundet XII. Åbo. S. 351–384.
Finlands svenska folkdiktning II. Sägner. 1. Kulturhistoriska sägner. SSLS 201. Helsingfors. 1928.
Finlandssvensk ordbok, se af Hällström, Charlotta & Mikael Reuter.
FO I–IV = *Ordbok över Finlands svenska folkmål* I–IV. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV). 1982, 1992, 2000, 2007.
Freudenthal, A. O. 1870: *Om svenska allmogemålet i Nyland*. FVS Bidrag. H. 15. Helsingfors.
Freudenthal, A. O. 1878: *Ueber den Närpesdialect*. FVS Bidrag. H. 30. Helsingfors.
Freudenthal, A. O. 1889: *Vöråmålet. Ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof.* SSLS 12. Helsingfors.
Fries, Sigurd 1994: Dialektgränser och kulturgränser. I: Lars-Erik Edlund (utg.), *Kulturgränser – myt eller verklighet?* Diabas 4. Umeå: Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet. S. 189–198.
Från Pyttis till Nedervetil, se Harling-Kranck, Gunilla (utg.).
Greggas Bäckström, Anna 2011: *"Ja bare skrivar som e låter." En studie av en grupp närpesungdomars skriftpraktiker på dialekt med fokus på sms*. Nordsvenska 20. Umeå.
Gullmets-Wik, Marie-Charlotte 2004: Backa *och* backe, glader *och* glad. *Formväxling i talspråket i Jakobstad*, *Kristinestad*, *Ekenäs och Lovisa*. SNF 82. SSLS 674. Helsingfors.
Hagfors, K. J. 1891: *Gamlakarlebymålet. Ljud- och formlära samt språkprov*. Svenska landsmål och svenskt folkliv 12:2.
Hagfors, K. J. 1932: Våra folkmåls uppkomst. I: *Kalender utgiven av Svenska Folkskolans Vänner 1932*. S. 53–61.
Hanssen, Erik 2012: *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
Harling-Kranck, Gunilla 1981: De finlandssvenska dialekternas regionala indelning – förslag till gränsdragningar. I: Bengt Loman (utg.), *De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 64. Åbo. S. 65–80.
Harling-Kranck, Gunilla 1988: Dialektgränsen vid Skiftet. De åländska dialekternas östra gräns. I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 75–86.
Harling-Kranck, Gunilla (utg.) 1998: *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio dialektprov från Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. SSLS 610. Helsingfors.

Harling-Kranck, Gunilla 2005: Kuggom, östnyländskan och läseboken. I: *Östnyylensk Lesanbook/Östnyländsk läsebok*. Lovisa: Kuggomskolan. S. 6–11.
Haugen, Einar 1984: *Die skandinavischen Sprachen. Eine Einführung in ihre Geschichte*. Hamburg: Buske.
Hesselman, Bengt 1905: *Sveamålen och de svenska dialekternas indelning*. Uppsala: Appelberg.
Hesselman, Bengt 1936: Några nynordiska dialektformer och vikingatidens historia. En undersökning i svensk och dansk språkutveckling. I: *Ordgeografi och språkhistoria*. Nordiska texter och undersökningar 9. Stockholm, Köpenhamn. S. 127–162.
Holm, Gösta 1952: *Om* s-*passivum i svenskan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 9. Lund: CWK Gleerup.
Holm, Gösta 1972: Nylandssvenskars och finnars svenska. I: FMS 22. S. 27–43.
Holm, Gösta 1980: Monoftongeringens kronologi och de finlandssvenska folkmålen. I: *Festskrift till Carl-Eric Thors 8.6.1980*. SNF 62. Helsingfors. SSLS 490. S. 101–107.
Holm, Gösta 1987: Bynamn och bebyggelsehistoria. I: *Klassiska problem inom finlandssvensk ortnamnsforskning*. SNF 67. SSLS 539. Helsingfors. S. 113–142.
Holm, Gösta 1996 [1980]: De nordiska dialekterna i Nordskandinavien och deras historiska bakgrund. I: *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 48. Lund: Lund University Press. S. 107–124.
Holmberg, Karl Axel 1986: *Mål och bygd i Sideby*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Holmberg, Karl Axel 1990: *Siibooan berettar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Huldén, Lars 1957, 1959: *Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål*. I, II. SNF 46, 48. SSLS 362, 373. Helsingfors.
Huldén, Lars 1972: Genussystemet i Karleby och Nedervetil. I: FMS 22. S. 45–82.
Huldén, Lars 1981: *Heim/Hem*. Helsingfors: Schildt.
Huldén, Lars 1986 [1967]: Karlebydialekten. I: *Festskrift till Lars Huldén 5.2.1986*. SSLS 530. Helsingfors. S. 105–121.
Huldén, Lars 1997: Genitiven och dess förvandlingar. I: Maj Reinhammar (utg.), *Nordiska dialektstudier*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 161–172.
Huldén, Lars 2000: Hur jag översatte julevangeliet till mitt modersmål. I: *Dialekter och folkminnen. Hyllningsskrift till Maj Reinhammar den 17 maj 2000*. Uppsala. S. 129–135.

Huldén, Lars 2001: En dialektgräns i Munsala. I: Marianne Blomqvist, Mirja Saari & Peter Slotte (red.), *Våra språk i tid och rum*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:21. Helsingfors. S. 61–67.
Hultman, O. F. 1894: *De östsvenska dialekterna*. Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning utgifna af Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors. Helsingfors. S. 113–303.
Hultman, O. F. 1921: Finlandssvenskarnas härkomst. I: *Finsk Tidskrift* 91. Helsingfors. – Citerad i Selenius 1972.
Hultman, O. F. 1922. Våra svenska bygdemål. I: *Det svenska Finland* II. Helsingfors. – Citerad i Selenius 1972.
Hultman, O. F. 1939: *Föreläsningar över de östsvenska dialekterna. Efterlämnade skrifter* II. SSLS 274. Helsingfors.
Hultman, Tor G. 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
Hummelstedt, Eskil 1939: *Östsvenska verbstudier. Morfologisk-semologisk undersökning*. FMS 6:3. S. 1–157. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
af Hällström, Charlotta & Mikael Reuter 2000: *Finlandssvensk ordbok*. Helsingfors: Schildt.
Ivars, Ann-Marie 1986: *Från Österbotten till Sörmland. En undersökning av emigration och språklig anpassning.* SNF 66. SSLS 532. Helsingfors.
Ivars, Ann-Marie 1988: *Närpesdialekten på 1980-talet*. SNF 70. SSLS 552. Helsingfors.
Ivars, Ann-Marie 1991: Språket i Kristinestad. I: FMS 33. S. 73–88.
Ivars, Ann-Marie 1996: *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv.* FMS 37. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
Ivars, Ann-Marie 1997: Svenska stadsmål i Finland. I: Maj Reinhammar (utg.), *Nordiska dialektstudier*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 173–178.
Ivars, Ann-Marie 1999: Har svenskan i Finland en framtid? I: *Historiska och litteraturhistoriska studier* 74. SSLS 618. Helsingfors. S. 8–16.
Ivars, Ann-Marie 2000: Fraser och idiom i regionala varianter av finlandssvenskt ungdomsspråk. I: FMS 39. S. 189–205.
Ivars, Ann-Marie 2002: Vad säger dialekterna om bebyggelsehistorien? I: *När kom svenskarna till Finland?* SSLS 646. Helsingfors. S. 81–98.
Ivars, Ann-Marie 2003a: *Lämna* – en provinsialism och dess syntax. I: Ann-Marie Ivars m.fl. (red.), *Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*. Helsingfors: Schildt. S. 130–139.

Ivars, Ann-Marie 2003b: Lokalt och regionalt i svenskan i Finland. I: Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. S. 51–81.
Ivars, Ann-Marie 2005a: Sydösterbottnisk nominalfrassyntax. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2005. S. 73–93.
Ivars, Ann-Marie 2005b: Town and country: when dialect meets standard in urban environments: The case of Finland Swedish. I: *Linguistics* 43–5. S. 1049–1071.
Ivars, Ann-Marie 2006a: Dubbelsupinum i Finland. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2006. S. 17–30.
Ivars, Ann-Marie 2006b: Svenskan i Finland på 1800-talet. I: *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan. S. 17–28.
Ivars, Ann-Marie 2008a: Sydösterbottniska *att*-satser. I: *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen*. Åbo: Åbo Akademi. S. 60–69.
Ivars, Ann-Marie 2008b: Perfektuella uttryck i sydösterbottnisk dialekt. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2008. S. 83–94.
Ivars, Ann-Marie 2010: *Sydösterbottnisk syntax*. SNF 84. SSLS 743. Helsingfors.
Ivars, Ann-Marie 2012: Vad händer med språket i Kristinestad? I: FMS 50. S. 101–128.
Ivars, Ann-Marie 2014: Viktiga gränser i det svenska språklandskapet i Finland. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2014. S. 19–38.
Ivars, Ann-Marie, u.u.: Svenska dialekter i Finland 1800–2000, i *Talemål etter 1800*.
Ivars, Ann-Marie & Lena Huldén (red.) 2002: *När kom svenskarna till Finland?* SSLS 646. Helsingfors.
Jern, Kurt 1977: Förvaltning, beskattning och befolkningsutveckling i svenska Österbotten före 1809. I: *Svenska Österbottens historia* I. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. S. 57–210.
Jern, Kurt 1980: Näringsliv och levnadsvillkor i svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår. I: *Svenska Österbottens historia* III. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. S. 5–191.
Jörgensen, Nils 1970: *Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 2. Lund: Studentlitteratur.
Karsten, Anton 1892: *Kökarsmålet. Ljud- och formlära*. Svenska landsmål och svenskt folkliv 12:3.
Karsten, T. E. 1920: Till frågan om den svenska nationalitetens uppkomst II. I: *Finsk Tidskrift* 89. – Citerad i Selenius 1972.
Kim, Yuni 2008: Liljendaldialektens fonologi i språkhistorisk belysning. I: *Dialekt i östra Nyland*. Nordica Helsingiensia 14. Nordica, Helsingfors universitet. S. 27–36.

Konstruktioner i finlandssvensk syntax, se Wide, Camilla & Benjamin Lyngfelt.
Kotsinas, Ulla-Britt 1994: *Ungdomsspråk*. Ord och stil 25. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
Kristiansen, Tore 2003: Sproglig regionalisering i Danmark? I: Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. S. 115–149.
Kristinestads historia I, se Mäkelä, Anneli m.fl.
Källskog, Margareta m.fl. 1993: *Uppländska. Språkprov med kommentarer*. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala A:22. Uppsala.
Leinonen, Therese 2010: *An Acoustic Analysis of Vowel Pronunciation in Swedish Dialects*. Groningen Dissertations in Linguistics 83. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
Leinonen, Therese 2012: Indelning av finlandssvenska dialekter med särskild hänsyn till Åboland. I: FMS 50. S. 155–173.
Leinonen, Therese 2015: *Talet lever! Fyra studier i svenskt talspråk i Finland*. SNF 86. SSLS 796. Helsingfors.
Lindström, Fredrik 2013: Rikssvenskans fina kusin. I: *Språktidningen* 6/2013. S. 36 f.
Lindström, Jan 2005a: Grammatiken i interaktionens tjänst. Syntaktiska aspekter på turorganisation. I: Jan Anward & Bengt Nordberg (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 11–53.
Lindström, Jan 2005b: Initial satsnegation. En responsiv konstruktion i finlandssvenska. I: *Svenskan i Finland* 9. Institutionen för språk, Jyväskylä universitet. S. 124–135.
Lindström, Jan 2009: Negationen *inte* i satsens spets – *int e de ju rimlit*. I: *Konstruktioner i finlandssvensk syntax*. Helsingfors. SSLS 716. Helsingfors. S. 163–189.
Lindström, Jan & Anne-Marie Londen 2001: *men att det öppnades ju nog en ny värld för mig*: kombinationen *men att* en ovårdad och onödig finlandssvensk variant? I: *Svenskan i Finland* 6. Enheten för nordiska språk, Vasa universitet. S. 104–116.
Loman, Bengt 1983: Perspektiv på Bergroth. I: Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland* 1. *Studier i språk och nationalitet efter 1860*. SSLS 511. Helsingfors. S. 71–97.
Loman, Bengt 1985: Axel Olof Freudenthal. I: FMS 29. S. 15–39.
Loman, Bengt 1988: Slutord. I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 177–181.
Lundström, Gudrun 1939: *Studier i nyländsk syntax*. Svenska landsmål och svenskt folkliv B 39.
Melin-Köpilä, Christina 1996: *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida*

elevtexter. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41. Uppsala.
Moberg, Lena & Margareta Westman (red.) 1996: *Svenskan i tusen år: glimtar ur svenska språkets historia.* Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 81. Stockholm: Norstedts.
Mäkelä, Anneli, Lars Pettersson & Bror Åkerblom 1984: *Kristinestads historia* I. Kristinestad: Kristinestads stad. – Citerad i Ivars 1991.
Nationalencyklopedin. Malmö. – Även www.ne.se.
Nikula, Kristina 1979: *Dialektal väderleksterminologi.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologicae Scandinavicae Upsaliensia 15. Uppsala.
Nordberg, Bengt 1985: ”Har du Dahlstedt ligger på nattduksbordet?” En syntaktisk egendomlighet i mellansvenskt talspråk. I: Bengt Nordberg, *Det mångskiftande språket. Om variation i nusvenskan*. Ord och stil 14. Malmö: Liber. S. 50–74.
Nordberg, Bengt 2003: Teleskopiskt tempus eller självkorrektion? I: Bengt Nordberg m.fl. (red.), *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63. Uppsala. S. 173–187.
Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal. Red. Janne Bondi Johannesen & Øystein Aleksander Vangsnes. Oslo. – Nättidskrift.
Nordiskt tvåspråkighetseminarium, rapport i FMS 22. 1972.
Nordling, Arnold 1938: Iakttagelser över västnyländsk accent. I: SNF 28. SSLS 269. Helsingfors. – Citerad i Selenius 1972.
Nordling, Arnold 1947: Skola och accent i Västra Nyland. I: *Finsk Tidskrift* 142. – Citerad i Selenius 1972.
Norén, Niklas 2005: Apokoinou i samtal. En inledande definition och sekventiell avgränsning av en samtalsgrammatisk konstruktion. I: Jan Anward & Bengt Nordberg (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 55–87.
Nyholm 1976, ingår i Nyholm 1984.
Nyholm (numera Höckerstedt), Leif 1984: *Helsingforssvenska – tre studier i talspråk*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet A 3. Helsingfors.
Nyholm, Leif 1998: Finlandssvensk slang och rikssvensk. I: FMS 38. S. 75–109.
Nyholm, Sara 2012: *Närpesungdomars intraspråkliga beteende. En attitydundersökning med framtidsperspektiv.* Acta Wasaensia. Språkvetenskap 44. Vasa.
När kom svenskarna till Finland?, se Ivars, Ann-Marie & Lena Huldén.
Ordbok över Finlands svenska folkmål, se FO.
Orrman, Eljas 2002: Kontinuitet och diskontinuitet – konkurrerande teorier om den svenska bosättningens ålder i Finland. I: *När kom svenskarna till Finland?* SSLS 646. S. 51–61.

Palmén, Helena 2014: *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardspråk som risk och resurs i östnyländska samtal på dialekt.* Nordica Helsingiensia 34. Dialektforskning 4. Helsingfors.
Pamp, Bengt 1978: *Svenska dialekter*. Lund: Natur och Kultur.
Papp, David 1988: Den åländska allmogens segelsjöfart och förbindelser med omvärlden. I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 26–42.
Pettersson, Gertrud 1996: *Svenska språket under 700 år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
Pinomaa (numera Saari), Mirja 1975: *Talsvenska. En sociolingvistisk studie över syntaktiska drag i intervjusvar*. SNF 60. SSLS 468. Helsingfors.
Rabb, Viveca 2007: *Genuskongruens på reträtt: variation i nominalfrasen i Kvevlaxdialekten.* Åbo: Åbo Akademi.
Rehnberg, Siv 1995: *Borgådialekten. En fonologisk, morfologisk och syntaktisk undersökning.* Otryckt pro graduavhandling i nordiska språk. Nordica, Helsingfors universitet.
Reuter, Mikael 1971: Vokalerna i finlandssvenskan: en instrumentell analys och ett försök till systematisering enligt särdrag. I: *Festskrift till Olav Ahlbäck 28.3.1971*. SNF 58. SSLS 446. Helsingfors. S. 240–249.
Reuter, Mikael 1980: Kortstavighet i Helsingforssvenskan. I: *Festskrift till Carl-Eric Thors 8.6.1980*. SNF 62. SSLS 490. Helsingfors. S. 222–233.
Reuter, Mikael 2014: *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet*. Vasa: Scriptum.
Riad, Tomas 1992: *Structures in Germanic Prosody. A diachronic study with special reference to the Nordic languages*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
Riad, Tomas 2006: Den tvåtoppiga tonaccentens ålderdomlighet. I: A. Hornscheidt m.fl. (red.), *Gränzgänger. Festschrift zum 65. Geburtsdag von Jurij Kusmenko*. Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität. S. 246–257.
Rönkä, Maj-Len 1993: *Termer för slåtter- och skörderedskap. Finlandssvensk ordgeografi i nordiskt perspektiv*. Åbo: Åbo Akademi.
SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson, 1999: *Svenska Akademiens grammatik* 1–4. Stockholm: Norstedts.
Sandström, Caroline 1996: Dialekterna i den urbaniserade huvudstadsregionen. I: *Språkbruk* 1/1996. S. 19–21.
Sandström, Caroline 2010: *Genus i östra Nyland. Från dialektutjämning till dialektmarkör*. Nordica Helsingiensia 20. Dialektforskning 2. Helsingfors.
Sandström, Caroline 2013: Från folkmålsstudier till interaktionell dialektologi. I: FMS 51. S. 87–113.

Sandøy, Helge 1992: *Norsk dialektkunnskap*. 2. utgåva. Oslo: Novus.
Sandøy, Helge 1993: *Talemål*. Oslo: Novus.
Sandøy, Helge 2000: Utviklingslinjer i moderne norske dialektar. I: FMS 39. S. 345–384.
Sandøy, Helge 2002: Norske dialektar. I: Egil Børre Johnsen (red.), *Vårt eget språk*. Oslo: Aschehoug. S. 101–136.
Sandøy, Helge 2004: Types of society and language change in the Nordic countries. I: *Languge Variation in Europe. Papers from ICLaVE 2*. Uppsala. S. 53–76.
SAOB =*Svenska Akademiens ordbok*. 1–. 1898–. Lund. – Även http://g3.spraakdata.gu.se/saob/.
SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 13 uppl. Stockholm: Norstedts. 2006.
Selenius, Ebba 1972: *Västnyländsk ordaccent*. SNF 59. SSLS 451. Helsingfors.
Selenius, Ebba 1984: *Pargas* med akut och *Pargas* med grav. I: *Festskrift till Åke Granlund 28.4.1984*. SNF 65. SSLS 517. Helsingfors. S. 223–228.
Sirén, Olle 1995: *Lovisa stads historia 1745–1995*. Lovisa: Lovisa stad.
Sirén, Olle 2005: Folkslag i östra Nyland under medeltiden. I: *Östnyylensk lesanbook/Östnyländsk läsebok*. Lovisa: Kuggomskolan. S. 12–19.
Skjekkeland, Martin 1997: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
Slotte, Peter 1981: Stickprov på en sockendialekt under tre sekler. I: FMS 27. S. 37–59.
Slotte, Peter 1988: De åländska bebyggelsenamnen – vittnesbörd om sentida kolonisation västerifrån. I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 55–66.
Slotte, Peter 2004: Föreningen för nordisk filologi 1932–2002. I: FMS 43. S. 151–173.
Solstrand, Väinö 1924: *Svensk stavelseförlängning med särskild hänsyn till språket i Åland och Uppland*. SNF 16. SSLS 182. Helsingfors.
Solstrand, Väinö 1988 [1920]: Några ord om språket i Åland (1920). I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 67–72.
Språken i Sverige. Red. Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. Sveriges Nationalatlas. Stockholm: Kungl. Vitterhetsakademien/Norstedts. 2010.
Storå, Nils 1988: Åland – kulturområde mellan väst och öst. I: *Åländskt språk mellan öst och väst*. Mariehamn: Ålands högskola. S. 13–25.
Ståhle, Carl Ivar 1981: Stockholmsspråket och finlandssvenskan. I: FMS 27. S. 1–13.
Sundberg, Eva 1993: *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård*. Mariehamn: Ålands högskola.

Sundgren, Eva 2004: *Språklig variation och förändring. Exemplet Eskilstuna*. Lund: Studentlitteratur.
Suomen kielen perussanakirja. Ensimmäinen osa A–K. 3. painos. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1995.
Suomen murrekirja. Toim. Erkki Lyytikäinen, Jorma Rekunen & Jaakko Yli-Paavola. Helsinki: Gaudeamus. 2013.
Suuri Suomi–Ruotsi-sanakirja. Stora finsk-svenska ordboken. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
Svenblad, Ralf 1991: *Med åländska ord. Ur vardagsspråk och folkmål*. Mariehamn: Mariehamns Tryckeri.
Svenblad, Ralf 2013: *Lilla åländska ordboken*. Mariehamn: PQR-kultur.
Svenska ortnamn i Finland. 4 uppl. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. 1984.
Sveriges medeltid 1, i *Berättelser ur svenska historien* / 1 – *a digital facsimile edition from Project Runeber*g. http://runeberg.org/svehist/1/0402.html.
Svärd, Nina & Anders Eriksson 2002: Har Närpesdialekten ordaccent? I: Marketta Sundman & Anne-Marie Londen (red.), *Svenskans beskrivning* 25. Institutionen för språk och översättningsvetenskap, Åbo universitet. S. 297–307.
Tandefelt, Marika 1983: Apokope – ett bortfallande bortfall. I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Åbo: Stiftelsen för Åbo Akademi. S. 169–179.
Tandefelt, Marika 1988: *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis. Multiethnica Upsaliensia 3. Uppsala.
Tarkiainen, Kari 2008: *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. SSLS 702: 1. Helsingfors. Stockholm: Atlantis.
Thelander, Mats 1974: *Grepp och begrepp i språksociologin*. Ord och stil 6. Lund: Studentlitteratur.
Thelander, Mats 1994: *prov*. utan värde? Om provinsialismer i ordböcker – och i verkligheten. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994*. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. S. 365–375.
Thelander, Mats 1996: Från dialekt till sociolekt. I: Lena Moberg & Margareta Westman (red.), *Svenskan i tusen år*. Stockholm: Norstedts. S. 163–181.
Thurman, Janne 1898: *Pargasmålets ljud- och formlära*. Svenska landsmål och svenskt folkliv 15:4.
Torp, Arne 2000: Stamtre, bølgjer, frø og kontakt: modellar for språkforandring innanfor nordisk språkvitskap. I: FMS 39. S. 413–428.
Trøndersk språkhistorie, se Dalen, Arnold m.fl.
Uppländska, se Källskog, Margareta m.fl.

Uppslagsverket Finland 1–5. Helsingfors: Schildt. 2003–2007. – Även www.uppslagsverket.fi.
Waldenström, Stellan 2009: *Vittisbofjärds svenska ortnamn och bebyggelsehistoria*. Björneborg: Svenska Kulturfonden i Björneborg.
Waldenström, Stellan 2012: *Luvia svenska ortnamn och bebyggelsehistoria*. Björneborg: Svenska Kulturfonden i Björneborg.
Vangsnes, Øystein Alexander 2003: 'Identifikasjon' og morfologiens rolle i den nordiske nominalfrasen. I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing, *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus. S. 113–194.
Vannebo, Kjell Ivar 2002: Hvorfor snakker vi slik vi gjør? I: Egil Børre Johnsen (red.), *Vårt eget språk*. Oslo: Aschehoug. S. 92–100.
Vendell, Herman 1892: *Pedersöre-Purmomålet. Ljud- och formlära samt språkprof.* FVS. Bidrag. H. 52. Helsingfors.
Vendell, Herman 1897: Ordaksenten i Raseborgs härads svenska folkmål. I: FVS:s *Öfversikt* B. 39. – Citerad i Selenius 1972.
Wenner, Lena 2010: *När lögnare blir lugnare. En sociofonetisk studie av sammanfallet mellan kort* ö *och kort* u *i uppländskan.* Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 80. Uppsala.
Wessén, Elias 1958: *Våra folkmål*. 5 uppl. Malmö: Fritzes.
Wessén I = Wessén, Elias, 1958: *Svensk språkhistoria*. 1. *Ljudlära och ordböjningslära*. 5 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
Wessén II = Wessén, Elias, 1958: *Svensk språkhistoria*. 2. *Ordbildningslära*. 3 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
Wessén III = Wessén, Elias, 1965: *Svensk språkhistoria*. 3. *Grundlinjer till en historisk syntax*. 2 uppl. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
Wessén, Elias 1997: *Våra ord, deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok*. 2 uppl. Stockholm: Norstedts.
Wessman, V. E. V. 1937: Till frågan om äldre bebyggelse och nutida dialektgränser med särskild hänsyn till Nyland. I: FMS 5. S. 1–20.
Wessman, V. E. V. 1945. Bidrag till kännedomen om de nyländska folkmålen med särskilt beaktande av sibbåmålet. I: FMS 11. S. I–XV, 1–129. – Citerad i Selenius 1972.
Wessman, V. E. V. 1994: Bidrag till svensk slangordbok. I: FMS 35. S. 17–36.
Wide, Camilla 2009: Bestämd artikel i finlandssvenska dialekter. I: *Konstruktioner i finlandssvensk syntax*. SSLS 716. Helsingfors. S. 247–294.
Wide, Camilla & Benjamin Lyngfelt (red.) 2009: *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter.* SSLS 716. Helsingfors.

Widmark, Gun 1994: Birkasvenskan – fanns den? I: *Arkiv för nordisk filologi* 109. S. 173–216.
Widmark, Gun 2000: *Boksvenska och talsvenska. Ett urval uppsatser samlade till författarens 80-årsdag 31 juli 2000*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 50. Uppsala.
Wiik, Barbro 1986: *Kvevlaxdialektens fonologi*. FMS 30. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
Wiik, Barbro 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. SNF 80. SSLS 642. Helsingfors.
Wiik, Barbro & Jan-Ola Östman 1983: Identitet och skriftspråk. I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Åbo: Stiftelsen för Åbo Akademi. S. 181–216.
Villstrand, Nils Erik 2009: *Riksdelen. Stormakt och riksspränging 1560–1812*. SSLS 702:2. Helsingfors. Stockholm: Atlantis.
Zilliacus, Kurt 1966: *Ortnamnen i Houtskär*. SNF 55. SSLS 416. Helsingfors.
Zilliacus, Kurt 1968: *Sydfinländska skärgårdsnamn*. SNF 56. SSLS 428. Helsingfors.
Zilliacus, Kurt 1984: Ortnamn och dialekt. I: *Iniö skärgårdskommuns historia* I. Iniö: Föreningen Iniös hembygdsbok. S. 131–146.
Zilliacus, Kurt 1989: *Skärgårdsnamn*. SSLS 558. Helsingfors.
Zilliacus, Kurt 1992: *Åboländska*. Helsingfors: Konstsamfundet.
Åkerblom, Bror K. 1940: *Kvevlaxmålet i dess förhållande till granndialekterna. En språkgeografisk och bebyggelsehistorisk undersökning av folkmålen i mellersta Österbotten*. I: FMS 8. S. 1–172. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
Åländskt språk mellan öst och väst. Ålands högskola 1988:1. Mariehamn.
Östman, Jan-Ola 1986: *Pragmatics as implicitness. An analysis of question particles in Solf Swedish, with implications for the study of passive clauses and the language of persuasion*. Berkeley: University of California.
Östman, Jan-Ola 2011: Standardspråk, dialekter och populärmusik i ett senmodernt Svenskfinland. I: Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik & Maj Reinhammar (utg.), *Studier i dialektologi och sociolingvistik*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien. S. 357–366.
Östnyylensk lesanbook/Östnyländsk läsebok. Dialekter från östra Nyland. Lovisa: Kuggomskolan. 2005.